

K. MARX
B. ENGELS

SPISY

38

DOPISY

12

PROLETÁŘI VŠECH ZEMÍ, SPOJTE SE!

VYDÁVÁ SE NA ZÁKLADĚ
USNESENÍ ÚSTŘEDNÍHO VÝBORU
KOMUNISTICKÉ STRANY ČESKOSLOVENSKA

K. MARX
B. ENGELS
SPISY

38

(DOPISY SVAZEK 12)

1974

NAKLADATELSTVÍ
SVOBODA
PRAHA

Ze svazku Karl Marx - Friedrich Engels, Werke, Band 38, vydaného Institutem marxismu-leninismu při ÚV SED, Dietz Verlag, Berlín 1967, a z fotokopii rukopisů přeložili dr. Zdeněk Dvořáček, Bohumila Žežulková a další. Jak německé, tak české vydání se opírá o ruské vydání K. Marx i F. Engels, Sočiněnija, tom 38, vydané Institutem marxismu-leninismu při ÚV KSSS, Izdatčelstvo političeskoj literatury, Moskva 1965. Předmluvu k českému vydání napsal profesor František Havlíček, DrSc.

PŘEDMLUVA K ČESKÉMU VYDÁNÍ

Třicátý osmý svazek Marxových a Engelsových Spisů obsahuje Engelsovu korespondenci z let 1891—1892.

Dopisy z tohoto období zrcadlí Engelsovu bohatou, všestrannou teoretickou i politickou činnost, boj za rozšíření a zakotvení marxistických idejí v mezinárodním dělnickém hnutí. Zvláštní pozornost věnuje Engels upevnění mezinárodní solidarity různých národních oddílů dělnické třídy, uplatnění správné taktiky v boji za dosažení socialistických cílů. V zájmu dalšího rozvoje socialistického hnutí soustavně čelí dvojímu nebezpečí, jež ohrožuje toto hnutí: pravicovému oportunismu a sektářství.

Engelsovy dopisy politickým činitelům a publicistům různých zemí obsahují teoretický rozbor sociálně ekonomických poměrů těchto zemí, dávají živý obraz rozvoje i slabin dělnického hnutí z té doby, výstižně charakterizují stav politických stran i teoretickou, politickou a morální úroveň jejich vedoucích funkcionářů.

Dopisy 38. svazku Spisů jsou především dokladem toho, že Engels pokládal za svou hlavní povinnost předat mezinárodnímu dělnickému hnutí bohatství Marxových myšlenek, obsažených v jeho ekonomických rukopisech, dokončit redakční práce třetího dílu „Kapitálu“. Zároveň připravoval do tisku druhé německé vydání druhého dílu „Kapitálu“. Po skončení těchto prací zamýšlel přistoupit k přípravě čtvrtého dílu „Kapitálu“, k zpracování Marxových „Teorií o nadhodnotě“. 24. prosince 1892 píše Kautskému: „Protože jsou už teď všechny vyhlídky na to, že III. díl konečně

pokročí ze svého dlouhého zárodečného stadia, je pro mne důležité, abych měl k dispozici materiál pro IV. díl.“ (Viz dopis 252). Proto žádá Kautského, aby mu prostřednictvím Augusta Bebela vrátil „ten starý Marxův rukopis včetně části rukopisu, kterou mezitím připravíš“. Engels pomoc Karla Kautského potřeboval proto, že mu slábl zrak. Bohužel už se nedostal k tomu připravit do tisku „Teorie o nadhodnotě“. Poprvé je vydal, a to ve zkomolené podobě, Kautsky v letech 1905—1910. Kautsky oslaboval ostří Marxovy kritiky buržoazní politické ekonomie a kapitalistického řádu zejména tím, že vypustil pasáž o absolutním zbídačování dělnické třídy za kapitalismu.

Vzhledem k tomu, že povaha korespondence umožňuje nahlédnout, tak říkajíc, do intimních představ svého autora a tím poskytnout historiografii velmi cenný, jinak nepřístupný materiál nezbytný pro získání uceleného obrazu dějin i jejich tvůrců, je třeba poukázat na tento zajímavý fakt: Na počátku 90. let vyslovuje Engels naději, že by při svém dobrém zdraví mohl uvítat i rok 1900. Uvažuje o tom, že by se za těch deset let mohla německá sociální demokracie jako revoluční strana uchopit vlády a podílet se na řešení vážných sociálně ekonomických otázek ve prospěch dělnické třídy; Engels však nepředpokládal, že by už během těchto deseti let mohlo za normálních podmínek dojít k zásadnímu politickému převratu, k vítězství socialistické revoluce a úplnému vítězství dělnické třídy. To ukazuje na dvě věci: za prvé na Engelsův historický optimismus a zároveň i na jeho politický realismus; za druhé na to, že Engels předpokládal možnost (podobně jako později V. I. Lenin) účasti sociálně demokratické strany v buržoazně demokratické vládě v zájmu urychlení objektivního revolučního procesu.

Při práci na „Kapitálu“ sledoval Engels pozorně ohlasy na toto Marxovo dílo a okamžitě kriticky reagoval na jakékoli projevy nepřesného výkladu Marxova ekonomického učení. Od členů strany požadoval účinnou a přesnou kritiku např. vulgárních ekonomů, aby rány marxistické kritiky vedené proti nim mířily do černého.

Kromě vydávání jednotlivých Marxových děl pokládal Engels za svou povinnost — nehledě na svůj vysoký věk — vydat Marxovy sebrané spisy. (Viz dopis Kautskému z 29. června 1891.)

Při práci na Marxových ekonomických rukopisech zkoumá Engels nové jevy ve vývoji kapitalismu, které za Marxova života ještě nebyly patrné, obrací pozornost zejména na růst monopolů, na sílící koncentraci kapitálu, na zostření boje za nová odbytiště. Zpozoroval, že s tendencí kapitalismu k monopolizaci a se vzetupem dělnického hnutí se snaží panující třídy rozdmýchávat šovinistické nálady a zvyšovat represálie vůči dělnickému hnutí. Zejména při svém rozboru ekonomiky Spojených států amerických ukazuje Engels na růst monopolů, spekulace, korupce a podvodů a na sílící vliv kapitalistických monopolů na politiku.

Teoreticky nesmírně závažné jsou závěry, k nimž dospívá při rozboru hospodářského rozvoje v Rusku. V dopisech Danielsonovi, známému překladateli Marxova „Kapitálu“ do ruštiny, charakterizuje Engels hospodářský vývoj Ruska jako hluboký společensko-ekonomický převrat, k němuž nezvratně dochází po krymské válce a provedení pozemkové reformy roku 1861. Nesmírně závažný je zejména dopis z 15. března 1892. Engels vyvrací narodnické Danielsonovy iluze a vysvětluje, že žádná země nemůže zaujmout náležité místo mezi civilizovanými národy, nemá-li strojový průmysl s parním pohonem a nekryje-li sama, alespoň do značné míry, svou spotřebu průmyslového zboží. Na analogii francouzského rolnického hospodářství z doby Ludvíka XIV. dokládá Engels, že hospodářství rolníků je zákonitě vytlačováno peněžním kapitalistickým hospodářstvím. Zemědělská malovýroba je nutně vytlačována velkým průmyslem stejně jako stará mušketa 17. století moderní puškou. Engels poukazuje na to, že zemědělská velkovýroba se stroji je pravidlem a jediným možným způsobem zemědělské výroby. Engels zdůrazňuje Marxovu myšlenku, vyslovenou už v dopise redakci „Otčečstvennyje zapiski“, že půjde-li vývoj dál tím směrem, který byl nastoupen v roce 1861, je rolnická občina odsouzena k zániku. Proto je třeba dívat se na občinu jako na přelud minulosti a v budoucnou počítat s kapitalistickým Ruskem.

To byla Engelsova odpověď ruskému narodnikovi Danielsonovi, který si Engelsovi stýskal na to, že kapitalismus přivedl Rusko do krize, podkopávající jeho sociální a ekonomickou existenci,

a vyslovoval utopickou naději v uchování a další rozvoj občiny jako základu ruského socialismu.

Engelsův teoretický rozbor ekonomického vývoje Ruska koncem 19. století je tedy přímo identický s rozbořem, který v polemice proti narodníkům Danielsonovi a Voroncovovi provedl brzy nato V. I. Lenin, který tehdy Engelsův dopis Danielsonovi neznal! O síle rozboru historickomaterialistickou metodou svědčí mimo jiné skutečnost, že Lenin v polemice proti narodníkům ukazuje stejně jako Engels na to, že narodníci proklínají kapitalismus, ale přitom celý jejich program vede k posilování kapitalismu.

Engels ukazuje, že kapitalistický rozvoj v Rusku probíhá za existence silných feudálních přežitků a že je proto pro rolnické masy neobyčejně bolestný a zostřuje třídní boj v Rusku. Lenin, který vyšel z týchž pozorování a hodnocení jako Engels, dospěl k závěru, že v důsledku těchto sociálních a ekonomických podmínek probíhají v Rusku dvě občanské války: za první všeho lidu proti pozůstatkům feudalismu a za druhé boj proletariátu a chudého rolnictva proti kapitálu.

S pronikavou jasnozřivostí hovoří Engels o nutnosti průmyslového rozvoje Ruska. Zdůrazňuje, že Rusko by si nemohlo udržet svou nezávislost ve světě jako čistě zemědělská země, která by žila výhradně z vývozu obilí a kupovala za ně zahraniční průmyslové výrobky. Tato Engelsova argumentace je přímo metodologickým vodítkem v boji proti různým úchylkářům, kteří později popírali nutnost socialistické industrializace země. Engels viděl, jak nutná je v Rusku výroba obráběcích strojů, výroba výrobních prostředků i produktů kovodělného a textilního průmyslu.

Kapitalistické výroby není proč se bát, protože si kope sama svůj hrob. Tak tomu bude i v Rusku, zdůrazňuje Engels. Zároveň vyslovuje přesvědčení o velkém poslání stamiliónového ruského národa, o jeho důležité úloze v dějinách světa. Engelsova korespondence z počátku 90. let s ruskými politickými činiteli svědčí o tom, že už tehdy dospěl k závěru, že v Rusku zrají veliké přeměny, jež budou mít obrovský vliv i na druhé země, že lidová revoluce v Rusku změní poměr sil ve prospěch společenského pokroku ve světě.

V dopisech Oppenheimovi, Danielsonovi, Mehringovi, C. Schmidтови publikovaných v tomto svazku rozvíjí Engels teze historického materialismu o vztahu základny a nadstavby, ekonomiky a politiky, o revolucionizujícím vlivu výroby na rozvoj společnosti, o úloze mas v dějinách. Dokonce i absolutistické vlády jsou podle Engelse *koneckonců* jen vykonavateli toho, co je za určité situace v zemi hospodářsky nevyhnutelné. Svůj úkol plní různě — dobře nebo špatně, mohou urychlovat nebo brzdit hospodářský vývoj a jeho politické a právní důsledky, ale nakonec musí jít s vývojem.

V dopise C. Schmidтови Engels ukazuje na význam Hegelovy klasické filosofie, kterou je třeba studovat hluboce a všestranně. V Hegelově filosofii jsou ovšem i reakční prvky, ale Hegela — a vůbec každého filosofa — je třeba hodnotit podle toho, co je v jeho učení trvalého a pokrokového a nikoli jen podle toho, co je nutně pomíjivé.

Už v prvním dílu „Kapitálu“ Marx ukazoval, že v ekonomice stejně jako v přírodě se potvrzuje správnost zákona objeveného Hegelem v jeho „Logice“: na určitém stupni přecházejí čistě kvantitativní změny ve změny kvalitativní.

V dopise C. Schmidтови z 1. listopadu 1891 Engels rozvíjí tuto myšlenku a zároveň ukazuje na zásadní rozdíl mezi idealistickou dialektikou Hegelovou a materialistickou dialektikou Marxovou. Převrácení dialektiky u Hegela spočívá v tom, píše Engels, že má být „samovývojem ideje“, a proto dialektika věcí je jen jejím odleskem, kdežto dialektika v naší hlavě je přece jenom odrazem skutečného vývoje, který se odehrává ve světě přírody a lidských dějin a podřizuje se dialektickým formám.

Z dopisů vysvítá, s jakým potěšením vítá Engels Mehringovy práce, v nichž Mehring začíná uplatňovat historický materialismus při zpracovávání konkrétního historického materiálu. Když si Engels v „Neue Zeit“ přečetl Mehringovu „Legendu o Lessingovi“, projevil velkou radost nad tím, že se materialistického pojetí dějin začíná používat jako návodu ke studiu dějin.

V dopisech 38. svazku formuluje Engels některé myšlenky o cestách vedoucích k budoucí komunistické společnosti. Nová

společnost vznikne na základě dalšího vzestupu výrobních sil, až proletariát odstaví od vesla majetné třídy. Do té doby žádné zestátnění výrobních prostředků neodstraní vykořisťování, ale změní jen jeho způsob. Vykořisťovatelské třídy nemohou být ovšem odstraněny, nedojde-li k určitým změnám i ve vědomí proletářů, nebudou-li se proletáři revolucionizovat. Jestliže má co největší počet proletářů i exproprioovaných malovýrobců pochopit, jak důležité je odstranit kapitalismus se všemi jeho neduhy, je nutné, aby se tempo v převratu výrobních metod zrychlilo a přineslo ještě větší počet hmatatelných důsledků rozvoje kapitalismu ve městě i na venkově.

Čím pronikavější bude průmyslový převrat, tím nevyhnutelnější budou opatření, která se dnes jeví jako nezbytná k tomu, aby odstranila nesnáze kapitalismu, která však zároveň ve svých důsledcích podkopávají samy základy kapitalistického výrobního způsobu. A dělnická třída provede pak už opatření nutná v zájmu racionální organizace výroby a rozdělování, jež by odpovídala společenskému charakteru výroby. Předem však nelze hovořit do podrobností o tom, jaká budou tato konkrétní opatření a v jakém pořadí budou za sebou následovat.

Engels hned upozorňuje, že pro obrovitý a složitý úkol vybudovat socialistickou společnost je třeba získat inteligenci různých profesí. V dopisech Bebelovi obrací Engels pozornost vedení německé sociální demokracie k tomuto problému a vyzývá je, aby pro myšlenku socialistické společnosti získávala ve stále větším počtu vědeckou a technickou inteligenci: vždyť má-li dělnická třída a její strana převzít výrobní prostředky a uvést je do chodu, potřebuje k tomu lidi technicky vzdělané, a to ve velkém počtu. Engels upozorňuje, že s přechodem dělnické třídy a její strany k moci je třeba získat do strany dostatek mladých techniků, lékařů, právníků a učitelů a pověřit stranickou inteligenci správou továren a velkých statků ve prospěch národa. Kdyby si strana takovou inteligenci nezískala, kdyby neměla mladou inteligenci, pak by musela nechat na výkonných místech staré reakcionáře, kteří by samozřejmě brzdili a ochromovali, co se dá.

Engels zároveň varuje před kolísavostí inteligence v nebezpeč-

ných dobách. Jestliže k nám nyní přicházejí, pak je to příznačné pro to, co se blíží, poznamenává Engels.

Ústředním bodem Engelsových dopisů zařazených do 38. svazku jsou otázky taktiky dělnického hnutí, organizačního upevnění dělnických stran a jejich sepětí s masami proletářů. Engels zdůrazňuje, že je třeba, aby dělnické strany hlásící se k marxismu dělaly samostatnou třídní politiku. Doporučuje vedoucím činitelům socialistických stran, aby dbali o rozvíjení vnitrostranické demokracie a aby posuzovali kriticky všechny vážné otázky strany ovšem *v rámci* programu a přijaté taktiky.

Klíčový význam pro rozvíjení vnitrostranické demokracie vidí Engels v pravidelném svolávání sjezdů, v kritickém hodnocení činnosti strany. Pravidelné svolávání sjezdů je nutné nejen kvůli dodržování stanov, ale hlavně proto, aby se strana jako celek vyjadřovala k obsahu své politiky a k jejímu provádění.

Otevřená kritika a sebekritika strany, prováděná z její vlastní iniciativy, je důkazem její vnitřní síly. Je nutná proto, aby se strana na základě kritiky zbavila starých chyb a učila se postupovat ještě lépe kupředu. Pak bude moci na útoky svých nepřátel odpovědět: „Vidíte, jak se sami kritizujeme — jsme jediná strana, která si to může dovolit; zkuste to také jednou jako my!“ — (Viz tento svazek dopis 12).

Touto poznámkou Engels zdůvodňuje své nedávné zveřejnění Marxových kritických poznámek k návrhu gothajského programu z roku 1875. Zveřejnil je před erfurtským sjezdem, který měl právě tehdy — v roce 1891 — přijmout nový program, aby pomohl německé sociálně demokratické straně kriticky zhodnotit starý program a přijmout nový, revoluční.

Engels se zajímá také velice živě o vývoj dělnického hnutí ve Francii. Po zkušenostech s ukvapeným sjednocením eisenaušských s lassallovci v Německu radí Lafarguovi, aby jeho strana ve Francii nespěchala s utvořením jednotné socialistické frakce v parlamentě společně s Millerandovými radikály, ale aby se s nimi dohodla o společném postupu vždy jen v určitých konkrétních případech. Mechanické sjednocení uvádí dělnickou stranu do nebezpečí, že ztratí svou politickou samostatnost, že bude donucena k zásadním

ústupkům. Další vývoj událostí, zejména Millerandova zrada koncem 90. let, potvrdil Engelsovu předvídavost.

Zvláštní důraz klade Engels na tvůrčí rozvíjení a uplatňování socialistické vědy v těsném sepětí s revoluční prací dělnických mas. Ostře kritizuje sektářství soudruhů, kteří víceméně ovládli správnou teorii, ale stávají se sektou proto, že nejsou schopni tuto živou teorii pochopit jinak než jako snůšku dogmat. Proto se dělnické hnutí od nich odvrací. Teoreticky správná platforma je sama o sobě marná, píše Engels Sorgovi, nenavazuje-li na skutečné potřeby lidí.

Engels odmítá i pokusy používat věčně jedné a téže taktiky. Se změnou podmínek ztrácí stará taktika svou účinnost a platnost, je třeba vypracovat taktiku novou.

Součástí boje o masy je činnost socialistických poslanců v parlamentě. Protože voliči chtějí znát výsledky parlamentní činnosti svého poslance, radí Engels Marxovu zeti Paulu Lafarguovi, aby se pravidelně účastnil jednání v parlamentě, aby o své parlamentní činnosti neustále informoval své voliče, jinak mu hrozí, že své poslanecké křeslo ztratí.

V Engelsových dopisech z tohoto období zaujímají významné místo otázky války a míru. Jeho stanovisku je třeba věnovat zvláštní pozornost proto, že 19. července 1934 J. V. Stalin v dopise členům politbyra ÚV KSSS a ve stati „O Engelsově článku ‚Zahraniční politika ruského carismu‘“ (viz Bolševik č. 9, 1934) negativně hodnotil — na rozdíl od V. I. Lenina — Engelsův postoj v otázkách zahraniční politiky na počátku 90. let.

Engels na počátku 90. let se značným znepokojením sledoval růst militarismu v Německu, šovinismu ve Francii i agresivní tendence ruského carismu. Upozorňoval na to, že se tvoří vojensko-politické bloky, což hrozí rozpoutáním války v Evropě.

V této situaci Engels usiloval o mezinárodní solidaritu proletariátu, o semknutí všech mírumilovných sil k boji s militarismem a šovinismem. Žádal vedoucí činitele socialistických stran, aby stupňovali antimilitaristickou propagandu a aby před masami odhalovali dobyvačnou politiku vlád svých zemí.

Engels ukazuje především na to, jak nesmírný význam pro rozvoj evropského socialistického hnutí má *zachování míru*. Evropská

reakce chtěla totiž využít válečného konfliktu k útokům na dělnickou třídu, k jejímu spoutání válečným stavem, k potlačení proletářských organizací. Proto 24. října 1891 píše Engels Bebelovi: „Stojíme si tak, že nepotřebujeme hrát vabank — a k tomu nás nutí válka. A potom za deset let budeme připraveni docela jinak. Voici pourquoi.“ Jak vysoce aktuální jsou dnes tato Engelsova slova! Jako by byla napsána pro současné potřeby zahraniční politiky socialistických států! Stejně jako závěr téhož dopisu: „Proto doufám, a je to i mé přání, že náš báječný, jistý vývoj, probíhající v klidu a s nevyhnutelností přírodního procesu, zůstane ve svých přírodních kolejích.“

Engels přitom nabádal socialistické vůdce všech zemí k boji proti militarismu a proti dobyvačným válkám. Uvědomoval si ovšem, že může a musí dojít k osvobozeneckým válkám proti utlačovatelům. Tento charakter by například měla obrana proti napadení Německa vojenským blokem Ruska a Francie. Engels rozpracovává taktiku německé dělnické třídy pro případ, že by k takové válce došlo. *Vycházejte ze stavu tehdejšího dělnického hnutí v Německu*, Engels psal: „My, němečtí socialisté... jsme povinni uhájit tuto námi vydobytou pozici avantgardy dělnického hnutí, a to nejen proti vnitřnímu, ale i vnějšímu nepříteli... Pak musíme dbát na to, aby se válka vedla všemi revolučními prostředky a aby se znemožnila každá vláda, která se bude zpěčovat použít těchto prostředků; popřípadě se musíme v danou chvíli sami ujmout vedení.“ (Viz dopis 83.) Taková taktika byla jedinečně správnou a revoluční taktikou, hodnou marxistické dělnické strany.

Internacionální povinností socialistů jiných států v tom případě bylo podporovat německé socialisty v jejich obranné válce, objasňovat národům charakter takové války. Lidé by museli vědět, že válka Francie ve spolku s Ruskem proti Německu je především válkou proti nejsilnější socialistické straně v Evropě. Kdyby podlehla, bylo by na řadu let ochromeno socialistické hnutí v celé Evropě.

Tento konkrétně historický, proletářský Engelsův přístup k otázce války roku 1891 později plně podpořil V. I. Lenin. V listopadu 1916 psal Inesse Armandové. „Roku 1891 by němečtí *sociální*

demokraté skutečně byli měli bránit vlast ve válce proti Boulange-rovi + Alexandrovi III. Byla by to svérázná obměna *národní* války.“ (V. I. Lenin, Spisy, sv. 35, Praha 1962, str. 221.)

Celá soustava marxismu však vyžaduje, aby každá teze byla brána historicky. Proto Lenin ostře kritizoval německé sociálšovinisty za to, že se pokoušeli zastříť svou hanebnou zradu ze srpna 1914, kdy se přidali na stranu *imperialistického* císaře Viléma a přitom se skrývali za Engelsovu taktiku obranné války z roku 1891! Takové odvolávání se na Engelse ve *zcela jiné* situaci bylo ovšem nehorázným překrucováním marxismu ve prospěch imperialistické buržoazie a jejích oportunistických agentů v dělnickém hnutí.

V roce 1891 byly rozhodně jiné okolnosti a podmínky. Za prvé tehdy ještě neexistoval kapitalistický imperialismus, proto ze strany Německa nemohla vzniknout imperialistická válka; za druhé nejsilnější socialistické hnutí bylo tehdy v Německu. Válka proti Německu by byla válkou především za zničení tohoto socialistického dělnického hnutí; za třetí v roce 1891 nebylo ještě Rusko revoluční.

Jestliže J. V. Stalin ve svém článku z roku 1934 napsal, že Engelsovo uvažování zpočátku 90. let „muselo usnadnit onen hříšný pád německé sociální demokracie dne 4. srpna 1914, kdy se rozhodla hlasovat pro válečné úvěry a vyhlásila heslo obrany vlasti před carským Ruskem“, pak zaměňoval dvě zcela různé historické situace.

Engelsův konkrétně historický přístup k otázce války a míru zpočátku 90. let minulého století si dosud zachovává svůj historický význam, zejména pokud jde o obranu míru a socialismu v podmínkách, kdy nejen došlo ke spojení vědeckého socialismu s dělnickým hnutím, ale kdy socialismus zvítězil v řadě evropských států.

Teorii a taktiku dělnických stran v imperialistické válce vypracoval za první světové války V. I. Lenin v ostrých bojích s oportunisty-sociálšovinisty a centristy. Potřeby revolučního hnutí v hlavních evropských zemích vyžadovaly vydat heslo: přeměnit imperialistickou válku ve válku občanskou, ve válku proletariátu, utlačených lidových mas a národů proti vykořisťovatelům a utlačovatelům. Lenin i v tomto případě dokázal, že po Marxovi a Engel-

sovi převzal vůdčí roli v rozvíjení marxismu v nové historické epoše — epoše imperialismu a proletářských revolucí. Další teoretické rozpracování strategie a taktiky proletářských stran přivedlo proletariát k jeho první vítězné sociální revoluci a v praxi prověřilo životnost a platnost marxismu-leninismu. Jeho obrana je nejvyšší povinností současného mezinárodního komunistického hnutí.

Prosinec 1972

František Havlíček

BEDŘICH ENGELS

DOPISY

LEDEN 1891 — PROSINEC 1892

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu¹

Londýn 3. ledna 1891*

Milý Sorge,

především přeji Tobě a Tvé paní šťastný nový rok!

Datum své poslední dopisnice, v níž odpovídám na nejnaléhavější body Tvého dopisu, jsem si bohužel nepoznamenal.²

Mnohokrát děkuji za velmi pěknou fotografii, na níž jsi se svou paní. Rád bych Ti poslal svou, ale od 25. listopadu bez ustání sněžilo a byla mlha, takže se ani nedaly dělat snímky, ani pořizovat z negativu kopie. Dám se opět vyfotografovat, jakmile bude víc světla, abych věděl, jak vypadám v 70 letech, a pak se Ti budu hned revanšovat.

Louise Kautská zůstane u mne.³ Jsem té dobré duši velmi, velmi vděčný, že se mi tak obětuje. Mohu opět v klidu pracovat, a lépe než dříve, neboť je zároveň mou sekretářkou. Mohu ji dostatečně zaměstnat, kdežto muž, který by ke mně docházel, bych nemohl. Tak se to všechno mimo očekávání vyřešilo příznivě k mému pohodlí, a opět září u nás sluníčko, ať je venku sebevíc pošmournou.

Myslím, že jsem Ti už psal, že můžeš mých dopisů úplně libovolně používat. Ale *Ty nám* musíš dávat zprávy o Americe!

Tvoje reklamace byla promptně zaslána do Paříže.⁴ Pomůže-li to? business is not their force!**

* V orig.: 1890.

** vyřizování není jejich silná stránka!

Sam Moore, předseda soudu v Asabě na Nigeru, se necítí podle posledních zpráv nějak valně. Velmi dobře snášel podnebí a teď najednou má diarrhoe, horečku a překrvení jater a sleziny — jsem zvědav, co nového přinese pošta pozítří. V dubnu chce opět přijet a strávit tu šestiměsíční dovolenou.

Nejzávažnější evropská událost za poslední čtvrtstoletí je to, jak Padlewski oddělal Seliverstova⁵ a jak uprchl — *na přání vlády*. Důkaz, že Paříž je hlavní středisko ruských špiclů v cizině, že špionáž a nekalé služby francouzské republiky v zájmu cara jsou první podmínkou spojenectví s Ruskem, konečně smělý čin Padlewského, který silně zapůsobil na všechny tradiční francouzské city, to už přestoupilo všechnu míru. Francouzsko-ruské spojenectví se rozbilo dříve, než bylo donošeno a než přišlo na svět (Louise Kautská je porodní babičkou, odtud to přirovnání), a ani ne proto, že by buržoazním republikánům nebylo ještě dodnes milé, nýbrž proto, že v Petrohradě viděli, že v rozhodném okamžiku selže a že tedy nestojí za zlámanou grešli. Pro světový mír je to obrovské vítězství.

Milha — tma — musím končit.

Mnoho pozdravů Tvé paní a Tobě.

Tvůj

B. E.

*V plném znění otištěno poprvé
rusky v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu⁶

Londýn 7. ledna 1891

Milý Kautsky,

včera jsem Ti poslal *doporučeně* Marxův rukopis, z kterého budeš mít radost⁷. Pochybuji, zda bude moci vyjít *tak jak je* v Svaté německé říši. Podívej se na to, a kde to jde, vynech místa, která by mohla být na závadu, a vytečkej je. Kde to nedovoluje souvislost, buď tak laskav a v obtazích ke korektuře mi ta místa označ, a je-li to možné, sděl na dvou řádcích *důvody*, proč jsou na závadu, já udělám, co budu moci. Dal bych pak změněná místa do závorek a v úvodním slovu* bych řekl, že to jsou *pozměněná* místa. Proto prosím o korekturu ve sloupcích!

Otištění rukopisu nepůjde možná pod fousy také ještě jiným lidem, než je slavná policie. Kdybys myslel, že je na ně třeba brát ohled, pak bych Tě prosil, abys poslal rukopis *doporučeně* Adlerovi. Tam ve Vídni se pravděpodobně dá (bohužel až na to skvělé místo o náboženské a tělesné potřebě⁸) vytisknout celý, *tiskem však rozhodně vyjde*. Ale myslím, že Ti tento můj *velmi rozhodný* úmysl, který Ti sděluji, poslouží jako bezpečná ochrana před nějakými případnými výčitkami. Neboť když nemůžete zabránit otištění, pak je mnohem lepší, vyjde-li přímo v Německu, a to ve stranickém orgánu „Neue Zeit“, který byl pro tyto materiály vlastně založen.

Prerušil jsem práci na Brentanovi**, abych Ti tuto věc připravil;

* „Předmluva k Marxovým „Poznámkám k programu německé dělnické strany““.

** „Ve věci Brentano kontra Marx“.

musím tam totiž uplatnit místa o železném mzdovém zákonu⁹, a tak mi nedalo moc práce připravit Ti to hned taky pro tisk. Myslel jsem, že budu tento týden s Brentanem hotov, ale přišlo do toho opět tolik věcí, které mě vyrušily, a tolik korespondence, že to bude sotva možné.

Vyskytnou-li se tedy překážky, buď tak laskav a informuj mě.

Tady ještě pořád mrzne, jen praští. Chudák Schorlemmer se nachladil, nějakou dobu neslyšel a na vánoce nemohl přijet. Sam Moore je v Asabě vážně nemocen, netrpělivě čekám na nové zprávy.

Tvůj

B. Engels

Pozdravuj Tauschera.

*V plném znění otištěno poprvé v knize
„Aus der Frühzeit des Marxismus.
Engels' Briefwechsel mit Kautsky“,
Praha 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Pasqualu Martignettimu

do Beneventa

Londýn 9. ledna 1891

Milý příteli,

neštěstí, které se přihodilo Vaší sestře, vyvolalo i ve mně upřímnou účast. A chápu, že Vás to tak nesmírně rozrušilo. Ale neztrácejte rozvahu. Co bude platno Vaší sestře, když toho prašivého bídáka zabijete? Odnese si s sebou do hrobu zadostiučinění, že zničil dvě rodiny místo jedné. Já vím, že ve společenských vztazích, jaké se udržují v jižní Itálii, kde se ještě dochovaly leccjaké pozůstatky z dob existence rodového zřízení, byl bratr považován za ochránce a mstitele sestry. Ale i bratr je ženat, má ženu a děti, má k nim určité povinnosti, a v dnešní společnosti mají tyto povinnosti přednost před vším ostatním. Podle mého názoru jste tedy povinován své vlastní rodině nepodnikat žádné kroky, pro které byste se musel od ní navždy odloučit.

Vaše sestra je v mých očích právě tak čistá a zasluhuje právě tolik úcty jako dříve.

Domníváte-li se však, že se musíte pomstít, pak existují i jiné způsoby jak svůdce před celou společností zahanbit.

Zde by bratr takového darebáka veřejně zmlátil.

Ve Francii a Německu by stačil veřejně vlepený políček.

V rakouském Polsku (Leopol*) se jeden žurnalista zaprodal Rusku. Houf mladých Poláků jej chytl na veřejné promenádě, položili ho na lavici a vysázeli mu 25 pořádných ran holí na zadek.

Také Vy v Itálii najdete způsob, jak takového darebáka veřejně

* Lvov.

pranířovat a vystavit všeobecnému pohrdání, aniř by utrpěl trvalou újmu na těle nebo na zdraví.

Jak už jsem řekl, jsem dalek toho, abych Vám v tomto ohledu dával rady. Ale jste-li skálopevně přesvědčen, ře se to bez nějaké pomsty neobejde, pak už je lepší než cokoli jiného pomstít se na **cti** toho svůdce.

Se srdečným pozdravem Váš

B. Engels

Co nejsrdečněji děkuji za blahopřání k mým sedmdesátým narozeninám.

Poprvé otiřtěno v knize

*„La corrispondenza di Marx e Engels
con italiani. 1848—1895“, Milán 1964*

Podle rukopisu

Přelořeno z němčiny

Engels Stanisławu Mendelsonovi

do Londýna

122, Regent's Park Road, N. W.
[Londýn] úterý 13. ledna 1891

Milý občane Mendelsone,

když jsme minulou neděli* domlouvali den a hodinu, kdy byste mi mohl prokázat tu laskavost a přijít ke mně na oběd, měli jsme velmi naspěch, takže nebude na škodu zopakovat, co jsem Vám chtěl říci, abychom předešli nějakému nedorozumění.

Budu Vás tedy čekat s Vaší manželkou a občanem Jodkem pozítří, ve čtvrtek, v šest hodin večer. Možná že jsem se, co se týče občana Jodka, nevyjádřil dost určitě; je-li tomu tak, prosím Vás, pozvěte ho laskavě znovu mým jménem, aby mě poctil svou návštěvou**.

Pozdravujte ode mne a od paní Kautské svou paní.

Váš nejupřímnější

B. Engels

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 38, Moskva 1965*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

* 11. ledna.

** Viz tento svazek, str. 29.

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu⁶

Londýn 15. ledna 1891

Milý Barone,

z přiložených korektur* se přesvědčím, že nejsem nelida a že jsem do úvodu** dokonce kápl trochu utišujícího morfia a bromidu draselného, což jistě dostatečně zapůsobí na elegickou náladu našeho přítele Dietze a utiší jeho bolesti. Bebelovi napíšu ještě dnes.¹⁰ Dřív jsem mu o tom nic neřikal, poněvadž jsem jej nechtěl uvést do trapné situace vůči Liebknechtovi. Tomu by byl totiž Bebel o tom *musel* říci, a Liebknecht, který jak dokazuje jeho programová řeč v Halle, si udělal z rukopisu výpisky,¹¹ by nasadil všechny páky, aby otištění zabránil.

Jestliže neobstojí místo: „uspokojovat svou náboženskou, *jakož i tělesnou* (potřebu)“, tedy škrtni 3 podtržená slova a nahraď je tečkami¹². Narážka se tím zjemní a přece bude ještě dost srozumitelná. Doufejme, že pak nad tím nebudou žádné rozpaky.

Jinak jsem vyhověl Tobě a Dietzovi ve všem, co jste si přáli, a jak vidíš, ještě *víc*.

Mendelsonovi jsou už z Paříže zde. Soudce mu *zakázal*, když ho propouštěl, opustit Francii. Ministr *Constans* mu naopak *nabídl*, aby dobrovolně odešel, jinak že bude vypovězen.¹³ *Constans* nařídil odstranění Padlewského Labruyèrovi, který je, jak známo, ve spojení s policií. Kdyby přišel Padlewski před porotu, vznikla by pro pletichy s Ruskem kritická situace: tomu, co páchají v Paříži ruští špióni,

* K. Marx, „Poznámky k programu německé dělnické strany“.

** Předmluva k uvedenému dílu.

by se nedalo při přelíčení vyhnout, a Padlewski by mohl být *osvobozen*! Vláda si s ním nevěděla naprosto rady, a tak musel pryč. Ať Ti Lafargue napíše článek o tom, jak Padlewski rozbil rusko-francouzskou alianci,¹⁴ Liebknecht se na to dívá úplně nesprávně jako na vše v zahraničí.

Mendelsonovi sem přišli bez jakýchkoli doporučení a padli do rukou Smithovi Headingleymu a Hyndmanovi, ti je přivedli na mítink¹⁵ atd. Nakonec přišli za mnou, dal jsem jim Edovu adresu, a když jsem u nich vykonal z diplomatických důvodů formální návštěvu na oplátku, objevil se tam — pan Smith Headingley. Využil jsem příležitosti, abych se k němu choval před Poláky chladně, asi to zapůsobilo. Byli tady v neděli*, dnes přišli na oběd s Edou a jeho manželkou a s Avelingovými, tím se snad zmaří intriky nastražené v zájmu Brousse, Hyndmana a spol. Škoda že tu nejši s námi, začneme s ústřicemi.

Tvůj
B. E.

*V plném znění otištěno poprvé v knize
„Aus der Frühzeit des Marxismus,
Engels' Briefwechsel mit Kautsky“,
Praha 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* 11. ledna.

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu¹⁶

Milý Sorge,

posílám Ti současně 4. vydání „Kapitálu“* (doporučeně) a balík novin. Poněvadž Sam Moore je pravděpodobně už na zpáteční cestě od Nigeru do Evropy — 6měsíční dovolená každé dva roky — uvolní se tím pro Tebe různé věci, které dosud dostával on: „Berliner Volks-Tribüne“, které dal malý Conrad Schmidt naprosto správné zaměření, Paul Ernst ji dosud nezkazil, „Cri du Travailleur“, který přetiskuje nejdůležitější zprávy z „Le Socialiste“. Dále „Vorwärts“ s našimi odhaleními o panu Reussovi.¹⁷

Od 25. listopadu tu neustále sněží a mrzne. Před 5 dny zamrzlo pod zemí vodovodní potrubí, a tak staré potíže s vodou ne a ne nás opustit. V čís. 17 „Neue Zeit“ vyjde bomba: Marxova kritika návrhu programu z roku 1875.¹⁸ Tebe to potěší, ale v Německu se leckdo bude zlobit a pohoršovat. Pozdravuj ženu, Schlüterovy a Rommovy, uvidíš-li je.

Tvůj

B. E.

[Londýn] 17. ledna 91

*Poprvé otištěno v knize
„Briefe und Auszüge aus Briefen
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen
Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an
F. A. Sorge und Andere“, Stuttgart 1906*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* prvního dílu.

Engels Stanisławu Mendelsonovi

do Londýna

[Londýn] v neděli 18. ledna 1891

Milý občane Mendelsone,

včera večer po rozhovoru s Vaší paní jsem našel v pařížském „*Socialiste*“ článek¹⁹ s informacemi, na jejichž podkladě byste myslím mohl napsat do anglického tisku dopis kvůli té záležitosti, o níž mi vyprávěla Vaše paní a občan Jodko.

Projednal jsem to s Avelingem a jeho ženou. Zajdou k Vám zítra ráno. Domluvíte-li se tedy s Avelingem na určité hodině, kdy byste mi mohli oba učinit to potěšení a navštívit mě, mohli bychom zkoncipovat dopis a dohodnout se jak zařídit, aby byl uveřejněn v tisku.²⁰

Mé poručení Vaší paní a občanu Jodkovi.

Co nejupřímněji Váš

B. Engels

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

Engels Carlu Schorlemmerovi

do Manchesteru²¹

Londýn 27. ledna 91

Milý Jollymeiere,

v novořeckém slovníku nacházím:

λουμπάρδα,ή — bombarde*, canon

λουμπαρδάρης — bombardier

λουμπαρδάρω — bombarder atd.

Těžké dělo přišlo k Byzantincům z Itálie, a nejstarší italský obecný název pro takové dělo je bombarda. Poněvadž novořecká β = italské v, vyznačuje se b pomocí μπ (μπάρκα, banc, pour s'asseoir**, μπαζάρ, bazar, marché public***). Aby se nepsala ta hrozná spřežka dvakrát, píše se první b jako λ.

Nemůže tedy činit potíže, abychom podle toho odvodili, že λουμπάρδος je dělová bronz.

Doufám, že jsi dostal Louisin dopis a že je Ti lépe. Jako tiskopis něco pro obveselení. Zdraví Tě Louise a Tvůj

B. E.

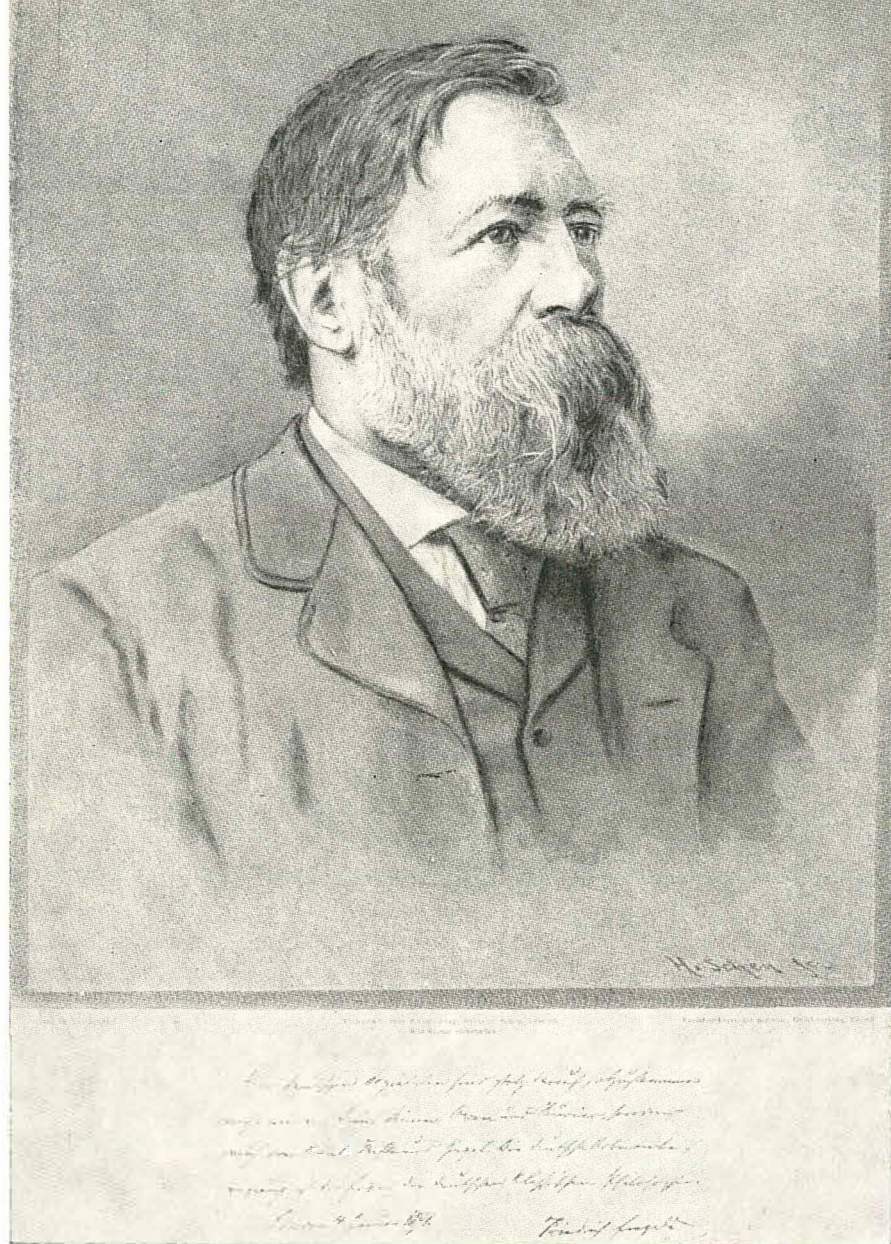
Poprvé otištěno v časopise
„Einheit“, čís. 7, 1958

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* bombarda — tarasnice, typ středověkého děla; odvozeniny: dělostřelec, bombardovati.

** lavice.

*** veřejný trh.

Bedřich Engels, rytina od Heinricha Scheue (1891)²²

Engels Heinrichu Scheuovi

do Londýna

122, Regent's Park Road, N. W.
[Londýn] 27. ledna 1891

Vážený pane Scheui,

promiňte, že jsem Vás nechal tak dlouho čekat s odpovědí na Vaše milé řádky z 10.²³ Ale za prvé jsem musel vyřídit jednu velice naléhavou práci, za druhé jsem téměř nikdy nebyl pánem svého času, poněvadž mě navštěvovali lékaři a nemohl jsem si sám určit dobu návštěvy, a za třetí donedávna nebylo ani počasí právě vhodné pro fotografování.

Nyní jsem Vám myslím k dispozici, aspoň od pozítří, a zvláště když se mi tak 12—24 hodin předem ohlásíte. Myslel jsem, že půjdu opět k Debenhamovi, je to jen pár kroků, zajdu ale raději ke komukoli jinému, komu Vy dáte přednost (jenom ne k Mayalloví, který nechtěl vzít od Marxe peníze, a to je trapné). Velice by mě těšilo, kdybyste byl u toho a sám tomu muži vysvětlil, co a jak si budete přát.

Upřímně zdraví

Váš oddaný

B. Engels

*Poprvé otištěno ruský
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 38, Moskva 1965*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Hermannu Schlüterovi

do Hobokenu¹

Londýn 29. ledna 1891

Milý Schlüttere,

konečně se dostávám k tomu, abych odpověděl na Tvůj dopis z 19. listopadu. Srdečně děkuji za milé blahopřání od Tebe a Tvé paní.²⁴ Škoda že jste tu nebyli se mnou. Poseděli jsme až do půl čtvrté do rána a spořádali jsme kromě červeného vína 16 lahví sektu.

Sorgovu pozvání nemohu bohužel vyhovět.²⁵ Zde v Evropě jsem zapustil tak pevně kořeny a mám tu práce do nekonečna, takže odchod do Ameriky může přijít v úvahu jenom v krajní nutnosti. Mimoto je moje domácnost opět dokonale v pořádku od té doby, co je u mne Louise Kautská.*

Pěkně děkuji za kalendář.²⁶

Stati v „Cyclopaedii“²⁷ jsou částečně od Marxe, částečně ode mne, a to téměř nebo úplně na vojenské téma: životopisy vojevůdců, články Dělostřelectvo, Jízda, Opevnění atd. Čistě práce na výdělek, nic víc, mohou zůstat klidně zapomenuty.

Že to tam jde se Socialistickou dělnickou stranou²⁸ z kopce, pozoruji dostatečně z jejího sbratření s nacionalisty²⁹, proti těm jsou zdejší fabiáni³⁰ — také buržoové — ještě radikálnější. Řekl bych, že kdyby se „Sozialist“ spojil s „Nationalistem“, že by sotva mohl zplodit větší nudu. „Nationalist“ mi posílá Sorge, ať se jak chci namáhám, nemohu najít človíčka, který by se obětoval a četl jej.

Také nerozumím hádce s Gompersem.³¹ Jeho federace³², pokud vím, sdružuje tradeuniony, a výhradně tradeuniony. Mají tam tedy *plné právo* odmítnout každého, kdo přichází jako představitel děl-

* Viz tento svazek, str. 21.

nické organizace, která *není* tradeunionistická, nebo odmítnout delegáta sdružení, do něhož mají takové spolky přístup. Zda bylo z *propagačních* důvodů radno vystavit se možnosti takového odmítnutí, nemohu ovšem odtud posoudit. Ale že k němu muselo dojít, o tom nebylo pochyby, a já aspoň nemohu proto Gompersovi nic vyčítat.

Když ale myslím na mezinárodní kongres, který se bude konat příštího roku v Bruselu³³, řekl bych, že by bylo přece jen lepší být zadobře s Gompersem, za kterým jde rozhodně mnohem více dělníků než za Socialistickou dělnickou stranou, a zajistit tam Americe, i *jeho* lidem, co nejsilnější zastoupení. Však tam poznají leccos, v čem se mýlili ze svého omezeného odborářského stanoviska — a mimoto, kdepak chcete najít nějakou možnost pro získání členů, když ne mezi odbory?

Za ty zprávy o stříbře mnohokrát děkuji.³⁴ Byl bych Ti vděčný, kdybys mi mohl najít něco, kde jsou zprávy o *současné těžbě stříbra* ve Spojených státech. Evropanští zastánci dvojí měny jsou hňupové, obalamucení americkými těžaři stříbra a jsou vždy ochotni tahat za ně kašany z ohně. Bohužel nadarmo — z toho podvodu nic nebude. Viz moji poznámku ve 4. vydání „Kapitálu“ u ušlechtilých kovů.³⁵

Pošli mi však více podrobností o Marxově řeči o ochranných clech,³⁶ na kterou se dotazuješ. Vzpomínám si jenom, že když v bruselském Německém dělnickém spolku³⁷ ochabovaly diskuse, domluvili jsme se s Marxem, že uspořádáme naoko debatu, v níž on bude hájit svobodný obchod a já ochranná cla, a ještě dnes vidím ten údiv v očích přítomných, když najednou viděli nás dva, jak proti sobě útočíme. Je možné, že ta řeč byla otištěna v „Deutsche-Brüsseler-Zeitung“. Na žádnou jinou si nevzpomínám.

Do Německa asi v nejbližších několika letech nebudeš moci přijet. Tauscher je sice propuštěn, ale jenom proto, že mu nemohli nic dokázat.³⁸ Naproti tomu vyšlo najevo, že proti Vám ostatním bylo promlčení dosud pravidelně přerušováno.

Srdečné pozdravy Tvé paní a Tobě od Louisy Kautské a
od Tvého

B. Engelse

Motteler je ještě tady, likviduje v Kentish Town Road, čís. 114³⁹; nevím, co si počne, když dům musí být 25. března vyklizen a on může likvidovat jenom doma. Rozhodně ale nechce zpátky do Švýcarska, ačkoli víme, že by to bylo úplně snadné. Eda se má dobře, dře jako kůň, píše velmi dobré věci do „Neue Zeit“.

*V plném znění otištěno poprvé
rusky v Marx-Engels, Sočinenija,
I. vyd., sv. XXVIII, 1940*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 31. ledna* 1891

Milý Lafarguu,

zpráva, která Vás polekala, je pouhá kachna, tak jako $\frac{9}{10}$ toho, co se v Paříži tiskne o Německu.⁴⁰

Představenstvo německé strany se k prvnímu máji nevyslovalo. Parlamentní *frakce* (socialističtí poslanci říšského sněmu) se s výjimkou jednoho hlasu jednomyslně usnesla, že v *Německu* (a nikde jinde) by bylo žádoucí uspořádat májové oslavy v neděli 3. května, a ne 1. května.⁴¹ To je všechno. Protože podle stanov strany nemá „frakce“ žádnou oficiální funkci, je to výraz pouhého přání, které však bude pravděpodobně všeobecně schváleno.

O myšlence navrhnout ostatním národnostem, aby také v tomto smyslu změnily datum demonstrace, nepíší naše noviny ani slovo. Nicméně není vyloučeno, že na to *individuálně* pomýšlel ten či onen poslanec; protože Bebel je v Curychu na svatbě své dcery, napíšu Fischerovi⁴², aby se té hlouposti zabránilo, pokud by přece jen někdo přišel na takový nápad.

Vy a Bonnier, od něhož mám v kapse dlouhý dopis k této otázce⁴³, si můžete říkat, co chcete; Angličané to pravděpodobně udělají stejně jako Němci a oslaví 1. máj v neděli. Pro Němce je to takřka nevyhnutelná nutnost. Minulý rok se Vám jejich postoj zdál „vražný“. A vidíte, v Hamburku, ve městě, kde jsme nejlépe organizováni, kde jsme ve srovnání s ostatním obyvatelstvem relativně nejsilnější a kde máme značnou pokladní hotovost (jak strana, tak

* V orig.: 30. ledna.

i odbory) — v Hamburku se proti vůli zaměstnavatelů 1. máj všeobecně slavil. Ale protože obchody šly dost špatně, využili zaměstnavatelé ten jeden den přerušení práce k tomu, aby zavřeli své podniky a prohlásili, že je znovu otevřou pouze pro ty dělníky, kteří vystoupí z odborů a příslibí, že se už nebudou odborově organizovat. Boj se protáhl přes celé léto až do podzimku; nakonec zaměstnavatelé od svého požadavku upustili; ale naše odborová organizace v Hamburku byla značně otřesena, pokladny se tam vyprázdnily a jinde také, protože se posílaly peníze lidem postiženým výlukou; nikdo nemá sebemenší chuť začínat na jaře znovu, zvláště když se situace v průmyslu ještě zhoršila.

Vám se to hezky mluví o nerozhodnosti a vlažnosti. Žijete v republice, a buržoazní republikáni, aby porazili roajalisty, byli nuceni poskytnout Vám politická práva, jaká v Německu zdaleka nemáme. A navíc nejste příliš nebezpeční, protože jste dosud rozštěpení a máte tam broussovce⁴⁴, kteří jsou ve vleku vlády; Constans naopak uvítá, když se „projevíte“ a naženete trochu strach radikálům⁴⁵. V Německu představují naši lidé opravdovou sílu, 1½ až 2 milióny voličů, jedinou stranu, která je disciplinovaná a roste. Jestliže si vláda přeje, aby socialisté organizovali demonstrace, pak jen proto, aby je vyprovokovala k nepokojům a mohla je při nich zardousit a na příštích deset let vyřídít. Nejlepší demonstrace německých socialistů je jejich existence a jejich pozvolný, pravidelný a nezadržitelný postup vpřed. Zdaleka nemůžeme ještě vést otevřený boj a naše povinnost vůči celé Evropě a Americe spočívá v tom, abychom se nedali porazit, nýbrž abychom zvítězili, až přijde čas, v první veliké bitvě. Tomuto hledisku podřizují všechno ostatní.

Bylo by samozřejmě velice pěkné vidět všechny socialistické dělníky obou světů, jak slaví 1. máj tentýž den. Ale tato oslava by neprobíhala současně a stejně. Vy v Paříži budete slavit, dejme tomu, od 8 hodin ráno do 8 hodin večer; jestliže Newyorčané zahájí v 8 hodin, v Paříži bude 1 hodina odpoledne, a Kalifornané začnou ještě o 3 hodiny později. Demonstrace minulý rok nijak neutrpěla, když byla rozdělena na 2 dny, tím méně tedy utrpí letos. Rakušané jsou v úplně jiné situaci. Pravidelná agitace a organizace jim byla

natolik ztížena, že přerušení práce na jeden den je pro ně jediná možnost demonstrace, jak to velmi dobře objasnil Adler.⁴⁶

Buďte tedy klidný. Hnutí neutrpí tímto nedostatkem „jednoty“; a tato čistě formální jednota nevyváží to, co by nás stála v Německu a možná i v Anglii.

Váš postoj k antibrousovcům⁴⁷ pokládám za vynikající. Uzávřít dohodu o praktické spolupráci, odsunout prozatím jakýkoli pokus o spojení, ponechat všechno času a konečně i mezinárodnímu kongresu³³; nynější situaci u Vás nelze lépe využít.⁴⁸ Totéž radil Marx Liebknechtovi, když šlo o sloučení s lassallovci,⁴⁹ ale náš přítel měl příliš naspěch.

Guesde mu zahrál pěkný kousek v těch svých příspěvcích pro „Vorwärts“.⁵⁰ Liebknecht vždycky hájil buržoazní republiku, aby pozlobil Prušáky; Constans, Rouvier atd. byli pro něho takřka bez jediné chybičky. A teď Guesde boří tuto iluzi! To se povedlo a Německu to prospěje.

Lauře posílám pusu. Doktoru Z. vyřídte, že mu blahopřeji k článku o toulonské aféře.⁵¹ Louise mu za něj obzvlášť děkuje. Pozdravuje srdečně Vás i Lauru.

Srdečně Váš

B. E.

*Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance“, sv. III, Paříž 1959*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu⁶

Londýn 3. února 1891

Milý Kautsky,

Ty si myslíš, že jsme byli zasypáni dopisy týkajícími se Marxova článku⁷ — úplně naopak, po ničem ani vidu ani slechu.

Když v sobotu* nepřišla „Neue Zeit“, myslel jsem si hned, že se zas něco přihodilo. V neděli přišel Eda a řekl mi, cos mu napsal. Tak jsem si myslel, že se přece jen podařilo potlačit otištění článku. V pondělí konečně přišlo číslo, a po nějaké době jsem objevil, že článek přetiskl také „Vorwärts“.⁵²

Když se nezdařilo opatření v duchu protisocialistického zákona⁵³, byl tenhle smělý kousek to nejlepší, co mohli redaktoři udělat. Ale kromě toho je na jejich odvaze dobré, že tak částečně vyplnili těžko překlenutelnou propast, o které píše August v prvním úleku. Jeho obavy pramení rozhodně z úvahy: jak to rozmáznou protivníci? Ale tím, že je ta věc otištěna v oficiálním orgánu, ulomil se hrot nepřátelské škodolibosti a máme možnost zaujmout postoj: vidíte, jak se sami kritizujeme — jsme jediná strana, která si to může dovolit; zkuste to také jednou jako my! A to je také správné stanovisko, které měli redaktoři zaujmout od počátku.

Proto bude také těžké vytasit se s nějakým opatřením proti Tobě. Když jsem žádal, aby se ta věc poslala eventuálně Adlerovi**, mělo to jednak popohnat Dietze, jednak krýt Tobě záda, tím že jsem Tě do jisté míry přivedl do úzkých. Psal jsem také Augustovi, že veškerou odpovědnost беру sám na sebe.⁵⁴

* 31. ledna.

** Viz tento svazek, str. 23.

Padá-li ještě na někoho odpovědnost, pak na Dietze. Ví, že jsem se v takových věcech vůči němu choval vždy velmi kulantně. Nejenže jsem splnil všechna jeho přání, abych zmírnil některá místa, ale zmírnil jsem jich ještě daleko víc. Kdyby toho zatrhł víc, byl bych býval vzal ohled i na to. Ale proč bych neměl nechat to, nad čím se Dietz nepozastavoval?

Ostatně většinou mi budou soudruzi, kromě Liebknechta, vděční, až se vzpamatují z prvního leknutí, že jsem to uveřejnil. Poznámky znemožňují každou polovičatost a frázovitost v novém programu a dávají nezvratné argumenty, které by většina z nich sotva měla odvahu přednést z vlastní iniciativy. Nevyčítám jim, že nezměnili špatný program, ještě když platil protisocialistický zákon⁵⁵, protože nemohli. A nyní se ho sami zřekli: teď mohou pravdivě bez ostychu doznat, že si před 15 lety při sjednocování počínali hloupě a že dovolili, aby je Hasselmann aj. opili rohlíkem.⁵⁶ Rozhodně se 3 součásti programu — 1. specifické lassallovství, 2. vulgární demokracie lidové strany, 3. nesmysly — nevylepšily tím, že jako oficiální program strany ležely 15 let u ledu, a když se to dnes nesmí říci veřejně, tak potom kdy?

Dovíš-li se něco nového, dej mi o tom zprávu. Mnoho pozdravů.

Tvůj
B. E.

*Poprvé otištěno v knize
„Aus der Frühzeit des Marxismus.
Engels' Briefwechsel mit Kautsky“,
Praha 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

[Londýn] 5. 2. 91

Moje milá Lauro,

jedeme s Louisou na Highgate opsat náhrobní nápis, abychom mohli navrhnout, jak ho doplnit pro Nimmy.* Prozatím podepiš laskavě přiložený list, protože *Ty a Tussy* jste zapsány jako spolumatelky a musíte to podepsat obě. Napíšeme Ti potom, co tam navrhujeme dát.

Socialisté z Northamptonu nabídli Edwardovi, aby kandidoval za zesnulého Bradlaugha!** Edward i Tussy tam ve středu jeli na zvědy, ale od té doby od nich nemám žádné zprávy. Radil jsem mu, aby to vzal jedině v tom případě, že všechny výdaje budou kryty. Teď prý potřebují 100—150 liber, než mohou Edwarda nominovat, a nominace je už příští pondělí!

Srdečné pozdravy od Louisy a Tvého

B. E.

*Poprvé otištěno v knize**F. Engels, P. et L. Lafargue,**„Correspondance“, sv. III, Paříž 1959**Podle rukopisu**Přeloženo z angličtiny*

* Viz tento svazek, str. 162.

** Viz tento svazek, str. 46—47 a 49—50.

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 6. února 91

Milý Lafarguu,

Fischer mi k otázce údajného vystoupení Němců ve prospěch 3. května napsal toto:⁵⁷

„Máš úplně pravdu. Nikdo z nás nebyl tak zpozditý, aby chtěl stranám ostatních zemí cokoli předpisovat. Usnesení parlamentní frakce se obrací *výhradně* k německým dělníkům. Vzniklo na základě prostého zjištění skutečnosti, že za současné situace a silného politického a hospodářského napětí, které prožíváme, by oslava v pátek 1. máje byla zcela nemožná. Až přišli mnoho lidí nebude bohužel 1. máje pracovat proti své vůli. Naši kapitalisté zuří nad vývojem politických událostí v Německu.* Čekají jen, až se jim naskytne příležitost ke generálnímu útoku proti nám; krize, která právě zachvátila železářský a textilní průmysl a stavebnictví, jim tuto příležitost k všeobecnému útoku dává, a my bychom mu v této chvíli nedokázali čelit. Podívej se jen na případ hamburských doutníkářských dělníků, na něm uvidíš, kdo má dnes trumfy v ruce.** Tito dělníci jsou náš elitní bojový oddíl; nejsou mezi nimi *stávkokazi*, a přesto je boj už celé týdny ztracen. Nakonec na to ovšem doplatí malí továrníci. Ale dělníky to bude stát sto tisíc marek z jejich vlastních fondů — nepočítaje v to příspěvky z jiných měst, která posílají peníze na podporu stávky. 1. květen bychom tedy neunesli finančně.“

* Pád Bismarcka, státní socialismus, nebezpečí, že budou zrušena ochranná dovozní cla⁵⁸ zavedená v roce 1878 atd. atd. (*Engelsova poznámka.*)

** Vyluka těchto dělníků, aby byli donuceni vystoupit ze své odborové organizace.⁵⁹ (*Engelsova poznámka.*)

Myslím, že Vám to postačí. A už Vás nepřekvapí, budou-li Angličané, jak jsem Vám to naznačil, následovat příkladu Němců. Tussy myslí, že je to velmi pravděpodobné. Vy Francouzi zbožňujete jednotnost, což je opravdu pěkná věc, pokud se za ni neplatí příliš drazé. Ale promarnit naše vyhlídky v Německu a znemožnit skutečný úspěch v Anglii jen proto, aby se zachovala jednotnost, to by bylo pedantství.

Srdečně Váš

B. E.

*Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance“, sv. III, Paříž 1959*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 10. února 91

Milý Lafarguu,

přiloženě Vám posílám šek na 20 liber št. Doufám, že ho dostanete, ještě než odjedete do Allieru; nepomyslel jsem na to, když jsem ho vyplňoval, jinak bych ho byl vystavil na Lauru, aby se v případě Vaší nepřítomnosti mohl snáze indosovat.

Co se dělo na kongrese⁶⁰ kolem otázky 1. máje, o tom nic nevím; ale říkejte si, co chcete, v této chvíli by Němci byli hotoví blázni, kdyby si zámánuli, že budou slavit prvního máje, a ne třetího, v neděli.⁶¹ Různost názorů je tady ostatně docela přirozená; je to antagonismus mezi Jihem a Severem. Vy tam na Jihu obětujete všechno formě, na Severu ji zase příliš podceňují a hledí jen na podstatu. Vy si potrpíte na divadelní efekt, oni ho možná příliš zanedbávají. Ale pro ně 1. máj znamená opakování hamburských výluk z minulého roku,* tentokrát po celé zemi a v mnohem nepříznivějších podmínkách; znamená to ztrátu 200 000—300 000 marek, vyčerpání všech fondů, které strana přímo nebo nepřímo shromáždila, dezorganizaci všech našich odborových organizací a v důsledku toho všeobecnou malomyslnost. Musíte přiznat, že divadelní efekt simultánně probíhajících demonstrací by přišel trochu draho.

Úspěch „Socialiste“ mě opravdu těší. Dokazuje to, že Vaši dělníci začínají zase číst a že se jim líbí něco jiného než senzační a pornografické žurnály. Na tento úspěch můžete být hrdí.⁶² Je to velmi dobré znamení. Po mnoha letech je to první týdeník, který si kryje

* Viz tento svazek, str. 37—38.

své náklady. Ostatně je velice pěkně udělaný. Posíláte ho Sorgovi?

Marxův článek⁷ značně popudil ústřední výbor strany, strana sama ho přijala velmi kladně. Pokusili se zadržet celý náklad „*Neue Zeit*“, ale bylo už příliš pozdě,⁵³ a tak dělali, jako by se nic nestalo, a troufli si přetisknout článek v oficiálním orgánu*. Až se uklidní, poděkuj mi, že jsem jim zabránil, aby nechali Liebknechta slepit ještě další tak ostudný program, když už zplodil ten dnešní.⁵⁶ Prozatím od nich nemám žádné přímé zprávy, trochu mě bojkotují.**

Váš článek o alianci s Ruskem¹⁴ je výborný, uveďte na pravou míru to věčné Liebknechtovo ujišťování, že ve Francii nikdo nikdy na alianci s Ruskem nepomýšlel, že to všechno je Bismarckův pustý výmysl atd. Ten trouba si myslí, že na všechno, co se děje ve Francii, musí pět chválu (anebo zakrývat hanebnosti), protože je to *in republice*!

Váš článek o feudálním vlastnictví jsem ještě nestačil přečíst.⁶³

Avelinga vyzvala v Northamptonu *místní sekce Sociálně demokratické federace*⁶⁴, aby kandidoval***, a oznámila to Hyndmanovi; ten je chtěl od této kandidatury odradit, ale oni na ní *trvali*, a tak musel Hyndman minulou sobotuť shromáždit své věrné tady v Londýně, kde přijali usnesení, že s Avelingovou kandidaturou nemají nic společného. Protože je za to nikdo nevolal k odpovědnosti, rovná se to veřejnému uznání jejich neukázněnosti uvnitř *federace*. Hyndmanova hvězda bledne dokonce i v očích jeho přívrženců. Rozmach hnutí v posledních 18 měsících přivedl do federace hodně nových členů, takže je teď silnější než kdykoli dříve. Ale tito noví členové nemají potuchy o pochybné minulosti té bandy a ani zdaleka nebudou ochotni nést za ni odpovědnost. Hyndmanovi a spol. přenechávají zahraniční politiku federace, protože jí vůbec nerozumějí. Ale kdyby chtěl Hyndman obnovit staré osobní spory nebo byl nucen to udělat,†† už by za sebou neměl ten poslušný šik jako

* „Vorwärts“.

** Viz tento svazek, str. 40—41.

*** Viz tento svazek, str. 49—50.

† 7. února.

†† Viz tento svazek, str. 64.

dřív. Ve federaci je také hodně plynárenských dělníků, a pro ty je všechno, co je namířeno proti Avelingovi a Tussy, slovem do prance.

Ostatně Hyndmana musí Avelingova kandidatura mrzet tím víc, že Aveling, který nemohl *složit* 100 liber na *volební* výlohy, odmítl demonstrativně nabídku jednoho *torye*, který mu je chtěl dát. Liberální tisk o tom pěl velké chvalozpěvy (viz „Daily News“, které Vám posílám). A Vy víte, že Hyndman a Champion v podobném případě peníze *toryů přijali*.⁶⁵

Stejně se to jenom odročilo. Je jisté, že northamptonští dělníci budou mít při všeobecných volbách potřebné peníze. Byli by je měli i teď, kdyby byl ještě týden času, aby je mohli sehnat. A počítali s 900 až 1000 hlasy.

Vy nemáte služebnou. A my jsme včera dostali od Annie výpověď k 21. listopadu; bude si konečně brát toho svého mládence.

Je to ale divná rodina ti Rosherovi! Percyho chlapeček musel jít k obřízce — nevím už kvůli jaké dětské nemoci — a se synem jeho bratra Howarda je to teď zrovna tak! Starý Rosher už neví, čím je. Copak je to boží odplata za těch 19 dětí (včetně potratů), které zplodil? Já sám si myslím, že to je náboženský atavismus. Vždyť jsou celé věky křesťané! A protože křesťanství je nemanželským dítětem židovství, pak taková přebytná předkožka, která vyžaduje operaci stanovenou jako znak spojení mezi Jehovou a jeho vyvoleným lidem, je návratem k dávným prapředkům.

Kovalevskij vydal své oxfordské přednášky. Prehistorická část je slabá, historická, o Rusku, zajímavá.

Navrhne nápis na Helenin hrob a předložíme ho Lauře.*

Polibte ji za mne.

Srdečně Váš

B. E.

Poprvé otištěno v knize

F. Engels, P. et L. Lafargue,

„Correspondance“, sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu

Přeloženo z francouzštiny

* Viz tento svazek, str. 162.

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu¹

Londýn 11. února 91

Milý Sorge,

dopis jsem dostal 16. ledna.

Jsem *velice* rád, že mi „Nationalist“ přestaneš posílat. Nemohu zde nikoho, ale absolutně nikoho najít, kdo by ho četl, a já sám nemám čas probírat se mudrlantskými pokusy různých velevážených velikášů. Byl bych Tě o to požádal už dříve, ale říkal jsem si: jestliže mi to Sorge posílá, tak v tom přece musí něco *nakonec* být.

Fotografie už nedá na sebe dlouho čekat. Heinrich Scheu chce vyryt můj portrét do dřeva*, a tak jsem se nedávno musel opět posadit před čočku. Ze sedmi záběrů se snad jeden podaří.

Doufám, že až přijde tento dopis, bude Tvá žena už úplně zdravá, a Ty také.

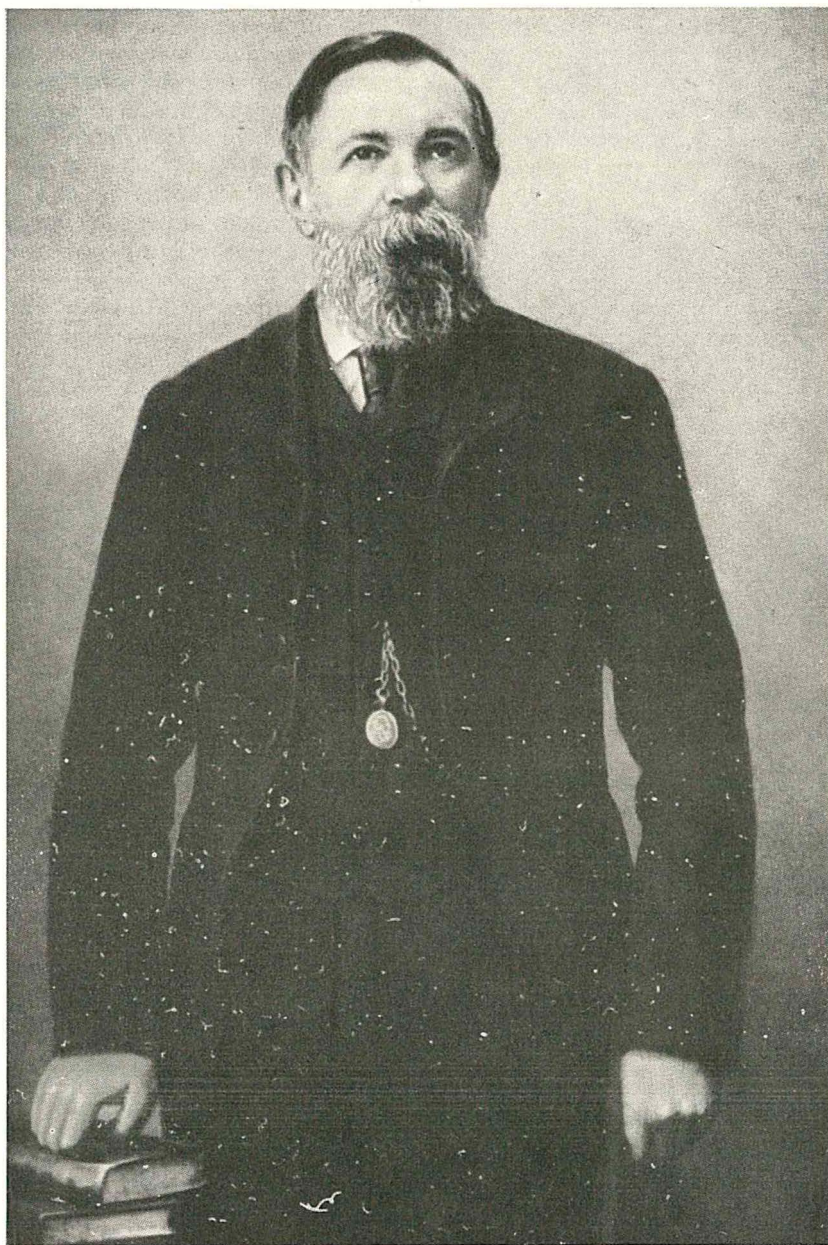
O americkém vydání „Kapitálu“ Ti nemohu nic napsat, poněvadž jsem je nikdy neviděl a nevím, co v něm je. Že Američané *mohou* přetiskovat naše věci, to je známo. A že to *dělají*, dokazuje, jak je to dobrý obchod, a to je potěšující, ačkoli to znamená pro dědice ztrátu. S tím jsme ale museli počítat, když v Americe značně stoupl odbyt.

4. vydání** jsi už teď asi dostal.

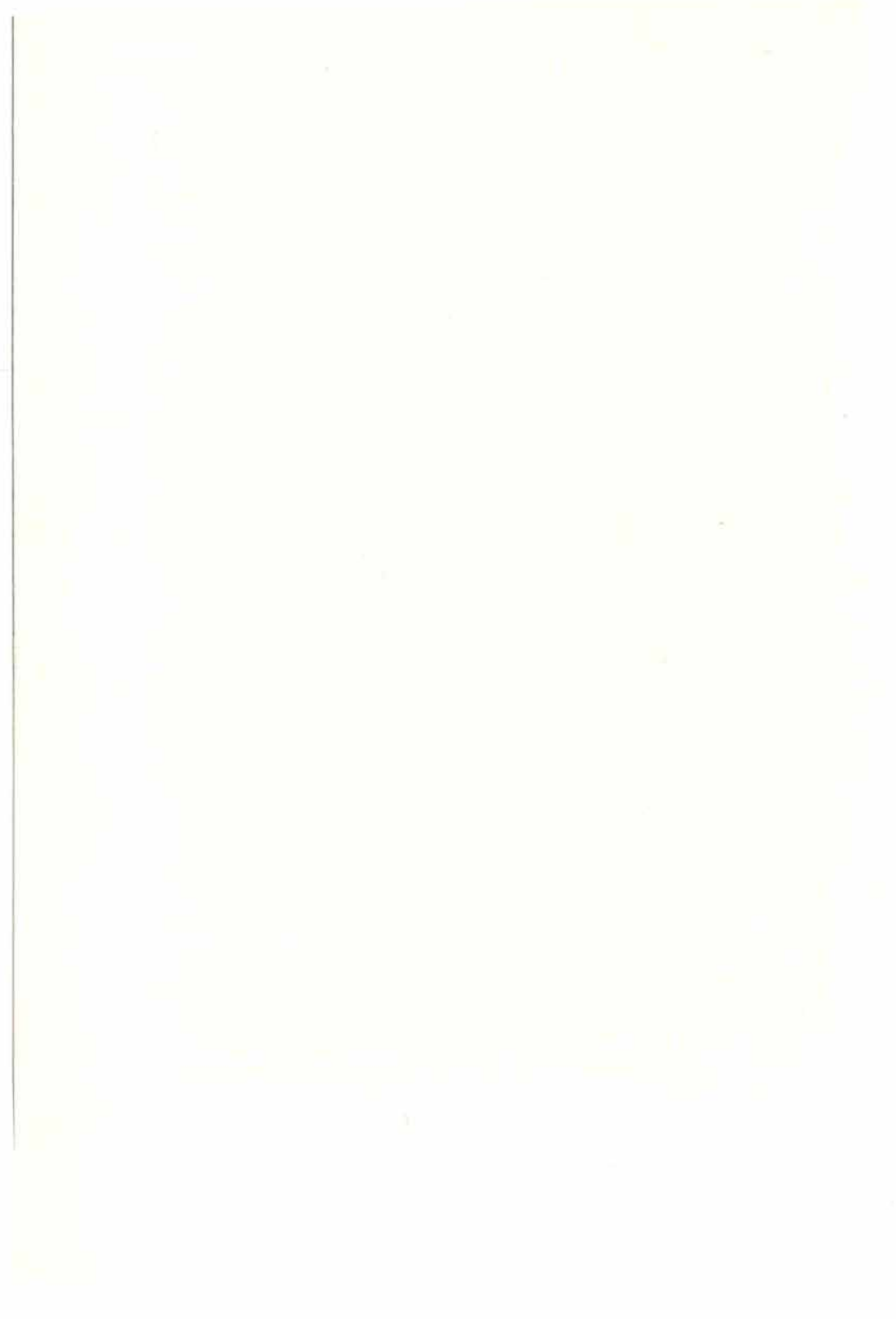
Marxův článek v „Neue Zeit“⁷ jsi četl. U socialistických mocipánů v Německu vyvolal zpočátku velký vztek, ale zdá se, že už pomalu vyprchává. Ovšem ve straně samé — s výjimkou starých

* Viz tento svazek, str. 33.

** prvního dílu „Kapitálu“.

Bedřich Engels (1891)

lassallovců — byl přijat s velkou radostí. Berlínský dopisovatel vídeňské „Arbeiter-Zeitung“, kterou dostaneš *příští* poštou, mi doslova děkuje za službu, kterou jsem straně prokázal⁶⁶ (myslím, že je to Adolf Braun, švagr Victora Adlera a Liebknechtův redakční zástupce ve „Vorwärts“). Liebknecht přirozeně zuří, protože celá kritika byla šita speciálně na něho, vždyť on je otec, který s teploušem Hasselmannem ten ubohý program zplodil.⁶⁸ Chápu je, že byli zpočátku zděšeni, poněvadž si dosud dělali nárok na to, aby s nimi „soudruzi“ jednali nanejvýše jemně, a teď byli napadeni tak sans façon* a jejich program byl odhalen jako čirý nesmysl. Jak mi píše K. Kautsky, který si při tom vedl velmi odvážně, mají prý v úmyslu vydat frakční prohlášení, že k uveřejnění došlo bez jejich vědomí a že jej neschvalují.⁶⁷ Dopřejme jim to potěšení. Možná k tomu ani nedojde, poněvadž se množí projevy souhlasu z řad straníků a oni pozorují, že se nic nepořídí s křikem o „zbrani, kterou tím dáváme do rukou nepříteli sami proti sobě“.

Prozatím jsem od těchto pánů bojkotován a to je mi docela vhod, aspoň nepromarním tolik času. Moc dlouho to stejně trvat nebude.

Aveling byl po Bradlaughově úmrtí vyzván, aby kandidoval v Northamptonu, a sice vyzvala ho tamní Sociálně demokratická federace⁶⁴, tedy vysloveně Hyndmanovi stoupenci! Federace má v důsledku všeobecného rozmachu hnutí půldruhého roku silný příliv členů, ti rádi přenechávají Hyndmanovi a spol. zahraniční politiku (klikáření s posibilisty⁴⁴ atd.), které vůbec nerozumějí, ale nevědí vůbec nic o dřívějším klikáření a pletichaření oněch pánů doma a jistě by odmítli za to jakoukoli odpovědnost — ve skutečnosti mají takový příliv členů jen proto, že se Hyndman a spol. od té doby zdržovali všech útoků uvnitř organizace. Proto Northamptonští podnikli takový krok, který Hyndmana velice vyděsil, zejména protože odbočka jej ihned ohlásila ústředí. Intrikovali proti tomu, ale marně. Aveling tam přijel, byl skvěle přijat, ale do nominace zbývaly jenom 4 dny, a do té lhůty měla být složena kauce na volební útraty, 100 liber št. Dvacet dělníků se zaručilo, každý 5 librami,

* bezohledně.

a našel se člověk, který chtěl na tuto záruku zapůjčit peníze. Ale když se to začalo zkoumat, vyšlo najevo, že tento člověk je hlavní agent konzervativců, a tu Aveling peníze odmítl, projevil patriční rozhořčení a odstoupil. To musí Hyndmana dvojnásob dopalovat, vždyť před 5 léty, společně s Championem, vzal od toryů 250 nebo 350 liber št. na volební účely.⁶⁵ Rozhodně je nyní Aveling uznávaným kandidátem dělníků za Northampton a má dobré vyhlídky, že získá větší počet hlasů. Tentokrát by dostal 900—1000.

Mladý muž*, kterého jsem Ti doporučil, už u Tebe jistě byl. Rommovi jej znají mimoto osobně, to jsem tenkrát nevěděl.

Francouzi se strašně zlobí, že Němci tentokrát budou manifestovat 3. května, a ne 1. To všechno je hloupost, loňské oslavy 1. máje vynesly Hamburským, kteří v ten den zastavili práci, výluky (továrníci, kteří nemají zakázky, po něčem takovém toužili), dělníky to stálo 100 000 marek — kromě příspěvků zvenčí —, je podlomena síla jejich odborových svazů, nejlépe zorganizovaných, a nadlouho je to ochromilo. Dnes je nadvýroba ve všech odvětvích německého průmyslu chronická, a tu by bylo nesmyslně hloupé trvat na nějaké všeobecné oslavě 1. máje v celém Německu, když je to možné jenom za těch okolností, že se poruší pracovní smlouvy, nastane všeobecné propouštění, vyprázdní se všechny naše pokladny, rozbijí se všechny naše odborové svazy a místo nadšení se vyvolá malomyslnost. Naši delegáti ovšem byli na pařížském kongresu⁶⁰ tak nadšení pro 1. máj, že to teď vypadá jako ústup. A pak je také svolání frakce ubohým, neslaným nemastným žvástem.⁶⁸

Zde v Anglii se příští neděli definitivně stanoví den oslav. Hyndman a spol. si uvědomují svou chybu z minulého roku, chtějí se tentokrát pokud možno dostat do čela, a tak 1. máj bude mít plno účastníků. Ale poněvadž i zde kapitalisté čekají dychtivě na každou záminku, aby rozbili oba nenáviděné odborové svazy — Svaz dokařů, a zejména Svaz plynárenských a nekvalifikovaných dělníků, který vede Tussy,⁶⁹ pokusí se Tussy i tady obejít záminku, že dělníci porušují smlouvu, a navrhne k oslavám neděli 3. května. Plynárenští dělníci jsou teď nejmohutnější organizací v Irsku a v příštích

* Stanisław Padlewski.

volbách vystoupí s vlastními kandidáty, bez ohledu na Parnella či M'Carthyho. Že se teď Parnell tváří jako přítel dělníků, za to právě vděčí setkání s těmito plynárenskými dělníky, kteří mu nalili bez okolků čistého vína. Také Michaelu Davittovi, který byl napřed pro nezávislé irské tradeuniony, se dostalo poučení: stanovy, které mají, jim dávají úplně svobodnou samosprávu. Zasloužili se o to, že vnesli život do dělnického hnutí v Irsku. Mnoho odboček jejich svazu tvoří zemědělstí dělníci.

Srdečně zdravím Tvou paní.

Tvůj
B. E.

*V plném znění otištěno poprvé
rusky v Marx-Engels, Sočinnija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu⁶

Londýn 11. února 1891

Milý Kautsky,

pěkně děkuji za oba Tvé dopisy. Bebelův a Schippelův vracím v příloze.

V Berlíně mě ještě nepřestali bojkotovat, ani stopy po dopisech, jistě se ještě nerozhodli. V „Hamburger Echo“ byl naopak úvodník, velice slušný,⁷⁰ uvážíme-li, že tito soudruzi jsou ještě velmi lassalovsky naladěni a dokonce přísahají na systém nabytých práv⁷¹. Z toho a z „Frankfurter Zeitung“ jsem rovněž poznal, že útok tisku našich odpůrců je právě v plném proudu, jestli už neopadl. Jakmile jej přechkáme — a dosud byl, pokud jsem pozoroval, velmi mírný — vzpamatují se naši lidé z prvního leknutí. Naproti tomu mi Adlerův berlínský dopisovatel (A. Braun?) doslova děkoval, že jsem to uveřejnil.⁶⁶ Ještě několik takových hlasů, a odpor ochabne.

Že byl ten rukopis před Bebelem v květnu-červnu 1875 úmyslně zatajen a ututlán, to mi vysvitlo, když mi oznámil datum propuštění z věznice, tj. 1. dubna; také jsem mu psal, že by jej byl *jistě* četl, kdyby se nepříhodilo „něco nekalého“.⁷² K tomu si jednou vyžádám vysvětlení, bude-li to třeba. Dokument měl dlouho v ruku Liebknecht, Bracke jej od něho dostal zpět jen s námahou; Liebknecht si jej chtěl vůbec ponechat, aby ho mohl použít při definitivní redakci programu. Jakým způsobem, to je jasné.

Lafarguův článek⁷³ mi posli doporučeně v křížové pásce jako rukopis, já už tu záležitost vyřídím. Jinak jeho článek o Padlewském¹⁴ byl docela dobrý a velmi užitečný proti zkomoleninám, které

přináší „*Vorwärts*“ o francouzské politice. Vilém* má vůbec smůlu. On francouzskou republiku všude vynáší, a dopisovatel, kterého sám angažoval, Guesde, ji všude shazuje.⁵⁰

Prohlášení frakce⁶⁷, ohlášené Schippelem, je mi docela lhostejné. Přejí-li si to, jsem ochoten dát jim písemně, že se jich nemíním prosit o dovolení. Jestli jim je to uveřejnění vhod nebo není, to je mi úplně jedno. Rád jim dovolím, aby užili svého práva a vyjádřili svůj nesouhlas s tím či oním. Nebudu-li okolnostmi doslova donucen na to reagovat, ani mě nenapadne, abych na to odpovídal. Počkáme tedy.

Bebelovi kvůli tomu také nebudu psát, neboť za prvé mi sám musí teprve říci, jaký je jeho definitivní názor na tuto věc, a za druhé je přece každé prohlášení frakce podepsáno všemi, ať pro ně kdo hlasoval nebo ne. Bebel se ostatně mylí, myslí-li si, že se nechám zavléci do nepřijemné polemiky. To by totiž na mne museli nejprve přijít s nepravdami atd., které bych nemohl nechat jen tak bez povšimnutí. Naopak, doslova překypuji smířlivostí, nemám důvod, proč bych se hněval, a planu touhou, abych překlenul každou propast nebo trhlinu, kterou Bebel někde v dáli tuší — jakýmkoli mostem — pontonovým, dřevěným, železným nebo kamenným, ba i zlatým.

Kupodivu! Teď píše Schippel, že je hodně starých lassallovců, kteří jsou na své lassallovství pyšní — a když tu byli⁷⁴, všichni do jednoho prohlašovali: v Německu už žádní lassallovci nejsou! To byl právě hlavní důvod, který rozptýlil leccjaké mé pochybnosti. A teď i Bebel zjišťuje, že mnoho nejlepších soudruhů je hluboce uraženo. Ano, pak** by mi také museli vylíčit** věci tak, jak byly.

Ostatně kdyby se teď po 15 letech⁵⁶ nesmělo otevřeně mluvit o tom, že Lassallovovy teorie a proroctví jsou nesmysl, tak kdy tedy?

Strana sama, představenstvo, frakce a tutti quanti jsou však před každou výtkou, kromě té, že takový program přijali (a té se nemohou vyhnout), kryti protisocialistickým zákonem⁵⁵. Dokud

* Wilhelm Liebknecht.

** Na těchto místech je rukopis poškozen.

platil, byla jakákoli revize vyloučena. Jakmile padl, dávají program na pořad jednání. Co si tedy můžeme ještě přát?

A aby lidé konečně přestali jednat se zaměstnanci strany — svými vlastními služebníky — věčně v rukavičkách a nestavěli se před nimi do pozoru jako před neomylnými byrokraty, místo aby jim pověřili všechno kriticky do očí, to je také nutné.

Tvůj

B. E.

O Avelingově kandidatuře v Northamptonu místo Bradlaughu jsi snad slyšel.* Tamní odbočky Sociálně demokratické federace⁶⁴ a plynárenští dělníci ho pozvali. Jel tam, měl velký úspěch, 900—1000 hlasů měl jistých. Ale nebyla kauce na volební výlohy, a když jeden toryovský agent peníze nabídl, Aveling je rozhořčeně odmítl. Nebyl tedy nominován, ale je od nynějška uznávaným dělnickým kandidátem za Northampton.

*V plném znění otištěno poprvé v knize
„Aus der Frühzeit des Marxismus.
Engels' Briefwechsel mit Kautsky“,
Praha 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Viz tento svazek, str. 42 a 49—50.

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Londýn 21. února 91

Milý Kautsky,

především srdečně blahopřeji k narození synka*. Doufám, že se kojí a že šestinedělí probíhá normálně a hladce. Také Tvou paní** srdečně pozdravuji. Ať užijete s chlapcem hodně radostí!

V příloze vracím Bebelův dopis. Dnes jsem musel číst korektury prvního archu Anti-Brentana***, jinak bych Ti býval napsal dopis. Tak musíš počkat.

Přeji tedy vše nejlepší, ozvu se zítra nebo pozítří.

Tvůj

B. E.

Poprvé otištěno v knize

„Aus der Frühzeit des Marxismus.

Engels' Briefwechsel mit Kautsky“,

Praha 1935

Podle rukopisu

Přeloženo z němčiny

* Felixe Kautského.

** Luise Kautskou, roz. Ronspergerovou.

*** „Ve věci Brentano kontra Marx“.

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

[Londýn] 23. února 91

Mezi námi.

Milý Kautsky,

laskavost za laskavost: poněvadž jsi mi poslal Bebelův dopis, zařídil jsem to s přiloženým dopisem* tak, abys jej mohl poslat Bebelovi, *jestliže to budeš v zájmu klidu pokládat za žádoucí*. Nechávám to úplně na Tobě.

Tvoje poznámky k článkům ve „Vorwärts“ jsou *velmi* dobré.⁷⁵ Rovněž Tvůj úmysl připomenout Bebelovi, s jakou netečností se přihlíželo ke Schrammovým útokům na Marxe.

Velice spěchám — pošta zavírá za 5 minut.

Tvůj

B. E.

*Poprvé otištěno v časopise
„Die Gesellschaft“, čís. 5, 1932*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Viz tento svazek, str. 57—60.

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Londýn 23. února 1891

Milý Kautsky,

snad jsi už dostal blahopřání, které jsem Ti především na-
rychlo poslal.* Teď tedy můžeme pokračovat tam, kde jsme přestali,
u Marxova dopisu.⁷

Obavy, že se tím dává nepřátelům do rukou zbraň, byly ne-
odůvodněné. Zlomyslné insinuace si berou za záminku cokoli, ale
celkem byli naši odpůrci celí zkoprnělí nad tou nemilosrdnou sebe-
kritikou a muselo to v nich zanechat dojem: jakou vnitřní sílu
musí mít strana, která si může něco takového dovolit! Je to patrné
z novin našich odpůrců, které jsi mi poslal (vřelý dík), i z těch, které
se mi jinak dostaly do rukou. A upřímně řečeno, s tím úmyslem
jsem dokument také uveřejnil. Věděl jsem, že se v první chvíli tu
a tam někoho nepříjemně dotkne, ale tomu se nedalo zabránit,
a věcný obsah, jak se na to dívám, tu nepříjemnost bohatě vyvážil.
Věděl jsem rovněž, že strana byla dostatečně silná, aby to unesla,
a spoléhal jsem na to, že snese i dnes tu otevřenou řeč, kterou to bylo
napsáno před patnácti lety; že se bude moci právem s hrdostí po-
ukázat na tuto zatěžkávací zkoušku a otázat se: která druhá strana
si může něco podobného dovolit? Zatím se tohoto úkolu ujaly saská
a vídeňská „Arbeiter-Zeitung“ a „Züricher Post“.⁷⁶

Jestliže v čísle 21 „Neue Zeit“ bereš na sebe odpovědnost za

* Viz tento svazek, str. 55.

uveřejnění,⁷⁶ je to od Tebe velice statečné, ale nezapomeň, že první popud jsem dal já a mimoto jsem Tě zahnal poněkud do úzkých. Činím si tedy nárok na hlavní odpovědnost. Co se týče jednotlivostí, lze mít na ně vždycky různý názor. Škrtl a změnil jsem všechno, proti čemu jste Ty a Dietz měli námitky, a kdyby byl Dietz označil ještě více míst, byl bych vyšel podle možnosti i v tom vstříc, o tom jste se přece nejednou přesvědčili. Ale pokud jde o jádro věci, bylo *mou povinností* uveřejnit tu věc, jakmile byla zahájena diskuse o programu. A co teprve po Liebknichtově referátu v Halle¹¹, v němž jednak uvádí bez ostychu výňatky z dokumentu jako své vlastní, jednak proti němu útočí, aniž by jej jmenoval, to by Marx proti takovému použití textu rozhodně vystoupil s originálem, a já jsem byl povinen udělat na jeho místě totéž. Naneštěstí jsem ten dokument tenkrát neměl po ruce, našel jsem jej teprve později po dlouhém hledání.

Říkáš, že Ti Bebel píše, že u starých lassallovců způsobilo zlou krev to, jak Marx píše o Lassallově. To je možné. Vždyť ani nevědí, jak to doopravdy bylo, a patrně se ani nikdo nesnažil jim to vysvětlit. Jestliže ti lidé nevědí, že celá velikost Lassallova vyrůstala z toho, že mu Marx dovolil, aby se po léta honosil výsledky Marxova bádání jako svými vlastními a aby je dokonce přeručoval, protože neměl dostatečné ekonomické předběžné vzdělání, pak to není moje vina. Jsem však vykonavatelem Marxova literárního odkazu a jako takový mám určité povinnosti.

Lassalle patří už 26 let dějinám. Upustilo-li se za výjimečného zákona od historické kritiky jeho osoby, pak je konečně na čase, aby se uplatnila a aby bylo zjednáno jasno o Lassallově postoji k Marxovi. Legenda, která pravou podobu Lassallovu zastírá a vynáší ji do nebe, se přece nemůže stát pro stranu článkem víry. Ať se Lassallový zásluhy o hnutí oceňují sebevíc, jeho historická úloha v něm je rozporná. Socialistu Lassalla provází na každém kroku demagog Lassalle. Za agitátorem a organizátorem Lassallem se všude objevuje advokát, který vedl proces Hatzfeldtové⁷⁷: stejný cynismus ve volbě prostředků, stejná záliba obklopovat se podezřelými a zkorumpovanými lidmi, které lze použít, resp. odhodit jako pouhé nástroje. Až do roku 1862 v praxi typicky pruský vulgární

demokrat se silně bonapartistickými sklony (právě jsem pročetl jeho dopisy Marxovi) obrátil se náhle z čistě osobních pohnutek a pustil se do agitace; a než uplynuly dva roky, žádal, aby se dělníci postavili na stranu království proti buržoazii, a čachroval se svým charakterovým blížencem Bismarckem takovým způsobem, že by to jistě vedlo ke zradě hnutí, kdyby nebyl ke svému štěstí v pravý čas zastřelen. V jeho agitačních spisech je tak propleteno to správné, co si vypůjčil od Marxe, s Lassallovými vlastními a zpravidla nesprávnými vývody, že se obojí nedá od sebe oddělit. Ta část dělníků, kteří se cítí Marxovým úsudkem dotčeni, znají z Lassalla právě jenom ty 2 roky jeho agitování a ty ještě vidí zkresleně. Ale před takovými předsudky nemůže historická kritika věčně stát s kloboukem v ruce. Pokládal jsem za svou povinnost zjednat konečně jasno mezi Marxem a Lassallem. To se stalo. S tím mohu být zatím spokojen. Mimoto mám sám teď jiné věci na práci. A nemilosrdný Marxův úsudek o Lassallově, který byl uveřejněn, bude už působit sám a bude dodávat ostatním odvalu. Ale kdybych byl k tomu donucen, neměl bych jinou volbu: musel bych jednou provždy s lassallovskou legendou skoncovat.

Že se ve frakci ozývají hlasy, aby byla „Neue Zeit“ podrobena cenzuře, to je ovšem tuze krásné. Straší tu stále ještě diktatura frakce z doby protisocialistického zákona (která ovšem byla nutná a byla výtečně prováděna) nebo to jsou reminiscence na nebožku tuhou organizaci von Schweitzera? Je to věru skvělá myšlenka podřídít německou socialistickou vědu, když byla osvobozena od Bismarckova protisocialistického zákona, novému protisocialistickému zákonu, který by si měly orgány sociálně demokratické strany samy vyrobit a provádět jej. Ostatně žádný strom neroste do nebe.

Článek ve „Vorwärts“ mě málo dojmá.⁶⁷ Počkám, jak tu událost vyličí Liebknecht, a pak snad odpovím na oba články pokud možno přátelským tónem. V článku ve „Vorwärts“ je třeba opravit jen některé nesprávnosti (např. že prý jsme si nepřáli sjednocení, že události nedaly Marxovi za pravdu atd.) a potvrdit to, co je samozřejmé. Touto odpovědí hodlám pak diskusi, pokud se mne týče, ukončit, nebudu-li novými útoky nebo nesprávnými tvrzeními donucen dále polemizovat.

Řekni Dietzovi, že přepracovávám „Původ“.⁷⁸ Ale právě dnes-
ka psal Fischer, chce také 3 nové předmluvy!⁷⁹

Tvůj

B. E.

*Poprvé otištěno rusky v časopise
„Bolševik“, čís. 22, 1931*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Antoniu Labriolovi

do Říma⁸⁰

(Úryvek)

...Je mi líto, ale starý rukopis o Stirnerovi⁸¹ nemohu panu Mackayovi zapůjčit. Vyjde-li jednou, tedy jej vydám jedině já nebo moji právní nástupci. Ale nemám právo dát někomu třetímu k libovolnému použití neotiskřený rukopis, jehož spoluautorem je Marx, a neudělal bych to, ani kdybych to právo měl. Mám s tím *moc* nemilé zkušenosti. Unikáty už nikdy nedám za žádných okolností z rukou. A mimoto je toho rukopisu celý svazek, kdyby se vytiskl, tak by vydal tolik jako sám Stirnerův „*Einzigiger*“ — je potrháný a neúplný — a potřebuje nově uspořádat.

(Bedřich Engels)

Londýn 27. února 1891

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 38, Moskva 1965*

*Podle rukopisné kopie
Přeloženo z němčiny*

Max Stirner.

Nach der Erinnerung gezeichnet
von Friedrich Engels.
London 1892.

Max Stirner, kresba Bedřicha Engelse

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu¹

Londýn 4. března 91

Milý Sorge,

Tvůj dopis z 19. února jsem dostal. Mezitím jsi už jistě slyšel víc o tom, jak velice je sociálně demokratická frakce rozhořčena nad uveřejněním Marxova dopisu o programu v „Neue Zeit“⁷. Hladina se ještě neuklidnila. Nechám je zatím, ať si dělají ostudu, a v tom ohledu se Liebknecht ukázal ve „Vorwärts“ v pěkném světle.⁶⁷ Ovšemže v příhodný čas odpovím, sice bez zbytečného rozčilování, ale bez lehké ironie se to neobejde. Přirozeně že všichni lidé, kteří se vyznají v teorii, jsou při mně — až na Bebelu, který se skutečně, a ne bezdůvodně může cítit mým postupem dotčen — ale tomu se nedalo vyhnout. Za celý měsíc jsem se ani jednou nedostal k tomu, abych si „Volks-Zeitung“ prohlédl, protože mám práce nad hlavu, nevím tedy, zda ta bouře měla ohlas i v Americe — v Evropě soptí zbytky lassallovců, a těch Vy máte přece dost.

Mám teď připravit tři brožury.⁷⁰ Nové vydání 1. „Občanské války ve Francii“ — adresy generální rady o Komuně. Tu *zreviduji* pro nové vydání a připojím k ní 2 adresy generální rady o prusko-francouzské válce*, které jsou dnes aktuálnější než kdy jindy. Také napíšu úvod. — 2. Marxovy „Námezdní práce a kapitálu“, kterou musím upravit na úroveň „Kapitálu“, poněvadž jinak způsobí v dělnických kruzích zmatek — pro terminologii, která ještě není

* K. Marx, „První adresa generální rady Mezinárodního dělnického sdružení o prusko-francouzské válce“ a „Druhá adresa generální rady Mezinárodního dělnického sdružení o prusko-francouzské válce“.

dokonalá (např. prodej práce místo prodej pracovní *síly* atd.), a proto je k ní také nutný úvod. — 3. Mého „Vývoje socialismu“, který pokud možno zpracuji trochu populárněji.

Vydává je strana, každou v nákladu 10 000. Po *této* stránce nebudu mít tedy tolik starostí. Ale musel jsem se do toho dát, protože se musí čelit tomu, že se stále znovu tiskne ten lassallovský škvár. Naštěstí *nové* vydání Lassalla bude opatřeno poznámkami atd., a to udělá *Bernstein* (*mezi námi!*).⁸²

Aby můj chráněnc* nebyl na suchu, posílám Ti v příloze šek na 10 liber št., z něhož mu můžeš podle svého uvážení poskytnout potřebnou částku, buď na další cestu do většího města ve vnitrozemí, a to by bylo pro jeho další existenci nejlepší, nebo abys ho tam udržel nad vodou.

Hyndman zase proti mně soptí,⁸³ takhle vybuchne každého půl roku, ale i kdyby se stavěl na hlavu a chodil po rukou po celém Londýně, stejně mu neodpovím. Také si vzal zase na mušku Avelinga a plete do toho tu americkou historii.⁸⁴ Nemyslíš, že by teď bylo možné, když byl vyhozen Rosenberg,⁸⁵ dostat od tamní strany uspokojivé vysvětlení? Ptám se Tě jen na Tvůj názor, nejsem oprávněn, abych Tě vyzýval k nějakému zákroku.

Francouzi se rozčilují nad tím, že Němci a Angličané slavi 1. máj v neděli — 3., místo v pátek. Ale jinak to nejde. Oslava 1. máje v Hamburku vynesla straně minulý rok stávkou (nebo spíše výlukou), která stála Hamburské 100 000 marek — a teď jdou obchody ještě hůř a buržoové číhají na záminku, aby mohli zastavit stroje. A tady dokaře ponenáhlu tak přiskřípli, že si nesmějí dovolit ani pít pít, jinak se celý jejich tradeunion rozsype — ovšemže je to částečně důsledek jejich vlastní hlouposti — a plynárenští dělníci se mohou jen s největší opatrností vyhnout stávce, která by je také zničila. Přeměna plynáren v městské podniky vede především k tomu, že z nich chce filistr vymáčkout co největší zisk, a tím snížit obecní dávky; názor, aby plynárenští dělníci, právě *proto*, že jsou dělníci, byli od obce dobře placeni, takový názor ještě nepronikl. S plynárenskými dělníky a dokaři padají celé nové tradeuniony

* Stanisław Padlewski.

vzniklé před 2 roky, a staré konzervativní tradeuniony, ty *bohaté*, a právě proto zbabělé, ovládnou pole samy.

Francouzi mají tak trochu pravdu. Na kongresu⁶⁰ byli všichni pro 1. máj. Ale copak právě Francouzi, kteří si tak často libovali ve velkých slovech, po nichž následovaly malé činy, copak musí teď najednou chtít, aby to těm druhým ani jednou neujelo? Příčina je v tom, že situace ve Francii je pro nás právě teď, po zhroucení posibilistů⁴⁴, neobyčejně příznivá, a kdyby tam byl 1. máj provázen současně světovým úspěchem, mohlo by to posibilisty nadobro zničit. Ale to se podaří i tak.

Zase brzy napiš. — Pozdravuj srdečně paní, doufám, že už je úplně zdravá.

Tvůj

B. E.

Louise Kautská Vám posílá pěkný pozdrav.

*V plném znění otištěno poprvé
rusky v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 6. března 91

Milý Lafarguu,

matka Viktorie si počínala vyloženě hloupě.⁸⁸ Měla by přece vědět, že ve Francii, kde se 100 let bojovalo za republiku, neudělá její královská osobnost žádný dojem, že na to v Paříži kašlou. Jenže tyhle ty osobnosti se nedovedou zbavit představy, že úplně stačí, aby se někde objevily, a je to čest, za kterou jim celý svět musí být vděčný.

Tak jako u Vás broussovci⁴⁴, musela tady Sociálně demokratická federace⁶⁴ ustoupit ve věci májové demonstrace. Vyslala 3 delegáty do výboru za osmihodinový pracovní den, kde je Aveling předsedou. Dnes večer předloží delegátům výboru články z „Justice“⁸⁴, aby je donutil k činu. Napsal do „Justice“ dopis, kde Hyndmana vyzývá, aby společně s ním vystoupil na veřejné schůzi. Hyndman nejen odmítl dopis otisknout, ale odepřel dokonce odpovědět na výzvu: jakmile by žádal o dělnické hlasy, stavěli by ho proti Avelingovi.

Prozatím je pro Vás veliké vítězství, že jste broussovce donutili souhlasit s 1. májem⁸⁷; s těmito delegáty by se mělo jednat co nejlépe a nejohleduplněji, aby se udělaly první krůčky. Uvidíte, že demonstrace neutrpí mnoho a snad vůbec nijak, bude-li rozložena na dva dny, místo aby se konala jediný den. Máte možná pravdu, když si stěžujete, že Němci v Paříži⁶⁰ přímo hořeli pro 1. máj a teď podle všeho couvají*; ale nehleď na to (a Tussy říká, že fakticky nikdo z těch lidí, kteří je viděli v Paříži, by byl neočekával jejich

* Viz tento svazek, str. 45.

dnešní postoj) — nehledě na to, nepřesvědčíte nikdy germánské národy, aby pro jednu demonstraci obětovali nebo i jen ohrozili celou budoucnost svého hnutí.

A teď k jiné věci. Kautsky mi psal, že od Vás dostal před několika týdny článek o Marxovi a buržoazních ekonomech⁷³, který se mu nezdál příliš vhodný pro německé čtenáře. Ale byl na rozpacích, zda Vám ho má vrátit. Co měl dělat? Prosil jsem ho, aby mi článek poslal, což udělal. Přečetl jsem si ho a rovněž si myslím, že Kautsky nemohl článek otisknout německy, a hned Vám vyložím, proč.

Za prvé nikdo z německých ekonomů nikdy Marxovi nevyčítal, že vyslovil teorie, které nenavazují na teorie Smithovy a Ricardovy. Právě naopak. Mají za zlé Smithovi a Ricardovi, že přivedli na scénu Marxe, kterému stačilo jen vyvodit důsledky z teorie těchto svých předchůdců o hodnotě, zisku a rentě a konečně o rozdělení produktu práce. Proto se z nich stali *vulgární* ekonomové, kteří kašlou na klasiky. Uvádíte Brentana, který by Vám odpověděl, že všechny Vaše rány jdou vedle.

A potom, všechno, co říkáte o těchto dvou ekonomech a co z nich citujete, a víc než to, jsme už řekli a citovali v Německu:

1. Teorie hodnoty: V práci „Ke kritice politické ekonomie“, 1859, uvádí Marx za každou kapitolou přehled dějin teorie, kterou tam vykládá. Za teorií hodnoty najdete na str. 29 *přehled* „K dějinám rozboru zboží“, kde po Pettym a Boisguillebertovi, po Franklinovi a Steuartovi, po fyziokratech a Galianim a jejich pojetí hodnoty pojednává na str. 37 o A. Smithovi a na str. 38—39 o Ricardovi.⁸⁶ Tohle všechno je tedy v Německu známo. Upozorňuji Vás také, že pasáž, kterou citujete ze Smitha, není právě nejlepší; najdou se u něho jiné, kde se mnohem více přibližuje pravdě; ve Vaší pasáži neurčuje Smith hodnotu výrobku množstvím práce v něm *obsažené*, ale tím množstvím, které se dá s tímto výrobkem *koupit*. V této definici je obsažena celá rozpornost starého systému.

2. Nadhodnota: Všechno, co se týká této otázky, bylo už řečeno v mé předmluvě k 2. dílu „Kapitálu“, v pasážích, které jsem Lauře označil; přeloží Vám je, když ji o to hezky požádáte.

3. *Say* nehraje už v Německu žádnou roli; navíc ho rehabilitujete, když pod jeho vulgárností objevujete klasické jádro; to je víc, než si zaslouží.

Pošta už odjíždí — článek si nechávám, máte ho u mne k dispozici.

Srdečně Váš

B. E.

Poprvé otištěno v knize

F. Engels, P. et L. Lafargue,

„Correspondance“, sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu

Přeloženo z francouzštiny

Engels Henri Ravému

do Poitiers⁸⁹

(Poznámky)

[Londýn] 6. března [1891]

Ať pošle ukázkový arch nebo dva svého překladu Bebela. Má nakladatele? Nic neslibovat. Mohly by se mu označit kapitoly, které se nezmění nebo aspoň ne mnoho⁷⁸, aby mohl začít. *Nic neslibovat.*

*Poprvé otištěno ruský
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 38, Moskva 1965*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

Engels Pasquale Martignettimu

do Beneventa⁹⁰

[Mnohokrát] děkuji za „Critica Sociale“. Sig. Avv.* Turati [mi ji] už poslal přímo a slibuje, že mi ji bude posílat [pravi]delně. Doufám, že se Vaše vyhlídky zlepšují. Na překlad „Kom[unistic-kého] manifestu“ jsem zvědavý.⁹¹

Srdečně zdraví Váš

B. E.

Londýn 6. března 91

*Poprvé otištěno v knize
„La corrispondenza di Marx e Engels
con italiani. 1848—1895“, Milán 1964*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Pan advokát.

Engels Filippu Turatimu

do Milána

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 7. března 91

Vážený pane Turati,

děkuji mnohokrát za Váš milý dopis z 23. února⁹³, za 3 čísla „Critica Sociale“ a za nabídku, že mi budete časopis dál pravidelně zasílat. Jako bývalý tajemník generální rady Internacionály pro Itálii se přirozeně zajímám o to, jaké pokroky činí socialistické hnutí ve Vaší zemi a především v Lombardii, kde jsem v mládí strávil 3 měsíce, na něž si ještě rád vzpomínám.⁹³

Neméně Vám děkuji za sympatie, které jste projevil vůči mé osobě v souvislosti s publikací Marxova článku⁷ v „Neue Zeit“.⁹⁴ Splnil jsem pouze svou povinnost, když jsem jej publikoval, jednak vůči Marxovi, jednak vůči německé straně.

Máte úplně pravdu, když si myslíte, že nemám čas, abych Vám přispíval buď do Vašeho časopisu, nebo do socialistické knihovny, kterou hodláte vydávat. Skutečně, příprava nových vydání Marxových děl a mých vlastních brožur mi nedopřává ani chvilku času, abych dokončil rukopis III. dílu Marxova „Kapitálu“ — v tyto dny mám přehlédnout a doplnit *čtyři* brožury a napsat k nim předmluvy* — kde bych vzal tedy čas na jinou práci? Nicméně Vám přeji co největší úspěch a těším se, že si přečtu dobrý italský překlad našeho „Manifestu“ z roku 1847⁹¹; a máte-li za to, že by ten či onen můj

* Viz tento svazek, str. 60, 63—64 a 74.

článek mohl italského čtenáře zajímat, rád si přečtu svůj text ve
Vaší bella e ricchissima lingua.

E con distinta stima La saluto

F. Engels

Il di Lei amico Stepniak viaggia in questo momento nella
America.*

*Poprvé otištěno italsky v časopise
„Critica Sociale“, čís. 6 z 10. března 1891*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

* krásné a bohaté řeči.

V hluboké úctě Vás zdraví

B. Engels

Váš přítel Stěpňak je právě na cestě do Ameriky.

Engels Henri Ravému

do Poitiers⁹⁵

(Poznámky)

[Londýn v polovině března 1891]

1. Přeložit na zkoušku str. 121—25, 140—45.⁹⁶
2. 10 výtisků překladu, jinak žádné podmínky.
3. Ať mu Lafargue pošle „Socialisme utopique et scientifique“.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 38, Moskva 1965*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu⁶

Londýn 17. března 1891

Milý Kautsky,

děkuji za dopis z 9. — Těch 6 sešitů Dahna⁹⁷ jsem Ti poslal včera balíkovou poštou. Dělal bych s chutí na „Původu“, ale tu přišel Fischer a žádal, aby se vydaly znovu v nákladu *po 10 000 výtiscích*: 1. „Občanská válka ve Francii“, 2. Marxova „Námezdní práce a kapitál“, 3. „Vývoj socialismu atd.“⁷⁹ Tak jsem musel napsat k „Občanské válce“ úvod, který jsem odeslal v sobotu*, provést důkladnou revizi textu a připojit 2 adresy generální rady o prusko-francouzské válce, jejichž překladu se našťěstí ujala Louise. Ale i tak to stálo spoustu času. Vždyť „*Námezdní práce a kapitál*“ je psaná ještě terminologií, kterou Marx používal před vypracováním teorie o nadhodnotě, a v té podobě to dnes nemůže rozhodně zůstat, když se jedná o propagandistický spis s nákladem 10 000 výtisků. Musím to tedy převést do dnešní řeči a odůvodnit v předmluvě**. Konečně „*Vývoj*“ potřebuje také revizi a pokud možno i populárnější výklad — při 10 000 výtiscích s tím nejsou žádné žerty — kdypak Ti zbude čas na něco jiného? A já se právě teď nemohu stáhnout do ústraní a přenechat volné pole lassallovským brožůrkám. Ale jen co budu mít tuhle práci z krku, pustím se do „Původu“.⁷⁸ S předběžným studiem jsem už skoro hotov. Právě přichází jeden Francouz, H. Ravé, který to chce přeložit*** — překládal Bebelovu „Ženu“ — ne zrovna šťastně — a mám mu poslat obtahy nebo vývěsky, pokud to bude možné. Ještě to ale není dohodnuto.

* 4. března.

** „Úvod k novému vydání Marxovy „Námezdní práce a kapitálu“ z roku 1891“.

*** Viz tento svazek, str. 69 a 73.

Peschelovi gratuluji k jeho překladateli. Doufám, že nepochodím podobně.

Anti-Brentano* vyjde u Meissnera, 4¹/₂ archu — otiskují tam *všechny* dokumenty včetně Sedleyho Taylora a svou předmluvu k 4. vydání**. Je to téměř vytištěno.

Abych nezapomněl, dostala „Neue Zeit“ recenzní výtisk 4. vydání („*Kapitálu*“)?*** Pakli ne, *napiš mi to ihned* (na lístku), *výslovně* jsem *na tom trval*. Jestliže ano, uvítal bych, kdybys uveřejnil krátké oznámení, v souvislosti s mou předmluvou by ses v ní už také mohl nenápadně dotknout Brentana.

Svůj úvod k „Občanské válce“ — asi 9—10 stran „Neue Zeit“ — jsem Ti pro nedostatek času nemohl dát opsat, jsme doma velice zaměstnáni, Annie se vdává a Louise musí shánět nové děvče atd., k tomu všemu ještě dotírali Berlínští. Ale požádal jsem Fischera, aby mi poslal troje vývěsky, nebo když korektura dopadne dobře, pošlu Ti ji, abys jí použil napřed, budeš-li chtít. Nebude-li se Ti to z toho či onoho důvodu hodit, nic se nestane.

Od Augusta ani řádek — ale já nespěchám. Sorge myslí, že si toho hnusného článku ve „Vorwärts“⁹⁸ nemám všimnout. Co o tom soudíš Ty? Také se k tomu začínám přiklánět.

To místo v mém dopise, kde Ti píšu o odpovědnosti†, bylo určeno *celé Augustovi*, kdyby mě bylo napadlo, že se tím budeš cítit nějak uražen, vypustil bych je — něco podobného jsem neměl vůbec na mysli. *Rozhodně* jsem *nemyslel* na Tvou poznámku k ukazu frakce.⁷⁵ Pokládal jsem pouze za svou povinnost vůči Berlínským, pro případ, že tam dopis pošleš, převzít co nejvíc odpovědnosti na svá bedra, abych Ti ulehčil situaci. Voilà tout.

Děkuji za „Volkszeitung“ a „Critica Sociale“. První list mi poslal Sorge, druhý Turati (na příkaz tluchuby Lorii) a posílá ho pravidelně. Potom se objevil ve „Volksztg.“⁹⁹ ještě rozhodnější článek od Schlütera inspirovaný Sorgem.

* B. Engels, „Ve věci Brentano kontra Marx“.

** prvního dílu „Kapitálu“.

*** Viz tento svazek, str. 90.

† Viz tento svazek, str. 57—58.

Také já se čím dál víc přesvědčuji o tom, že ta věc přímo ve straně nevyvolala vůbec žádné pobouření a že jenom pánové v Berlíně se cítí z toho či onoho důvodu uraženi. A i oni už asi pozorují, že útoky ve „Vorwärts“ neměly ohlas a zapadly, aniž by zapůsobily, tombés à plat*, jak říkají Francouzi. Jinak by se přece u mne ohlásili.

Tvoje stížnosti na *toho* „Vorwärtse“ (odkdy se používá název těch novin v mužském rodě?) zde nacházejí sympatie. Takový list jsme dlouho nezažili. Divím se, že to tak dlouho trpíme.

Percy s rodinou pojedou co nejdříve do Ryde, Isle of Wight, kde má Percy zařídit a vést agenturu pro své bratry.

Srdečné pozdravy

od Tvého

B. E.

*V plném znění otištěno poprvé v knize
„Aus der Frühzeit des Marxismus.
Engels' Briefwechsel mit Kautsky“,
Praha 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* padly na neúrodnou půdu.

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu¹

Londýn 21. března 91

Milý Sorge,

sdělil jsem přátelům, cos mi napsal o slečně Anně*, a pak jsem jednal podle pokynů. Příkládám pro ni psaníčko, které jí promlouvá do duše a dává na vědomí, že všechny její písemné žádosti, aby jí byly znovu poslány peníze, nepadly na úrodnou půdu. Jsem pověřen, abych Ti sdělil, že podle názoru zdejších lidí se pro ni udělalo už dost jak u Vás, tak tady a že se teď musí starat o živobytí sama — a že se jí to nejlíp podaří na venkově, v zemědělství, na které je zvyklá! Na to jsem namítl, že to je možné jenom v kraji, kde by se mohla obejít bez angličtiny, že však takové kraje jsou i za mořem a že by to tedy nebylo nemožné. Rozhodně se zdá, že pro ženu jejího ražení je půda v New Yorku a v přístavních městech naprosto nevhodná, a má-li z ní něco být, musí být odtamtud tak daleko, aby se nemohla snadno vrátit.

Zatím jsi už asi dostal můj dopis s poukázkou na 10 liber št.** a podle okolností jich také použil. Mezi námi řečeno, myslím, že bude-li třeba, seženu snad ještě jednou stejnou částku, ale to snad bude už naposledy. Také Vám odtud vzkazují, abyste jednali v peněžních záležitostech *přísně*, aby ta osoba konečně pochopila, že jí nebudou věčně lítat pečení holubi do úst.

Kromě vídeňské „Arbeiter-Zeitung“, „Volks-Tribüne“ a „Figaro“ (pařížské shromáždění) Ti dnes posílám italský překlad „Manifestu“. „People's Press“ a „Commonweal“ už zanikly.

* Stanisławu Padlewském.

** Viz tento svazek, str. 64.

Ještě nevím, odpovím-li na článek ve „Vorwärts“⁶⁷ nebo ne, dávám Ti však stále více zapravdu.⁶⁸ Některými věcmi bych se totiž *musel* zabývat, ale snad se to dá také vyřídit jinak.

Musím připravovat nová vydání 1. „Občanské války ve Francii“, 2. Marxovy „Námezdní práce a kapitálu“, 3. „Vývoje socialismu“, popřípadě k nim napsat nové předmluvy, vydává je německá strana v 10 000 výtiscích.

Moje odpověď na Brentana* vyjde asi v 8—10 dnech u Meissnera, ihned ji dostaneš.

Pak mám ještě obstarat nové vydání „*Původu rodiny*“ atd.“⁷⁸ (5000 výtisků se prodalo!) a potom se neodvolatelně a bezodkladně vrhnu na III. díl**.

Sam Moore přijel předevčírem do Liverpoolu, zhruba za týden bude jistě tady. O vánocích prodělal škaredou nemoc, ale už je zase úplně zdrav.

Doufám, že Tvoje paní je zase v pořádku. Srdečně ji a Tebe zdraví

Tvůj

B. E.

*V plném znění otištěno poprvé
rusky v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* „Ve věci Brentano kontra Marx“.

** „Kapitálu“.

Engels Hermannu Schlüterovi

do Hobokenu

Londýn 21. března 91

Milý Schlüttere,

Tvůj dopis z 10. přišel předevčirem. Vřelý dík za zprávy o poměrech u Vás¹⁰⁰, jsou o to vítanější, že při amerických novinářských metodách sice víme, že se novinám nesmí věřit, ale pak teprve člověk opravdu neví, na čem je.

Rovněž mockrát děkuji za knihy o zásobách stříbra a nerostů. Také budu mít zájem o knihu o stavu stříbra a zlata za rok 1890, až vyjde. Ještě větší význam by ale pro mne mělo, kdybych dostal „*Compendium of the (eleventh) Census 1890*“, které vyjde po letošním sčítání lidu — zdědil jsem po Marxovi kompendium desátého sčítání lidu z roku 1880 ve dvou svazcích, to ale vyšlo teprve v roce 1883,¹⁰¹ což však nevadí; tentokrát to snad nebude tak dlouho trvat.

Druhá Marxova řeč* mi načisto vypadla z paměti, nemohu se upamatovat, co to může být. Jestli těch pár stránek stojí za to, udělal bys snad nejlépe, kdybys je dal uveřejnit ve „*Volkszeitung*“ a mně poslal několik výtisků.

Máš úplně pravdu, Marxova kritika programu⁷ splní svůj úkol, a s tím úmyslem jsem ji také uveřejňoval. Zdá se však, že „směrodatné kruhy“ ve straně mají také hrozný vztek, nikdo mi nepíše kromě Fischera, který z toho měl radost¹⁰². Naštěstí se to dá vydržet.

Doufejme, že se s Tvou paní sejdeme taky tady v Londýně, až přijede do Evropy, aby se přesvědčila, že jsme ještě živi a zdraví.

* „Ochranáři, freetradeři a dělnická třída“ (viz o tom také tento svazek, str. 35).

Rosherovi se v nejbližší době přestěhují na ostrov Wight, kde Percy povede agenturu pro své bratry. Předevčím se odstěhovali ze svého domu a bydlí zatím u rodičů, několik domů ode mne.

Buď tak laskav a předej přiložený list ihned Sorgovi.

Jak se dalo čekat, Julius* to nesvedl, aby se (k 25. t. m.) vystěhoval z Kentish Town Road, čísl. 114³⁹; prodloužili pronájem ještě o 1/2 kvartálu. Eda píše pilně pro „Vorwärts“ a „Neue Zeit“ a pěkně se vypracovává. Avelingovým se daří dobře; poněvadž teď „People's Press“ zanikl, měli byste číst „Daily Chronicle“, list je sice liberálně unionistický¹⁰³ a jako takový ve spojení s toryi, ale podává tu o dělnickém hnutí nejlepší informace a přijímá všechny zprávy. Hnutí za osmihodinový pracovní den probíhá báječně (srov. zprávy z Edových dopisů ve „Vorwärts“ a také v „Neue Zeit“)¹⁰⁴, odborová rada¹⁰⁵ se podrobila a demonstrace bude tentokrát obrovská a nadto *jednomyslná*.** Agitace za uzákonění osmihodinového pracovního dne otvírá Angličanům cestu k socialistickému hnutí. Jakmile se jednou smíří se zákonem o osmihodinové pracovní době pro *všechny*, také pro muže (a to je na nejlepší cestě), už je nic neodstrašit; skončí se starými freetraderskými buržoazními názory.

Srdečné pozdravy Tvé paní a Tobě posílá Louise a

Tvůj

B. E.

*Poprvé uveřejněno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Motteler.

** Viz tento svazek, str. 85 a 121—122

Engels Maxi Oppenheimovi

do Drážďan¹⁰⁶

122, Regent's Park Road, N. W.

Londýn 24. března 1891

Velevážený pane Oppenheime,

především Vás musím požádat o prominutí, že na Váš ctěný dopis z 26. listopadu m. r. odpovídám teprve dnes — téměř přesně za čtyři měsíce! Ale kdybyste věděl, jakou nekonečnou spoustu práce a korespondence všeho druhu jsem za ten čas vyřídil a že přitom smím psát jen 3 hodiny denně — ještě ke všemu při denním světle! — protože mám slabý zrak, jistě byste mě omluvil.

Děkuji tedy srdečně za Vaše přátelská přání, která se, jak se zdá, dost vyplňují, neboť jsem na svůj věk opravdu zdrav a všeobecně se tvrdí, že stárí na mně není ani vidět. Doufejme jen, že tomu tak bude i nadále.

Dotýkáte se dále některých složitých námětů, které se v jednom dopise zdaleka nedají důkladně probrat. Jistěže by to byl pokrok, kdyby dělnické odborové organizace mohly přímo a jménem všech projednat s podnikatelem mzdovou smlouvu. Tady v Anglii se o to snaží téměř 50 let, ale kapitalisté znají moc dobře své zájmy a neodhodlají se k tomu, dokud nejsou donuceni. Za veliké stávky dokařů v roce 1889¹⁰⁷, také tu a tam dříve i později se to občas prosadilo; ale při první příležitosti se pánové z této „nesnesitelné tyranie“ odborů vymknou a prohlásí za nepřípustné, aby se vměšoval někdo třetí, nepovolaný do patriarchálního vztahu mezi nimi a jejich dělníky. Je to stará historie: jdou-li obchody dobře, poptávka po práci nutí pány, aby byli kulantní, jdou-li obchody špatně, využívají přebytečné nabídky práce, aby si všechny ty ústupky vy-

nahradili. Celkem ale vzrůstá odpor dělníků se vzrůstem organizace tou měrou, že se všeobecná situace — v průměru — nepatrně zvedá, že už žádná krize dělníky natrvalo nesrazí *pod* nebo *na* nulový, *nejhlubší* bod předchozí krize. Co by se ale stalo, kdybychom jednou zažili dlouhou, chronickou, 5—6 let trvající *všeobecnou* průmyslovou krizi, to se dá těžko říci.

Zaměstnávání přebytečných dělníků státem, resp. obcemi a zestátnění obchodu s potravinami jsou body, které by podle mého názoru musely být pojaty šířeji, než činíte ve svém dopise. Musel byste tam zahrnout nejen *obchod*, ale také *výrobu* potravin, které se dají produkovat přímo v zemi. Neboť čím jinak byste chtěl přebytečné zaměstnat? Jsou přece přebyteční proto, že jejich výrobky nemají odbytu. Pak jsme se ale dostali k vyvlastnění pozemkových vlastníků, a to je už o kousek dál, než by šel dnešní německý nebo rakouský stát. A pak bychom něco takového nemohli svěřit ani jednomu z obou států. Jak se to dělá a co z toho pojde, jestliže junkeri mají vyvlastňovat junkery, o tom se můžeme přesvědčit zde v Anglii, kde přes veškeré středověké formy je život ve státu mnohem modernější než napravo a nalevo od Krušnohoří. To je právě to bolavé místo, že pokud zůstávají u vesla majetné třídy, neznamená jakékoli zestátnění konec vykořisťování, nýbrž jen změnu jeho způsobu; ve francouzské, americké a švýcarské republice tomu není jinak než v monarchistické střední a despotické východní Evropě. A abychom mohli odstranit majetné třídy od vesla, k tomu potřebujeme nejdříve převrat v hlavách dělnických mas, a ten se teď ovšem uskutečňuje — i když poměrně pomalu; abychom jej byli schopni provést, potřebovali bychom ještě rychlejší tempo v převratu výrobních metod, více strojů, větší počet vyhozených dělníků, víc zruinovaných rolníků a maloměšťáků, víc hmatatelných důsledků v ještě masovějším rozsahu, kterým se moderní průmysl nemůže vyhnout.

Čím rychlejší a pronikavější bude průmyslový převrat, tím nezbytnější se ukážou opatření, která jsou zdánlivě určena pouze k tomu, aby odstranila nesnáze, jež nabyly náhle velkých a neudržitelných rozměrů, avšak ve svých důsledcích podkopávají kořeny dosavadního výrobního způsobu; a dělnické masy si vynutí pomocí

všeobecného volebního práva, aby jejich hlas byl slyšen. *Která* opatření budou mít přednost, to závisí na místních a momentálních poměrech, o tom se nedá dopředu a všeobecně nic říci. Ale, a to je můj názor, první osvobozující kroky budou možné teprve tehdy, až ekonomický převrat přivede velkou masu dělníků k tomu, aby si uvědomili své postavení, a ukáže jim tak cestu k politické vládě. Ostatní třídy mohou jen záplatovat nebo předstírat, že něco podnikají. A tento proces osvícení dělnického smýšlení se teď denně zrychluje a za 5 až 10 let budou různé parlamenty vypadat docela jinak.

Opět se dám do práce na III. dílu,* jakmile mi to časově dovolí všechny ty prokleté drobné prácičky a nekonečná korespondence se všemi kouty světa. Pak ale udělám revoluci, zavřu dům a nedám se rušit. Doufejme, že budu letos hotov, už to hoří, a já to *musím* dokončit.

Nepřijedete ještě někdy do Anglie? Tussy se daří dobře a je veselá, šťastně provdaná a dosti baculatá.

V dokonalé úctě Váš

B. Engels

*V plném znění otištěno poprvé
rusky v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* „Kapitálu.“

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 30. března 1891

Milá Lauro,

mnoho srdečných děků za milou nabídku, že uděláš revizi Ravého¹⁰⁸, *qui en sera ravi** — ale mám obavu, že Ty moc nadšená nebudeš. Dal jsem si od něho udělat ukázkou — dvě pasáže z poslední kapitoly, str. 121 a 140⁹⁶ — ty jsem prohlédl a teď Ti je předám se svými poznámkami a s návrhy na změny. Buď tak hodná, podívej se na to a pak se sama rozhodni, zda se chceš té práce ujmout. Jako všichni profesionální překladatelé se Ravé otrocky drží originálu a zapomíná, že přeložit větu z francouzštiny do němčiny a vice versa znamená úplně ji převrátit naruby. K tomu ještě nechápe *nuance* spousty německých synonymních výrazů; ví sice, jakého rodu je které slovo, ale ne už, jaký má specifický význam, a tím spíše ne, kolik má různých významů. Ale na tom, obávám se, ztroskotává většina překladatelů.

Napíšu Ravému, že jsem rukopis poslal panu Lafarguovi (kterého navrhuje na provedení úprav) a že mu nemohu dát definitivní odpověď, dokud mi Lafargue nenapíše. Protože se zmínil o Paulovi, myslím, že je lepší neplést do toho v tomto stadiu *Tebe*.

Dnes večer konečně přijede Jollymeier. Na vánoce se nachladil a zdá se, že se toho do dneška nezbavil. Chtěl přijet minulý čtvrtek**, ale nachlazení se mu zhoršilo, a protože bylo špatné počasí, odkládal to den ze dne. Včera bylo pěkně a teplo, ale neukázal se;

* bude celý nadšený.

** 26. března.

dnes konečně píše a oznamuje, že přijede dnes večer, „ale určitě“. Jeho hluchota ho asi hrozně trápí.

Sam přijel minulý čtvrtek do Liverpoolu a je u svých rodičů v Rumfordu. Koncem tohoto týdne nebo začátkem příštího přijede sem. Po svém příjezdu se dal od Gumperta důkladně vyšetřit. Ten se domnívá, že je úplně zdravý, až na nepatrné zduření sleziny, a to si troufá brzy vyléčit.

Pumps a Percy bydlí teď u starých Rosherových, vystěhovali se z domku a nábytek prozatím uskladnili, než se přestěhují do Rydena ostrově Wight. Percy tam pojede tento týden se svými bratry vyřídit obchodní záležitosti pro nové zastupitelství Rosherova cementu, umělého kamene a vůbec stavebního a zahradnického materiálu. Pak přijede pro Pumps, vyberou spolu nějaký domek a potom vypukne stěhování. Doufám, že se Percy konečně naučí sám si vydělávat na živobytí. Stáli mě pěkné peníze a nejhorší na tom je, že strana nebude mít z těch výdajů žádný prospěch. Jeden nebo dva roky je ovšem ještě musím podporovat, dokud se nový obchod nezačne vyplácet.

Annie od nás odešla a tento týden se bude vdávat. Přijali jsme dvě děvčata, protože chci, aby mi Louise pomáhala při práci, a ne aby trávila čas v kuchyni. Sehnat ta děvčata bylo po čertech těžké, ale měli jsme myslím štěstí. Zatím — jsou tu první týden — jsme spokojeni. Obě dívky pracovaly spolu a chtějí zase společně pracovat v jednom místě.

Májová demonstrace zasadí Sociálně demokratické federaci⁶⁴ a Hyndmanovi těžkou ránu. Ve své vychytralosti, ve snaze poštvat odborovou radu¹⁰⁵ proti Lize za uzákonění osmihodinového pracovního dne¹⁰⁹ seděli na dvou židlích; úplně zapomněli, že v odborové radě je letos docela jiná většina než loni.* Požadovali pro sebe zase dvě tribuny, ale nedostali je, protože nejsou zastoupeni ani v odborové radě, ani ve výboru za uzákonění osmihodinového pracovního dne (poslali tři zástupce, ti ale brzy odpadli, a tak byla jejich jména vyškrtnutá ze seznamu). Ostatně Edward teď odpoví na Hyndmanovo pomlouvačné napadání,⁸⁴ přejde do útoku a celou

* Viz tento svazek, str. 121—122.

záležitost předloží odbočce Sociálně demokratické federace v East Endu. Rozhodně se zdá, že Hyndman už dostává strach.

Bernstein prý četl v „*La Justice*“, že broussovcí⁴⁴ požádali prvomájový výbor v Paříži, aby se mohli zúčastnit, blanquisté a allemanovci⁴⁷ byli proti tomu, ale na Guesdův návrh byli broussovcí přijati většinou 5 hlasů.¹¹⁰ Můžeš mi o tom napsat nějaké podrobnosti, které by tuhle informaci buď potvrdily, nebo vyvrátily? O Broussovi a spol. teď nevím absolutně nic, čekají jen na vhodnou příležitost, anebo jsou tak dokonale vyřízeni, že si netroufají ani se pohnout? Byl bych rád, kdybych měl v této věci stále *čerstvé informace*, protože v důsledku bruselského kongresu¹¹¹ změnil Sociálně demokratická federace a posibilisté velmi pravděpodobně své vztahy k Němcům. Pojedou-li tyhle 2 party intrikánů do Bruselu a tam se veřejně vzdají svých nároků představovat v Anglii a ve Francii strany, které je nutno uznávat jako jediné, pak Němci nemohou odmítnout a musejí s nimi navázat styky. A vzhledem k nynějšímu Liebnechtovu chování bych se nedivil, kdyby se pokusil poštvat posibilisty proti Vám a Sociálně demokratickou federaci proti nám tady, aby jak Vás, tak nás pohnul k povolnosti vůči sobě. Nevím, jestli čteš „*Vorwärts*“, ale my tady máme na něj všichni hroznou zlost. Nikdy neměla žádná velká strana tak mizerné noviny. Rozhodně mě právě teď obzvlášť zajímají akce, výroky a postoje Brousse a spol., rád bych se pojistil proti různým eventualitám.

Louise Tě srdečně pozdravuje.

Stále Tvůj

B. E.

Nezaskočí si Paul někdy k nám přes La Manche, když bývá v Calais?

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance“, sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

Engels Stanisławu Mendelsonovi

do Londýna

(Koncept)

[Londýn] 31. března 91

Milý občane Mendelsone,

právě jsem dostal dopis, jehož opis přikládám.¹¹² Vůbec nevím, jaké jsou vztahy mezi Vámi a Wróblewským; to je věc, která se mne vůbec netýká.* Ale v delikátní situaci, do níž mě přivádí tento dopis, mi nezbývá nic jiného — myslím, že v tom budete se mnou souhlasit — než abych Vás o tom uvědomil a zaslal Vaši adresu Wróblewskému. Prosím Vás, abyste se s ním laskavě dohodl přímo.

Doufám, že budete mít stěhování brzy za sebou; velice dobře vím, jak je to nepřijemné. Paní Mendelsonová, které se pěkně poroučím, má toho jistě také dost.

Stále Váš

B. E.

Mám také pozdravovat Vás a Vaši paní manželku od paní Kautské.

*Poprvé otištěno ruský
v Marx-Engels, Sočiněňija,
2. vyd., sv. 38, Moskva 1965*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

* První, v rukopise škrtnutý koncept této věty zněl: „Nemám vůbec ani úmysl, ani nejmenší chuť plést se do soukromých záležitostí nebo do věcí, které si mají vyřídit Poláci mezi sebou.“

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína

(Koncept)

[Londýn počátkem dubna 1891]

Milý Bebele,

dnes Ti nepíšu, abych odpověděl na Tvůj dopis z 30. — to udělám co nejdříve*, jakmile mi to jen spousta práce trochu dovolí — nýbrž abych poblahopřál z celého srdce Tobě a Tvé ženě ke stříbrné svatbě. Doufám, že 6. dubna 1916 oslavíte ještě oba i zlatou svatbu a že přitom vypijete sklenku na památku starého mládence, který Vám dnes píše a z něhož potom už dávno nezbude nic než prach a popel.

Věř mi: nežije mnoho lidí, jimž mohu tak upřímně a tak srdečně blahopřát k takovému jubileu jako Tobě. Od té doby, co si dopisujeme a co jsme se osobně sblížili¹¹³, jsem stále pozoroval shodu v cílech a způsobu myšlení mezi námi, což je mezi lidmi s tak odlišnou vývojovou cestou vpravdě obdivuhodné. To neznamená vyloučit možnost — naštěstí —, abychom v některých bodech také spolu nesouhlasili. Ale to jsou pak opět body, v nichž se buď časem po diskusi a nových událostech zase sami mimoděk shodneme, nebo kdy na tom nebude nikdy záležet. A já doufám, že tomu tak bude i nadále. Nevěřím, že se někdy zas vyskytne takový případ, aby někdo z nás dvou musel podniknout krok dotýkající se bezprostředně

* Viz tento svazek, str. 112—120.

druhého, aniž by se s ním předem poradil.* A já aspoň blahořečím tomu dni, kdy sis se mnou začal pravidelně dopisovat.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* První, v rukopise škrtnutý koncept této věty zněl: „Nemyslím, že se někdy dostanu do situace, abych musel učinit krok týkající se německé strany, aniž bych se s Tebou napřed přímo poradil.“

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Londýn 2. dubna 91

Milý Kautsky,

narychlo to nejnutenější. Od Bebela konečně přišel dopis, docela přátelský, s různými výtkami, ale ve starém srdečném tónu a s přáním, aby se na celou věc zapomnělo.*

Pokud jde o 4. vydání**, napsal jsem Meissnerovi velice rozhodně a znovu jsem jej žádal, aby Ti je poslal. Rovněž vývěsky, kde dávám na frak Brentanovi*** — nedostanu-li je brzy, pošlu Ti — konečně, udělám to raději ihned — pošlu Ti své kontrolní korekturní obtahy, na nich aspoň uvidíš zhruba, jaké to je.

Předmluvu k „Občanské válce“ jsi snad dostal, posílal jsem ji před několika dny. Úvodní poznámku uděláš jistě laskavě sám.¹⁴

S Lafarguem je všechno v pořádku. Dokázal jsem mu, že jeho argumenty z Ricarda a A. Smitha jsme už dávno anticipovali, a to v „Ke kritice“† a v mé předmluvě k 2. dílu††, a zdá se, že se tím hned spokojil.⁷³

* Viz tento svazek str. 112.

** prvního dílu „Kapitálu“.

*** „Ve věci Brentano kontra Marx.“

† K. Marx, „Ke kritice politické ekonomie“.

†† „Kapitálu“. Viz tento svazek, str. 67–68.

Schorlemmer je tady, pěkně pozdravuje. Teď je čas k jídlu a přijde Aveling — je slaměným vdovcem, Tussy řeční v Norwichi —, buď tedy zdráv.

Tvůj
B. E.

*Poprvé otištěno v knize
„Aus der Frühzeit des Marxismus.
Engels' Briefwechsel mit Kautsky“,
Praha 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Pasqualu Martignettimu

do Beneventa

Londýn 2. dubna 1891

Milý příteli,

docela uvítám, jestliže Fantuzzi přetiskne „Socialismo utopistico“, jenom mu napíšu*, aby mi tam nevložil nějakou předmluvu od neznámého autora à la Gori.¹¹⁵ Může také použít životopisnou skicu z „Lo Sviluppo“.¹¹⁶ Co nejdříve Vám pošlu nový snímek, neboť jsem se dal právě fotografovat, jen jak sám dostanu kopie.

Abych Vám pomohl při studiu angličtiny, poslal jsem Vám anglické vydání „Komunistického manifestu“ a opatřím Vám jeden výtisk anglického vydání „Kapitálu“. Nevychází právě žádný anglický socialistický list, který by stálo za to číst. Ale občas Vám pošlu ke studiu nějaké — pokud možno zajímavé — číslo buržoazních novin. S anglickou gramatikou a slovníkem už můžete udělat pěkný pokrok. Výslovnosti se ovšem nemůžete naučit bez dobrého učitele. Jinak je to řeč velmi lehká, poněvadž nemá téměř gramatiku.

Přejete-li si *německý* výtisk „Manifestu“, dejte mi o tom vědět dopisnicí.

S přátelským pozdravem

B. Engels

*Poprvé otištěno v knize
„La corrispondenza di Marx e Engels
con italiani. 1848—1895“, Milán 1964*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Viz tento svazek, str. 93.

Engels Romualdu Fantuzzimu

do Milána¹¹⁷

(Koncept)

[Londýn] 2. dubna [1891]

Rád svoluji, abyste vytiskl a vydal znovu italský překlad (jehož autorem je P. Martignetti) mého „Vývoje socialismu od utopie k vědě“ s podmínkou, že nové vydání vyjde nejpozději do 3 měsíců od dnešního dne a že nikomu nedovolíte, aby k textu připojoval předmluvy, prováděl změny, neřku-li úpravy bez mého výslovného a písemného souhlasu.

(Můžete otisknout životopis z „Origine della famiglia“*.)

Pokud jde o nové vydání této brožury, potřeboval bych vědět, kdy by vyšlo; bude-li to možné během tohoto roku, mohli bychom uzavřít dohodu.

Předpokládám samozřejmě, že od každého vydání jakéhokoli mého díla mi zašlete *zdarma* 12 výtisků.

*Poprvé otištěno ruský
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

* „Původu rodiny, soukromého vlastnictví a státu“. Věta v závorce je v rukopisu německy.

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 3. dubna 91

Milý Lafarguu,

díky za Váš dopis, moc mě to zajímá.¹¹⁸ Především proto, že musíme o takových věcech vědět, abychom byli vyzbrojeni proti Hyndmanovi; dále proto, že taktika, kterou uplatňujete, přesně odpovídá taktice, jakou Marx doporučoval Němcům v roce 1875 vůči lassallovům⁴⁹; v případě potřeby bych toho mohl použít, abych dokázal, že Němci mohli zvolit jinou linii, než jakou potom razili; a za 3. z toho důvodu, který jsem uvedl Lauře*. Ale ten jste nepochopil správně. Jen si znovu pozorně přečtete můj dopis, uvidíte, že v něm hovořím jen o možných vyhlídkách do budoucna, po bruselském kongresu¹¹¹. Nedejte nic na dopisy, které Vám teď Liebknecht píše, znáte ho přece natolik, abyste věděl, že dovede otočit na obrtlíku. Celých 20 let spočívala vždycky jeho politika v tom, že se snažil udržovat v zahraničí styky nezávislé na těch, které jsme mu Marx a já mohli zajistit. Stejně jako doma i v zahraničí si s oblibou vytváří skupinku osobních přívrženců, a to z lidí, kteří jsou mu zavázáni. Přitom není ani nijak náročný. Jen si vzpomeňte na tu věc s Buffenoirem.¹¹⁹ Jakmile se mu naskytou nové styky, bude jednat stejně. A protože v Bruselu pravděpodobně zmizí poslední důvody, které ho oddělovaly od posibilitů a od Hyndmana, nesmí Vás překvapit, jestliže se s těmito pány sblíží, aby jedny použil jako protiváhu proti Vám a pomocí druhých nás tady „držel v šachu“. Dojde-li k tomu, bude velmi důležité, abych mohl

* Viz tento svazek, str. 86.

v daný okamžik zasáhnout, a na to musím být předem připraven. A když se to nestane, tím líp.

Těch 50 liber od calaiských dělníků z továren na tyl udělalo velký dojem, ale jak víte, Angličané jsou lidé *realističtí*, a mají-li se udržet přátelské mezinárodní vztahy, bylo by lepší, kdyby se štedrost francouzských dělníků neomezila jen na to. Velmi dobře by tady zapůsobilo, kdyby poslal peníze některý francouzský dělnický spolek, který *ještě nedostal anglickou podporu*. Taková francouzská iniciativa by zde byla vysoce oceněna.

Sam Moore přijel v dobrém zdravotním stavu; dal se prohlédnout u Gumperta, a ten prohlásil, že je *naprosto zdravý*, až na lehké zduření sleziny, které prý určitě v krátké době vyléčí. Sam přijel bohužel k rodičům v Derbyshire, je to v horách, právě když padal sníh, a to není zrovna dobré pro člověka, který se vrátil z tropů. Tady bude příští týden.

Sofijský atentát je určitě ruské dílo, ale protože nebyl zasažen Stambulov, kterému to bylo fakticky určeno, nebude to mít pravděpodobně valný výsledek.¹²⁰ Jinak bychom už byli zaznamenali nějaký *rozruch*, a jsem docela rád, že tomu tak není. Silně totiž pochybuji, že by pařížská veřejnost v kritické chvíli byla s to odolat pokřiku šovinistů; právě tak bych za takových okolností pochyboval i o svých Berlínanech. Ani Bismarck, ani Boulanger nejsou natolik mrtvi, aby válka, která je už téměř nevyhnutelná, nemohla vést k jejich vzkříšení.

Vaše taktika vůči oběma skupinkám posibilistů je ta nejlepší, jakou lze v podobné situaci uplatnit. Protože jste v Paříži v menšině, musíte jedny použít jako protiváhu proti druhým a postupně získávat masy. Jsou tady ostatně zásadní rozdíly, které Vám dávají právo sloučení zkrátka odmítnout.

Ale kde je v „Socialiste“ ten dopis z Rouenu, o kterém píšete? Prohledal jsem všechna čísla od 11. února do 1. dubna a nemohu nic najít.¹²¹

Louise a Schorlemmer posílají srdečné pozdravy Vám i Lauře, a stejně i

Váš
B. E.

Schorlemmer se už téměř zotavil z nachlazení, ale vypadá dost unaveně.

Čekáme Vás příští týden, aby Vám Sam mohl hodně vyprávět o Vašich černošských předcích.

*Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance“, sv. III, Paříž 1959*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Milý Kautsky,

právě přišel dopis. Škoda že se Ti nepodařilo získat Schmidta, to by byl člověk pro Tebe.¹²² Meissner píše, že *teprve nyní* rozesílá recenzní výtisky 4. vydání* *zároveň s Anti-Brentanem*** a obojí že poslal i do „Neue Zeit“. Můžeš se tedy do toho *ihned* dát, než Tvůj článek vyjde,¹²³ budeš rozhodně obojí mít. Jestliže ne, piš O. Meissnerovi a *odvolej se na mne* a na tuto mou zprávu.

Nějaký Alsasan, Henri Ravé, momentálně ve vězení, který přeložil Bebelovu „Ženu“ a teď pod dohledem Laury Lafarguové překládá můj „Původ“¹⁰⁸, si přeje vědět, zda Tvůj „Thomas Morus“ stojí za to, aby byl přeložen. Knihu jsem mu doporučil, ale zároveň jsem mu napsal, že Tě požádám, abys mu poslal výtisk, aby se o tom mohl sám přesvědčit. Adresa: H. Ravé, chovanec věznice v Poitiers (Vienne, France).

Francouzi teď mají plné ruce práce se svými záležitostmi, s 1. májem, s kterým jsou spojena vyjednávání s posibilisty jak allemanovského⁴⁷, tak broussovského⁴⁴ směru — při tom naši⁶² mají úlohu rozhodčího!! — atd. a se svým „Socialiste“, takže to vysvětluje, proč Paul Lafargue nedělá nic pro „Neue Zeit“. Zvláštní je, že Francouzi provádějí vůči posibilistům, kteří se rozpadli, právě tu politiku, kterou Marx doporučoval v průvodním dopise 1875 vůči

* prvního dílu „Kapitálu“.

** B. Engels, „Ve věci Brentano kontra Marx“.

lassallovcům⁴⁹, a to doposud s úspěchem — který snad bruselský kongres¹¹¹ ještě zpečetí.

Mnoho pozdravů.

Tvůj
B. E.

[Londýn] 7. 4. 91

*Poprvé otištěno v knize
„Aus der Frühzeit des Marxismus.
Engels' Briefwechsel mit Kautsky“,
Praha 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Henri Ravému

do Poitiers¹²⁴

(Koncept)

[Londýn] 7. dubna [1891]

Když se dáte do práce přibližně 15. t. m., mohl byste poslat první kapitolu Lafarguovi asi tak počátkem května a pak kapitolu za kapitolou, tak jak je dokončíte.* Budete to mít celé hotovo asi koncem června a v červenci byste doufám měl korektury nového vydání⁷⁸; ale to nezávisí jenom na mně. Tak bychom mohli vyjít pravděpodobně v září.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

* Viz tento svazek, str. 84.

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu¹

Londýn 8. dubna 91

Milý Sorge,

dnes Ti konečně mohu poslat několik nových fotografií, 2 malé přikládám, jednu větší (tzv. kabinetní) Ti posílám doporučeně jako tiskovinu. Fotografoval jsem se v únoru t. r., ukazují tedy docela věrně, jak vypadám.

K tomu, že se léčíš podle Bantinga, Ti chci říci, že dna je přirozený důsledek zvýšené spotřeby masa, vajec a jiných potravin bohatých na dusík. Tyto potraviny mají vlastně sloužit k tomu, aby obnovovaly látky ve svalech a ostatní dusíkaté součásti těla (fibrin, zkrátka všechny bílkoviny) a nahrazovaly jejich spotřebu. Jíš-li jich ale víc, než je k tomu třeba, spalují se v těle jako obyčejná potrava k udržení tělesného tepla a jako hlavní zplodinu zanechávají po spálení takzvanou kyselinu močovou, která se pak vyskytuje v těle ve větším množství, než mohou ledviny vyloučit. Přebytek se pak ukládá buď ve svalech, nebo krystalizuje v kloubech, a tomu se pak říká revmatismus neboli dna. Buďto se musíš víc pohybovat, nebo změnit dietu a jíst víc chleba atd. a méně masa a vajec. Pivo by sis měl vůbec odříct.

Děkuji za odpověď týkající se Avelinga. Tu věc tady jednou někdo nadhodil, už nevím kdo, docela hypoteticky, a abychom se neukvapili, rozhodl jsem se, že se Tě na to zeptám.*

* Viz tento svazek, str. 64.

Singer a Bebel mi napsali, a to velice mile.¹²⁵ Němci si nemohou pořád zvyknout na to, že zastává-li někdo vyšší postavení, nemá ještě nárok na ohleduplnější zacházení než ostatní lidé. To byl v podstatě ten kámen úrazu. Poněvadž jsem neodpověděl na Liebknechtovu velkolepou mazanici⁶⁷, ani jsem si vůbec nevšiml všech těch útoků, může si Liebknecht namlouvat, že nade mnou dosáhl velkého vítězství. Ať má radost. Stejně rediguje „*Vorwärts*“ tak, že ho co nejdříve nebude nikdo číst, všichni na něj nadávají. S Liebknechtem se už nedá dnes ani v budoucnu nic dělat, vždyť i v Americe, jak se zdá, ještě pořád peče s Rosenbergem. Rozhodující úloha ve straně přechází stále víc na Bebela, a to je výborné. Bebel je klidný a bystrý člověk a dosáhl docela jiné teoretické úrovně než Liebknecht. Ale Liebknechta nemůžeme jen tak odstavit, má ještě opravdu velký vliv na lidových shromážděních, poněvadž se dovede ohánět frázemi a vložit do projevu vášnivý tón, a tak se to řeší všelijakými kompromisy.

Tady se to vyvíjí dobře. Hyndmanovi přijdou jeho útoky proti Avelingovi ještě draho. Hyndman není schopen správně odhadnout, stačí-li mu síly na to, co chce podniknout. Myslel si, že vyřídí Avelinga, a teď je sám v úzkých. V důsledku loňského sjezdu tradeunionů v Liverpoolu¹²⁶ se vyslovila většina londýnské odborové rady¹⁰⁵ pro *uzákonění* 8hodinového pracovního dne. Hyndman se ji pokoušel podpíchnout proti Lize za uzákonění osmihodinového pracovního dne¹⁰⁹, to se nepodařilo; jeho federace⁶⁴ měla zástupce ve Výboru za uzákonění osmihodinového pracovního dne, ale on delegáty odvolal a napsal odborové radě, že žádá, aby při demonstraci dostala federace 2 zvláštní řečnické tribuny v Parku*. Odborová rada jej pravděpodobně rázně odmítne, podobně jako jej odmítl výbor za osmihodinový pracovní den, a pak se octne Hyndman mezi dvěma židlemi.** Avelingovi vyslovují všechny spolky, kde pracuje, důvěru, poněvadž se Hyndman zdráhá svoje obžaloby přednést v otevřené diskusi, a po 1. máji asi bude muset změnit taktiku. Je to teď tady jediný štváček, který stojí v cestě. Dokažuje, jak marná je platforma — byť v podstatě teoreticky správná —,

* Hyde Parku.

** Viz tento svazek, str. 121—122.

když nevychází ze skutečných potřeb lidí. Ačkoli lidé, kteří jsou zde činní, jsou Angličané, dostali se skoro právě tak mimo skutečné anglické hnutí jako Socialistická dělnická strana v Americe²⁸. Hnutí se zde rozvíjí v nových tradeunionech, především plynárenských dělníků⁶⁹, a v agitaci za uzákonění 8hodinové pracovní doby (zákon o osmihodinové pracovní době), a v obou případech jsou Avelingovi v čele. V obou odvětvích agitace působí také mnoho příslušníků Sociálně demokratické federace, ale právě ti se vymykají zvláštnímu Hyndmanovu vlivu a považují Sociálně demokratickou federaci za druhořadou veličinu. A jestliže Hyndman vyhroťí svoje štvání proti Avelingovi, může se dostat do křížku právě s těmito lidmi.

Naši lidé ve Francii zásluhou rozkolu mezi posibilisty nabyli momentálně také v Paříži rozhodujícího vlivu. Nejdříve poslali své delegáty do komise pro májovou demonstraci allemanovci⁴⁷ (podle Lafargua mají v Paříži většinu, ale já o tom pochybuji) a pak konečně i broussovci⁴⁴ — nezbývá jim tedy než splnit marxistické usnesení¹²⁷. A poněvadž allemanovci chtějí broussove vyhodit, musí naši vystupovat jako obhájci stejných práv broussovců! Nejlepší na tom je, že naši Francouzi zastávají vůči posibilistům přesně tu taktiku, jakou doporučoval Marx eisenaušským vůči lassallovčům!⁴⁹ A zatím s úspěchem.

Pařížský hornický kongres by byl málem ... ztroskotat, a to na belgickém nesmyslném návrhu na generální stávkou.¹²⁸ Aby tomu Angličané zabránili, žádali, aby se hlasovalo podle počtu zastoupených dělníků. Tím by Angličané získali téměř absolutní většinu, a tu se ostatní vzbouřili. Já bych si skoro přál, aby valónští havíři, kteří tentokrát spískali celý ten nesmysl o generální stávce, vyvolali v Belgii generální stávkou kvůli všeobecnému hlasovacímu právu a aby dostali pořádně na frak, tak by se ten nesmysl sprovedil ze světa. Ale všichni ostatní v Německu a ve Francii by museli nést následky.

Schorlemmer tu byl týden, je velmi citlivý na změnu počasí, trpí záchvaty hluchoty následkem zachlazení, potřeboval by jednou strávit zimu v teple. Sam je v Derbyshire, čekám ho každý den. Ale stěží tu bude pracovat, musí nabrat síly na nový 1¹/₃ roku

na Nigeru. Prý se mu ostatně tamní počasí velmi zamlouvá a na naše nadává.

Srdečně pozdravuji Tvou paní.

Tvůj

B. E.

Druhá fotografie je pro Schlütera, kterého laskavě pozdravuj.

*V plném znění otištěno poprvé
rusky v Marx-Engels, Sočinnija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Walery Wróblewskému

do Nizzy

(Koncept)

[Londýn] 9. 4. 91

Milý Wróblewski,

odpusťte, že Vás žádám, abyste netrval na návrhu, který mi dáváte ve svém dopise z 5. Nemám vůbec právo vměšovat se do vnitřních záležitostí polské strany, v nichž se skoro vůbec nevyznám, ani do soukromých záležitostí občana Mendelsoona. Za těchto okolností se mi zdá, že by moje opětovaná intervence* mohla pouze zmařit to, čeho chcete dosáhnout; myslím, že by bylo ve Vašem vlastním zájmu prospěšnější, kdybyste se dohodovil s Mendelsonem přímo. Můžete to učinit bez nejmenší obavy, že by ho nezastihly dopisy adresované na čís. 1, Hyde Park Mansions, N. W., neboť vím, že tam nyní bydlí.

Doufám, že se Vám podaří vyřídit tuto záležitost a že mi brzy budete moci dát lepší zprávy.

Srdečně Váš

*Poprvé otištěno ruský
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 38, Moskva 1965*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

* Viz tento svazek, str. 87.

Engels Heinrichu Scheuovi

do Londýna

122, Regent's Park Road, N. W.

[Londýn] 10. dubna 1891

Vážený pane Scheui,

díky tomu, že paní Kautská byla tak pilná a v posledních týdnech dala do pořádku celou hromadu Marxových dopisů, mohu Vám dnes poslat 2 Marxovy podpisy.¹²⁹ Nejzřetelnější je podpis na anglickém konceptu. Jinak byste snad mohl uvážit, zda by se nedaly reprodukovat jako ukázka rukopisu (a zároveň ukázka, jak pracoval) čtyři řádky z německého konceptu: „Nemusím Vám atd.“ až po slova „k službám“ se všemi škrty a změnami. Lepší rukopis, bez korektur a takřka jako udělaný pro tento účel Vám stejně nemohu opatřit. Rovněž přenechávám Vašemu rozhodnutí, zda převezmete slova „s obzvláštní úctou“ a „Vážený pane“ nebo i datum.

Prosím Vás, abyste mi tyto dopisy vrátil.

Vždycky mě potěší, když mě navštívíte. Rozhodně bych uvítal, kdybych se s Vámi ještě setkal, než se pustíte do mého nového portrétu, nové fotografie od Debenhama mají přece jen určitou vadu pleti, a to doslova.

Se srdečnými pozdravy od paní Kautské a

Vašeho hluboce oddaného

B. Engelse

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněňija,
2. vyd., sv. 38, Moskva 1965*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Leo Frankelovi

do Paříže

Londýn 24. dubna 1891

Milý Frankeli!

Musím Ti odpovědět na dopisy z 27. prosince a z 16. tohoto měsíce. K prvnímu Ti chci říci, že znám ten nepříjemný pocit, který se člověka zmocní, když se po mnoha letech vrátí do nějaké země a najde někdejší přátele, jak proti sobě stojí v litém boji. Ale — à la guerre comme à la guerre*, to už s sebou nutně nese vývoj a nedá se proti tomu nic dělat. Jednou přijde okamžik, kdy budeš moci zasáhnout v zájmu jich všech, ale domnívám se, že tato doba ještě nenastala.¹³⁰ — Brusel mnoha lidem otevře oči, pokud se Brusel vůbec uskuteční,¹³¹ protože je ohrožen tou bláznivou generální stávkou Belgičanů**.

Co se seběhlo kolem 1. máje mezi různými frakcemi, v každém případě podle mého názoru dokazuje, že ze všeho nejvíc potřebujeme zachovávat zdrženlivost. Této zdrženlivosti bych byl musel dbát, když jsi mi psal ohledně májového čísla „Bataille“,¹³¹ i kdyby tu nebyly ještě jiné důvody. Především jsem od června 1889 neviděl ani jedno číslo „Bataille“, a proto vím jen — a to taky jen z doslechu —, že v boji proti boulanžismu držela s rue Cadet.¹³² A za druhé jsem už dva měsíce tak zavalován podobnými výzvami, že jsem se musel rozhodnout jednou provždy je odmítat — stejný dopis posílám dnes do Vídně⁵⁴.

* válka je válka.

** Viz tento svazek, str. 102.

III. díl „Kapitálu“ musí konečně vyjít. Než se do něho pustím, musím připravit nová vydání*, a *to odmítnout nemohu*. Ale dokud nebude III. díl hotov, nemohu se k ničemu zavázat, a kromě toho musím značně omezit i svou korespondenci.

Srdečné pozdravy také od Louisy Kautské.

Tvůj

B. Engels

*Poprvé otištěno v listu „Népszava“,
čís. 130 z 3. června 1906*

*Podle textu listu
Přeloženo z maďarštiny*

* Viz tento svazek, str. 74.

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Londýn 30. dubna 1891

Milý Barone,

leží přede mnou Tvoje dopisy z 5. a 25. Ad vocem Brentano* mi odpověděl Herkner, kterému jsem poslal jeden výtisk, že sice o tom přilhání nemůže být řeč, ale na druhé straně prý Marx v „Kapitálu“ snad neúmyslně, ale přece jen uvedl takové výňatky, že z nich nikdo nepozná pravý Gladstonův názor atd. — celkem všechno možné, co může takový „horlivý“ Brentanův žák říci.

Moji dopisnici, na níž Ti píšu o Ravém, jsi jistě dostal.** Laura Lafarguová jeho překlad „Původu“ přečte a zkoriguje, jinak bych mu to sotva svěřil.¹⁰⁸ S Tvým „Morem“, kterého chce přeložit, si dá asi načas, mluvil o „výhodnějších, resp. lépe placených“ pracích, které musí udělat.

Schmidtovi nemohu tu soukromou docenturu zazlívát — dávno to byl jeho sen i sen jeho rodičů. A teď má ve Švýcarsku určité vyhlídky i marxista. Ovšem, Tobě tak unikl nejspolehlivější — i když ne nejochotnější — spolupracovník¹²², snad se časem někdo najde, komu bys mohl aspoň svěřit leckterou mechanickou práci.

Kdyby se Liebknecht přestěhoval z Berlína do Lipska, udělal by *okamžitě* radost mnoha lidem, kromě Tebe. Ale já tomu nevěřím. To by bylo totéž, jako kdyby odstoupil. Byl by v Lipsku — ironie dějin! — sociálně demokratickým Bismarckem z Friedrichsruhu, a z toho by byl nakonec skandál. Stejně je otázka, zda se nám podaří vyhnout se skandálu nebo na jak dlouho.

* B. Engels, „Ve věci Brentano kontra Marx“.

** Viz tento svazek, str. 97.

Peruánské dějiny mě velice zajímají; pošleš-li mi články z „Ausland“, budu rád.¹³³ Řekni jenom, *kdy* je musíš dostat nazpět, zařídím se pak, abych je zavčas přečetl.

Ravému jsem napsal o Tvém „Morovi“ toto:¹³⁴ „Kautského ‚Thomas Morus‘ podává všeobecně správný a v mnohém ohledu originální přehled o období renesance v zemích protestantské reformace, především v Anglii. A z tohoto všeobecného přehledu historických podmínek oné epochy vyrůstá osobnost Thomase Mora jako dítěte své doby. O italské a francouzské renesanci se tudíž v knize zmiňuje jen mimochodem. Budu psát Kautskému v nejbližších dnech a požádám ho, aby Vám svou knihu poslal. Myslím, že se přesvědčíte, že stojí za překlad.“

Na ženevské Marxovo memorandum¹³⁵ jsem nadobro zapomněl. Dáváme do pořádku staré dopisy a časopisy, budu hledět, abych to našel. Mnoho času však teď na hledání nemám, a poznámky k tomu atd. teprve nemohu dělat. Musím se snažit, abych se zas dostal k III. dílu*; umínil jsem si pevně, že bez milosti odmítnu *každou novou práci*, která nebude *absolutně naléhavá* — i kdyby to byly tři řádky — a také že omezím svou korespondenci na *nejnutnější* míru, dokud nebudu s III. dílem hotov. Napřed ovšem dokončím „Původ“, do kterého se dám myslím příští týden.⁷⁸ Mezitím bude Louise hledat ten ženevský dokument. Může to ještě nějaký čas trvat, materiálu je hora a nepořádek v něm ještě větší.

Jistě sis všiml, že „Vorwärts“ zaujal k hornické stávkce¹³⁶ trochu jiné stanovisko¹³⁷. Liebknecht si v těchto věcech neví rady. Ten má na paletě jenom dvě barvy, černou a bílou, odstíny nezná, dá se tu s tím něco dělat? Naši lidé v Berlíně vidí všechno jenom ze *svého* hlediska. Proto často zapomínají, že u horníků se nedá předpokládat disciplína z dob protisocialistického zákona jako u *starých* vojáků strany; a že *každou* novou skupinu dělníků *k nám* *přivádějí* nerozvážné, k neúspěchu odsouzené, ale za daných okolností nevyhnutelné živelné stávky. Napíšu o tom Bebelovi.** V hnutí se neprožívají jenom příjemné věci, musí se snášet občas i neblahé

* „Kapitálu“.

** Viz tento svazek, str. 118—119.

skutečnosti. Ostatně ve *velké straně* už nemůže dále trvat strohá disciplína *sekty*, a to má také svou dobrou stránku.

Co se týče Lafargua, nedej se mýlit. Lafargue je tak trochu enfant gâté* a horuje pro své prehistorické teorie, které vždycky neobstojí. Jeho Adam a Eva¹³⁸ mu proto přirostli k srdci a zdají se mu důležitější než Zola, na kterého by byl vhodný autor. A poněvadž vydání těch platoniků z ráje, kteří zmoudřeli, až když je starý Jehova vyhnal, se pozdrželo krátce potom, co jsme odmítli ostatní ekonomické články,** tak je z toho mrzutý. Teď má „Neue Zeit“ najednou uveřejňovat jenom články o Adamovi a Evě, jako by to byla dělala i dříve. Teď hledá rozpor mezi starou a novou „Neue Zeit“, který vůbec neexistuje, a tváří se, jako by v ní dříve nebyly vůbec žádné aktuality. Mně se líbí „Neue Zeit“ mnohem víc než dříve — abych četl romány, to ovšem ode mne nemůže nikdo požadovat — dokázala, že Schippel konečně začal psát opravdu dobré články, které je radost číst. Že týdeník musí věnovat aktualitám *víc* místa než měsíčník, to je jasné; kdybys mohl brzy najít přístřeší pro Adama a Evu, bylo by všecko v pořádku.

Americký miliční systém není *prakticky* nic jiného než cosi jako dobrovolná *národní garda* buržoazie, a už Hyndman psal před 10 lety z Ameriky Marxovi, že se tam měšťáci báječně cvičí ve zbraní, aby se pojistili proti dělníkům. Naprostou marnost tohoto systému pro boj s *vnějším* nepřitelem ukázaly všechny války, které vedly Spojené státy s nově vytvořenými pluky dobrovolníků (odvedených), a v největší míře to dokázala občanská válka¹³⁹. Milice tu úplně zmizela. Už v Americe jsem slyšel o armories*** miličních pluků jako o opravdových pevnostech uprostřed New Yorku. Dokud nemá každý dělník svou opakovacíku a 100 ostrých nábojů doma, je to všecko hloupost.

Tvůj starý
B. E.

* rozmazlené dítě.

** Viz tento svazek, str. 67.

*** zbrojnicích.

Víš, že matka Besantová přešla k teosofům bábiniky Blowatské (Blamatské?)*. Na její zahradní bráně, 19, Avenue Road, stojí teď velkými zlatými písmeny: Theosophical Head Quarters**. Vida, co dokázala láska Herberta Burrowse.

*Poprvé otištěno v knize
„Aus der Frühzeit des Marxismus.
Engels' Briefwechsel mit Kautsky“,
Praha 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Jeleny Blavatské.

** Sídlo teosofického štábu.

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína

Londýn 1. května 1891

Milý Bebele,

odpovídám dnes na oba Tvoje dopisy z 30. 3. a 25. 4. Měl jsem radost, když jsem četl, že se Vám tak pěkně vydařila stříbrná svatba a dodala Vám chuť oslavit i zlatou. Ze srdce Vám přeji, abyste se jí oba dožili. Bude Tě tu ještě dlouho zapotřebí, až mě — jak říkával starý Dessauský* — odnese rohatej.

Musím se, doufám že naposled, vrátit k Marxově kritice programu⁷. Nemohu souhlasit s tím, že „přímo proti uveřejnění by byl *nikdo* nic nenamítal“.¹⁴⁰ Liebknecht by s tím nebyl *nikdy* dobrovolně souhlasil a udělal by všechno, aby tomu zabránil. Od roku 1875 mu ta kritika leží tak v žaludku, že na ni myslí hned, jakmile se začne mluvit o „programu“. Jeho celá řeč v Halle se točí kolem ní.¹¹ Jeho nabubřelý článek ve „Vorwärts“⁶⁷ jenom vyjadřuje jeho špatné svědomí vůči této kritice. A skutečně, v první řadě je namířena proti němu. Viděli jsme v něm, a já v něm dosud vidím, tvůrce sjednocovacího programu⁵⁶ — a to podle *špatných* stránek programu. A tento fakt rozhodl, že jsem jednal na vlastní pěst. Kdybych byl mohl tu záležitost projednat přímo s Tebou a pak ihned poslat K. Kautskému, aby ji otiskl, byli bychom se dohodli za dvě hodiny. Ale předpokládal jsem, že jsi — osobně i stranicky — povinen poradit se také s Liebknechtem. A to jsem už věděl, co bude následovat. Buďto potlačení kritiky, nebo veřejný spor, aspoň na určitou dobu, i s Tebou, kdybych přesto neustoupil. Že jsem se nemýlil, dokazuje mi

* Leopold, kníže von anhaltsko-desavský.

toto: Poněvadž jsi byl 1. dubna [1875] puštěn z lapáku a dokument je datován teprve 5. května, je jasné — nenaskytne-li se jiné vysvětlení —, že Ti ta věc byla *úmyslně zatajena*, a to mohl udělat *pouze Lieb-knecht*. Ty ale kvůli klidu a míru trpíš, aby vytruboval do světa lež, že se Ti to nedostalo do rukou, protože jsi seděl.¹⁴¹ A tak bys byl jistě bral na něho ohled, aby se předešlo sporu v představenstvu, kdyby se jednalo o otištění. Také si to tak vysvětlují, ale snad pak pochopíš i to, že jsem měl na zřeteli, že by se tak s velkou pravděpodobností bylo postupovalo.

Právě jsem si to ještě jednou prohlédl. Možná že by se bylo dalo ještě něco vypustit, aniž by to bylo na úkor celku. Ale *mnoho* jistě ne. Jaká byla situace? Věděli jsme stejně jako Vy a jako např. „Frankfurter Zeitung“ z 9. března 75, kterou jsem našel, že přijetím návrhu Vaši zplnomocněnci *věc rozhodli*. Marx napsal svou kritiku jenom proto, aby měl klidné svědomí, dixi et salvavi animam meam stojí v závěru na důkaz toho a bez nejmenší naděje na úspěch. A Liebknachtovo naparování s „kategorickým ne“¹⁴² je proto pouze pusté chvástání, a on to také ví. Jestliže jste tedy udělali kopanec s volbou svých zástupců a museli ten program spolknout, aby celé sjednocení nevzalo zasvě, pak opravdu nemůžete nic namítat proti tomu, aby se dnes, *po 15 letech*, neuveřejnilo varování, které se na Vás obracelo před posledním rozhodnutím. To z Vás nedělá ani hlupáky, ani podvodníky, ledaže byste si ve svém oficiálním jednání činili nárok na neomylnost.

Ty jsi ovšem varování nečetl. Ta okolnost byla také uveřejněna, a to na Tebe vrhá výjimečně příznivé světlo na rozdíl od ostatních, kteří je četli a přece se s návrhem smířili.

Průvodní dopis pokládám za velmi důležitý.⁴⁹ Neboť v něm je vyložena jediné správná politika. Společné akce po určitou zkušební dobu, to Vás mohlo jediné zachránit, abyste nemuseli čachrovat se zásadami. Ale Liebknecht si nechtěl za nic na světě nechat ujít slávu, že sjednotil stranu, a je div, že neudělal ještě větší ústupky. Odjakživa je posedlý sjednocovací vášní, to si kdysi odnesl z měšťácké demokracie a ulpěl na ni.

Že k nám lassallovci přišli, poněvadž *museli*, poněvadž se jejich celá strana rozpadla, poněvadž jejich vůdci byli darebáci nebo hlu-

páci, za kterými už masy nechtěly jít, o tom se dnes už může vhodnou, mírnou formou hovořit. Jejich „tuhá“ organizace se přirozenou cestou dokonale rozplynula. Je tedy směšné, jestliže Liebknecht omlouvá přijetí lassallovských článků výry en bloc tím, že lassallovci za to obětovali svou tuhou organizaci — tady už nebylo co obětovat!

Divíš se, odkud se vzaly v programu ty nejasné a zmatené fráze. Ale právě v nich všech je Liebknechtova celá moudrost, kvůli nim jsme se s ním po léta hádali a on je jimi nadšen. Nikdy neměl v teorii jasno a z naší ostré formulace má dodnes hrůzu. Zato pořád miluje jako starý lidovec¹⁴³ zvuché fráze, při kterých si člověk může myslit, co chce, nebo také nic. Jestliže svého času Francouzi, Angličané a Američané mluvili o „osvobození práce“ místo o osvobození dělnické *třídy*, protože to lépe nedovedli, a muselo-li se dokonce místy také v dokumentech Internacionály hovořit řečí těch lidí, k nimž promlouvaly, byl to pro Liebknechta dostatečný důvod, aby narazil způsob vyjadřování německé strany na toto zastaralé kopyto. A vůbec se nedá říci, že „proti svému lepšímu přesvědčení“, ale protože to lépe neuměl, a nevím, zda to neplatí dodnes. Rozhodně čerpá i dnes vydatně z tohoto starého výrazového haraburdí — dá se ho ovšem snadněji řečnický použít. A poněvadž mu na základních demokratických požadavcích, o nichž se domníval, že jim rozumí, jistě záleželo aspoň tolik jako na ekonomických zásadách, kterým docela nerozuměl, bylo od něho určité poctivé, jestliže si myslel, že udělal skvělý obchod, když vyměnil kolekci demokratických cetek za lassallovská dogmata.

Co se týče útoků na Lassalla, bylo to podle mne nesmírně důležité, jak jsem také řekl. Přijetím **všech** podstatných lassallovských ekonomických frází a požadavků *stali se eisenášti ve skutečnosti lassallovci*, aspoň podle programu. Lassallovci neobětovali nic, ale naprosto nic z toho, co by byli mohli obhájit. Aby jejich vítězství bylo ještě dokonalejší, převzali jste jako hymnu strany rýmovanou moralizující prózu, v níž pan Audorf oslavuje Lassalla¹⁴⁴. A během těch 13 let, co platil protisocialistický zákon,⁵⁵ nebylo samozřejmě nijak možné vystoupit ve straně proti Lassallovu kultu. S tím se muselo skoncovat, a tak jsem se do toho pustil. Už nedovolím, aby se udržovala a znovu hlásala falešná Lassallova sláva *na úkor Marxe*.

Lidí, kteří ještě znali Lassalla osobně a zbožňovali ho, je poskrovnu, u všech ostatních jsme Lassallův kult *doslova vypěstovali*, vypěstovali tím, že jsme jej mlčky trpěli proti svému nejlepšímu přesvědčení, neměl tedy oprávnění ani jako osobní náklonnost. Na nezkušené a nové členy byl vzat dostatečný ohled tím, že kritika byla uveřejněna v „*Neue Zeit*“. Ale vůbec nemohu připustit, aby v takových věcech musela historická pravda ustoupit — po 15 letech beránčí trpělivosti — před konvencí a případným pohoršením ve straně. Že se přitom cítí dotčeni vřdycky pořádní lidé, tomu se nevyhneš. Ani tomu, že pak reptají. A jestliže potom říkají, že Marx žárlil na Lassalla, a německé listy s tím souhlasí, dokonce i (!!) chicagský „*Vorbote*“ (který píše pro víc zarytých lassallovců — v Chicagu — než se jich najde v celém Německu), o to se nestarám ani tak jako o bleší štípnutí. Už nám předhazovali horší věci, a přece jsme to přežili. Tím že Marx napadl tvrdě svatého Ferdinanda Lassalla, byl dán příklad, a to je prozatím dost.

A teď ještě něco: od té doby, co jste se pokusili násilím zabránit uveřejnění článku a do „*Neue Zeit*“ jste dali poslat výstrahy, že kdyby se o něco podobného ještě jednou pokusila, že bude snad také stranicky zestátněna a podrobena cenzuře, jeví se mi převzetí celého Vašeho tisku do vlastnictví strany chtěj nechťej v podivném světle. Čím se lišíte od Puttkamera, když zavádíte ve svých vlastních řadách protisocialistický zákon? Mně osobně to může být celkem jedno, žádná strana v kterékoli zemi mě nemůže odsoudit k mlčení, když se rozhodnu promluvit. Ale přece bych chtěl dát na uvážení, zda byste neudělali lépe, kdybyste nebyli tak nedůtkliví a v jednání ne tak — prusáctí. Vy — strana — *potřebujete* socialistickou vědu a ta nemůže existovat bez svobodného rozvoje. Tu se musí počítat s nepříjemnostmi a nejlépe je, když se to vyřídí ve vši slušnosti, bez šarvátek. Někaké napětí, i když mírné, neřku-li roztržka mezi německou stranou a německou socialistickou vědou, to by znamenalo neslýchanou mrzutost a ostudu. Samozřejmě že si představenstvo, resp. Ty osobně udržíte a musíte udržet značný *morální* vliv na „*Neue Zeit*“ a na všechno, co ještě vychází. Ale to Vám také musí a může stačit. Ve „*Vorwärts*“ se stále ohánějí nedotknutelnou svobodou diskuse, ale vidět ji moc není. Nedovedete si ani představit,

jaký divný dojem dělá na člověka takový sklon k násilným opatřením tady v cizině, kde je zvykem volat na paškál i nejstarší vůdce strany (např. lord Randolph Churchill toryovskou vládu). A pak nesmíte zapomínat, že ve velké straně nemůže být v žádném případě tak tuhá disciplína jako v malé sektě a že už neexistuje zákon proti socialistům, který semkl lassallovce a eisenachské v jeden houf (podle Liebknechta to ovšem způsobil jeho báječný program!) a vynucoval si takové těsné sepětí.

Uf! Tak s tím starým krámem by to bylo odbyto, a teď o něčem jiném. Ve vyšších sférách se u Vás, jak se zdá, dějí pěkné věci.¹⁴⁵ Ale to je dobře. Bude-li ve státní mašinérii všeobecný nepořádek, může se nám to hodit. Jen aby se z toho všeobecného strachu před výsledkem války udržel mír! Neboť teď po Moltkově smrti odpadla poslední překážka, která ještě bránila dezorganizaci armády v důsledku svévolného obsazování velitelských míst, a každým rokem teď bude vítězství nejistější a porážka pravděpodobnější. A ačkoli si vůbec nepřeji další Sedan, tím méně toužím po vítězství Rusů a jejich spojenců, i když to jsou republikáni a mají jinak důvod, aby si stěžovali na frankfurtský mír.¹⁴⁶

Práce, kterou jste si dali s revizí živnostenského řádu, nebyla nadarmo. Nedovedu si představit, že bychom si vymysleli lepší propagandu. Sledovali jsme to tu s velkým zájmem a měli jsme radost ze zdařilých projevů.¹⁴⁷ Tanula mi při tom na mysli slova starého Frice*: „Ostatně našim vojákům je vrozen útočný duch, a to je také správné.“¹⁴⁸ A která strana se může při stejném počtu poslanců pochlubit tolika kovanými a pohotovými řečníky? Výtečně, hoši!

Stávka v uhelných dolech v Porúří Vám jistě není vhod, ale co se dá dělat?¹⁴⁹ Nerozvážná živelná stávka — to je teď obvyklá cesta, která k nám přivádí nové široké vrstvy dělníků. *Tuto skutečnost*, zdá se mi, nebrali dost v úvahu, když o tom psali ve „*Vorwärts*“.¹³⁷ Liebknecht nezná žádné odstíny, všechno vidí jenom černě nebo bíle, a když pokládá za svou povinnost dokazovat celému

* Bedřicha II.

světu, že strana k této stávce nepodněcovala a dokonce od ní zrazovala, pak pomoz pámbu nebohým stávkujícím, moc ohledů se na ně nebere, vůbec ne tak, jak by se slušelo, abychom si je brzy získali. Ale oni k nám přece přicházejí. Ostatně, co se děje s „Vorwärts“, dva dny už docela postrádám svého Liebknechta, asi odstěhoval. — 2. května — dnes se zase vynořil živ a zdrav.

2. května. Ostatně stávka v uhelných dolech snad brzy skončí, zdá se, že je jen částečná a neodpovídá nikterak prohlášením a slibům na shromáždění delegátů. Tím lépe. Ani na okamžik nepochybuj, že by měl někdo náramnou chuť střílet a sekat.

První máj se opravdu vydařil, Vídeň opět všechny předčila, Paříž se nijak zvlášť neprojevila vinou těch hádek, které ještě zdaleka neutichly. Chybovalo se tam na všech stranách. Naši lidé se v Lille a Calais upjali na určitou formu demonstrace: vyslání delegace do sněmovny.¹⁵⁰ Blanquistů se nikdo neptal. Allemanovci vstoupili do májového výboru později.⁸⁷ Jedněm ani druhým, blanquistům ani allemanovcům, to nebylo vhod; blanquisté měli ve sněmovně odpadlíky, kteří byli zvoleni pod Boulangerovou ochranou, allemanovci tam měli jednoho broussovského odpůrce⁴⁴, a žádná z obou stran neměla chuť předstoupit před tyto lidi s peticí. Totéž se dá říci o delegacích vyslaných na náš návrh na 20 pařížských radnic, kam chtěli svolat i městské radní z obvodu, aby tam vyslechli „vůli lidu“. Tak nastal rozkol a naši se stáhli, resp. demonstrace se rozpadla na 3—4 dílčí demonstrace. Lafargue mi poslal zprávu z včerejšího odpoledne, je celkem spokojen s průběhem demonstrace za daných podmínek, ale říká, že Paříž zůstane za venkovem hodně pozadu. Zatím se zdá, že nebude-li moc špatné počasí, nejmohutnější masy určitě shromáždí ty země, které se rozhodly pro 3. [květen] — Německo a Anglie. Dnes je tady mizerně, prudké ledové lijáky při silném větru se střídají se záblesky slunečního svitu.

Fischer už snad k „Námezdní práci a kapitálu“* dostal to, co potřeboval. „Vývoj“** půjde za několik dní. Pak už musí být s ně-

* B. Engels, „Úvod k novému vydání Marxovy ‚Námezdní práce a kapitálu‘ z roku 1891“.

** B. Engels, „Předmluva ke čtvrtému německému vydání ‚Vývoje socialismu od utopie k vědě‘“.

jakými požadavky konec. Nové vydání „Původu“ jsem slíbil už před rokem, to musím poslat⁷⁸ a pak už *rozhodně nic nového* nepřijmu, dokud nebude hotov v rukopise 3. díl „Kapitálu“. Ten se *musí* dokončit. Jestli si tam tedy u Vás zase někdo začne dělat nároky na můj čas, prosím Tě, zastaň se mě. Omezím také svou korespondenci na minimum a výjimku udělám jen jednu, totiž u Tebe. Tvým prostřednictvím zůstanu ve styku s německou stranou, to bude nejjednodušší cesta, a pak, upřímně řečeno, tato výměna dopisů mi je nejmilejší. Jakmile bude III. díl v tisku, můžeme se znovu pustit do práce, nejdříve přepracuji „Selskou válku“. A když budu úplně volný, tak snad III. díl letos dokončím.

Nuže, pozdravuj srdečně svou paní, Paula*, Fischera, Liebknechta a tutti quanti od Tvého

B. E.

[Douška Louisy Kautské]

Milý Auguste, srdečně děkuji za Tvůj milý dopis. Odpovím Ti na něj, jakmile budu moci, a podám Ti zprávu, o kterou jsi žádal. Víš vůbec, že jsme Ti chtěli my, tj. spojení internacionální sociální demokraté, jako: Tussy (zastupuje Francii, Anglii), Eda** (Irsko), Eda*** (Berlínské), Gina† (Poznaň) a já, Rakousko a Itálii, vyslovit nedůvěru, když Tě „Daily News“ tak náramně chválily. Styď se, Auguste, to bych byla od Tebe opravdu nečekala. Srdečně zdraví Tebe a Tvou paní

Vaše

Mummy

Příště víc.

*Poprvé otištěno rusky v časopise
„Proletarskaja revoljucija“, čís. 2, 1939*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Paula Singera.

** Edward Aveling.

*** Eduard Bernstein.

† Regina Bernsteinová.

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 4. května 1891

Moje milá Lauro,

včera to bylo skvělé, počasí i demonstrace. Louise, Sam Moore a já jsme tam šli ve 2 hodiny.¹⁶¹ Tribuny byly rozestaveny ve velkém oblouku přes Park*. Průvod se dal do pohybu ve 2.30 a ve čtvrt na pět ještě neskončil, protože přicházely stále další zástupy až do 5 hodin. Byl jsem se Samem na Edwardově tribuně, Louise na Tussině. Přišly obrovské davy lidí, asi stejně nebo ještě víc než loni.

Teď něco o historii celé záležitosti. Demonstrace byla téměř výlučně Edwardovo a Tussino dílo, a museli ji probíjet od začátku do konce. Vznikly kolem toho samozřejmě všelijaké třenice, ale sjezd tradeunionů v Liverpoolu loni v září¹²⁶ a změněná většina (ve prospěch *uzákonění* 8hodinového pracovního dne) věc značně usnadnily. Shipton byl k Edwardovi hrozně zdvořilý, ale oponoval v kdejaké maličkosti a vyhrožoval, že nechá všeho, kdyby se snad nějak pochybovalo o jeho právu (božském?) být hlavním pořadatelem průvodu. Tak ho nechali být, však se pravděpodobně naposled bude cítit na koni.

Hlavní bylo, že rezoluce byla přijata v té podobě, jak ji navrhli naši lidé, a že byl vytvořen společný výbor (5 z odborové rady¹⁰⁶, 5 z výboru pro demonstraci).

A teď něco pro zasmání — týká se to Sociálně demokratické federace⁶⁴. Zpočátku vyslala 3 delegáty do výboru pro demonstraci,

* Hyde Park.

kde byl předsedou Edward. Po několika schůzích však odpadli a byli vyškrtnuti ze seznamů. Potom Sociálně demokratická federace žádala odborovou radu o 2 tribuny, tak jako je měla minulý rok. Ale sám Shipton radil společnému výboru, aby to nedělali, a tak byl jejich požadavek zamítnut, protože jinak by každá odborová organizace mohla stejným právem požadovat 2 tribuny. Nato Sociálně demokratická federace oznámila ve svém monitoru, že uspořádá svůj vlastní mítink se čtyřmi tribunami a s rudými vlajkami.¹⁵² Jako na potvoru se od nábřeží museli napojit zrovna na náš průvod, aby se do Parku vešlo spořádaně a okázale. A jakmile se tam dostali, odešli asi 100 yardů dál a tam konali svůj ohlášený mítink — bez pořádných tribun. My jsme měli velké vozy, oni jenom židle. Byli dost blízko, aby mohli spoléhat na některé opozdilce z našeho mohutného proudu, a zrovna dost daleko, aby se ukázalo, jak málo se jim jich podařilo k sobě přilákat.

Rozhodující bylo pro ně usnesení výboru pro demonstraci: že každý spolek, který se k němu připojil, má *za každou odbočku* zaplatit 5 šilinků na společné výdaje. Sociálně demokratická federace by tedy musela platit po 5 šilincích za spoustu svých údajných odboček, o nichž mluví ve svém monitoru, nebo přiznat, že to je švindl. To ji donutilo, že nakonec zůstala stranou.

Dalo se jim najevo, jaké mají ve skutečnosti postavení: zrovna takové jako Němci ze Socialistické dělnické strany²⁸ v Americe — postavení *sekty*. Takové je jejich postavení, ačkoli to jsou nefalšovaní Angličané. Pro Anglosasy a jejich zvláštní způsob vývoje je charakteristické, že tady i v Americe právě ti lidé, kteří víceméně ovládli správnou teorii, *pokud jde o její dogmatickou stránku*, se stávají pouhou sektou, protože tuto živou teorii akce, práce s dělnickou třídou v každém jednotlivém stadiu jejího vývoje nejsou s to pochopit jinak než jako snůšku dogmat, které je třeba se naučit nazpaměť a odříkávat jako zaklínací formulí nebo katolickou modlitbu. A tak skutečné hnutí jde dál, sektu nechává stranou a stále víc se od ní odvrací. Odbočka federace v Canning Town navzdory Hyndmanovi podporuje Edwarda a Tussy a jde s našimi lidmi — je to jejich nejsilnější odbočka. Od stávky dokařů¹⁰⁷ těžila Socialistická demokratická federace nějakou dobu z všeobecného oživení socialistického hnutí,

Legal Eight Hours Demonstration

❖ Myde Park, May 3rd, 1891 ❖

* PRESS + TICKET *

Admit Mr. F. Engels. 2 p. m sharp

Paper represented New York

Platform No. 06

SEAL

By order, GEORGE SHIPTON
EDWARD AVELING

*Novinářská vstupenka pro Bedřicha Engelse na tribunu v Hyde
Parku na demonstraci 3. května 1891*

ale to už skončilo; nemá čím zaplatit novou místnost na Strandu¹⁵³, a jde to s nimi zase z kopce. A protože jejich přátelé a spojenci possibilisté⁴⁴ se co nejdříve navzájem požerou, nemohou se ani chlubit svými zahraničními styky.

Sam Moore byl velice překvapen, jakého ohromného pokroku se tady dosáhlo za ty dva roky, co tu nebyl. Mimochodem cítí se velmi dobře, podnebí i poklidný život se mu kupodivu zamlouvá a jsem skoro přesvědčen, že by se mu za chvíli po Africe stýskalo.

Na naší tribuně jsem viděl Cunninghama-Grahama (čís. 6, Edwardova, viz „*Chronicle*“¹⁵⁴), ale o Paříži mi nemohl říci o mnoho víc, než co jsem se dočetl v Paulově dopise z pátku odpoledne. Vcelku doufám, že večerní demonstrace výboru *nedopadla* tak špatně, jako podle Grahama dopadla demonstrace broussovců. Nemůžeme-li spolupracovat, máme přesto všichni zájem na tom, aby demonstrace dopadla co nejlíp.

Nemá smysl naříkat nad rozlitým mlékem, ale nemohu si pomoci, myslím, že naši přátelé se dopustili malého omylu díky tomu, že Francouzi obvykle špatně odhadnou poměr sil. Někdy je takový sklon velice hrdinský, „ale tohle není válka“¹⁵⁵. Konečně chtěli jsme s blanquisty spolupracovat jako obvykle, a *oni* nebyli vázání usneseními z Calais a Lille¹⁵⁰. Tato usnesení mohla zavazovat jediné naše lidi; blanquisté by přece také mohli přijmout usnesení o l. máji a potom říci, že je tato usnesení zavazují. Proč tedy máme sami a bez svých jediných spojenců předem určovat, jak uspořádat demonstraci *v Paříži*, kde jsme teď rozhodně v menšině? Nač takhle urážet své vlastní spojence? K čemu je ještě víc urážet plánem, že se na radnice vyšlou delegace a všichni městští radní budou vyzváni, aby delegáty přijali? Plán, který by jistě ihned odmítli? Vůbec se nedivím, že potom padli do náručí allemanovcům⁴⁷. K takovému názoru jsem alespoň dospěl na základě informací, které jsem dostal. Možná že má ta věc i druhou stránku, ale já ji neznám.*

Z Německa máme dnes velmi málo zpráv. Hamburk měl skvělý průvod, podle „*Daily Telegraphu*“ 80 000 lidí. Z Berlína

* Srovnej tento svazek, str. 119.

skoro nic nového. Berlínský Havas, Wolff, dostal od vlády pokyn všechno zamlčet a londýnští korespondenti jsou všichni pod vlivem svobodomyslných¹⁵⁶ a počínají si úplně stejně.

Když jsme včera večer přišli domů, zakončili jsme den májovou bowlí, na kterou nám Percy poslal mařinku z Ryde. Dali jsme do ní 4 láhve moselského, 2 láhve červeného, 1 šampaňské a vypili jsme ji — my, Bernsteinovi a Tussy s mužem. Pozdě večer přišel Cunnigham-Graham a taky hned vypil dvě nebo tři sklenky — zdá se, že svou abstinenci nechal v Tangeru. Je z toho lehká, docela příjemná kocovina, která se dnes ráno dostala do patřičných mezí po láhvi plzeňského.

Pročpak Paul nepřijel? Graham říká, že byl příliš unavený — jeho jméno bylo na seznamu řečníků pro tribunu 8, vedle Jacka Burnse.

Mnoho pozdravů od Louisy.

Tvůj starý
B. E.

*Poprvé otištěno v časopise
„Labour Monthly“, čis. 9, 1955*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 19. května 1891

Milý Lafarguu,

za prvé jsem Vám neradil žádnou taktiku, řekl jsem jen toto: jestliže Vy, dělnická strana, na svých sjezdech předem stanovíte, jak *v Paříži* oslavíte 1. máj, a přitom se nedohodnete se svými spojenci, blanquisty, ani si nevyžádáte jejich souhlas, nesmíte se divit, jestliže Vás nechají na holičkách.* Pokud Vás k tomu přiměli páni provinciálové, je to jejich vina; v prvním i druhém případě jste špatně odhadli poměr sil *v Paříži* a byli jste vytlačeni z výboru¹¹⁸, který jste sami založili. Tomu jistě nebudete říkat vítězství, a já taky ne.

Nezbývá než čekat, jak se projeví blanquisté a zvláště allemanovci⁴⁷, kterým jste znovu poskytli příležitost vystupovat jako opravdoví představitelé pařížského proletariátu a tím jste jim dodali i *novou životní sílu*. A to si stěžujete na Angličany, kteří jsou podle Vás příliš pomalí, ačkoli vytlačili zdejší posibilisty⁴⁴, Sociálně demokratickou federaci⁶⁴, z masové demonstrace, a říkáte, že u vás jsou lidé vznětliví jako střelný prach! Ano, ale ten prach se vy-potřebuje na posibilistické kulky, které Vás ostřelují!

Tady na venkově byly demonstrace, ale neschoval jsem si noviny, a tak o tom nemám přehled.

Berete-li vážně Reuterovy depeše o tom, že v Parku bylo 60 000 lidí, chcete asi, abychom Havasovy depeše, které se sotva

* Viz tento svazek, str. 125.

zmiňují o Vašem shromáždění, brali také tak? V Hyde Parku bylo dobrých 500 000 lidí.

Četl jsem v německých novinách, že ve Fourmies, když byl dán rozkaz k palbě,¹⁵⁷ stříleli jen vojáci 145. pluku, kdežto oddíl 84. pluku nepozvedl zbraň; a právě z toho důvodu ani vláda, ani parlament nedají souhlas k vyšetřování, které by tento fakt *oficiálně* zjistilo. Pokud je to pravda, je to dobré znamení. Pruský systém připouští, aby vojáci byli přiděleni do pluků, které jsou posádkou v tom kraji, odkud se rekrutuje celý armádní sbor; a tak se už nemohou posílat Gaskoňci na sever a Vlámové, Valoni a Pikardané na jih, jinak by to způsobilo ohromné těžkosti při mobilizaci. V tom je další nebezpečí tohoto systému, a ve Francii se projeví dřív než v Německu.

Je správné, že protestujete proti těm vyloženým hloupostem, které Vám připisují.¹⁵⁸ V zemích s revoluční minulostí hrozí nebezpečí, že každá nová oblast získaná pro socialismus bude v pokušení provést do 24 hodin revoluci. Není třeba sebemeně lidi pobízet, naopak se musí od toho zrazovat. Zejména Valoni neznají nic jiného než se bouřit, a skoro vždycky bývají poraženi. Podívejte se na boje belgických horníků¹⁵⁹: organizace se rovná nule nebo téměř nule, netrpělivostí se jen hoří a porážka je jistá.

Clemenceau dostal, co chtěl: svůj den skvělé opozice.¹⁶⁰ To mu připomíná krásné časy, kdy ještě sestavoval a rozpouštěl vlády. Druhý den si uvědomil, že už nic neznamená a že Constans je pro buržoazii přece jen mužem, který nemá sobě rovného; *je ferryouštější než Ferry*.

Tussy a Aveling jsou v Dublinu na sjezdu plynárenských nequalifikovaných dělníků.¹⁶¹ Bernsteinovi onemocněla celá rodina chřipkou, Percy a Pumps si užívají na ostrově Wight; Percy totiž nemá ještě mnoho práce, protože ceník, který má používat, se teprve tiskne. Tady padá sníh, a když nesněží, tak prší; zima je jako v listopadu, a tak jsme zatopili. Celý *suterén* už máme skoro týden rozkopaný, protože se vyměňuje *odpadové potrubí*, které ohavně páchne; potrvá to ještě týden a možná i déle. Starý Harney je v Richmondu velice nemocný, má chronickou bronchitidu a bojí se — jak mi dnes píše — že dostane navíc ještě zánět pohrudnice.

Při jeho křehkém zdraví a v jeho 75 letech by to bylo velice vážné.

Zítřka konečně budu mít možnost věnovat se svému „Původu rodiny“, jestli do toho něco nepřijde!⁷⁸

Který socialista ze zahraničí by se ve Francii ještě mohl cítit bezpečný po vypovězení Cunninghama-Grahama a s tím Vaším Constansem, který se hned dopálí jako nějaký Père Duchesne?¹⁶² A když se teď ve Francii v odvetu za japonský atentát na careviče¹⁶³ (který dělal nepříjemnosti a vyvolal rvačku v čajovně, tj. v bordelu, když tam náhle přišla policie) páchají drobné atentáty nebo státní převraty zaměřené proti Rusům?

Právě se znovu rozběhla vichřice. Prší, jen se leje. Za deset minut je — oběd. Končím tedy tento list, olla podrida*, nebo jak říkají Miláňané, arlecchino.

Dostáváte myslím vídeňskou „Arbeiter-Zeitung“. Tento týden tam má Louise zprávu o mítinku v Hyde Parku.¹⁶⁴

Večery trávím studiem Louisiných knih o fyziologii porodu a všem, co s tím souvisí. Je to velice krásné, protože je to tak mimořádně *ošklivý proces*. Nacházím tu věci, které mají velký význam z hlediska filosofie.

Dejte za mne Lauře pus. Louise pozdravuje.

Srdečně Váš

B. E.

*Přikládám Ravého*¹⁶⁵ a šek na 20 liber.

Poprvé otištěno v knize

F. Engels, P. et L. Lafargue,

„Correspondance“, sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu

Přeloženo z francouzštiny

* tuto všehochnuť.

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 29. května 91

Milý Lafarguu,

díky za fakta obsažená ve Vašem dopise z 21. Předal jsem je Avelingovi pro londýnský tisk.¹⁶⁶

Říkejte si, co chcete, fakt je, že posibilisté⁴⁴ Vás vytlačili z Vašeho vlastního výboru¹¹⁸ a že Vaillant, Allemane a Dumay vystupovali a mluvili u Zdi komunardů společně, kdežto o Vašem a Guesdově projevu nikdo nic neříká. Na venkově máte většinu, ale teď se veřejně prokázalo, že v Paříži jste v této chvíli beznadějně v menšině. A je to vaše vina.

Teď něco jiného. Během přípravy nového vydání „Původu rodiny“⁷⁸ se mi dostaly do rukou „*Les origines du mariage et de la famille*“ od Girauda-Teulona, Paříž a Ženeva 1884. Je to nové, úplně přepracované vydání jeho díla „*Les origines de la famille*“, 1874 (Ženeva). Ve své poslední práci z roku 1884 vyslovuje tvrzení, že v práci z roku 1874 předešel Morganovy objevy. Bohužel je toto vydání z roku 1874 rozebráno. Ale Lavrov nebo Letourneau je určitě mají. Nemohl byste mi třeba jen na pár dní opatřit některý z těchto exemplářů a poslat mi ho „doporučeně“ (knihu „*Les origines de la famille*“ z roku 1874)? Musím si bezpodmínečně udělat v této otázce jasno. Kdyby ji náhodou neměl ani jeden, ani druhý, mohl byste mi opatřit jeden výtisk prostřednictvím některého antikváře? A kdyby to snad vyžadovalo příliš mnoho času (ta věc mě totiž značně zdržuje), byl byste tak hodný a ověřil mi v Národní knihovně několik věcí? (Udělal bych si to tady v Britském muzeu, ale

1. nemám průkazku, 2. Louise neumí dost francouzsky, 3. Tussy se v těchto věcech dost nevyzná.) Jde o tuto věc:

Jak víte, McLennan objevil *exogamní kmeny*, které jsou nuceny opatrovat si ženy zvenku, únosem nebo koupí. Víte také, že Morgan (který ve svých „Systems of Consanguinity“ nazývá *exogamní rody* ještě „kmeny“), dokázal v „Ancient Society“, že *exogamní kmen* neexistuje, že *exogamie* je atributem *skupiny* nebo součástí kmenu, tj. atributem *rodu*, a že se lidé v kmenu beze všeho žení za předpokladu, že to je mimo hranice rodu.

A Giraud-Teulon teď říká na str. 104 v poznámce, že „Morgan ve svých pozdějších dílech, když poznal, že *kmen* a *klan*“ (klan u Girauda-Teulona odpovídá *rodu* u Morgana) „nelze směřovat, upustil od své definice kmene, ale nepokusil se nahradit ji novou“. Pak popisuje kmen, který se dělí v *klany* (rody) stejně jako u Morgana, ale jako by byl naprosto nezávislý na Morganovi a byla to jeho, Giraudova-Teulonova zásluha.

Způsob, jakým formuluje své tvrzení, je tak dvojznačný, že na mne nepůsobí příliš důvěryhodně. Ale protože tady jde o objev, který revolucionoval celou prehistorickou vědu, porovnejte laskavě (v případě nutnosti) i vydání z roku 1874 a řekněte mi:

1. co staví proti McLennanovu *exogamnímu kmeni*;

2. zdali už v roce 1874 objevil rozdělení kmene na *exogamní klany* odpovídající Morganovým rodům;

3. (stručně, jen jména) jestliže to opravdu objevil, jaké uvádí příklady? Poznal, že jeho *klan* je totožný s římským a řeckým rodem?

Ad 1. a 2. — Rozhodující místa pokud možno jeho vlastními slovy.*

Starý Harney je dost nemocný, trpí chronickou bronchitidou — v 75 letech! Chce se z Richmondu přestěhovat do Ventnoru. Doufám, že tam přijede zdravý a v pořádku a že mu to pomůže.

Váš článek o Adamovi a Evě je velice duchaplný a nepochybně i celkem pravdivý, ale zacházíte asi ve své interpretaci příliš daleko, zvláště když vypočítáváte Noemovy předky.¹³⁸ Ačkoli pokud jde o Noemovo potomstvo, je jisté, že tu je řada kmenů.

* Srovnej tento svazek, str. 141.

Elōāh = arabsky Allah, etymologicky i slovníkově. „Ā“ (patách furtivum*) je v hebrejštině nutné, jestliže na konci slova je o nebo u před h nebo ch (ruach Elohim, duch Elohimův, ve 2. verši 1. kapitoly knihy Genesis). V plurále, Elohim, ā mizí.

Posílám Vám „Workman's Times“, *nepolitické* dělnické noviny, které žádají vytvoření *dělnické strany*!! Nejlepší ze zdejších dělnických a takzvaně dělnických novin. Co do faktů jsou úžasné. Tyto noviny založené dělníky z Yorkshiru a Lancashiru vycházely původně v Huddersfieldu a byly pak přemístěny do Londýna.

Dejte za mne Lauře pusu; Louise posílá srdečné pozdravy.

Srdečně Váš

B. E.

Poprvé otištěno v knize

F. Engels, P. et L. Lafargue,

„Correspondance“, sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu

Přeloženo z francouzštiny

* V orig: furtirena.

Engels Franzi Mehringovi

do Berlína¹⁶⁷

„Kapital und Presse“¹⁶⁸ jsem s díky obdržel.
Přeji co největší úspěch.

Londýn 5. června 91

Odpovídám tak pozdě, protože jsem neznal Vaši adresu.

*Poprvé otištěno ruský
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu

Londýn 10. června 1891

Milý Sorge,

věším až po uši v práci na novém vydání „Původu rodiny atd.“, musel jsem znovu probrat celou příslušnou literaturu za posledních 8 let a nyní mám jádro toho zpracovat do knihy, což není žádná hračka, zvláště když práci tak často přerušuji.⁷⁸ To nejhorší mám však za sebou a mohu se konečně znovu dát do III. dílu*. Musel jsem omezit veškerou korespondenci, jinak bych se nehnul z místa.

V Berlíně — *to jen mezi námi!* Schlüter nesmí vědět, že jsem Ti o tom psal *já*, neumějí vždycky držet jazyk za zuby, a jestliže mu o tom budeš vyprávět, dovtípí se, že to máš ode mne —, tedy v Berlíně si konečně ujasnili, že v Liebknechtovi nevězí nic jiného než pusté fráze. Situace už byla taková, že mu *museli* dát místo redaktora ve „Vorwärts“ a jmenovat ho kromě toho čestným členem představenstva. Že jednou musí dojít ke krizi, to mi bylo dávno jasné, a nemohlo to dopadnout jinak. Teď už chápou, že svým redigováním list zahrabe, protože 1. sám nic nedělá a 2. ostatním, kteří by něco *svedli*, v práci brání. Vždyť je to ostuda, že dovolí svému zeti Geiserovi, aby si tam čmáral úvodníky — nikdo jiný by nedokázal napsat něco tak uboze arogantního a bezmocně nudného — jenom Geiser, kterého v St. Gallenu morálně ze strany vyhodili.¹⁶⁹ Momentálně se ještě nedá předvídat, jak to dopadne. Nabídlí Liebknechtovi jinou funkci, v níž by mohl působit jako táborový řečník

* „Kapitálu“.

a být podobně jako dříve nezávislým novinářem, ale on to považoval za sesazení. Teď nevědí jak do toho, aby jej slušně a pro něho přijatelně penzionovali — neboť o to koneckonců jde. Nejpodivnější je, že se Liebknecht v době platnosti protisocialistického zákona⁵⁵, který bránil, aby tento konflikt propukl, téměř vůbec nezměnil, na nejvyšší že jeho vývoj pokračoval dál v dosavadním směru, a že teď, po Liebknechtově přesídlení z borsdorfské samoty do Berlína, lidé zjišťují, že už to není ten starý Liebknecht — to znamená Liebknecht, jakého si *oni* představovali. Vtip je totiž v tom, že *ostatní* se vyvíjeli dál a teď najednou zpozorovali ten rozdíl; domnívají se, že *oni* sami jsou stejní jako dřív, ale chyba lávky, nejsou.

Něco jiného. Stanislaus* mi píše, že Anna** žádala v Paříži peníze a že odtud také něco dostala nebo dostane, že takové pokusy o vydírání přesahují všechny meze a že by se to mělo do Ameriky napsat, aby tam už kvůli té mladé dámě nevyhazovali zbytečně peníze. Prý Ti už o tom napsal a prosí mě, abych udělal totéž. Nazývá její, Annino, počínání pustým vydíráním.

Dneska už to konečně venku vypadá na letní počasí; vegetace je o celý měsíc pozadu, v tom ohledu máme ještě opravdové jaro, i když jsme tu jinak žádné nezažili.

Děkuji za americké pirátské vydání. Schlüter mi o tom psal úplné báje.¹⁷⁰ Poděkuj mu, prosím Tě, za jeho obsáhlý dopis, nemohu mu teď bohužel na něj odpovědět.

Zde se hnutí docela daří. Svaz plynárenských a nekvalifikovaných dělníků⁶⁹ se postupně dostává do čela, zejména zásluhou Tussy. Hnutí se rozvíjí v anglickém duchu, systematicky, krok za krokem, ale jistě; a je velice příznačné, a přitom zvláštní, že lidé vydávající se zde jako v Americe za ortodoxní marxisty, kteří udělali z myšlenek našeho hnutí strnulé dogma, něco, co je třeba učit se nazpaměť, že tito lidé tady jako u Vás tvoří *pouhou sektu*. Ještě příznačnější ale je, že těmito lidmi jsou u Vás cizinci, Němci, tady ale rodilí Angličané, Hyndman a spol. Právě přichází Tussy, končím tedy.

* Stanisław Mendelson.

** Stanisław Padlewski.

Pozdrav Tobě, Tvé paní a Schlüterovi od Tussy, Louisy a Tvého věrného

B. E.

Tussy mi zrovna vypráví, že o letnicích — právě když jela na sjezd plynárenských dělníků do Dublinu¹⁶¹, dostala od Anny podobný dopis jako Pařížané. Nevěnovala mu ovšem pozornost.

*Poprvé otištěno v knize
„Briefe und Auszüge aus Briefen
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an
F. A. Sorge und Andere“, Stuttgart 1906*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Londýn 13. června 1891

Milý Kautsky,

děkuji za článek o Peru¹³³. Dovol, abych si jej tu ponechal, dokud nebudu hotov s přípravou nového vydání „*Původu*“.⁷⁸ V jiném článku o zvycích černochů ve východní Africe¹⁷¹ čtu zprávu, že tam ženám před sňatkem vyřezávají klitoris; Sam Moore mi psal, že tentýž podivný zvyk se udržuje na březích Nigeru, přes 100 anglických mil podél řeky, i když ne tam, kde bydlí *on*, neboť zde se o existenci tohoto orgánu přesvědčil.

Úvod k novému vydání „*Původu*“ je hotov, pošlu Ti jej příští týden*, jestli jej budeš chtít použít napřed pro „*Neue Zeit*“.¹⁷² Jestliže ano, pošlu mi obtah ke korektuře, a to třikrát — třetí pošlu pro francouzský překlad Ravému, který je s tím už hotov, pokud mohl použít starého vydání. Mimochodem Ravé, ačkoli je ze Štrasburku, nezná dost německy, dělal hrozné kopance a Laura Lafarguová s tím měla obrovskou práci. Divím se jen, že se toho vůbec ujala.¹⁰⁸

Můžeš tedy Dietzovi oznámit, že teď už nebude muset dlouho čekat. Ale ať mi přesto vzkáže, *kolikáté vydání* to nové bude? S těmi 5000 výtisky, které byly tištěny v Curychu, dělali takové kousky, že už vůbec nevím, na čem jsem, jestli připravuji 2., 3., 4. nebo *kolikáté vydání*?

Honorář za Marxův dopis** jsem s díky obdržel a už rozdělil. — Budeš jistě tak hodný a dojednáš předběžně s Dietzem honorář za nové vydání „*Bídy filosofie*“ (resp. za *první vydání také*, tehdy jsme

* Viz tento svazek, str. 143.

** K. Marx, „Poznámky k programu německé dělnické strany“.

za to nic nežádali). Když mi pak zároveň řekneš, kolik procent z *celkového honoráře za nové* vydání máte dostat Vy, Ty a Eda, a kolik *Marxovi dědici*, budu to moci lépe posoudit. Ani Vy dva ovšem nesmíte přijít zkrátka.

Grillenbergerovi se musí to jeho šejdřství zarazit, aspoň ho musíme donutit, aby platil honoráře. Jestliže vytiskne Marxovu „Řeč o svobodě obchodu“ ve Vašem překladu, měli byste Ty a Eda, ale také Clara Zetkinová honorář reklamovat, a já bych udělal totéž jménem dědiců — ze zásady.

Nad „Původem“ jsem se velmi zdržel, protože jsem musel projít celou literaturu. Sotva najdeš větší vzájemně pojišťovací společnost, než jsou prehistorici. Ta sebranka pěstuje kamarádčkování a bojkot v zájmu kliky v mezinárodním měřítku, přitom jak jich je málo, se jim to daří. Avšak teď se mezi nimi objevují jako nový živel právníci se svou srovnávací metodou, což má své špatné stránky, ale mohlo by to prolomit starý začarovaný kruh.

Eda mi včera ukázal dopis, který jsi dostal od Bebela. Simonovi jsi to vytmavil dobře.¹⁷³ To se člověk vždycky rozepíše trochu doširoka, když chce jednat „mírně“, ale řal jsi do živého. Směšné, jak ten člověk dělá, jako by na jeho straně nebylo 1 procento, nýbrž celých 100 procent lékařů.

Co je Tvoje „Emanzipation des 4. Bandes“ proti „Befreiung von feudalen *Sesseln*“, * jak mi to vysadili v novém berlínském vydání „Vývoje socialismu“? To byste koukali na vývoj socialismu, kdyby k němu došlo v Berlíně.

Jenom nech ty hochy, ať si se svým programem pohrají.¹⁷⁴ Bebel se už postará, aby se tam nedostaly Liebknechtovy staré vulgárně demokratické a vulgárně socialistické fráze. Je velice dobře, že to téma nejdříve prodiskutují mezi sebou v Berlíně, jejich návrh bude přece jen lepší než starý program, a pak se o něm může diskutovat dál. Zklamání našich přátel, když se mají po 13 letech konečně setkat tváří v tvář s Liebknechtem a spolupracovat s ním, to přímo udivuje. Dokud platil zákon proti socialistům,⁵⁵ seděl v Borsdorfu a staral se pouze o své novinářské zprávy. Teď, po 13 letech, se

* „Osvobození čtvrtého svazku“ (místo: des 4. Standes — 4. stavu)... „Osvobození od feudálních křesel“ (místo: Fesseln—pout).

soudarunům zdá, že se úplně změnil. Naopak, *on* se vůbec nezměnil, to *oni* se vyvíjeli dál, a teď zjišťují, že je dělá velká propast. A teď už se to neobejde bez skandálu; teď vidí, že Liebknecht svým redigováním list* zahraje. S „Volksstaatem“ etc. to nedělal lépe, ale to mu pomáhali ostatní udržet list na výši, teď však mají jinou práci, a tak mají list ryze liebknechtovský, tj. list Liebknechta a jeho *rodiny*!

Lafarguův výklad bible je velice pěkný — nezralý, ale originální a znamená konečný rozchod se zastaralou německo-racionalistickou, filologickou metodou.¹³⁸ Pro začátek si víc nemůžeme přát.

Omnibusová stávka je vyhraná!¹⁷⁵ Aspoň v hlavních požadavcích. Londýn bez omnibusů byl a je divný. Eda by Ti o tom měl poslat fejeton, zítra mu řeknu. Je slaměným vdovcem a snáší to s mužnou rezignací, my mu v tom pomáháme.

Mnoho pozdravů.

Tvůj
B. E.

*Poprvé otištěno v knize
„Aus der Frühzeit des Marxismus.
Engels' Briefwechsel mit Kautsky“,
Praha 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* „Vorwärts“.

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 13. června 1891

Moje milá Lauro,

opravdu nevím, jak Ti poděkovat, že sis s tou hudlařinou Ravého¹⁰⁸ dala takovou práci. Byl jsem vlastně překvapen už tím, že ses vůbec odhodlala té věci se ujmout. Poslal jsem Ti jeho ukázkou z Bebela¹⁷⁶ se svými poznámkami, kde se vyskytují chyby stejného druhu a překlad je stejně povrchní — i když ne v takové míře — jako v Tvém výboru. Ať ho „mrzké potomstvo“ pronásleduje stejně, jako Erinye pronásledovaly Oresta!

Buď jak buď, právě jsem dokončil předmluvu k novému vydání, kterou pošlu Kautskému pro „Neue Zeit“, bude-li chtít.¹⁷² Ale než ji odešlu, chtěl bych mít v jedné věci jistotu. Říkám tam, že Bachofen došel k těmto novým objevům: 1. heterismus, jak to označuje, 2. matriarchát jako jeho nutný důsledek, 3. z toho vyplývající velká úcta k ženám ve starověku a 4., že přechod k monogamii, kde žena náležela výlučně *jednomu* muži, s sebou nesl porušení starobylého nároku ostatních mužů na tutéž ženu, porušení, které muselo být ztrestáno nebo se strpělo jen pod podmínkou, že bude vykoupeno dočasným odevzdáním ženy jiným mužům.

Tímto bodem čís. 4. si nejsem úplně jistý. Nemáš potuchy, co je to za zloděje tihle kompilátoři z prehistorie, a tak jediné, nač si vzpomínám, je to, že jsem *někde* našel Bachofena citovaného jako objevitele tohoto faktu, a myslím, že to byl dokonce odkaz na „Mutterrecht“, předmluvu, str. XIX. Ale nemohu to znovu najít. Protože máš u sebe můj výtisk Bachofena, laskavě se na to podívej (pokud to nevšl z hlavy) a napiš mi, zdali, *všeobecně řečeno*, právem připisuji tento objev Bachofenovi? Je to už hodně dávno, co jsem

se do té knihy díval, a protože při obhajobě Morganových práv musím být dost přísný vůči mnoha lidem, kteří ho využívají, nerad bych, aby mě přistihli při nějakém omylu. Jakmile dostanu Tvou odpověď, může rukopis odejít a Ravé pak může dostat obtah, aby mohl pokračovat v práci.

Musel jsem přečíst veškerou literaturu k tomu problému (což jsem, *mezi námi*, *neudělal*, když jsem knihu psal — s drzostí hodnou mého tehdejšího mládí) a k svému velkému údivu zjišťuji, že jsem obsah všech těchto nepřečtených knih dost přesně *uhádl* — měl jsem víc štěstí než rozumu. Mé pohrdání celou tou bandou — vyjma Bachofena a Morgana — podstatně vzrostlo. V žádné vědě nevládne víc klikaření a přítelíčkování, a protože jde o malou skupinu, dá se to provádět v mezinárodním měřítku a úspěšně. Giraud-Teulon je právě tak špatný a právě tak si přisvojuje cizí myšlenky jako kterýkoli Angličan mezi nimi. Jediný zajímavý chlapík je Letourneau. Jaký je to skvostný exemplář pařížského šosáka! A s jakou nádherou samolibostí dokazuje k svému nejhlubšímu zadostiučinění, že nejen všechny prehistorické kmeny a dnešní divoši, přes všechny jejich „excesy“, „živočišnou lásku“, jak tomu říká, jsou přinejmenším pařížští šosáci, ale že dokonce i rozumem neobdařená zvířata jsou taková. Celý oživený svět je jeden ohromný „Marais“¹⁷⁷ a Boulevard du Temple, zalidněný buď spolupracovníky, nebo čtenáři „*Siècle*“, tak jako tomu bývalo za časů Ludvíka Filipa, a největší autoritou v oblasti původu manželství a rodiny je — Paul de Kock!

Od Letourneaua (zřejmě je z rodu malého amerického špačka* — *icterus pecoris* —, který ze dne na den střídá samičku, str. 33) k Ravému je pouhý krůček. Ravé má nakladatele, Carrého, rue Saint-André-des-Arts; nedal by se ten člověk získat jako nakladatel pro nové vydání „*Bídy filosofie*“? Podle Ravého se zdá, že je velmi podnikavý, pokud jde o náš obor.

Posílám Ti pravidelně „*Workman's Times*“. Jsou to jediné noviny, *kteří patří dělníkům*. Byly založeny továrními dělníky na severu atd. a původně vycházely v Huddersfieldu; teď mají redakci v Londýně. Jsou to *nepolitické* noviny, totiž, *vyslovují se pro vytvoření ne-*

* V originále slovní hříčka: Letourneau — příjmení, l'étourneau — špaček.

závislé dělnické strany a zastoupení dělníků ve všech volitelných orgánech. Jsou přeplněny drobnými informacemi, ale přinášejí *fakta*. „Dělnických“ novin je spousta: „Trade Unionist“ Toma Manna — měkkota, jako sám Mann, který má v angličtině na muže jedno *n* navíc, kdežto v němčině by jedno bylo málo*; je to jinak hodný a poctivý chlapík, pokud bezpáteřný člověk může být poctivý. Pak je tu „Worker's Cry“ Franka Smithe — býval v sociálním sboru Armády spásy¹⁷⁸. Dále „Labour World“, založený Michaelem Davittem, který se ho vzdal, a potom jej rychle přivedl ke krachu a umrtvil Massingham, který kdysi býval ve „Star“. Výtisky těchto novin Ti pošlu, pokud ještě vycházejí.

Longuetovo chování se skutečně zdá víc než nepochopitelné. Rozhodně je pro chudinku Mémé** dobře, že je zas u Tebe. Pokud jde o ostatní, necháváš nás tápat. Jestliže Longuet našel u Marie ztracené mládí, znamená to snad, že se Marii podařilo najít ztracené panenství? A jak se daří dětem***? Co s nimi bude, zatímco on si v Caen běhá po frejích? A co rodinná rada? atd. atd.

Louise dále probírá všechny noviny, brožury, novinové výstřižky atd. atd. přinesené z Maitland Parku¹⁷⁹. Dopisy jsou jakž takž v pořádku. Lassallový budou otištěny v Německu.¹⁸⁰ Bernstein je teď použije pro úvod k Lassallovým spisům, které vydává strana⁸². Lassallovci to neradi vidí, ale od té doby, co se Liebknecht ve „Vorwärts“ tolik zastává Lassalla, jsem rozhodnut zjednat jasno a jejich vlastní uctívání Lassalla využít pro jeho kritiku.

Sam Moore tady občas trpí africkou horečkou — odjel na venkov. Od Jollymeiera velmi málo zpráv. Pozdravuj Paula.

Louise pozdravuje.

Tvůj starý

B. E.

Poprvé otištěno v knize

F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance“, sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu

Přeloženo z angličtiny

* V originále slovní hříčka: „muž“ se řekne německy „Mann“, anglicky „man“.

** Jenny Longuetovou.

*** Jeanu Laurentu Fredericku, Edgaru a Marcelu Longuetovým.

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Londýn 16. června 91

Milý Barone,

přikládám rukopis. — Přenechávám Tvému rozhodnutí, zda to otiskneš *celé* nebo až od druhé stránky, kde po lince začíná vlastní stať. Název tomu můžeš dát: „K nejstarším dějinám rodiny: Bachofen, McLennan, Morgan.“ Od B. Engelse, nebo tak nějak a k tomu poznámku: Úvod k x-tému vydání „Původu atd.“¹⁷²

Poněvadž jsem práci na rukopise často přerušoval, je velice nečitelný, proto prosím *velmi* o korekturu — a, jak už jsem psal, i o jeden zvláštní obtah pro Ravého, který na to netrpělivě čeká.

Teď tu knížku samu začínám revidovat jak jen mi to dovoluje různá korespondence, už to hoří.

Skoro bych si přál, aby v Berlíně odmítli Edovu předmluvu k Lassalovi⁸², takže by to mohl zpracovat v „Neue Zeit“ úplněji a volněji. Právě na Edovi jsem se přesvědčil, jak málo znají lidé v Německu *pravého* Lassalla. Lassalovy dopisy Marxovi, ačkoli se někomu zdají nezáludné, a potřeba posoudit toho člověka v celé jeho tvářnosti, mu — Edovi — ukázaly Lassalla v docela jiném světle. Ale berlínští soudruzi si přejí především *klid* ve straně, a to se dá těžko sladit se svobodnou kritikou. Je jim to dvojnásob nepřijemné, poněvadž jsou zároveň ve sporu s Vojákem* a nevidí

* Wilhelmem Liebknechtem.

zatím žádné východisko. Ale pak ať také upustí od nového vydání Lassalla. Konečně časem se to vrátí do svých kolejí.

Tvůj

B. E.

*Poprvé otištěno v knize
„Aus der Frühzeit des Marxismus.
Engels' Briefwechsel mit Kautsky“,
Praha 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Pasqualu Martignettimu

do Bergama

Londýn 19. června 1891

Milý příteli,
dnes Vám posílám

1. doporučeně Váš rukopis překladu „Námezdní práce a kapitálu“,

2. korekturní archy nového vydání* zvláště jako tiskopis,

3. Labriolův dopis je přiložen k tomuto dopisu.¹⁸¹

Jsem zaměstnán zpracováváním „Původu rodiny atd.“ pro nové vydání, které bude značně doplněno.⁷⁸

Úplný nový výtisk „Námezdní práce a kapitálu“ Vám pošlu, jakmile nějaký dostanu. Na korekturních arších jsou hlavní doplňky připsány tužkou.

Doufám, že se Vám v Bergamu daří dobře, l'è una bella città, la conossi — l'ha appresi di parlà 'l Meneghin, lu?*

Saludi

B. Engels

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 38, Moskva 1965*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* K. Marx, „Námezdní práce a kapitál“.

** je to pěkné město, znám je — naučil jsem se tam milánskému dialektu, a co Vy?

Engels Victoru Adlerovi

do Vídně¹⁸²

(Koncept)

[Londýn 26. června 1891]

Milý Adlere,

prosím Tě, abys vyřídil svolavatelům druhého rakouského sociálně demokratického sjezdu moje upřímné poděkování za velice přátelské pozvání na tento Váš sjezd¹⁸³, které mi bylo zasláno Tvým prostřednictvím; lituji, že se nemohu dostavit osobně, a posílám nejvřelejší přání zdařilého průběhu jednání.

Od Hainfeldu, kdy se rakouská dělnická strana postavila znovu na vlastní nohy,¹⁸⁴ jste udělali obrovské pokroky. To je nejlepší záruka, že Váš druhý sjezd bude východiskem nových, ještě významnějších triumfů.

Svou nepřemožitelnou vnitřní sílu dokazuje naše strana nejen svými vnějšími úspěchy, které následují rychle jeden za druhým, nejen tím, že stejně jako loni v Německu překonala letos i v Rakousku výjimečný stav¹⁸⁵. Ještě mnohem přesvědčivěji dokazuje tuto svoji sílu tím, že ve všech zemích vítězí nad překážkami a uskutečňuje věci, před nimiž zůstávají ostatní strany, rekrutující se z majetných tříd, bezmocně stát. Zatímco majetné třídy Francie vedou s majetnými třídami Německa nesmiřitelný boj, pracují francouzští a němečtí sociální demokraté svorně ruku v ruce. A zatímco u Vás v Rakousku majetné třídy jednotlivých korunních zemí ztrácejí ve slepé nacionální zášti poslední zbytek schopnosti vládnout, ukáže jim Váš druhý sjezd obraz Rakouska, které už nezná nacionální zášť, Rakouska — dělníků.¹⁸⁶

*Poprvé otištěno se změnami
v „Arbeiter-Zeitung“, čís. 27
z 3. července 1891*

*Podle rukopisu
srovnaného s textem novin
Přeloženo z němčiny*

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Ryde 28. června 91

Milý Lafarguu,

od předvčírka jsem tady u Pumps a zůstanu zde až do čtvrtka, 2. července, kdy se vrátím do Londýna.¹⁸⁷ Mezitím mi Louise poslala Váš dopis z 25.¹⁸⁸ Naštěstí mám bianco šek, který Vám — vyplněný na 20 liber — mohu přiloženě poslat. Mnoho štěstí! Vaše přípravy k obraně se zdají velmi dobré, a doufám, že dostanete křeslo v poslanecké sněmovně a nebudete odsouzen.

Teď něco jiného. Přikládám dopis od *Fielda* („Star“ z 23. června) a Burrowsovu odpověď, kterou zřejmě zredigoval Hyndman.¹⁸⁹ Je pravda, co říká Field, že jste ho *Vy* „pověřili“, aby udělal tu hloupost, které se dopustil? Nemůžeme tomu uvěřit. Ale ať je to jak chce, podívejte se, co způsobí takový Váš dopis Fieldovi, dopis sám o sobě pravděpodobně úplně nevinný. Tenhle Field, dobrý chlapík, ale celý žhavý, jen aby hrál nějakou úlohu — třeba za cenu, že špatně poslouží věci, které chce posloužit —, vystupuje tak, jako by jednal jménem *Vaší* strany, a tedy i jménem *naší*. Obrace se na tradeuniony atd. jako „pověřený“ zástupce atd., a *pokud* je vůbec *známý*, tedy jako starý spolupracovník *Championův*, který je po svých australských hrdinstvích ve větším opovržení než kdy dřív!

Pan Hyndman měl také příliš dobře připravenou půdu, než aby toho nevyužil. Přečtěte si odpověď! Všechny hlouposti, které řekl Field, všechny slabé body jeho dopisu jsou šikovně zdůrazněny, a pan Field udělal jen reklamu posibilistům⁴⁴.

Tady nemůže nikdo zvednout rukavici. Za prvé nevíme, co se odehrálo mezi Vámi a Fieldem. A potom „Star“, i kdyby přijala

naši odpověď (a to je otázka, víc než otázka), by nám stejně už nedala slovo, jakmile by ho znovu dala Burrowsovi. A situace, do které nás přivedl Field, je tak hloupá, že nám nezbyvá nic jiného než si přát, aby se na tu zprávu ve „*Star*“ co nejrychleji zapomnělo.

V každém případě, chcete-li, abychom tady dál *úspěšně* pracovali pro kongres¹¹¹ — *absolutně* a ihned *zakažte* Fieldovi *cokoli* publikovat a *odvolávat se* přitom na *pověření tajemníka dělnické strany pro mezinárodní styky**. A nikomu, ať to je kdo je, nedávejte záminku, aby zde cokoli uveřejňoval s Vaším svolením, aniž by se s námi poradil. Jinak bychom udělali lépe, kdybychom se stáhli a všechno ponechali náhodě. Dostat se pod ochranu Championa, to nám tak ještě scházelo!

Tady se všechno vyvíjelo dobře. Pracovali jsme bez nějakého šumu, ale ustavičně, a v této chvíli nepotřebujeme k úspěchu žádný povyk v tisku (*nemáme žádný tiskový orgán*, na to nezapomínejte!). Ale máme také právo žádat, aby nám naši vlastní přátelé neházeli klacky pod nohy. Z Bruselu jsme dostali všechno, co potřebujeme**, nebylo to bez námahy, ale dostali jsme to a využili; to by Vám mělo stačit a francouzská marxistická strana by neměla budit dojem, jako by se chtěla stát svolavatelem kongresu a přisvojit si úlohu, na kterou nemá právo. Řekněte nám konečně, co jste Fieldovi napsali, abychom se mohli pokusit, alespoň ústně, zmírnit neblahý účinek té Fieldovy pitomosti.

Lauřin dopis o Longuetovi má ještě u sebe Tussy, až se vrátím, vezmu ho k sobě. Velice Lauře děkujeme za tyto důležité zprávy; konečně se věc rozhýbala; ale když jsme si pročetli články zákoníku, pochybujeme, že rodinná rada může udělat něco jiného kromě toho, že jmenuje poručníka. Tussy říká, že Lauře napsala.

Máme tady starého Harneyho. Měsíc pobyl ve Ventnoru, chronické bronchitidy se tam zbavil, ale zato se mu zase vrátila dna. Včera jsme ho sem přivezli vozem. Má chudák velké bolesti a obtíže, ale sotva ho bolesti přejdou, je pořád veselý. Za několik dní se vrátí do Richmondu.

Pumpsin domek je malý, ale hezký, *vpředu i vzadu* má zahrádku,

* Viz tento svazek, str. 627—628.

** Viz tento svazek, str. 161.

spoustu všelijakého ovoce a zeleniny, dokonce i brambory, skleníky s keřky vinné révy plnými hroznů atd. Pro děti to je skvělé, ale půjdou Percymu obchody? Jeho bratři nemají zřejmě příliš úspěch, aby ho zásobili potřebným materiálem; nu což, uvidíme.

Pumps, Percy a Harney posílají Lauře a Vám vřelé pozdravy, a já taky!

Srdečně Váš

B. E.

*Poprvé otištěno anglicky v časopise
„Labour Monthly“, čís. 9, 1955*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

[Ryde 29. června 1891]

Milý Kautsky,

uchýlil jsem se na několik dní sem k Pumps,¹⁸⁷ už to nebylo k vydržení, co se na mne nahrnulo práce. Sotva jsem se celý šťastný a spokojený zahloubal do skupinového manželství,¹⁹⁰ už jsem měl na krku stranický program a do toho jsem se *musel* dát.¹⁹¹ Nejdříve jsem se chtěl pokusit vyjádřit sevřeněji úvodní úvahy, ale pro nedostatek času jsem se k tomu nedostal, také se mi zdálo důležitější rozebrat nedostatky v politické části, z nichž některé jsou zbytečné, jiné ale zase nevyhnutelné, poněvadž jsem tu měl příležitost napadnout mírumilovný oportunismus „Vorwärtsu“ a svěže - svatě - svižně - svobodně¹⁹² „vrůstání“ starého neřádstva „do socialistické společnosti“. Mezitím se dovidám, žeš jim navrhl nový úvod, tím lépe.

Strana vydá tiskem Lassalovy dopisy, které psal Marxovi a mně, s mými poznámkami (příčemž bude jakákoli cenzura strany vyloučena).¹⁸⁰ Na tom mohu pracovat na podzim zároveň při III. dílu*. (To *mezi námi*.)

Uchýlil jsem se sem, abych mohl vyřídit nějaké dopisy; ve čtvrtek** se vracím domů, pak si zase vezmu do práce skupinové manželství. Tak pěkně se mi dělalo — nebýt toho zatraceného vytrhování!

„*Bída filosofie*“ — poněvadž to dopadlo tak, že se Dietz kupuje 450 markami a my se jen máme sebou domluvit, je

* „Kapitálu“.

** 2. července.

všecko v pořádku, to už zařídíme. Nemůže být ani řeči, že byste se Vy dva zřekli *celého* honoráře za II. vydání.

Z Dietzova plánu na svazek Marxových drobných spisů není nic. Liebknecht má tento plán už odedávna, připravit to měl jeho nejnovější chráněncem Paul Ernst a navíc měl ještě něco od Marxe vydat, fakticky mi ho sem chtěl Liebknecht na několik měsíců poslat, a já že mu budu přitom pomáhat. Mělo to pak vyjít v berlínském knihkupectví jménem strany, zkrátka, kromě Lassalla vydat také Marxe. To jsem ihned rozhodně odmítl a vůči Dietzovi mohu tedy postupovat jenom stejným způsobem. *Dovolil* jsem straně, aby otiskovala jednotlivé Marxovy práce jako brožurky, samostatně bez poznámek a předmluv. Dále nemohu jít. Nemohu připustit, aby pozdější souborné vydání, jehož uspořádání je *mou* povinností, vydali oni přede mnou takto po částech.

Rovněž nemohu nyní ani pomyslet na nové vydání „Postavení atd.“, dokud nebude hotov III. díl. Jsem zcela ochoten v příhodný čas o tom s Dietzem jednat, ale soudruzi musí pochopit, že se absolutně nemohu pouštět do ničeho nového, dokud nebudu mít III. díl v tisku. Během tisku se pak může něco nového připravit. Ale do té doby budu odmítat Dietzovi i všem ostatním *jakékoli pokusy něco ze mne vytáhnout* a lepit nějaké plánky. Tolik rozumu by už měli ti lidé mít, aby mě do té doby podobných věcí ušetřili, vždyť z toho mám jen zbytečné dopisování, které stojí spoustu času. Jakmile dokončím přepracování „Původu“, dám se opět do III. dílu, a pak ať přijde cokoli, nic se mnou ani nehne.

Zde a ve Francii vyvolala nehoráznou radost u našich protivníků Vollmarova řeč svou úplně zbytečnou úslužností vůči nynějším oficiálním představitelům a svými ještě zbytečnějšími a mimoto neoprávněnými ujištěními, že sociální demokraté budou spolupracovat, bude-li vlast napadena — *pomohou* tedy *bránit* anexi Alasaka a Lotrinska.¹⁹³ Nechá-li se to jen tak bez povšimnutí, naši lidé v Bruselu¹¹¹ si to škaredě odnesou. Posibilisté⁴⁴ a hyndmanovci toho jaksepatří po svém využívají, a dokud nebude autenticky prohlášeno, že Vollmar neměl právo mluvit jménem strany¹⁹⁴, jsme tu bezmocni: Hyndman už nastrčil Baxe, aby o tom napsal do „Justice“, ještě jsem to nečetl.¹⁹⁵

Sněmování šestinedělek v Hyde Parku vyvolalo zde a v Londýně ohromné veselí, u Angličanů ještě víc než u Němců, totiž ta slovní hříčka: *demanding a reduction of the hours of labour**, což vlastně také znamená porodní bolesti: *a woman in labour*¹⁹⁶

Ravé má adresu: Faubourg Rochereuil, Poitiers, France.

Pumps teď bydlí tady, Percy převzal zastupitelství pro své bratry; jejich domek, The Firs, je na Brading Road, přesně jednu anglickou míli za městem, je malý, ale pěkný, mají zahradu [se]** zeleninou a ovocem. Starý Harney byl 4 týdny ve Ventnoru a přepadla ho tam zase dna a revmatismus, v sobotu jsme ho dopravili sem, ve čtvrtek asi pojedje se mnou zpátky a vrátí se zase do svého hlavního stanu v Richmondu, silně kulhá a trpí bolestmi.

Schorlemmer jistě brzy přijede, na dopisy je velice skoupý, jak víš. Sam Moore tu prodělal horečnaté záchvaty africké malárie, ale už je mu zase lépe. V srpnu nebo září se vrací k Nigeru, myslím, že se mu v skrytu opět stýská po krásném podnebí — i přes horečnaté záchvaty, které se opakují pravidelně jako menstruace.

Jak si jenom můžeš myslet, že mi záleží na tom, aby moje věci byly v „Neue Zeit“ na prvním místě? Jen to dej, kde se Ti to bude hodit.

Mnoho pozdravů od nás všech.

Tvůj
B. E.

*Poprvé otištěno v knize
„Aus der Frühzeit des Marxismus.
Engels' Briefwechsel mit Kautsky“,
Praha 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* požadavek zkrácení pracovní doby.

** Na tomto místě je rukopis poškozen.

Engels Conradu Schmidtovi

do Curychu

Ryde, ostrov Wight 1. července 91

Milý Schmidte,

utekl jsem se na několik dní sem.¹⁸⁷ Pumps bydlí teď tady, její muž tu převzal zastupitelství, a tak když mi práce přerůstala přes hlavu, přijel jsem na několik dní za ní, abych se trochu nalokal čerstvého vzduchu a vyřídil nejnnutnější korespondenci. Zítra se už vrátím do Londýna.

Mám před sebou oba Vaše dopisy z 5. 3. a 18. 6. Svou práci o úvěrnictví a peněžním trhu zatím raději odložte, než vyjde III. díl*, tam najdete o této látce mnoho nového a ještě víc nedořešeného, tedy vedle nových řešení nové úkoly. Ihned po letní zotavené bude III. díl bez odkladů dokončen. — Váš druhý plán, přechodné etapy ke komunistické společnosti, stojí za úvahu, ale radil bych Vám: *nonum prematur in annum*,** je to vůbec ta nejtěžší látka, poněvadž podmínky se neustále mění. Mění je např. každý nový trust a každých deset let se úplně posunují strategické body.

Vaše poslední zážitky v Curychu jsou nadmíru zajímavé.¹⁸⁷ Ti pánové jsou všude stejní. Nuže, přeji Vám, abyste měl nakonec úspěch, ať má celá ta klika zlost, a Vy konečně zase jednou klid.

Barthova kniha mě velice zklamala. Nečekal jsem, že bude tak plytká a šitá horkou jehlou. Člověk, který neposuzuje každého filosofa podle toho, co je v jeho učení trvalého a pokrokového, nýbrž

* „Kapitálu“.

** pozdržte jej ještě devět let (Horác, Epištoly, II).

podle toho, co je nutně pomíjivé, reakční — který soudí podle *systému*, ten by měl raději mlčet. Podle něho jsou celé dějiny filosofie pouhá „hromada trosek“ zřícených systémů. Jak převyšuje starý Hegel tohoto svého rádobykritika! A pak si namlouvá, že kritizuje Hegela, když mu tu a tam přijde na něco, co je přitaženo za vlasy a čím si musí Hegel jako každý jiný systematik svůj systém podepírat! Objevil Ameriku, když říká, že Hegel často hází do jednoho pytle kontrární a kontradiktorické protiklady! To bych mu mohl ukázat ještě docela jiné přehmaty, kdyby to stálo za to! Barth je to, čemu u nás na Rýně říkáme Korinthenscheisser, rozmělní všechno na kousíčky, a jestli se to neodnaučí, pak, jak říkával Hegel, „dojde od ničeho ničím k ničemu“¹⁹⁸.

Jeho kritikou Marxe se opravdu člověk pobaví. Nejprve si připraví materialistickou teorii dějin, jakou *prý* měl podle jeho názoru Marx, a pak zjišťuje, že v Marxových spisech stojí něco jiného. Z toho ale nečiní závěr, že on, Barth, přičítal Marxovi něco opačného, ne, naopak, že *prý* si Marx odporuje, že nemůže použít své vlastní teorie! „Ano, jen kdyby ti lidé dovedli aspoň *číst!*“ zvolal obyčejně Marx nad takovými kritikami.

Nemám tu knihu tady; kdybych měl čas, ukázal bych Vám podrobně ještě stovku takových soudů postavených na hlavu. Je to škoda. Jak je vidět, mohl by ten člověk něco dokázat, kdyby tak kvapně nevynášel konečné soudy. Doufejme, že příště napíše něco, co bude možno napadnout ještě víc; pořádný nářez by mu moc pomohl.

Mně se daří jinak opravdu dobře, cítím se lépe než loni touto dobou a myslím, že po malé zotavené budu zase na nohou. Jen kdybych nebyl tolik rušen při práci! Před 2—3 měsíci jsem si vzal do práce „Původ rodiny etc.“⁷⁸ pro nové vydání a byl bych s tím za 14 dní hotov, ale tu přijde nový návrh programu a má se na něj napsat kritika¹⁹¹, tu se stanou na kontinentě všelijaká menší nedopatření, která nám zde v Anglii — kde je půda dobrá, ale vyžaduje opatrnosti — ztěžují práci na přípravě bruselského kongresu¹¹¹ atd. Všechno to mě znovu vytrhuje, ruší, a přece se musí ta knížka z větších částí nejen přehlédnout a doplnit, nýbrž také *dokončit*, abych se dostal k III. dílu. Ovšemže to nakonec půjde, protože to jít musí.

Zde se člověku někdy zdá, že je v Prusku. V neděli* jsem potkal 4 až 5 námořníků ze „Stosche“, pěkní hoši, kteří si v ničem nezadají před anglickými válečnými námořníky, a dnes od rána neustávají hřmít děla a praskat granáty ze střeleckého cvičení portsmouthských pevností.

Mnoho pozdravů od Pumps, Percyho a

Vašeho starého

B. Engelse

*Poprvé otištěno v časopise
„Sozialistische Monatshefte“,
čís. 22, 1920*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* 28. června.

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

[Londýn] 7. července 91

Moje milá Lauro,

chudák Paul to má špatné, alespoň v této chvíli to vypadá špatně.¹⁹⁹ Ale stále ještě není ve vězení. *Kasace* je možná, i když je to jenom možnost deseti proti jedné v jeho prospěch. Ve sněmovně se *musí* spustit pokřik nad tímto hanebným rozsudkem, a doufám, že Millerand a spol. jej spustit neopomenou. Paulovu politiku přejít hned do útoku, znovu navštívit bitevní pole na severu a co nejvíc se vládě zajídat pokládám za obdivuhodnou. To právě Francouzi vidí vždycky líp a jasněji než naši Němci, že má-li se napravit porážka, je nutné zaútočit na jiném místě, ale vždycky útočit, nikdy nebýt zbabělý, nikdy neustupovat.

V každém případě má teď zřejmě křeslo ve sněmovně celkem jisté, a to by mu otevřelo brány vězení, kdyby se volby konaly v době, kdy bude sedět. Sever teď patří nám. Jak jsou ty vlády pošetilé! Myslet si, že takové hnutí, jako je naše, mohou umlčet represemi. Ale při vši své bezectnosti je p. Constans nerozhodný; stávka omnibusů ho ukázala v úplně jiném světle; nedá se říci, co udělá, jestliže zjistí, že účinek rozsudku je zcela jiný, než očekával.²⁰⁰

Ravé est à ravir*. Lituji každého, kdo musí po tom člověku korigovat. Jistě to pro Tebe byla přímo sisyfovská dřina.¹⁰⁸ Ale může pro Tebe znamenat počátek překladů pro nakladatele, a pak by Tvoje námaha nebyla zbytečná.

* je k zbláznění.

Mimochodem správný francouzský výraz pro „Schutzergebung“*, odborný právní termín, je *commendation*.

Dokončuji právě revizi „*Původu*“ pro 4. vydání.⁷⁸ Budou v něm podstatné a důležité doplňky, zvláště nová předmluva (obtah poslán Ravému, text vyjde pravděpodobně v příští „*Neue Zeit*“)¹⁷², a potom v kapitole o rodině. Myslím, že se Ti budou zamlouvat. Mým géniem inspirace byla do značné míry Louise, má na tuto věc plno bezprostředních, čistých a originálních názorů. Prosí mě, abych Tebe i Paula vřele pozdravoval.

Vždycky Tvůj

B. Engels

*Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance“, sv. III, Paříž 1959*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

* patronace.

Engels Johannu Gustavu Vogtovi

do Lipska

(Koncept)

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 8. července 91

Vážený pane,

odpovídám na Vaše ctěné dopisy z 20. června a 5. t. m.²⁰¹ teprve dnes, a to jen proto, že stále marně čekám na nějaký ten řádek od Liebknechta, na kterého se odvoláváte a jehož jsem ještě zvláště žádal o zprávu prostřednictvím Richarda Fischera²⁰², soudruha v představenstvu strany; tím spíš, že Bebel se s Vámi teprve teď seznámil, kdežto Liebknecht Vás zná déle.

Splnění Vašeho přání nezáleží na mně. Marxovi dědici, které pouze zastupuji, a nakladatel „Kapitálu“* mají rozhodující slovo. Co se týče nakladatele, myslím, že Vás bez rozmýšlení mohu ujistit, že by za žádných okolností nedal souhlas k takovému zpracování. U dědiců byste sotva pochodil lépe. Ani jedna z obou ještě žijících Marxových dcer by nesouhlasila s tím, aby spisy jejich otce byly převáděny z jeho vlastní němčiny do němčiny jiného spisovatele. Už mi to také na můj dotaz sdělily.

Já sám nemohu Váš návrh s dobrým svědomím podporovat. Byl jste tak laskav a poslal nám své spisy: nový přírodní systém. Poněvadž se mohu zabývat přírodními vědami jenom ve volném čase, bude mi to trvat poněkud déle, než si dovolím říci o Vašich názorech a metodě samostatný úsudek. Jakmile budu mít čas, prostuduji Vaše práce, za jejichž zaslání Vám velmi děkuji; i kdyby mě dost nepřesvědčily, jistě se z nich mohu něco naučit. Ale Vaše spisy

* Otto Meissner.

nejdou absolutně podkladem k posouzení, zda máte dostatečně hluboké vědomosti v politické ekonomii, což by byl první požadavek pro Vámi plánovanou práci.

Nehledě na všechny ostatní pochyby a překážky, mohl bych dát svůj souhlas nanejvýš s podmínkou, že budu Vaši práci revidovat. Tím by se ale stala víceméně *mou* prací, to se Vám nebude hodit a mně také ne, neboť můj čas je rozpočítán na minuty.

Nevidím tedy vůbec, jakým způsobem byste dosáhl svého cíle se souhlasem všech zúčastněných, a také Vám nechci zatajovat svůj názor, že Marx promlouvá k Němcům nejlépe svou vlastní němčinou. I dělníci mu časem porozumí. Dělníci jsou mnohem chytřejší a opravdu vzdělanější, než se obyčejně myslí.

S veškerou úctou

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
I. vyd., sv. XXVIII, 1940*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 12. července 1891

Moje milá Lauro,

Paul mi poslal z Lille přiložený dopis.²⁰³ Protože nevím, kde se teď Paul zdržuje, vracím dopis a odpovídám Tobě.

Předně nemám absolutně čas dělat pro Duc-Quercyho takovou velkou práci, aby si na základě toho mohl napsat senzační článek. Dokončuji „Původ“⁷⁸ a pak odjedu, abych si trochu uklidnil nervy, cítím, že mi nějak povolují. A potom — 3. díl*, nic víc. To už je dávno rozhodnuto a nic se na tom nemůže a nebude měnit.

Kdybych měl psát o tak choulostivé otázce a pro tak kritické publikum, jako jsou Francouzi, psal bych určitě pod svým vlastním jménem; a nikdy bych nedovolil nějakému žurnalistovi, aby můj dopis použil v interviewu a vkládal mi do úst — podle francouzského zvyku — ne to, co jsem řekl ve skutečnosti, ale co jsem podle jeho mínění měl říci.

Ostatně nakonec ani nejsem s to psát o těch 3 navrhovaných otázkách tak, aby se to líbilo francouzským měšťákům a čtenářům „*Figara*“. Musel bych jim připomenout, že za dvacet let své oddané poslušnosti vůči dobrodruhu Ludvíku Bonapartovi položili základ ke všem těm válkám, které nás postihly od roku 1850, včetně prusko-francouzské války; že tato válka vznikla koneckonců z jejich požadavku, aby se zasahovalo do vnitřních záležitostí Německa, požadavku, na který podle svého názoru mají právo dokonce ještě dnes; že to byla válečná hra osudu, když ztratili Alsasko atd., a že rozhodně nesouhlasím s tím, aby se veškerý osud Evropy a dělnické

* „Kapitálu“.

třídy podřizoval otázce, komu ten ubohý kousíček země má patřit. Bylo by velice užitečné tohle všechno jim říci, ale věnovali by tomu vůbec pozornost, neobviňovali by mě, že se pletu do *cizích záležitostí*?

Ať je to jak chce, nemám čas a nemohu se podřizovat Duc-Quercyho manipulacím. To jsou dvě rozhodující věci.

S tím, co mi Paul napsal o Renardovi a o prohlášení, které chce Renard udělat, že totiž výrok připisovaný Paulovi řekl *on*, Tě jistě seznámil ještě dřív než mě. Doufám, že tyto věci přispějí ke zrušení rozsudku.¹⁹⁹

Edward je v lázních Sv. Margarety, trápí ho opět ledviny; a tak zde budeme mít jen Tussy a Sama Moora. Ve středu* se Louise chystá jet do Vídně, já čekám Schorlemmera, a potom uvidíme, co se dá podniknout. Nemám na léto ještě žádné pevné plány, ale různé neurčité záměry se mi už v hlavě rýsují.

A teď k jiné věci. Nechtěl bych právě teď hovořit o záležitostech souvisejících s Vollmarovým vystoupením¹⁹³, dokud se ta otázka neprodiskutuje v Německu. Všechno, co bych řekl ve Francii, by se mohlo použít, obrátit a zneužít proti našim lidem v Německu a jejich situaci ještě více ztížit. Všichni přece velice dobře vědí, že jsem se zařekl nedělat pro nikoho nic, dokud nebudu hotov s 3. dílem.

Myslím, že jsem Ti poslal druhou dávku Fieldových-Burrowsových dopisů otištěných ve „Star“.²⁰⁴ V každém případě je ta věc vyřízena — díky tomu, že vyšel belgický oběžník z 18. června. Toto úplné podřícení Belgičanů hallským usnesením²⁰⁵ natolik zhatilo všechny Hyndmanovy výpočty, že má teď na ně bezmezný vztek, hrozí jim pomstou, ale zatím se drží zpátky. Mezitím maří své poslední naděje v East Endu tím, že napadá plynárenské dělníky⁶⁹ (jejich vůdci jsou většinou členy Sociálně demokratické federace⁶⁴) a Tussy, kterou nazývá slečnou Marxovou. Tak hluboko už klesl.

Srdečné pozdravy od Louisy.

Vždycky Tvůj

B. E.

* 15. července.

Právě jsem mluvil s Tussy o náhrobním nápise pro Nimmy. Po všech možných návrzích na nejruznější nápisy, které mohou všechny vyvolat námitky, se přikláním k Tussinůmu návrhu, aby se tam nedávalo nic jiného než jméno. Nápis by tedy zněl takto:

Památce
Jenny Marxové
a
Karla Marxe
a
Harry Longueta
a také
Heleny Demuthové
nar. 1. ledna 1823
zemř. 4. listopadu 1890.

Co tomu říkáš?

*Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance“, sv. III, Paříž 1959*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 20. července 1891

Moje milá Lauro,

afera s Culinem je opravdu velice nepříjemná²⁰⁶ — ten chlapík právem nosí své jméno²⁰⁷ — ale co se dá dělat? Když má Constans v rukou takovou zbraň, můžeme jedině mlčet.

Louise odjela ve středu* a Jollymeier přijel v sobotu, ale stále víc se z něho stává Tristymeier**. Je těžké přimět ho k úsměvu. Ale rozhodně zkusím všechno.

Paul mě prosí, abych Ti poslal šek, příkládám proto 20 liber; potvrď mi, prosím, přijem. Rychle to odesílám, protože Jollymeier je ještě venku na procházce, takže kdybych dopis náhle zakončil, budeš vědět proč.

Chystáme se na cestu po moři, ale nemáme pevný plán a také jsem ještě nedokončil rukopis — ale pokud to mohu posoudit, jsem u posledního dodatku. Doufám, že nejpозději ve středu*** budu hotov.⁷⁸

Paul se domnívá, že si Tussy dělá s Bruselem¹¹¹ víc starostí, než je třeba — já si to nemyslím. Všechno *může* dobře klapat a pravděpodobně *bude* dobře klapat, jestliže se každý skutečně dá do boje, ale mám s takovými kongresy příliš mnoho zkušeností, abych nevěděl, jak snadno se může všechno zvrtnout. Belgičané svolali kongres na *úterý 18. srpna*²⁰⁵ místo na *neděli 16*. Přijedou-li naši lidé

* 15. července.

** V originále slovní hříčka: Jollymeier — veselý farmář, Tristymeier — smutný farmář.

*** 22. července.

18. a (posibilisté) broussovci a hyndmanovci 16., mohou všechno prohrát. Tussy psala včera Voldersovi, ale tihle lidé ani neodpovědí! Co udělají Angličané, je úplná záhada; z Německa určitě přijede Vollmar a bude intrikovat; pokud jde o malé země, to znáš: na ty se nedá sebeméně spoléhat. A jediná chyba na naší straně, jediná promarněná příležitost nám může na léta připravit zbytečnou, ale nezbytnou práci.

A pak je tu ještě ten nezvladatelný Bonnier, který mi přímo sdělil, že chtějí spolu s Guesdem obnovit starou Internacionálu s ústřední radou. Odpověděl jsem mu rovnou, že tím dostanou všechno do rukou Belgičané (jediná možná ústřední rada), a přitom se přece ví, co to je za lidi; kvůli hloupému pokusu uspěchat věci, které ještě neuzrály, by se tady v Anglii na řadu let připravilo hnutí o jakoukoli možnost vývoje. Fakticky by to byl nejlepší způsob, jak Francouze, Angličany a Němce mezi sebou rozeštvát. Zřejmě ho to zarazilo, ale kdo může tušit, co on a Guesde ve svém nadšení provedou?

Mnoho pozdravů od Jollymeiera a

Tvého starého

B. E.

*Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance“, sv. III, Paříž 1959*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

Engels Victoru Adlerovi

do Vídně

Londýn 22. července 1891

Milý Adlere,

abych Rakušanům podal víc než akademický důkaz svých sympatií, pověřil jsem Dietze, aby polovinu honoráře za nové vydání „Původu rodiny atd.“ odvedl Tobě pro Vaši stranickou kasu — abych se vyjádřil po rakousku. Doufám, že nebude třeba použít žádného drastického diarrhetica*, aby to mělo žádoucí účinek. Kdy a kolik dostaneš najednou (budou to asi splátky), nemohu říci, platí 50 marek za každých 1000 výtisků, které vytiskne, z toho dostanete 25 marek.

Uvedete-li příjem ve svých kvitancích v tisku mými iniciálami: B. E. z Londýna tolik a tolik, bez dalších poznámek, bude mi to nejmilejší.

Ještě na slovíčko: Louise je ochotna jet na bruselskou všesvětovou přehlídku stráží¹¹¹, jestliže jí opatříš mandát, což nemůže být obtížné. Nevyslovenou podmínkou toho bylo totiž, že přiveze s sebou do Londýna na několik dnů Tebe a Bebelu nebo aspoň Tebe. A já doufám, že se jí to podaří. Tou dobou už zas budu tady a budu se na Vás velice těšit. Kdo ví, k čemu mě pak tady ještě pro příští rok přemluvíte. Nerozmýšlej se tedy dlouho a přijed i se svou paní!

Tvůj starý

B. Engels

Poprvé otištěno v knize

„Victor Adlers Aufsätze, Reden und Briefe“. Erstes Heft: „Victor Adler und Friedrich Engels“, Vídeň 1922

*Podle textu knihy**Přeloženo z němčiny*

* projímadla. Narážka na německý výraz pro odvést — abführen, což také znamená projímat.

Engels Emmě Adlerové

do Vídně

Londýn 22. července 1891

Milá paní Adlerová,

bohužel letos z cesty na kontinent asi nic nebude. Moc rád bych jel, třebaš jenom proto, abych Vás v Lunzi navštívil a přesvědčil Vás, že dokážu jíst i rakouská jídla, a to s velkou chutí: to Vám může Louise dosvědčit, stejně mi už dělá salát jen podle vídeňského receptu. Jestliže tedy nepříjdu já k Vám, dá se to udělat ještě jinak. Snad pojedete s Victorem do Bruselu¹¹¹, a pak bychom se přece mohli seznámit docela dobře tady v Londýně. Brusel je vzdálen od Londýna, co by kamenem dohodil, nemyslíte? Kdyby se Vám ale nepodařilo přijet do Bruselu, nemohla byste uložit svému muži, aby si zde po lopotě na všesvětovém kongresu na několik dnů oddechl? Něco takového je velice únavné, a proto by mu pár dní v Londýně zdravotně velice prospělo.

Právě přichází vrchní africký soudce Sam Moore, a já musím končit — prosím, přijedte. Louise Vám jistě domluví — ale jestliže nemůžete přijet Vy, pošlete svého zástupce!

Posílám políbení Vaším milým dětem, o nichž mi Louise tolik vyprávěla.

Srdečně Váš

*B. Engels**Poprvé otištěno v knize*

„Victor Adlers Aufsätze, Reden und Briefe“. Erstes Heft: „Victor Adler und Friedrich Engels“, Vídeň 1922

*Podle textu knihy**Přeloženo z němčiny*

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Mount Desert¹

Ryde, ostrov Wight 9. srpna 91

Milý Sorge,

oba Tvoje dopisy z 14. a 20. července mi poslali sem. Jsem už 14 dnů s Schorlemmerem zde u Pumps, její muž je tady obchodním zástupcem svých bratrů, asi za týden se vrátím.¹⁸⁷

Jsem Ti velmi vděčný za zprávu o „Journal of the Knights of Labor“ — musím prohlížet takovou hromadu novin, že se mnohdy bez takové informace těžko orientuji. Totéž platí o Gompersovi a Sanialovi²⁰⁸, je to velmi důležité pro případ, že bych se s nimi sešel v Londýně.

Anna* musí koukat, jak by se uchytila, ten nesmysl přesahuje všechny meze.

Bruselský kongres²¹¹ snad tomu posibilisticko-hyndmanovskému podvodu zpečetí osud. Rozkol posibilistů v Paříži vzal Broussovi poslední půdu pod nohama. Na venkově nic neznamenaají a v Paříži táhnou masy s Allemanem *proti Broussovi*. To pak mělo za následek, že posibilisté *obojího* ražení ztratili dozor nad svým posledním důležitým opěrným bodem, nad burzou práce²⁰⁹. Píše o tom „Socialiste“ z 24. července.²¹⁰ Bruselští, kteří jsou sami v hloubi duše posibilisty a drželi se jich co možná nejdéle, úplně obrátili,** chtějí se stát generální radou nové internacionály a nadbíhají „marxistům“, kteří se vyšvihli; proto jejich pařížští a londýnští přátelé, které nechali na holičkách, dělají takový tyátr. Bojím se, bojím, že pan Hyndman přestane být oficiálně naším „nepřítelem“ a bude se chtít vydávat

* Stanisław Padlewski.

** Viz tento svazek, str. 161.

za našeho „přítele“. To by bylo zlé, nemáme právě čas dívat se takovému intrikánovi stále a všude na prsty.

Tussy, Aveling, Thorne a ostatní od plynárenských dělníků,⁶⁹ Sanders (tajemník Johna Burnse) a někteří další Angličané z našich řad jedou do Bruselu. Jak to vypadá se *starými* tradeuniony, nevím.

Dokaři mají namále. Stávku vyhráli jedině a pouze díky 30 000 liber št. poslaných v slepém nadšení z Austrálie, myslí si ale, že sami by to také dokázali.¹⁰⁷ Proto dělali chybu za chybou — naposled tu, že uzavřeli seznamy, nepřijímají už nové členy, pěstují tedy své vlastní stávkokazy. Pak odmítli uzavřít dohodu s plynárenskými dělníky. Mnozí z nich jsou v létě dokaři a v zimě plynárenskými dělníky — plynárenští navrhovali, aby při tomto střídavém zaměstnání platil členský průkaz *jednoho* svazu pro oba svazy — zamítnuto! Dosud plynárenští přesto členský průkaz dokařů uznávali — jak ještě dlouho, to se nedá říci. Pak dokaři protestovali proti přistěhovalectví cizích pauperů (ruských Židů). Z jejich vůdců je dobrý hoch Tom Mann, ale strašný slaboch, stouplo mu do hlavy, že byl jmenován členem Royal Commission on Labour*; Ben Tillet je ctižádostivý intrikán; peníze došly, členové houfně vystupují a disciplína upadla.

Před týdnem mi psali z Petrohradu: We are on the eve of a famine.** Potvrdilo se to včera zákazem vývozu obilí z Ruska. To nám předně zajišťuje na rok mír; vypukne-li hlad, může snad car řinčet šavlí, ale neudeří. **Jestliže** tu však příští rok přijde k veslu Gladstone, a to je pravděpodobné, mohou se pokoušet přimět Anglii a Francii k souhlasu s uzavřením Dardanel pro *všechny* flotily, také za války, tj. znemožnit sultánovi, aby si přivolał pomoc proti Rusům. To je tedy nová kapitola východní otázky.

Za druhé ale znamená zákaz vývozu ruského obilí, že se *přenes* hlad do Německa, které obilí konzumuje; jenom Rusko je s to krýt obrovský nedostatek obilí v Německu. To ale znamená úplné zhroucení obilní celní politiky v Německu; a to vyvolá nedohlednou řadu politických ořesů. Např. velkostatkářská šlechta se nezrekne svých ochranných cel, dokud také neuvolní buržoazie průmyslová cla. Ochranářské strany ztratí důvěru, celá situace se změní. A *naše*

* Královské komise pro otázky práce.

** Stojíme na pokraji hladomoru.

strana obrovsky roste — tato neúroda nás postrčí o pět let dopředu, mimoto zabrání válce, která by stála stokrát víc obětí.

Podle mého názoru budou tato dvě hlediska v první řadě ovládat evropskou politiku a velice by prospělo, kdyby Schlüter na to upozornil ve „Volkszeitung“. Jakmile skončí kongres, dám je také na přetřes v evropském tisku. Jenom nemohu být přirozeně odpovědný za to, jak těchto mých sdělení využijí jiní lidé.

Těší mě, že Ti jde Mount Desert jako vždy k duhu. Také mně vzduch u moře slouží — jenže počasí je letos v Evropě tak nestálé, že se nedá podnikat nic kloudného. Schorlemmer posílá pozdrav. Dopis zatím nekončím, zítra bude možná ještě o čem psát.

11. srpna. Zákaz vývozu obilí v Rusku není ještě oficiální, ale snad je to přece jisté; bylo by třeba počkat na oficiální prohlášení.

Ve Východním Prusku byly ve dvou obvodech volby do říšského sněmu — *neobyčejný* přírůstek našich hlasů.²¹¹ Tak jsme konečně pronikli do zemědělských okresů — cela marche!* Však pomocí drahoty můžeme do roku 1900 ještě něco zažít, nebude-li po nás do té doby veta.

Louise Kautská je ve Vídni, pojedje do Bruselu s vídeňským mandátem, přiveze s sebou do Londýna Adlera, snad i Bebela, tomu jsem psal do Švýcarska⁵⁴, ale nemám ještě odpověď.

Tussina zpráva pro bruselský kongres jménem plynárenských dělníků i jiných je velmi dobrá, pošlu Ti ji.²¹² Tussy jde do Bruselu s mandátem dublinského sjezdu plynárenských a nekvalifikovaných dělníků¹⁶¹, zastupuje tedy 100 000 mužů. Také Aveling má 3—4 mandáty. Jak se zdá, budou *staré* tradeuniony zastoupeny slabě — tentokrát tím lépe!

Vyřiď své paní pozdravy od Schorlemmera a ode mne.

Tvůj starý

B. E.

*V plném znění otištěno poprvé
rusky v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* postupujeme!

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

The Firs, Brading Road
Ryde 17. srpna 91

Moje milá Lauro,

jsme se Schorlemmerem ještě zde¹⁸⁷ a čekáme na pěkné počasí, které ne a ne přijít; tu a tam jsme měli pěkný den a mohli jsme se odvážit na nějaký výlet, ale vcelku byla naše podnikavost ochromena tou úžasnou nejistotou, která je společná anglickému právu a anglickému podnebí; nejednou nás zkropil a náš elán zchladil déšť, který byl stále na spadnutí. Rozhodně můžeme děkovat osudu, že náš plán objet tento ostrov (ne ostrov Wight, který jsme dvakrát objeli na plachetnici, ale Velkou Británií) zhasl v zárodku, neboť jinak bychom to asi byli pořádně odnesli. A tak jsme tady a obdivujeme se britské flotile, která kotví naproti nám, a čekáme na francouzskou, která má dorazit pozítří.

Chudák Paul tedy už nastoupil trest, který si má odsedět v Ste-Pélagie²¹³ — doufám, že si udrží dobrou mysl! Je to dlouhá doba nuceného klidu, ale — Francie je nevypočitatelná, a nikdo neví, co se zběhne, než uplyne rok. Obávám se, že se budeš v Le Perreux cítit stejně osamělá jako Paul v Ste-Pélagie; musíš tu a tam přijet za námi do Londýna, to se snad dá uskutečnit bez velkých nesnází, nedáš se přece omezovat tou svou holubí, kuřecí atd. drobotinou. Věřím, že si to zorganizuješ tak, abys mohla občas přijet, až pro Paula zařídíš, co jen okolnosti dovolí.

Náš ruský přítel* mi napsal asi před dvěma třemi týdny:

* N. F. Danielson.

„V nejbližší době u nás propukne hladomor“, a skutečně se tato předpověď potvrdila až příliš brzy. Zatímco se francouzští šovinisté a ruští panslavisté sbratřují a navzájem oslavují,²¹⁴ anuluje tato skutečnost všechna jejich prohlášení. S hladomorem v zemi nemůže car bojovat. Nanejvýš udělá to, že využije současné nálady francouzského měšťáka pro své vlastní cíle; bude hřímat a hrozit, ale neudeří, a kdyby snad francouzská buržoazie zašla příliš daleko, nechá ji, aby se z toho dostala, jak dovede. V současné době je cílem ruské vlády uzavřít Dardanely *v době války pro všechna loďstva*. Car přiměje Francouze, aby s tím souhlasili, a jestliže tady v příštích všeobecných volbách, jak se očekává, přijde k veslu Gladstone, vymámí se souhlas i na tomto starém velkém rusofilovi. Až budou obě velké námořní velmoci takovou dohodou spoutány na rukou i na nohou, stane se car pánem Cařihradu, který může kdykoli obsadit, a sultán bude jen carovým hlídačem na Bosporu. Pro uskutečnění tohoto plánu si bude buržoazní republika v Paříži pálit prsty za jiné, a až splní tuto svou úlohu, může jít, pokud jde o cara, k čertu. To je důvod, proč se car natolik snížil, že naslouchá Marseillaise a dělá pomyslení zástupcům republiky.

V každém případě je mír pro tento rok a většinu příštího zajištěn — jestliže někteří lidé neztratí rozum. To je hlavní výsledek hladomoru v Rusku.

Ale jsou tu i další výsledky. Rusko prožije vnitřní otřesy, a ty *možná* povedou ke změně; je dokonce pravděpodobné, že *nějakou* změnu vyvolají, že vnesou trochu pohybu do těch stojatých vod; a to může být nejen začátek konce, ale sám konec.

Německo určitě také postihne neúroda, a současně ceny stoupající ještě v souvislosti s hladomorem tam způsobí krach bismarckovské finanční politiky a ochranných cel. I tam bude starý systém otřesen přímo v základech, a nedá se říci, kam až to povede. Rozhodně tím naše řady zase mohutně vzrostou a pomůže nám to získat venkovské okresy, kde se naše pozice pozoruhodně upevňují. Ve Východním Prusku, na hranicích Ruska, se konaly dvoje dodatečné volby ve vysloveně venkovských okresech, kde jsme před dvěma lety měli dohromady asi 400—500 hlasů; a tento rok jsme jich dostali na 3000!²¹¹ A dobudeme-li venkovské okresy šesti východ-

ních provincií (kde převládá velkostatek a zemědělská velkovýroba), *je německá armáda naše.*

Podle dnešního „Standardu“ nepřišel ani Hyndman, ani Brousse, a vedení posibilistů se musel ujmout Allemane. Pokud tedy jde o *tento* druh opozice, naši lidé si s ní asi snadno poradí. Vyřídí-li se konečně jednou tato otázka, zbude pro kongres¹¹¹ jen velmi málo skutečné práce; pokud se ovšem neobjeví různé snahy o obnovení Internacionály.* Doufám, že se neobjeví, vyvolalo by to nové rozepry a na celá léta by nás to vrhlo zpátky, alespoň zde v Anglii. Je to v každém směru absurdní věc, zvlášť dokud ani ve Francii, ani v Anglii není silná a jednotná strana. Kdyby tu takové strany existovaly a obě byly s Němci srdcem i duší zajedno, pak by se cíle dosáhlo bez jakéhokoli formálního spojení; stačil by morální účinek společného postupu tří velkých západních národů. Ale dokud to není možné, všechny pokusy o obnovení Internacionály by nezaslouženě postavily do čela některý malý národ, pravděpodobně Belgičany, a skončilo by to třenicemi. Fakt je, že hnutí se příliš rozrostlo, příliš zmohutnělo, než aby se dalo sevřít takovými těsnými pouty. Nicméně snaha obnovit Internacionálu existuje a Bonnier, když jsem ho naposled viděl, jí přímo překypoval. Samozřejmě ho dost vyvedlo z míry, když jsem mu řekl své námitky, a nevěděl vůbec, co říci — ale bude to pro něho a pro jeho přátele v Bruselu dostatečná překážka?

Ve čtvrtek** budu doufám zase v Londýně; Adler přijede na několik dní z Bruselu, možná i Bebel.²¹⁵ Jakmile dostanu informace o tom, jak to probíhalo v Bruselu, pošlu Ti dopis pro Paula; zatím Vás oba srdečně zdraví Schorlemmer, Pumpsina rodina a
vždycky Tvůj

B. Engels

Dostal jsem od Tussy dopis z Bruselu, ale napsala ho před nedělním zasedáním. Do té doby, než odejde tento dopis, tj. do

* Srovnej tento svazek, str. 164.

** 20. srpna.

18. srpna 11 hodin dopoledne, se už nic nedovím o tom, co se tam mezitím dělo.

*Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance“, sv. III, Paříž 1959*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

Engels
Nikolaji Franceviči Danielsonovi
do Petrohradu

Londýn 2. září 1891

Vážený pane,

dnes Vám vracím dalších šest dopisů, všechny do konce roku 1878 — zbytek pošlu dodatečně.²¹⁶

Hlad, který jste předpovídal, přišel až příliš brzy, a my zde v Anglii také jistě zakusíme své. Celkem to ukazovalo na výbornou úrodu, teprve asi před 10 dny nastalo strašné počasí — na jihu Anglie začaly právě žně — a způsobilo hrozné škody na požatém i nepožatém obilí, 20 až 30 procent úrody prý je těžce poškozeno, ne-li zničeno. Tato pohroma má jednu přednost: znemožní válku asi tak na 20 příštích měsíců, a to je za nynějšího stavu všeobecného zbrojení a při vzájemné nedůvěře právě požehnání.

Dovolte mi, abych se k Vašemu velmi zajímavému sdělení z 1. května vrátil při jiné příležitosti.²¹⁷ Dnes mám před sebou cestu²¹⁸, a tak Vás chci hlavně požádat, abyste příště všechny své dopisy adresoval na paní Kautskou, 122, Regent's Park Road, N. W. Londýn. Dopisy budu dostávat *neotevřené*, druhá obálka (enveloppe) je proto zbytečná. Opravdu budu tak často mimo Londýn, že se obávám, aby se dopisy na obvyklou adresu neztrácely; musel bych se spoléhat na inteligenci a přesnost služebnictva.

Zdravotně se mi daří v podstatě dobře; ale jednou do roka potřebuji tak dva měsíce dovolené a pořádnou změnu vzduchu. Plavba po moři na mne vždycky účinkuje jako nejlepší lék. Jestliže se za měsíc budu cítit tak zdrav, jak očekávám, pustím se ihned

do 3. dílu*, *musím* ho dokončit. Ale ohledně termínu raději nic neslibuji.

Váš upřímně oddaný

*P. W. Rosher*²¹⁹

*Poprvé otištěno rusky v časopise
„Minuščije gody“, čís. 2, 1908*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

* „Kapitálu“.

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu¹

Londýn 2. září 91

Milý Sorge,

Tvůj dopis ohledně paní Schlüterové jsem přečetl Louise Kautské, je naprosto spolehlivá a zná ty poměry. Louise se domnívá, že paní Schlüterová jen tak prostě zastrašuje, a nedá-li se Schlüter vyvést z míry, že se zase vrátí. Louise také nevěří, že bylo zapotřebí třetí osoby, aby ji naváděla k takovému rozhodnutí. Vždyť už v Curychu to udělala takhle nebo podobně víckrát. Ovšem Schlüter jí svou opakovanou nevěrou dával důvod k takovému pozdvižení, ale ona mu pokaždé obyčejně odpustí a jenom do toho zaplete ty, kdo berou její hněv a rozčilená slova vážně. Louise je poslední, která by se v takovém případě Schlütera zastávala nebo ho omlouvala — ví stejně dobře jako my, co se od něho dá v podobných záležitostech čekat — vždycky se z toho nějak vykroutí. Ale jeho žena stále hrozí rozvodem, a v rozhodujícím okamžiku mu stejně padne zase do náručí — nikdo s nimi nic nespraví.

Bernsteinovi se dnes vrátí z Eastbournu. Sanial a Mac-Vey jsou tady, zítra mě navštíví. Byl jsem měsíc v Ryde¹⁸⁷ u Pumps, se Schorlemmerem, který ale zase odjel do Manchesteru. Když nachladne, pak vůbec neslyší, a tu je s ním těžké pořízení, jinak mu nic nechybí. Mně se vede dobře, ale musím ještě na nějakou dobu pryč, abych se zase pořádně postavil na nohy. Vídeňský Adler a Bebel tu byli 3 dny,²¹⁵ měli dobrou náladu a s kongresem¹¹¹ byli spokojeni.

Poslal jsem Ti hromadu dokumentů, také „Weekly Dispatch“, v němž je Lieb knechtův pařížský interview s matkou Crawfordovou²²⁰. Interview vyvolá skandál; Lieb knecht rozhodně říkal velké nesmysly. Podle toho, co jsem zaslechl, velmi zhubl! Vypadá špatně a se všemi je na štíru, v Bruselu se zcela stranil Němců a Rakušanů.

Na druhé straně naši nejlepší lidé žasnou, že je v rozporu s většinou strany téměř ve všech otázkách. „Vorwärts“ redigoval úplně mizerně, nic nedělal, dal tam napsat Geiserovi úvodník, zastával podivné názory, zkrátka rýsuje se tu katastrofa, kterou by mohl onen interview urychlit.

Starý spor s broussovcí atd. utichl, v Bruselu nebyli broussovcí vůbec zastoupeni, Hyndman se také neodvážil přijít, lidé, které vyslal, se hádali a utržili ostudu, teď hledá oporu v poblázněném Nieuwenhuisovi, ale tím to končí. Marxisté zvítězili na celé čáře v principu i taktice, potají se ještě bude intrikovat, mne a Avelinga atd. budou pravděpodobně v „Justice“ napadat jako dříve, ale otevřená opozice proti nám jako celku už neexistuje.

Nejpodrobnější zprávu o kongresu přinesla „Volks-Tribüne“.²²¹

Z nového vydání „Původu rodiny atd.“⁷⁸ jsem už přečetl 6 archů korektur. Kromě nového úvodu¹⁷² jsou tu velké doplňky v kapitole 2* („Rodina“) a v dalších je jich také ještě několik.

Bruselský kongres znovu ratifikoval haagská usnesení²²², když opět vyhodil anarchisty. To by se mělo zdůraznit v tamním tisku. Jinak otevřel dokořán brány anglickým tradeunionům, snad tam teď ty lepší z nich brzy vpochodují. To jsou dvě nejdůležitější usnesení. Podařené je, že Angličané jsou teď nejreakčnější a že se kvůli nim musí hlavní myšlenka zastírat! Ale to se může, neboť teď už je to jen otázka měsíců, nanejvýš 1—2 let, kdy přijdou. Příští sjezd tradeunionů se sice pokusí zvrátit liverpoolskou¹²⁶ rezoluci o uzákonění osmihodinové pracovní doby, ale i když se to podaří — za pomoci textiláků, kteří přísahají na 10hodinovou dobu —, tím víc to rozvíří hladinu. Naše věc je na postupu — a už se nedá zadržet.

Pozdravuj srdečně svou paní.

Tvůj
B. E.

*V plném znění otištěno poprvé
rusky v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* V orig.: kapitole 3.

Engels Paulu Lafarguovi

do Paříže²²³

Londýn 2. září 1891

Milý Lafarguu,

tak jste zase v posvěcených a posvátných zdech paní Pélagie²¹³ — v *città dolente, fra la perduta gente*²²⁴ —, ale snad to nebude tak dlouho trvat, a dřív než uběhne Váš „rok“, vsadíme tam možná místo Vás Constanse. Rozhodně je to hrozná škoda, že jste nemohl jet do Bruselu, než jste se dal vsadit za mříže, to by bylo úžasně zapůsobilo. Ale nevádí, jsem přesto s kongresem¹¹¹ velice spokojen. Především je tady úplný *krach* broussovsko-hyndmanovské opozice; jako by byla nikdy ani neexistovala a jako by posibilistický kongres z roku 1889²²⁵ byl pouhý přelud. Nedopusť bože, aby se tito pánové stali našimi „přáteli“ — pak by byli stejně nepřítjemní, jako nám v minulosti coby nepřátelé byli k smíchu.

Potom vyloučení anarchistů. Čím stará Internacionála skončila, nová začíná. To znamená se zpožděním 19 let jasné a jednoznačné potvrzení haagských usnesení.²²²

A nakonec kongres otevřel dokořán brány anglickým tradeunionům. Toto opatření dokazuje, nakolik byla pochopena situace. A formulace, které spojily tradeuniony s *třídním bojem* a s *odstraněním námezdní práce*, dokazují, že to dokonce z naší strany nebyl ústupek.

Máme tedy všechny důvody ke spokojenosti. Nieuwenhuisův případ²²⁶ ukázal, že evropští dělníci definitivně překonali období, kdy převládaly velkohubé fráze, a že si uvědomují, jakou mají odpovědnost: je to třída konstituovaná v *bojovou* stranu, stranu, která počítá se *skutečnostmi*. A skutečnosti nabývají stále více revoluční podoby.

V Rusku je už hlad; v Německu nastane během několika měsíců; ostatní země neutrpí tolik, a sice z těchto důvodů: pokles úrody v roce 1891 se odhaduje na 4 milióny kvarterů (11 $\frac{1}{2}$ miliónu hektolitrů) pšenice a na 30—35 miliónů kvarterů (87 až 101 $\frac{1}{2}$ miliónu hektolitrů) *žita*; tento ohromný úbytek se tedy dotýká především obou zemí, které konzumují žito, Ruska a Německa.

To nám zajistí mřr až do jara 92. Rusko se do té doby nepohne; a tak pokud se v Berlíně nebo v Paříži nedopustí nějakých nepocho-pitelných hloupostí, válka nebude.

Ale na druhé straně, přetrvá carismus tuto krizi? Pochybuji. Ve velkých městech a zvláště v Petrohradě je příliš mnoho odboj-ných elementů, než aby se nepokusily využít příležitosti, která se nabízí: sesadit toho ožralu Alexandra III. nebo jej postavit pod kontrolu nějakého Národního shromáždění — on sám možná ini-ciativně takové shromáždění svolá. Rusko se velice snažilo (to zna-mená vláda a mladá buržoazie) vytvořit velký národní průmysl (viz Plechanov v „Neue Zeit“), rozvoj tohoto průmyslu se však značně pozdrží, protože jeho jediný trh — vnitřní trh — mu uzavře hlado-mor. Car uvidí, co znamená udělat z Ruska *soběstačnou zemi* nezá-vislou na cizině; bude tam mít zemědělskou krizi, která se znásobí krizí průmyslovou.

V Německu se vláda — jako vždycky — příliš pozdě rozhodne zrušit nebo dočasně pozastavit obilní cla. Tím bude rozbita ochra-nářská většina v říšském sněmu. Velkostatkáři, *krautjunkeré*, už nebudou ochotni zachovávat cla na *průmyslové* výrobky; budou chtít nakupovat co nejlevněji. A tak možná znovu zažijeme to, co se dělo při hlasování o zákonu proti socialistům⁵⁶: ochranářská menšina, sama uvnitř rozpolcená protikladnými zájmy vzniklými v nových podmínkách, vidí, že je nemožné dohodnout se o detailech ochra-nářského systému; všechny možné návrhy zůstávají v menšině; buď se obnoví systém svobodného obchodu, což je rovněž nemožné, nebo — nastane rozklad, výměna pozic mezi starými stranami a dřívější menšinou, a tím se vytvoří nová většina zastánců svobod-ného obchodu, která bude v opozici vůči dnešní vládě. To znamená skutečný a definitivní konec Bismarckovy éry a vnitropolitického příměří (nemluvím zde o naší straně, nýbrž o „možných“ vládních

stranách); rozpoutá se boj mezi pozemkovou šlechtou a buržoazií a mezi ochranářskou buržoazií (jedna část průmyslové buržoazie) a buržoazními zastánci svobodného obchodu (druhá část průmyslové buržoazie a obchodníci); stabilita vlády a vnitřní politiky se naruší, a konečně tu bude pohyb, boj, život, a naše strana z toho sklídí všechny plody; a budou-li se věci vyvíjet tímto směrem, může naše strana kolem roku 1898 (Bebel věří, že už 1895) přijít k moci.

Taková je situace. O ostatních zemích nemluvím, protože těch se agrární krize tak přímo nedotýká. Ale jestliže tato agrární krize tady v Anglii vyvolá akutní průmyslovou krizi, kterou očekáváme už 25 let, potom —!

Za čtvrt hodinky jdeme na Highgate, zasadíme na Marxův hrob větvičku břečťanu, kterou Motteler přivezl před třemi lety z hrobu Ulricha von Huttena (na ostrově Ufenau v Curyšském jezeře) a která na mém balkóně překrásně vyrostla.

Měl jsem tu několik dní Bebela a Adlera z Vídně²¹⁵, jsou s kongresem velice spokojeni.

Dobře se bavte a využijte příležitosti, která se Vám naskytla, k „soustředění“ na práci, jak to řekl jeden berlínský žurnalista, když ho v roce 1841 vsadili do vězení.

Pozdravuje Váš

B. E.

*V plném znění otištěno poprvé
rusky v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 38, Moskva 1965*

*Podle rukopisu
srovnaného s textem novin
Přeloženo z francouzštiny*

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu¹

Helensburgh, Skotsko, 14. 9. 91

Milý Sorge,

vyjeli jsme si sem s Pumps a Louisou Kautskou na výlet²¹⁸, jsme už týden buď v horách, nebo u vody, a to mi jde velmi k duhu. Za týden budeme zase doma.

Schlüterovým není pomoci. On si neodpustí aby neběhal za každou sukní, ona mu pokaždé zase odpustí, a smíruje se s ním, i když naoko vyhrožuje rozchodem. Jestliže ale paní Schlüterová zůstane tentokrát přece jen v Německu — a tomu moc nevěřím —, pak proto, že ji tam k tomu lidé přemluví.

Pan Ferdinand Gilles, ničemný pisálek, který k nám přišel z Pokrokové strany²²⁷, ale my jsme o něho v Německu nestáli, se spojil v Londýně s Hyndmanem a spol. a má také za sebou skupinu v německém Komunistickém spolku²²⁸. Ten člověk nám byl z jistého pramene, který nemohu uvést, označen jako policejní špicl, a to také vysvětluje jinak nepochopitelné peněžní prostředky (pro školu, kterou tu založila Louise Michelová, upisuje roční příspěvek šest liber št.). To individuum se snažilo na bruselském kongresu¹¹¹ špinit Avelinga a šířit o něm mezi Němci lži, které potichu roztrušují Hyndman, stará Besantová, její milenec Herbert Burrows a jiní: že Aveling zanechal svou ženu a 3 děti ve velké bídě, když se oženil s Tussy, a jeho tchán prý mu chtěl za to rozbít hlavu. (Ale Aveling se rozešel se svou ženou po vzájemné dohodě víc než před 8 lety, ona si ponechala jmění, které jí vynáší ročně přes 500 liber št., děti tu nikdy nebyly a tchán je dávno mrtev.) Když nepochodil, pokusil se ty lži udat mezi dopisovateli buržoazních listů, a *to se přirozeně*

podářilo. Bylo toho plno ve všech novinách. V Bruselu nemohl Aveling nic dělat, aby nedal policii záminku k zásahu do práce kongresu. Ale když se vrátil do Londýna, vyložil nám ten skandál, a my jsme s ním byli zajedno, že Gilles musí dostat výprask. Když se to nepodařilo v německém spolku, šel Aveling minulé úterý, 8. t. m., s Louisou Kautskou jako svědkyní — aby Gilles nemohl lhát, že byl přepaden dvěma *muži* — do jeho domu a vlepil mu s vervou dva pořádné políčky. To snad pomůže trochu víc. Zda ta událost měla další následky, nevím, protože téhož dne jsme odcestovali a nemohli jsme se tudíž víc dovědět.

Aveling ihned poslal Liebknechtovi do „Vorwärts“ zprávu, jak se věci mají,²²⁹ a tak se o tom bude jistě mluvit i v Americe.

Z amerických delegátů jsem se setkal s Mac-Veyem a Abrahamem Cahanem, židovským apoštolem, oba se mi zamlouvali.

Kongres po tom všem, co mu předcházelo, je naším skvělým vítězstvím — broussovci se vůbec neukázali a Hyndmanovi stoupenci si strčili svou opozici do kapsy. A nejlepší je, že anarchisty vyhodili ze dveří, docela jako na haagském kongresu.²²² Kde stará Internacionála skončila, právě tam zase začíná nová, nekonečně větší a vysloveně marxistická.

Také sjezd tradeunionů v Newcastlu je vítězstvím.²³⁰ Staré tradeuniony, v čele s textiláky, a celá reakční strana mezi dělníky vynaložili všechny síly, aby zvrátili usnesení o osmihodinové pracovní době z roku 1890. Pohořeli, dosáhli jenom drobný, okamžitý ústupeček. To je důležité. Zmatek je ještě veliký, ale chod dějin se nedá zdržet a buržoazní listy s úděsem, pláčem a skřípěním zubů přiznávají úplnou porážku *buržoazní dělnické strany*. Zvláště skotští liberálové, tito nejinteligentnější a nejklašičtější buržoové impéria, jednohlasně nařikají, jakou mají dělníci hroznou smůlu a jak jsou beznadějně zvrácení.

Srdečné pozdravy Tobě a Tvé paní.

Tvůj
B. E.

*V plném znění otištěno poprvé
rusky v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Londýn 28. září 91

Milý Kautsky,

právě dnes jsem Ti chtěl psát kvůli programu — když tu přišel od Tebe dopis.

Tvůj návrh programu je *mnohem lepší* než oficiální, a jsem rád, že Bebel chce navrhnout, aby byl přijat. Budu jej v tom podporovat. Odstranil jsi jedinou chybu svého prvního návrhu — rozvláčnost — a překonal oficiální program co do stručnosti. Chtěl bych však navrhnout toto:²³¹

1. oddíl, str. 785—86 „Neue Zeit“, odstavec 2, řádek 3: růst *produktu* lidské práce, místo výnosu. Marx poukazoval na to, jak je „výnos“ dvouznačný, neboť tento výraz může znamenat jak produkt sám, tak i jeho hodnotu nebo dokonce náhodně *realizovanou* cenu.

Dále: soukromé vlastnictví k *těmto* výrobním prostředkům bez výjimky. Jsou přece míněny veškeré společenské výrobní prostředky nebo výrobní prostředky určitého pracujícího jednotlivce, rolníka nebo řemeslníka — v obou případech jsou velmi určité, je to tedy třeba vyjádřit určitým členem. Vypustí-li se člen, zanechává to pochybnosti o smyslu, aspoň se mi to tak zdá.

2. oddíl, „Neue Zeit“, str. 788, odstavec 1, je poněkud slabě formulován. „Která trpí dnešními poměry“ je příliš mlhavé. Mělo by se říci, že v důsledku třídních protikladů také vládnoucí třídy intelektuálně a morálně degenerují, a to ještě více než třída potlačovaná. To si ještě uprav, souhlasíš-li. Rovněž je mlhavý konec věty, že proletariát je jediná třída, *jejíž zájem atd. . . podněcuje*. Řekl

bych to asi takto: jejíž osvobození bez zespolečenštění výrobních prostředků není možné nebo podobně.

Odstavec 2. ... Nemůže vést hospodářské boje — a *organizovat se jako bojující třída* bez politických práv (čím větší má mít úspěchy, tím více potřebuje ke svým hospodářským bojům a ke své organizaci jako bojující třída politickou svobodu a rovnoprávnost?) — zbytek jako v textu.

Toto jen tak stručně poznamenávám, na víc bohužel nemám čas, protože se mi nahrnulo plno práce.

Edův článek jsem si ještě ani nestačil přečíst.

Ve svém prvním článku upadáš taky trochu do „utopie“. Kde je ta země, kde a kdy se stalo to, co popisuješ na str. 726 až 730? (současně s tímto převratem se uskutečňoval jiný). Čas a místo různých směrů se mi zdají být z pohodlnosti hodně zpřeházené. Ale to nic, velká většina Tvých čtenářů si toho nevšimne a každý si může vybrat, co se mu hodí do krámu.

Dík za noviny. To je dobře, že strana je dost silná, aby snesla bez újmy Liebknechtovy řeči — v listu*, a to je důležitější, nastanou jistě brzy také nějaké změny. Musím přiznat, že mě ten staroch udivuje i tím, jak velice zaostal. Ale jsme teď síla, a tak si můžeme dovolit vláčet s sebou takový muzeální kousek a dopřát mu radost, aby si myslel, že je všechno vyřízeno, jakmile si našel frázi, která jej v každém daném případě uspokojí.

Pan J. Wolf mi také poslal svůj výtvar. Nepřečetl jsem to a založil do skříně, kde to bude odpočívát, dokud nebude hotova předmluva k 3. dílu.²³² Teď je řada na dopise z Neumünsteru, který jsi mi poslal. Zní doslova:

„Curych 20. září 91. Vážený pane! V posledním sešitu Conradových ‚Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik‘ Vás drze obviňuje brněnský žid Wolf, profesor zdejší polytechniky, že jste neporozuměl Marxově teorii o nadhodnotě a že proto chcete utajit 3. díl. Dáte mu pár facek? Váš ctitel.“

To sice zrovna ne, ale budu se přece muset na ten škvár podívat.

* „Vorwärts“.

Že řešení C. Schmidta *není* Marxovo řešení, to jsem mu hned napsal, ale jinak jsou v knize tak zdařilé věci, že ji pokládám za nejvýznamnější ze všeho, co se objevilo v ekonomické literatuře od Marxovy smrti.²³³ Jakmile vyřídím běžné záležitosti, nebudu se na nic ohlížet a dám se do 3. dílu, všechno ostatní půjde stranou.

C. Schmidt byl v Berlíně, „Vorwärts“ během prázdnin opravdu dobře redigoval, snad teď v Curychu nastoupí jako soukromý docent, což prosadil Stössel navzdory profesorům.

Je správné, že pojeděš na sjezd²³⁴. Lidé budou mít proti „Neue Zeit“ mnoho námitek, to už je jisté. Musíš všechno vyslechnout, pokud možná neodpovídat a potom jít svou vlastní cestou. Dokud je Bebel v čele, všechno se urovná.

Gillesiady* zde náležitě využijeme. Když Hyndman a spol. poznali, že tak žalostně ztroskotala celá jejich rozvětvená mezinárodní intrika s posibilisty, přirozeně zuří a zastávají se ho. Nic lepšího jsme si nemohli přát, než aby se s Gillesem ztotožnili — bohužel, už se začínají od něho odvracet. Však víš, že mnozí z těch pánů nemají kuráže nazbyt a po fackách netouží.

Louise pozdravuje.

Tvůj

B. E.

*Poprvé otištěno v knize
„Aus der Frühzeit des Marxismus.
Engels' Briefwechsel mit Kautsky“,
Praha 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Viz tento svazek, str. 181—182.

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína¹⁰⁶

Londýn 29. září 91

Milý Auguste,

Tvůj článek o Rusku ve „Vorwärts“ se nám všem velice líbil,²³⁵ bude mít velmi dobrý ohlas. Shodujeme se v tom, že hrozí válečné nebezpečí, a to speciálně od Ruska, a že když válka vypukne, musíme právě my a v našem vlastním zájmu napnout všechny síly, aby bylo Rusko poraženo. Rozdíl je jenom v tom, že podle Tebe si Rusové válku přejí a podle mne chtějí jen tak vyhrožovat, zatímco ve skutečnosti na útok nepomýšlejí, ale zároveň jsem si vědom, že nakonec zaútočit mohou.

Studoval jsem po léta metody a zvyklosti ruské diplomacie v současnosti i minulosti a vím, že válka pro ni znamená vždy diplomatickou porážku, protože válka je pro ni do určité míry stále něco nežádoucího. Neboť za prvé je úspěšné diplomatické zastrašování levnější a jistější, a za druhé každá nová válka jen dokazuje, jak je ruská armáda na dobytelské cíle poměrně slabá. Vojenské kruhy v Rusku nadsazují tak obrovsky svou válečnou pohotovost, že i po odečtení 30 % diskontu stále ještě diplomacie velice přeceňuje bojovou způsobilost armády. Ze všech faktorů, s kterými musí počítat, je vlastní armáda naprosto nevypočitatelná. Ruská diplomacie vstupuje ochotně do války jenom tam, kde její bitvy musí vybojovat jiní (1813—14).

Dostane-li se zde k veslu Gladstone, získá ruská diplomacie to nejpriznivější postavení, jaké se jí jen může naskytnout během příštích desítekletí. Francie jako aktivní spojenec, Anglie v blaho-

volné neutralitě — to už znamená mnoho. Jsem přesvědčen, že pak Rusové vystupňují napětí k bodu varu. Ale vypukne-li válka skutečně, stane se to proti jejich vůli.

Naprosto jisté je, že půjčka²³⁶ může znamenat eventuálně válečnou půjčku. To ale jen naznačuje, že se pánové připravují na *všechny* eventuality. Všechny ostatní příznaky, které uvádíš — zákaz vývozu obilí, pokusy s vylodováním v Černém moři atd. — mi dokazují totéž. Je to vypočítáno na to, aby se Evropa, zvláště Trojspolek²³⁷, v rozhodujícím momentu bály války víc, než to může nezranitelné Rusko potřebovat; aby Rusko shráblo na Východě něco pro sebe a aby francouzští šovinisté utřeli nos.

Domníváš se, že Rusko *musí* zaútočit, protože má vnitřní neshody. To si nemyslím — aspoň ne v tom smyslu, jak to pravděpodobně chápeš Ty. V Rusku trpí tři třídy: pozemková šlechta, rolníci, vznikající proletariát. Pro revoluci je proletariát ještě slabý, šlechta zas už příliš slabá a rolník se nezmůže na víc než na neplodná místní povstání, dokud vítězné povstání městských center patřičně tato povstání nestmelí a nepodpoří. Naproti tomu mladá buržoazie vzkvétá jako nikde jinde; je blízka stadiu, kdy se musí střetnout s byrokracií, ale může to ještě léta trvat. Ruská buržoazie vznikla z nájemců palíren a armádních dodavatelů, kteří dovedli stát ždímat, je tím, čím je, zásluhou státu — tyje z ochranných cel, subvencí, okrádání státu, z licencí k nemilosrdnému vykořisťování dělníků pod státní ochranou. Až se tato buržoazie, která daleko vyniká nad naši svou ničemností, vzepře carismu, pak bude zle.

Jestliže se z ohledu na *tuto* buržoazii přeje válce, tedy jen proto, že převedla panslavismus do materialistického jazyka nebo spíše odhalila jeho materiální základ: rozšíření vnitřního trhu anexemi. Proto ten slovanofilský fanatismus, proto ta zuřivá nenávisť vůči Němcům — vždyť ještě před 20 lety byly ruský obchod a průmysl skoro výlučně v německých rukou! — proto pogromy na židy. Tato bídná a nigramotná buržoazie, která si nevidí ani na špičku vlastního nosu, si ovšem přeje válku a šťve do ní v tisku. Ale ze strachu před revolucí uvnitř země žádný car si *dnes* nedovolí válku rozpoutat. To bylo možné v 70. letech, kdy chátrající šlechta v zem-

stvech poznala, že její postavení je všude stejné, a byla tím rozhořčena. Teď už tahle šlechta velice upadla, buržoové ji vykupují z jejích statků, už se moc zaprodala peněžnímu žoku buržoazie, a ten je novou oporou carismu přímo v hlavních městech, kde by jediné mohlo hrozit nebezpečí. A dnes by mohly palácové revoluce nebo zdařilý atentát pomoci k vládě jenom buržoazii, ať už by ten kousek spáchal kdokoli. Tato buržoazie by ovšem byla s to vrhnout se do války ještě dřív než sám car.

Ale to je vedlejší. Válečné nebezpečí vidíme oba, a přestože je v Rusku hladomor, který rozhodně podceňuješ, může se vládnoucím kruhům vysmeknout uzda z rukou, a na tento fakt musíme být také připraveni. Uvidím, co se dá dělat ve Francii, obyvatelstvo musí být upozorněno na různé věci, ale to musí udělat *Francouzi sami*. Lidé musí pochopit, že válka proti Německu ve spolku s Ruskem je především válkou proti nejsilnější a nejpřipravenější socialistické straně v Evropě a že nám nic jiného nezbyvá než ze všech sil udeřit na každého útočníka, který pomáhá Rusku. Neboť buď podlehneme my, a pak bude socialistické hnutí v Evropě pohřbeno na 20 let, nebo se dostaneme sami k veslu, a pak se obrátí proti *Francouzům*, co se zpívá v „Marseillaise“: *Quoi, ces cohortes étrangères feraient la loi dans nos foyers?** Nynější režim v Německu rozhodně válku nepřezijí, k obraně je třeba neobyčejného vypětí, příliš revolučních prostředků.

Máš pravdu, dojde-li k válce, musíme požadovat všeobecné ozbrojení lidu. Ale tak, aby navazovalo na organizaci, která už existuje, resp. je připravena pro případ války. Tedy zařazení *dosud nevyuččených* osob do náhradní zálohy²³⁸ a zeměbrany²³⁹ a především *okamžitý nouzový výcvik*, zároveň ozbrojení a zařazení do pravidelných oddílů.

Provolání k Francouzům musí mít poněkud jinou formu.²⁴⁰ Tak hloupí ruští diplomaté nejsou, aby otevřeně rozpoutali válku před tvářmi celé Evropy. Naopak, udělá se to tak, aby se provokující stranou zdála buď Francie, nebo země, která patří do Trojspolku. Podobných casus belli mají Rusové připravených v aktovce na tuc-

* Což mají tlupy cizáků nám řídit v našich domovech?

ty; jak na to speciálně odpovědět, to bude záležet na tom, jaká záminka k válce se uvede. Rozhodně musíme prohlásit, že jsme od roku 1871 byli vždy ochotni k mírové dohodě s Francií, že jakmile se naše strana dostane k vládě, může se jí ujmout jen s podmínkou, že Alsasko-Lotrinsko bude moci svobodně rozhodnout o své budoucnosti; že my však, bude-li nám válka vnucena, a to válka s *Ruskem*, v tom uvidíme útok na naši existenci a budeme se muset bránit všemi prostředky, využijeme všech opěrných bodů, které máme k dispozici, tedy také Met a Štrasburku.

Co se týče vedení války, rozhodující význam mají především dvě okolnosti: slabinou Ruska je útok, ale nesmírně silné je v obraně, zasadit mu úder do srdce není možné. Francie je silná v útoku, ale po několika porážkách není útoku schopná a není už nebezpečná. Protože na Rakušany jako velitele a na Italy jako vojáky moc nedám, bude muset naše armáda zasadit hlavní úder a odrazit první nápor. Zadržením Rusů, ale porážkou Francouzů, tím bude muset válka začít. Jakmile bude francouzská ofenzíva zneškodněna, může se přikročit k dobytí Polska až po Dvinu a Dněpr. Stěží dříve. To se musí provést *revolučními* prostředky, a bude-li to nutné, předá se Polsku, které se má obnovit, do vínku kus pruského Polska a celá Halič. Podaří-li se to, dojde snad ve Francii k převratu. Musíme zároveň naléhat na to, aby se Francouzům v zájmu míru nabídly aspoň Mety a Lotrinsko.

Pravděpodobně to však tak hladce nepůjde. Francouzi se nedají jen tak prostě porazit, jejich armáda je *velmi dobrá* a lépe vyzbrojená než naše, a to, čeho se u nás dosáhlo ve výchově velitelských sborů, nedělá na mne dojem, že by bylo nějak vynikající. Letos v létě se ukázalo, že se Francouzi naučili mobilizovat. Rovněž že mají dost důstojníků *pro první sled v poli* — ten je silnější než náš. Teprve oddíly, které potáhnou do pole později, pocítí naši převahu v důstojnickém sboru. Přitom je přímá cesta mezi Berlínem a Paříží na obou stranách silně chráněna pevnostmi. Zkrátka v nejpříznivějším případě dojde pravděpodobně k boji, v němž budou obě strany střídavě úspěšné a budou stále povolávat nové posily, až se jedna strana vyčerpá — až se do toho vloží aktivně Anglie, která pak může tu stranu, proti níž se rozhodne, Německo nebo Francii,

za daných podmínek *vyhladověti* a donutit k míru jednoduše tím, že bude blokovat dovoz uhlí. Co se zatím bude dít na ruských hranicích, bude záviset většinou na tom, jak povedou válku Rakušané, nedá se to tedy odhadnout.

Toto se mi zdá však jisté: Budeme-li poraženi, rozpoutá se na léta v Evropě šovinismus a revanšistická válka. Zvítězíme-li my, uchopí se vlády naše strana. Vítězství Německa znamená tedy vítězství revoluce, a dojde-li k válce, musíme si vítězství nejen přát, ale všemi prostředky je podporovat.

Edův článek²⁴¹ měl být odpovědí *Vollmarovi*¹⁹³ a jako takový by byl zcela na místě. Místo toho se s tím dobrák Eda tak dlouho piplá, až to vyjde jako odpověď na *kronšadtské sbratření*²¹⁴, a k tomu se to přirozeně absolutně nehodí, neboť se měla zdůraznit docela jiná hlediska. Tam se mělo bezpodmínečně říci, že když Francie zastupuje *formálně* vůči Německu revoluci, stojí Německo prostřednictvím své dělnické strany *materiálně* v čele revoluce, a to že se za války musí projevit — kdy my a s námi revoluce budeme buďto rozdrnceni, nebo se ujmeeme vlády.

Á propos. Dovídám se, že chceš na sjezdu doporučit rozbor zásad od K. Kautského²³¹ jako program. Také jej pokládám v nynější době („*Neue Zeit*“, čís. 51) za daleko lepší než náš návrh¹⁹¹. Jen jsem mu doporučil nějaké změny v části otištěné na str. 788.* Zřejmě o tom hodně přemýšlel a se zdarem. K Edovu článku o jednotlivých požadavcích jsem se ještě nedostal. O Leibfriedovi — Cunovi²⁴² napíšu v příštím dopise — brzy.

Zdraví Tě Louise a Tvůj

B. E.

1. října

Už jsem chtěl hořejší psaní odeslat, když tu přišel Tvůj dopis z 29. Doufám, že jsi můj dopis, který vyšel v „*Socialiste*“^{**}, četl v *originále*. Překlad ve „*Vorwärts*“ je příšerný a místy holý nesmysl.

* Viz předchozí dopis.

** „Bruselský kongres a situace v Evropě (z dopisu Paulu Lafarguovi)“, viz tento svazek, str. 178—180.

Kde k čertu bere Liebknecht tak hrozné překladatele? — Že se blíží doba, kdy budeme mít v Německu většinu nebo aspoň budeme jedinou stranou, která bude dost silná, aby se chopila kormidla — *vydržt-li mtr* —, to je přece samozřejmá věc. A právě proto bych si nepřál, aby byl tento plynulý proces vývoje přerušen krizí, která by jej sice mohla o 2—3 roky zkrátit, ale právě tak o 10 až 20 let prodloužit.

Pokud jde o moje poznámky, že se příliš ohlížíte na úsudek protivníků, máš na tom sám vinu; ve svém dopise o Edově poznámce²⁴³ píšeš: „*Vždyť naši protivníci napadnou už ten spis jako tendenčně zaměřený proti Lassalovi.*“ Když člověk pravidelně slyší při každé příležitosti opakovat tento argument s protivníky, napadne jej nakonec nutně glosa, že nám naši protivníci mohou vlézt na záda. Ostatně Marx a já jsme si říkali už v roce 1848: co jsme to udělali za hloupost, že nás naši protivníci *chválí*? — tedy stejně jako Ty.

Geisera nesmíte za žádných okolností do „Vorwärts“ pouštět. Vždyť mu v St. Gallenu udělili důtku s výstrahou¹⁶⁹, *ten* přece nesmí redigovat! Také Bloss je strašpytel a ještě k tomu je nudný. — Co se týká šestého úvodníku od Liebknechta²⁴⁴, s tím si nemusíte dělat mnoho starostí; vsázím se, že ho za tři týdny úvodníková horečka přejde a že zas řekne jako tehdy roku 1866 v Lipsku: kdo si myslí, že je teď čas na psaní úvodníků, ten tuto dobu nechápe.

Vídeňský „Arbeiterinnenblatt“* vzbudí pravděpodobně u Vašich žen z ženských časopisů velkou nevoli. Ty jsou ještě všechny silně ve vleku Schackové²⁴⁵ a chtějí jakési speciální ženské hnutí, a ne být pouze ženskou složkou dělnického hnutí. Ale vídeňský list velmi energicky zastává právě toto poslední stanovisko, a jestliže se ženy u nás tak pěkně angažují, jak Ty říkáš, ustoupí apartní tažení za ženská práva — čistě buržoazní paráda — brzy do pozadí. Jestliže pak jeho nynější mluvčí budou vlastním pohlavím odstrčeny, nebude jich škoda, ale vídeňskému listu zůstane sláva, že zastával a hájil jako první mezi všemi ženskými listy toto stanovisko.

Odmítnutím Avelingova prohlášení proti Gillesovi jste zase jedenkrát dokázali, že v každém Němci vězí byrokrat, který začne

* „Arbeiterinnen-Zeitung“.

úřadovat, jakmile se dostane k sebemenšímu oficiálnímu flíčku. Aveling nepovažuje za slučitelné se svou ctí, že v německém tisku se rozšířilo a není vyvráceno Gillesovo tvrzení, že prý on potrestal tělesně Avelinga. Dá si od Louisy potvrdit, jak to ve skutečnosti bylo, a oba to podepíší svým jménem. V každé jiné zemi na světě by se řeklo: to je věc, při níž dotyční musí sami vědět, co mají dělat; já jako redaktor nemusím schvalovat jejich jednání, ale uznávám jejich právo, aby podle svého dobrozdání hájili svou vlastní věc. U Vás naproti tomu redakce zasahuje jako cenzor, ví všechno vřdycky sama nejlíp a zakazuje jim vést svůj vlastní proces. Redakce se může právem domnívat, že *ona* se s Gillesem vypořádala, a nemusí se o něm *sama* zmiňovat, ale když Aveling a Louise vystoupí svým vlastním jménem, nesmí se na to dívat z *tohoto* hlediska a *příteli* odepřít slovo. Mimochodem vůbec nesouhlasím s Vašimi pochybami, dokonce jsem Louisino prohlášení zkoncipoval.

Co nato Gilles hned uveřejnil, je na přiloženém výstřižku. Avelingovu odpověď dostaneš za několik dní. S tím Bradlaughem udělal Aveling obrovskou hloupost, ale ve skutečnosti je nevinný. Aveling byl tehdy v peněžních záležitostech a při politických jednáních absolutně naivní, zelenáč, neuvěřitelně hloupý mladý básník. Bradlaugh to věděl a velmi hanebně ho vykořisťoval; založili přírodovědeckou školu s laboratoří, přičemž Bradlaugh převzal administrativu a Avelingovi naložil na bedra nejen všechnu práci, ale konečně i veškerou finanční odpovědnost. Když se stal Aveling socialistou a oženil se s Tussy, pomlouval jej Bradlaugh, že prý se zabývá pochybnými peněžními operacemi — Aveling byl v neobyčejně těžké situaci, ale úplně nevinný, pouze nepochopitelně hloupý. A když pak Bradlaugh uveřejnil ten otevřený dopis, byl Aveling velice hloupý, že neodpověděl, a div ještě nezaplátil Bradlaughovi, který jej nadto okradl, 200 liber št.! Je to už stará historie a Bradlaugh je mrtev, a poněvadž se Bradlaugh měl na pozoru, aby vyřkl určitá obvinění, nedá se dělat nic jiného, než aby Aveling vyprávěl průběh té záležitosti veřejně, až se mu naskytne příležitost. A ta se naskytne, jakmile pan Hyndman, který ty drby začal ohřívát, přijme Avelingovo vyzvání, aby proti němu veřejně vystoupil. — Také věc s chicagským telegramem je od A do Z vymyšlena, pochází však

také od Hyndmana. Naším úkolem teď je dostat se *jemu* na kobytku, neboť Gilles je pouze jeho hlásná trouba.

Mnoho pozdravů od Louisy a ode mne Tvé paní a Tobě.

Tvůj

B. E.

*V plném znění otištěno poprvé
rusky v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu¹

Londýn 30. září 91

Milý Sorge,

byl jsem s Pumps a Louisou Kautskou 14 dní ve Skotsku a v Irsku²¹⁸, hned nato jsem vyřídil korekturu nového vydání „Původu rodiny“, teď se zbavuji svých dluhů v korespondenci a pak dokončím III. díl*.

Mimo jiné přikládám, co je třeba vyřídít s matkou Wischnewetzskou, což jí snad můžeš poslat. Kromě těchto záležitostí s ní přirozeně nechci nic mít.

Z Tvého dopisu z 15. se s politováním dovídám, že Tě trápí dna. Pak je ovšem správné, že omezuješ dusíkatou potravu a věnuješ víc času tělesnému pohybu.

Bruselský kongres¹¹¹ měl lepší průběh, než si myslíš, z Němců se zachoval nemožně jenom Liebknecht, ale toho provokoval docela hrubým, kněžoursko-jezuitským způsobem Nieuwenhuis. Louise, která zastupovala vídeňské dělnice, říká, že ty jeho sprosté útoky a urážky nebylo možné poslouchat.

Také sjezd tradeunionů byl úspěšný.²³⁰ „Staří“ se snažili, seč byli, aby zvrátili liverpoolské usnesení o osmihodinovém pracovním dnu, a že se jim je podařilo jenom krapet oklestit, už to znamená porážku starých a jejich buržoazních spojenců. Kdybys byl četl liberální listy, zvláště skotské, to bys viděl, jak nařikaly nad poblouzněním anglických dělníků, kteří propadají socialismu.

* „Kapitálu“.

„People“ se nedá číst. Už jsem dlouho neměl v rukou tak hloupě sflikovaný list. Kdo překládá můj „Vývoj“? Jonas?²⁴⁶

Peníze na „Socialiste“ pošlu a dám Ti o tom později zprávu.*

Lafargue kandiduje v Lille a to ho opravňuje, aby na 5 týdnů volební kampaně opustil vězení a agitoval. Těžko bude zvolen, ale jeho zvolení v departementu du Nord v příštích všeobecných volbách je jisté.²⁴⁷

Gilles se ještě pořád pokouší s Hyndmanovou pomocí kydat hnůj na Avelinga, ale to je spíš radostná zpráva: za prvé proto, že Gilles je náramný darebák, a za druhé, poněvadž se nám tak podaří dříve demaskovat Hyndmana. Příště zase napíšu, co tu je nového.

Srdečně zdravím Tvou paní a Tebe.

Tvůj

B. E.

*V plném znění otištěno poprvé
rusky v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Viz tento svazek, str. 213.

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 2. října 1891

Moje milá Lauro,

dnes jsem poslal Tobě i Ravému archy 7 až 12 (konec) „Původu“ s červeně vyznačenými změnami. A tím doufám skončí Tvá námaha,¹⁰⁸ za kterou nevím jak Ti poděkovat. Snad Tě výsledek do určité míry odmění za Tvou práci.

Paul je už teď doufám na svobodě, ta dovolená velice prospěje jemu i věci;²⁴⁷ „Sever“ je přímo žhavý, a železo se má kout, dokud je žhavé.

Boulanger byl *natolik* mrtvý, že už mu byl zřejmě život proti mysli. Zemřel tak, jak žil — en homme entretenu*. Ztrátu své milované paní de Bonnemainsové by snad byl ještě unesl, ale ztrátu jejího jmění (anglické noviny tvrdí, že prý mu *nic* neodkázala) — ach, to bylo něco jiného!

Nikdo nebude mít z této komické události takovou radost jako Rochefort; statečný generál se pro něho postupně stal skutečnou noční můrou.

Co mám, milá Lauro, pro všechno na světě napsat do toho „Almanachu“²⁴⁸, kde bude, soudě podle oznámení, zastoupena neuvěřitelná směsice lidí, zásad a věcí? Rozvoj socialismu v Německu, vždyť to by byla celá kniha! A jiné zajímavé otázky? Ty nejzajímavější a nejdůležitější jsou takové, že kdyby o nich napsal *cizinec*, mohlo by se to francouzským čtenářům jevit jako urážka. Kromě toho mě necháváš v nevědomosti o tom, dokdy se ta věc má napsat a kolik místa se pro ni předpokládá. Ale stejně jsem tak za-

* jako vydržovaný muž.

valen práci, naléhavou práci, že jsem nemohl napsat ani řádku. Žádný čas jsem tedy neztratil.

Minulé pondělí* sem Percy přivezl děti, a od té doby je celá rodina u nás. Lily upadla a trošku si narazila páteř, má pro všechny případy dostat vzpěru, a to bude ještě nějaký den trvat. Percy dnes odjíždí.

Louisiny hyení noviny nevyjdou dřív než 15. t. m.²⁴⁹; články od Tebe, Tussy a Louisy vyvolají senzaci mezi bojovnicemi za práva žen v Německu a Rakousku, protože fakticky dosud nikdo nepostavil tuto otázku a neodpověděl na ni tak přímo, jako jste to udělaly Vy tři. Jak Louise, tak i Tussy mi říkají, že mají před německými (berlínskými) bojovnicemi za práva žen posvátnou hrůzu. Jenže jejich vláda se už chýlí ke konci. Bebel píše velice nadšeně, s jakým zápalem se teď pracující ženy v Německu vrhají do hnutí, a pokud to je tak, budou ty staromódní poloburžoazní *harcovnice* za ženská práva brzy vytlačeny na vedlejší kolej.

Gilles dál vydává letáky proti Edwardovi. Za dva tři dny Ti o tom napíšu víc. Hyndmana, kterému Gilles slouží jako nástroj, se snažíme usvědčit z pomlouvání — a doufejme, že se mu nepodaří smýt ze sebe tu špinu, kterou špinavý Gilles nechtěně poskvrnil toho, kdo takový nástroj používá.

Srdečné pozdravy od Pumps, Louisy a dětí.

Vždycky Tvůj

B. E.

[*Douška Louisy Kautské*]

Milá Lauro,

srdečný dík za Váš dopis; jak už Vám sdělil Generál, vyjde náš „epochální“ list teprve 15. X., pravděpodobně kvůli Victorově soudnímu procesu v Čechách. Kdy zase něco dostanu? Předpokládám totiž, že když jste řekla A, milá Lauro, řeknete i B. Všechno s radostí uvítáme. Srdečný pozdrav Vám i M. P. za Lille²⁵⁰.

Vaše

Louise

Poprvé otištěno v knize

F. Engels, P. et L. Lafargue,

„*Correspondance*“, sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu

Přeloženo z angličtiny

a němčiny

* 28. září.

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína

Londýn 6. října 91

Milý Auguste,

přikládám, co je třeba k případu Cuno—Leibfried.²⁴²

Teď si ale myslím, že byste udělali dobře, kdybyste přestali bombardovat chudáka Edu dopisy kvůli Lassalovi⁸²; nesmírně ho to rozčiluje a už je úplně blázen z toho, co na něm jednak chcete Vy a co jednak *on* pokládá za svou povinnost; jeho práci to může jen uškodit a on pak nakonec stvoří něco rozporuplného. *Že je v tom* ta poznámka²⁴³, tím jste *zrovna tak vinni jako Eda*, a kvůli jedné mizerné poznámce odsoudit celou jeho velmi dobrou práci, to přece není správné. Řekl jsem mu, aby se tím nedal mást, ale aby si na železnou pěst navlékl hedvábnou rukavičku, a pak že mu budete nakonec vděční, že tak Lassalla zkritizoval. Neboť je mi jasné, že až si *teď* Lassallový věci znovu přečtete, budete se sami divit, co v nich je a že jste mohli slepě věřit falešnému hrdinovi, vždyť jste si to v době protisocialistického zákona⁵⁵ ve styku s lassallovci sami ze zdvořilosti vsugerovali. Jsem přesvědčen, že Vy a celá spousta lidí, kteří ještě lpí na lassallovské tradici, už vůbec nevíte, co ten člověk řekl a napsal (a většinou to řekl a napsal proti svému lepšímu svědomí); a tak nové vydání Lassalla bude opravdu užitečné i pro Vás, jestliže jen budete toho proroka sami číst tak pilně jako jeho kritika.

Lafargue není ještě z vězení venku, ale jestliže jej vlada během předvolebního období *nepropustí*, bude v Lille pravděpodobně zvolen.²⁴⁷ Vyhlídky jsou dobré, Delory by byl býval zvolen už v posledních volbách, kdyby boulanžismus, který je dnes už roztráštěn, neuložil spoustu dělnických hlasů.

V Paříži může snadno nastat vládní krize, Rouvier má špatnou pověst, až bůh brání, Constanse už od Boulangerovy smrti nepotřebují a Carnot jej nenávidí, poněvadž se chce stát jeho nástupcem. Freycinet a spol. se chtějí rovněž zbavit Rouviera a Constanse, a tak může snadno dojít k roztržce, až se sněmovna 15. sejde.

S potěšením jsem si přečetl, že Vám Dietz vyplatil můj honorář.

Louise Ti vzkazuje, že fotografie přišly, všichni srdečně děkujeme. Vzala si jednu z těch dvou stejných, já tu z profilu.

Srdečné pozdravy Tvé paní a Tobě od Louisy a

Tvého

B. E.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Paulu Lafarguovi

do Paříže

Londýn 13. října 1891

Milý Lafarguu,

pročpak jste mi neřekl o šek hned, když jste ho potřeboval? Nač vystavovat Lauru takovému pokořování, když víte, že stačí jediné Vaše — nebo její — slovo, a můžete tomu zabránit?

Ctěný Constans z Vás chce zřejmě mermomocí udělat poslance za Lille.²¹³ Tím lépe, doufejme, že se mu to podaří! Bude-li Vaším soupeřem pouze jediný oportunist⁴⁵, máte určitě všechny vyhlídky na úspěch. Vědět, že jste ve sněmovně, to by mělo velký význam — ostatní socialističtí poslanci nejsou zřejmě *na výši*, je to slabota, slabota, slabota!

Constans určitě udělá, co bude v jeho silách, abyste neprošel — ale v tom případě bude pracovat pro Vás, tak jako Bismarck v Německu pracoval pro nás. U nás totiž nepracují socialisté pro pruského krále*, ale pruský král pracuje pro socialisty. A je docela dobře možné, že vztek, který se zmocnil Constanse, když ho v Marseille vypískali a vyprovodili posměšky²⁵¹, zapůsobí jako mocný prostředek pro Vaše zvolení. „Hlavně nebýt horlivý“²⁵², pane Constansi!

Musím dnes napsat dlouhý dopis Bebelovi** pro erfurtský sjezd²³⁴, je třeba prodiskutovat řadu velmi důležitých otázek. Proto dopis končím. Zachovejte si dobrou náladu, hleďte se vždycky vysmát svým odpůrcům, věřte v historické vítězství naší strany a držte prach v suchu.

* Viléma II.

** Viz tento svazek, str. 202—205.

Tisíckrát pozdravuje Louise a

Váš starý
B. E.

Také Vás pozdravuje Pumps a její děti, které jsou ještě tady. Maličká* má nosit ocelovou vzpěru na páteř (roste příliš rychle), a mechanik to protahuje den po dni.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance“, sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* Lilian Rosherová.

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína

Londýn 13. října 91

Milý Auguste,

dnes mám pouze čas, abych Ti odpověděl ohledně Rusů, a to je ve skutečnosti jediná důležitá věc, ostatní je vyřízené.²⁵³

Pokud jde o to, že na jaře může vypuknout válka, jsou v Rusku důležité tři proudy. První je diplomacie. O té tvrdím, stejně jako dříve, že se snaží o úspěchy bez válečných útrat a rizika, ale právě proto, aby mohla až doposledka využít neobyčejně příznivého obranného postavení Ruska, *připravuje všechno k válce*. A tak je tomu pokaždé; pak se mohou drze klást požadavky, trvat na nich do poslední chvíle a pak co nejvíc vyzískat na protivníkově, který má strach z války, neboť víc riskuje, a to všechno bez jediné rány. Vedle diplomacie je tu však armáda, která sice utrpěla mnoho neúspěchů v boji, ale je si velmi jistá vítězstvím a vyniká chvástáním víc než leckterá jiná. Ta chce udeřit. A za třetí mladá buržoazie, která pokládá rozšíření trhů, podobně jako ve čtyřicátých letech americká buržoazie, za manifest destiny, za dějinné poslání Ruska k osvobození Slovanů a Řeků a k ovládnutí východní Evropy. Se všemi třemi je třeba počítat; dosud diplomacie za vlády Alexandra III. stále vítězila. Teď k tomu přistoupil hladomor. Nejvíce je postižen východ a jihovýchod. Celé území ležící na východ od čáry Oděsa — Nižnij Novgorod — Vjatka je zasaženo akutním hladomorem; na západ od této linie byly žně postupně lepší, na samém západě úroda pšenice místy ušla, sklizeň žita byla všude špatná. Brambory *nejdou* v Rusku lidovou potravou. Neobyčejně akutní forma hladu v Povolží dokazuje, v jak ubohém stavu jsou stále ještě

dopravní cesty v Rusku. Z toho je mi jasné, že by ses zbytečně exponoval, kdybys uvěřil ujišťování těch, kteří se dožadují peněz na vojenské výdaje, když počítají zcela určitě s válkou na jaře. Právě tak jako je ruské diplomacii vlastní připravovat válku tím horlivěji, čím méně k ní směřuje, stejně tak je povinností důstojníků generálního štábu, aby Vás v říšském sněmu balamutili, že válka v dubnu 92 je jistá. To je od Tebe velice moudré, že pozorně sleduješ všechny tyto zprávy, a já Ti budu za příslušné autentické informace velmi vděčný, jenže ti lidé přitom sledují také vedlejší cíle.

Tento bod není tak akademický, jak se zdá. Ale bude mít velký význam, jakmile vláda předloží v říšském sněmu své finanční požadavky. Budeme-li přesvědčeni, že to na jaře vypukne, pak stěží budeme moci být *v zásadě* proti těmto úvěrům. A tím bychom se dostali do značně nepříjemné situace. Pak by všechny vlezdoprdelistické strany jásaly, že ony měly pravdu a my že teď musíme odkopnout svou dvacetiletou politiku. A takovýhle nepřipravený obrat by vyvolal také uvnitř strany obrovské třenice. Ba i v mezinárodním měřítku.

Na druhé straně přece jen *může* na jaře k válce dojít. Jaké stanovisko pak zaujmeme k finančním požadavkům?

Podle mého názoru je tu možné jen jedno stanovisko: 1. Na změnu výzbroje už není čas. Bude-li zachován mír, dokud nezavedeme nová děla a nové pušky, ještě menší ráže, pak také bude určitě mír všude zachován. To jsou tedy plané záminky. — 2. O nových kádrech stálé armády platí totéž, ba ještě ve větší míře; myslím požadavek na nové *pluky*. Těch několik nových jednotek, které mohou dnes žádat, pro dnešní obrovské armády nic neznamenaají, a kdyby měly sloužit jako *instruktoři*, aby bylo možno odvést a vycvičit víc vojáků, pak se to dá uskutečnit jenom během dlouhých let v míru, jsou tedy pro válku na jaře zbytečné. — Naproti tomu však 3. všechny požadavky, jejichž cílem je, aby se dnešní armáda přiblížila všeobecnému ozbrojení lidu, aby byla posílena výhradně *obrana*, aby byly vycvičeny a vyzbrojeny dosud neodvedené ročníky *všeho* stáří od 17 do 60 let, aby byly zařazeny do stálé armády bez šikanování věčnými kontrolami — na ty peníze povolit můžeme. Nemůžeme žádat, aby dosavadní organizace armády při trvajícím

nebezpečí války byla od základů změněna, ale jestliže se teď co nejlépe vycvičí a zařadí do útvarů obrovská masa služby schopných, ale nevycvičených osob — pro skutečný boj, ne pro parádu nebo drezúru —, pak ji to přiblíží naší lidové obraně, a to můžeme akceptovat.

Jestliže válečné nebezpečí vzroste, můžeme vládě říci, že bychom byli ochotni ji podporovat proti vnějšímu nepříteli, když nám to umožní a bude s námi slušně jednat, ovšem za předpokladu, že povede nelstostnou válku všemi, i revolučními prostředky. Bude-li Německo napadeno z východu i západu, bude každý prostředek obrany dobrý. Jedná se o národní existenci a pro nás též o uhájení pozice a vyhlídek do budoucnosti, které jsme si vydobyli. Čím revolučněji se válka povede, tím více to bude odpovídat našemu pojetí. A může se stát, že vzhledem ke zbabělosti buržoá a junkerů, kteří budou chtít zachránit svůj majetek, budeme *my* jedinou skutečně energickou válečnou stranou. Přirozeně může se také stát, že se budeme muset ujmout vlády a předvést rok 1794, abychom vypudili Rusy a jejich spojence.

Musím končit, abych stačil poslat tento dopis doporučeně (po 5. hodině se už nepřijímají). Že první polní armáda bude ve vší tichosti značně zesílena, o tom jsem byl podle dřívějších zkušeností přesvědčen, ale rádi bychom to měli autenticky potvrzeno. Pokud jde o Rakušany, je mužstvo *výborné*, nižší důstojníci odvážní, ale mají velice rozdílnou přípravu k boji, zato vyšší důstojníci jsou naprosto nespolehliví. Tam se může v čelo armády dostat člověk, který Františkovi Josefovi dělal kuplíře.

Připravuji něco pro Francouze o válce²⁴⁸, je to ale zatraceně těžké, nechce-li člověk nadělat víc škody než užítku, lidé jsou tak nedůtkliví.

Constans se přičiňuje, aby podepřel Lafarguovu kandidaturu²⁴⁷ pravými pruskými šikanami. S tím ve Francii nepochodí.

Avšak jak to půjde s touto válečnou politikou, jestli Liebknecht povede zahraniční oddělení?²⁵⁴ Jeho zahraniční politika — Parnell, Garibaldiho oslavy v Nizze atd. — je pod veškerou kritiku. Při jeho zbožňování „republiky“ jako takové tu může brzy vypuknout pěkný skandál.

Podle mého názoru by se mělo o otázce války na sjezdu strany²³⁴ jednat aspoň neveřejně, když tak skálopevně věříš, že na jaře vypukne.

Zdraví Tě Louise a

Tvůj

B. E.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 13. 10. 91

Moje milá Lauro,
přikládám šek na 20 liber — abys mohla paní domácí vypro-
vodit ze dveří.

A teď k Tvému „Almanachu“. Píšu pro Tebe článek, ale proto-
že v jeho závěru půjde o praktické otázky, mohu ho odeslat a dát
mu konečnou podobu teprve těsně před uveřejněním. *Musím* tedy
vědět, kdy Tvůj „Almanach“ vyjde. Jinak by článek mohl zastarat
nebo by vývojem událostí mohl být dokonce úplně překonán. Ne-
bude mít víc než 2 nebo 3 stránky, nanejvýš 4, a tak se nemusí posí-
lat brzy — pokud jde o *technické* otázky. Vždyť víš, že se nedá napsat
aktuální článek, pokud není ihned vytištěn a uveřejněn. Tak mi pro-
sím Tě napiš, a já udělám s radostí všechno, abych vyhověl taměj-
ším přátelům.²⁴⁸

Díky za časopisy. Lyonská „Action“ je podle mého názoru skvě-
lým příkladem fúze a konfúze mezi francouzskými socialisty, z níž
se stále znovu vynořuje sebevědomý, neodbytný, dotěrný a nesne-
sitelný Adrien Veber. Hřeje se na výsluní své sebelásky a nijak v tom
nezůstává pozadu za svým vynikajícím mistrem Benoîtem Malo-
nem.²⁵⁵ A jak se osvědčuje ta nová harmonie všech disharmonií?
Vidím, že v Sekretariátě práce²⁵⁶ jsou zastoupeny všechny směry,
posibilisté A⁴⁷ i B⁴⁴ vedle našich lidí a mnoha jiných, a prozatím se
zřejmě navzájem respektují a neperou se. Nedovedu si představit,
jak je to možné a jak to asi skončí.

Jak velkou dostal Paul pokutu?¹⁹⁹ V „*Socialiste*“ to nemohu
najít a jiné noviny nemám po ruce — a máš nějaké vyhlídky, že ji
nebudeš muset platit?

Pozdravuje Tě Louise, Pumps, děti a Tvůj starý, stále žíznivý
(právě se jdu s Pumps napít piva)

B. Engels

*Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance“, sv. III, Paříž 1959*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu²⁵⁷

Londýn 14. října 1891

Milý Kautsky,

v textu Tvého návrhu, který byl otištěn ve „Vorwärts“, vidím najednou k svému velikému překvapení, že se tam zčistajasna objevila „jediná reakční masa“.²⁵⁸ Ihned Ti o tom píšu, ačkoli se skoro bojím, že bude už pozdě. Tato agitační fráze kazí jako ostrý falešný tón celý akord stručně a přesně formulovaných vědeckých tezí. Vždyť to je agitační fráze, a to krajně jednostranná, a proto — v té apodiktické absolutní formě, v níž jediné zní působivě — úplně nesprávná.

Nesprávná, neboť vyjadřuje samu o sobě správnou *dějinnou tendenci* jako *hotovou skutečnost*. V okamžiku, kdy dojde k socialistickému převratu, *budou se jevit* všechny ostatní strany vůči nám jako reakční masa. Možná že už i takové *jsou*, že ztratily jakoukoli schopnost k nějaké pokrokové akci, ačkoli tomu tak nemusí být. Ale *v daném okamžiku* to nemůžeme tvrdit, alespoň ne s takovou jistotou, s níž vyslovujeme ostatní teze programu. Přímo v Německu mohou nastat okolnosti, kdy budou levicové strany přes svou ubohost *nuceny* odstraňovat část toho obrovského protiburžoazního, byrokratického a feudálního neřádu, který se tu ještě drží. A právě proto to není reakční masa.

Dokud nejsme dost silní, abychom se sami chopili vesla a uskutečňovali své zásady, nemůže konkrétně být řeči o *jediné* reakční mase *vůči nám*. Jinak by se rozdělil národ na většinu reakcionářů a menšinu bezmocných.

Copak lidé, kteří skoncovali s rozdrobením Německa na malé státečky, kteří vyklidili buržoazii nástupiště k průmyslovému převratu, sjednotili podmínky styku — věcného i osobního —, a tím i nám chtě nechtě poskytli větší volnost pohybu, copak to učinili jako „reakční masa“?

A což francouzští buržoazní republikáni, kteří v letech 1871 až 78 porazili definitivně monarchii a vládu kléru, kteří uvolnili tisk, spolčování a shromažďování v takové míře, že to dosud bylo ve Francii v nerevolučních dobách neslýchané, kteří zavedli povinnou školní docházku a všeobecné vyučování v takovém rozsahu a na takové výši, že bychom se od nich mohli u nás v Německu učit, ti také jednali jako reakční masa?

Angličané obou oficiálních stran, kteří nesmírně rozšířili hlasovací právo, zpětínasobili počet voličů, sjednotili velikost volebních obvodů, zavedli povinnou školní docházku a zlepšili výuku, kteří ještě na každém zasedání hlasují nejen pro buržoazní reformy, nýbrž pro nové a nové ústupky dělníkům — ti sice postupují pomalu a ospale, ale nikdo je nemůže prostě zatratit jako „jedinou reakční masu“.

Nemáme zkrátka právo vydávat pozvolna pronikající tendenci už za hotovou věc, a to tím spíše, že se např. v Anglii naprosto nestane tato tendence *nikdy* skutečností. Dojde-li zde k převratu, bude buržoazie stále ještě ochotna k všelijakým různým drobným reformám. Jenže pak ztrácí jakýkoliv smysl lpět na dlíčích reformách systému, který se hroutí.

Tato lassallovská fráze je *za určitých okolností* oprávněná v agitaci, ačkoliv se jí u nás také neobyčejně mnoho zneužívalo, např. od 1. října 90 ve „Vorwärts“. Ale *do programu nepatří*, tam je úplně nesprávná a mate. Vyjímá se tam jako manželka bankéře Bethmanna na balkóně. Když mu jej navrhovali pro jeho dům, bránil se: „Postavíte-li mi balkón, sedne si tam moje paní a zpotvoří mi celou fasádu!“

Ostatní změny v textu ve „Vorwärts“ nemohu uvést, založil jsem někam noviny a dopis musím odeslat.

Sjezd strany²³⁴ byl zahájen ve slavný den. 14. října je výročí bitvy u Jeny a u Auerstedtu, kde se zhroutilo staré předrevoluční

Prusko. Ať je 14. říjen 1891 pro popruštěné Německo úvodem
„k vnitřní Jeně“, kterou předpovídal Marx!²⁵⁹

Tvůj

B. Engels

*V plném znění otištěno poprvé v knize
„Aus der Frühzeit des Marxismus.
Engels' Briefwechsel mit Kautsky“,
Praha 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

[Londýn] 22. října 91

Moje milá Lauro,

přikládám svůj článek.²⁴⁸ Pročti si ho laskavě a napiš, co mu říkáš. Jestli si myslíš, že se nehodí, alespoň ne bez podstatných změn, tak mi to řekni, buď tak hodná. Když ho uznáš za vhodný, dej ho k posouzení i druhým, pokud jde o obsah. Nebudou-li proti obsahu námitky, napiš mi prosím, kde si žádá změny francouzština, ta náročná dáma. V takovéhle věci, kde mě budou činit odpovědným za každé otištěné slůvko, nemohu Francouzům dovolit nějaké změny, které bych sám předem neviděl. Pokud budou nutné jen formální změny, pošli mi laskavě rukopis nazpět se změnami, které navrhuješ, a pak se můžeme dohodnout.

Srdečné pozdravy našemu vězni*.

Hrozně spěchám — pošta se zavírá!

Zdraví Tě Louise a vždycky

Tvůj

B. E.

*Poprvé otištěno v knize**F. Engels, P. et L. Lafargue,**„Correspondance“, sv. III, Paříž 1959**Podle rukopisu**Přeloženo z angličtiny.*

* Paulu Lafarguovi.

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu¹

Londýn 24. října 1891

Milý Sorge,

mám před sebou Tvoje dopisy z 15. září, 2. a 9. října.

O Barondessově útěku (snad ne s pokladnou?) bys mi přece mohl napsat něco bližšího pro případ, že by se tu ten človíček objevil.

Pro všechno na světě, udělej mi to kvůli a neposlej mi pravidelně *žádný* americký měsíčník. Toužím po tom, abych si zas mohl přečíst nějakou tu *knižku*, a přestože si mohu pořádně prohlédnout jenom $\frac{1}{3}$ novin, které dostávám, zaberou mi všechnen čas — vždyť hnutí je teď tak obrovské, a člověk musí být přece o všem informován! Zato mi pošli.*

Docela věřím, že u Vás opět nastal v hnutí odliv. U Vás všechno probíhá ve velkých výkyvech. Ale každým přílivem zaznamenáváte definitivně nové úspěchy, a tak se nakonec přece dojde o kus dál. Vždyť přes všechny neúspěchy celkem pro nás přece znamenala pokrok mohutná vlna Rytířů práce²⁶⁰ a stávkové hnutí z let 1886—88. Vždyť masy jsou teď mnohem aktivnější než dříve. Příště získáme ještě větší zázemí. Ale při tom všem je životní úroveň rodilých amerických dělníků značně vyšší, dokonce vyšší než anglických, a to samo stačí, aby se ještě nějaký čas ponechali v zadním šiku. K tomu přistěhovalecká konkurence a jiné věci. Až dozraje čas, půjde to tam neobyčejně rychle a rázně, ale na to si ještě chvíli

* Věta není dokončena (srov. tento svazek, str. 227).

počkáme. Zázraky se nikde nedějí. K tomu připočtíme ještě smůlu s nafoukanými Němci, kteří tam chtějí poučovat a zároveň koman-dovat a rodilým Američanům zoškliví i to, co by se od nich mohli dobrého naučit.

Do „Socialiste“ pošlu peníze, teprve až se dovím, na čí jméno; jak víš, Lafargue sedí; odpověď ještě nemám.

„Vývoj socialismu“ vyjde zde anglicky (v Sonnenscheinově sociální řadě) v Avelingově překladu, který přehlédnu, proti to-muto autorizovanému překladu bude americké pirátské vydání²⁴⁶ se svou bídnou angličtinou celkem neškodné. Není ke všemu ani úplné, co jim bylo příliš těžké, vynechali.

Matka Wischnewetzka přirozeně s radostí souhlasila, aby Sonnenschein přetiskl její překlad „Postavení etc.“* Honorář má však být zaslán na adresu paní Fosterové-Ameryové. Cela m'est bien égal.** Jinak je asi ráda, že mohla opět navázat styky, vypráví, jak se jim špatně vede atd. atd.

Bakuninův životopis bych rád měl, dá se tam najít, co o tomto mesiášovi vypráví dnešní anarchistická tradice.²⁶¹

Dopis z 12. t. m. jsem taky dostal. Díky!

V Erfurtu proběhlo všechno velmi dobře.²³⁴ Pošlu Ti oficiální protokol, jakmile vyjde; Bebel říká, že řeči jsou ve zprávách (tisku) velice zhudlařené. Místo aby opozice drzých Berlňňanů vystoupila s obžalobou, octla se ihned sama na lavici obžalovaných, chovala se strašně zbaběle a musí teď hospodařit *mimo* stranu, chce-li něco dělat. Jsou mezi nimi zcela nepochybně *policejní živly*, další část představují *zakuklení anarchisté*, kteří chtěli v tichosti získávat stou-pence mezi našimi; vedle toho hlupáci, nafoukaní studenti a pro-padlí kandidáti, velikáši všeho druhu. Dohromady ani ne 200 osob. — Zrovna tak pan Vollmar musel ustoupit, ten je mnohem nebez-pečnější než mládež, je mazanější a houževnatější, ješitný až k zbláz-nění a za každou cenu chce něco znamenat. Bebel se držel zname-nitě, rovněž Singer, Auer, Fischer (který tu byl v „Sozialdemokra-tu“, je to dřív, k tomu bavorský hrubián). Liebknecht musel spolk-

* B. Engels, „Postavení dělnické třídy v Anglii“.

** To je mi srdečně jedno.

nout hořkou pilulku a doporučit Kautského návrh programu, který jsme podporovali Bebel a já* a který byl vzat za *podklad* nového programu, jeho teoretické části. Máme zadostiučinění, že Marxova kritika** kompletně prorazila. — Byl odstraněn i poslední zbytek lassallovství. S výjimkou několika špatně zredigovaných míst (v nichž je pouze mlhavý a všeobecný výraz) nedá se proti programu nic namítat, aspoň ne po *prvním* přečtení.²⁶²

Jistě sis všiml, že Lafargue kandiduje v Lille.²⁶³ Výsledek ztřešších voleb dostaneš mnohem dříve než tento dopis. Nebude-li zvolen, má zajištěn mandát v příštích všeobecných volbách v departementu Nord.

Přestože v Rusku řádí hlad, válečné nebezpečí slší. Rusové chtějí rychle a důkladně diplomaticky využít nového francouzského spojenectví²¹⁴, a ačkoliv jsem přesvědčen, že ruská diplomacie si válku nepřeje a že hlad dokazuje jen nesmyslnost této války, přece jen mohou nabýt vrchu militaristické a panslavistické proudy (podporované teď *velmi silnou* buržoazií kvůli rozšíření trhů), a právě tak může dojít ve Vídni, Berlíně anebo v Paříži k hloupostem, které válku rozpoutají. O tom jsme si psali s Bebelem*** a jsme toho názoru, že pustí-li se Rusové s námi do války, že němečtí socialisté à outrance† udeří na Rusy a jejich spojence, ať je to kdokoliv. Bude-li rozdrčeno Německo, pak i my; v nejlepším případě nabude boj tak prudkých forem, že se Německo dokáže udržet pouze revolučními prostředky a my budeme možná nuceni chopit se vesla a sehrát rok 1793. Bebel o tom mluvil na projevu v Berlíně, který ve francouzském tisku vzbudil velkou pozornost.²⁶⁴ Pokusím se to Francouzům vysvětlit v jejich vlastní řeči,†† což nebude lehké. Avšak i když by bylo podle mne velice nepřijemné, kdyby mělo dojít k válce a kdyby nás to předčasně přivedlo k veslu, přesto musíme být na to připraveni, a těší mě, že Bebel, který je daleko nejschopnější z našich lidí, stojí při mně.

* Viz tento svazek, str. 183 a 190.

** „Poznámky k programu německé dělnické strany“.

*** Viz tento svazek, str. 186—190 a 202—205.

† vší silou.

†† B. Engels, „Socialismus v Německu“.

Příští týden se dám do třetího dílu*.
Srdečné pozdravy Tvé paní a také Tobě.

Tvůj
B. Engels

*V plném znění otištěno poprvé
rusky v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* „Kapitálu“.

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína

Londýn 24. října 91

Milý Bebele,

mnohokrát děkujeme za dopisnice a zázilky, bez nich bychom byli přece jen nemohli dost dobře sledovat průběh jednání v Erfurtu²³⁴. Dopadlo to skvěle. Ty, Auer, Singer, Fischer, všichni jste slavně obstáli, a nač jste si mohli jediné naříkat, to byla ubohost opozice, potýkat se s takovou verbeží není žádný med. Aspoň ti pánové teď mimo stranu ukáží, co dovedou, tam jsou neškodní, a lepší živly mezi mladistvými křiklouny budou mít teď čas, aby se vzpamatovaly. Že se pan von Vollmar ráčil zřeknout nového kursu prováděného Caprivim, i když bez „osobních nárážek“²⁶⁵, je snad momentálně lepší, s tím jste se však ještě zdaleka nevypořádali, a čím je situace napjatější, tím důkladněji je třeba mu šlapat na paty. Prozatím má každá velká strana *jednoho* velkého intrikána, a kdybyste se zbavili toho, přišel by jiný.

Potěšilo nás, že ve Vašich řadách panovala dobrá nálada, hodně jsme se nasmáli — vždyť taková ponurá opozice a ctihodný Vollmar skoro uspávají.

Program²⁶² působí při *prvním* čtení velmi dobrým dojmem až na několik mlhavých míst, na která jsem K. Kauckého už předem upozornil*. Liebknecht musel spolknout hořkou pilulku, protože právě *on* musel podávat zprávu o novém programu, ve kterém je vymýcen poslední zbytek nejen lassallovství, ale i jeho velice oblíbe-

* Viz tento svazek, str. 183—184.

ných lidoveckých frází. Můžeme-li se spolehnout na zprávu „Vorwärts“, kterou pravděpodobně sám napsal — jeho projev je tou trpkostí také poznamenán. A pak měl ještě smůlu s Kunertovým návrhem ohledně svého zetě.²⁶⁶ Doufám, že se najde nějaká mírně nakloněná rovina, po níž se Liebknechtovi podaří sklouznout poznenáhlu do penze — je zvláštní, jak ve straně vyšel z módy.

Pondělí 26. října. — Mezitím přišel dnes ráno Tvůj dopis.²⁶⁷ Rád věřím, že si Fischer zneprátelil lidi, znám to z vlastní zkušenosti; býval jsem v mladších letech právě tak drzý na nepravém místě a v nevhodnou dobu jako on, u mladších totiž nacházím zřídka kdy nějakou chybu, které bych se víceméně nebyl sám dopouštěl. Člověk se postupně otrká, dostane-li občas přes nos, a přitom si musí přiznat, že zaslouženě.

Nevím, obejdete-li se v budoucnosti bez toho, abyste takové věci nevyřizovali veřejně. Pokládám to *takto* za lepší, bez ohledu na malé nevýhody a velké osobní nepřijemnosti. Ale jedno je jisté: jestliže se Váš ústřední orgán* nezmění, udělali byste lépe, kdybyste jej přenechali berlínské straně a pořídili si takový týdeník věstník, jako je „Staatsanzeiger“, který by se pak ale musel pořádně redigovat, a to by šlo.

To je velice rozumné, věnovat 400 marek na Lafarguovu volbu.²⁶⁸ Pro užší volby budou *velice vhod*. Poněvadž jsou odborové spolky a strana u Vás oddělené, je úplně v pořádku, budou-li francouzské aj. stávky podporovány *přímo od odborových spolků* v Německu a stranické peníze zůstanou volné pro politické účely. Rozhodně by se pak mělo dbát na to, aby odborové spolky něco podnikly ve prospěch sklářů²⁶⁹. Zde jsme pro ně udělali poměrně hodně.

Lafargue má dobré vyhlídky. Dostal 5005 hlasů, oportunista Depasse, vládní kandidát, 2928, další oportunista Bère (čti Beer nebo Bär) 1246 a radikál Roche 2272. *Ten odstoupí v Lafarguův prospěch*. Takže Depasse, přímý konkurent v užších volbách, může projít jen v případě, jestli se buď zdrží hlasování všichni Rocheovi

* „Vorwärts“.

voliči a k tomu ještě přistoupí 1000 voličů z rezervy monarchistů zdržujících se hlasování, nebo jestliže více než 3000 monarchistů, kteří se neúčastnili voleb, pomůže přehlasovat 5005 + 2272 voličů. Nevím, kolik je tam zapsaných voličů, nemohu tedy víc usuzovat, rozhodně to vypadá lépe, než jsme si troufali myslet.

Gilles na to vyvrál. Ten chlap si žije vesele na účet policie. *Koupil* si většinu v Komunistickém spolku²²⁸ půjčkou, kterou jim poskytl, *nesmějí* ho vyhodit. Poněvadž ten chlap zde tvrdí, že *prý jako člen tohoto spolku je samozřejmě členem německé strany*, je otázka, zda si tohoto „soudruha“ dáte líbit. Peníze, které má k dispozici na své půjčky a oběžníky — takový krám tu něco stojí —, může mít jen od vyslanectví.

O magdeburské schůzi²⁷⁰ jsem dosud ani ve „Vorwärts“, ani v „Echu“ nic nenašel. Že „Vorwärts“ zamlčí berlínskou schůzi opozice²⁷¹, to jsem podle dosavadní praxe listu čekal. Je to ale ubohé a hloupé.

Posílám Ti stať velkého Paula Brousse, z které poznáš, jak *Vám* tento arcikřikloun, arcirýpal a arciautoritář, teď když byl na hlavu poražen a je úplná nula, káže o smíru a federaci, ačkoliv Vás po celá léta potíral jako své úhlavní nepřátele na kontinentu.

Přikládám několik výstřižků o ruském hladomoru, který se rozšířil ještě dál na západ, než jsem myslel. Takové věci se vyskytují ve zdejším tisku denně. Situace je skutečně zlá, a na západ se posílá čím dál víc vojska jen proto, aby se mohlo uživit, jak mi potvrdil včera Mendelson. Rusové by museli být blázni, aby začínali válku, ale vojenskou stranu všude tvoří blázni, a ruská buržoazie je omezená, hloupá, nevědomá, šovinistická a chamtivá až hrůza. *Must-li* být válka, tak raději brzy, neboť pak Rusové poznají, zač je toho loket.

Protože jsem pokládal za nutné říci Francouzům bez obalu pravdu, v jakém budeme postavení, dojde-li k válce — je to ovšem zatraceně obtížná úloha —, napsal jsem francouzský článek a poslal jej Lauře.²⁴⁸ Dnes mi píše, že jak ona, tak Paul jsou článkem nadšeni, že právě něco takového Francouzi potřebují atd. Bude-li také Guesde toho názoru — je ještě v Lille, kde před voliči zastupuje Lafargua — bude článek jistě uveřejněn. Původně jsem jej psal

pro francouzský socialistický kalendář*, ale asi (podle mne nejspíš) se ukáže, že je příliš silný pro tu různorodou směsici jeho přispěvatelů, přijde tedy do „Socialiste“, který doufejme čteš. Říkám těm lidem: je téměř absolutně jisté, že se během 10 let dostaneme k veslu; nemohli bychom se ujmout vlády ani ji udržet, jestliže neodčiníme chyby svých předchůdců vůči jiným národnostem, to tedy znamená 1. otevřeně připravovat obnovení Polska, 2. obyvatelstvu severního Šlesviku a Alsaska-Lotrinska dát možnost, aby svobodně rozhodlo o své příslušnosti. Pro socialisty ve Francii a socialisty v Německu vůbec neexistuje žádná alsasko-lotrinská otázka. Není tedy vůbec důvod k válce kvůli Alsasku-Lotrinsku. Jestliže však přesto francouzští buržoové válku rozpoutají a postaví se tak do služeb ruského cara, který je také nepřitelem *buržoů* celé západní Evropy, zaprou tím revoluční poslání Francie. Naproti tomu my, němečtí socialisté, kteří během 10 let, udrželi-li se mír, strhneme vládu do svých rukou, jsme povinni uhájit tuto námi vydobytou pozici avantgardy dělnického hnutí, a to nejen proti vnitřnímu, ale i vnějšímu nepříteli. Zvítězí-li Rusko, budeme potlačeni. Tedy vzhůru, rozpoutá-li Rusko válku, vzhůru na Rusy a jejich spojence, *ať je to kdokoli*. Pak musíme dbát na to, aby se válka vedla všemi revolučními prostředky a aby se znemožnila každá vláda, která se bude zpěčovat použít těchto prostředků; popřípadě se musíme v danou chvíli sami ujmout vedení. Nezapomněli jsme ještě na slavný příklad Francouzů z roku 1793, a budeme-li k tomu donuceni, může se stát, že oslavíme stáleté výročí roku 1793 tím, že ukážeme, že němečtí dělníci z roku 1893 nejsou nehodni tehdejších sankylotů, a překročí-li pak francouzští vojáci naše hranice, budou přijati pokřikem

Quoi ces cohortes étrangères
Feraient la loi dans nos foyers?*** (Marseillaise)

Takové je všeobecné smýšlení. Jakmile bude text definitivně upraven (očekávám přirozeně návrhy na jednotlivé drobné změny) a začne se s tiskem, přeložím článek do němčiny a pak uvidíme, co

* „Almanach du Parti Ouvrier“.

** Což mají tlupy nepřátel nám řídit v našich domovech?

se s tím dá dělat. Nejsem si jist, zda Vaše tiskové poměry připouštějí jeho otištění v Německu; snad to přece půjde, když vyslovíte nějakou výhradu — to se ukáže. *Moje* články beztak *stranu* nezavazují, k velkému štěstí obou, ačkoliv si Liebknecht namlouvá, že v tom vidím nepříjemnost pro sebe, což mě ani ve snu nenapadlo.

Ve zprávách Ti připisují výroky, že prý jsem předpověděl zhroucení buržoazní společnosti na rok 1898. V tom je nějaké nedorozumění. Řekl jsem pouze, že bychom se snad do roku 98 mohli dostat k veslu. Stará buržoazní společnost by mohla, *nestane-li* se to, ještě nějaký čas vegetovat dál, dokud vnější náraz nezpůsobí zhroucení té zpuchřelé rachotiny. Taková stará shnilá archa může nějaké to desetiletí vydržet, bude-li klid, i když v podstatě vnitřně odumřela. Abych něco takového předpovídal, na to bych si tedy dal veliký pozor. Naproti tomu náš nástup s možností vlády, to je čistý počet pravděpodobnosti podle matematických zákonů.

Přesto přese všechno doufám, že se mír udrží. Stojíme si tak, že nepotřebujeme hrát vabank — a k tomu nás nutí válka. A potom za deset let budeme připraveni docela jinak. Voici pourquoi.*

Abychom převzali výrobní prostředky a uvedli je do chodu, k tomu potřebujeme lidi technicky vzdělané, a to ve velkém počtu. Takové nemáme, dosud jsme byli spíše rádi, že jsme byli „študovaného“ lidu většinou ušetření. Teď je tomu jinak. Teď jsme dost silní, abychom snesli a strávili jakékoli množství študované kaše; a tuším, že v příštích 8—10 letech získáme dostatek mladých techniků, lékařů, právníků a učitelů, abychom mohli s pomocí soudruhů spravovat továrny a velké statky ve prospěch národa. Pak bude tedy naše převzetí moci zcela přirozený akt a urovná se poměrně hladce. Ujmeme-li se naopak v důsledku války vlády předčasně, pak budou technici našimi zásadními odpůrci, budou nás podvádět a zrazovat, kde budou moci; budeme je muset zastrašovat, a přesto na nás vyzrají. A to se v menším měřítku stávalo francouzským revolucionářům *vždycky*, museli ponechat i v běžné správě na skutečně výkonných podřízených místech staré reakcionáře a ti brzdili a ochromovali, co se dalo. Proto doufám, a je to i mé přání, že nás

* Právě proto.

báječný, jistý vývoj, probíhající v klidu a s nevyhnutelností přírodního procesu, zůstane ve svých přirozených kolejích.

Srdečné pozdravy Tvé paní a Tobě.

Tvůj

B. E.

*Poprvé otištěno ruský
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Londýn 25. října 91

Milý K. Kautsky,

blahopřeji Ti k přijetí Tvého návrhu programu v Erfurtu a k tomu, žeš v něm odstranil „jedinou reakční masu“²⁵⁸. Neměl jsem ještě čas podrobně srovnat Tvůj návrh s definitivně přijatým programem.²⁶²

Navrhl jsem Dietzovi, aby hned rozdělil honorář za 2. vydání „Bídy filosofie“ mezi všech 5 zúčastněných — 240 marek 3 dědicům a 160 marek 2 překladatelům, jestliže to dělá celkem 400 marek, nebo v podobném poměru, jestliže to bude částka jiná. Doufám, že souhlasíš, aby se s tou záležitostí jednou skoncovalo. Na *celý* honorář tohoto vydání nemají dědici nárok.

Požádal jsem dále Dietze, aby Ti mým jménem předal jeden výtisk „Původu“, a to vázaný.

V Erfurtu šlo tedy všechno velmi hladce.²⁶⁴ Zejména jsme se zasmáli Auerově a Fischerově řeči. Však si oba taky poctivě zasloužili, aby si zchladili žáhu na „opozici“. Když se pustí Bavorák do Berlňána, tak zůstane z Berlňána mastný flek. Ale na chování jak těch pánů, tak na Vollmarově je vidět, jakou ty lidičky měli klamnou představu o svých silách. Takový ústup je prostě něco nelsýchaneho. Také se to v zahraničí neminulo účinkem a *zde* to znamenalo pořádnou porážku pro Hyndmana, který zprvu Gillese veřejně protežoval a zřejmě věřil jeho báchorkám o zhroucení německé strany — teď by se rád toho všiváka zřekl, kdyby to šlo. Ostatně ve „Figaru“ velebili Gillese jako velikána!

Chceš-li, můžeš v „Neue Zeit“ oznámit, že v sociální řadě u Swana Sonnenscheina a spol. vyjde: 1. moje „Postavení dělnické třídy“ v překladu Wischnewetzské, 2. můj „Vývoj socialismu“, přeložený Avelingem, 3. Edův úvod k Lassalovi, který přeložila Tussy²⁷².

Louise mě upozorňuje na to, že by bylo v zájmu „Neue Zeit“, kdyby byl zaslán pravidelně jeden výtisk vydavateli „Review of Reviews“, W. T. Steadovi, Mowbray House, Norfolk street, Strand, W. C. London. Ten časopis má odbyt 100 000 výtisků i více, přináší výňatky z revu všech zemí a obsah (názvy článků) všech časopisů, tak nejméně z 23 německých: mj. je to „Deutsche Revue“, „Ueber Land und Meer“, „Gartenlaube“, „Nord und Süd“, „Preussische Jahrbücher“ atd. atd. Z „Economic Journal“ požadavky z návrhu programu. Stead je sice úplný blázen, ale skvělý obchodník, takže nám může takové zasílání časopisu prospět a popřípadě neobyčejně zapůsobit — neboť kde z toho kouká nějaká senzace, neohlíží se napravo nalevo a sáhne po tom. Vám by ten časopis také velice prospěl, stojí jen 6 penny měsíčně a má bohatý obsah. Můžeš si ušetřit čtení *všech* ostatních anglických revu.

Teď musím trochu na vzduch, brzy přijdou na oběd Avelingovi a Eda s manželkou.

Tvůj
B. E.

Pondělí.* Posílám Ti jedno číslo „Review of Reviews“, v němž se Stead dvoří matce Besantové, aby ji obrátil na křesťanskou víru. Chce se zřejmě proslavit tím, že ji vrátí Kristovi. K tomu vede jedna cesta: matka Besantová vyznává vždy víru muže, který si ji *podrobí*. — Eda a Tussy souhlasí s mým návrhem na rozdělení honoráře.

Lafargue dostal v Lille 5005, oba oportunisté dohromady 4174, radikál Roche 2272 hlasů, ten ustoupí v Lafarguův prospěch. Aby se prosadil jeden oportunista, muselo by *pro* něho hlasovat v užší

* 26. října.

volbě 3000 monarchistů, kteří se zdrželi hlasování. Vypadá to tedy velmi dobře!²⁶³

*Poprvé otištěno v knize
„Aus der Frühzeit des Marxismus.
Engels' Briefwechsel mit Kautsky“,
Praha 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 27. října 1891

Moje milá Lauro,

to je přece úplně báječný výsledek, Paul dostal nejvíc hlasů — pretty Poll* — vidíš, div se nezblázním nadšením, svádí mě to k slovním hříčkám po způsobu pantomim, ale když jsem došel k „pretty Poll“ a vzpomněl si, že jsme Ti říkali Kakadu, zarazil jsem se — vždyť bych mohl být obviněn z blasfemie a nevím z čeho ještě!²⁷³ Ajajaj, říká žid v Berlíně, když se německý křesťan také jednou pokusí udělat vtíp.

Kdybych alespoň znal počet zapsaných voličů, mohl bych si udělat přesný odhad. Lillská „*Défense*“ se chlubila 6000 monarchistickými a klerikálními hlasy; silně o tom pochybuji, a myslím si tedy, že Paul už to má téměř v suchu.²⁶³ Minulou neděli jsme na jeho úspěch pili portské ročník 1868, a jsem přesvědčen, že jsme se svým úsilím zasloužili přinejmenším o těch 5 hlasů nad 5000. Ale to nic, příští neděli zkusíme jiný, ještě účinnější druh, a pak určitě budou všichni jeho protivníci na hlavu poraženi. Ale dostat se ve Francii do vězení je úplně báječné! Napadnete vládu, vláda Vás udělá M. P. (členem Pélagie), ale Pélagie Vás udělá M. P. (členem parlamentu).²⁵⁰ V Německu je to obráceně. Zvolí Vás do parlamentu a už si klidně můžete napsat za své jméno M. P., protože to znamená člen *Plötzensee* — nového monstrvězení poblíž Berlína.

Ale už dost těch hloupostí! Mám opravdu velkou radost, že se můj článek Tobě i Paulovi líbí.²⁴⁸ Ale bude ta pestrá směsice lidí

* prima volby.

z „*Almanachu*“ stejné myslí? Ať si myslí, co myslí²⁷⁴ (další pokus o pantomimu), brzy budu M. P. (pantomimy): pak může článek vyjít v „*Socialiste*“.

Starý Sorge, který nechce dostávat „*Socialiste*“ zadarmo, mě žádá, abych za něho poslal 10 šilinků na předplatné. Posílám poštovní příkaz; jak mi říká Louise, libry se ve Vídni ochotně přijímají, a tak budou nepochybně i v Paříži legálním platidlem.

I. 525, 490, 10/-
38

Poštovní razítko
Regent's Park Road
24. září 91

V Erfurtu bylo všechno v naprostém pořádku.²³⁴ Vyloučení skupiny drzých studentů a obchodních cestujících bylo velice nutné. Teď rychle zmizí, a příště si podobná skupina nebude tolik troufat.

Ale teď je čas jít na poštu a taky na oběd. Vyřiď Paulovi, až půjdeš do Pélagie, že ho srdečně pozdravujeme. Vřele Tě tiskne v objetí Louise a

Tvůj starý, nenapravitelný

Generál

*Poproš otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance“, sv. III, Paříž 1959*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu²⁷⁵

Při psaní svého dopisu ze soboty 25. 10.* jsem byl přerušen, právě když jsem Tě chtěl poprosit, abys mi čas od času poslal nějaký *ženský list* nebo časopis — přirozeně týkající se buržoazního ženského hnutí. Louise je nucena v zájmu a k prospěchu německého, rakouského a zdejšího hnutí *dělnic* nepouštět ze zřetele ani takovou hloupost, a tak by velmi uvítala, kdyby se mohla *příležitostně* do něčeho mrknout, aby věděla, jak si tam ty paničky vedou. — Lafargue má dobré vyhlídky: 5005 hlasů. Depasse, oportunista, 2928; Bère (čti Beer), rovněž oportunista, 1246; Roche, radikál, 2272. Ten odstoupil ve prospěch Lafargua, a extrémní radikálové ze sněmovny²⁷⁶ jsou také pro něho.²⁶³ — V Německu se podřizuje všechno sjezdu²³⁴, těch několik vyhozených intrikánů k sobě přivábí leda pár nafoukaných studentů — good riddance!**

Pozdravuj svou paní.

Tvůj
B. E.

[Londýn] 29. 10. 91

Poprvé otištěno v knize
„*Briefe und Auszüge aus Briefen*
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an
F. A. Sorge und Andere“, Stuttgart 1906

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 212.

** s lehkým srdcem jim dáme vale!

Engels
Nikolaji Franceviči Danielsonovi
do Petrohradu

[Londýn] 29. října 1891

Vážený pane,

když přišel Váš dopis z 21. září, cestoval jsem právě po Skotsku a Irsku²¹⁸; teprve dnes mám čas a klid, abych naň odpověděl.

Váš dopis z 20. ledna se skutečně ztratil, a já toho lituji ze dvou důvodů, za prvé, že jsem se tak dlouho nedověděl zajímavou informací, kterou obsahoval, a za druhé, protože jste mi ho musel psát znovu. Mnohokrát děkuji!

„Chov milionářů“, jak tomu říká Bismarck, postupuje ve Vaší zemi mílovými kroky. Takové zisky, jaké vykazují Vaše oficiální statistiky, jsou dnes v anglických, francouzských nebo německých továrnách neslýchané! 10, 15, nanejvýš 20procentní průměrný zisk a 25—30procentní jen ve zcela výjimečných letech prosperity je pokládán za *dobrý*. Jenom v rané době moderního průmyslu mohly takové míry zisku dosáhnout závody, které měly nejmodernější a nejlepší stroje a vyráběly své zboží s vynaložením značně menšího množství práce, než bylo tehdy společensky nutné. Teď se docilují takové zisky pouze na úspěšných spekulativních podnicích s novými vynálezy, a to se podaří u jednoho ze sta, ostatní se setkají většinou s naprostým nezdarem.

Jediná země, kde jsou dnes možné stejné nebo přibližně stejné zisky v hlavních odvětvích průmyslu, jsou Spojené státy americké. Ochranná cla po občanské válce a nyní tarif MacKinleyho²⁷⁷ tam vedly k podobným výsledkům, a zisky musí být a také jsou obrovské.

Fakt, že to úplně závisí na celním zákonodárství, které se může měnit ze dne na den, stačí, aby se vůbec zamezilo velkému investování *cizího* kapitálu (velkému ve srovnání s množstvím investovaného domácího kapitálu) do těchto průmyslových odvětví, a tak se vyloučil hlavní zdroj konkurence a poklesu zisků.

Váš popis změn vyvolaných tímto rozšířením moderního průmyslu v životě lidových mas, popis úpadku jejich domácí výroby pro *přímou spotřebu výrobců* a poznenáhlu také domácí výroby pracující pro kapitalistického překupníka mi živě připomíná kapitulu našeho autora o vytvoření vnitřního trhu²⁷⁸ a to, co se odehrálo téměř v celé střední a západní Evropě v letech 1820 až 1840. Tato změna má přirozeně u Vás poněkud jiné výsledky. Francouzský a německý rolník, který něco vlastní, se brání zuby nehty, dvě nebo tři generace živořívěspárech lichváře, než to dopracuje tak daleko, že musí prodat stavení i pole; aspoň v oblastech, kam moderní průmysl ještě nepronikl. V Německu drží rolníky nad vodou domácí průmysl všeho druhu — zhotovují dýmky, hračky, koše atd. na účet kapitalisty; poněvadž čas, který jim zbývá pro obdělání jejich políček, nemá pro ně cenu, považují každý halíř, který dostanou za dodatečnou práci, za čistý zisk; proto jsou v Německu takové žebrácky nízké mzdy a tyto řemeslné výrobky tak nepředstavitelně laciné.

U Vás musí být nejprve překonán odpor общины* (ačkoliv bych myslel, že musí ve stálém boji s moderním kapitalismem značně ochabovat); pak se ještě dá vyvážnout z nouze, jak popisujete ve svém dopise z 1. května²¹⁷, propachtováním půdy od velkostatkářů, čímž statkář získává nadhodnotu a rolník prostředky, aby jakžtakž dále živořil *jako rolník*; a kulaci, pokud mohu posoudit, celkem vzato také raději drží rolníka ve svých drápech jako *objekt k vykořisťování*, než by jej jednou provždy zničili a přivlastnili si jeho půdu. Tak mi napadá, že se ruský rolník tam, kde ho není třeba jako dělníka do továrny nebo do města, rovněž bude bránit zuby nehty, a dá hodně práce ubít ho k smrti.

Neobyčejné zisky, kterých nabývá mladá buržoazie v Rusku,

* občiny.

a závislost těchto zisků na dobré úrodě (sklizni), jak jste to dobře ukázal, vysvětlují mnoho jinak nejasných věcí. Jak jinak bych mohl porozumět zprávě z Oděsy, kterou jsem dnes ráno četl v jednom londýnském listu, že ruské obchodní třídy zřejmě ovládá jediná myšlenka, a to že válka je jediná skutečná panacea na stále rostoucí depresi a nedůvěru, kterou trpí teď všechna ruská průmyslová odvětví — jak bych to mohl pochopit a jak bych si to měl vysvětlit, kdybych nevěděl o úplné závislosti průmyslu, vybudovaného díky tarifním clům, na vnitřním trhu a na úrodě v zemědělských oblastech, protože na ní závisí kupní síla jeho jediných spotřebitelů! A jestliže se tento trh zužuje, co se může zdát naivním lidem přirozenějšího, než jej rozšířit úspěšnou válkou?

Velmi zajímavé jsou Vaše poznámky o zdánlivém rozporu, že u Vás dobrá úroda *neznamená* nevyhnutelně pokles cen obilí. Jestliže studujeme skutečné ekonomické vztahy v různých zemích a na různých stupních civilizace, jak jsou proti tomu neobyčejně mylné a nedostatečné ty racionalistické generalizace 18. století — vzpomeňme jen na starého dobráka Adama Smithe, který poměry v Edinburghu a v Lothianu* považoval za normální poměry celého světa! Nuže, Puškin už věděl

...и почему
Не нужно золота ему,
Когда простой продуктъ имѣть.
Отецъ понять его не могъ
И земли отдавалъ въ залогъ.**

Váš oddaný

P. W. Rosher²¹⁹

* Krajina v jihovýchodním Skotsku.

** proč beze zlata obstarává
si země vše, když postará
se v pravý čas o prosté zboží.
Žel, tohle otec nechápal
a půdu zastavoval dál.

Evžen Oněgin, hlava I, sloka VII,
překlad Josefa Hory.

Příští pondělí se dám zase do 3. dílu* a doufám, že se od té práce neodtrhnu, dokud nebude hotova.

Tento dopis zde zůstal ležet až do dnešního dne 31. října pro všelijaká zdržování.

*Poprvé otištěno v časopise
„Minuvsije gody“, čís. 2, 1908*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

* „Kapitálu“.

Engels Paulu Lafarguovi

do Paříže²¹³

Londýn 31. října 91

Milý Lafarguu,

Louise i já Vám srdečně blahopřejeme k výsledku voleb z minulé neděle*. „Je to skvělé“ a je to „válka“.¹⁵⁵ 4400 voličů se sice zdrželo hlasování nebo bylo uvedeno v omyl, ale těch více než 3100, kteří se zdrželi, by se muselo koncentrovat na Vašeho soupeře, aby Vám Depasse dal ránu pod pás (zase slovní hříčka²⁷⁹, musí to ven, jako když dostaneš běhavku, doufejme, že to zase přejde!). A něco takového se ještě nikdy nestalo. Váš úspěch je přímo závratný. Tak tedy od zítřka za týden si připijeme na Váš konečný úspěch — ale ani zítra na Vás nezapomeneme.

Z novin, které mi poslala Laura i Vy, vidím, že radikalistický vládní tisk se musí nakonec zabývat Vašimi volbami. Ty hlouposti v „Temps“ Vám mohou jedině prospět. Led byl už prolomen, a cokoliv tito pánové řeknou, všechno Vám přinese prospěch. Dokonce i čacký Pelletan z „La Justice“ se musel vyslovit pro Vás.

Budete-li zvolen, sněmovna se znovu octne v rozpacích: odhlasuje Vaše propuštění, nebo neodhlasuje?

Co ten nový rozkol v řadách radikálů⁴⁵ ve sněmovně, který se rýsuje mezi Millerandem, Hovelacquem, Moreauem na jedné straně a masou Clemenceauových stoupenců na druhé? Mluvíte o možnosti spojení s těmi prvními.²⁸⁰ Ale kam až půjdou s Vámi? Radikálové ve sněmovně, kteří si říkají „socialisté“, představovali

* 25. října (viz tento svazek, str. 217—218).

doposud, pokud vím, pouze zbytky proudhonismu a jako takoví byli vyslovenými nepřáteli socializace výrobních prostředků. A podle mého názoru by bylo pro nás nemožné uskutečnit fúzi, vytvořit *skupinu* s lidmi, kteří to neuznávají, alespoň v zásadě. Jinak si myslím, že bychom s nimi mohli vytvořit víceméně dočasnou alianci, ale bez fúze. Ale protože tu je jistě určitý nový vývoj, o kterém nevím, očekávám od Vás informace, dříve než si udělám vlastní úsudek. Bylo by opravdu skvělé, kdyby radikálové ve sněmovně začali přecházet k nám — to by byl výborný symptom!

Jsem hrozně rád, že Laura i Vy pokládáte můj článek za dobrý a aktuální²⁴⁸ — ale co řeknou ostatní z „Almanachu“, Argyriades a spol.? Vždycky jsem pozoroval, že se nedovedu zavděčit přáním těchto pánů, kteří se přátelí s celým světem, a že když jsem jim napsal článek, který si vyžádali, byl to naprosto jiný článek, než jaký si přáli. Vedle slavnostních výlevů pana Benoîta Malona a jiných koryfeů pařížského socialismu to bude téměř nemožné. Ostatně je mi to úplně jedno. Říkal jsem Lauře předem, že v dané situaci budu nucen napsat věci mnoha lidem nepříjemné, ale chtěla to, a tak jsem se podřídil. Víím velmi dobře, že „Socialiste“ by se nerozpakoval, ale „Almanach“ — to je něco jiného. Konečně, tak či onak tu věc uveřejníme a pravděpodobně nadělá dost hluku.

V Erfurtu proběhlo všechno dobře.²³⁴ Ti oslové z opozice dokázali před zástupci celé strany, že jsou opravdu oslové a zbabělci, kteří si nezaslouží žádné sympatie. Jsou to buď hlupáci, nebo skrytí anarchisté, nebo agenti policie. Včera večer se v Berlíně konala shromáždění, na kterých museli delegáti podávat zprávu, to asi pány z opozice definitivně zničilo.²⁸¹ Vollmar na druhé straně musel zahájit ústup nejen v Erfurtu, ale také, a ještě jasněji, v Mnichově před svými vlastními voliči, kteří odmítli jím navrženou rezoluci; aniž by příliš porušoval usnesení přijatá proti němu v Erfurtu, chtěl do této rezoluce dát věty uznávající hledisko, které zastával ve svých reakčních řečech; Vollmar byl nucen sám navrhnout novou rezoluci: jasné a jednoznačné podřízení erfurtským usnesením; bylo přijato jednomyslně.²⁸² Je to tak, jak mi píše Bebel — kdo vystoupí ze strany nebo je z ní vyloučen, je politicky mrtev,²⁸³ a pan Vollmar to dobře pochopil a velice se chránil, aby se svým

jednáním nedostal do takové situace. Ale tím se nemění nic na tom, že je to nejnebezpečnější intrikán v naší straně.

Zkrátka v Německu to běží a u Vás to brzy taky půjde kupředu. Snad se vyhneme válce, a protože nespěcháme a jsme metodičtí, může to Francouzům poskytnout příležitost znovu nás jedním velkým úderem předehnat. „Fin de siècle“* se ohlašuje dobře; zastíní to možná i rok 1793.

Jak jsou ti buržoové a Rusové hloupí! Anglie bude ve válce svým loďstvem a nadvládou na moři udržovat rovnováhu — proto ji ti pánové ženou do náručí Němcům tím, že ji dráždí v otázce Egypta!

Pozdravuji Lauru — Vídeňáčkám noviny** ještě nevyšly — asi nejsou peníze.

Srdečně Váš

B. E.

*Poprvé otištěno ruský v časopise
„Voprosy istorii KPSS“,
čís. 7, 1965*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

* „Konec století“.

** „Arbeiterinnen-Zeitung“.

London le 31. oct. 92

Mon cher Lafargue

Louise & moi nous vous envoyons ces
certaines pétitions émanant du Comité de vote
de dimanche dernier. "C'est magnifique", et c'est
la guerre "Il y a bien 4400 abstentions et d'acteurs
égarés mais il faudrait que plus de 500 de ces
abstentionnistes se réunissent sur votre concurrence
pour que Dufour en vous dépassant passe (ô le
calambour, ça passe comme s'il y avait une atypie
de derrière) aspirons que ça passe!". Et cela ne
s'est jamais vu. Et vous avez pour vous le succès
qui auire donc demain ça lui ira nous boirons
à votre succès définitif - sans toutefois nous en
blâmer demain

Je vous dis pourquoi que Louise & moi ne
envoyés que le petit questionnaire de dimanche
doit enfin occuper de votre élection. Les bêtises du
temps ne peuvent que vous être utiles. Une fois la
place comblée, tout ce que ces messieurs pourront
dire, agir en votre faveur. Même le brave M. de
la Justice a dû se déclarer pour vous.

Si vous êtes élu, ce sera un nouvel embarras
pour la Chambre : votera-t-elle, ne votera-t-elle
pas votre mise en liberté ?

Engels Conradu Schmidtovi

do Curychu

Londýn 1. listopadu 91

Milý Schmidte,

především přijměte blahopřání k svému zasnoubení a doufejme i velmi brzkému sňatku. Dejte mi vědět, kdy ten osudný den nastane, abychom mohli připsť na zdraví Vám a Vaší mladé snoubence, zatím budiž počinkem dnes v poledne láhev portského.

Také Vám blahopřeji k ujednání s nakladatelstvím Gutten-tag, ta práce stojí za to, ale musíte si na to udělat čas.²⁸⁴ Příští týden se pustím do 3. dílu* (to je zároveň důvod, proč Vám tak rychle odpovídám, musím napřed vyřídit všechnu korespondenci) a myslím, že nebudu muset práci přerušovat, dokud nebude všechno hotovo. Takže můžete do svého spisu zahrnout i tuto nutnou závěrečnou část.

Bez Hegela to přirozeně nejde, a taková kapacita vyžaduje čas, než se stráví. Stručná logika v „Encyklopedii“ je docela dobrý začátek. Jen si vezměte to vydání v 6. svazku „Spisů“, nikoliv samostatné vydání od Rosenkranze (1845), poněvadž ve „Spisech“ je daleko víc vysvětlujících dodatků z přednášek, i když jim ten hlupák Henning často sám nerozuměl.

V úvodu máte v § 26 atd. nejdříve kritiku Wolfova zpracování Leibnize (metafyzika v *historickém* smyslu), pak kritiku anglicko-francouzského empirismu v § 37 atd., pak Kanta v § 40 a násl., konečně Jakobiho mysticismu v § 61. — V prvním oddílu (byť) se nezdržujte moc dlouho s bytím a nic, poslední paragrafy kvality,

* „Kapitálu“.

pak kvantita a míra jsou mnohem lepší, učení o podstatě je ale hlavní částí: uvolnění abstraktních protikladů v jejich kolísavost, kdy se, jakmile chceme zachytit pouze jednu stranu, nepozorovaně mění v druhou atd. Přitom si můžete tu věc vždy osvětlit na konkrétních příkladech. Např. pro neodlučitelnost identity a rozdílnosti máte jako snoubenec názorný příklad přímo na sobě a své snoubence. Absolutně se nedá zjistit, zda je pohlavní láska požitkem z identity v rozdílnosti nebo z rozdílnosti v identitě. Odmyslete si rozdílnost (zde pohlaví) nebo identitu (člověčenství obou), a co Vám zbude? Vzpomínám si, jak se mě zpočátku natrápila tato neodlučitelnost identity a rozdílnosti, ačkoliv nemůžeme udělat krok a nezakopnout o ni.

Rozhodně však nesmíte číst Hegela tak, jak jej četl pan Barth, totiž aby objevoval paralogismy a laciné triky, kterými si pomáhal jako pákami při své konstrukci. To je čistě školácké počínání. Mnohem důležitější je najít pod nesprávnou formou a ve vyumělkované souvislosti to, co je tu správné a geniální. Tak jsou přechody od jedné kategorie ke druhé nebo od jednoho protikladu ke druhému téměř vždy libovolné — často řešené vtípem, jak když klad a zápor v § 120 „do základu zanikají“, aby mohl Hegel dospět ke kategorií „základu“*. Moc nad tím hloubat je ztráta času.

Poněvadž u Hegela každá kategorie představuje jeden stupeň v dějinách filosofie (jak je také většinou uvádí), uděláte dobře, jestliže si vezmete pro srovnání k ruce „Přednášky o dějinách filosofie“ — jedno z nejgeniálnějších děl. Na osvěžení Vám mohu doporučit „Estetiku“. Až se do toho trochu začtete, budete žasnout.

Převrácení dialektiky u Hegela spočívá v tom, že má být „samovývojem ideje“, a proto je dialektika věcí jen jejím odleskem, kdežto dialektika v naší hlavě je přece jenom odrazem skutečného vývoje, který se odehrává ve světě přírody a lidských dějin a podrobuje se dialektickým formám.

Srovnajte třeba vývoj od zboží ke kapitálu u Marxe s vývojem od bytí k podstatě u Hegela a máte docela dobrou paralelu, zde konkrétní vývoj, jak vyplývá ze skutečností, tam abstraktní

* V originále „zugrunde gehen“ a die Kategorie des „Grundes“.

konstrukci, v níž se neobyčejně geniální myšlenky a místy velmi správné přechody, jako přechod kvality v kvantitu a naopak, podávají jako zdánlivý samovývoj jednoho pojmu z druhého, a takových příkladů by se dalo vyrobit na tucty.

Šlechtný Wolf mi poslal svůj opus jako samostatný výtisk.²³² Přestože se mě jeden anonymní „ctitel“ ptá*, zda tomu chlapovi „nafackuju“, ještě jsem se na to nepodíval. Na takového profesora je vždycky času dost.

Stranický sjezd měl velmi dobrý průběh.²³⁴ To dlouhé pipláni s „opozicí“ vůbec neškodilo, šosáci z toho mohou mít radost, ve straně samé to jistě působilo velmi dobře.

Po bruselském kongresu se zde zastavili na několik dní Bebel a Adler a bylo nám náramně dobře.²¹⁵ Bernsteinův velmi dobrý úvod k Lassalovi vyjde anglicky.²⁷²

Doufám, že v prvním kursu budete mít pěkný hlouček studentů a studentek.

Srdečný pozdrav.

Váš

B. Engels

Paní Kautská Vám a Vaší snoubence rovněž co nejsrdečněji blahopřeje.

*Poprvé otištěno v časopise
„Sozialistische Monatshefte“,
č. 22—23, 1920*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Viz tento svazek, str. 184.

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 9. listopadu 91

Moje milá Lauro,

victoire*! I když tu novinu zastrčily do nejposlednějšího koutku, mezi zprávy, které mají zaplnit místo, přece jen nás „Daily News“ *informovaly*, že Paul porazil Depasse (ten by teď udělal dobře, kdyby si *a* ve svém jménu, vyzývající k tolika slovním hříčkám, změnil v *i*) asi 1400 hlasy.²⁸³ A tak oba naše včerejší přípitky, portským a klaretem, se neminuly účinkem. Je to jistě úspěch. A snad ještě cennější než samo vítězství je způsob, jakým bylo vydobyto, že z obyčejných dodatečných voleb se stala velká politická akce nedozírného dosahu. Paul by se klidně mohl vsadit, že jeho Constans nezůstane za pruským králem** v nechtěné podpoře socialismu; ale Constans a Bismarck jsou si skutečně podobní, stejně jako si byli podobní Bismarck a Ludvík Bonaparte — všem jim je vlastní krátkozraká chytrost a omezená protřelost obyčejného obchodníka a spekulanta, který jde za určitým cílem, ale nedovede odhadnout příčiny a účinky, a tak dosahuje pravého opaku.

Constansova hloupost přispěla rozhodně nejen k Paulovu zvolení, které znamená pro socialismus v celé Francii velikou *vzpruhu*, ale také k oslabení koalice utvořené v rue Cadet¹³² k podpoře vlády proti boulanžismu. Nemyslím že prozatím radikální *clemenceauvci* jako celek odpadnou od vlády, jsou drženi příliš zkrátka. Ale od debaty, kterou vyvolal *Roche*, už chybí ten bývalý pocit jistoty.²⁸⁵ A některé důslednější elementy jako Millerand se už sotva

* vítězství.

** Vilémem II.

mohou udržet ve vládní alianci. To spolu s osobními ambicemi a intrikami *uvnitř* vlády postačí k tomu, aby došlo ke změně — a každá změna uvolňuje svazky mezi carem a francouzskými šovinisty a přispívá tedy k míru. Mimochodem, jaká to je ironie dějin — ruská vláda, která vydala milióny na Boulangeru, musí nyní vydávat další milióny právě na lidi, kteří Boulangeru svrhli!

Byly to příjemně vzrušující dny, a jsem Ti zavázán mnoha díky za to, že jsi mi umožnila sledovat všechny ty peripetie v pařížském tisku. Jaký ubohý, bezmocný politický řouma se vyklubal z toho Ranca! Chce zřejmě zbohatnout, hlupák!

Poslal jsem pár žertovných blahopřejných řádků přímo Paulovi, aby si je pan ředitel věznice mohl přečíst.⁵⁴ Kdyby je snad zkonfiskoval, pošlu Ti opis. Ale doufám pevně, že se budou k panu *poslanci* chovat s větším respektem.

Jsem zvědav, co teď udělá Constans a sněmovna. Pokusí-li se zadržet Paula v Ste-Pélagie, bude to pro ně tím horší.

Mám dojem, že stará Crawfordová má docela pravdu, když vidí sílu nynější vlády v tom, že se jí podařilo prokázat navenek náznaky francouzsko-ruské *dohody* a že radikálové⁴⁵ se proto obávají rozpuštění.²⁸⁶ Jestliže však, což je pravděpodobné, *vnitřní* rozpory způsobí pád vlády a přispěje-li k tomu další pochybné vítězství jako to z minulé soboty*, změní se všechno. Za prvé se ruská dohoda stane velice mlhavou, jakmile se znovu ukáže nestálost vlád, a za druhé, rozpadne-li se kabinet, každá skupina si bude přisvojovat zásluhu na této dohodě. A za třetí, jestliže se rozpadne, nikdo nemůže říci, jak asi dopadne rekonstrukce, ani jak dlouho bude trvat.

V poslední době jsem se opět častěji podíval na Clemenceauovu „Justice“, a tak mi napadá, že základem antiboulanžistické aliance byla určitě myšlenka, že existuje jen jediný způsob, jak kterémukoli nynějšímu či budoucímu Boulangerovi vzít vítr z plachet: za každou cenu se dohodnout s Ruskem a *pak urychlit odvetnou válku*. To je jediný závěr, který si mohu udělat z tónu „Justice“: soyons plus patriotes que** Boulanger! A nepochybně by se jim

* 31. října.

** budme větší vlastenci než.

všem líbil tento plán: zúčtovat s Německem, pozvednout Francii opět do postavení vedoucí mocnosti (toto zdání jim Rusko *možná* dovolí za předpokladu, že mu Francie přenechá skutečnou nadvládu) a potom, ne však dřív, srovnat vnitřní spory v republikánské straně. Nestane-li se to, pak nechápu ani řeč, ani jednání radikálů. Jsou možná blázni, ale každé bláznovství má své meze, alespoň mimo zdi blázince.

Louise chce připsat pár řádků, končím tedy s upřímnými pozdravy

stále Tvůj
B. E.

[*Douška Louisy Kautské*]

Milá Lauro,

jsem hrozně pyšná na to, že můj výklad písmen M. P.²⁵⁶ se nakonec ukázal správný, i když jste měla a máte pravdu, pokud trvá daný stav věcí. Zpráva o zvolení M. P. (ve Vašem smyslu) byla umístěna pod oznámením „Vrah bohaté vdovy“; našel ji Generál, protože já jsem nevěděla, že volba socialisty patří k věcem, které mohou udělat dojem na buržou...*

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance“, sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Konec rukopisu chybí.

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína

Londýn 9. listopadu 91

Milý Auguste,
děkuji za dopis z 29. 10., za všechny zásilky i za dopisnici z 30. 10.

Lafargue tedy zvítězil.²⁶³ Je to hotová událost, za prvé proto, že zapůsobí silným dojmem přímo na Francii, za druhé proto, že společně postupovaly skutečně *všechny* socialistické frakce, také posibilisté⁴⁴, i když jim to místy bylo proti srsti, a za třetí proto, že pan Constans dokázal svým chytráctvím a hrubostí hodných Bismarcka udělat z prostých doplňovacích voleb velkou politickou záležitostí, která otřásla vládou.

Vláda se opírala hlavně o dva argumenty: 1. o vítězství nad Boulangerem, který představoval společné nebezpečí, 2. o svůj důvěrný vztah k Rusku, který demonstrativně stavěla na odiv. K tomu přistupovala za třetí aspoň pro lůzu efektní přehlídka nově zorganizovaných ozbrojených sil Francie na velkých zářijových manévrech. Těmito 3 argumenty donutila krajní levici, aby ji podporovala: všichni „republikáni“ utvořili většinu proti všem monarchistům, boulanžistům a víceméně také proti socialistům. Pak Constans v rozporu s praxí z roku 1869 nepustil Lafargua na svobodu, aby obhájil svou kandidaturu. To se přičilo radikálům. Proto ta velká debata k Rocheově interpelaci 31. října a Pyrrhovo vítězství vlády — 240 hlasů pro vládu, 160 proti, ale 170 *monarchistů se zdrželo hlasování*.²⁸⁵ Tedy proti vládě skutečná většina — 90 hlasů. Odpadnutí radikálů proto = pádu kabinetu, jakmile to budou monarchisté

chtít a budou hlasovat s radikály. Výsledek hlasování vyvolal přirozeně stejně velkou paniku mezi radikály jako ve vládě, zvláště když hrozila rozpuštěním sněmovny a naznačovala radikálům, že voliči budou daleko víc nakloněni vládě než nynější sněmovna, což je velmi pravděpodobné. Zkrátka a dobře, Constansův postup ukázal „jediné republikánské“ mase, že jakmile zmizel jeden protivník, který ji sjednotil, objevují se vnitřní otázky, které ji beznadějně rozdělují, trhlina je tu, nedá se zalepit, a teď kdy Constans dalším vězněním Lafargua v Ste-Pélagie pošlapává veškerou republikánskou důstojnost, bude to čím dál krásnější. Ne že bych v důsledku odpadnutí radikálů očekával pád vlády tak brzy, naopak, radikálové po nedobrovolně vybojovaných vítězstvích polezou ještě nejméně jednou ke křížku a budou škemrat o prominutí — ale přímo ve vládě se vede otevřený boj mezi Freycinetem a Ribotem, jednak mezi Constansem a Rouvierem, a ještě jedno pochybné hlasování může vystupňovat tento boj v krizi, vyvolat rozkol, tím i změnu vlády, novou nestálost vlád, tj. ochlazení v ruských námluvách, poněvadž car potřebuje ve Francii vládu *pevnou*; a konečně — nové volby za změněných okolností a s jinými výsledky.

Zatímco Liebknecht ve „Vorwärts“ vítězoslavně jásá nad tím, že ve Francii už neexistuje šovinismus, přesvědčil mě pařížský tisk, který jsem během voleb mohl důkladně sledovat, a zvláště Clemenceauova „Justice“, kterou Liebknecht myslím také denně čte, že podkladem paktu „republikánů“ proti Boulangerovi (oportunisté, radikálové⁴⁵, posibilisté) byla tajná úmluva: že vláda přetrumfne Boulangeru v patriotismu, uzavře spojení s Ruskem, ukáže celému světu bojeschopnost armády, bude harašit zbraněmi, a jestliže se tím vyvolá odvetná válka, že ji provede svižně se svatým zápallem — jinými slovy, bude se přímo a bez okolků snažit, aby splnila nejvroucnější přání celé francouzské buržoazie a vyvolala odvetnou válku. Jako byla republika z roku 1849 a 1871 formou, která monarchisty hladce a snadno sjednotila, tak je odvetná válka heslem, jehož pomocí lze dostat bezpečně do houfu *všechny* republikány, tj. všechny *buržoazní* republikány — s dělníky počítají jenom jako s hlasovacím stádem —, skutečně je to jediné heslo, které to dokáže od té doby, co byla vybojována a zkonsolidována republika. Odveta byla

tajemstvím úspěchu boulanžistů — vyhlasme tedy odvetu! Navrácení Alsaska-Lotrinska! Srovnáš-li „Justice“ předboulanžistického a boulanžistického období s dnešním, sotva budeš jiného názoru. Ale to je proti Liebknechtovým zásadám. Ve Francii *nesmí* existovat silné šovinistické hnutí, to je proti věčným zásadám, a proto se to popírá. Budou-li se události vyvíjet dál, může Vám tato politika „Vorwärts“ přijít drahá, a vymstí se, že Váš vedoucí zahraničně politické rubriky je barvoslepý. Nevím, jak o tom smýšlí Hirsch, mřval, pokud šlo o Francii, někdy podivné názory, ale snad s ním bude řeč.

10. listopadu. Lafargue je tedy na svobodě. Jen na dobu zasedání sněmovny — ale i pan Oppervon Blowitz pochybuje, že se bude muset vrátit do Pélagie, až se zasedání skončí. Opět Constantova porážka. On a jeho oportunisté chtěli zpočátku nechat Lafargua ve vězení — ale bylo jisté, že by pak radikálové a monarchisté mohli utvořit většinu *proti* vládě a osvobodit jej, a tak se pánové museli podříditi. Tedy dvakrát byla krajní levice donucena postavit se proti vládě. — Celá francouzská parlamentní politika zůstává jinak úplně nepochopitelná každému, kdo nemá neustále na zřeteli, že vláda a oportunisté nestoudně využívají svou moc k osobnímu obohacování a že je v tom zároveň namočena a *zainteresována* i masa radikálů — čekají jenom na okamžik, až budou *sami* dost silní, aby se chopili vesla a sebrali smetánku, kterou teď sbírají oportunisté.

Jak bezhlavě řádí francouzská vláda: několik dní před užšími volbami v Lille byli ve *Fourmies* odváděni branci a přitom bylo 30 mladých mužů zařazeno do praporu 145. pluku, který byl posádkou v Maubeuge a *který 1. května ve Fourmies do těchto lidí střelil*¹⁵⁷ — mezi těmito 30 byl také *bratr Marie Blondeauové* zastřelené 1. května tímtož praporem! Člověk by řekl, že se to stalo v Prusku. „Vorwärts“ o tom všem nic neví!

Vaše vítězství v_š Berlíně²⁸⁷ a Vollmarova pozoruhodná, jakkoli pro něho nepřijemná porážka v Mnichově²⁸² nás neobyčejně potěšily. Myslím, že budete mít nějaký čas pokoj a že nedojde k novým roztržkám, resp. vyhazovům, zatím strana vzroste tak, že *tento* způsob opozice vůbec vezme zaslou. Bude-li to pro Vás příjem-

nější, když se ta klika štváčů bude držet v zákonných mezích, to je ovšem otázka.

Curyšská historie Vám znovu dokazuje, jakým břemenem jsou pro Vás spolky v cizině, nechcete použít této příležitosti, abyste se jednou provždy s tou sebrankou vypořádali? „Vorwärts“ vtipně odbyl Hanse Müllera, ale tím jste se nezbavili troufalých nápadů těch bláznů v zahraničí vyslovit Vám důtku.²⁸⁸ Tak se to má i se zdejším spolkem²²⁸ a Gillesem*. Jestliže *veřejně* nevyhláste v odpovědi na Gillesovo prohlášení, jaký je vztah zdejšího spolku ke straně, pak žádné protestování v soukromých dopisech nepomůže. *Tady* Vás budou bez dalšího činit odpovědnými za nesmysly té sebranky — historická minulost spolku také k tomu opravňuje, pokud budete mlčet.

Velkou radost nám způsobil Stolp-Lauenburg a Tvůj článek o tom ve „Vorwärts“.²⁸⁹ Masa východolabských zemědělských dělníků žije skutečně ještě příliš nevolnický (stejně jako angličtí), takže naše přímá propaganda tu nemůže mít velký vliv, dokud neprojdou předběžnou školou pokrokářů.²²⁷ Pokrok je tu povolán, aby nám připravil půdu, a to splní úspěšně. Jestliže by se tedy Pokroková strana mohla v Berlíně vůči nám a při své ochablosti počítat k reakční mase, vymyká se prozatím rozhodně tomuto postavení na venkově. Dlouho to ovšem trvat nebude.

Prodloužení volebního období říšského sněmu na 5 let²⁹⁰ se pravděpodobně stejně nedodrží. Jestliže tlak nepoleví, většina se rozpadne a vláda jej *musí* rozpustit, nebude mít jiné východisko. Dojde-li k válce, pak tím spíš. Ještě tuto zimu se můžete dožít roztočivých věcí.

Rád slyším, že už teď jsou nám technicky vzdělané kruhy tak nakloněny. Mám ale moc dobré zkušenosti z let 1848 a 1870—1871 s francouzskými republikány, kteří přece sami byli buržoy, vím, kam až se dojde s takovými tichými stoupenci a sympatizujícími lidmi v nebezpečné době a jak strašně se tu může člověk blamovat, a proto si přeji, abychom se při tak důležité události, jako je zespolečenštění velkého průmyslu a velkého zeměděl-

* Srovnej tento svazek, str. 218.

ství, mohli během několika let napřed sami důkladněji přesvědčit o schopnosti a charakteru těchto pánů. Nejenže si ušetříme třenice, dá se tím také v kritické chvíli odvrátit jinak nevyhnutelná drtivá porážka. Beztoho se nadělá spousta obrovských kopanců, tomu se nevyhneme. Sám přece říkáš, že mezi těmi, kteří nabízejí své služby, je dost lidí, kteří mají víc nároků než talentu a znalostí, a já nezapomínám, co mi říkal Singer v souvislosti s Nonnem o studentech, které strach před zkouškou žene k sociální demokracii. Prozatím je fakt, že *k nám přicházejí*, znamením blížících se událostí.

Hladomor v Rusku je příšerný. V Simbirsku jsou hladovějící rebelanti ubíjeni 500 ranami k smrti. Na jihu buď nemohly být zasety ozimy pro sucho, nebo je zničil předčasný mráz. Tedy nová bída pro příští rok. Zdá se mi, že Rusové silně polevili (Giersova cesta do Milána) a poněkud přibrzdili příliš ukvapené Francouze a že *právě kvůli tomu* si car troufal projet Německem a nenavštívil přitom mladého Viléma, což je hrubá urážka majestátu.²⁹¹ A jestliže to bude nahnuté i s francouzskou vládou, tak uvidíš, jak bude car nakloněn míru — aniž by přirozeně upustil od zásahů v Orientě a Střední Asii.

Salisbury včera večer prohlásil k hňupům a spekulantům ze City, že obzor míru nekalí ani mráček. To by byla špatná předzvěst, v roce 1870 říkal Granville, ministr zahraničí, 14 dní před válkou totéž.

Francouzské zářijové manévry s 4 armádními sbory byly pustý podvod. Sir Ch. Dilke, Parnellův druh v cizoložství — třebaš jinak motivovaného — je popisoval s frankofilským nadšením, ale jeho článek dokazuje, že se tam projevilo mnoho slabin a také ještě mnoho pozůstatků ze sedmdesátého roku. Zejména neschopnost důstojníků. Teprve až začnou tito páni mobilizovat ve velkém, budou obtíže ještě větší.

Louise pozdravuje.

Tvůj
B. Engels

Ruskou půjčku²⁹⁶ nemohou pařížští bankéři nějak strávit. Emisní kurs klesl o 4 % a lidé se *tady* hromadně zbavují ostatních cen-

ných papírů a akcií, aby mohli v Paříži znovu koupit 20. t. m.
ruskou půjčku.²⁹²

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Oscaru Heidfeldovi

do Liverpoolu²⁹³

(Opis)

[Londýn] 12. listopadu 91

Vážený pane,

...dokumenty, o nichž se zmiňujete ve svém dopise²⁹⁴, ještě mám, jsou ale nyní úplně bezcenné, neboť pojistka dávno propadla, poněvadž pan Dronke přestal platit prémie, jak by byl měl. První prémii vůbec, která byla splatná v listopadu 77, jsem zaplatil já a doufal jsem, že mi ji uhradí, ale když jsem ho o peníze upomínal, vůbec neodpověděl. Ani jsem nemohl od té doby nikde zjistit jeho adresu, ačkoli moji právní zástupci v Manchesteru podnikli všechno možné, aby ho našli. Za těchto okolností a se zřetelem k tomu, že další placení premií s úroky jak z nich, tak z původní půjčky by určitě pohltilo větší částku, než jakou by bylo možno dostat za tuto pojistku zpět, nezbývalo mi nic jiného, než nechat pojistku propadnout.

Z toho, co mi píšete, musím soudit, že by to dopadlo stejně, i kdyby pojistku nedal v zástavu.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
2. vyd., sv. 38, Moskva 1965*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu¹

Londýn 14. listopadu 91

Milý Sorge,

narychlo několik řádků, než zavřou poštu. O Lafarguově vítězství²⁶³ ses asi dověděl z kabelogramů. Je to zásluhou pana Constanse, který je právě takový chytrák a trulant jako Bismarck, ne-li ještě větší, 1. nechá odsoudit Lafargua na 1 rok ve skandálním, tendenčně vedeném procesu, v kterém dal na něho svalit odpovědnost za střelbu ve Fourmies¹⁵⁷, ačkoli k ní dala rozkaz vláda, 2. když jej tím v departementu du Nord ohromně zpopularizoval a Lafargue byl v Lille kandidován na první uvolněné místo, drží jej v rozporu s 22letou *zvyklostí, zavedenou přímo za císařství*, ve vězení, místo aby ho na volební kampaň propustil; 3. když dostal Lafargue v prvním kole 5005 hlasů, jen o 780 méně, než je absolutní většina, Constans ho ještě nepouští na svobodu, ačkoli dostal od sněmovny pořádnou řádku. Když pak i radikální kandidát Roche, který dostal 2274 hlasů, odstoupil ve prospěch Lafargua, bylo Lafarguovo vítězství jisté.

Nejlepší ale je, že ten hlupák Constans ještě mimoto dokázal udělat z Lafarguovy volby událost a sám si podkopat půdu pod nohama. Když totiž 31. října požadoval Millerand ve sněmovně Lafarguovo propuštění, byl přijat návrh, aby se přešlo k dennímu pořádku, 240 hlasy proti 160 radikálům. *Ale jenom proto, že 170 monarchistů nehlasovalo.* Bylo to *poprvé od dob boulanžských, že radikálové hlasovali proti vládě* a podali tak důkaz, že je možné svrhnout vládu v kteroukoli chvíli, budou-li radikálové a monarchisté hlasovat společně. A když 9. listopadu, *po Lafarguově zvolení*, byl opět podán

návrh na jeho propuštění, přinutila vyhlídka na takové sjednocené vótum vládu, aby se vzdala úmyslu vzpěčovat se propuštění.

Ale ve vládním kabinetu panují velké spory, Freycinet si chce zajistit většinu raději *pomocí* radikálů, Constans naopak pomocí monarchistů *proti radikálům*. Constans svým postupem na 1. máje vyvolal proti sobě nenávist dělníků a jeho přítel Rouvier má z celé vlády nejhorší pověst a je nejvíc zkorumpovaný, rovněž Carnot nemůže Constanse vystát, poněvadž se pokouší převzít po něm úřad presidenta republiky, vzhledem k tomu všemu jsou všechny ty parlamentní výkyvy důležité: neboť jakmile se obnoví ve Francii vládní labilita, je to nová záruka míru, poněvadž se car bude mít na pozoru, aby začal válku rukou v ruce s pařížskou vládou, která se každým dnem může zhroutit.

Na druhé straně jsou tyto symptomy důležitým ukazatelem vnitřní situace ve Francii. Značná část radikálů — Millerand, Hovelacque, Moreau atd. — chápe, že to bez dělníků prostě nejde a že není dál myslitelné, aby vláda prováděla takové kejkle: předkládala ve sněmovně na oko návrhy zákonů ve prospěch dělníků, ale zařídila to tak, aby v senátě propadly. Jestliže nyní přichází do sněmovny Lafargue a malá socialistická skupina 7—8 lidí — vesměs bezvýznamní lidé neschopní iniciativy — dostává tak vůdce, dá se tam brzy dělat něco kloudného. Ovšem jenom s tou podmínkou, že se náš Paul nenechá ovládnout svou $\frac{1}{8}$ nebo $\frac{1}{12}$ černošské krve.

V Německu se vyvíjí všechno velmi dobře. Vollmar utrpěl v Mnichově dokonce drtivější porážku než v Erfurtu.²⁸² Opozice je prakticky bez významu a dostane se brzy do vleku policie.²⁸⁵ Všechny opačné novinové zprávy jsou vylhané, zvláště co se Vám telegrafuje — přesvědčil jsem se o tom na jedinečných příkladech.

Jak to bude dál s „*Vorwärts*“, to nevím. Zlepšil se, ale Hirsch tam nepůjde. Nepokládám to ani za velké neštěstí.

Pozdravuj svou paní.

Tvůj

B. E.

*V plném znění otištěno poprvé
rusky v Marx-Engels, Sočinenija,
I. vyd., sv. XXVIII, 1940*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu¹

Londýn 21. listopadu 91

Milý Sorge,

dopis z 6. a dopisnici z 8. listopadu jsem obdržel.

Adler mi slíbil, když se tu s Bebelem zastavili při návratu z Bruselu, že Ti bude vídeňskou „Arbeiter-Zeitung“ pravidelně posílat, a Vídeňští plní dané slovo. Teď vliv rakouského hnutí roste, a tak si musím list schovávat pro sebe.

„Der arme Teufel“ tady všechny rozesmál. První adolfinádu vzal s sebou Adler, druhou jsem poslal Bebelovi.

To se samo sebou rozumí, že můžeš uveřejnit Marxovy dopisy, které Ti psal, jak uznáš za vhodné, aniž by ses mě nebo koho jiného ptal. Měl bys vydat své články o americkém dělnickém hnutí, jakmile budou ukončeny, jako brožuru — snad v Dietzově Mezinárodní knihovně,²⁹⁶ aby se uchovaly jako celek. Chceš-li, mohu s Dietzem domluvit, co je třeba. Přirozeně že Ti musí za to zase zaplatit.

Bakuninův životopis²⁶¹ jsem s díky obdržel — ještě jsem se na to nepodíval.

V jednom dopise jsem Tě žádal,* abys mi *neposílal* americké buržoazní časopisy — ty *dobré* tu mohu všechny (u Mudieho) dostat, když v nich něco je — a Tussy na to dává pozor. Zato jsem Tě chtěl poprosit o něco jiného, byl jsem ale přerušen a zalepil jsem dopis *tak*: totiž, abys poslal občas jednotlivé číslo nějakého — lhostejno kterého — orgánu věnovaného boji za ženská práva — Louise

* Viz tento svazek, str. 212.

si to čas od času prohlíží, aby byla — a tím i já — o tom čachru trochu informovaná.

V Berlíně a v jiných městech jsme opět vyhráli volby do městské rady — v Berlíně jsme dostali *trojnásobný* počet hlasů.²⁹⁷

*Mladí*²⁹⁵ se ustavili jako spolek a vydávají plátek „Der Sozialist“ — je nestoudný a hloupý. Nic než žvást a lži. Boj proti nim by byl ovšem snadnější, kdyby Liebknecht nedělal tolik kopanců a neredigoval tak uboze „Vorwärts“.

Paní Schlüterová se tedy zase vrátí! Docela tak, jak jsme si to zde mysleli.*

Také tady byla vybojována všelijaká malá vítězství v městských volbách: ve West Hamu (nazývá se západní, protože je východně od East Endu) byl zvolen Will Thorne, tajemník plynárenských dělníků⁶⁹, báječný člověk atd. atd.

Srdečné pozdravy Tvé paní a Tobě

od Tvého

B. Engelse

*V plném znění otištěno poprvé
rusky v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Viz tento svazek, str. 176 a 181.

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína

Londýn 25. listopadu 1891

Milý Bebele,

snažil jsem se při práci na III. dílu*, která mi jde pěkně od ruky, najít chvíli, abych Ti odpověděl na Tvůj dopis z 15., když tu přišla zpráva, která mě donutila, abych psal okamžitě. Lafargue prý řekl 22. na jedné schůzi v Bordeaux²⁹⁸, že v roce 1870 posloužil svým způsobem vlasti, když panu Rancovi sdělil plány, které mohly úplně změnit vývoj událostí, kdyby se k nim bylo přihlíželo. Tyto plány prý mu sdělili *bratři z Internacionály v Německu, mezi nimiž bylo několik důstojníků německé armády*. Lafargue *to možná neřekl*, ale také si absolutně nedovedu představit, *co vlastně řekl*. Celá ta věc je tak nehorázně hloupá a obvinění tak nestvůrné, že asi budete muset odpovědět, dřív než dostanete zprávu, *co Lafargue řekl*. Ihned jsem včera a dnes znovu napsal Lauře a přímo jemu,⁵⁴ abych se dověděl pravý stav věcí, napsal jsem mu také, že budete muset pravděpodobně proti tomu ihned zakročit a že si bude muset dát líbit, jestliže na něho nebudete brát vůbec žádný ohled. Také si to totiž nezasluhuje, ale já bych Vás přesto prosil, abyste se neukvapili, v hněvu se nadělají vždycky hlouposti, jako se to kolikrát stalo i mně, nýbrž abyste pokud možná měli na mysli, že je třeba udržovat spolupráci s francouzskými dělníky nebo aspoň jít s nimi ruku v ruce. Přirozeně že odmětnete jakoukoli spojitost s oním nechutným tvrzením, to se samo sebou rozumí. Ani jste sami neposílali přímo nebo nepřímou vojenskou zprávu francouzské vládě

* „Kapitálu“.

v Bordeaux, ani plány německých důstojníků, poněvadž pokud vím, neměli jste tehdy absolutně žádné spojení s důstojníky. Tedy čím energičtěji odmítnete toto úplně nesmyslné obvinění, tím lépe, jen bych Vám chtěl připomenout, že je vždy záhodno — a ušetří Vám to pozdější komplikace —, abyste vyvraceli *jen zprávu* jako takovou a nečinili zatím za ni odpovědným Lafargua. Není přece vyloučeno další vysvětlení, jakmile bude známo znění jeho projevu, které Vám sdělím, jen co je dostanu.

Je mi úplně nepochopitelné, co Lafargue asi řekl a co měl na mysli. Neboť ani tady, v generální radě Internacionály, jsme absolutně neměli žádné spojení s německými důstojníky a nebyli jsme tedy ani s to dodat mu podobné „plány“ těchto pánů. A jestliže sehnal nějaká spojení ve Francii, když se vrátil do Francie po své svatbě v roce 1868 (nebo 69 — momentálně si přesně nevzpomínám), pak je utajoval před námi tak úzkostlivě, že z toho nevyšlo nic najevo ani do jeho návratu do Francie v roce 1880 a potom také ne.

Rozhodně udělal neodpustitelnou hloupost — buď si zaprášil, nebo něco vyslepičil, to ať řekne sám — a Vás uvedl do situace, která by Vám snad také mohla vzít chuť udržovat mezinárodní styky. Už vidím, co se všechno snese na Vaši hlavu, a dosud nevím, jak tomu zabránit. Myslím si jen, že ho k tomuto zcela nevysvětlitelnému bláznivému kousku svedla ta osmina nebo šestnáctina černošské krve, která v Lafarguovi koluje a občas nabude vrchu — je to načisto nepochopitelná pitomost, mírně řečeno.

Při tom velkém počtu bývalých německých důstojníků, kteří se v letech 1848—49 a potom usadili v cizině, je ovšem možné, že se něco podobného dověděl, ale svádět to na bratry z Německa, to přesahuje všechny meze.

Budete-li si přát, jsem vždycky ochoten dosvědčit, že generální rada Internacionály nikdy ani jedinkrát neměla příležitost předávat od Vás zprávy jakéhokoli druhu — kromě toho, co bylo uveřejněno ve Vašich vlastních listech — během války do Francie, a vůbec prohlásit cokoli, co Vám může pomoci zprostit se jakéhokoli stínu spoluodpovědnosti za takový nesmysl. Neboť jestliže se něco takového **stalo**, jste v tom stejně nevinně jako dosud nenarozené dítě.

Náplast na tuto zatracenou mrzutost přinesl včera večer „Evening Standard“ ve zprávě o volebním vítězství v Halle.²⁹⁹ To dokazuje, že přes hlouposti jednotlivců jsme jako masa přece jen na postupu.

À propos. Co bylo napsáno na dopisnici³⁰⁰ — myslel jsem, že to u Vás někdo bude umět přecíst —, bylo rusky: da zdravstvujet Berlin! ať žije Berlín!

Teď ale je opravdu čas podat na poště dopis doporučeně — je to přece jistější —, k obsahu Tvého psaní se tedy vrátím příště. Zdá se, že Rusové už stáhli růžky, pařížská půjčka uvázla u bankéřů, celou třetinu musela ruská vláda vzít zpět, poněvadž nebyla umístěna,²³⁶ fakt, že kapitál nemá vlast, má také svou dobrou stránku.

Také si musím odepřít potěšení, abych napsal Tvé paní, jistě dostala Louisin dopis.

Tvůj
B. E.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 27. listopadu 1891

Moje milá Lauro,

neboj se, nikdy mi nenapadlo, že by se Paul úmyslně mohl dopustit nízkého a nečestného činu. To vůbec nepřichází v úvahu. Ale člověk může být vtělená ctnost, a přesto udělat *hloupost*, jejíž důsledky mohou být nedozírné. A v mých dopisech není vůči Paulovi žádné obvinění, říkám tam jen, že se možná dal svést k takové hlouposti, a pro případ, že by tomu tak bylo, se mu kromě toho snažím z toho pomoci, pokud to je v mých silách. Abych to mohl udělat, musel jsem mu naprosto nutně objasnit celý *dosah* slov, která se mu připisují.

Sama připouštíš, že není zcela vyloučeno, že se *mohl* dát strhnout a udělat takovou chybu.

Podívejme se znovu na fakta. V pondělí večer* otiskl „Evening Standard“ *Reuterovu* zprávu**, z níž jsem viděl, že je třeba ihned jednat, 1. abychom získali autentickou informaci, 2. aby se zabránilo dalším chybám v případě, že se už jedna stala. Proto jsem Ti poslal ten dopis⁵⁴, a až si ho znovu přečteš, už se Ti snad nebude zdát tak neoprávněný jako při prvním pročetní. Týž večer nebo nejpozději druhý den ráno jsem dostal od Tebe 1. přiložený výstřížek z nejmenovaných novin, jejichž zprávu *Reuter* zřejmě zkráceně převzal, a 2. výtisk „Intransigeant“ z 25. listopadu, kde se pod titulkem „Občan Lafargue v Bordeaux“ rovněž konstatuje, že Paul 22. listopadu *před shromážděním pěti nebo šesti set osob... v sále des*

* 23. listopadu.

** Viz tento svazek, str. 254.

Chats řekl, že několikrát dal (v roce 1870) p. Rancovi, tehdy řediteli *Sûreté général**, různé důležité plány a dokumenty *o situaci v německých armádách*, které mu poslali *němečtí socialisté* a které by byly mohly změnit stav věcí atd. atd.

Z toho jsem si musel udělat závěr, že *znáš* obsah obou těchto zpráv, a sám fakt, že jsi mi je poslala *bez jakéhokolí komentáře*, vlastně mlčky přiznával, že jsou v podstatě správné. Jakmile jsem došel k tomuto závěru a navíc jsem si vzpomněl na určité výroky z Paulovy řeči v Lille, kterou jsi mi rovněž poslala, výroky, které jsem pokládal *přínejmenším* za nevhodné, nemohl jsem udělat nic jiného než mu ve středu 25. t. m. napsat dopis⁵⁴.

Teď samozřejmě vidím, že jsi zprávu o Paulově řeči nikdy nečetla a že ses z mých dopisů Tobě a Paulovi poprvé dověděla, jaké výroky se mu přisuzují. Ale jistě nyní také uznáš, že jde o takovou věc, které musíme věnovat pozornost; že podobná informace o postoji některých německých socialistů během války 1870—71 — ať už v podstatě správná nebo nesprávná — *pokud se poskytla*, se nikdy, za žádných okolností, poskytnout neměla, a pokud se neposkytla, je třeba ji *ihned* jasně a jednoznačně dementovat; že dokud nebude tato zpráva plně a absolutně uvedena na pravou míru, je absurdní očekávat u našich německých soudruhů nějakou důvěru k francouzským soudruhům; a že německá vláda a buržoazie využijí tuto zprávu proti naší německé straně ihned takovým způsobem, že si to vůbec neumíme představit. Nepůjde-li to dál než k obnovení starého zákona proti socialistům⁵⁵, *můžeme být rádi!*

Jestliže tedy Paula pomluvili, jestliže je ochoten veřejně prohlásit, že nikdy neřekl jediné slovo, které by nějakým způsobem naznačovalo, že němečtí socialisté, *ať v Německu, nebo mimo Německo*, mu poskytli vojenské údaje, plány, zprávy nebo podobně pro potřebu francouzské vlády během války 1870—71, ať mi to prohlášení pošle *ihned* a doporučeným dopisem. Ale musí být jasné, bez nějakých výhrad nebo omezení, jinak bude zbytečné a *možná* ještě horší než to.

Jestliže takové jasné prohlášení není z toho či onoho důvodu

* Veřejné bezpečnosti.

možné, vidím jen jedinou cestu, jak se dostat z téhle kaše: přijedte s Paulem ihned sem a projednejme ty věci ústně, jediné tímto způsobem se to zřejmě může dát do pořádku. Tvoje přítomnost bude skoro stejně nutná jako jeho, zchladíš naše horké hlavy a s rozmyslem nám vyložíš svůj názor na situaci ve Francii; a také nám se svou ženskou chytrostí a obratností pomůžeš najít „východisko“ v situacích, kde my muži, nešikovní a těžkopádní, bychom si nevěděli rady. Vidíš, že se všemožně snažím pomoci Paulovi z nesnází, jestli se do nesnází dostal. Ale především je nutné se vystříhat nových chyb v případech, že už se *jedna* udělala. Zítra nabude jeho zvolení²⁶³ pravoplatnosti, v pondělí nejpozději dostanu první zprávy z Německa o tom, jak působil tento blesk z jasného nebe. Přijedete-li tedy v neděli, tak abyste byli večer tady, podaří se nám třeba v pondělí rozptýlit aspoň ty nejčernější mraky. Byl bych rád, kdybys poslala telegram „Přijedeme dnes večer“, protože dopisy v neděli nedostáváme. A za každých okolností doufám, že Paul nepodnikne žádné veřejné kroky ve věci, která se tak hluboce dotýká jiných lidí, aniž by se předem s těmito lidmi poradil; sebemenší chybička mu může být osudná, a tak snad uzná, že to není žádná legrace a že se s tím co nejdříve musí skoncovat.

Upřímně vždy Tvůj

B. E.

Poprvé otištěno v knize

F. Engels, P. et L. Lafargue,

„Correspondance“, sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu

Přeloženo z angličtiny

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína¹⁰⁶

Londýn 1. prosince 91

Milý Auguste,

konečně po třídenním veselí bude snad nálada z oslav narozenin natolik zažehnána, že zas napíšu poněkud rozumný dopis. Tedy za prvé, ta záležitost s Lafarguem je v pořádku. Dnes mi píše Laura — Lafargue jel do Lyonu³⁰¹ a v Paříži byl pouze v sobotu na několik hodin kvůli ověření svého mandátu: „Paul mě zmocňuje napsat, 1. že potvrzuje svůj dopis Tobě“ (viz níže); 2. „že schůze v Bordeaux, na níž mluvil, byla *důvěrná*“ — uzavřená členská schůze dělnické strany —; „že reportéři neměli přístup a že neexistuje žádná oficiální zpráva o jednání; 3. *že inkriminované výroky jsou výmysl nějakého reportéra brodant sur le texte d'un article publié par Ranc*“ (který si je přibásnil v textu článku, jež uveřejnil Ranc); 4. „Paul použil těchto slov: ‚Trval jsem na dalším vedení války, protože podle zpráv, které jsem měl k dispozici, nebylo už Německo schopno dále odolávat.‘“ Laura připojuje: „*o plánech dodaných Němci nebo jejich prostřednictvím nebylo řeči*; vůbec Paul *prohlašuje, že během války nedostával z Německa naprosto žádné zprávy*. A dále Paul říká, že *Tvoje požadavky podpisuje* a nejen podpisuje, ale že *bude také volat k odpovědnosti každého, kdo by tvrdil něco, co je v rozporu s jeho hořejší výpovědí*.“ (Le Perreux 28. listopadu, dostal jsem to teprve dnes.)³⁰²

V dopise, který mi napsal (Lyon 26. listopadu), Lafargue říká, že obsah jeho řeči byl takový a takový, že Internacionála ve všech zemích pokládala za svou povinnost zabránit, aby byla potlačena Francouzská republika Bismarckovými vojsky; že zatímco ostatní členové Internacionály bojovali pod velením Garibaldiho, pro-

testovali Němci proti dalšímu vedení války a proti loupežnému záboru Alsaska-Lotrinska.

Žádal jsem ho, a on s tím souhlasí, aby bezpodmínečně a kategoricky dementoval výroky, které jsou mu připisovány, a jejich obsah. Teď toho tedy můžete *použít, jak uznáte za vhodné*.

Tak mi *ten* kámen šťastně spadl ze srdce. Díky kolosální hlouposti našich protivníků se jejich naděje na skandál rozplynuly a jsou teď pohřbeny. Kdyby to nyní ještě někdo rozmazával, máte v rukou argumenty a útočníci se škaredě zostudí. Ale mohu se Ti přiznat, že jsme se tu všichni pořádně zapotili, dokud jsme si nebyli jisti: zda nějaký reptil³⁰³ na to neskočí, dříve než budeme vědět, co odpovědět a *jak* dokázat nepravdivost. Jsou to ale pitomci! Tussy říkala ještě v neděli: kdybychom se *my* něco takového dověděli o našich nepřátelích, jak by se toho využilo!

Příhodu s Vilémem II. v Postupimi jsem přehlédln, co se to stalo?³⁰⁴ Zdá se, že se události skutečně vyvíjejí neustále rychleji, a tu je každý příznak zajímavý. Ve zdejších listech se píše, že Váš císař se chce poté, kdy tudy Alexandr tak nezdvořile projel²⁹¹, vzdát všech čestných hodností v ruské armádě. Mně se zdá, že jej Rusové chtějí dohnat k unáhlenému zásahu, aby *on* pak vypadal jako rušitel míru a *oni*, poněvadž při své relativní nenapadnutelnosti mohou hnát hru až do krajnosti, ho pak mohli donutit vykoupit si mír dalekosáhlými ústupky. Že by skutečně pomýšleli na válku, to pokládám za nemožné. Francouzská půjčka²³⁶ ztroskotala, vynesla místo 20 miliónů liber sotva 12; hlad se šíří s nevídanou úporností a v netušených rozměrech; pro nedostatek osevu a nepříznivé počasí jsou téměř zničeny ozimy; v nejúrodnějších oblastech hynou z nedostatku krmiva koně a skot nebo jsou poráženy, a tím je na léta ochromeno obdělávání půdy; to všechno jsou okolnosti, které v takové polobarbarské zemi jako Rusko uzavírají armádě jakékoli vyhlídky na úspěšnou akci. Ale to všechno Rusům nebrání, aby politicky nevystupovali tak, jako že to plnou parou ženou k válce; dovoluje jim to jejich strategická poloha a praxe ve zrazování svých přátel. Toť se ví, ani šikovný plán se nemusí podařit, a proto to masové zbrojení a soustřeďování vojsk, které i při pokojném průběhu působí jako nástroj diplomatického nátlaku.

To je podařené. Proti Trojspolku²³⁷ založenému na „dnešním stavu držav“ stavějí Rusko a Francie dohodu*, která má „mnohem vznešenější princip: dodržování smluv!“ Tak píše tisk. Francie tedy, která si přeje *zrušit* frankfurtskou smlouvu¹⁴⁶, prohlašuje, že ji hodlá s pomocí Ruska podepřít; a Rusko, které ze zvyku porušuje všechny smlouvy, se zavazuje, že bude právě s touto Francií chránit jejich neporušitelnost. Za jak hloupou musí *tito* lidé považovat veřejnost, k níž promlouvají.

Tvoje řeč k rozpočtu byla skvělá³⁰⁵ — soudě podle „Vorwärts“, přesto nám posli stenografické znění. Žes poukázal na *naše* vojáky, to sedělo jako ušité! Proč tutlat věci, o nichž naši odpůrci vědí stejně jako my?

Že Carl Hirsch nepřijede, nepokládám za žádné neštěstí.** Nechtěl jsem nic namítat, když to bylo jednou dohodnuto, ale hned jsem si tu říkal, že by to k ničemu nevedlo. Hirsch není jen umíněný, nýbrž i bezdůvodně zatrpklý, poněvadž si myslí, že byl neoprávněně připraven o místo v redakci „Sozialdemokraten“, a zlobil se myslím víc na Marxe a na mne než na Vás.³⁰⁶ Jistě si vzpomínáš, že chtěl, abychom ho *my přemlouvali*, aby to místo přijal, jenže nás to ani nenapadlo. Rozhodně se pak hned stáhl stranou od aktivní činnosti a jistě se v něm od té doby nahromadilo tolik nevraživosti a žluče, že by myslím bylo už proto lépe, aby si napřed vylil zlost na někom jiném a na příhodnějším místě, potom až přijde zase ponenáhlu do normálního rozpoložení, může opět něco dělat. Stejně si myslím, že by on a Liebknecht nevydrželi spolu bez rozmísky ani šest neděl. Také Schoenlank má své mouchy; pokud mohu soudit, je příliš chabý, než aby se postavil na odpor, kde je třeba, a brzy by měl na svědomí tolik vroubků za lajdáctví, že by musel pocítit ve svém vedoucím redaktorovi *skutečného* představeného. Nu, musíme počkat, jak to půjde, sotva to bude horší.

Pořád srovnáváte situaci v Německu s léty 1787—88 — podobá se mnohem spíš situaci z roku 1847 ve Francii, těm skandálům, které způsobily pád Ludvíka Filipa: Teste, úplatný ministr, vévoda Praslin, vrah své ženy, králův pobočník, přistižený v Tuilerích při

* Viz tento svazek, str. 171.

** Viz tento svazek, str. 251.

kartách jako falešný hráč, Fould, který podplácel nejvyšší místa, aby dostal stužku čestné legie, atd. atd. Směšné je, že se u Vás bájí o bankovní krizi; těch několik mizerných firem, které zkrachovaly, jsou úplně na okraji skutečného obchodování na světovém trhu, jsou to zprostředkovatelské banky pro úředníky, důstojníky, pozemkovou šlechtu, maloburžoazii, zkrátka pro všechno, jenom ne pro velkoobchod. Kdyby se položily Anhalt a Wagener, Diskontní-komanditní, Německá banka atd., pak by se mohlo mluvit o bankovní krizi. Ale i to už opravdu něco znamená, a když spadne plášť, padne vévoda co nevidět za ním.³⁰⁷

To, co mi píšeš, jací noví „soudruzi“ se k nám dnes hlásí, je velmi zajímavé a příznačné pro situaci.³⁰⁸ Lidé pozorují, že se stáváme ve státu „činitelem“, abych se vyjádřil řečí patolízalů, a poněvadž židé mají víc rozumu než ostatní buržoové, pozorují to první — zvláště pod tlakem antisemitismu — a obracejí se k nám první. To nám může být jenom vítané, ale *poněvadž* jsou židé chytřejší a staletým útlakem takřka vycvičení a odkázáni na šplhounství, je třeba se mít víc na pozoru.

Prosím Tě, vyřiď frakci mým jménem srdečný dík za milý telegram k 28.³⁰⁹ Jakmile dostanu fotografie, budu hledět, abych se za všechny projevy přátelství revanšoval.

Eda říká, že prý jsi ho vyzval, aby chodil víc do spolku²²⁸. Jsem skálopevně přesvědčen, že by každá minuta, kterou tam stráví, byla nejen načisto ztracena, ale také ostudou pro stranu. Musel by se tam stýkat s Gillesem, a to je zhola nemožné. Ale mezi Angličany by měl chodit, poznávat osobně lidi a vysvětlovat jim na besedách německý vývoj událostí — takto sedí doma a posuzuje zdejší věci podle zpráv *jedněch*, nanejvýš *dvojitých* novin, neboť nemá nablízku ani kavárnu, ani čtárnu.

Nakonec Tě chci ještě ujistit — když si to výslovně přeješ —, že se Louise zhostila svého úkolu způsobem hodným přinejmenším předsedy říšského sněmu; k nepodařeným žertům neměla žádnou příležitost, to bych jí dal zavčas co proto, že by jí na ně zašla chuť. Jinak jsme se tyto dny leccemus od srdce zasmáli, zejména Tvému anonymnímu obdivovateli³¹⁰, z kterého se na poslední stránce vyklubal stoupenec „mladých“²⁹⁵ a který by Tě chtěl poslat na výmě-

nek. Ten ubožák je k nezaplacení s tou svou nadnesenou hornoněmčinou.

Srdečné pozdravy paní Julii* a Tobě od Louisy a

Tvého

B. E.

*V plném znění otištěno poprvé
rusky v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Julii Bebelové.

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 1. prosince 91

Moje milá Lauro,

dnes přišel Tvůj dopis z 28., poštovní razítko Le Perreux 30., a s ním mi spadl ten největší kámen ze srdce. Hned jsem poslal překlad Bebelovi* a zmocnil jej, aby ho kdykoli v případě potřeby použil.

Naštěstí jsou naši nepřátelé v Německu tak strašně hloupí, že celou věc — alespoň dosud — přehlédli. Báł jsem se především, že se v Německu zvedne bouřlivý pokřik dřív, než budeme schopni zjistit fakta a vyzbrojit se materiály, abychom mohli dát pádnou odpověď. Váhavost německých vůdců nebo neuvážená tvrzení, která by mohla být vyvrácena, by rovněž byla nebezpečná. Teď už první nebezpečí minulo, a i když je docela možné, že německé vyslanectví v Paříži poslalo zprávy, které se pro obvyklé byrokratické průtahy dostanou do tisku s týdenním zpožděním, máme silnou pozici a můžeme čelit eventuálnímu útoku.

Přesto by pro tento účel bylo důležité mít Rancův článek. Jestliže se k němu mohl *přibásnit* takový nesmysl, musí mít přece jen zvláštní ráz; mohla by se citovat nejen zkreslená zpráva o Paulově řeči**, ale i Rancovy výroky, a proto bychom je měli znát. Paul řekl pouze, že o událostech v Bordeaux v roce 1870 psal Ranc v jeho prospěch. Mohla bys nám opatřit to číslo, a když ne, tak nám alespoň říci, v kterých novinách to vyšlo, a my bychom se pokusili to tady vyhledat?

* Viz tento svazek, str. 260.

** Srovnej tento svazek, str. 254.

A teď k jiným věcem.

1. Už před časem jsem Ti poslal od Sorga 10 šilinků za „*Socialiste*“*, napiš mi prosím Tě, zdali jsi je dostala; víš přece, jaký je starý Sorge puntičkář.

2. Dostala jsi výtisk 4. vydání „Původu rodiny“, který jsem Ti poslal před více než 3 týdny? Poslal jsem na kontinent řadu exemplářů a nedostal jsem ani jediné potvrzení o příjmu. Protože anglická pošta knižní zásilky do ciziny prostě konfiskuje, jakmile chybí půlpenny na poštovním, začíná mě to už znepokojovat.

3. Tussy ustavičně obtěžuje Greenwood, tajemník sklářů; poslal stávkujícím francouzským sklářům²⁶⁹ spoustu peněz a nedostal žádné potvrzení o příjmu. V dopise, který poslal Tussy z 28. listopadu, píše, že týž den poslal Paulovi pro ten účel 49 liber. Můžeš, prosím Tě, říci Paulovi, aby potvrdil všechny částky, které byly poslány přes něho? Také Pierra Morriera z Lyonu, který dostal několik částek, požádej laskavě o potvrzení. Výrobci skleněných lahví z Castlefordu se zachovali k svým francouzským soudruhům velmi dobře, a to nejmenší, co Francouzi mohou udělat, je potvrdit příjem, aby odesílatelé mohli *vyúčtovat* peníze těm, kdo jim je svěřili. Dokud nebude učiněn tento prostý krok, je otázka, zda anglické tradeuniony neomrzí podporovat stávkující na kontinentě; a nikdo by jim to jistě nemohl vytýkat.

Bebelova řeč o rozpočtu byla výborná.³⁰⁵ Jakmile dostanu co nejúplnější zprávu, pošlu Ti ji.

Včera večer jsem dostal dopis od Sama Moora: dojel do Lagosu v deltě Nigeru a asi za týden nebo deset dnů se má vrátit do náručí své černé ženušky.

Vždycky Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno v knize

F. Engels, P. et L. Lafargue,

„Correspondance“, sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu

Přeloženo z angličtiny

* Viz tento svazek, str. 226.

Engels Natalii Liebknechtové

do Berlína

Londýn 2. prosince 1891

Milá paní Liebknechtová,

děkuji Vám srdečně za Vaše milá přání k mým narozeninám;³¹¹ Vaše přání se celkem splnila, aspoň pro tuto chvíli, poněvadž mi nechybí ani dobré zdraví, ani výborná nálada, a doufejme, že mě ani neopustí. Ten den jsme byli opravdu veselí, blahopřání ze všech stran se jenom hrnula, také nás navštívili manželé Mottelerovi, když jsme seděli dopoledne při skleničce, ale večer jsme byli u Tussy, kam přišli i Bernsteinovi. Proto se nemohlo konat dostaveníčko, které mi chtěli uspořádat zpěváci Dělnického spolku²²⁸, což jsem se dověděl teprve v sobotu ráno, takže jsem to těm pánům naneštěstí nemohl sdělit dříve³¹². Abych pravdu řekl, ani mě nemrzelo, že to tak dopadlo, mám odedávna odpor k takovým okázalostem, kterým se člověk nemůže vyhnout, musí-li působit jako agitátor, lidový řečník nebo poslanec říšského sněmu, ale já jsem jich byl dosud šťastně ušetřen a doufám, že budu i nadále.

Jinak se tu neděje nic zvlášť nového; o Tussy se rozhlásilo, a nikoli neprávem, že řídí Svaz plynárenských a nekvalifikovaných dělníků⁶⁹, a před čtrnácti dny odjela na týden do severního Irska agitovat. Jsou to ale také báječní hoši, tihle plynárenští dělníci, a jejich svaz je ze všech daleko nejpokrokovější; přitom dovedou agitovat v „mezích zákona“ tak dobře, že před 1½ rokem zvítězili v Leedsu ve dvou hotových bitvách, nejprve s policií, potom s policií a dragouny, a donutili městskou radu, které plynárna patří, ke kapitulaci.³¹³ Jako starý voják mohu veliteli v těchto bitvách, Willu Thornovi, který je generálním tajemníkem svazu, vystavit vysvěd-

čení, že jsem ani na jeho strategických, ani taktických dispozicích nenašel jedinou chybičku.

Jinak tu žijeme poněkud klidněji než v dobách, kdy zde vycházel „Sozialdemokrat“.³⁹ Kromě Avelingových a Bernsteinových se stýkáme jenom s málokým, Mottelerovi chodí na návštěvy málokdy, Mendelsonovi se baví v neděli večer ve svém polském klubu, a od března minulého roku bydlí Pumps se svou rodinou v Ryde na ostrově Wight, kde má její muž obchodní zastupitelství. Jezdím tam jednou za čas na návštěvu, v červenci jsem tam byl 4 týdny se Schorlemmerem¹⁸⁷, právě v době, kdy tam kotvila francouzská flotila, její pancéřové lodi nejnovější konstrukce pokládám za daleko lepší než anglické, pokud lze dát na vnější dojem. Pumps má velmi pěkné bydlení, v malém domku, vzdáleném asi 20 minut chůze od města, docela na venkově, což je přirozeně neobyčejně výhodné pro děti. Život se jí tam velice líbí, a jestliže tam její muž udělá kariéru, což se dá čekat, pak to bude pro ně všechny výhodné, že zaměnili londýnský vzduch za mořský. Ostrov Wight je velmi pěkný a místy dokonce krásný, parníkem se obepluje za 7 hodin, je to velmi příjemná plavba s rizikem pro nezkušeného výletníka, že bude 2¹/₂ hodiny trpět mořskou nemocí.

Prosím, předejte vložené zprávičky Liebknichtovi a vyřiďte jemu i panu synovi* moje díky za jejich blahopřání.

Doufám, že se Vám bude i nadále v Berlíně líbit a že Vám zdraví dovolí všestranně užívat radovánek „říšského hlavního města“. Vzpomeňte si přitom přátelsky

na Vašeho upřímného

B. Engelse

Louise rovněž srdečně pozdravuje Vás, Liebknichta a rodinu.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Theodoru Liebknichtovi.

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Londýn 3. prosince 1891

Milý Kautsky,

na Tvůj dopis z 30. 10. jsem Ti zůstal dlužen odpověď; může za to III. díl*, který mi zase dává do těla. Právě se dostávám k nejtěžší části, k posledním kapitolám (asi šesti až osmi) o peněžním kapitálu, bankách, úvěru atd., a když jsem se už jednou do toho zabral, nesmím se z práce vytrhovat, musím znovu projít literaturu, zkrátka důkladně do toho proniknout, abych to — pravděpodobně — nechal nakonec většinou tak, jak to je, ale přitom si byl naprosto jist, že jsem neudělal chybu ani v kladném, ani v záporném smyslu.

Mnohokrát děkuji za zprávy o Erfurtu²³⁴; měly pro mne cenu po mnoha stránkách, zajímavá jsou zejména jednání v programové komisi. Říkáš, že návrh představenstva je *jeho* — Liebknechtův. Bebel mi poslal celý materiál související s historií vývoje tohoto návrhu¹⁹¹, viděl jsem z něho, že v každém stadiu jednání odpadl pořádný kus Liebknechtova původního textu a byl nahrazen Bebelovými tezemi, až z něho nakonec skoro vůbec nic nezůstalo — jestli vůbec něco. Co se neodstranilo z ohledu na Liebknechtovu práci, to je nesouvislost a volný sled jednotlivých tezí bez ladu a skladu, a proti tomu měl Tvůj návrh²³¹ přednosti, které musel každý na první pohled ocenit, a když Bebel veřejně tento fakt uznal, také to ihned u ostatních zapůsobilo.

Moderní výzkumy, které prohlásily Marxovu kapitolu o dějinné tendenci kapitalistické akumulace³¹⁴ za zastaralou, pocházejí

* „Kapitálu“.

rozhodně od Geisera, vždyť ten platí ve Vratislavi za opravdovou vědeckou autoritu. Ale je také možné, že Liebknecht z rozpaků (neboť zřejmě nevěděl, že tyto teze jsou převzaty z „*Kapitálu*“) řekl první největší „hloupost“, jak tomu říká, která ho napadla.

Teoretická část programu je teď rozhodně po všech stránkách znamenitá, hlavní přece je, aby v ní nebylo nic teoreticky sporného, a to se v podstatě podařilo. Praktické požadavky mají všelijaké háčky, některé — v dnešních podmínkách — vypadají šosácky, ale na to lze při našem současném silném postavení právem namítnout, že je určitě nebude možné uskutečnit, dokud se nedostaneme k vládě, a potom že budou mít docela jiný charakter. Tak je to s bezplatným soudnictvím: nepochybně by tam měla patřit šestihodinová pracovní doba pro mladistvé do 18 let — přinejmenším rovněž zákaz noční práce pro ženy a uvolnění z práce 4 týdny před a 6 týdnů po porodu.²⁶²

Lituji Liebknechta, že nakonec musel obhajovat nový program, ačkoli všem bylo jasné, že se o něj ale vůbec nezasloužil. Ale sám si tuhle funkci vybral — co dělat?

Zajímavou novinkou pro mne bylo, cos napsal o Tölkově řeči.³¹⁵ Edova práce⁸² vyburcovala staré lassallovce k velké aktivitě, když je Marxův dopis* vyplašil tak, že nemohli s klidnou myslí a podle svého zvyku uctívat dál Lassalla. Také Jacob Audorf, objevitel smělé cesty, kterou nás vedl baron Icik¹⁴⁴ (jak nazýval toho muže Marx), zahřímal ve svém nedělním povídání pro „Hamburger Echo“ rozhořčenými bojovými výzvami. Ale už to nikoho neláká. Ostatně Eda se rozčiloval nad Bebelovými aj. kritikami víc, než bylo zdrávo; Bebel byl velmi rozumný a pouze žádal, aby se používalo takové *formy*, která by neodradila předem tradiční Lassallovvy čitatele a nezavdala starým lassallovcům důvod k oprávněným stížnostem. A tu jako z udělání Eda do toho připojil poznámku o syfilidě²⁴³, která byla ovšem úplně zbytečná (protože s tím slůvkem „pravděpodobně“ zabředl do klevet), berlínští páni cenzoři *tuto poznámku přehlédli* a pak už bylo příliš pozdě. Fakt, že to propásli oni, vyvolal v nich ovšem v prvním okamžiku velký achillovský hněv,

* „Poznámky k programu německé dělnické strany“.

a Eda za ten *svůj*, ale spíš *jejich* lapsus musel pykat tím, že dostal několik rozhořčených dopisů. Já jsem mu v průběhu toho případu přirozeně ze všech sil sekundoval.

Nepřátelský tisk *tyje* z toho, že staví *nacionálního* Lassalla proti sociálním demokratům *bez vlasti*. Dá si tedy pozor, aby se chopil knížky, v níž je napadrt rozcupována legenda o nacionálním Lassalloví.

Edova práce je skutečně velmi dobrá a velice mě potěšila, bude mít v Německu patřičný účinek — časem —, a až bude dokončeno vydání těch spisů, měla by být vytištěna zvlášť, resp. Eda by ji měl šíře rozvést, aby tak ztratila specifický charakter předmluvy. Do té doby uděláme takový pokrok, že to docela dobře půjde. Také zde bude blahodárně působit, zdejší buržoové koketující se socialismem se tady také snaží šířit legendu o Lassalloví, aby zastínili Marxe.

Na Labriolův dopis, který napsal Tussy, se ještě znovu podívám. Mám dojem, že bude lépe jej *netisknout*. Labriola je velice nespokojen vývojem událostí v Itálii, nevím, zda to nesouvisí se zklamáním, že *jeho* vstup do hnutí neznamenal ihned přelom a rozmach. Pokud si vzpomínám, byl dopis takový, že by vyvolal spoustu námitek. Dějí se tam všelijaké podivné věci.

Budeš ještě litovat, že Lafargua propustili z Pélagie, aby mohl do sněmovny.* Přijdeš tak o leccjaký pěkný článek.

Addio.

Tvůj

B. E.

Plechanovovy články jsou výborné.³¹⁶

Poprvé otištěno v knize
„Aus der Frühzeit des Marxismus.
Engels' Briefwechsel mit Kautsky“,
Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 250—251.

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 3. prosince 1891

Milý Lafarguu,

po Vašem výslovném dementi všech těch míst ve zprávě o Bordeaux*, na která jsem si právem stěžoval, mi nezbyvá než odvolat všechna ostrá slova, která jsem vůči Vám použil, a výslovně se za ně omluvit.

Namísto všeho omlouvání Vám vylíčím situaci, ve které jsem se octl. Večer** se objeví *Reuterova* zpráva v „Evening Standard“, kterou znáte.²⁹⁸ Druhý den večer přijde balíček novin, v němž mi Laura posílá „L'Intransigeant“ s dotyčnou zprávou; potom další verze téže zprávy vystřižená z jiného listu. Všechny tři verze se shodují v hlavním bodu. Mohl jsem tedy dojít k jedinému závěru: že Laura tyto zprávy četla, a protože mi je posílá bez jediného slůvka komentáře, znamená to, že jsou co do obsahu správné. Paul tedy musel říci něco podobného.

Dále: Byly tam věci, které — ať pravdivé nebo ne — jste mohl říci jedině Vy, anebo Ranc. Kdyby je byl řekl Ranc, určitě byste nemeškal a informoval mě o faktu, který mohl mít vážný vliv na postavení německých socialistů — že ano?

A skutečně. Pro naše přátele v Německu to znamenalo v nejlepším případě obnovení zákona proti socialistům, který by všichni šovinisté našich vládnoucích tříd přivítali s frenetickým jásotem; zákaz našich listů a schůzí, veškeré naší literatury; a v případě války zatčení všech *vůdců* právě ve chvíli, kdy bychom je nejvíc potřebo-

* Viz tento svazek, str. 260—261.

** 23. listopadu.

vali, abychom správně využili blížící se revoluční moment. Navíc šlo o to, zanést mezi francouzské a německé dělníky prvek nedůvěry a nesvornosti ve chvíli, kdy by více než kdy jindy bylo zapotřebí jejich jednoty.

Díky hlouposti našich nepřátel se těchto zpráv dosud nezmocnil německý tisk. Ale vyslanectví je nepochybně uplatnilo ve svých hlášeních. A i když mě Vaše odvolání*, ihned odeslané do Berlína, zbavilo strašné tíhy, která mi ležela na srdci, stále je tu ještě nebezpečí, že německá vláda si toto obvinění ponechá v záloze, aby v případě vypuknutí války mohla uvěznit naše nejlepší lidi a rozdrtit je na základě obvinění, které je v podmínkách rozpoutaných šovinistických vášní dvojnásob strašné. Vaše odvolání by je potom krylo jenom zpola, a to z tohoto důvodu:

Říkáte, že zpravodaj k Rancovu článku něco přibájlil. Ale ať už přibájlil cokoli, nemohl by to udělat, kdyby mu k tomu Rancův materiál neposkytl podklad, alespoň *náznakově*. Tento materiál jsem nikdy neviděl. Pošlete mi tedy laskavě buď článek sám, nebo alespoň opis příslušných míst; anebo mi řekněte název listu a datum čísla, ve kterém vyšel, abych si ho mohl vyhledat zde. Pak bychom alespoň věděli, proti jakým útokům se máme bránit.

Srdečně Váš

B. Engels

*Poprvé otištěno ruský
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVIII, 1940*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

* Srovnej tento svazek, str. 260.

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux³¹⁷

Londýn 19. prosince 91

Moje milá Lauro,

dnes mám právě tak čas, abych Ti napsal, že krabice s obvyklým pudinkem, dortem atd. byla včera řádně vypravena obvyklou cestou, a doufám, že Ti dojde v pořádku a včas.

20. prosince. Jak vidíš, *neměl* jsem včera „právě tak čas“, odvolal mě zvonek ohlašující oběd, a protože bylo 5.20 a zbývalo jen 10 minut do zavření pošty, pomyslel jsem si, že to raději odložím na dnešek.

Schorlemmer nemůže letos přijet na vánoce a Pumps se svou rodinou, u níž jsem byl v Ryde minulý týden několik dní na návštěvě, je na tom stejně. A tak mi napadlo, jestli by to pro Tebe a Paula nebyla určitá změna a oddych, kdybyste sem přijeli a dejme tomu na týden obsadili nahoře přední ložnici? Jistě byste se rádi vytrhli z toho neklidného způsobu života, do něhož Vás oba strhlo Paulovo zvolení²⁶³ a jeho důsledky. A pod jasným pařížským nebem se Vám musí stýskat po té dobré staré londýnské mlze, která teď leží kolem mne. Doufám tedy, že se rozhodnete, a kdyby snad měl Paul povinnosti až do vánoc, mohla bys přijet dřív, a on ať přijede za Tebou příští týden a stráví s námi alespoň rozhraní roku 91 a 92.

Prozatím nesmím zapomenout na „přání k svátkům“, tradiční formu, kterou Ti obligátně posílám, totiž přiložený růžový papírek, doufám, že ho ode mne laskavě přijmeš.

Schorlemmer stále ještě trpí hluchotou, ale doufá, že se vyléčí, podaří-li se mu tuto zimu uchránit se před rýmou. Proto si netrou-

fám na něho naléhat, zvlášť když jeho ušní lékař říká, že kdykoli se vrátí z Londýna, je na tom hůř než předtím.

Mám radost, že Paul podal návrh na odluku církve od státu. V první jeho řeči se mi zdálo, jako by mu hlasité výkřiky ze všech stran bránily jasně a jednoznačně vyložit, co chtěl říci, a že Dumay a radikálové⁴⁵, a dokonce i Floquet se snažili toho využít jako zá-
minky pro svou lacinou kritiku. Tento návrh udělá opět jasno.³¹⁸

Milá Lauro, mlha houstne tak dokonale, že musím nechat psaní, abych si nezničil oči — psát při plynovém osvětlení mám ještě stále přísně zakázáno. A tak budu očekávat brzkou zprávu, že se připravuješ na cestu, a se srdečnými pozdravy od Louisy zůstávám
vždycky Tvůj

B. Engels

*V plném znění otištěno poprvé
rusky v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 38, Moskva 1965*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Londýna

[Londýn] středa 23. 12. [1891]

Milý Edo,

včera jako bych měl zastřeno, vůbec mi nenapadlo, zda po nedělním dobrodružství* nepotřebuješ trochu peněz, a i když si myslím, že mohu do jisté míry právem předpokládat, že by ses neostýchal to říci a nedal se odradit mou beztaktní zapomnětlivostí, chtěl bych to teď, když jsem si to všechno jasně uvědomil, pokud možná honem napravit, a proto Tě prosím, aby sis posloužil bez rozpaků mým bankovním kontem a mou cash on hand**. Mám ještě asi 5 liber doma a zítra vyzvednu víc — nebude-li taková mlha.

Všechny Vás srdečně zdraví

Tvůj

B. E.

Käte*** by mohla u nás v pátek večer přespát, myslíte-li, že je to tak lepší. Nám to nijak nevadí.

*Poprvé otištěno rusky
v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa“,
kn. 1, 1924*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Viz tento svazek, str. 279.

** hotovostí.

*** Käte Schattnerová.

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Londýn 27. prosince 91

Milý Barone,

ve spěchu několik řádek. Byla tu 5 dní mlha a moje oči tím zase trochu utrpěly (přispělo k tomu i poplácání), takže jsem se vším velice pozadu, a nádavkem ještě toto:

1. Korektura anglického překladu „Condition of the working-class“*, dosud není přečteno 6 archů!

2. Revize Avelingova překladu „Vývoje socialismu“, která musí být *bezvadná*; protože bydlím v místě, kde se kniha tiskne, budou mě bez pardonu činit odpovědným za každé nedopatření.

3. Obrovská korespondence, která se o svátcích ještě rozrůstá.

A přitom všem mohu pracovat denně jen velmi krátkou dobu, protože si musím šetřit oči.

Uznáš — poněvadž musím třetí díl** vzít opět co nejdříve do práce a pak jej *bez přerušování* dokončit —, že mohu projít Tvůj rukopis³¹⁰ jenom zběžně, ale co budu moci udělat, udělám rád.

Co je nového o směnné hodnotě a hodnotě ve 3. vydání „Kapitálu“, je vzato z Marxových rukopisných dodatků, škoda že jich je málo, a to byly ještě napsány za nemoci s velkými obtížemi, Marx dlouho hledal ten pravý výraz a hodně opravoval.

Pokud jde o Firemana³²⁰, je ovšem úplně samozřejmé, že když se v praxi vyskytuje $\frac{v}{c} = \frac{1}{2} = \frac{1}{3} = \frac{1}{4} = \frac{1}{5}$ atd., pak také musí

* „Postavení dělnické třídy v Anglii“.

** „Kapitálu“.

jeden z těch zlomků vyjadřovat poměr, v němž se zisk a nadhodnota rovnají (zhruba řečeno, neboť se to musí brát ještě s určitými výhradami). Ale přece je třeba Firemanovi přiznat, že na tu myšlenku přišel. Bude-li s tím souhlasit, pošli mi, prosím Tě, ten článek. Ovšem budu ho muset nechat ležet bez povšimnutí v zásuvce tak dlouho, dokud nepřistoupím k předmluvě pro III. díl, v které se pak mohu o něm zmínit vedle jiných pokusů o řešení toho problému, *stojí-li skutečně za zmínku*. Víc nemohu udělat, Schmidt se s tím také spokojil. Jestliže s tím nesouhlasí, ať článek otiskne a vyčká, co bude následovat.*

Že chudák R. Meyer musí nakonec hledat útočiště u nás, je skoro tragické. Poor devil**, je diabetik a ještě má smůlu a přesvědčil se, že mu jeho konzervativní přátelé po celém světě nejsou nic platní.

Teď když Aveling Gillesovi nafackoval, to už teprve nemůže odpovídat na jeho letáky. Ve zdejším tisku Gilles přirozeně takovou špínu neudá a žalovat jej pro utržení na cti a vyhodit několik set liber na proces, zvláště když Gilles den před přelícením beze stopy zmizí, to po něm nikdo nemůže chtít. Have you ever brought an action for libel?*** ptal se advokát žalující strany Labouchère, obžalovaného pro urážku na cti. No, I never was such a fool,*** odpověděl obžalovaný a soudci i advokáti mu dosvědčili, že je jedním z největších znalců zákona na ochranu cti.

Za stávky sazečů³²¹ nám tu naši Berlínané nebo aspoň Liebknecht udělali ostudu. Pan Döblin, který sem přijel jménem sazečů s písemným doporučením od Liebknechta na všechny možné lidi, *jenom ne na Edu nebo na mne*, nejenže tady německou stranu ignoroval, ale zvysoka ji přehlížel nebo ji aspoň očerňoval, tím že poukazyval na *negativní* stránky. U Burnse říkal, že strana pro ně *vůbec nic* neudělala, ačkoli jim přece dala 20 000 marek. A když se ho Sanders, který byl přítomen, ptal, zda se jich nezastával celý stranický tisk, musel přiznat, že ano. A tu mi Liebknecht píše,³⁰² že mám pro

* V originále: III. vydání.

** Nebožák.

*** Podal jste někdy žalobu pro urážku na cti?... Ne, nikdy jsem nebyl takový blázen.

sazeče udělat, co je v mých silách, ale neříká, co udělal on a strana, ba ani že je tady zástupce stávkujících. Přirozeně jsem nemohl udělat nic, vždyť jsem se dověděl teprve ze *zdejšího* tisku, co se děje, a nebyl jsem tak hloupý, abych se vnucoval člověku, který se straně opatrně vyhýbal a jednal přímo s odborovou radou¹⁰⁵. Můžeš si představit, jaká to byla voda na Hyndmanův a Gillesův mlýn: tady vidíte, že za tou slavnou německou stranou nikdo nejde, ani dělníci se k ní nehlásí a nadávají na ni! A už tento týden to přineslo své ovoce: Gilles se v „Justice“ otevřeně staví na stranu nezávislých²⁰⁵ — další úspěch, tak se Hyndman zkompromituje a naletí jim, jako svého času naletěl Broussovi a spol.

Jestliže němečtí šéfové tiskáren nejsou hloupí, zavedou teď linotypové sázecí stroje, kterých se v New Yorku a tady stále více užívá pro všechny velké noviny.

Burns se velice divil, když slyšel, že sazeči dostávají 21 marek stávkové podpory týdně, tady nanejvýš 10—15 šilinků.

Když sem sazeči někoho posílali, měli Berlíňané *trvat na tom*, aby jejich zástupce jednal v dohodě s Edou jako zdejším zástupcem německé strany, jinak že odeprou účast na té akci. Strana přece nemá zapotřebí, aby se s těmi dělnickými aristokraty zahazovala.

K Edovi se minulou neděli někdo vloupal a ukradl mu 10 liber, asi to už víš. Je hodně nervózní a potřebuje si odpočinout na čerstvém vzduchu.

Děkuji Ti za blahopřání. Do nového roku přeje Tobě, Tvé ženě a chlapci celá naše domácnost včetně Tidlumse mnoho štěstí a zdraví. Z Tidlumse je velký a majestátní kocour, paša všech koček z Regent's Park Road a obávaný sok všech konkurentů a soupeřů.

Tvůj
B. Engels

*Poprvé otištěno v knize
„Aus der Frühzeit des Marxismus.
Engels' Briefwechsel mit Kautsky“,
Praha 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Liebkechtově rodině

do Berlína³²²

[Londýn 1. ledna 1892]

Šťastný a veselý nový rok!

*B. Engels, L. Kautská, Gine Bernsteinová,
Eug. Oswald, Tussy, Edward, Ede**Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
2. vyd., sv. 38, Moskva 1965**Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu¹

Londýn 6. ledna 1892

Milý Sorge,

náš lístek s blahopřáním k Novému roku jsi už doufám dostal. Dnes odpovídám na Tvé dopisy z 20. a 23. listopadu a z 9. prosince.

Své 71. narozeniny jsem šťastně přestál a cítím se teď celkově zdravější a silnější než před 5—6 lety. Jestliže se snad dožiju roku 1900 — ovšem nevím, jestli by to bylo štěstí nebo smůla — to se myslím ještě dočkám věcí. U Vás v Americe má hnutí jednou stoupající tendenci, pak zas klesající, každou chvíli přinese nějaké zklamání a může proto snadno vést k pesimismu. Mám tu přímo před očima evropské hnutí, které jde celkově vpřed mílovými kroky, ve svém středu německé hnutí postupující klidně s nezadržitelnou přírodní silou, a proto se kloním spíš k opačnému extrému. Napsal jsem o tom něco do francouzského kalendáře, který Ti pošlu, jakmile dostanu druhý výtisk.²⁴⁸

Válka s Ruskem se našťěstí odkládá o 3—4 roky, jestliže nikde nedojde k žádným hloupostem. A protože nám pokojný vývoj v Německu slibuje, že zvítězíme za těch *nejpříznivějších* okolností, i když trochu později, ale zato tím bezpečněji, nemáme proč hrát vabank, a to bychom v takové válce museli.

V Americe podle mne ještě není místo pro *třetí* stranu. I frakce *jedné* třídy se na té obrovské rozloze rozcházejí ve svých zájmech natolik, že v každé z obou velkých stran jsou podle místních poměrů zastoupeny úplně rozdílné frakce a zájmy a takřka každá složka majetné třídy je velkou měrou zastoupena v každé z obou stran, ačkoli velkopřemysl *dnes* vcelku tvoří jádro republikánů stejně jako velkostatky na Jihu jádro demokratů. Tenhle na pohled náhodný propletenec vytváří ale skvělou půdu pro korupci a vy-

kořistování státu, které tam tak nádherně vzkvétají. Teprve až půda — veřejné pozemky — přejde všechna do rukou spekulantů a kolonizace tedy bude narážet čím dál na větší překážky, respektive se stane rájem šejdířů, teprve pak přijde podle mne při *pokojném* vývoji čas pro třetí stranu. *Půda* je základnou spekulace, a americká vášeň pro spekulaci a samotná možnost spekulovat jsou hlavní pákou, která udržuje tamní dělníky v područí buržoazie. Teprve tehdy, až tu bude taková generace amerických dělníků, která už *nebude* moci od spekulace nic očekávat, teprve pak získáme v Americe pevnou půdu pod nohama. Jenže kdo může počítat s *pokojným* vývojem v Americe! Dochází tu v ekonomice ke stejným skokům jako ve Francii v politice — a přirozeně i ke stejným dočasným ústupům.

Drobní farmáři a maloburžoazie se asi těžko někdy zmohou na silnou stranu, jejich složení se příliš rychle mění — rolník se přitom často ještě stěhuje, hospodaří postupně na 2, 3, 4 farmách v různých státech a teritoriích³²³ — přistěhovalectví a bankroty urychlují změny ve složení obou vrstev, a v samostatnosti jim brání také hospodářská závislost na věřitelích — zato ale představují jedinečný materiál pro politiky, kteří spekulují s jejich nespokojeností, aby je pak zaprodali některé z těch dvou velkých stran.

„Houževnatost“ Yankeeů, kteří dokonce znovu křísí ten humbuk s greenbackovci³²⁴, je důsledek jejich teoretické zaostalosti a anglosaského opovrhování veškerou teorií. Pykají za to slepou vírou ve všechny možné filosofické a ekonomické nesmysly, náboženským sektářstvím a ekonomicky slabomyslnými experimenty, ale některé buržoazní kliky z toho mají prospěch.

Louise Tě prosí, abys jí napříště posílal už *jenom* „Woman's Journal“ (Boston), a i ten už *jen do 31. března*, pokud do té doby nenapíšeme něco jiného. Potřebovala to pro vídeňskou „Arbeiterinnen-Zeitung“ (ona, Laura a Tussy jsou hlavní štáb) a říká, že ji ani nenapadne vnucovat dělnicím ty žvásty namyšlených amerických paniček. Díky Tvým laskavým zásilkám je zas o všem náležitě zpravena a přesvědčila se, že ty dámy jsou stále stejně nafoukané a omezené, a tak chce jen ten jeden list ještě pár měsíců na zkoušku. Zatím Ti upřímně děkuje za laskavost.

Lafargue se dal ve sněmovně napopravě vyvést trochu z míry tím přerušováním a řevem.³¹⁸ To se ale časem spraví. Francouzi se v přímém boji vždycky zlepši.

S Gompersem je to *takhle*. Napsal mi a poslal podrobný materiál o své společnosti.³²⁵ Byl jsem tehdy — v létě — hodně pryč a mezitím jsem měl strašně práce, a taky jsem v té věci neměl vůbec jasno, myslel jsem, že Iliacos extra peccatur muros et intra*. Pak se zas říkalo, že Gompers přijede do Bruselu, resp. sem, a tak jsem si myslel, že to vyřídím ústně. Potom, když *nepřijel*, jsem to nechal plavat. Ale ty materiály najdu a odpovím mu, že se té úlohy vzdávám.

Psal jsem nedávno K. Kautskému⁵⁴ a pověřil jsem ho, aby se ohledně separátního vydání Tvých článků²⁹⁶ zeptal Dietze, a čekám stále na odpověď. Pospíchej pomalu, říká se v Německu, zvlášť ve Stuckertu** na březích Neckaru.

Blatchford vypadl z „Workman's Times“, což je velký úspěch. Vůbec se v tom listu projevují nedostatky, jaké tady nutně mívá každý *soukromý* podnik toho druhu, pokud za ním nestojí strana natolik silná, aby ho kontrolovala.

Teď musím 1. přechíst korekturu nového vydání „Postavení dělnické třídy v Anglii 1844“, 2. zrevidovat Avelingův překlad „Vývoje socialismu“, 3. udělat ještě pár maličkostí³²⁶ a pak se dám 4. znova do III. dílu***, kde mě právě čekají ty nejtěžší kapitoly. Myslím si ale, že to půjde, odmítnu-li energicky veškerá intermezza. S tím, co pak bude ještě třeba udělat, budu mít, myslím, jen formální potíže.

Srdečné pozdravy Tvé paní a Tobě od L. Kautské a
Tvého

B. Engelse

*V plném znění otištěno poprvé
rusky v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* uvnitř se hřeší stejně jako venku (Horác, „Epištoly“, kn. I, epištola 2).

** Stuttgartu.

*** „Kapitálu“.

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 6. ledna 1892

Moje milá Lauro,

hrušky došly v naprostém pořádku; o těch pár, které naléhavě volaly po snědení, jsme se ihned postarali, a ostatní se s povděkem a požitkem konzumují postupně. To bylo opravdu milé překvapení, že se k nám vrátila stará krabice od Fryova kakaa s tak chutným obsahem, a jak se to říká o ředitelích akciových společností, když jim končí funkční období, „dává se znovu k dispozici“ pro příští vánoce!

Paul by chtěl vědět něco o organizaci zdravotní komise.³²⁷ Pokusím se to sehnat, ale obávám se, že budu muset požádat Tussy nebo Edwarda, aby to vyhledali v Britském muzeu. Kdybych alespoň věděl, v kterém roce byla zdravotní komise zřízena, mohl bych si opatřit originál zákona — kdyby tu byl Sam, měli bychom to v mžiku.

Tvého toulavého manžela schválila zřejmě horečka věčného žida — chce ho snad nahradit věčným černochem?³²⁸ Návrh na odluku církve od státu v duchu Komuny³¹⁸ je rozhodně to nejlepší, co mohl udělat; tím se jim rázem zavřou huby. Zvlášť teď, kdy francouzské duchovenstvo začíná čelit této možnosti a snaží se dokázat, že by se v tom případě musela odluka provést tak jako u irské církve³²⁹, to znamená, že by církev nejen podržela všechny svůj majetek, ale že by její příjmy byly kapitalizovány a vyplaceny naráz — miliardy pro církev! po miliardách pro p. Bismarcka!³³⁰ Páteři mají hrozně naspěch, protože vyslovit takový nárok znamená zároveň ho znemožnit. Kdyby se věc udržela v tajnosti a lidem by se

zčistajasna přdestřela v podobě vládního návrhu, překvapení by se mohlo podařit a radikálové⁴⁵ by návrh velmi ochotně přijali — ale vést napřed veřejnou diskusi znamená nechat ho s určitostí propadnout. Francouzská republika se svými revolučními principy občanského práva se nemůže odloučit od církve tím, že ji *vyplatí*, tak jako to udělala anglická poloseudální monarchie. Zde se dá použít jedině systém, který Lassalle vyložil v prvním svazku svého „*System der erworbenen Rechte*“⁷¹, tak jak ho uplatnila výlučně velká revoluce. Viz Bernsteinův úvod k Lassallovým spisům⁸²; jestli ho nemáš, pokusím se Ti jej opatřit. Je to Lassalovo *jediné* právnické dílo, nic velkého, ale *právnický* naprosto seriózní. Tím bychom ve Francii měli začít a *potom* dát Longuetovi na starost, aby v tom smyslu zpracoval radikály.

Musím zase psaní přerušit. Starý Harney leží v Richmondu s bronchitidou — stejné onemocnění, jaké ho loni na jaře přivedlo na pokraj hrobu. Musím k němu zajít, ale doufám, že se včas vrátím a dopis dokončím. Jsem zavalen prací: 1. korektury a nová předmluva k novému anglickému vydání „Postavení dělnické třídy v Anglii“, 2. revize Edwardova překladu „Vývoje socialismu“ — rovněž s novou předmluvou, 3. německý překlad mého článku v „Almanachu“²⁴⁸, *dřív* než se ho zmocní někdo jiný, 4. spousta dopisů, na které musím odpovědět. A pak se *snad* budu moci vrátit k 3. dílu*, kde mě čekají právě ty nejobtížnější kapitoly.

4.30 odpoledne. Právě jsem se vrátil z Richmondu, kde jsem zjistil, že se starému Harneymu daří mnohem líp — doufám, že tomu tak bude i nadále.

Předpokládám, že jsi Louisiny „Arbeiterinnen-Zeitung“ spolu s vídeňskou „Arbeiter-Zeitung“ dostala přímo z Vídně. Tvůj článek je neobyčejně čtivý — Tussin vyjde v příštím čísle²⁴⁹, a protože ty noviny jsou nenasytné, mohu říci pouze tolik, že všechny další příspěvky budou s povděkem přijaty; prozatím Ti posílám Louisino poděkování, které, tak jako každé poděkování, má dvě stránky, totiž 1. dík za prokázanou přízeň a 2. „dík za zachování přízné pro budoucnost“, jak říkají buržoové.

* „Kapitálu“.

Chudák Adler je hrozně přepracován a momentální odpočinek, který mu byl dopřán, věnuje jen na ošetřování své ženy, která je vážně nemocná. Jsou nyní v Salo u Gardského jezera. A protože je Victor odpovědný za náplň novin, prokazuješ nepřímou laskavost jemu a rakouské straně, když pomáháš zaplnit ženský list *dobrým* materiálem. Emancipované měšťačky by se tuze rády chopily možnosti dostat do orgánu pro dělnice své ztřeštěné nápady a univerzální všeléky.

Pumps se necítila dost dobře, takže k nám na svátky nemohla přijet, ale budeme ji tu mít i s dětmi v průběhu tohoto měsíce.

Co to jen pro všechno na světě napadlo Vaillanta bít se s tím Gégoutem — s takovým disgustujícím bláznem?

Louise i já Vás oba zdravíme. A nezapomeň, že sem musíš s Paulem co nejdřív přijet. Některým našim dělníkům prospěje, když uvidí živého francouzského socialistického poslance.

Srdečně Váš

B. E.

Poprvé otištěno v knize

F. Engels, P. et L. Lafargue,

„Correspondance“, sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu

Přeloženo z angličtiny

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 20. ledna 92

Moje milá Lauro,

včera večer jsem od Paula dostal dopis z Bordeaux, píše mi, abych Ti poslal šek, z něhož bys zaplatila domácímu. Hrozně rád bych Ti pomohl v této nepříjemné chvíli, ale skutečnost je taková, že leden a únor jsou pro mne nejhorší měsíce v roce, vánoce člověka téměř úplně vyčerpají a až do 1.—5. března nebudu mít téměř žádný příjem. Fakticky ještě nevím, jak sám přečkám toto zlé období, protože vedle obvyklých vánočních výdajů jsem musel vydat značně velké mimořádné částky. Starému Harneymu jsem musel půjčit peníze, když byl nemocný, a rovněž Tussy s Edwardem. Dali mi sice do zástavy čtyři smlouvy se Sonnenscheinem, na něž jsem jim ale vyplatil hezky zaokrouhlenou sumičku, která se mi bude vracet od Sonnenscheina postupně a v dosti neurčitých lhůtách — rozhodně ne teď, kdy bych to nejvíc potřeboval. Skutečně jsem sám v tísní. Ale podaří-li se Ti najít někoho, kdo by Ti potřebnou částku půjčil, jestliže bych mu na ni vystavil šek *s datem, dejme tomu, 5. března*, takže by nemohl být předložen před tímto datem, beze všeho Ti ten šek mohu dát. Snad by to mohl udělat Deville, můj šek je absolutně jistý. Napiš mi v tom případě, jaká je to částka, protože Paul píše pouze o „šeku“.

Můj článek* v „Almanachu“ vyjde italsky v „Critica Sociale“ a včera jsem konečně mohl odeslat Bebelovi jeho německý text — s dosti dlouhým doslovem o hladomoru v Rusku, který na nějakou

* „Socialismus v Německu“.

dobu zajišťuje mír a zbavuje můj článek nejaktuálnější aktuálnosti.

Boj proti Hyndmanovi a spol. tady pokračuje — teď právě je hlavním dějištěm Komunistický dělnický spolek²²⁸, a jsou určité vyhlídky, že Gilles bude poražen a vyhozen*, a potom Hyndman se svou německou spekulací (tím, že podporoval Gillese) *propadne* ještě hůř než při své francouzské spekulaci na Brousse.³³¹

Hyndman, jak víš, je kandidován do parlamentu za Chelsea. Když policie zarazila jeho schůze v Sloane Square, byl odsouzen k 1 šil. pokuty, zaplatil ji a Sloane Square opustil. Teď nutí federaci⁶⁴, aby bojovala o mnohem horší místo v Chelsea, nazývané *World's End*** (název ukazuje dostatečně, že to není místo pro veřejné schůze). Pripustili, aby asi 15—18 lidí bylo předvoláno a odsouzeno, a teď se pod heslem „právo veřejného shromažďování je ohroženo“ snažili získat *ostatní organizace*, aby bojovaly za ně. Hyndman totiž řekl, že podaří-li se mu pokračovat dál tímto způsobem až do té doby, kdy bude parlament rozpuštěn, *má křeslo zajištěné*. Ale to se mu nepodaří. Plynárenští dělníci prohlásili, že *ujme-li se Hyndman při této příležitosti předsednictví*, pošlou své řečnicky bez ohledu na to, že budou zatčeni a odsouzeni.³³² A minulý týden na mítinku, jehož se zúčastnili Burns, Edward a Tussy, se Hyndmanovi ostře vytýkala jeho zbabělost, a nakonec celý pokus zachránit Hyndmana intervencí u ostatních organizací a tradeunionů prakticky ztroskotat. Croesel, jeden z nejlepších zdejších Němců, řekl Hyndmanovi na veřejné schůzi delegátů do očí, že je lhář, a Hyndman to spolkl.

Teď musím jít na návštěvu k Edovi Bernsteinovi, který má chřipku, tak na shledanou. Louise říká, že když je Paul stále pryč, mohla bys využít svůj volný čas a napsat něco pro „Arbeiterinnen-Zeitung“ — hrozně ráda by totiž viděla, aby vídeňské noviny zastínily stuttgartské***, a to nebude nijak těžké. Stuttgartské redigovala nejdřív paní Ihrerová, a to velmi špatně, a teď je dělá chudák Clara Zetkinová, a první dvě čísla jsou rozhodně hrozně špatná a nudná. Máš-li tedy co říci o těch půvabných Francouzkách a jejich hnutích, tím lépe.

* Viz tento svazek, str. 291.

** Konec světa.

*** „Die Gleichheit“.

Doufám, že Tvému zvířectvu se vede dobře — tady všude kolem nás řádí chřipka; zatím jen lehce postihla obě služebné, Louise trpí tím, čemu chuděra moje žena* říká „bolesti v celém těle“ (celkový svalový revmatismus), ale já jsem zatím v pořádku.

Vždycky Tvůj

B. Engels

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 38, Moskva 1965*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

* Lizzy Burnsová.

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Londýn 26. ledna 92

Milý Barone,

korekturu článku* jsem poslal včera hned zpátky. Korekturu „Antiproudhona“** udělat nemohu, musím se pustit co nejdřív zas do III. dílu***, a protože mám ještě zrevidovat anglický překlad „Vývoje“ — což nemohu odmítnout, protože odpovědnost za všechny tyhle věci, které vycházejí v *Londýně*, dávají mně — nemohu už *absolutně nic* převzít.

Kdyby v Berlíně měli námitky proti něčemu v mém článku, prosím, ať ta místa *vytečkují*. Zmírňovat to nejde, protože francouzský originál si každý může přečíst a mohlo by se to vykládat tak, že *jsem to zfalšoval*.

Obtahy „*Bídy*“ bych uvítal — vždyť na předmluvu† se musím beztak znovu podívat.

Dietzovi, který mi hodil na krk sestavení návrhu adresy, jež se má předat Bebelovi k 25. výročí jeho činnosti v parlamentě,³³³ jsem napsal⁵⁴, aby napříště poslal *všechny* mé honoráře Adlerovi. Berlíňané beztak dostávají lví díl, protože jim nemohu brát honoráře za věci, které mi vycházejí v nakladatelství Vorwärts. Tak je to jenom v pořádku.

Juliovi se tedy díky té podvratné práci podařilo v neděli†† ve tři

* „Socialismus v Německu“.

** K. Marx, „Bída filosofie“.

*** „Kapitálu“.

† B. Engels, „Předmluva k prvnímu německému vydání ‚Bídy filosofie‘ od Karla Marxe“.

†† 24. ledna.

hodiny ráno dostat Gillese ze spolku²²⁸ 48 hlasy proti 21. Vedl tu kampaň velmi dobře a v neděli večer přišel za mnou; jenom zářil a vyprávěl neobyčejně humorně o jednání se členy spolku: člověk viděl ty lidi před sebou jako živé. Bylo to jako vždycky: nejdřív si ti mamlasové mysleli, že jich je jenom 7, a pak se ukázalo, že jich je padesát, dobrých, ale líných, a když se s nimi pořádně zatřepalo, byl s Gillesem amen. Je to důležitá věc, protože mu to bere u Angličanů půdu pod nohama; přilepil se teď na Hyndmana, a ten se ho nemůže zbavit.

Hyndman taky dostal pořádně na frak. Přečti si, co píše „Workman's Times“ z minulého týdne o poradě delegátů, kteří se sešli v sále Sociálně demokratické federace na Strandu kvůli shromáždění za svobodu projevu ve World's Endu, Chelsea. Shaw, Burns a Tussy ho tam pořádně sepsuli. Burns řekl, že až to začne, nebudou snad už muset hledat řečníky po záchodcích (jako Hyndmana na Trafalgar Square³³⁴) atd. Hyndman by prý mohl věc zachránit, kdyby místo toho nemožného World's Endu (300 lidí tam ucpe provoz, takže policie *musí* zakročit!) udržel Sloane Square, ale on se ho vzdal, když dostal 1 šilink pokuty. Dělníci z plynáren říkali, že tam půjdou, i kdyby se to tam mělo začít řezat, a že jmenují řečníky, bude-li tomu chtít Hyndman předsedat.³³² Stručně, omlátili mu tam konečně tu jeho zbabělost o hlavu. V neděli na shromáždění delegátů, které se sešlo kvůli téže věci, dopadl ještě hůř. Jeden člověk ze Sociálně demokratické federace⁶⁴ řekl, že Sociálně demokratická federace je na provedení té věci příliš slabá a že by se měla rozpustit, protože je, jak se zdá, úplně osamocena; jiný říkal, že Hyndman nesmí být zatčen, protože Sociálně demokratická federace je živá jenom z příspěvků poskytovaných měšťáky, především Hyndmanem a Hunterem Wattsem. Ten mezek se do těch svých intrik zamotal tak, že to s ním může špatně dopadnout. Celý vtíp je v tom, co sám soukromě řekl: kdyby se podařilo udržet tu tahanici kvůli právu uspořádat ve World's Endu mítink až do rozpuštění parlamentu, *má zvolení v Chelsea* (kde kandiduje) *zajištěno*.

Mnoho pozdravů. Blahopřeji ke 2. synovi. Teď by ale bylo na čase zvolnit trochu tempo. Těší nás, že matka a dítě jsou v po-

řádku. Tady stále řadí chřipka, Percy ji měl a dostal pak zápal plic, čekám s obavami zprávu od Pumps. I Louisu to trochu vzalo, a Avelinga taky.

Tedy ještě jednou srdečný pozdrav od Louise a Tvého

Generála

Poprvé otištěno v knize

„Aus der Frühzeit des Marxismus.

Engels' Briefwechsel mit Kautsky“,

Praha 1935

Podle rukopisu

Přeloženo z němčiny

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Milý Barone,

žes vynechal Bebela a Liebknechta, to je all right.³³⁵ Na věci to absolutně nic nemění.

Těch „Six Centuries etc.“ by stálo za překlad³³⁶, v každém případě spíš než „Economic interpretation of history“ od téhož autora. Velkou část této druhé knihy převzal určitě z „Kapitálu“, a také to není nijak valně napsané; ačkoli i tam jsou jednotlivé záblesky. „Six Centuries“ obsahuje vedle jednotlivých nesprávných interpretací, jak už to u měšťáka ani není jinak možné, hodně faktického materiálu, který v Německu neznají. Myslel jsem si ale, že pro Tebe bude příjemnější a důležitější psát vlastní práce než překládat.

Se srdečným pozdravem

Tvůj
Generál

[Londýn] 28. 1. 92

Poprvé otištěno v knize
„Aus der Frühzeit des Marxismus.
Engels' Briefwechsel mit Kautsky“,
Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Hermannu Engelsovi

do Barmenu

Londýn 28. ledna 92

Milý Hermanne,

myslím, že už je na čase, abych dal o sobě zase jednou vědět, tím spíš, že mě k tomu pobízí jedna malá obchodní záležitost. Při posledním vyúčtování jsi mi totiž připsal k dobru 79 marek 40 feniků od B. Engelse a spol., to budou asi výlohy na tu plnou moc, která byla na Rudolfovo přání ověřována u notáře a konzula? Jinak zřejmě všechno souhlasí.

Pak jsem Tě chtěl poprosit, abys mi řekl, jakou cenu vlastně dnes mají schaffhausenské akcie, které mám u Vás, tj. jaký je jejich kurs a nominál, šly jednou dolů, a tak už ani přesně nevím, kolik mám, a může se stát, že se toho krámu budu hledět raději zbavit.

Jinak si nemohu na nic stěžovat, se zdravím jsem na tom dosti dobře, zrak se mi znatelně zlepšil a musím si dávat jen pozor, abych nepsal při umělém osvětlení, což je ovšem v zimě těžké. Jíst a pít mi pořád chutná, běhám taky docela slušně a platím vůbec za jednoho z nejmladších londýnských dědků. Naproti tomu jsem musel hodně omezit kouření, protože mi to stejně jako vínečko a bohužel i plzeňské nedělá dobře na srdeční nervy a já pak nemohu spát. To ale trvá vždycky jen od Nového roku do jara, tehdy беру jednou týdně sulfonal, a pak to jde i v tom špatném období — všechn ten sulfonal je od Bayera z Elberfeldu —, a jakmile se vyčásl a já mohu více na vzduch, zase se to začne lepšit; a pak přijde léto, jede se k moři, a jsem zase chlapík. Minulé léto jsem byl nejdřív 4 týdny na ostrově Wight¹⁸⁷ a pak 14 dní ve Skotsku a Irsku²¹⁸,

většinou u moře, to mi dělá vždycky nejlíp od té doby, kdy jsem přestal jezdit na koni. Kdybych tady mohl v zimě jezdit na koni a v létě po moři, byl bych určitě zase chlapík. Protože to ale nejde, musím se spokojit s výstupy na londýnské Chimborazo, kterému se říká Hampstead Heath a které je přibližně v takové nadmořské výšce jako Tvůj dům v Barmenu, to jest 150 metrů. Naštěstí stačí i to, když je třeba udržet si dobrou náladu.

Chřipce se mi zatím podařilo šťastně se vyhnout, ale je to tady hotová pohroma, lidé v naší ulici padají jako mouchy, i když se z toho nakonec většinou dostanou; musí to ale být hanebná nemoc, všichni jsou při tom tak strašně melancholičtí, až z toho člověku přejde chuť.

A teď mi musíš vypravovat zase Ty, jak to tam u Vás vypadá, co děláte Vy dva s Emmou, co děti a vnoučata, Rudolf, Hedwiga s tím svým ne právě malým potomstvem, Blankovi, Engelskirchenští a celý ten obrovský houf, v kterém se tu už vůbec nevyznáme. Co je Rudolf Blank pryč, nic se už nedozvím, hlavně proto, že to ženění, vdávání a rozrůstání nabylo zřejmě pomalejšího tempa; byly to přece jen určité milníky, podle kterých se dalo aspoň trochu usuzovat na to, co se tam u Vás děje.

Se srdečnými pozdravy Emmě a celé Tvé a Rudolfově rodině, Hedwize & Co. & Co.

Tvůj starý

Bedřich

*Poprvé otištěno v časopise
„Deutsche Revue“, roč. 46, sv. III, 1921*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Hermannu Engelsovi

do Barmenu

Londýn 29. ledna 1892

Milý Hermanne,

o ženských se říká, že to hlavní, co mají na srdci, neuvedou nikdy v dopise, ale vždycky až v doušce. S takovými páprdy, jako jsme my, je to ale ještě horší — jakmile se totiž můj včerejší dopis ocitl na poště, napadlo mě teprve to nejdůležitější. Jsem totiž právě v menší peněžní tísní, což podivně kontrastuje s přebytkem peněz na londýnském trhu, a protože do 1. března čekám jen menší dividendy, byl bych rád, kdybys mi teď poukázal z mého salda u Vás asi tak 30 liber. To mi bude úplně stačit, od března do června mi už zase budou peníze řádně chodit.

Srdečně zdraví

Tvůj
Bedřich

*Poprvé otištěno v časopise
„Deutsche Revue“, roč. 46, sv. III, 1921*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Londýn 1. února 92

Milý Barone,

v příloze posílám dopis, který dostala Tussy od Labrioly; nemyslím si, že by se dal uveřejnit, aniž by to u leckoho v Itálii vyvolalo zlou krev, a na to by v poslední instanci doplatila německá strana, protože *právě jí* by vyčítali, že se vyslovila pro lidi, kteří se cítí článkem dotčení, resp. proti nim. Vždyť v těchhle rozháraných italských poměrech se vždycky najdou všelijací lidé, kteří se ať právem nebo neprávem *budou* cítit dotčení — a to jsem také Labriolovi napsal. A to by je pak hnalo do náruče posibilistům⁴⁴, hyndmanovcům, fabiánům³⁰ a bůhvíjakým závistníkům.

Napsal jsem Labriolovi, že by se to podle mne nemělo tisknout, ale že jsem to nechal zcela na Tobě a že byste se měli o tom dohodnout přímo.⁵⁴ V každém případě *chce ale Tussy ten dopis zpátky*.

Nedávno mě napadlo, že by bylo velmi potřebné vyličit *Luthera* na základě jeho činnosti a jeho spisů. Za prvé by bylo rozhodně aktuální uvést na pravou míru jak protestantskou legendu, tak úzkoprsý boj proti ní, který z pozic katolicismu vede Janssen (ten, co je teď v Německu tak populární); je přímo nutné dokázat, z *našeho* hlediska, jak dalece byla reformace *měšťanským* hnutím. Pak by ale bylo velmi důležité porovnat na jedné straně *Luthera před* vystoupením Karlstadta, novokřtěnců a před selskou válkou³³⁷ s *Lutherem po* tom všem a na druhé straně buržoazii *před* rokem 1848 a *po* něm a na jednotlivostech dokázat, jak se Luther postupně měnil. Tady by se dalo hodně udělat, a přitom bez zvlášť odborných studií, a Ty jsi tím „Thomasem Morem“ právě na to při-

praven. Navíc máš k tomu ve Stuckertu* tu nejskvělejší knihovnu, jaká vůbec k protestantství existuje. A to by bylo opravdu lepší než překládat Rogerse³³⁶, kterého může přeložit každé dítě.

Všechny Vás pozdravujeme.

Tvůj

B. E.

*Poprvé otištěno v knize
„Aus der Frühzeit des Marxismus.
Engels' Briefwechsel mit Kautsky“,
Praha 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Stuttgartu.

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína

Londýn 2. února 92

Milý Auguste,

jsem rád, že se Ti článek* líbil. Že jste podruhé vynechali obě jména, s tím plně souhlasím.³³⁵ Pro Francii bylo potřeba je opakovat, v Německu by to mohlo uškodit a v každém případě je to zbytečné.

Proč Rusové přese všechno řinčí zbraněmi a soustřeďují vojska na západě? To je velmi jednoduché. Už v prvním dopise, ve kterém jsem tvrdil, že hlad zchladí ruský válečný zápal, jsem Ti řekl, že kvůli tomu vůbec nepřestanou mávat šavlí, spíš naopak.** Tak to dělají vždycky. Ale pouze pro domácí a zahraniční publikum, od cizí diplomacie nechťejí, aby tomu *věřila*, nýbrž jen, aby tomu *nechala volný průběh*. Když Rusko ustoupí, má to před veřejností vypadat, jako by ostatní ustoupili před Ruskem. — Tentokrát je tu ale ještě něco: na jihovýchodě a východě je hlad a žádná vojska se tam nemohou uživit. Oblast, ve které se neurodilo, je zhruba omezena linií: Oděsa — Moskva — Vjatka — Perm až k pohoří Ural; podél Uralu k severnímu pobřeží Kaspického moře, odtud k východnímu výběžku Azovského a zpátky k Oděse. To dokazuje, že vojsko je možné zásobovat jen na východ od linie Oděsa — Moskva; oblasti ležící víc na sever musejí samy stále obilí dovážet. Kromě toho rozšiřují teď Rusové vědomě *falešné* zprávy o přesunech jednotek na západ.

S tím, co uvádíš o své korespondenci s Francouzi ve věci

* B. Engels, „Socialismus v Německu“.

** Viz tento svazek, str. 186—190.

Alsaska-Lotrinska, absolutně nesouhlasí noticka v nedělním „Vorwärts“.³³⁸ Zřejmě ji vytiskli, aniž se s Tebou poradili. Pokud jde ale o „Figara“, uděláš nejlíp, když si dáš pozor, jsou to sprostáci, že jim není rovno.

Moc nás pobavil Tvůj rozhovor s Köllerem.³³⁹ Je to pravý Prusák. Už Herkner dal těm lidem jasně najevo, jaká je to omezenost pochlebovat pofrancouzštělým a zuřivě profrancouzským notáblům a popouzet proti sobě a hnát do náruče frankofilům dělníky, kteří ani neumějí francouzsky a podle řeči i charakteru jsou ještě skrznastrz Němci.³⁴⁰ Byla to nejkrásnější příležitost, jak provozovat shora s kolosálním úspěchem demagogii. Stačilo by oktrojovat třeba jen německé tovární zákony, zákony o sdružování atd. a postupovat vůči dělníkům tolerantně, aby je během 10 let měli na své straně, pak by společně s protestanty, rolníky-vinaři a pěstiteli tabáku znamenali víc než jenom protiváhu pofrancouzštělým buržoům, šosákům a šlechticům. Ale jak by do toho mohli mít chuť lidé, kteří v Německu zavedli zákon proti socialistům⁵⁵ a všemožně pronásledovali dělníky? Vidíš, že němečtí buržoové přijdou vždycky hodně pozdě, a ani pruská vláda, která má vůči nim stále volné ruce, neměla riskovat *takovou* bonapartistickou politiku. A jak říkáš, pruskému byrokratu, vojáku a junkerovi je proti srsti vzdát se dobrovolně jakékoli mocenské pozice, i kdyby nebyla k ničemu nebo mu dokonce škodila — vždyť by tím utrpěla jejich malicherná vydřidušská politika, která je pro ně první poslední!

Že Gillese konečně slavnostně vyrazili, to už víš. Ale od „Vorwärts“ to byla hloupost, že vynechal jméno právě u *téhle* zprávy.³⁴¹ Není přece možné bagatelizovat vlastní úspěchy tím, že se ze zprávy vyhodí to hlavní. A spolek²²⁸ i lidé, kteří ho dostali tam, kde dneska je, si přece také zasloužili, aby se o jejich práci pro stranu referovalo v oficiálním stranickém orgánu přinejmenším pravdivě. Vím sice, že v té věci zatím nemůžeme nic dělat, ale skoro mi připadá, jako by někomu záleželo na tom, aby vyprovokoval konflikt.

Kdybych Juliovi poradil, aby ty své řeči zkrátil, mělo by to přesně ten účinek jako Vaše rady Liebknechtovi, aby nepsal indiskrétní dopisy. Do Julioových záležitostí se nehodlám míchat, pokud absolutně *nemusím*. Protože se ti dva od nás všech záměrně

izolují, nezbyvá mi nic jiného. Tetička* chce, aby se návštěva oplácela návštěvou, formální měšťácká etiketa, a něco takového za prvé není mezi námi, komunistickou bohémou, absolutně zvykem a za druhé je to absolutně nemožné. Tyhle šosácké manýry, či jak se tady říká social treadmill, společenský žernov, jsou jenom pro lidi, kteří nevědí co s časem, a kdo chce pracovat, ten to dělat nemůže a taky to nedělá. Já jsem to nedělal ani mezi manchester-skými měšťáky a teď nemohu tím spíš. Když někdo od druhého něco chce, prostě k němu zajde a je to. Ale právě to je pramen všeho rozhořčení na Hugo Road**.

Že Geiser zase dělá pro „Vorwärts“, to jsem už vytušil z té unikátní, prázdné nudnosti a bezobsažnosti určitých článků, jakých je schopen jenom on. Jinak byl „Vorwärts“, když zasedal drážďanský zemský sněm, podstatně lepší.

Ale to „*Postavení dělnické třídy*“! Dobrák Dietz se teď do mne už pokolikáté pouští a dostává vždycky stejnou odpověď, kterou jsem mu už sám poslal písemně: jakmile bude III. díl „Kapitálu“ hotov, s radostí, do té doby nemohu absolutně nic vzít. V tom Tvém návrhu, abych ho pověřil jednáním s Wigandem, je nejeden háček, zatím jsem vždycky zjistil, že v takových věcech se nadělaly zbytečné chyby, které už mnohdy nešly napravit. Ze všeho nejdřív musím přece vědět, jak jsem na tom s Wigandem po právní stránce. Píšu Ti na přiloženém lístku, oč v té věci jde, a kdybys mi k tomu mohl opatřit právní posudek, jako jsi to udělal už jednou, mohli bychom pokračovat v jednání. Tvým prvním posudkem jsem si dokonale ujasnil, že podle toho povedeného saského zákonodárství, chránícího nakladatele a obětujícího autora, mě má Wigand stále v hrsti, ale nedozvěděl jsem se z něho, co dělat v případě — tehdy to nebylo aktuální, až teď —, když Wigand odmítne vydat nový náklad podle starých podmínek. Jestliže budu ještě i *potom* v jeho spárech, budeme se ovšem muset podívat, co by se s tím dalo dělat.³⁴²

Tiskaři musí sníst, co si sami navařili.³²¹ Zažene-li je to teď do strany, bude to dobré.

Div jsem si včera radostí nevyskočil metr vysoko, když jsem

* Emilie Mottelerová.

** Ulice, v níž bydleli manželé Mottelerovi.

četl armádní rozkaz prince Jiřího Saského.³⁴³ To budou zas tam nahoře vyvádět! Jak se něco takového může dostat do toho bezbožného sociálně demokratického tisku — mají ti chlapi opravdu už takové styky v „Mém nádherném vojsku“? Dnešní „Daily News“ přináší už o tom telegram přes celý sloupec — vyvolá to v celém světě nekřesťanský kravál. A to si myslí, že takovým jednáním přimějí vojáky, aby „všechno postříleli“, obzvlášť rodiče, bratry atd.? Jsou to ale idioti, tihle Prušáci!

Že Louise je velmi dobrá hospodyně, to jsem přes případná opačná tvrzení ochoten hájit proti každému a všem, rovněž to, že je výborná kuchařka. Nejsem si ale tak docela jist, zda tahle záliba v domácnosti není dána tím, že nejsme manželé; a kdyby to byla pravda, pak jsem na tom vydělal, protože při našem věkovém rozdílu je manželský i mimomanželský svazek v stejné míře vyloučten, a tak zbývá právě jen ta domáckost.

Srdečné pozdravy Tobě a Tvé paní od Louisy a

Tvého

B. E.

Postskriptum. Louise je rozhořčena, že na dopisy, které Ti píše, odpovídáš na šesti stránkách mně. Řekl jsem jí, aby Ti to napsala sama, ale odpověděla, že se příliš hněvá, než aby to mohla udělat.

Přiložený dokument je poslední Gillesovo veledílo, tady ve spolku to schválně rozšiřují po stovkách exemplářů jako něco, čím si sám láme vaz.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 3. února 1892

Moje milá Lauro,

můžeš mi v „Intransigeant“ zjistit *Rochefortovu* londýnskou adresu? Wróblewski mi zčistajasna posílá dopis pro tohoto významného cizince a předpokládá, že znám jeho adresu, ale ať visím, jestli tady najdu někoho, kdo by mi ji mohl opatřit. Každý mi radí, abych napsal do Paříže v domněnku, že to je nejrychlejší a nejjistější cesta, jak ji získat. Musím tedy zřejmě poslechnout této rady a postoupit ten případ Tobě, zvláště když mám určité podezření, že se chudák Wróblewski obrací na Rocheforta se žádostí o peníze; za nic na světě bych nechtěl, aby se mi vyčítalo, že se mou vinou byl o pouhou hodinu zpozdíla odpověď — nepochybně záporná — kterou určitě dostane (pokud mu vůbec nějaká odpověď přijde) od toho velkého světoběžníka.

Tady všude napravo nalevo řádila chřipka. Mne prozatím vynechala, ale Louise a mé služebné lehce onemocněly. Percy prodělal silný nápor chřipky a hned nato zápal plic, zatím ještě nevstal; Bernstein taky ležel a E. Aveling není ještě úplně v pořádku. Naši ulici a okolí to těžce postihlo, všude kolem se marodí.

Nejnovější skandál: po celém Londýně se povídá, že vévoda Clarence si na úmrtním loži zavolal svou matku* a řekl jí, že „May“** od něho čeká dítě. Pokud je to pravda, je to jediný čin, který tomu mladíkovi přičítám ke cti. Říká se, že za ní chodil už dlouho, ale stará královna*** zpočátku s tím sňatkem nesouhlasila.

* princeznu Alexandru.

** princezna Victoria Mary von Tecková.

*** Viktorie.

A jestliže zjednali průchod svému právu, je to víc, než bych byl od takového „panstva“ očekával, a svědčí to o tom, že přece jen za něco stál.

Paulovo cestování je velice zajímavé³²⁸, ale nebude z toho brzy unavený? Je to vysoce užitečná a dobrá práce, ale povede-li to tak dál až do 1. máje, ztratí pořádně na váze a vrátí se patrně ke svým povinnostem v parlamentu „vychrtlý a s hladovým výrazem“, který mu v očích šosáka bude slušet asi tak jako Cassiovi³⁴⁴. Rozhodně umlčel broussovce a jiné závistníky, kteří se na něho vrhli pro jedno či dvě přeréknutí v jeho prvním projevu³¹⁸. Statistika o „Notre Dame de la fabrique“ atd. je nejlepší odpověď.

Můj článek* z „Almanachu“ vyšel italsky v milánské „Critica Sociale“ a německy vyjde s dodatky v příštím čísle „Neue Zeit“. Bebel mi poslal několikery alsaské noviny se zprávami o svém projevu v Mylhúzách³⁴⁵, jedny z nich jsou francouzské; rád bych Ti je poslal, jestli je najdu (Louise říká, že Ti je už poslala), abys viděla, jakou strašnou francouzštinou pšíš tito „vlastenci“ z „Industriel Alsacien“.

Otištění rozkazu prince Jiřího Saského adresovaného 12. německému (saskému) armádnímu sboru ve včerejším „Vorwärts“ vyvolá hrozný skandál.³⁴³ Ukazuje to, kam až sahají naše styky v armádě, a Vilém** se bude hrozně vztekat. Ve Francii to určitě vyvolá velkou senzaci, a kdybys mi mohla poslat pařížské noviny s komentáři k této věci — poslal bych je dál Bebelovi, který je využije v říšském sněmu — bylo by to opravdu velmi užitečné.

Hrozně spěchám — srdečně zdraví Louise a

vždycky Tvůj

B. E.

*Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance“, sv. III, Paříž 1959*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

* „Socialismus v Německu“.

** Vilém II.

Engels Conradu Schmidtovi

do Curychu

Londýn 4. února 92

Milý Schmidte,

v souladu s Vaším dopisem z 12. prosince jsme pak 19. vypili číši na Vaše zdraví a zdraví Vaší mladé žínky a slavnostně jsme to následující den po obědě ještě potvrdili společně s Avelingovými ušlechtilým portským, ročník 1868. Doufám, že jste se teď pohodlně a po domácku zařídil v Curychu a zjišťujete, že ve dvou se to lépe táhne.

Srdečné díky za Váš článek proti Wolfovi.³⁴⁶ Jenže mě donutil přechíst si i to Wolfovo veledílo, které jsem už klidně odložil do skříně na horší časy.³³² Protože si ten člověk myslí, že německá řeč je tu jen proto, aby zakrývala jeho nedostatek myšlenek, je do jisté míry dřina prokousat se těmi žvásty, ale koneckonců člověk brzy objeví to nic, které za tím vězí. Vy jste hlavní věci řekl správně a jasně, a bylo dobře, že jste všechno vedlejší nechal stranou; je to tam stejně jen proto, aby se lidé na to nachytali a přehlédli hlavní chybu. Že je ten pán génius ekonomické hlouposti, to jsem poznal už z jeho článku v „Neue Freie Presse“, kde se snaží vídeňskému buržoovi zamotat hlavu ještě víc, než ji má. Ale tentokrát překonal všechna moje očekávání.

Převeďme si jeho argument na matematické výrazy: K_1 , K_2 , dva celkové kapitály, jejich variabilní součásti = v_1 , v_2 a jejich příslušné *masy* nadhodnoty = m_1 a m_2 . Při stejné míře zisku u obou (předpokládáme prozatím, že zisk a nadhodnota jsou totožné) tedy platí:

$$K_1 : K_2 = m_1 : m_2, \text{ tedy } \frac{K_1}{m_1} = \frac{K_2}{m_2}.$$

Pak musíme zjistit míry nadhodnoty, nutné za těchto předpo-

kladů, čili musíme vynásobit jednu stranu rovnice $\frac{v_1}{v_1} = 1$ a dru-

hou stranu $\frac{v_2}{v_2} = 1$; tedy

$$\frac{K_1 v_1}{m_1 v_1} = \frac{K_2 v_2}{m_2 v_2} = \frac{K_1}{v_1} \times \frac{v_1}{m_1} = \frac{K_2}{v_2} \times \frac{v_2}{m_2}.$$

Převědeme-li příslušné činitele na druhou stranu rovnice, kde se tedy zlomek obrátí, dostaneme

$$\frac{K_1}{v_1} \times \frac{m_2}{v_2} = \frac{K_2}{v_2} \times \frac{m_1}{v_1} \text{ čili: } \frac{K_1}{v_1} : \frac{K_2}{v_2} = \frac{m_1}{v_1} : \frac{m_2}{v_2},$$

čili abychom dostali Wolfovu stejnou míru zisku, musí se mít míry nadhodnoty k sobě jako příslušné celkové kapitály děleny svými příslušnými variabilními součástmi. Není-li to tak, je Wolfova stejná míra zisku tatam. Ale že to 1. tak *může* být a 2. *vždycky musí* být, to bylo ekonomické faktum, které měl pan Wolf dokázat. Místo toho nám podává dedukci, která to, co se má teprve dokázat, *obsahuje jako předpoklad*. Neboť rovnice měr nadhodnoty, jak bylo vyloženo, je jen jiná forma rovnice stejné míry zisku.

$$\begin{array}{lll} \text{Příklad: } K_1 = 100, & v_1 = 40, & m_1 = 10 \\ & K_2 = 100, & v_2 = 10, & m_2^* = 10 \end{array}$$

$$\begin{array}{l} \frac{K_1}{v_1} : \frac{K_2}{v_2} = \frac{m_1}{v_1} : \frac{m_2}{v_2} \\ \frac{100}{40} : \frac{100}{10} = \frac{10}{40} : \frac{10}{10} \text{ správně.} \end{array}$$

Myslím si sice, že zacházíte poněkud daleko, jestliže tvrdíte, že v celé velkovýrobě jsou míry nadhodnoty bezpodmínečně stejné. Ekonomické páky, které působí na vyrovnávání míry zisku, jsou myslím silnější a účinkují rychleji než ty, které působí k vyrovnávání míry nadhodnoty. Ale *tendence* tady je a rozdíly jsou prakticky bezvýznamné, a koneckonců všechny ekonomické zákony jsou jen výrazy postupně se prosazujících a vzájemně se křížujících tendencí.

* V originále m_1 .

Až vyjde předmluva k III. dílu*, bude panu J. Wolfovi horko.

Že jste začal svoji docenturu s tak povzbudivými výsledky, to mě nesmírně těší, doufám, že to tak půjde i nadále. Pan Wolf z toho bude mít obzvláštní radost — dobře mu tak.

Že se někteří z těch pánů studentů nespokojených událostmi ve straně vracejí zase ke studiu, je určitě moc dobré. Čím víc se budou učit, tím tolerantnější budou vůči lidem, kteří zastávají opravdu odpovědné funkce a snaží se je svědomitě plnit, a časem snad přijdou i na to, že ten, kdo chce dosáhnout velkého cíle a udržet pohromadě k tomu nezbytnou miliónovou armádu, musí mít před očima to hlavní a nesmí se dát splést malicherným kverulantstvím. Také asi přijdou na to, že „vzdělání“, se kterým se před dělníky tolik vytahují, není ještě zdaleka tak slavné a že dělníci si už instinktivně, „bezprostředně“, à la Hegel, osvojili to, k čemu se oni teprve musejí v bolestech propracovat. V Erfurtu²³⁴ se „mladí“ také žalostně blamovali, a pokud jsem viděl ten jejich list**, je to jen matný odlesk zdejší anarchistické autonomie.

Jestliže se u Hegela dostanete na „bažinatou půdu“, tak se kvůli tomu nezdržujte; po šesti měsících najdete v té bažině pevná místa, po kterých se docela hladce dostanete na druhou stranu. Uzavřená poslušnost ve vývoji pojmů patří u Hegela k *systému*, k pomfjivému, a já pokládám tuto poslušnost za jeho nejslabší bod — i když také nejvtipnější, protože si na všech těžkých místech pomáhá vtípem; pozitivní a negativní *zanikají* a vedou tudíž ke kategorii *základu**** („Encyklopedie“).³⁴⁷ To by se přece muselo v každém jiném jazyce říci jinak. Přeložte tu poslušnost v *Učení o podstatě* do jiného jazyka a ve většině případů se ukáže, že jsou tyto přechody nemožné.

Mnoho pozdravů od

Vašeho

B. Engelse

*Poprvé otištěno v časopise
„Sozialistische Monatshefte“,
čís. 24, 1920*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* „Kapitálu“.

** „Der Sozialist“.

*** Slovní hříčka: *zugrunde gehen* — zanikat, *Grund* — základ.

Engels Hermannu Engelsovi

do Barmenu

Londýn 4. února 1892

Milý Hermanne,

Pferdmenges a spol. mi 1./2. února promptně poukázali těch požadovaných *30 liber*, za což srdečně děkuji. Peníze mi samozřejmě přišly velmi vhod, po vánočních výdajích jsem na tom v lednu a únoru vždycky bledě a musím koukat vyjít s rozpočtem. Oficiálně to snad firmě potvrzovat nemusím?

Srdečný dík také za informace o schaffhausenských akcích*. Zatím nemám v úmyslu se jich zbavovat, může se ale stát, že mi jiné zdejší společnosti přidělí akcie al pari, které mi budou vynášet víc, a pro ten případ bych rád věděl, jak si mám počínat.

Velkou radost jsem měl z té spousty zpráv z domova a z toho, že se Vám všem vcelku dobře vede. Že mi chce Hedwig** zase jednou napsat, to jsem velice rád, řekni jí, prosím Tě, až s ní budeš mluvit, že jsem si udělal uzel na kapesníku a že ji беру za slovo.

A nakonec ještě vřelý dík za podobenky! Vypadáte všichni ještě k světu, hlavně Emma, a na Tobě taky není vidět, že bys měl víc starostí než kdysi, čertvíproč my oba vypadáme na fotografiích vždycky tak vážně. Na oplátku přikládám své dva snímky, jsou už sice rok staré (z února 1891), ale nemyslím, že bych se od té doby nějak zvlášť změnil — budou-li ostatní také nějaké chtít, rád jim je dám, jestliže mi za ně pošlou svoje.

Nevím, jak dalece se Váš postup přiznání daně z příjmu (to

* Viz tento svazek, str. 294.

** Hedwig Boellingová.

slovo má 13 slabik!*) liší od zdejšího; tady si už ale na to za těch více než 40 let zvykli, a mezi námi řečeno jsem se ještě nesetkal s tím, že by nějaká firma přiznala svůj skutečný příjem; většinou ho snižují o 30, 40, 50 % i víc. To všechno jim projde, protože jakmile vláda začne dělat nějaké *firmě* potíže pro utajení části příjmu a chce vidět knihy — na což má právo — dá se celý ten obchodnický svět do křiku, že s nimi zacházejí jako inkvizice, a všechn tisk začne dělat kravál. Jediné, co může vláda *prakticky* udělat, je to, že sama stanoví pro zdanění vysoký základ podle vlastního uvážení; jestliže to dotýčný nechce akceptovat, musí potom sám předložit knihy. Pak to často vládě projde, ale provede-li jednou tenhle kousek nepravému, někomu, kdo v běžném roce výjimečně nevydělal skutečně víc, než léta přiznával — začnou povykovat znovu. A tak jsou ti obchodníci celkem v bezpečí, zato my chudáci rentiéři si musíme nechat pouštět žilou, 1. srážejí nám daně z dividend, hypotečního úroku atd., ještě než ty peníze dostaneme, 2. běda nám, pokud máme nějaké případné další zdroje příjmů a neoznámíme to daňovému úřadu, ba přímo se mu sami nevnutíme s oficiálním oznámením. Těch 18 nebo 24 liber, které musím kvůli příjmům ze zahraničí honem každý rok přiznávat, to je pro mne — pokud jde o daně — větší břemeno než všechno ostatní dohromady. Proto bych Ti byl velmi zavázán, kdybys mi poslal výpis z konta co nejdřív, 1. května dostaneme formuláře a 20. se musí vyplněné vracet; a kdyby mě chtěli sekýrovat, předložil bych právě ten výpis jako doklad, takže to musí spolu ladit.

Se srdečnými pozdravy Vám všem v horním i dolním Barmenu

Tvůj starý

Bedřich

Poprvé otištěno v časopise

„*Deutsche Revue*“, roč. 46, sv. III, 1921

Podle rukopisu

Přeloženo z němčiny

* Einkommensteuerdeklarationsverfahren.

Engels Filippu Turatimu

do Milána³⁴⁸

122, Regent's Park Road, N. W.

Londýn 6. února 92

Drahý pane,

zda znám ctihodného pana Boviu?³⁴⁹ Ale ano, už řadu let, od dob staré Internacionály, kdy jsem se v italské socialistické literatuře všude setkával s jeho statěmi. Dal jsem si tenkrát tu práci a přečetl jsem jeho články, jenže čím víc jsem je četl, tím méně jsem jim rozuměl — nic jsem nechápal — zkrátka, řečeno jeho slovy: non ricordo tempo più confusionario*, a na dovršení všeho neštěstí jsem nakonec ani nevěděl, kdo z nás dvou je ten zmatkář, zda on nebo já. Přesto je to ale poctivý člověk, sice pedant, ale velkorysý a sympatický pedant (což naši němečtí puntičkáři nikdy nebývají), a jak říkáte, postava à la Victor Hugo, grandiózní povaha, muž velkorysých názorů, který si Vás svou osobností získává, i když vystupujete proti věci, kterou on hájí. Plně chápu, že je idolem Vaší mládeže. Kdybych byl mlád, zbláznil bych se do něho, udělal bych z něho svého bůžka, ale není mi bohužel 17, nýbrž 71.

Tak tady máte mou odpověď, přirozeně lehce ironicky zbarvenou — bez toho bych se s ním nemohl bavit — ale jak doufám, je to odpověď výstižná. Byl byste tak laskav a přeložil ji do italštiny?

Stále Váš

B. Engels

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

* nepamatuji se na zmatenější časy.

Engels Stanisławu Mendelsonovi

do Londýna

122, Regent's Park Road, N. W.
11. února 1892

Milý občane Mendelsone,
tady máte tu předmluvu*, nic velkého to není, ale je to bohužel všechno, co Vám mohu momentálně poskytnout. Doufám, že budu do dalšího vydání „Manifestu“ znát už Váš jazyk natolik, abych mohl bez potíží sledovat polské dělnické hnutí, a pak už budu moci o něm mluvit zasvěceně.

Posílám Vám zároveň dvojce americké noviny** s materiály o sebevraždě S. Padlewského.

Pozdravujte, prosím, ode mne a od paní Kautské svou paní.

Váš oddaný
B. Engels

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

* B. Engels, „Předmluva k polskému vydání „Manifestu Komunistické strany““.

** „New Yorker Volkszeitung“ a „The Sun“.

Engels Filippu Turatimu

do Milána³⁵⁰

Výborně! Velmi Vám děkuji.³⁴⁸

Pozdravuje
B. E.

Londýn 13. 2. 92

*Poprvé otištěno ve sborníku
„Annali“, roč. I, Milán 1958*

*Podle rukopisu
Přeloženo z italštiny*

Engels Edwardu Avelingovi

do Londýna

(Koncept)

[Londýn v první polovině února 1892]

Milý Edwardo,

bylo jasné dohodnuto, že zreviduji Váš překlad* v rukopise a že mu pak dám charakter autorizovaného překladu tím, že k němu napíšu novou předmluvu**.

Po krocích, které učinili pánové Swan Sonnenschein a spol., aniž se poradili s kýmkoli z nás a v přímém rozporu s výše zmíněným ujednáním, jsem nucen znovu zvážit své stanovisko.

Protože jste svůj překlad pořizoval s tím, že jej budu revidovat, je to nutně jen hrubý náčrt; nadto jste se jako překladatel samozřejmě držel věrně originálu, zatímco já jako autor bych se od něho mohl tu a tam odchýlit, aby se kniha dala číst ne jako překlad, nýbrž jako původní práce. Zrevidovat tímto způsobem už číslovanou stránkovou korekturu místo rukopisu by znamenalo stránky fakticky přelamovat.

Pokud to mohu posoudit, mám jen dvojí možnost:

Buď zreviduji korekturu úplně podle svého uvážení, přesně tak, jako bych byl revidoval Váš rukopis, bez ohledu na výdaje, které tím mohou vzniknout. V tom případě zůstane naše původní dohoda v platnosti, budu překlad autorizovat a napíšu předmluvu. V takovém případě musíme mít alespoň čtyři další obtahy a budeme to pak muset znova přečíst.

Anebo budu muset korekturu respektovat, pokud jde o zlomení do stran, a pozměnit jen jednotlivá slova v rámci každé strán-

* anglický překlad Engelsovy práce „Vývoj socialismu od utopie k vědě“.

** „Úvod k anglickému vydání ‚Vývoje socialismu od utopie k vědě‘“.

ky. V takovém případě udělám, co budu moci, abych překladu pomohl, jak to jen půjde, ale musel bych odmítnout být s ním jakoli veřejně uváděn do souvislosti a vyhradit si právo veřejně odmítnout jakoukoli zodpovědnost za něj, pokud by mi byla přisuzována.

Výdaje, které tím vzniknou, by se musely v obou případech přičíst k tíži pánům S. Sonnenscheinovi a spol., kteří je sami zavinili.*

Než v té věci něco podniknu, musím žádat, aby mi sdělili písemně, jak se ve všech těchto bodech rozhodli.

*Poprvé otištěno ruský
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

* Viz tento svazek, str. 316.

Engels Hermannu Engelsovi

do Barmenu

Milý Hermanne,

bude mi plně vyhovovat, jestliže mi pošleš ten výpis z konta už *před* 30. dubnem, jenom bych Tě chtěl v tom případě poprosit, abys mi laskavě oznámil *na dopisnici*, že ta dividenda přišla a kolik to dělá. Tak by to bylo nejlepší.

Tady máme od včerejška nádherné zimní počasí se sněhem a mrazem zcela jako v Německu. Dneska jsem byl v Richmondu podívat se na jednoho starého nemocného přítele* a pak jsem jel do města, počasí mi báječně osvěžilo nervy, taky mi moc chutnalo pivo, které jsem pak vypil. Pozdrav Emmě a všem ostatním.

Tvůj

Bedřich

[Londýn] 17. 2. 92

*Poprvé otištěno v časopise
„Deutsche Revue“, roč. 46, sv. III, 1921*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Georga Juliana Harneyho.

Engels Victoru Adlerovi

do Vídně³⁵¹

Londýn 19. února 92

Milý Victore,

nedávno, když jsem chtěl konečně odpovědět na Tvůj dopis ze Sala, přišla mi do toho jedna velmi závažná věc. Avelingův překlad mého „Vývoje socialismu“, který jsem měl předběžně zrevi-
dovat v rukopise, byl ze zlomyslnosti nebo hlouposti nakladatele
či z obojího důvodu vysázen a dostal jsem ho až jako hotovou, do
stran zlomenou a stránkovanou korekturu. Při zdejších zákonech,
které vydávají autora úplně bezmocného napospas nakladateli,
mi hrozilo nebezpečí, že se kniha dostane ke čtenáři v téhle podobě
a zostudí mě na celý život, protože rukopis byl jenom hrubý
náčrt. A tak jsem musel nechat všechno ležet, dokud jsem to ne-
zrevidoval a dokud nebyl vydavatel oklikou přinucen smířit se
s výdaji, které si zavinil sám. Nu, teď už je to v podstatě za námi,
a první, kdo dostává odpověď, jsi Ty.

Měli jsme velkou radost ze zprávy, že se Tvé ženě vede už líp
a že se určitě uzdraví. Měl jsi opravdu spoustu trápení a práce,
a rakouské hnutí tak potřebuje všechny Tvé síly, že jsme si s úle-
vou oddechli, když jsme se dověděli, že Ti odpadly alespoň ty
nejhorší starosti. Ale jistě nám také dovolíš, abychom měli neje-
nom jako straníci, ale i jako Tvoji osobní přátelé radost z toho,
že se Ti manželka už brzo vrátí úplně uzdravena a že taková jedi-
nečná žena, jako je Tvá Emma, unikne strašnému osudu, který jí,
jak se jednu chvíli zdálo, hrozil.

Když však za takových okolností podlehneš náladě, kterou
sám líčíš jako kocovinu, nemůžeme se tomu nikdo divit. Mezitím

Vám Rakušanům okolnosti pomohly dostat se z mrtvého bodu, z kterého jsi měl neoprávně strach. Plánovaná přestavba Velké Vídně Vám dala příležitost, jíž jsi se instinktivně jako vždy okamžitě chopil a správně využil podle vzoru, který dali Vaillant s našimi lidmi svým návrhem pařížské městské radě.³⁵² (Posibilisté pak už jenom jeho prosazení v městské radě urychlili, tím že se na oplátku *zaprodali* buržoazním radikálům v ostatních věcech; svým hloupým chytračením tedy prokázali službu *nám* a navíc si *sami* vykopali hrob.) Proto mi není jasné, proč bych Tě měl tedy „vytahat za uši“, jak o tom píšeš Louise, či jak to dokonce na mně chceš. Francouzi mají zvláštní dar, že dovedou dát takovým požadavkům pravou politickou formu, a to se v téhle věci stalo. I tady u nás akceptovala už zčásti rada londýnského hrabství francouzské požadavky, zčásti figurují ve volebních manifestech všech dělnických kandidátů.³⁵³ Viz „Workman's Times“ za poslední tři týdny. Protože u nás budou volby do rady hrabství 5. března, mají ty manifesty momentálně velký význam, a „Workman's Times“, který, jak doufám, pravidelně dostáváš, Ti k tomu dává nejrůznější agitační materiál. A mělo by se toho využít do poslední kapky, jednak v zájmu agitace vůbec a kvůli vždycky možným dílčím úspěchům, jednak ale hlavně k odstranění jinak nevyhnutelné zášti mezi vídeňskými dělníky a importovanými hladovějícími kuli, kteří snižují mzdu. Tenhle bod jsi zdůraznil obzvlášť dobře.

Na deník se časem zmůžete, ale musíte se o to v podstatě *postarat sami*. Připadá mi, že při vašich tiskových zákonech je přechod od týdeníku k deníku příliš závažná věc, k tomu je třeba mít pevnou půdu pod nohama a vydalo by Vás to v ještě větší míře než dosud do rukou vlády, která se Vás snaží zruinovat pokutami a výdaji. V tom se zase projevuje — *v jednotlivostech* obvykle větší — vychytralost vaší vlády; Prušáci jsou na to moc hloupí a spoléhají se na hrubou sílu. Vaši státníci jsou hloupí jen tehdy, když mají udělat něco velkého. Pro mne je otázka, zda byste byli s to udržet deník při těch pokutách třeba jen šest měsíců; a kdyby přestal vycházet, byla by to porážka, ze které byste se těžko vzpamatovali.

Abych ale udělal pro Rakušany alespoň něco, rozhodl jsem se — protože honoráře za věci, které mi vycházejí v nakladatelství

Vorwärts, beztak proudí automaticky do *německé* stranické pokladny a nedá se na tom nic změnit —, aby *všechny* honoráře za to, co mi vyjde u Dietze*, případly Vám, a *dal jsem Dietzovi v tom smyslu pokyny*⁵⁴.

Rudolfa Meyera je mi líto, podle Tvého dopisu a zprávy, kterou jsem pak dostal, vidím, že trčí stále na Moravě místo v Palermu, musí být na tom s tou svou cukrovkou moc špatně. Při všem tom jeho neobyčejném, často komickém velikášství je to jediný konzervatívec, který pro své sociálně demagogické plány a socialistické sympatie něco riskoval a šel do exilu; tam pak přišel na to, že francouzští a rakouští aristokraté jsou sice ve společenském styku mnohem větší gentlemani než všiví pruští junkeři, ale že se drží svých pozemkových rent a kariér atd. stejně houževnatě jako oni. Dokonce se teď jako poslední mohykán opravdového konzervatismu marně ohlíží po lidech, s kterými by mohl založit skutečně konzervativní stranu.

Jinak to začíná být kritické. V Německém říšském sněmu se schyluje k pořádné krizi. Vilík chce zřejmě vyzkoušet svou regis voluntas⁵⁵ a žene dokonce i ty chudáky z Národně liberální strany⁵⁵ do opozice; začíná to zavánět konfliktem. K tomu francouzská vládní krize, která je pro nás velmi důležitá — protože Constans je zosobněná nenávist vůči dělnictvu a jeho pád na ministerstvu vnitra ledacos změní, a navíc, což je velmi nepřijemné pro alianci s Ruskem, která se beztak rozpadá, je znovu otřesena stabilita francouzských vlád.

Příloha** vyšla v „Critica Sociale“.

Louise přikládá dopis. Celý den vylučovala kyslík — na papíře, studuje chemii za ztížených podmínek, z anglických učebnic a bez možnosti provádět pokusy...***

*V plném znění otištěno poprvé v knize
„Victor Adlers Aufsätze, Reden und
Briefe“. Erstes Heft: „Victor Adler
und Friedrich Engels“, Vídeň 1922*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Viz tento svazek, str. 290.

** B. Engels, „Odpověď ctihodnému Giovannimu Boviovi“.

*** konec dopisu chybí.

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína¹⁰⁶

Londýn 19. února 92

Milý Auguste,

především srdečné blahopřání k narozeninám a many happy returns of the day*, jak se říká tady u nás, rovněž Ti blahopřejeme k Tvému 25. jubileu parlamentní činnosti, resp. ke stříbrné svatbě s parlamentem, kterou budeš teď někdy také slavit.³⁵⁶ Nu, právě v těchhle dnech jsi těm chlapům ukázal, koho mají před sebou, a my jsme z toho tady měli velkou radost.

Situace v Německu se opravdu přiostrňuje. Zřejmě to dospělo už hodně daleko, když i u národních liberálů³⁵⁵ propukají zas a zas opoziční nálady a Richter může snít o německé „velké liberální straně“³⁵⁷. Kapitalistická společnost, která si dosud formálně nepodřídila stát, musí ponechávat skutečné vedení dědičné monarcho-byrokraticko-junkerské kastě a spokojit se tím, že koneckonců rozhodující úlohu hrají přece jen její vlastní zájmy; svým postavením v Německu kolísá tato společnost mezi dvěma směry: jednak je to blok všech oficiálních a majetných vrstev společnosti proti proletariátu; tento směr vede nakonec k „jediné reakční masě“³⁵⁸ a při *pokojném* vývoji nakonec nabude vrchu. Na druhé straně je tu směr, který znovu a znovu staví na pořad dne starý, ze zbabělosti dosud nevyřešený konflikt mezi monarchií s jejími absolutistickými přežitky, pozemkovou šlechtou a byrokracií, která se povznáší nad všechny strany, a mezi průmyslovou buržoazií, jejíž materiální

* Doslova: ať se tento den ještě nejdennkrát šťastně vrátí.

zájmy den co den a hodinu co hodinu těmi přežitky trpí. Který z těchto směrů nabývá v tu či onu chvíli vrchu, to závisí na osobních, místních a podobných náhodných okolnostech. Zdá se, jako by teď vítězil v Německu druhý směr, přičemž průmysloví magnáti à la Stumm a akcionáři průmyslových společností stojí většinou na straně vyžilé reakce. Ale ta nesčetněkrát už vzkrísšená napodobení na starého konfliktu z roku 1848 může vážně něco znamenat jenom tehdy, budou-li vláda a pozemková šlechta, zpity dosavadními úspěchy, dělat vyložené hlouposti. Nepokládám to ale za vyloučené, protože kuriózní osobní choutky horních vrstev nacházejí oporu ve stále silícím přesvědčení junkerů, že průmysl *nedokáže trvale čelit* clům na suroviny a potraviny. Jak jsem už řekl, záleží na náhodném jednání jednotlivých osob, jak dalece se tento konflikt vyvine.

Přitom je příznačné, že to dělají pořád stejným způsobem: bijí do pytle a míní osla (nebo spíš obojí). Bijí do sociální demokracie, ale přitom dostane i buržoazie svůj díl: nejdřív ji zaženou do úzkých politicky, s jejími liberálními zásadami, kterými se honosí už dobrých 60 let, a s její mizivou *bezprostřední* účastí na státní moci; projde-li to ale hladce, skřípnou ji pak také hospodářsky a obětují její zájmy zájmům velkostatkářů.

Chystá se však zřejmě prudký obrat doprava, přičemž se jako záminka uvádí nutnost znemožnit *náš* vzestup. Co *nám* snad z toho hrozí?

1. Zákon proti socialistům? Vydrželi jsme to, a teď, kdy jsme morálně o 100 % a materiálně nejmíň o 50 % silnější než 1. října 1890, to vydržíme hravě.⁵⁵

2. Reakční opravy trestního práva proti tisku, sdružování a shromažďování? To nemůže připustit střed³⁵⁸ a bez středu se to udělat nedá. 93 konzervativců z obou frakcí³⁵⁹ a 42 národních liberálů potřebují k většině 66 lidí ze středu. Kdyby se ti k nim přidali, střed se rozpadne, a to by také mělo určitou cenu. To a obrovský hněv, který by taková reakční opatření vyvolala v lidu, by nás plně odškodnilo za všechny ten útlak.

3. Omezení volebního práva a tajného hlasování? Na to střed nemůže absolutně přistoupit, tak hloupí ti kněžouři nejsou, aby si sami dávali nůž na krk. A bez středu chybí zase 60—70 hlasů.

4. Státní převrat? Ztroskotá na knížatech. Každé porušení ústavy hrozí říši rozpadem, zbavuje jednotlivá knížata všech povinností, které vůči ní mají. A i kdyby je všechny získali pro něco takového (což se *nikdy* nestane), museli by s tím souhlasit i jejich následníci — většinou neplnoletí! — má-li být zajištěna existence říše; a to je vyloučeno.

5. Zbývá jediná pravděpodobná eventualita: ostřejší správný, policejní a soudní praxe, tak jak se to už projevuje v neslýchaném rozsudku nad Peusem³⁶⁰. To už ale taky vydržíme a brzy se v tom naučíme chodit. Snad by to mohli ještě zkrášlit obyčejným stavem obležení, ale ten je nebezpečný jenom první týdny a pak sám od sebe zmizí, a kromě toho se může vyhlašovat jen v jednotlivých částech říše; navíc ho bude mít plné zuby i buržoazie a mohlo by ji to zahnat ještě víc do opozice.

Jestliže tedy páni Prusáci nevymyslí ještě něco docela jiného, nového a geniálního, abych tak řekl intelektuální a morální mitrailleusy a Maximova děla, pak nás budou moci sice šikanovat, ale vždycky nám spíš prospějí, než aby nám uškodili. Trošku nefalšované vlády junkerů by vůbec nevadilo. Bojím se ale, že nejsou na to dost řízní; ne že by neměli chuť, ale nestačí jim síly, duše by chtěla, ale tělo nemůže. V tom je právě to neštěstí, že u nás jsou obě strany, junkeři stejně jako buržoové, takové nicky.

Tvou řeč proti Stummovi z pátku 12. 2. jsem četl včera večer a byl jsem jí doopravdy nadšen, improvizace byla skvělá a je vidět, jaký měla účinek.³⁶¹ Na ten projev o armádě, který došel dnes, se také nesmírně těším.³⁶²

Velkou radost nám udělalo Tvoje oznámení, že sem kolem 10. nebo 11. dubna přijedeš — všechno je pro Tebe připraveno, a kdyby přijel taky Schorlemmer, můžeme ubytovat i jeho, je to zajištěné. S humrovou majonézou můžeš po svém dnešním dopisu Louise taky počítat; jinak jsem už pro ten případ vypracoval malý plánec, ale nebude ho jistě třeba. I za ústřice přejímám odpovědnost *já* a za výběr nápojů k nim taky. Naštěstí nehoruje Louise pro tyhle dva požitky o nic míň než my dva, a tak je vždycky možné se dohodnout. Že je čarodějka, to ví až moc dobře a je na to nemálo pyšná, protože říká, že ve Vídni jsou všechny čarodějky k pomilování. A já si

mezi námi myslím, že my dva bychom se s ní tak dobře nesnášeli, kdyby tou čarodějkou nebyla.

Pokud jde ale o Otto Wiganda, mohu jen opakovat, že se nemohu pouštět do *ničeho, co by mi přidělovalo práci*, dokud nevyřídím III. díl „Kapitálu“. Beztak mě hodně zdržují dopisy, které denně dostávám ze všech koutů světa, i jiné běžné záležitosti, a proto mi konečně dopřejte, abych ze sebe tu zátěž svalil a mohl si zas dělat, co budu chtít. A dostal jsem se právě k oddílu, na který potřebuji pár měsíců absolutního klidu, abych se s tím vypořádal. Chce-li si Dietz o té věci* osobně pohovořit s Wigandem, *aniž by mě tím k čemukoli zavazoval*, ať to klidně udělá, jestliže si myslí, že to k něčemu povede. Může říci, že má důvod si myslet, že podle mne jsou u něho lepší možnosti distribuce nového vydání než u Wiganda a že bych jemu, Dietzovi, to vydání přenechal, pokud by se s Wigandem dohodl. Nemohu jenom 1. předem prohlásit, že se cítím vázán tím, co Dietz Wigandovi řekne, a 2. nemohu ho poslat k Wigandovi jako svého zástupce. Oficiózně ano, ale oficiálně ne! Ať si ho otuká, a jestliže jemu budou podmínky vyhovovat (tak, aby z nich pro mne, tj. pro stranické účely, vyplýval přiměřený honorář), ať hned jedná, já ho pak určitě nenechám na holičkách. Jenom bych nechtěl, aby mě posadili mezi dvě židle, tj. aby Wigand *nechtěl* a Dietz *nesměl*.

Opravdu krása, jak teď zase začíná být živo. Kdoví, jestli při těch vládnoucích vášních nebudou oba parlamenty, váš říšský sněm a francouzská sněmovna, přece jen rozpuštěny. Nic lepšího by nás nemohlo potkat. Co ale nechápu, je to, že teď, kdy v říšském sněmu dochází ke skutečně rozhodujícím bitvám, Liebknecht trčí v té drážďanské žabí tůni³⁶³. Dal bych deset saských mandátů za to, kdybych směl teď v říšském sněmu říci své slovo.

Kdo ostatně ví, jestli i nás dva ve straně neobviňují potichoučkou z toho, že jsme věci předčasně vyžvanili a vyprovokovali hrozcí reakční opatření! Můj článek v „Neue Zeit“** seděl, dokazuje to tvrdošíjné mlčení buržoazního a vládního tisku, kde jinak na něco takového hned vlítnou. Vyšel mezitím italsky, polsky a rumun-

* Viz tento svazek, str. 301.

** „Socialismus v Německu“.

sky a zapletl mě v Itálii do polemiky s tím starým poctivým mezkem Boviem.*

Paní Julii nemohu bohužel na její milé psaní už dneska odpovědět, protože jsem celé dopoledne konferoval s Avelingem, srovnávali jsme jeho překlad „Vývoje socialismu“ s originálem, a tenhle dopis musím vypravit už dnes, v sobotu, abys ho v pondělí dostal. Napravím to ale při nejbližší příležitosti, a zatím mohu jen opakovat, jak nás mrzí, že tu neuvidíme i ji. Nu, však se toho také dočkáme!

Se srdečnými pozdravy

Tvůj
B. E.

*V plném znění otištěno poprvé ruský
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Viz tento svazek, str. 310.

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 5. března 1892

Moje milá Lauro,

dnes nemohu udělat nic víc než splnit, co jsem slíbil Paulovi, a poslat Ti přiloženým šekem 15 liber na nájemné. Šek je vystaven na Tvé jméno, takže Paulova nepřítomnost nemůže způsobit žádné zdržení. Tvůj dopis jsem dostal a odpovím během několika dní — jsem zavalen prací. Sonnenschein nějakým omylem poslal *do tisku* nedodělaný rukopis Edwardova překladu mého „Vývoje socialismu“. Celá práce s redakcí tohoto nedodělaného rukopisu teď leží na mně a musí se samozřejmě rychle udělat. Mimoto tady byl celý týden Percy, odjel včera, pak mě v práci vyrušily další věci — dnes odjela Tussy do Plymouthu v záležitostech *svazu*⁶⁹ a Edward bude celý den u nás; musím tedy dopis dopsat a odeslat, než Edward přijde.

Potěšily mě zprávy o „deníku“; tentokrát se to snad podaří, udělají-li naši přátelé příslušná preventivní opatření, aby je zase nevyhodili, sotva se noviny začnou vyplácet.³⁶⁴ Ale teď se věci mají jinak, mají za sebou moc, a to mění situaci — jenom by se měli postarat, aby si přesto zajistili pozici v novinách.

Byl bych rád, kdyby mě Paul trochu informoval o pozici různých socialistických a „rádoby socialistických“ skupin ve sněmovně: blanquistů, posibilistů⁴⁴, Millerandovy skupiny²⁷⁶ a bývalých boulanžistů. Četl jsem ve včerejším „Intransigent“, že Paul a Ferroul se zúčastnili schůze, kde se shromáždili hlavně *blanquisté-boulanžisté*, a jestliže s nimi spolupracuje, pak je na sto procent jisté, že Hyndman oba napadne v „Justice“; tady se o této věci rozhodně bude

diskutovat a na mne budou chodit s dotazy — měl bych tedy být připraven!

Při mém příštím dopise Tě asi bude Louise upomínat o další příspěvky pro „Arbeiterinnen-Zeitung“.

Pozdravuj celou svou početnou rodinu!

Vždycky Tvůj

B. E.

Poprvé otištěno v knize

*F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance“, sv. III, Paříž 1959*

Podle rukopisu

Přeloženo z angličtiny

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Londýn 5. března 92

Milý Barone,

Tvůj rukopis³¹⁹ odesílám dnes *doporučeně*. Stačil jsem přečíst jenom prvních 16 stránek. Z úvodu bych většinu škrtl. Důvody, proč musí být program komentován atd. atd., stručně řečeno, všechny ty Tvé úvahy o tom, *proč* byla brožura napsána, oslabují dojem a odrazují čtenáře od dalšího čtení. Musíš jít rovnou in medias res, to je to nejlepší zdůvodnění. K plánu toho ostatního, té hlavní části, se nemohu vyslovit. Jsem tak zavalen všelijakou prací, že nevím co dřív. Samé pitomosti, ale sežere to času, hanba mluvit. Potřeboval bych na III. díl* čas jako sůl, a kradou mí ho dennodenně pod rukama. Nevadí, já se k tomu stejně dostanu.

10 výtisků „Neue Zeit“ s mým článkem** jsem dostal, děkuji.

Jméno Hodgskin a číslo 1824 jednoduše v novém vydání opravím a uvedu k tomu v poznámce, že v originále je to tak a tak, *zřejmě přepsání nebo tisková chyba*.³⁶⁵

Menger je a zůstane mezek. Celá ta jeho kritika buržoazního práva³⁶⁶ není nic jiného než apologie „policejního státu“ proti „právnímu státu“. Právo, zvlášť buržoazní, je ovšem ostřejší a přísnější než policejní zvůle, která si přece někdy může počínat i humaně, právě proto, že je to zvůle. Mít tak čas, udělal bych brzy konec tomuhle žvanění, které je možné jen v zaostalých zemích, jako je Německo a Rakousko.

Těší mě, že se pustíš do Luthera***, mám z toho radost. Času je na to dost.

Cunowův dopis s díky vracím. Jsem moc zvědav na to, jak

* „Kapitálu“.

** „Socialismus v Německu“.

*** Viz tento svazek, str. 297–298.

zpracuje problém tříd. V oblasti peruánského rodového zřízení přišel na pár hezkých věcí. Poslal mi ty práce a já mu poděkoval.

Markovní zřízení Peruánců¹³³ dostaneš taky — právě jsem to vyhledal.

Nemyslím, že by Ti zatím hrozilo nějaké nebezpečí. Vrtkavý Berlín se honí za tolika zajíci najednou, že není schopen doopravdy uspokojit žádnou ze svých choutek — teď jim jsou najednou trnem v oku liberální měšťáci. Kořeny socialismu jsou v liberalismu, a kdo chce postupovat *radikálně*, musí liberalismus zničit, a socialismus pak automaticky odumře. Tomuhle prohnanému manévru můžeme zatím přihlížet s tichým veselím. Teprve až budou liberální filistři celí vzteklí — a opravdu se zdá, že se k tomu dávají proti své vůli vyprovokovat — přestanou i proti nám střílet na poplach. Nehledě na to, že i v Německu jsou mocipáni, kteří by mohli tenhle berlínský vítr uvítat, aby si tak získali lacinou popularitu a vytloukli z toho kapitál ve prospěch partikularismu a zvláštních práv³⁶⁷. Když se začaly v Berlíně na ulicích srocovat davy³⁶⁸, bál jsem se, že by z toho mohl nakonec být ten tolik vytoužený masakr, ale když se výtržníci omezili jen na útoky proti mladému Vilémovi* a toho to uklidnilo, bylo všechno v pořádku — teprve až půjde za mříž kromě Peuse³⁶⁹ i „Kölner Zeitung“, může z toho být pěkná polízanice.³⁶⁹

Myslím si tedy, že je-li nějaké nebezpečí, je omezeno především na Prusko, a čím větší bude tam, tím líp pro Vás v malých státech.

Teď musím ještě napsat Sorgovi** — poštu do Ameriky vypravují dnes — zatím tedy na shledanou. Právě přišel Aveling a posílá srdečný pozdrav. Všechny Vás pozdravujeme.

Tvůj

B. E.

*Poprvé otištěno v knize
„Aus der Frühzeit des Marxismus.
Engels' Briefwechsel mit Kautsky“,
Praha 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Vilémovi II.

** Viz tento svazek, str. 328.

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi do Hobokenu¹

Londýn 5. března 92

Milý Sorge,

Tvé dopisy z 15., 22., 29. ledna a dopisnice z 2., 4., 13. února jsem dostal. I noviny, v nichž se mluví o Anně*. Zřejmě zahynula na módní nemoc, na velikášství. Tihle lidé, podobně jako Hartmann a jiní, jsou kupodivu schopni jen *jednoho* činu — dobrého, špatného nebo neutrálního — a jakmile je po něm, nic už na nich nemůžeš chtít**, jak říká Schorlemmer.

Tvůj poslední článek v „Neue Zeit“³⁷⁰ jsem si bohužel ještě neměl čas přečíst, musím se ale do toho pustit, protože jen s Tvou pomocí mohu sledovat vývoj v Americe, aniž bych si jej křivě vykládal.

Jsem přišerně zavalen všelijakými pracemi a pitomostmi. Měl bys vidět tu haldu německých, francouzských, italských, španělských, polských, ruských, dánských, amerických, anglických a někdy i rumunských novin, které dostávám a které si musím aspoň prohlédnout, abych držel krok s hnutím. Vedle toho dělám na důležitých věcech, a ty mi zhltnou zbývající čas. A korespondence! — celý týden mám co dělat. A taky má být hotový III. díl***. Je to hrůza. No, nějak to už zvládnou: Jenom musíte mít trpělivost, když někdy pozdržím korespondenci.

Ve Francii to jde velmi dobře, Lafargue využívá svých poslaneckých diet a bezplatné jízdenky — jezdí po celé zemi, burcuje od

* Stanisławu Padlewském.

** V orig. jihoněmeckým dialektem: nix mehr ze wolle.

*** „Kapitálu“.

Lille po Toulouse, a to se skvělým úspěchem. Všechny ostatní socialistické frakce zatlačila ta naše⁶² do pozadí, i v Paříži posibilitě⁶⁴ stále více ustupují díky tomu, že se hašteří mezi sebou a že naši vystupují energicky. Znova se pomýšlí na to, že stranický orgán by mohl vycházet jako deník, jsou teď na to lepší vyhlídky než dřív.³⁶⁴ Moc dobré je, že Constanse vyhnali z ministerstva vnitra, ten chlap chtěl za každou cenu vyprovokovat masakr, a to nemůžeme potřebovat. A protože právě na 1. máje, v den naší demonstrace, budou v celé Francii obecní volby³⁷¹, neodvážím se žádný ministr, kterému nezáleží na momentálním efektu jako Constansovi, dát pokyn ke střelbě.

Tady se to mydlí postaru, ale přesto si naše věc razí cestu, typicky anglosasky, pomalu, ale jistě. Všechno to obvykle proběhne formou jednotlivých dílčích srážek, které se nedají stručně shrnout, dokud se nedostaví konečný výsledek. Momentálně jde o májové oslavy. Na jedné straně naši, na druhé odborová rada¹⁰⁵ (předpotopní tradeuniony) a Sociálně demokratická federace⁶⁴ jako naši protivníci — obě ty organizace, loni ještě nepřátelé, se musely proti nám sbatřit, což už je samo o sobě úspěch. Hyde Park patří nám. Possession is nine points of the law.* Jak to bude dál, to se ukáže. Pravděpodobně budeme mít na své straně dělníky z plynáren⁶⁹, řadu malých svazů a radikální kluby³⁷² (skoro samí dělníci) — a jak to bude vypadat dál, to se ještě ukáže.

Teď ale k Německu. Tam to jde tak skvěle, že si ani nemůžeme nic lepšího přát, ačkoli tam do nás pravděpodobně brzo začnou pořádně třískat. Vilík** byl odjakživa skvostný exemplář „posledního svého rodu“, který ruiny dynastií a monarchií jako nikdo jiný. Teď ale začalo být jeho bláznění akutní a jeho velikášství mu nedopřeje ani spánku, ani klidu. Naštěstí se regis voluntas, která by se tak ráda stala suprema lex³⁵⁴, dnes zaměřuje proti nám a zítra proti liberálům, a teď přišel dokonce na to, že příčinou všeho zla jsou liberálové, od nichž odvozujeme svůj původ — to mu nakukali ti jeho kněžouři. A teď pronásleduje „Kölnische“ pro urážku majestátu³⁶⁹ a nedá si pokoj, dokud nebude krotký německý

* Držba je z devíti desetin zákonná.

** Vilém II.

filistr zahrán do opozice. Co můžeme chtít lepšího! Před 4 nedělemi, když měl Stumm projev v říšském sněmu³⁶¹, se mohlo ještě počítat s předlohou nového zákona proti socialistům, ale dnes už není možné ani to, protože Vilém má mnohem větší vztek na buržoy, kteří se postavili proti jeho kněžourskému zákonu o národních školách³⁷³, než na všechny sociální demokraty a nechá spíš na pokoji nás, než aby jim v něčem ustoupil. Vždyť v parlamentech tvoří většinou opozici proti němu právě buržoazní strany, a ne těch našich pětatřicet lidí v říšském sněmu — a v pruské sněmovně nemáme pak vůbec nikoho. Přesto i nás mohou čekat tvrdé boje, ale co se může stát lepšího, než když si to koruna rozhází s buržoy a s dělníky zároveň! Ministři jsou všechno lidé druhé a třetí kategorie, Caprivi je starý rváč, ale na svou funkci nestačí, a ani Miquel nezmoždí, tím, že je v čím dál větší bryndě. Zkrátka, půjde-li to takhle dál, máme tu co nevidět krizi. V Prusku a v prusko-německé říši nemohou celá léta trpět potrhlého monarchu jako v Bavorsku*, a ani bych se nedivil, kdyby pro Vilka brzo zřídili speciální blázinec. A pak by přišlo regentství — to, co bychom právě potřebovali.

Pokud jde o Rusko a vysokou politiku, nemám, co bych k svému článku v „Neue Zeit“^{***} dodal. Zdraví Tě srdečně Aveling, je právě u mne — Tussy agituje v Plymouthu. Louise přikládá pár řádek. Pozdravuj srdečně svou paní a buďte zdraví.

Tvůj

B. E.

*V plném znění otištěno poprvé
rusky v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Ludvíka II.

** „Socialismus v Německu“.

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína

Londýn 8. března 1892

Milý Auguste,

měli jsme všichni velkou radost z toho, že to Tvé parlamentní jubileum proběhlo tak vesele.³⁵⁶ Pokud jde o adresu, poslal jsem tam sice požadovaný návrh*, ale protože jsem měl respektovat neznámá zvláštní přání pětatřicetičlenné frakce, — většinu jejich členů rovněž osobně neznám —, připadal i mně samotnému značně šedivý; víc už jsem pak o něm a o jeho dalších osudech neslyšel. Adresa, kterou Ti poslali a v dnešním „Socialiste“, otiskli Francouzi, je napsána upřímnějším tónem.³⁷⁴

Liebke nechta tedy z té drážďanské žabí tůně vyhodili.³⁶³ Při malichernosti těch filistrů se sotva dalo čekat něco jiného. Důvody se najdou vždycky, pomstychtivost těch mezků byla osobně poněkud uspokojena, výhody z toho nemají absolutně žádné. Mimochodem, „Vorwärts“ se poslední dobou podstatně zlepšil.

Jsem rád, že už je po těch berlínských kraválech a že se naši od nich tak důsledně distancovali.³⁶⁸ Vždyť se mohlo kdykoliv začít střítet, a už to by bylo stačilo, abychom měli všelijaké nepřijemnosti. Kdyby se v Berlíně střílelo, odhlasovali by národní liberálové³⁵⁵ nadšeně zákon o národních školách³⁷³ a usměrnili by rozhořčení určitých lidí, stíhající hned ty, hned zase ony, definitivně na nás. Tu jedinou reakční masu²⁵⁸, která se postupně vytváří, nemůžeme teď ještě dost dobře potřebovat; dokud my sami nemůžeme aktivně dělat dějiny, je v našem zájmu, aby se historický vý-

* Viz tento svazek, str. 290.

voj nezastavil, a k tomu potřebujeme, aby se buržoazní strany porvaly mezi sebou. A v tom je současný režim k nezaplacení, protože nám to umožňuje. Začne-li se ale střílet *příliš brzo*, tj. než se staré strany do sebe pevněji zakousnou, bude je to hnát k tomu, aby se navzájem usmířily a vytvořily proti nám jednotnou frontu. K tomu dojde tak jistě, jako že $2 \times 2 = 4$, ale nebude na škodu, jestliže se to stane, až budeme zhruba dvakrát tak silní jako teď. Ačkoli kdyby se to mělo stát už teď, vyvolal by režim osobní moci brzo rvačku mezi našimi protivníky. Ale co je lepší, to je lepší. Teď to jde tak skvěle, že si jen můžeme přát, aby to pokračovalo nerušeně i v budoucnosti.

S nezaměstnaností to ovšem může být napřesrok ještě horší. Systém ochranných cel vedl totiž nakonec ke stejnému výsledku jako svobodný obchod: k přeplnění jednotlivých národních trhů, a to skoro všude — jenže tady to ještě není tak zlé jako u vás. Ale zdá se, že i tady, kde jsme od roku 1867 prožili již dvě tři malé vleklé krize, se konečně znovu připravuje akutní krize. Obrovská sklizeň bavlny v posledních dvou až třech letech (až přes devět miliónů balíků ročně) srazila ceny tak jako v nejhorších letech krize roku 1846 a vykonává přitom strašný tlak na výrobu; protože američtí plantážníci toho tolik navyráběli, musejí zdejší továrníci vyrábět víc, než mohou prodat! K tomu ještě přicházejí v jednom kuse o peníze, protože při tom, jak ceny surovin letí dolů, je jejich výrobek z drahé bavlny vždycky znehodnocen, už když přijde na trh. *To je také příčina, proč němečtí a alsasští přádelníci zoufale volají o pomoc*; ale o tom se v říšském sněmu mlčí. Ani v jiných průmyslových odvětvích to tu není o moc lepší; příjmy železnic a vývoz průmyslových výrobků za posledních patnáct měsíců citelně poklesly, takže i tady to může příští zimu vypadat zase ošklivě. S tím, že by se situace v kontinentálních státech s ochrannými cly zlepšila, se dá sotva počítat; obchodní smlouvy mohou sice přinést jakous takous dočasnou úlevu, ale než se rok s rokem sejde, nebude z toho nic. A strhne-li se příští zimu v Paříži, Berlíně, Vídni, Římě a Madridu zase takový kravál, jenomže ještě ve větším měřítku, a z Londýna a New Yorku zazní stejná ozvěna, může z toho být něco vážnějšího. Pak ale bude dobře, že alespoň v Paříži a Londýně sedí v městské

radě lidé, kteří si *až příliš dobře uvědomují* svou závislost na dělnických voličích, a proto se nijak vážně nebrání požadavkům, které lze uskutečnit už dnes: např. veřejné práce pro nezaměstnané, zkrácení pracovní doby, mzda podle požadavků odborových svazů atd. atd., a to tím spíš, že v tom vidí jediný a nejlepší prostředek, jak uchránit masy před ještě horším socialistickým, *opravdu* socialistickým kacířstvím. Potom uvidíme, zda městské rady v Berlíně a ve Vídni, zvolené na základě třídního volebního práva a volebního censu, nebudou muset nolentes volentes tancovat jako oni.

Ve včerejším „Standardu“ je telegram z *Petrohradu*: Viléma* prý po jeho projevu v braniborském zemském sněmu upozornil nějaký pán na to, že předpovídané „slávě“ stojí v cestě přece i Rusko. Na to prý Vilém odpověděl: I shall pulverize Russia — pravděpodobně: rozdrtím Rusko na prach. Šuvalov prý se to doslechl, a když se přesvědčil, že zpráva je autentická, referoval o tom *svému* carovi. Alexandr si pak prý vzal při první příležitosti Schweinitze na paškál a uložil mu: Vyřiďte Vašemu císaři, že až zase bude mít chuť rozdrtit Rusko na prach, že mu s radostí pošlu přes hranice půl miliónu vojáků.

V sobotu** dosáhlo Rusko tady v Londýně vítězství, které mu teď ale nebude k ničemu. Ve volbách do rady hrabství (v Londýně se říká rada hrabství obyčejné městské radě) zvítězili slavně liberálové, a není už pochyb, pokud vůbec nějaké byly, že po nových parlamentních volbách se dostane k veslu Gladstone. Gladstone je ale fanatický rusofil, nepřítel Turků a Rakušanů, a jeho příchod k moci by byl pro Alexandra dalším důvodem k válce, protože by znamenal blahovůli neutralitu Anglie a její nátlak na Itálii, aby zůstala také neutrální. Hlad a vnitřní konflikty, jež doufejme hlad v Rusku vyvolá, zmírní ostrost situace, nenadělají-li se hlouposti, které stále nejsou na obou stranách ruských hranic úplně vyloučeny.

Jinak zdejší vnitřní poměry jenom prospěje, když zvítězí liberálové. Konzervativci stojí za něco jen tehdy, když mají v čele člověka, jako je Disraeli, který tahá celou stranu za nos a dokáže ji přimět, aby dělala opak toho, než vlastně chtěla. Její dnešní

* Viléma II.

** 5. března.

předáci jsou vyloženě hloupí panáci, kteří připouštějí, aby jim program dělali místní funkcionáři, tj. ti nejhloupější z hloupých. Navíc se opotřebovali a ochabli těmi 6 lety vlády. Musí přijít změna, a v tom je nakonec smysl celé frašky.

Jak mi Eda říká, psal mu Mehring, že ani „Neue Zeit“, ani „Vorwärts“ se vůbec slůvkem nezmínily o jeho Anti-Richterovi, ani ostatní stranický tisk ne, a to se prý nedá prominout, prý má chuť nechat vši politiky atd. Chápu, že autorovi, který si zvykl na literární manýry — to nemá být výčitka, něco takového je v buržoazním tisku, i v čistě literárním, nejen pravidlem, ale existenční podmínkou — tedy člověku, který vyrostl v jiném než sociálně demokratickém tisku, musejí být tyhle sociálně demokratické obyčeje velmi nepřijemné. To bychom si ale museli stěžovat všichni, protože já, Ty, všichni ostatní jsme na tom také tak. A přesto pokládám, ať už to může být leckdy jednotlivci sebevíc nepřijemné, tuhle povznesenou lhostejnost našeho tisku za jednu z jeho největších předností. Mehringovy věci se kupují a čtou i bez „Vorwärts“, a je lepší nedělat reklamu vůbec ničemu než muset propagovat tu spoustu stranického škváru, která se bohužel také posílá do světa. A kdyby se vyzvedlo jedno, požadovala by se podle známých pravidel demokratické slušnosti „stejná práva všem“ i pro všechno ostatní. V tom případě požadují raději rovnoprávnost i pro sebe, tj.... že se tisk nebude zmiňovat ani o mně.

Jedno by ale Vaši lidé udělat mohli: uzavřít s Mehringovým nakladatelem dohodu, že ho bude za nízký peníz častěji a pravidelně inzerovat. To je ale zase ta bezmezná bezradnost v obchodních záležitostech, kterou mají naši novináři přímo v krvi.

Dostal jsem teď ostatně do rukou Mehringovu „Deutsche Socialdemokratie“, 3. vydání, a podíval jsem se na historickou část. Pravda, v „Kapital und Presse“ ten známý případ tak trochu obeplul.³⁷⁵ *Nám* to ale nevadí, *my* se na něj nemusíme nijak horšit, a má-li si on sám sobě co vyčítat, je to jeho věc, nás se to netýká. *Já* bych na jeho místě ten obrat úplně otevřeně uznal; není v tom absolutně nic, za co by se člověk musel stydět, a ušetří se tím spousta tahanic, zlobení a času. Byl by to ostatně nesmysl, kdyby měl opravdu nechat politiky, udělal by tím radost jen těm mocipánům a bur-

žoazii; jeho úvodníky v „Neue Zeit“ jsou vsutku jedinečné, ani se jich tady nikdy nemůžeme dočkat. Nesmí se dopustit, aby tak ostré pero zrezivělo či aby psalo jen o mizerných beletristech.

Siegel se nám všem moc líbil. Zas jednou německý dělník, se kterým se můžeme pochlubit před všemi ostatními národy. Že odjel, aby se vyhnul mimořádně ostré a soustavné perzekuci, to mu nelze zazlívát. Horníci jsou pronásledováni zvláště ostře právě *proto*, že se teprve zapojují do hnutí, a oběti se zatím vůbec nemohou spoléhat na pomoc ostatních havířů — ze stejného důvodu, ještě se mezi nimi všude neprojevuje solidarita. Cunninghame-Graham a Keir Hardie mu opatřili práci ve Skotsku, jeho rodina přijede za ním; společnost, u které pracuje, mu dala zálohu a strhuje mu ji ze mzdy. Bude to ale pro něho těžké si ji odpracovat. Dal jsem mu pět liber na cestu do Skotska a na první výdaje se zařizováním, sotva ale mohu udělat víc. Nemohli byste mu schválit výpomoc řekněme 100—150 marek? Četl jsem dopisy, které mu psal Schröder, odtud může sotva něco očekávat.³⁷⁶ Uvažujte o tom.

Z přiloženého jídelníčku naší Čarodějky poznáš, že Tvá humrová majonéza, abych se vyjádřil slovy Arnolda Ruga, se „v důsledku skutečného koloběhu“ času objeví a hned v následujícím momentu se octne ve stadiu mizení. Doufejme, že tento dialektický proces bude pak také korunován nerušeně probíhající negací negace.

Se srdečným pozdravem

Tvůj

B. E.

10. dubna je Květná neděle. Musíš vyrazit nejpozději 8. a budeš pak tady nejpozději 9. večer, v sobotu. Bylo by to tak nejlepší a nejpohodlnější. Na tu trůnní řeč Tě nepotřebují. 9. Tě tu tedy čekáme.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Julii Bebelové

do Berlína

Londýn 8. března 1892

Milá paní Bebelová,

dostávám se bohužel teprve dnes k tomu, abych Vám poděkoval za Vaše milé psaní z 18. 2., zároveň však musím s politováním konstatovat, že jste se definitivně rozhodla nepotěšit svou návštěvou nás, nýbrž svou dceru v St. Gallenu. Nu, nemůžeme Vám to mít za zlé, že jedete raději k paní Simonové, a tak se utěšujeme nadějí a pevným přesvědčením, že Vás tím spíše u nás uvidíme na jaře 93 (nebo v létě?). V létě se v krbu netopí a vánoční pudink je přísně zakázán, i mlhy jsou jen velmi zřídka, a tak poznáte Angli z té nejlepší stránky, i když jeden jízlivý Francouz kdysi řekl, že celé anglické léto se skládá ze tří velmi teplých dnů a jediné bouřky, což prý je všechno. Doufáme, že nám dáte příští rok příležitost, abychom Vám dokázali, že je to jen zlomyslné přehánění. Také se budete moci přesvědčit, že tu člověk docela krásně vystačí i bez angličtiny.

Zda ale přijedu do Německa, jak se domníváte, to při nestálosti dnešních poměrů závisí na různých okolnostech, které nejsem s to kontrolovat, ty krásné časy, kdy nový kurs³⁷⁷ zahořel láskou ke všemu, co vzbudilo Bismarckův hněv, jsou dávno tytam, a člověk nemůže vědět, co všechno se ještě do léta stane. Nechávám to tedy všechno zatím náhodě a počkám si, kam mě letos v létě osud zavane — zda do Německa, do Norska, či na Kanárské ostrovy, tam mě také zvou, nebo bůhvíkam ještě. Kdybych tedy nemohl počítat s tím, že má cesta do Německa bude příjemným letním zájezdem, a nepřijel, mrzelo by mě jen jedno — že jsem znovu propásl příle-

žitost seznámit se s Vámi osobně. Velice rád bych zase jednou viděl opravdovou německou proletářku, a jako takovou mi Vás vždycky líčili. I v mé ženě* kolovala pravá irská proletářská krev, a to její vrozené vášnivé třídní cítění mi bylo nekonečně dražší a pomáhalo mi ve všech kritických momentech víc, než by dokázaly se svou krasoduchostí a rádobyoudrostí všechny ty „študované“ a „citu-plné“** dcerky z buržoazních rodin. Má žena je už ale přes dvanáct let mrtva, zatímco August je šťasten, že Vás má stále po svém boku, v tom je ten rozdíl.

Louise právě napsala Augustovi zase jeden ztřeštěný dopis. Nemáte ponětí, jaká bujnost do té holky vjela, jakmile se zas postavila na vlastní nohy. Měla byste být jednou tady, když konzumujeme naši dopolední sklenici plzeňského, a slyšet, kolik hloupostí se přitom nažvaní a jak se přitom nachechtáme. Mám radost, že to mohu při těch mladických ztřeštěnostech ještě táhnout s ostatními, člověk jinak stárne po všech stránkách, takže je rád, když mu ještě smích nezmizel ze rtů. A já nemohu Louise ani být dost vděčný za to, že dělá, co může, aby nenechala tu mou starou porýnskou veselost zrezavět. Ještě jednou Vás srdečně zdraví a všechno nejlepší Vám přeje

Váš upřímný

B. Engels

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Lizzy Burnsové.

** V orig.: „gebildeten“ a „gefühlvollen“.

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

[Londýn] 14. března 1892

Moje milá Lauro,

mám před sebou celou kupu Tvých dopisů, takovou kupu, že se stěží odvažuji na ni podívat, abych se nemusel za sebe stydět. Ale nedovedeš si představit, jak jsem byl zavalen prací, jak mě kdekdo zdržoval, zlobil, otravoval atd. atd. Moje nejlepší pracovní období — od ledna do dubna — se po troškách rozplynulo a neměl jsem ani chvilku, abych se alespoň podíval na 3. díl*, s nímž jsem chtěl do velikonoc pěkný kus pokročit a dostat se z mrtvého bodu. Ale marnost nad marnost. Už teď mám až do týdne po velikonocích všechen čas zaplněn (kolem 10. dubna tady budu mít asi na 14 dní Bebelů; předtím musím jet do Ryde navštívit Pumps, která si prožila zlou dobu. Percy měl 1. chřipku, 2. zápal plic a 3. nakonec leží teď se zánětem pohrudnice). A budu potřebovat hodně energie a rozhodnosti, abych neodpovídal na žádné dopisy, ať je to kdokoli, a pro nikoho nic nedělal, jestliže chci květen a červen využít pro 3. díl.

Ale k čertu s tím vším, nebudeš přece poslouchat mé nářky. Jsem rád, že je v Paříži³⁶⁴ naděje na vydávání deníku, vyrovná se tím mnoho nezdarů v jiných částech světa. I když je pravda, že naše strana se teď jen málokdy setkává s nějakým nezdarem, pokud ho nevyvoláme sami. Máme takové výborné spojence. Mladý

* „Kapitálu“.

Vilém* se vychloubá svým spojencem — bohem, který už od stvoření** světa zařídil všechny věci tak, že se vyvíjejí k nejvyšší** slávě pruské monarchie všeobecně a mladého Viléma zvlášť. Ale ten nevidí, že on sám je celou tu dobu *pro nás* lepším spojencem, než bůh kdy byl nebo bude pro něho; a i kdyby to viděl, nemohl by na tom nic změnit — tak už to na světě chodí.

Můj článek z „Almanachu“ a z „Neue Zeit“*** byl teď přeložen do italštiny („Critica Sociale“ mě zapletla do sporu s tím proslulým zmatkářem Boviem†), rumunštiny („Revista Socială“), polštiny („Przedświt“) a angličtiny (newyorský „People“).

Právě jsme se vrátili (3.30 odpoledne) z Highgate, hřbitov je v hrozném stavu — všude samá mazlavá hlína, na každou nohu se nám jí nalepilo půl metráku. Na hrob** zasadila Tussy (předpokládám) malý cypřišek a ze starých krokusů rozkvetla jedna cibule. Ze snítky břechťanu, kterou Motteler přivezl z hrobu Ulricha von Huttena na ostrově Ufenau v Ženevském jezeře a kterou jsme zasadili po pohřbu nebohé Nimmy — předtím se pnula na našem balkóně — byla už loni v létě ta nejlepší část orvána, ale zbytek teď pěkně roste a zapustil pevně kořeny, takže další svatokrádež už není možná.

Také tady máme práci s přípravou 1. máje. Je to taková překrásná síť intrik, kterou trhají na kusy a znovu spřádají po vzoru Pénélopé. Výbor za osmihodinový pracovní den¹⁰⁹ (Edward, Tussy a jejich přátelé) se snažil být první na kolbišti, ale odborová rada¹⁰⁵, ten reakční přežitek** starých tradeunionů, je předběhla**. Teď odborová rada a Sociálnědemokratická federace⁶⁴ žijí prozatím** v přátelství, protože jsou proti všem ostatním; v této chvíli si navzájem nekonkurují a mají společný zájem umlčet všechny „outsidery“. A tak když výbor za osmihodinový pracovní den navrhl, aby se stejně jako minulý rok postupovalo společně s odborovou radou, bylo to ostře odmítnuto. Potom si výbor za osmihodinový pracovní

* Vilém II.

** Na těchto místech je rukopis poškozen.

*** „Socialismus v Německu“.

† Viz tento svazek, str. 310.

den *zajistil Park**, dřív než na to odborová rada pomyslela, a nabídl znovu odborové radě spolupráci, ale opět byl zvysoka odmítnut. Nato se *obě* organizace obrátily na Metropolitní radikální federaci (radikálních klubů)³⁷² a nabídly jí spolupráci. Metropolitní radikální federace se rozhodla sehrát roli *prostředníka*, ale za všech okolností chtěla *postupovat společně s výborem za osmihodinový pracovní den*, díky němuž celé toto hnutí vzniklo. A tak odborová rada a Sociálně demokratická federace, které jako obvykle přecenily své síly, se dostaly do nepříjemné situace: buď musejí ustoupit, nebo uspořádat separátní demonstraci a vzít na sebe odpovědnost za rozkol. V každém případě má teď *naše* demonstrace úspěch zajištěn, ať už druzí udělají co chtějí.

Hyndman je den ode dne hloupější. Jeho zaslepená nenávisť k Němcům ho vedla k tomu, že podporuje berlínské „nezávislé“²⁹⁵ a za svého německého velitele štábu pokládá toho neurvalého darebáka Gillese, který je zřejmě v žoldu německého vyslanectví a byl se skupinou nespokojenců vyhozen ze zdejšího Německého komunistického klubu²²⁸ (našeho někdejšího „spolku“). Tak Hyndman nyní ztratil i tu nepatrnou zahraniční oporu, kterou měl; v Německu uznávali trochu jeho postavení vůdce alespoň jedné „*sekcce*“ anglických socialistů, ale to už ztratil; ve Francii jeho přátelé Brousse a spol. upadli natolik, že dokonce sám Hyndman musel protestovat proti „hygienickému“ programu jejich příštího sjezdu³⁷⁸. Člověk touží po dobrém, silném revolučním větru, který by smetl všechny ty ubohé žabaře — ale i ten už přichází, pomalu, pomaloučku, jako to je se vším u těch „zatracených Šlesvičanů-Holštýňanů“ (jak Marx nazýval Angličany), ale až přijde, bude to už *najisto*.

Chtěl jsem připojit pár slov pro Paula. Dostal** jsem od něho dopis z Marseille, ale je právě čas obědvat a bojím se, že by mě přerušili uprostřed psaní. Obávám se, že jejich nová aliance s Grangerem a spol. se nebude vyvíjet k jejich spokojenosti. Za prvé tito lidé ukázali, že jsou naprosto nespolehliví**, když přešli k Boulangerovi, a můžeme jedině očekávat, že nás při první příležitosti zradí. Za druhé Paul říká, že musíme sklidit, co Boulanger zasel. Zcela

* Viz tento svazek, str. 329.

** Na tomto místě je rukopis poškozen.

správně, ale *přebrat masy* a *zbavit se vůdců*, jak se to zamýšlelo s posibilisty; jenže tito vůdci žádné masy za sebou nemají a sami jsou naprosto nežádoucí společníci. Za třetí se dostali do sněmovny *podvodným způsobem* a v příštích volbách odtud určitě vypadnou; zdá se mi tedy, že naši přátelé se opírají o nalomenou třtinu. A za čtvrté, pokud jde o *zahraniční politiku*, jsou tito lidé *zapřísáhlí šovinisté* — jinak by byli nemohli být zvoleni —, a jestliže s nimi Paul a jeho přátelé vytvoří jednu stranu, mohou být při nejbližší příležitosti přehlasováni, vytlačeni nebo dohnáni k rozkolu. Doufám, že se mýlím, ale bojím se, že nikoli. Přechod těchto lidí k Boulangerovi byl neodpuštělnou zradou, a spíš bych se smířil s Vaillantem než s celou touhle bandou. Abych řekl pravdu, pokládal jsem za štěstí, když se znemožnili.

Louise Ti napíše co nejdříve. Nebylo jí poslední týden dobře a teprve se začíná sbírat. Zítra musím navštívit starého Harneyho v Richmondu, kde leží nemocný s katarom průdušek a revmatickou dnou. A pak chceš, abych řekl Pařížanům něco o 18. březnu. Ať visím, jestli vím, co to bude!³⁷⁹ Ale uvidíme!

Srdečné* pozdravy od Louisy.

Stále Tvůj oddaný

B. E.

*Poprvé otištěno v časopise
„Labour Monthly“, č. 10, 1953*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

* Na tomto místě je rukopis poškozen.

Engels
Nikolaji Franceviči Danielsonovi
do Petrohradu

Londýn 15. března 1892

Vážený pane,

je mi trapné odpovídat na Vaše přátelské a zajímavé dopisy z 12. a 21. listopadu minulého roku až teď. Ale byl jsem tak zavalen prací a psaní při plynovém světle stále ještě škodí mým očím (které mi jinak slouží docela dobře) tak, že toto pracovní přetížení a naše krátké zimní dny mi budou jistě omluvou.

Vaše země prožívá opravdu pohnutou dobu, jejíž plný význam se stěží dá ocenit. Z Vašich dopisů mi připadá, že současný *неурожай** nepokládáte za náhodu, ale nutný důsledek, jeden z nevyhnutelných průvodních jevů ekonomického vývoje, který Rusko nastoupilo od roku 1861. A to je i můj názor, pokud to mohu posoudit na dálku. Rokem 1861 započal v Rusku vývoj moderního průmyslu v míře hodné velkého národa. Dozrálo přesvědčení, že dnes žádná země nemůže zaujmout náležité místo mezi civilizovanými národy, pokud nemá strojový průmysl s parním pohonem a sama nekryje, alespoň do značné míry, svou potřebu průmyslového zboží. A podle tohoto přesvědčení také Rusko jednalo, a jednalo velmi energicky. Že se přitom obklopilo hradbou ochranných cel, to bylo naprosto přirozené, vždyť anglická konkurence donutila k této politice téměř každou velkou zemi. Dokonce i Německo, kde se *velký průmysl* úspěšně rozvíjel v podmínkách *téměř absolutní svobody obchodu*, zahrálo na stejnou notu a sáhlo k ochranářství, jen aby

* neúrodu.

urychlilo proces, který Bismarck nazval líhni milionářů. A jestliže Německo nastoupilo tuto cestu, a dokonce aniž to vůbec bylo nutné, kdo může vyčítat Rusku, že dělalo to, co pro ně *bylo* nutností, jakmile se jednou rozhodlo pro novou průmyslovou cestu?

Do určité míry mi Vaše nynější situace připadá obdobná situaci Francie za Ludvíka XIV. Tam se podmínky pro rozvoj manufaktur vytvořily rovněž díky Colbertovu ochránářskému systému; a během 20—30 let se ukázalo, že národní manufakturní průmysl se za tehdejších podmínek mohl vytvořit pouze na účet rolnictva. Naturální hospodářství rolníků bylo rozrušeno a vytlačeno hospodářstvím peněžním; vytvářel se vnitřní trh, který byl zároveň téměř zničen, alespoň dočasně, jednak tímto procesem a bezpříkladnou prudkostí, s níž se prosazovala ekonomická nutnost, jednak růstem daní a odvody, které si tehdy vynutilo zavedení stálého vojska na základě konskripce, tak jako si je dnes vynucuje zavedení pruského vojenského systému všeobecné vojenské služby. A jestliže se k tomu jednou dvakrát přidružila neúroda, celá země se octla v tomto všeobecném stavu úpadku, jehož vylíčení nacházíme u Boisguilleberta a maršála Vaubana.

Ale je tu jeden ohromný rozdíl: rozdíl mezi starou „manufakturou“ a moderním „velkým průmyslem“, který (pokud jde o jeho vliv na rolníka, zemědělského malovýrobce s vlastními výrobními prostředky) se vyrovná rozdílu mezi starou mušketou z roku 1680 a moderní opakovačkou z roku 1892, s kalibrem 7,5 milimetru. A dále, zatímco v roce 1680 byla zemědělská malovýroba ještě normálním výrobním způsobem a zemědělská velkovýroba mohla být pouze výjimkou, *sice stále častější*, ale přece jen výjimkou, je dnes zemědělská velkovýroba se stroji pravidlem a stále více se stává jediným možným způsobem zemědělské výroby. Tak se dnes zdá, že je rolník odsouzen k zániku.

Vzpomínáte si, co řekl náš autor v dopise o Žukovském* — že půjde-li vývoj dál tím směrem, který byl nastoupen v roce 1861, je rolnická občina³⁸⁰ odsouzena k zániku. Zdá se, že právě teď se to splňuje. Přichází zřejmě chvíle, alespoň v některých krajích, kdy

* K. Marx, „Dopis redakci ‚Otečestvennyje zapiski‘“.

všechny staré instituce v životě ruského rolnictva nejen pozbývají ceny pro jednotlivého rolníka, ale stávají se poutem, tak jako dříve v západní Evropě. Mám obavy, že se na общину* budeme muset dívat jako na přelud minulosti a v budoucnu počítat s kapitalistickým Ruskem. Nepochybně tak bude ztracena velká příležitost, ale proti ekonomickým faktům se nedá nic dělat. Zvláštní je na tom jedině ta věc, že v Rusku právě ti lidé, kteří nikdy nepřestávají obhajovat neocenitelné přednosti ruských prvobytných institucí ve srovnání s institucemi prohnílého Západu, dělají všechno, aby tyto prvobytné instituce rozrušili a nahradili je institucemi prohnílého Západu.

Ale je-li rolník odsouzen k tomu, aby se změnil v proletáře, průmyslového nebo zemědělského, je zřejmě odsouzen k zániku i помещикъ**. Z toho soudím, že tato třída vězí v dluzích ještě hlouběji než rolníci a postupně musí rozprodávat svůj majetek. A mezi tyto dvě třídy zřejmě vstupuje nová třída pozemkových vlastníků, vesničtí кулаки*** nebo městská buržoazie — možná předchůdci budoucí ruské pozemkové aristokracie??

Neúroda minulého roku to všechno postavila do jasného světla. Plně sdílím Váš názor, že příčiny jsou ryze sociální povahy. Pokud jde o pustošení lesů, je to stejně jako ruínování rolníků jedna ze základních životních podmínek buržoazní společnosti. Není jediné evropské „civilizované“ země, která by to neprožila, a Amerika†, a nepochybně i Rusko, to prožívá v této chvíli. Pustošení lesů je tedy podle mého názoru v podstatě jak sociální faktor, tak i sociální důsledek. Ale zainteresované strany je také velmi často používají jako záminku, aby vinu za ekonomické nezdary svedly na příčinu, za kterou zjevně nikoho nelze činit odpovědným.

Neúroda podle mého názoru jen vynesla *na povrch* to, co tu už *skrytě* existovalo. Ale průběh procesu se tím nesmírně urychlil.

* občinu.

** statkář.

*** kulaci.

† V Americe jsem to před čtyřmi lety viděl na vlastní oči.³⁸¹ Tam se vyvíjí velké úsilí, aby důsledky byly zmírněny a chyba se napravila. (*Engelsova poznámka.*)

Rolník bude při letošní jarní setbě nepoměrně slabší, než byl v čas setí loni na podzim. A bude muset sbírat své síly v daleko nepříznivějších podmínkách. Co může dělat chudák, který po uši vězí v dluzích a nemá žádný dobytek, byť i v těch místech, kde přečkal zimu, aniž musel opustit svou půdu? Proto se mi zdá, že potrvá léta, než bude tato kalamita úplně překonána, a až se toho dosáhne, bude Rusko úplně jiná země, než bylo ještě 1. ledna 1891. A budeme se musit utěšovat myšlenkou, že to všechno nakonec určitě poslouží věci lidského pokroku.

Loni na podzim jsem Vám poslal malou knížečku: „Původ rodiny“, 4. vydání, doporučeně a na obalu byla moje adresa; protože nepřišla nazpět, doufám, že jste ji dostal.

Mnohokrát Vám děkuji za tu spoustu pojednání a článků, které jste mi poslal — ten Mendělejevův byl obzvlášť zajímavý. Bohužel jim teď nemohu věnovat takovou pozornost, jakou si zasluhují, protože mám hrozně mnoho práce. Pochopíte, kolik jsem musel udělat mimořádné práce, když Vám řeknu, že od Nového roku dodneška — obvykle to pro mne bývá neklidnější období — jsem se ani minutu nemohl věnovat 3. dílu*.

Vaše blahopřání jsem řádně předal do Paříže.³⁸²

Se srdečnými pozdravy

vždycky Váš

*P. W. Rosher*²¹⁹

Od našeho společného přítele** žádné zprávy?

*Poprvé otištěno rusky v časopise
„Mimozřije gody“, čís. 2, 1908*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

* „Kapitálu“.

** G. A. Lopatina.

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína

Londýn 16. března 92

Milý Auguste,

dnes bych Tě chtěl poprosit, abys mi poslal stenogram zasedání, na němž prý naši lidé mluvili o Alasku-Lotrinsku a Singer k tomu udělal prohlášení jménem frakce.³⁸³ Určitě se mě na to budou ptát, a proto bych chtěl mít *přesná* fakta.

Tady vzplanul kvůli 1. máji znovu ten starý boj*, ale zatím to vypadá dobře. To, co Ti teď píšu, *se nesmí dostat do „Vorwärts“*, protože Gilles ho čte a podle svého zpracovává pro Hyndmana — tj. vychvaluje nezávislé²⁹⁵ a tupí frakci; a protože boj není ještě rozhodnut, využili by *proti* nám všeho, co by se v tisku objevilo.

Původní „výbor za uzákonění osmihodinového pracovního dne“¹⁰⁹, jehož předsedou je Aveling, a odborová rada¹⁰⁵ vedená Shiptonem (která se právě teď spojila s Hyndmanem a Sociálně demokratickou federací⁶⁴) se tedy do toho pustily takřka současně. Výbor vyzval odborovou radu ke společné akci jako loni, ale ta ho urážlivě odmítla. Obrátil se zároveň na Metropolitní radikální federaci (v té je přes 50 radikálních „dělnických“ klubů, některé z nich jsou socialistické)³⁷², a na tu se teď obrátila i odborová rada. Mezitím provedl Aveling odborové radě stejný kousek, jaký ona před 2 lety udělala jemu³⁸⁴, a zajistil si přednostní právo na Park**. Výbor se pak znova obrátil na odborovou radu, ale ta ho opět urážlivě odmítla. Hned nato se ale Metropolitní radikální federace, ke které se odborová rada také už několikrát zachovala povýšeně

* Viz tento svazek, str. 329 a 339—340.

** Hyde Park.

(pustila loni na své tribuny jen řečníky z tradeunionů, z klubů nikoho), usnesla působit za všech okolností spolu s výborem za osmi-hodinový pracovní den, ale pokusit se ještě jednou o smír s odborovou radou. V neděli* výbor zasedal a dohodl se s Metropolitní radikální federací v tom smyslu, že se o to pokusí ona a pak se rozhodne o dalším. Tak to tedy vypadá. Výbor za osmihodinový pracovní den je na tom zatím zdaleka nejlíp. Má Park, plynárenské dělníky, spoustu malých tradeunionů z East Endu a radikální kluby — krátce masu přinejmenším dvakrát tak velkou jako je ta, která stojí za odborovou radou a Hyndmanovou federací. Ta je taky zatím zticha jako myš a nechává za sebe pracovat odborovou radu. Jestliže se nenadělají nějaké hlouposti a indiskrece, bude muset odborová rada buď ustoupit, nebo jako před 2 lety hrát při demonstraci jen druhé housle, a to ještě rozladěné.

Přečetl jsem si už v „Neue Zeit“ i Mehringovu „Lessingovskou legendu“ a moc mě potěšila. Je to skutečně vynikající práce. Leducos bych motivoval a odstínil jinak, ale vcelku to správně vyhmátl. Člověk má radost, vidí-li, jak se materialistického pojetí dějin — z něhož už po 20 let obvykle zůstávala v pracích mladších straníků jen velkohubá fráze — konečně začíná používat jako toho, čím původně bylo: jako návodu ke studiu dějin. Kautsky a Eda napsali v tomhle ohledu několik opravdu pěkných věcí, ale Mehring to své speciální téma — ten pruský koutek německých dějin — prostudoval mnohem podrobněji; také je vůbec objektivnější a především se vyjadřuje s větší vyhraněností a určitostí. Doufám, že jeho práce vyjde samostatně, jakmile „Neue Zeit“ otiskne zbytek. Je to to nejlepší, podle všech pravidel provedené obklíčení pevnosti pruské legendy, jaké znám: mluví se tam o Lessingovi a přitom jde o starého Frice**. A pruská legenda se musí absolutně rozbít, dříve než se Prusko rozplyne v Německu. O *předpokladech* Pruska na východ od Labe v německých i evropských a světových dějinách bych se leckdy vyjádřil jinak, ale to jsou věci, kterých se Mehring jen dotkl.

Teď se ale bude jíst, aby se naše Čarodějka mohla předvést

* 13. března.

** Bedřicha II.

s tím svým čarodějnickým uměním. Pokud jde o East End, moc si s tím nelámej hlavu, myslím, že tam nechystají nic nebezpečného.³⁸⁵

Se srdečnými pozdravy paní Julii a Tobě

Tvůj

B. Engels

*Poprvé otištěno ruský v časopise
„Bolševik“, č. 22, 1940*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Filippu Turatimu

do Milána³⁸⁶

Milý občane Turati,

děkuji Vám za ty dva exempláře odpovědi naší „*etihodnosti*“, které jste mi laskavě poslal.³⁸⁷ Nepomýšlím samozřejmě na odpověď — když totiž nechtěl mluvit a také nemluvil o německých socialistech, proč tedy citoval můj článek* a komentoval tyto citace svými poznámkami? Je to zmatek nad zmatek, a tak milosrdně předpokládejme, že absolutně zapomněl, co psal v listě „*Tribuna*“.³⁴⁸

S upřímným pozdravem

B. E.

[Londýn] 18. března 92

*Poprvé otištěno italsky
v knize: Karl Marx, Friedrich Engels,
„Scritti italiani“, Milán-Rím 1955*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

* „Socialismus v Německu“.

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Londýn 30. března 92

Milý Barone,

tu předmluvu jsem poslal včera večer zkorigovanou zpátky a přidal pár řádek ke 2. vydání.³⁸⁸ Myslím, že to stačí. Stará předmluva je pořád dobrá na to, aby zabránila vzkříšení rodbertusovského švindlu, který má, jako všechny podobné módní artikly, tendenci periodicky se vracet. V každém případě splnila obdivuhodně rychle svůj účel. Ale nemohu za to, že ti velikáni, které nastrčili proti nám, se dají vyfídit dvěma předmluvami. Kromě toho ekonomický výklad, který je tam podán, může Němcům jen prospět. Je až s podivem, i když to není právě veselé, jak bezradní jsou naši lidé, když mají s někým polemizovat o ekonomice.

Blahopřeji Ti, žeš konečně porodil tu brožuru o programu.³¹⁹ To dítě si už najde cestu do světa. Nové populární souhrnné práce je ještě pořád velmi zapotřebí, na projevech je často vidět, jak je takový opakovací kurs nutný; a čist tlustopisy chce a může jenom hrstka lidí.

Z těch Tvých stížností na lajdáctví německých autorů by sis měl udělat závěr — v článcích, které chceš vzít, zaškrtávat nedostatků barevnou tužkou a vracet je autorům k předělání, pak by se brzo polepšili. Když je redakce tak laskava, že to po nich stylisticky upravuje, lajdačí stále víc.

Že si stěžuješ na korespondenci, plně chápu, mluvíš k svému druhu v utrpení. Jenže Ty jsi redaktor, kdežto já ne, Ty se smíš omezit na čisté pracovní záležitosti — co děláš navíc, děláš jen pro vlastní potěšení —, a to si já dovolit nemohu.

À propos, ten Marxův článek o Proudhonovi z berlínského „Social-Demokrata“ jsem v korektuře *neprohlédl*, neměl jsem čas.³⁸⁹

Pokud jde o Adlera,³⁹⁰ víš toho asi od Dietze víc než já. Předal jsem tedy Tvé poznámky Louise a požádal ji, aby mi pro Tebe napsala příslušné memorandum — je přiloženo. Z diskrétnosti, kterou projevila v hovorech se mnou, usuzuji — a Ty zřejmě také — že je to případ, kdy musíme zachovat maximální diskrétnost všichni a kdy by jakékoliv neopatrné podřeknutí mohlo mít ty nejhorší důsledky. Bohužel se toho ale účastní spousta lidí, kteří při takové příležitosti ze samé účasti nedovedou držet hubu, a jestliže už o té věci mluvili tak bez okolků v Berlíně, je to samo o sobě dost špatné.

„Postavení dělnické třídy“ tady u nás konečně vyšlo, nemám bohužel žádné výtisky, které bych mohl poslat, ale S. Sonnenscheinovi a spol. jsem doporučil „Neue Zeit“. „Vývoj socialismu“ je teď také prakticky hotov, jenže knížka je na tu cenu 2 šilinky 6 pencí moc malá (což ten trouba nakladatel ale předem věděl!), a tak to mám nastavit dlouhou předmluvou*. Nu, uvidíme. Je to však moje poslední práce, pak se dám do III. dílu**. Z Petrohradu se dovídám (*to jen mezi námi!*), že „Původ rodiny“ vyjde pravděpodobně brzo rusky.³⁹¹ Článek o „Socialismu v Německu“ vyšel teď italsky, rumunsky („Critica Socială“), anglicky („The People“, New York), polsky („Przedświt“, tady), ty dva poslední překlady podle „Neue Zeit“.

Všichni Vás srdečně zdravíme.

Tvůj

Generál

Poprobě otištěno v knize

„Aus der Frühzeit des Marxismus.
Engels' Briefwechsel mit Kautsky“,
Praha 1935

Podle rukopisu

Přeloženo z němčiny

* „Úvod k anglickému vydání „Vývoje socialismu od utopie k vědě“.“
** „Kapitálu“.

Engels Pasqualu Martignettimu

do Beneventa

Londýn 30. března 1892

Milý příteli,

to číslo „Lotty“*, o kterém se zmiňujete ve své dopisnici z 26., nemohu najít, ale podle mého názoru by bylo chybou a prohrškem proti nejlepšímu zájmu strany, kdyby socialisté dávali na setkání poručíkům příležitost, aby je zabíjeli.³⁹² Mladí důstojníci by si pak snadno získávali v soubojích se socialisty, které by pro ně neznamenal absolutně žádné nebezpečí, pověst řízných mužů, pomáhali by si tak k rychlému povýšení a navíc by mohli snadno odstraňovat naše lidi. K tomu jim nesmíme dát příležitost.

Mohou se vyskytnout okolnosti, při nichž se souboji nebudou moci vyhnout ani naši lidé; francouzský nebo italský poslanec může být přinucen k politickému souboji, kdyby odmítnutí souboje uškodilo straně víc než jeho přijetí; hlavně tehdy, kdyby náš poslanec byl tím, kdo druhého urazil. Přijmout ale výzvu k souboji, aniž je to krajně nutné, či ho dokonce vyprovokovat, to pokládám za nesmysl.

Posílám Vám anglický překlad mého „Postavení dělnické třídy v Anglii“, který právě vyšel; doufám, že Vám pomůže při studiu angličtiny.

Váš

B. Engels

*Poprvé otištěno italsky v listu
„Mefistofele“ z 29. dubna 1892*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* „Lotta di classe“.

Engels Hermannu Schlüterovi

do New Yorku

Londýn 30. března 1892

Milý Schlüttere,

především Ti musím ještě poděkovat za Tvůj dopis z loňského roku, v kterém jsem našel tolik cenných informací.³⁹³ Bohužel jsem Ti nemohl oplatit stejnou mincí, s evropskými politickými poměry se může člověk v hrubých rysech dostatečně seznámit sledováním vhodného tisku, a já si musím, abych měl čas na práci, držet všechny vnitřní záležitosti jednotlivých socialistických stran co nejvíce od těla, jinak bych se nedostal vůbec k ničemu. O vnitřním vývoji strany v různých zemích, který probíhá většinou formou pranic mezi předáky, nemohu tedy nic říci, protože i to málo, co o tom vím, mi řekli s podmínkou, že budu držet jazyk za zuby.

Kdybych byl věděl, že Vás tam ten článek ve „Figaru“ bude zajímat, byl bych Vám ho poslal, protože jsem ho dostal od Lafargua.³⁹⁴ Teď už je dávno kdovíkdě, země se po něm slehla, napíšu do Paříže, ale myslím si, že sotva bude možné sehnat ještě nějaký vý-
tisk a dostat od Lafargua autentické informace. Lafargue na to nejspíše dávno zapomněl; co ho zvolili, jezdí bez ustání na svou bezplatnou legitimaci po celé Francii, agituje a propaguje (tím nemyslím lidské plémě)*, a jak se zdá, s velkým úspěchem. 1. máj — protože se tam toho dne konají v celé Francii kromě Paříže volby do obecních rad³⁷¹ — bude tentokrát pro Francouze do značné míry rozhodujícím dnem, pobízí je ctižádostivost vyrovnat se Němcům.

Pro Vás v Americe je, jak se mi zdá, velkou překážkou výji-

* Narážka na dvojí význam slovesa „*propager*“ ve francouzštině: „propagovat“ i „rozmnožovat“.

mečné postavení domácích amerických dělníků. Do roku 1848 se dalo o stálé domácí dělnické třídě mluvit jen jako o výjimce: těch pár jejích představitelů ve východních městech mělo tenkrát ještě pořád naději, že z nich budou rolníci nebo buržoové. Teď už se taková třída vyvinula a zorganizovala se z větší části v odborech. Zaujímá však stále aristokratické postavení a přenechává — protože přenechávat může — podřadná, špatně placená zaměstnání přistěhovalcům, ze kterých vstupuje do aristokratických odborů jen nepatrná část. Tihle přistěhovalci se ale dělí na národnosti, které si vzájemně nerozumějí a většinou nerozumějí ani tamnímu jazyku. A Vaše buržoazie umí ještě mnohem líp než rakouská vláda stavět jednu národnost proti druhé. Židy, Italy, Čechy atd. proti Němcům a Irům a každého z nich proti ostatním, takže v New Yorku existují, myslím, mezi dělníky takové rozdíly v životní úrovni, o jakých jinde není ani potuchy. A k tomu je tato společnost, vyrůstající bez jakéhokoli idylického feudálního pozadí, na čistě kapitalistické základně, naprosto lhostejná vůči lidským životům podléhajícím konkurenčnímu boji; there will be plenty more, and more than we want, of these damned Dutchmen, Irishmen, Italians*, Jews and Hungarians* — a navíc stojí v pozadí John Chinaman³⁹⁵, který je všechny daleko předčí tím, že dovede žít takřka z ničeho.

V takové zemi dochází nezbytně k novým a novým rozmachům, po kterých následuje vždycky stejně jistě odliv. Jenže rozmachy jsou čím dál silnější, paralyzující účinek odlivů klesá, takže celkově to jde kupředu. Jedno ale pokládám za jisté: čistě buržoazní základ beze všeho předburžoazního harampádí, tomu odpovídající energie vývoje, která se projevuje i v těch bláznivých výstřelcích dnešní soustavy ochranných cel,²⁷⁷ to povede jednou ke zvratu, nad kterým bude žasnout celý svět. Když už Američané jednou začnou, tak s takovou energií a tak prudce, že my v Evropě budeme proti tomu úplná jehňátka.

Se srdečnými pozdravy

Tvůj

B. Engels

* vždyť těch zatracených Němců, Irů, Italů, Židů a Maďarů bude pořád dost a víc, než potřebujeme.

[*Douška Louisy Kautské*]

Milý Schlüttere,

ženská obvykle nehne ani prstem a nezačne být milá, dokud něco nepotřebuje. Ráda bych se dověděla, jak to v Americe doopravdy vypadá s buržoazním ženským hnutím; tj. jaké volební právo a výsady mají ženy v různých státech, nejenom při volbách do školských a obecních orgánů, ale i při politických volbách atd. Dostávám, tj. Generál dostává pro mne od Sorga 2 nejvýznamnější listy bojovnic za ženská práva, „Woman's Journal“ a „Woman's Tribune“. Já ale potřebuji víc, potřebuji stručný, zhuštěný, ale úplný historický vývoj boje za dosažení buržoazních ženských práv, ne jen ty příšerné, nudné fráze bojovnic za buržoazní ženská práva. Kniha, kterou jste [...]*

*Poprvé otištěno v knize
„Briefe und Auszüge aus Briefen
von Joh. Philipp Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karel Marx u. A. an
F. A. Sorge und Andere“, Stuttgart 1906*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Konec dopisu chybí.

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 4. dubna 92

Moje milá Lauro,

dnes jen pár slov, chci Tě požádat, aby ses podívala po „*Eclair*“. V pátek* ráno mě náhle přepadl Emile Massard a žádal mě o interview pro ty noviny proměnlivých barev. Protože přislíbil, že mi rukopis předloží ke korektuře, a protože jsem si myslel, že mohu tímto způsobem nasadit brouka do hlavy těm pařížským zelenáčům, souhlasil jsem. Včera jsem přečetl rukopis a *téměř úplně jsem ho předělal*. Budeš tak hodná a pošleš mi 4—6 výtisků těch novin, hned jak vyjdou? Bude-li interview v pořádku, chci ho poslat na různá místa, a jestli ne, pošlu hned protest proti porušení daného slova.³⁹⁶

Nicméně tenhle nový případ věčných nepříjemností s interviewy mě donutí napříště takové věci odmítnout, protože skutečnou práci musím vždycky udělat sám (včera od 11 do 3, místo abych si za teplého počasí vyšel ven), a ani potom to není tak, jak bych chtěl, a nevyjadřuje to moje myšlenky. Čert aby je všechny vzal!

Byl jsem týden v Ryde³⁹⁷, moc mi to prospělo. Pumps i děti jsou v pořádku, Percy měl chřipku, zápal plic, zánět pohrudnice, zánět hrtanu atd., jedno za druhým, a teprve teď se zotavuje.

Dělám na té zatrachtilé předmluvě** pro nenasytného Swana Sonnenscheina a spol., a protože bude dlouhá, zabere mi celý týden. Jakmile ji dokončím, dostaneš dlouhý dopis.

* 1. dubna.

** „Předmluva k anglickému vydání, Vývoje socialismu od utopie k vědě“.

Pozdravuj toho kočujícího parlamentníka*, je to nejen toulavý
slaměný vdovec, ale vůbec má boty z toulavého telete. Zdraví
Tě Louise a

Tvůj nezdolný starý

Generál

Příští týden tady čekáme Bebela — nezabrání-li mu v tom
chatrné zdraví. Je zřejmě přepracovaný a předrážděný, takže je
na tom dost špatně.

Poprvé otištěno v knize

F. Engels, P. et L. Lafargue,

„Correspondance“, sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu

Přeloženo z angličtiny

* Paula Lafargua.

Engels Henrimu Brissacovi

do Paříže

(Koncept)

[Londýn po 7. dubnu 1892]

Milý občane,

právě jsem dostal Váš dopis ze 7. t. m. (poštovní razítko ze včerejška). Brožuru, kterou jste mi laskavě poslal, jsem ještě nedostal. Přečtu si ji se zájmem. Lituji však velice, že Vám nebudu moci prokázat požadovanou službu.³⁹⁸ Kdybych napsal *pro Vás* kritiku Vaší práce určenou ke zveřejnění, je především možné, že by mi zdvořilost bránila svobodně mluvit. Navíc bych byl pak nucen udělat to, co bych udělal pro Vás i pro každého jiného socialistu dobré vůle, francouzského, německého, anglického, italského, španělského, dánského atd. atd., a co by to pro mne znamenalo? Nebyl bych pak jediný den pánem svého času. A co je ze všeho nejdůležitější: pracuji právě na nesnadné věci, která tíží mé svědomí již léta — rediguji III. díl Marxova „Kapitálu“ a už před několika měsíci jsem se rozhodl nepouštět se do žádné nové práce, ať je to co je to, dokud se nezhostím tohoto naléhavého úkolu.

V hluboké úctě

*Poprvé otištěno ruský
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

Engels Augustu Bebelovi

do St. Gallenu

Londýn 16. dubna 92

Milý Auguste,

bylo to ovšem po čertech nepříjemné překvapení, když přišel Tvůj telegram. Nu, proti nemoci se nedá nic dělat, doufám, že ses sebral natolik, žes šťastně přestál cestu a teď si užíváš alpského vzduchu. Zato ale teď musíš vzít v květnu s sebou paní Julii; já k tomu přispívám svým dílem v přiložených řádcích a prosím Tě, abys mě v tom co nejenergičtěji podporoval.

Pokud jde o Pařížany, byli tady dva, ještě než přišel Tvůj dopis. Pozval jsem je na příští den, středu*, kdy už tady mělo Tvoje psaní určitě být. Když přišlo, zašel jsem k Juliovi, zatímco Louise šla k jednomu z těch dvou — až někam na druhý konec světa —, nikoho ale nenašla, a tak tam nechala písemný vzkaz. Nakonec ve čtvrtek večer jeden z nich přišel (ten druhý odjel už ve středu ráno) a řekl mi, že to s ohledem na určité okolnosti odložili a doufají, že se s tím vypořádají bez Vaší pomoci. Na Vás by se obrátili jen v nejnutnějším případě. Ostatní ústně až přijedeš, nijak to nespěchá.³⁹⁹

Nechápeme, proč se chceš ze St. Gallenu hned zase vrátit do toho říšského posýpátka**. Začneš zase dřít, a bude tak ubíhat den za dnem; Tvé zdraví tím zase utrpí, a pak přijde doktor, nebude se

* 13. dubna.

** do Berlína.

s Tebou vůbec bavit a pošle Tě rovnou do Karlových Varů. Pro Karlovy Vary já horuji — tj. týká-li se to jiných, ne mě — protože jsem viděl, jak pomohly na nohy Marxovi⁴⁰⁰; kdyby se tam tak mohl léčit o osm let dříve, byl by tu pravděpodobně dodneška. Mají zázračné účinky na všechny žaludeční a jaterní nemoce a já bych Ti vřele doporučoval, abys tuhle kapitální vodu (kapitální proto, že realizuje fyziologickou nadhodnotu pro Tebe a ekonomickou pro karlovarské hoteliéry) 4—6 týdnů užíval, přičemž se Ti o ostatní rozptýlení postará dr. Fleckles, Marxův a Tussin přítel — Tussy Ti bude o něm vyprávět —, je to jeden z nejvtipnějších lidí v Evropě.

Byl bych Ti napsal už dřív. Ale abych se vyhnul všem pomluvám, musel jsem napsat jednu velmi nepříjemnou předmluvu*. Je to typicky anglická historie. Aveling překládá můj „Vývoj socialismu“ pro edici Social Series, kde stojí každý svazek dvě marky padesát. Říkám, že je to podfuk prodávat takovou věcičku za tu cenu. Ne, říká Aveling, to už je jeho věc — tedy nakladatele; jeden svazeček je silnější, jiný zase slabší a dohromady to dává průměr (hlavně pro toho, kdo náhodou najde něco zajímavého jen v těch tenkých svazečcích). Nadto viděl nakladatel německý originál, je tedy informován. Dobře. Udělá se to tak. Nesmírně proloženým písmem se z toho vytluče nějakých 117 stran. Teď si nakladatel — jmenuje se Sonnenschein, ale zřejmě někdy nevidí, ani když slunce svítí nejvíc** — vzpomene, že to přece jen nejde, a prosí mě, abych k tomu udělal sáhodlouhou předmluvu. To však není tak jednoduché. Mám se takříkajíc poprvé ukázat študovanému*** britskému publiku, a to je potřeba si promyslet. Výsledkem bylo dlouhé pojednání o tom i onom, o všem a o ničem, které spojuje jako červená nit drsné ironizování anglické buržoazie — nemohu se dočkat, co tomu britský filistr řekne. Dám to německy do „Neue Zeit“⁴⁰¹, doufám, že Vás to pobaví.

Abychom nezmeškali poštu, prosíme Tě s Louisou, abys od

* „Úvod k anglickému vydání ‚Vývoje socialismu od utopie k vědě‘“.

** něm. Sonnenschein — sluneční svit.

*** V orig.: jebildete.

nás pozdravoval Friedu* a Simona — nepřijedou snad někdy také do Londýna? — a zůstáváme se známými i neznámými pocity
Tvůj
B. E.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
I. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Friedu Simonovou.

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

[Londýn] 19. dubna 92

Moje milá Lauro,

konečně si mohu oddechnout! Když Sonnenschein viděl, že Edwardův překlad „Vývoje socialismu od utopie atd.“ přes všechno rozpalování sazby je na knihu za 2 šil. 6 pencí hrozně tenký (což jsem říkal od začátku), trval na tom, abych napsal dlouhou předmluvu*. A protože jsem *přislíbil*, že předmluvu napíšu, a měl jsem na srdci různé věci, které bych byl rád vyložil britskému filistrovi, dal jsem se do práce, a konečně to je hotovo. Řekl bych, že její rozsah se rovná polovině knihy, a bylo nutné jí věnovat velkou péči, protože britský filistr nesnese, aby si z něho cizinec dělal švandu, ale nemohl jsem si to odpustit.

Mimochodem, slyšela jsi něco o Ravém a jeho překladu?⁴⁰² Kniha by teď už měla vyjít.

Teď k Tvému poslednímu dopisu. Myslím, že by se měly rozlišovat tyto dvě věci: 1. naše vztahy k blanquistům staré školy a 2. naše vztahy k boulanžistům-blanquistům.

Především se nemohu zbavit myšlenky, že naše rozpory s Vaillantem začaly loni v dubnu** a že naši lidé nejsou na tom tak úplně bez viny. Tehdy jsme my i Vaillant táhli za jeden provaz, allemanovci⁴⁷ byli třetí stranou a chtěli, abychom je plně uznali. Pak naši lidé, aniž se poradili s blanquisty, přišli s plánem průvodů k radnicím a k Bourbonenskému paláci⁴⁰³ a s delegacemi, které měly hovořit s poslanci. Blanquisté s tím přirozeně nesouhlasili, protože se

* „Úvod k anglickému vydání „Vývoje socialismu od utopie k vědě““.

** Viz tento svazek, str. 119, 125 a 127.

nechtěli setkat se svými *zrádci*. Naši lidé však na tom trvali, a tak, pokud to mohu posoudit, *dohnali* blanquisty k alianci s allemanovci. Zdá se mi, že naši lidé jednali v tomto případě trochu nepoctivě, a nakonec jim to nic nepomohlo, protože celý plán padl.

O tom, co se dělo od té doby, vím jen velmi málo, ale jakmile se jednou vytvořila příčina k nedůvěře mezi blanquisty a našimi lidmi, všelijaká sebranka mezi blanquisty by za pomoci allemanovců snadno mohla prohloubit roztržku a upevnit alianci mezi blanquisty a allemanovci, takže bychom se v Paříži zase octli v beznadějně menšině. To by teď nebylo tak velké neštěstí za předpokladu, že bychom zvítězili v provinciích. Paul a Guesde vykonali pro tento cíl skvělý kus práce a l. máje můžeme doufám očekávat velké úspěchy³⁷¹ — blanquisté a allemanovci ať se smaží ve vlastní šťávě.

Ale teď ta aliance s bývalými boulanžisty ve sněmovně. Jak jsem řekl už dříve*, jestliže byly masy tak očividně svedeny na nesprávnou cestu, jako se to stalo v případě Boulangerera, jsou po odhalení tohoto klamu tím spíše s to uposlechnout hlas rozumu a přejít k nám. Na *toto* dědictví po boulanžismu jsme měli právo. Ale zdá se mi, že něco úplně jiného je akceptovat zároveň vůdce tohoto hnutí, a to ne jako soukromé osoby, ale tak, jak se sami hodnotí a v postavení, které zaujímají v té boulanžistické bandě. Nemohu cítit nic jiného než opovržení k lidem, kteří se dali vlákat do této léčky — ať už pod jakoukoli záminkou. Nic neuškodilo pověsti Francie v zahraničí tolik jako to zaslepené horování pro nového zachránce společnosti, a k tomu ještě jakého! A kdyby to byla jen buržoazie — ale velká masa dělnické třídy rovněž padala na kolena před tím žvanilem! Jak může člověk se zdravým rozumem důvěřovat lidem, kteří spojují svůj osud s tímto požitkářem, který intrigoval současně s extrémními republikány, s klerikály i monarchisty a musel být „rozený lhář“, stejně jako S. Sonnenschein — tak jak to o sobě Sonnenschein sám řekl Baxovi. Tito lidé nemají zřejmě buď charakter, nebo ducha, nebo obojí, a určitě se nevyplatí mít s nimi něco společného. K čemu nám mohou být dobří?

* Viz tento svazek, str. 340—341.

1. Nemůžeme se na ně ani na moment spolehnout.

2. Vytvoříme-li s nimi skupinu ve sněmovně, *početně nás převáží* a mohou přes naše hlavy prosadit ta nejnesmyslnější usnesení, která nám buď svážíou ruce, anebo se od nich musíme zase oddělit — a tak se octneme v horším postavení než dřív. Mám-li se už podřídit většině, dal bych nakonec raději přednost většině vedené Vailantem než takové, která má v čele Grangera a spol.

3. Protože všichni tito lidé přišli do parlamentu pod falešnými záminkami, budou téměř určité při nejbližších volbách vykopnuti — stojí nám tedy vůbec za to, abychom se s nimi ztotožňovali?

A jestliže Argyriades zuří na Němce, co potom s Rochefortem a jeho novinami*, které evidentně dostávají ruské peníze (přinejmenším někteří redaktoři) a ruské články?

Roztržka s blanquisty staré školy byla snad nevyhnutelná a je možné se s ní smířit; ale nevidím sebemenší reálnou výhodu, která by pro nás mohla vyplynout ze spojenectví s bývalými boulanžisty ve sněmovně. Neobětovali jsme velmi závažné vyhlídky do budoucna, jen abychom vytvořili zdání, že máme v parlamentě skupinu 25 lidí?

Ale už se stalo a nedá se na tom nic změnit. Doufám jen, že naši přátelé nebudou skládat příliš velkou důvěru ve své nové spojení. A věřím, že naše strana ve Francii je nyní dost silná, aby bez valné úhony unesla důsledky jedné či dvou chyb.

Že nám naši noví spojenci nepřinesou žádnou novou posilu v Paříži, je vidět už ze skutečnosti, že Paul a Guesde jedou oba 1. máje na sever; svědčí to o tom, že 1. máj v Paříži přenecháváme plně blanquistům a posibilistům. A jak už jsem řekl, nebyla by to taková škoda, kdybychom je mohli porazit v provinciích; ale nejsou-li naši noví spojenci silní v Paříži, kde potom k čertu *jsou* silní?

Tvůj článek o náboženském vměšování v továrnách byl zřejmě pro rakouský tiskový zákon trochu silný tabák. Ten Tvůj poslední o noční práci vyšel — Louise Tě prosí, abys jí neměla za zlé tu jednu nebo dvě chyby, které spáchali ve Vídni.⁴⁰⁴

* „L'Intransigeant“.

Čekali jsme tady o velikonočních Bebelů, ale onemocněl (katar žaludku a střev) a lékař ho nepustil. Doufá, že přijede asi v půli května. Je to už třetí záchvat během roku a odborný lékař ho vážně varoval. Chce, aby jel do Karlových Varů, to by ho myslím zase postavilo na nohy.

John Bull se včera zase projevil v celé své brutalitě na nádraží v Hampstead Heath: Kolem páté hodiny, když byl déšť na spadnutí, se valil dav dolů po schodech a ušlapal 8 lidí, většinou žen a dětí, a víc než tucet jich zranil. Umíš si představit, že by něco takového udělali Francouzi?

Vždycky Tvůj

B. Engels

Pozdravuje Tě Louise.

Nepošlete sem na 1. máj jednoho nebo 2 delegáty? *Posibilisté tu budou mít 2 lidi* (viz „Chronicle“, který jsem Ti poslal s dopisem Adolpha Smithe Shiptonovi⁴⁰⁵). Edward Ti kvůli tomu psal; nemůžete-li poslat jednoho člověka, pokuste se delegovat Bonniera z Národní rady strany a poslat dopis. Nepřipusťte, aby posibilisté tak snadno dosáhli své mety a představovali zde Francii. Ale ať se to udělá *oficiálně*.⁴⁰⁶

*Poprvé otištěno ruský v časopise
„Istoričeskij archiv“, čís. 2, 1956*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Londýn 20. dubna 92

Milý Barone,

úvod k anglickému „Socialismu atd.“* dostaneš přirozeně německy, to je přece úplně samozřejmé, vyjít to musí, a kde jinde bych mohl tak dlouhou věc publikovat než v „Neue Zeit“? Včera jsem to odeslal, a dokud nedostanu obtahy, budu tedy hors de combat**. Zatraceně se to rozrostlo, vrazil jsem do toho všechnu svou starou zášť vůči anglickým buržoům a nemohu se dočkat, co tomu řekne britský filistr.

V té záležitosti s 1. májem máme konečně jasno, anebo spíš právě naopak. Odborová rada¹⁰⁵ a Sociálně demokratická federace⁶⁴ udělaly co mohly, aby to dostaly výhradně do svých rukou a hlavně aby odstavily Ligu za osmihodinový pracovní den¹⁰⁹. Sociálně demokratická federace totiž momentálně úzce spolupracuje s nejreakčnějšími elementy v odborové radě — Shiptonem atd. — a pokud jde o májovou demonstraci, plně se radě podřizuje; odborová rada má vést kampaň proti nezávislým elementům z East Endu, a Sociálně demokratická federace má v úmyslu sklídit plody. Tyto elementy, jichž se chtějí zbavit, se soustřeďují samozřejmě kolem Avelingových a jejich oporou byly: 1. Svaz plynárenských dělníků⁶⁹, 2. Metropolitní radikální federace³⁷², 3. řada malých tradeunionů, které raději působí v Lize za osmihodinový pracovní

* B. Engels, „Úvod k anglickému vydání ‚Vývoje socialismu od utopie k vědě‘“.

** neschopen boje.

den, než aby se podřídily starým zmaloburžoaznělým tradeunionům v odborové radě. Obě strany usilovně manévrovaly a radě se podařilo na shromáždění delegátů londýnských dělnických organizací — kde se přirozeně vytvořila umělá většina — zmocnit se vedení demonstrace. Přesto musela, ačkoli se předtím usnesla s Ligou za osmihodinový pracovní den *o ničem* nejednat, chtěj nechtěj pustit do výkonného výboru nejdřív jednoho a pak dva delegáty ligy a dát jí také k dispozici dvě tribuny v Hyde Parku. K tomu má Metropolitní radikální federace také dvě tribuny, které nám rovněž patří, zatímco Sociálně demokratická federace má jenom dvě. — Protože však u lidí, kteří mají v odborové radě většinu, znamená osmihodinový pracovní den jen to, že za 8 hodin se má zaplatit obyčejná mzda, naproti tomu každá práce navíc se má honorovat jako přesčasy mzdou o polovinu nebo dvojnásobně vyšší, *protože tedy osmihodinový pracovní den představuje pro tyto lidi něco zcela jiného než pro nás*, propukne ten konflikt letos po 1. máji doopravdy a znovu začne boj. A právě tahle otázka se tu nakonec stane předmětem jednání. Nenech si tedy o zdejší 1. máji nic namluvit od „Vorwärts“ atd., z našeho hlediska je celá ta věc švindl, je to osmihodinový pracovní den jako u pickwickovců*, jednou se to musí provalit a pak skončí i to nerozhodné stanovisko, ze kterého teď těží Sociálně demokratická federace a fabiáni³⁰.

Z „Workman's Times“ se dá použít *jenom* faktický materiál. Redaktor** je provinciál, který upsal duši beletristice, s nikým si to nechce rozházet, a proto sám žvaní a tiskne hodně nesmyslů. Ale *zprávy* jsou všechny přímo od dělníků, ať už jsou „Poslíček“ a jeho matka, „Marxian“ (extra hovado) a „Proletář“ sebevětší pitomci.***

S matkou Wischnewetzskou zacházel její muž jako kaprál s vojáky, rozešla se s ním, jmenuje se teď zase paní Kelleyová a žije se svými 3 dětmi, které jí soud přiřkl, v Chicagu.

Velmi rád bych věděl, čeho dosáhnou naši Francouzi v obec-

* jen podle slova.

** Joseph Burgess.

*** „Workman's Times“ se sloučily s bývalým „Trade Unionist“ a vzaly do redakce Nashe, kterého znáš. Díky tomu se tam projevuje vliv Toynbee Hallu, který také znáš.⁴⁰⁷ (*Engelsova poznámka.*)

ních volbách na 1. máje.³⁷¹ Je to jejich první opravdová zkouška.
Všechny Vás pozdravujeme.

Tvůj
B. E.

*Poprvé otištěno v knize
„Aus der Frühzeit des Marxismus.
Engels' Briefwechsel mit Kautsky“,
Praha 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Pasqualu Martignettimu

do Beneventa

Londýn 21. dubna 1892

Milý příteli,

lituji, že Vám nemohu poslat německý výtisk „*Postavení dělnické třídy v Anglii*“, v prodeji není ta kniha už 16 let, a dokonce i staré exempláře z druhé ruky nabízejí v katalogích jen zřídka a velice draho (30—40 marek!). Mám v úmyslu vydat nové vydání, jakmile budu hotov s III. dílem Marxova „Kapitálu“.

Těší mě, soudě podle Vašeho překladu anglické předmluvy v „*Critica Sociale*“,⁴⁰⁸ že jste udělal pěkné pokroky v angličtině. Neradil bych Vám ale, abyste knihu překládal podle anglického textu, překlad je velmi neobratný a plný amerikanismů, které jsem nestačil všechny odstranit.

Až budete ovládat angličtinu natolik, že budete moci překládat plynně bez slovníku, snad se Labriolovi, Turatimu nebo jinému z přátel podaří opatřit Vám nějaké literární zaměstnání, abyste se konečně dostal z té nouze a samoty v Beneventu. Kdybyste tak odtud mohl do Říma nebo do Milána, určitě byste brzy něco našel!

Přeložit moji předmluvu nebylo vůbec snadné, byly v ní výrazy, které vůbec nejsou vysvětleny ve slovníku, nebo alespoň ne v tom smyslu, v jakém jich používám já.

Nemohu Vám ani dost poděkovat za pečlivé překlady svých prací, kterými prokazujete tak velikou službu nejenom mně, nýbrž i mezinárodním stykům mezi italskými a německými socialisty. Brzo ode mne zase něco dostanete, anglické vydání „*Vývoje so-*

cialismu“ s dlouhým novým úvodem, který vyjde v „Neue Zeit“ německy.⁴⁰¹

Fantuzzi mi připadal od počátku jako šarlatán. Udělal byste dobře, kdybyste na něm chtěl rukopisy a zkorigované archy zpátky, kdoví, bude-li vůbec chtít ještě něco tisknout.⁴⁰⁹

Upřímně Váš

B. Engels

Poprvé otištěno v knize

*„La corrispondenza di Marx e Engels
con italiani. 1848—1895“, Milán 1964*

Podle rukopisu

Přeloženo z němčiny

Engels
Johannu Heinrichu Wilhelmu
Dietzovi

do Stuttgartu⁴¹⁰

Londýn 23. dubna 1892

Milý pane Dietzi,
přikládám pár řádek pro případ, že byste je chtěl předložit
O. Wigandovi.*

Jakmile budou vyřízeny předběžné formality, mohlo by se začít s tiskem, pokud jste se mnou zajedno v tom, že kniha vyjde nejenom beze změn, ale také bez dodatků, nanejvýš tu a tam se stručnými poznámkami a pouze s novou předmluvou. Mohl byste mi pak poslat sloupcovou korekturu a já bych k tomu připojil pár nutných poznámek (pod čarou).

Protože anglické vydání vyšlo ve stejné úpravě, mohl jsem se přesvědčit, že to stačí. Řada poznámek nebo takový dodatek, který by knihu aktualizoval, by zdvojnásobily rozsah, vyžadovaly by rok studia (což nemohu) a odsouvaly tudíž vydání donekonečna. Navíc k tomu úplně stačí I. díl „Kapitálu“. Kniha je dnes historický dokument, líčí určitý vývojový stupeň a to stačí, tím spíš, že v Německu jsme dnes na přibližně stejném stupni. Co je k tomu potřeba říci, bude v předmluvě.

Máte výtisk, podle kterého by se to dalo přetisknout?

Anglické vydání (tj. tady nově vydávané, přetištěné z amerického) je už také venku.

* Viz tento svazek, str. 373.

V očekávání Vašich milých zpráv Vás srdečně zdraví

B. Engels

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels
Johannu Heinrichu Wilhelmu
Dietzovi

do Stuttgartu

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 23. dubna 1892

Milý pane Dietzi,

odpovídaje na Váš ctěný dopis z 20. t. m. dávám souhlas rovněž k tomu, abyste se svolením pana Otto Wiganda a za podmínek, jež dohodneme blíže spolu, vydal ve své Mezinárodní knihovně⁴¹¹ „Postavení dělnické třídy v Anglii“.

Očekávám s potěšením Vaše návrhy v této věci a upřímně Vás zdravím.

B. Engels

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels
Johannu Heinrichu Wilhelmu
Dietzovi

do Stuttgartu⁴¹²

Londýn 27. dubna* 92

Milý pane Dietzi,

s podmínkami obsaženými ve Vašem ctěném včerejším dopise souhlasím a pošlu Vám později dispozice ohledně honoráře.

Rozumím-li Vám správně, jsme zajedno i v tom, že kniha vyjde sice beze změn, ale že k ní udělám 1. novou předmluvu a 2. tu a tam stručné poznámky pod čarou, pokud toho bude zapotřebí k *porozumění* textu, nikoli k jeho aktualizaci. Je-li tomu tak, není třeba žádného dalšího potvrzení.

Jeden výtisk jsem si ponechal pro případné nové vydání a posílám Vám ho doporučeně pod křížovou páskou.

Se srdečným pozdravem

Váš oddaný

B. Engels

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* V orig.: 26. dubna.

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 3. května 92

Moje milá Lauro,

ve spěchu jen pár řádek. To, co nám tady mělo připravit porážku, skončilo opravdovým triumfem. Měli jsme v neděli* jen dvě tribuny, ale byly to ty jediné, které přilákaly publikum i tisk. Už jsi asi viděla naše karikatury zachycené bez našeho vědomí v „Daily Graphic“, který jsem Ti poslal. Tribuna čís. 14, internacionální tribuna, byla velkým úspěchem dne. Nějakou neobyčejně šťastnou shodou okolností přišel na naši tribunu Roussel z burzy práce²⁰⁹ — Prudent Dervillers, Argyriades a Adolphe Smith se ho zřejmě hleděli zbavit — a tak tam s námi byli dva Francouzi**, dva Rusové***, jeden Němec — Bernstein, jedna Rakušanka — Louise, jeden Polák — Mendelson, jeden žid† a kromě toho Španělka paní Cunninghamová-Grahamová a Angličané††.

Sama demonstrace byla obrovská, i ve srovnání s oběma předchozími, a ukázala, že to tady *jde* kupředu, i když těmi zvláštními oklikami, v nichž si Angličané tak libují.⁴¹³

Večer u nás byli Mendelsonovi, Bernsteinovi, samozřejmě Tussy a Edward, a Bonnier přivedl Roussela; byli jsme ohromně veselí, pili jsme májovou bowli a tlustý Roussel překypoval nad-

* 1. května.

** Paul Lafargue a Ferdinand Roussel.

*** F. V. Volchovskij a S. M. Kravčinskij.

† Shajer.

†† Edward Aveling, Eleanor Marxová-Avelingová, William Morris, Tom Mann, Pete Curran aj.

šením, zatímco Argyriades a spol. se mu druhý den ráno přiznali, že se smrtelně nudili v té společnosti, do které zapadli, nebo spíš do které se nechali zatáhnout (bez legrace!).

Netrpělivě čekám na „Socialiste“, abych se něco dověděl o našich volebních úspěších ve Francii 1. května.³⁷¹ V novinách, které jsi mi poslala, není nic, čeho by se člověk mohl chytit, a přece, pokud jsme nedosáhli většiny, museli jsme získat alespoň nějakou tu menšinu.

Rozhodně jsem rád, že to všude proběhlo naprosto klidně. Představa, že 1. máj má být dnem rvaček a výtržností, je pouze léčka nastražená buržoazií, a my vůbec nemáme zájem do ní padnout. Chceme ukázat svoji sílu, to je všechno; kdy máme tuto sílu použít, to je naše věc, a ne věc našich odpůrců, pokud v tom můžeme něco udělat.

Díky za noviny! Už se zvoní k obědu! Mám tady Pumps, Percyho a jejich rodinu, a tak nemohu mnoho psát. Musím s nimi jít ven a ukázat jim některé pamětihodnosti, které jim na ostrově Wight tak dlouho chyběly. Posílají Tobě i Paulovi srdečné pozdravy. Také Louise Vás pozdravuje.

Stále Tvůj

B. Engels

*Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance“, sv. III, Paříž 1959*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

Engels
Johannu Heinrichu Wilhelmu
Dietzovi

do Stuttgartu

Londýn 5. května 92

Milý pane Dietzi,

po obdržení Vašeho ctěného dopisu z 28. dubna jsem Vám poslal 2. t. m. *doporučeně* a pod silnou křížovou páskou brožovaný výtisk „*Postavení dělnické třídy*“, který jste, doufám, už dostal.

Z Vašich sdělení nevyplývá, *jak dalece* Vám Wigand povolil přetisknout tu věc v Mezinárodní knihovně⁴¹¹: zda jenom v jednom nákladu o určité výši, nebo tolikrát a v takových lhůtách, na jakých se my dva dohodneme. Podle Vašeho zmíněného dopisu to bude asi ten druhý případ; jistě budete tak laskav a příležitostně mi o tom sdělíte něco bližšího, v obchodních záležitostech je pro mne důležité vědět, na čem jsem.

Se srdečným pozdravem

Váš

B. Engels

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína

Londýn 7. května 92

Milý Auguste,

tak Tě tu tedy čekáme v sobotu ode dneška za týden;⁴¹⁴ *doufám*, že vzbudíš v Paulovi* takovou důvěru k vodě, že tu cestu přes Ostende podnikne jako zkoušku na cestu do Chicaga⁴¹⁵; bude-li si pak troufat, může jet až do Chicaga *celou* cestu lodí — z Liverpoolu do Montrealu po řece sv. Vavřince a odtamtud přes Velká jezera. To z něho udělá námořníka na celý život; na těch velkých vnitrozemských jezerech dostávají totiž i nejostřílenější mořští vlci mořskou nemoc, a na nás 4 se dívala celá společnost jako na zázrak, když jsme bezbolestně přestáli bouři na Erieském jezeře³⁸¹.

Jestliže si ale myslíš, že Ti teď ještě podrobně a písemně odpovím na Tvé tři dopisy, tak to jsi tedy na omylu. Louise se právě vrátila z města s takovou zítzní, že jsme riskovali druhou dopolední sklenici piva a pořídili si tak pěknou náladičku. Venku je totiž horko, a tak je třeba, abych se vyjádřil po prusku, jít na to z gruntu.

S Mendelsonem a jeho paní se můžeš sejít, byli v neděli zase u nás; můžeš také zajít k nim domů.

Že tu máme pěkné májové počasí a Vy ne, to Vám patří, kdybys byl tady, viděl bys, jak vypadá 600 000 lidí pohromadě na jednom místě, bylo to opravdu kolosální⁴¹³; a po takovém dojmu je těžké pokračovat i v té nejnutnější kritice těch pletich a žabo-myších válek, které tomu předcházely — a přece to musí být.

* Paulu Singerovi.

Až sem přijedeš, budeš díky lékařskému zákazu zbaven všech oficiálních ceremonií, za předpokladu, že budeš sám ten zákaz do-
držovat. Víš přece, jak to je, kdo se nechá přemluvit v *jediném* pří-
padě, je ztracen i ve všech ostatních.

Laura Lafarguová píše, že naši si ve francouzských obecních volbách zatím vybojovali úspěchy v řadě míst, ale konečný výsledek bude znám, vzhledem k užším volbám, až příští týden.³⁷¹ Zatím jsem o tom v tisku toho moc neviděl.

Tak tedy přijď s pořádně mozolnatými dlaněmi, psali jsme právě na ministerstvo veřejných prací, aby nám dalo v londýnských parcích k dispozici potřebné kvantum starých stromů, abys tak mohl denně ke snídani alespoň jeden vytrhnout.

Srdečné pozdravy od Louisy.

Tvůj

B. E.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels
Johannu Heinrichu Wilhelmu
Dietzovi

do Stuttgartu

Londýn 12. května 1892

Milý pane Dietzi,
s Vaším návrhem z 9. t. m.⁴¹⁶ plně souhlasím. Opravňuji Vás za sebe a v rámci své kompetence, abyste vytiskl 10 000 exemplářů, za což mi zaplatíte jako honorář:

za 2500 výtisků	500 marek	na podzim 1892	po vytisknutí;
” 2500	” 500	”	k Novému roku 1893;
” 5000	” 1000	”	po vytisknutí této druhé poloviny, avšak <i>do 6 měsíců</i> po zahájení tisku.

Myslím, že máte pravdu, když při tom dost neurčitým charakteru dohody s Wigandem postupujete takovým způsobem. Budete-li tomu říkat *jedno* vydání nebo jich z toho uděláte několik, to je Vaše věc, mně přirozeně záleží mnohem víc na tom, aby se publikace dostala ke čtenáři, než abych se chlubil mnoha vydáními.

Se srdečným pozdravem

Váš

B. Engels

*Poprvé otištěno ruský
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Stanisławu Mendelsonovi

do Londýna

122, Regent's Park Road, N. W.
[Londýn] 14. května 1892

Milý občane Mendelsone,

píše mi Sorge z New Yorku, že z těch deseti liber, jež jsme mu poslali pro Annu* (pět jich bylo od Vás), mu zbylo 19 dolarů 64 centů; vrátil mi je poštovní poukázkou na 4 libry št. 8 penny. Posílám Vám tudíž v příloze šek na 2 libry št. 4 penny za Vaši polovinu.

Zítra sem přijedou naši přátelé Bebel a Singer,⁴¹⁴ a Bebel mi výslovně řekl, že by se rád s Vámi setkal — s Vámi a s Vaší paní. Snad by se Vám hodilo potěšit nás svou návštěvou a přijít k nám v neděli povečeřet; a kdybyste byl náhodou v neděli již zadán, buďte, prosím, tak laskav a určete si den a hodinu, kdy bychom Vás mohli navštívit.

Srdečné pozdravy Vám a Vaší paní od paní Kautské a ode mne.

B. Engels

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 38, Moskva 1965*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

* Stanisława Padlewského.

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Londýn 17. května 92

Milý Kautsky,

dopisnici ohledně Wenera-Weilera jsi dostal.⁴¹⁷ Meyer mi vyprávěl hned po edinburském sjezdu⁴¹⁸, že tam Weilera objevil.

Ten přívlastek, co si pro mne vymyslel, je samozřejmě pito-most. Prokázal bys mi laskavost, a jistě i jiným, kdybys mu alespoň pro budoucnost vysvětlil, že si musí zvyknout na náš méně bombastický způsob vyjadřování, nechce-li, abys ho musel v tom duchu korigovat.⁴¹⁹

Hirsch je zajisté ve Frankfurtu a Meyer je mu zavázán, protože ho Hirsch na jeho vlastní přání včas varoval: Pane Meyere, neměl byste tolik pít. Nikdy jsem neviděl nic komičtějšího než tohle důvěrné přátelství antisemity s židem — ke všemu s jakým nosatcem! Ještě teď, když to píšu, se tomu musím smát.

Pokud jde o Louisu, nechal bych to na Tvém místě tak, jak to je.⁴²⁰ Že nosí Tvoje jméno, je důsledek Tvého jednání, ke kterému ses rozhodl z vlastní vůle. Že už nejste spolu, to se také stalo z Tvé vlastní iniciativy. A když teď dochází k záměnám, můžeš za to zase jenom Ty. Používá teď jediného jména, na které má podle rakouského zákona právo, a nevidím absolutně žádný důvod, proč by se tomu měla vyhýbat.

Chci s Tebou mluvit naprosto otevřeně. My všichni tady, a v neposlední řadě i já, jsme si Louisu velice zamilovali, už když jste tady byli spolu. Když jste se rozváděli, počínala si od počátku do konce tak velkoryse, že se jí za to ještě teď obdivujeme, a co je tady, stala se mi tak drahou, že je pro mne tím, čím je mi Pumps,

Tussy, Laura, jako by byla mé vlastní dítě. Ukázala Ti, když jsi tady byl, že se na Tebe vůbec nehněvá. Ale to také musí stačit. Aby brala na sebe případné nepříjemné důsledky *Tvého* jednání, to na ní nikdo nemůže chtít. Kdybys jí navrhl to, co mi píšeš, a ona se mě ptala, poradil bych jí bezpodmínečně: ne!

K záměnam došlo i na druhé straně; ona se tomu ale jen smála. A i kdyby Ti to udělala k vůli, jaké by to mělo důsledky? Že by se vedle *Louisy* Kautské a *Luisy* Kautské objevila na scéně ještě třetí *Louise* Strasserová-Kautská, a komedie plná omylů by se teprve roztočila. *Tobě* by to nepomohlo a *ona* by pak teprve musela na všechny strany vysvětlovat, kdo, jak, kdy a co?

Jak jsem řekl, nech tu starou historii na pokoji. Je docela v pořádku, že jste se rozvedli, a *Louise* to plně vyhovuje. To, cos udělal, se ale také nedá dodatečně zrušit a následky musíš koneckonců nést sám. A *tenhle* není doopravdy tak strašný, aby se z toho musela dělat věda.

Tussy je téhož názoru a *August*, kterému jsem přečetl Tvůj dopis i tady to psaní,⁴¹⁴ s tím plně souhlasí.

Nedělej si tedy žádné starosti, všechno se to srovná samo sebou.

Tvůj starý

B. Engels

Poprvé otištěno v knize

„Aus der Frühzeit des Marxismus.

Engels' Briefwechsel mit Kautsky“,

Praha 1935

Podle rukopisu

Přeloženo z němčiny

Engels Ludwigu Schorlemmerovi

do Darmstadtu

Londýn 17. května 1892

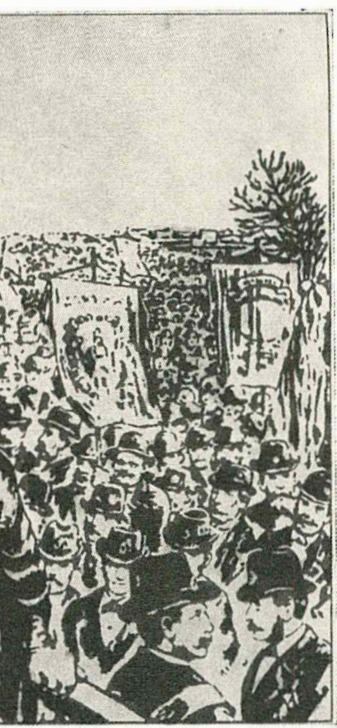
Milý pane Schorlemmere,

dostal jsem před nějakou dobou od Carla* stejně podivný dopis jako Vy a obrátil jsem se pak na jeho lékaře, mého a Marxova starého přítele dr. Gumperta. Říká, že Carlův zdravotní stav se už před nějakou dobou, jak jsme si toho všichni všimli, značně změnil, na jaře pak prodělal chřipku se všelijakými nepříjemnými důsledky, a lékaře nejvíc udivuje to, jak pomalu nabývá ztracených sil. Konkrétní nemoc nelze podle něho zatím zjistit, ale zřejmě není něco v pořádku, napíše mi o tom víc, jakmile bude vědět něco bližšího. Abych jel do Manchesteru, jak jsem mu navrhoval, prý není třeba, a sám Carl si to prý také nepřeje.

Viděl jsem Carla naposled loni v létě, nemohl na vánoce přijet, protože mu hučelo v uších, což mu velmi vadí při přednáškách a zkouškách, a jak říká, po cestě do Londýna se mu to vždycky zhoršuje. O velikonocích dostal chřipku, takže z toho nebylo zase nic. Dr. Gumpert teď říká, že ho chce poslat ze zakouřeného Manchesteru, jakmile to jeho stav dovolí, a tak je možné, že pojedeme spolu někam na lepší vzduch; zatím ale o tom nemohu říci nic určitého.

Myslím, že bude nejlépe, když Carlovi neřeknete, že si píšeme o jeho zdraví, zdá se, že je na to velmi citlivý; nejlépe by podle mne bylo, kdybyste mu příležitostně zase jednou napsal, informoval ho, jak to vypadá u Vás doma, a požádal ho, aby napsal něco o sobě.

* Carla Schorlemmera.

14 je mezi
ly Graphic.)

Gumpert mi čas od času, jak sám slíbil, pošle zprávu a já Vás budu neprodleně informovat.

August je tady a bydlí u nás, tloušťík Paul* je tu také, bydlí u Bernsteinových.⁴¹⁴ August není momentálně po ruce — jinak by určitě pozdravoval; paní Kautská děkuje srdečně za Vaše pozdravy a také já prosím, abyste přijal ode mne pozdravy a tlumočil je celé Vaší rodině.

Váš

B. Engels

Má neter, paní Rosherová, které říkáme Pumps a která je také tady, Vás všechny srdečně pozdravuje.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Paul Singer.

Engels Victoru Adlerovi

do Vídně

Londýn 19. května 1892

Milý Victore,

dohodl jsem se s Dietzem, a on zase s Wigandem, ohledně nového vydání „Postavení dělnické třídy v Anglii“. Kouká z toho především honorář 1000 marek, z kterého Dietz slibuje vyplatit $\frac{1}{2}$ na podzim a $\frac{1}{2}$ k Novému roku 1893, jenže je tu August, a ten to chce z něho alespoň po částech vyrazit už dřív. Dále to budou ještě nějaké honoráře za články v „Neue Zeit“. Rád bych dal ty peníze zase k dispozici Vám, Rakušanům, ale pak bych si také, pokud jde o jejich použití, dovolil mít určité výhrady, které jsem prohodil s Augustem a s kterými on souhlasí.

Vím totiž, ne sice do detailů, ale natolik přesně, abych z toho mohl vyvozovat praktické závěry, že Ti v Tvé činnosti pro stranu neustále brání to, že právě tato rakouská strana není schopna zajistit Ti materiální postavení, které by Ti dovolovalo věnovat všechn čas a všechny síly věci. Vím také, že neštěstí, které Tě postihlo v poslední době, si vyžádalo výdaje, na něž Ti strana nemůže poskytnout prostředky. Pokládám tedy za jednu z prvních podmínek dalšího rozvoje rakouského hnutí to, že se Ti umožní za prvé přestat nějak toto období vyžadující mimořádné výdaje, a za druhé, že Ti bude i nadále pokud možno zajištěn nezbytný příspěvek, který Ti ale zatím u Vás nemohou zaručit. To první je nutnost sama, ale i to druhé patří k věci. Chtěl bych Ti teď navrhnout, abys ony honoráře dostával k dispozici Ty, ať už pro ten první účel nebo pro druhý, či pro oba — jak s nimi naložíš, bude záviset zcela na okolnostech, které můžeš kompetentně posoudit jen Ty sám. Tím by samozřejmě odpadl jakýkoli důvod potvrzovat veřejně příjem této sumy.

Doufám, že mi uděláš radost a můj návrh přijmeš. Vím z vlastní zkušenosti, i když je to už dávno, do jaké míry snižuje hospodářský existenční zápas pracovní schopnost, připravuje člověka o chuť do práce i o čas na ni, a my si tady všichni tři* myslíme, že nemůžeš prokázat rakouské straně větší službu, než že budeš s tímhle naším malým plánem souhlasit.

Vaše májové oslavy tu udělaly velmi dobrý dojem, a to tím spíš, že Paříž kvůli tamním nesvárům letos prakticky ze hry vypadla. Naproti tomu píše Lafargue, že na 22 místech (největší jsou Roubaix a Marseille, kde jsme prosadili *všechny* své lidi) máme většinu v městských radách, v prvním kole jsme získali 400 míst a v užších volbách ještě 200 dalších.³⁷¹ Jak to zapůsobilo, to uvidíš v orleanistickém „Soleil“, který Ti posílám.

Tedy srdečné pozdravy od Tvého

B. Engelse

Poprvé otištěno v knize

„Victor Adlers Aufsätze, Reden und Briefe“. Erstes Heft: „Victor Adler und Friedrich Engels“, Vídeň 1922

*Podle textu knihy
Přeloženo z němčiny*

* Engels, Bebel a Singer.

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 19. května 92

Milý Lafarguu,

jak špatně je u Vás organizována statistická služba! V Německu bychom byli během 3—4 dní po 2. kole měli všechny výsledky, a „Socialiste“ z 15. t. m. uvádí jen velmi nepřesné a značně neúplné informace. Ale to ještě přijde, uvidíte, že nic nepůsobí na představivost mas tak silně jako dobré, přehledné číselné údaje o volebních vítězstvích. Má to podstatný význam, zejména když jde o to ukázat dělníkům, jakou akční sílu jim dává všeobecné volební právo. Nezapomeňte doplnit svou statistiku roku 1892 I. májem — pro srovnání s čísly parlamentních voleb v roce 93; dosáhne-li se nějakého pokroku, a o tom jsem přesvědčen, uvidíte, jaký to udělá dojem, jestliže přátelé i nepřátelé budou moci na nesporných číslech konstatovat pokrok, pozice získané během jednoho roku.

Nakonec bylo dobyto 22 městských rad a 600 míst — to je krásné.³⁷¹ A „Soleil“, který jste mi poslal a který, když si ho tady přečetl Bebel, putuje do Vídně k Adlerovi*, to konstatuje dost plačtivým tónem. Bravo!

A teď, co získali ostatní, broussovcí⁴⁴, allemanovci⁴⁷, blanquisté? Ti první snad měli určitý úspěch nebo neúspěch v Châtellerauld atd. atd., druzí v Ardennách, blanquisté v le Cher. Nebo jste je započítali do svého seznamu?

Nejvíc Vám blahopřeji k tomu, že ve Francii se také začíná formovat Lassalova „jediná kompaktní reakční masa“²⁵⁸, koalice

* Viz tento svazek, str. 387.

všech stran proti socialistům. V Německu existovala už léta; a ve velkých průmyslových městech se tato protisocialistická masa vytváří už v prvním kole, aby nám znemožnila projít. Veškerá oficiální historie v Německu, odmyslíme-li si činnost velice pestré kamarily obklopující mladého Viléma, který tancuje podle její noty, je určena na jedné straně socialistickou činností spojující všechny buržoazní strany v jednu velkou stranu prostého odporu, na druhé straně střetáním rozdílných zájmů těchto stran, které je nutí vzájemně se oddělit. Zákonodárná činnost říšského sněmu je pouze produktem, výslednicí konfliktu těchto dvou protichůdných tendencí, z nichž druhá — tendence rozpadu — stále více slábne.

A stejný zápas začíná ve Francii. To je nejlepší známka pokroku, to je důkaz, že se Vás bojí, ne jako síly, která povstává k náhodným akcím, ale jako pravidelné, organizované, *politické* síly.

Stejně jako Vy jsem měl obavu z nezkušenosti nových radních. Úplné vystřídání administrativní rady dává nejméně na 6—10 měsíců moc do rukou stálých úředníků této rady, kteří nechají své nové pány, aby si spálili prsty na více nebo méně nebezpečných experimentech. Zejména v těch případech, kdy tam přicházejí socialisté. Je třeba jen radit k obezřetnosti, dokud neucítí, že pevně zakotvili na nové půdě, jinak starí reakční úředníci všechno zmaří, a vina padne na naše lidi.

Pokud jde o deník³⁶⁴, musí se začít znovu. Doufám, že *příště* budete mít větší úspěch. V každém případě můžete zorganizovat svůj redakční štáb — budete mít „politického ředitele“ — Guesda?

Vytvořili jste opravdu v parlamentě skupinu, nebo to všechno ještě visí ve vzduchu?

Louise a Bebel⁴¹⁴ mnohokrát pozdravují Lauru i Vás. Posílám jí pusu, a jakmile bude pořádně fungovat telefon, pošlu jí touto cestou soudek plzeňského.

Srdečně Váš

B. E.

Singer je také tady, bydlí u Bernsteinů.

Louise by chtěla, aby jí Laura po telefonu nadiktovala článek pro Vídeň.

Právě jsem dostal od Gumperta dopis o Schorlemmerovi. Víte, že už 4 roky schází na těle i na duchu, už dva roky sem nemohl přijet ani na vánoce, ani na velikonoce; minulý rok, když jsme plánovali cestu po moři kolem britských ostrovů, byl hned během prvních 24 hodin vyřizen; nedávno napsal mně i svému bratrovi*, abychom mu nepsali, protože nemůže odpovídat. Gumpert mi na můj dotaz sdělil, že po celkem lehké chřipce u něho shledal mimořádnou ochablost; dnes mi píše, že tato ochablost — fyzická i duševní — se den ze dne zhoršuje, že to je nakonec úplná senilita, doporučil mu, aby napsal závěť, a obává se, že ho během krátké doby opustí duševní síly a nastane konec. Chudák! Odchází v něm vynikající talent. Ale nepoznal byste ho, kdybyste ho viděl v těchto posledních letech — jeho vitalita, jeho dobrá nálada, to všechno je pryč, nic ho už nezajímá. Píšu jeho bratrovi** — bude zoufalý. Představte si jen, Schorlemmer umírá na senilitu a jeho matka se ještě těší dobrému zdraví!

*Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance“, sv. III, Paříž 1959*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

* Ludwigu Schorlemmerovi.

** Viz tento svazek, str. 391—392.

Engels Ludwigu Schorlemmerovi

do Darmstadtu

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 19. května 92

Milý pane Schorlemmere,

dostal jsem právě od dr. Gumperta dopis, z něhož vyplývá, že se Carlův* stav bohužel změnil k horšímu. Píše, že Carl zeslábl a že ochabla i jeho duševní aktivita, že jeho levá paže vykazuje příznaky ochrnutí, které jsou za poslední týden čím dál markantnější; nedoufá, že se Carl zotaví natolik, aby mohl odjet z Manchesteru do míst, kde by mohl na svěžím vzduchu zase zesílit. Jeho duševní síly ho prý také tak opouštějí, že pokládal za nutné dát si od něho poskytnout údaje pro závěť, kterou prý advokáti včera sepsali a Carl dnes podepsal. Carl je prý nesmírně ochablý, apatický a nedává vůbec najevo, že by si přál návštěvu nějakého přítele. Dr. Gumpert výslovně říká, že budu-li psát do Německa někomu z jeho rodiny, mám jen napsat, „že by nemělo smysl, aby sem z rodiny někdo jezdil“.

Pospíchám sdělit Vám to první poštou. Napíšu si také Gumpertovi o další informace a budu Vám je vždycky ihned posílat. Vyhlídky jsou teď bohužel velmi neveselé, a Gumpert je velmi schopný a hlavně v diagnóze velmi zkušený lékař, takže se obávám, že musíme být připraveni na nejhorší. Jak se s tím asi vyrovná Vaše

* Carla Schorlemmera.

ubohá stará maminka, když opět život jednoho z jejích synů je ohrožen!⁴²¹

Se srdečným pozdravem

Váš

B. Engels

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Paulu a Lauře Lafarguovým

do Le Perreux

Londýn 27. května 92

Milý Lafarguu,

blahopřeji Vám k Vašemu úspěchu. S takto založeným deníkem³⁶⁴ (jen jestli se zase nenecháte vytlačit, tentokrát by to byla jen a jen *Vaše* chyba) a s podporou venkova vyfouknete Paříž posibilisticko-blanquistickým elementům přímo před nosem.

Bebel a Singer jsou tady.⁴¹⁴ Dnes ráno jsem diskutoval s Bebelem o otázce zpravodajství z Německa. Pokud *jste ještě nepsal o této věci do Berlína*, prosíme Vás, abyste to zatím nedělal, ale sdělil nám prozatím, jaké příspěvky potřebujete — zprávu o všeobecné situaci, nebo hlavně o situaci strany?

Pokud jde o mne, mohu Vám říci, že kdyby se Vám podařilo získat pro toto zpravodajství Bebela, dostával byste zprávy velice hodnotné. V době zákona proti socialistům⁵⁵ psal Bebel každý týden zprávy pro Adlerovy „Arbeiter-Zeitung“ ve Vídni. Byly takové, že dříve než jsem si udělal určitý názor na nějaký důležitý fakt nebo důležitou otázku týkající se Německa v té době, vždycky jsem si hleděl přečíst, co říká Bebel ve své zprávě. Bylo to jasné, upřímné, *věcné* a vždycky správné.

Bebel by psal německy a Laura by to, předpokládám, překládala. Měl byste *fakta*, kdežto od Liebknechta dostanete jen fráze. A k tomu ještě by Vám Liebknecht stůj co stůj chtěl psát francouzsky, Vy byste opravoval jeho styl a on by pak řekl, že jste překroutil jeho fakta a myšlenky.

Napíšu Ravému, jakmile dostanu a přečtu Royův překlad. Ale je to obtížná věc, a nechtěl bych, aby Lauřina práce byla marná. To, co jsem z toho četl, je určitě lepší než Royův překlad⁴²². A potom, otázka nakladatele! Má nějakého? Pokud jde o sliby, které Ravé nedodržel, omlouvá se tím, že ho zdržely dodatky ke 4. vydání; je to nakonec dost nepřijemná záležitost, a zatím jsem si to ještě neujasnil. Ale uvidíme!

A teď, moje milá Lauřičko, pár slov pro Tebe. V tom novém deníku jsi naprosto nepostradatelným činitelem. Má-li předčit běžnou úroveň pařížských deníků, musí tu být někdo, kdo by den ze dne bedlivě sledoval anglické a německé hnutí a čas od času o nich napsal zprávu. A Ty jsi v celé krásné Francii jediný člověk, který to může dělat. Nepochybuji, že se ochotně ujmeš té práce, kterou můžeš naštěstí docela dobře dělat v Le Perreux, protože je úplně jedno, jestli *tyto* zprávy celkem vzato budou otištěny o den dříve nebo později. Ale co Ti kladu na srdce, a hled si to zapsat za uši — musíš být řádným členem redakce a dostávat odpovídající plat. Paul je příliš velký grand, než aby myslel na takové věci nebo na ně dbal, ale „není vyhnutí“*, jak se říká v Lancashiru, a myslím, že jsem povinen Paula i Tebe na to upozornit. Je to příliš vážná věc, než aby se mohla brát na lehkou váhu, a nebude uspokojivě vyřešena, dokud se nestaneš redaktorem deníku „Socialiste“ a nebudeš pověřena tímto speciálním úkolem.

Bebel a Louise posílají srdečné pozdravy.

Stále Váš

B. Engels

*Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance“, sv. III, Paříž 1959*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny
a angličtiny*

* V anglickém originále: „it mun be done“.

Engels Augustu Siegelovi

do Muirkirku

122, Regent's Park Road, N. W.

Londýn 28. května 92

Vážený soudruhu,

paní Avelingová se v sobotu v pořádku vrátila a byli jsme rádi, že se to tak rychle a dobře vyřídilo. Nebyla to přirozeně Vaše vina, že Vás správce dolu tak doběhl; ať je to ale pro Vás výstrahou, že nesmíte se správou dolu nic definitivně sjednávat, aniž jste se předtím nedomluvil se skotskými horníky a s námi tady. Němci si tu totiž už získali, a ne tak docela neprávem, pověst, že nikdo nestlačuje mzdy víc a není větším stávkokazem než oni, a proto Vám pánové Burt, Fenwick atd. také nechtěli sehnat vůbec žádnou práci. Kdyby teď Němci z Muirkirku zavdali sebemenší záminku k tomu, aby se ten starý předsudek vůči Němcům potvrdil, ohrozilo by to v nejvyšší míře mezinárodní vztahy mezi Němci a Angličany vůbec, a to u dělníků všech odvětví, nejenom u horníků. Chcete-li tedy nadále působit v zájmu dělnické věci, snažte se naučit se anglicky natolik, abyste byl schopen dohovorit se se Skoty bez obav, že by mohlo dojít k nedorozumění, a udržujte denně a pokud možná trvale kontakt se skotskými dělníky. Uvidíte, že skotští dělníci jsou znamenití, pevní, a když se jen člověk s nimi řádně domluví, velmi spolehliví lidé, takže se s nimi dá moc dobře vyjít; zatímco důlní správy jsou ještě mnohem prohnanejším, prolhanějším a ve vykořisťování trojnásob zkušenějším než německé. Dokud si ale nebudete zcela jist svou angličtinou, uděláte rozhodně dobře, když se v jakémkoli sporném případě obrátíte *německy* na paní Avelingovou, 65, Chancery Lane, Londýn W. C., ráda Vám vypomůže svými znalostmi zdejších poměrů mezi dělnictvem.

Naštěstí jsme tu měli právě dva poslance říšského sněmu a členy představenstva strany⁴¹⁴, kteří mohli hned zasáhnout a půjčit potřebné peníze. Jinak to mohlo nepříjemně dopadnout a celé zdejší německé dělnictvo by to bylo postavilo do velmi špatného světla.

Paní Avelingová Vám jistě také řekla, jak lidé v Německu povídají, že Vás Schröder přiměl k odjezdu na základě různých falešných zpráv a že jste tím ztratil velmi pěkné místo, zatímco nebezpečí nebylo prý zdaleka tak velké, jak Vám namlouvali. Musím říci, že jsem měl takové podezření od počátku a že by mě velmi potěšilo, kdyby člověk jako Vy nebyl pro německé hornické hnutí zcela ztracen. Vždyť s mandátem do říšského sněmu byste mohl určitě počítat, a kdybyste se časem vrátil, odseděl si těch pár měsíců a dál se snažil usměrňovat dělníky na správnou cestu, mohlo by to být jenom ku prospěchu.

Noviny dostanete v těchto dnech.

Pozdravujeme s paní Kautskou srdečně Vaši ženu — paní Avelingová nám o ní vyprávěla hodně pěkného — a také Vás.

Váš

B. Engels

Nemám přirozeně na mysli to, že byste se měl horempádem znovu vrátit do Německa, naopak, bude nesmírně užitečné, když se tu napřed dopodrobna seznámíte s dělnickými poměry a pak můžete na vlastních zkušenostech vysvětlovat Němcům, oč líp by se mohli mít i za kapitalistického hospodářství, jen kdyby se bránili.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočíněnjaja,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels

Henrymu Enfieldu Roscoeovi

do Londýna

(Koncept)

[Londýn] 28. května [1892]

Vážený sire Henry,

děkuji Vám mnohokrát za Vaše včerejší sdělení.⁴²³ Gumpert mi fakticky podal kompletní zprávu o konzultaci s Dreschfeldem; navrhoval Schorlemmerovi už před 3 či 4 týdny, že ho pozve, ale ten o tom nechtěl ani slyšet. Jelikož se oba lékaři plně shodují ve své diagnóze, bojím se, že nám nezůstává valná naděje.

Mám tu do poloviny příštího týdne hosta, svého přítele Bebela z říšského sněmu⁴¹⁴, a hodlám zajet do Manchesteru⁴²⁴ asi tak ve čtvrtek, pokud mě Gumpert nezavolá dříve.

Jestliže neopětuji způsob oslovení, jehož jste použil ve svém sdělení,⁴²⁵ je to prostě proto, že je psáno třetí osobou a že tudíž není vyloučena bezděčná chyba.

Váš

*Poprvé otištěno ruský
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

Engels Ludwigu Schorlemmerovi

do Darmstadtu

Londýn 28. května 1892

Milý pane Schorlemmere,

dnes pro Vás bohužel nemám žádné lepší zprávy. Carlova* fyzická a duševní ochablost se nejen nezlepšila, nýbrž se naopak stupňuje, takže Gumpert povolal druhého lékaře, dr. Julia Dreschfelda z Mannheimu, který působí jako profesor medicíny na Owensově koleji⁴²⁸ a je to Carlův osobní přítel. Bohužel má tento uznávaný lékař na věc týž názor jako Gumpert — že totiž nastal pozvolný úbytek sil a že je pouze velmi malá naděje na uzdravení. Minulou sobotu mu Gumpert nařídil jenom ležet a najal mu z nemocnice ošetřovatelku. Jak říká, je s ní naprosto spokojen. Já sám mám v úmyslu zajet do Manchesteru příští středu nebo čtvrtek⁴²⁴, pokud mě Gumpert nezavolá dříve, bližší Vám pak sdělím na základě vlastních dojmů. Jestli mě tam ale Gumpert zavolá dříve, vypravím se samozřejmě ihned.

Bebel je ještě tady, odjede příští týden ve středu se Singerem⁴¹⁴, velmi se tu zotavil, taky to ale potřeboval, byl na tom opravdu špatně. Ještě má ale od lékařů na celé měsíce zakázáno mluvit na veřejných shromážděních. A Bebela musíme šetřit. Je to takový skvělý chlapík, že druhého neseženeme.

Naši lidé v Paříži budou mít asi za 3 týdny velký deník, který se bude moci měřit i s nejlepšimi listy; budou ho řídit Guesde a Lafargue.³⁸⁴

* Carla Schorlemmera.

Se srdečnými pozdravy Vaší paní matce a celé rodině od paní
Kautské a

Vašeho

B. Engelse

Carlova závěť je sepsána, odkazuje všechno matce. Pokud byste dostal z Anglie nějaké dotazy ohledně Carlových rukopisů, mohu Vám jen co nejvřeleji doporučit, abyste nic nesliboval, dokud se nedáte od dr. Gumperta, mne nebo jiných Vám dobře známých osob informovat, oč jde.

*Poprvé otištěno ruský
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Ludwigu Schorlemmerovi

do Darmstadtu

Londýn 5. června 1892

Milý pane Schorlemmere,

včera večer jsem se vrátil z Manchesteru⁴²⁴; bohužel Vám o Carlovi* nemohu napsat nic lepšího. Leží, ke všemu je velmi apatický, chce mít klid, bolesti však nemá žádné; není zcela při vědomí a hodně mu vynechává paměť; přitom často chápe nesprávně to, co se mu říká. Byl jsem u něho šestkrát, nikdy déle než 5–10 minut, víc mu nedělá dobře.

Mohu Vám teď sdělit to, o čem jsem zatím pomlčel; totiž v posledních týdnech se jednoznačně ukázalo, že se mu na pravé plíci vytvořil rakovinný nádor, který zasahuje takřka celou horní třetinu plíce. V důsledku tlaku tohoto nádoru na nervy a velké tepny nemůže dobře fungovat mozek a pravá paže mu ochrnula a naběhla. Existence tohoto nádoru vysvětluje i dřívější příznaky, jako velkou slabost po chřipce a neschopnost tento stav překonat. Bohužel, známe sice příčinu, ale zároveň ztrácíme jakoukoli naději na uzdravení; můžeme si teď jen přát, aby nynější bezbolestný stav potrval až do konce. Gumpert říká, že smrt může nastat každou chvíli; na druhé straně by však podle něho mohl, nenastanou-li žádné komplikace, setrvat Carl v tomhle stavu při stupňující se slabosti ještě celé týdny a snad i déle.

Přesvědčil jsem se, že o něho dobře pečují. Nemocniční ošetřovatelka, kterou mu Gumpert obstaral, zřejmě dobře rozumí své věci a stará se o něho velmi pečlivě, docela jinak než ty londýnské ošetřovatelky, s kterými nemám právě nejlepší zkušenosti. Také lidé,

* Carlu Schorlemmerovi.

Nr. 10

als

w

eladen, dem

arteikongreß

auch 9. Juni 1892 im Saale
ugasse 36, tagen wird.

sammlungsgesetzes einberufen und
gestattet. Uebertragung derselben

Johann Kessel, Graz;
Anton Mankofsky, Lemberg;
Johann Dolejš, Wien.

é sociální demokracie

u kterých 14 let bydlel, dělají všechno, co je v jejich silách. Domácí mi ukázal jeho značně rozsáhlé rukopisy a zaručil se mi slibem, že je vydá jen vykonavatelům Carlovy závěti* a nikomu jinému. S jedním z těch vykonavatelů závěti, chemikem a naším starým přítelem**, jsem mluvil a řekl jsem mu, co by se nejdřív — v prvním okamžiku — mělo udělat k zajištění rukopisů a s nimi spjatých zájmů dědiců; naprosto s tím souhlasil, takže v této věci jsem bez obav. Protože jsou lidé, kteří by se rádi pochlubili Carlovým pečím, a protože k takovým pokusům už došlo, pokládal jsem za svou povinnost tomu podle svých sil čelit. Blíže o tom později.

Kdybyste sem Vy či někdo jiný z Vaší rodiny chtěli přijet, abyste měli klid a viděli na vlastní oči, jak se Carlovi vede, uděláme tady, stejně jako v Manchesteru dr. Gumpert, rádi vše pro to, abychom Vám to usnadnili.

Dověděli jsme se, že je tu v Londýně Vaše neteř z Bordeaux, ale nemůžeme dostat z Carla její adresu; mohl byste nám ji obstarat? Snad bychom mohli být té mladé dámě nějak užiteční.

Právě tak Vás prosím, abyste laskavě napsal obratem (německy) dr. Gumpertovi, jehož adresu uvádím níže, zda Vám stačí poslat telegram na adresu Ludwig Schorlemmer, Darmstadt, nebo zda je zapotřebí podrobnější adresy a jaké.

Poroučím se uctivě Vaší paní matce a celé Vaší rodině a zůstávám

Váš
B. Engels

Dr. Gumpert
203, High st., Oxford Road, Manchester, England

Bebel a Singer odjeli ve středu zpátky do Německa.⁴¹⁴ Také paní Kautská srdečně zdraví.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Philippu Klepschovi a Ludwigu Sieboldovi.

** Ludwigem Sieboldem.

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 9. června 92

Moje milá Lauro,

Ty i Paul mlčíte, a to nevěstí nic dobrého — žádné zprávy o nějaké úmluvě podepsané 1. června. Že by se Vaši inteligentní kapitalisté nakonec vzpouzeli? Mezitím se Bax, který je už 2 měsíce redaktorem „Justice“, doslechl o Vašem listě³⁶⁴ u Mottelera, kde se setkal s Bebelem, Singerem a řadou dalších našich lidí, a přes všechnu naši obezřelost, opatrnost a varování to v posledním čísle vyžvanil.⁴²⁷

Zřejmě tedy budu muset počkat, až od Vás dostanu nějakou zprávu; naštěstí je takové horko, že mi čekání není příliš na obtíž, dokonce méně než nějaká aktivní činnost. Jsem rád, že Ti mezitím mohu poslat nějaké peníze, totiž 2 libry 18 šilinků a 4 penny, což je třetina z částky 8 liber 15 šilinků — čili 180 marek, které poslal Dietz Marxovým dědicům jako podíl z honoráře za německé vydání „Bídy filosofie“. Překladatelé* si najednou uvědomili, že za první vydání tohoto díla nedostali Mouřenínovi dědicové nic, a tak mě vyzvali, abych se vyjádřil, kolik by teď, když kniha vychází podruhé, měli dostat za obě vydání. Po kratším dopisování jsme se shodli na tom, že ze 300 marek zaplacených za druhé vydání mají oběma překladatelům připadnout $\frac{2}{5}$, tj. 120 marek, a dědicům 180 marek = $\frac{3}{5}$, což je myslím docela v pořádku**. A tak hned přikládám Tvůj šek.

Tussy je v Plymouthu na výroční konferenci plynárenských dělníků⁴²⁸ a Edward odtamtud pojede do Aberdeenu, kam ho pozvali řečnit.⁴²⁹

* Eduard Bernstein a Karl Kautsky.

** Viz tento svazek, str. 137—138 a 222.

Minulý týden jsem byl v Manchesteru.⁴²⁴ Chudák Schorlemmer umírá. Váš, jak se změnil po tom pádu na palubě vliisingenského parníku, takže pak nemohl přijet s Nimmy a Pumps do Paříže. Už vloni a předloni sem nemohl na vánoce. Ba i o velikonočních zůstal doma a nakonec poslal psaní: nepiš, nemohu odpovídat! Napsal jsem pak Gumpertovi a dověděl jsem se, že Schorlemmer slábne a že proklepáváním se odhalilo ochrnutí horní třetiny pravé plíce; a poněvadž další symptomy vylučují všechny jiné možnosti, ukazuje to, že se tam tvoří nádor. Tato diagnóza se ukázala až příliš správná. Tlak nádoru na vena cava a plexus brachialis způsobil částečné ochrnutí, edém a pokles teploty pravé paže, kdežto v levé paži se tyto symptomy relativně neprojevují a dolní končetiny vůbec nejsou postiženy. Ani vědomí nemá docela jasné a občas se mu všechno mate. Přitom však nemá bolesti, dokonce ani potíže, jenže pomalu slábne. Gumpert si myslí, že může ještě pár týdnů vydržet, nastane-li však nějaká komplikace, může přijít konec naráz. Nedalo se s ním mluvit déle než 5—8 minut, chce mít klid, pokoj a ticho a nejeví o nic zájem. Doufám, že aspoň nebude trpět. Jeho matka je ještě naživu, je jí 81 let.

Nu, má milá holčičko, dej nám vědět, i když to nebude zrovna to, co bys ráda napsala, ať víme, co se děje.

Vaillant se tu zastavil v pondělí ráno, ale vyhnul se všem dalším pozváním a příležitostem, aby se se mnou setkal; pokusím se vypátrat, co ho sem přivedlo.

Bebel a Singer tu byli 14 dní a bylo tu velice veselo.⁴¹⁴ Interview v „Pall Mall“, který jsme Ti poslali, jsi už jistě dostala.⁴³⁰

Posíláme Ti také 2. vydání „Elend der Philosophie“*.

Pozdravy od Louisy, která by byla vděčna za článek, a od

Tvého

B. Engelse

Totéž ct. p. poslanci**.

Poprvé otištěno v knize

F. Engels, P. et L. Lafargue,

„Correspondance“, sv. III, Paříž 1959

* „Bídy filosofie“.

** Paulu Lafarguovi.

Podle rukopisu

Přeloženo z angličtiny

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Londýn 11. června 92

Milý Barone,

napsal bych Ti o Schorlemmerovi už dřív, ale chtěl jsem se za ním nejdříve sám podívat. Podařilo se mi to teprve minulý týden; ještě týž den, ve středu, kdy se August s Paulem vydali na zpáteční cestu⁴¹⁴, jsem se vypravil do Manchesteru⁴²⁴. Od Gumperta, který ho ošetřuje, jsem už věděl, že leží, že je úplně apatický a že se mu pravděpodobně vytvořil na pravé plíci* rakovinný nádor. Tak jsem ho také našel; ke všemu lhostejný, na nic nereagoval, ale bolesti neměl žádné, jeho vědomí nebylo zcela jasné, často se mu zdálo, že je někde úplně jinde. Rozhovor trvajíc déle než 5—10 minut mu nedělal dobře (většinou při něm jen mechanicky opakoval to, co říkali druzí), a ze všeho nejvíc potřeboval klid. Nádor na plíci se rozrostl, kromě vyslovené ochablosti zjištěné při poklepu způsobil tlak na velké tepny a nervovou tkáň jednak porušení mozkové činnosti, jednak ochrnutí a otékání pravé paže — jako při vodnatelnosti. Nohy mu naproti tomu vůbec neotekly, má je ale nesmírně slabé, svaly ochablé a zchřadlé. Takhle může ležet ještě pár neděl, ale právě tak nám ho může nějaká komplikace každým dnem vzít. Naděje není přirozeně žádná. Všechny závažné okolnosti jsem už jeho rodině sdělil. O jeho značně rozsáhlé rukopisy je postaráno, může to ještě vést k zajímavým diskusím. Na popud Gumperta napsal závěť ještě včas.

Tak zase odchází jeden z našich nejlepších lidí. Ale už čtyři

* V orig.: levé.

roky to nebyl ten náš starý Schorlemmer, postupně ztrácel zájem o všechno, co přímo nesouviselo s jeho prací, a i ta ho namáhala, a přitom býval často ve špatné náladě následkem stupňující se nedoslýchavosti a choulostivosti vůči průvanu a nastuzení, po nichž se tato nedoslýchavost vždycky okamžitě zhoršovala. Loni jsem se ještě jednou pokusil přimět ho k cestě lodí do Irska a Skotska, ale již při malých potížích, které se naskytly během prvních čtyřiačtyřiceti hodin, se zhroutil a my se museli plánu vzdát. Nádor na plíci, který se teď jasně projevil, mnohé z toho vysvětluje, i tu slabost po březnové chřipce, již začala jeho poslední nemoc.

Můj překlad úvodu k anglickému „Utopickému a vědeckému socialismu“ je hotov; jakmile kniha vyjde (a není mi jasné, proč ještě nevyšla), pošlu Ti ji pro „Neue Zeit“.⁴⁰¹ Prozatím Ti posílám její italský překlad, druhé vydání vytisknuté v Miláně.

Tady se to hemží samými sjezdy. Tussy s Avelingem přijeli ve čtvrtek* ze sjezdu plynárenských dělníků v Plymouthu⁴²⁸. Dali tam tradeunionům starého ražení ten nejlepší příklad. Jeden *liberální* kandidát, který dal 10 liber na stávkou plynárenských dělníků, přesněji řečeno na stávkou jedné z jejich továrních sekcí, chtěl, aby se za to směl zúčastnit sjezdu jako čestný host, což se jinak obvykle připouštělo. Plynárenští ale řekli quod non, s buržoazními kandidáty nemáme nic společného a ten člověk nemá na našem sjezdu locus standi.

A pak jsou tady horníci.⁴³¹ Předevčírem tu byli u mne Němci, mezi nimi i jeden český soudruh**. Jako naschvál tu nebyla Tussy, aby mohla tlumočit a poradit. Stačí, abych Ti řekl, že ti lidé padli do rukou Juliovi, který anglickým a francouzským záležitostem vůbec nerozumí, nezná zdejší poměry ani lidi, ale musel předstírat, že všechno ví a všechno zná, a proto ty lidi jak jen mohl izoloval. Kromě toho měli ještě s sebou jednoho poangličtělého Němce, který nemluví žádným z těch dvou jazyků a patlá to se starými tradeuniony. Naštěstí byli Avelingovi přítomni poslední, nejdůležitější den. Angličané se veřejně zostudili; na kontinentě požadují 8hodi-

* 9. června.

** V orig. česky: český tovaryš.

nový pracovní den pro *všechny* na šachtě, a Angličané ho chtějí jen pro ty, kdo dělají pod zemí! Teď je to jasné, a Angličané, kteří se tak vytahovali s převahou své tradeunionistické organizace, si zlikvidovali tu svou reputaci sami.

Se srdečným pozdravem

Tvůj

Generál

Poprvé otištěno v knize

„Aus der Frühzeit des Marxismus.

Engels' Briefwechsel mit Kautsky“,

Praha 1935

Podle rukopisu

Přeloženo z němčiny

Engels Ludwigu Schorlemmerovi

do Darmstadtu

Londýn 16. června 1892

Milý pane Schorlemmere,

Váš dopis ze 7. t. m. jsem dostal. Také Gumpert mi 9. napsal, že dostal od Vás pár řádek. Dále píše o Carlovi*: „Stejně jako dříve nemá žádné bolesti, příjem potravy je dostatečný a spí vcelku dobře. Poslední dny byl značně apatický a rychle zapomíná vše, co se právě přihodilo.“ Jinak je prý na tom stejně. Protože jsem od té doby nic už od Gumperta nedostal, mohu si být jist, že nedošlo k žádné podstatné změně; chtěl jsem Vám poslat jen těchto pár řádek, abyste byl klidný.

Srdečné pozdravy Vám a celé Vaší rodině, k nimž se připojuje i paní Kautská.

Váš

B. Engels

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Carlu Schorlemmerovi.

Engels
Nikolaji Franceviči Danielsonovi
do Petrohradu

Londýn 18. června 1892

Vážený pane,

musím Vám poděkovat za Vaše velmi zajímavé dopisy z 24. března, 30. dubna a 18. května⁴³² a požádat Vás o prominutí, že jsem na ně neodpověděl už dříve. Byl jsem však tak zaneprázdněn, že jsem se nemohl věnovat ani na chvíli III. dílu* — doufám, že se ale příští týden k němu vrátím.

Domnívám se, že se ve skutečnosti plně shodujeme, jak pokud jde o fakta utvářející současnou hospodářskou situaci ve Vaší zemi, tak pokud jde o jejich význam. Jenom se mi zdá, že jste vzal různé *ironické* výrazy z mého posledního dopisu**, jako by byly míněny vážně, zvláště to, co jsem v něm řekl o různých věcech, sloužících koneckonců lidskému pokroku. V dějinách skutečně neexistuje žádný fakt, jenž by tak či onak nesloužil lidskému pokroku, i když to bývá strašnou oklikou. A tak je tomu možná i se současnou ekonomickou přeměnou Vaší země.

Chtěl jsem zvláště zdůraznit to, že loňský неурожай***, abych užil oficiálního termínu, není ojedinělý a náhodný jev, nýbrž nutný důsledek celého vývoje po skončení krymské války; že je to výsledek přechodu od občinového zemědělského hospodaření a od domácí patriarchální výroby k modernímu průmyslu; a že mi

* „Kapitálu“.

** Viz tento svazek, str. 342—345.

*** neúroda.

připadá, že tato přeměna musí nakonec ohrozit existenci zemědělské общины*³⁸⁰ a zavést kapitalistický systém i do zemědělství.

Z Vašich dopisů jsem vyrozuměl, že pokud jde o sama tato fakta, souhlasíte se mnou; pokud jde o to, zda se nám líbí nebo nelíbí, to je jiná věc, ale ať se nám líbí nebo ne, fakta budou přesto existovat dál. Čím více ponecháme stranou svou libost nebo nelihost, tím lépe budeme moci posoudit sama fakta a jejich důsledky.

Nemůže být pochyb, že nynější prudký rozmach moderního „*velkopřemyslu*“ v Rusku byl vyvolán uměle, ochrannými cly, státními subvencemi atd. Tak tomu bylo i ve Francii, kde ochranný systém existoval od Colbertových dob, ve Španělsku, v Itálii a od roku 1878 dokonce i v Německu; ovšem tato země průmyslovou přeměnu už téměř dokončila, když byla roku 1878 zavedena ochranná cla proto, aby kapitalisté mohli vnutit domácím zákazníkům tak vysoké ceny, že by jim to umožnilo prodávat v cizině pod výrobní cenu. A Amerika udělala přesně totéž, aby zkrátila období, po které američtí továrníci nebudou ještě schopni konkurovat rovnocenně Anglii. Nepochybuji, že Amerika, Francie, Německo, a dokonce i Rakousko budou s to dosáhnout takového postavení, aby mohly úspěšně bojovat s anglickou konkurencí na otevřeném světovém trhu, alespoň v několika důležitých druzích zboží. Už teď prolomily Francie, Amerika a Německo do určité míry průmyslový monopol Anglie, což je tu velmi znát. Dokáže Rusko dosáhnout téhož postavení? O tom mám určité pochybnosti, protože Rusko podobně jako Itálie trpí nedostatkem uhlí v oblastech příznivých pro průmysl a kromě toho, jak tak dobře objasňujete ve svém dopise z 12. (24.) března, musí se vyrovnávat s docela jinými historickými podmínkami. Ale tu vyvstává před námi jiná otázka: Mohlo by Rusko z roku 1890 existovat a udržet si své nezávislé postavení ve světě jako země čistě zemědělská, která by žila výhradně z vývozu obilí a kupovala za ně zahraniční průmyslové výrobky? A tu myslím, že můžeme s určitostí odpovědět: *ne*. Stomilionový národ, který hraje důležitou úlohu v dějinách světa, by nemohl za současných hospodářských a výrobních podmínek žít dále ve stavu, v jakém bylo

* občiny.

Rusko až do krymské války. Dříve či později, rozhodně však *někdy* mezi rokem 1856 a 1880, *muselo* dojít k zavedení parního stroje a obráběcích strojů, k pokusu vyrábět textilní a kovodělné výrobky moderními výrobními prostředky, alespoň pro domácí potřebu. Kdyby k tomu nebylo došlo, byla by Vaši patriarchální domáckou výrobu stejně zničila konkurence anglických strojů a výsledkem by byla — Indie, země hospodářsky podrobená velké ústřední dílně, Anglii. Ale i Indie reagovala na anglické bavlnářské výrobky ochrannými cly, a také ostatní britské kolonie, jakmile dostaly samosprávu, chránily ihned svůj vlastní průmysl před drtivou konkurencí mateřské země. Zaujatí angličtí autoři nemohou pochopit, proč anglický příklad svobodného obchodu je všude odmítán a proč se na něj odpovídá zaváděním ochranných cel. Nemají ovšem *odvahu* vidět, že tento nyní skoro všeobecný ochranný systém je — více nebo méně rozumný, v některých případech ovšem úplně hloupý — prostředek sebeobrany právě proti tomuto anglickému svobodnému obchodu, který přivedl anglický průmyslový monopol k největšímu rozkvětu. (Hloupý je např. v případě Německa, které se stalo velkou průmyslovou zemí na základě svobodného obchodu a kde jsou nyní ochranná cla rozšířena i na zemědělské výrobky a suroviny, což jen zdrazuje průmyslovou výrobu!) Nepovažuji tento všeobecný návrat k ochrannému systému za pouhou náhodu, nýbrž za reakci na nesnesitelný průmyslový monopol Anglie; *forma* této reakce může být, jak jsem řekl, přinejmenším nevhodná, ale že je tato reakce historicky nutná, to se mi zdá jasné a zřejmé.

Všechny vlády, i ty nejabsolutističtější, jsou *koneckonců* jen vykonavateli toho, co je za situace v zemi hospodářsky nevyhnutelné. To mohou dělat různě — dobře, špatně nebo průměrně; mohou urychlovat nebo brzdit hospodářský vývoj a jeho politické a právní důsledky, ale nakonec musí jít s vývojem. Zda byly prostředky, jimiž byla uskutečněna průmyslová revoluce v Rusku, pro ten účel nejvhodnější, to je jiná otázka, ale to by nás zavedlo příliš daleko. Pro můj účel stačí, podaří-li se mi dokázat, že tato průmyslová revoluce byla sama o sobě nevyhnutelná.

To, co říkáte o nutných průvodních jevech takových obrovských ekonomických změn, je úplně správné, ale platí to víceméně

o všech zemích, které tento proces prodělaly nebo ještě prodělávají. Vymrskání půdy — viz Amerika; mýcení lesů — viz Anglie, Francie a v dnešní době Německo a Amerika; podnebí se mění a řeky vysychají v Rusku pravděpodobně více než kde jinde pro rovinatý ráz země, která tyto ohromné toky zásobuje vodou, a proto, že tu neexistuje alpský rezervoár sněhu, který napájí Rýn, Dunaj, Rhône a Pád. Hroucení starých agrárních poměrů, postupný přechod ke kapitalistickému hospodaření na velkých farmách, to jsou procesy, které jsou v Anglii a ve východním Německu dokončeny a nyní probíhají i všude jinde. A mně se zdá nesporné, že velkopřemysl v Rusku zardousí zemědělskou občinu, nedojde-li k jiným velkým změnám, které by ji mohly zachránit. Je otázka, zda bude dost času k takové změně veřejného mínění v Rusku, která by umožnila naroubovat moderní průmysl a moderní zemědělství na общину* a zároveň ji tak přizpůsobit, aby se mohla stát vhodným a správným nástrojem pro organizování této moderní výroby a pro přeměnu takové výroby z kapitalistické formy ve formu zespolečenštěnou? Jistě připustíte, že než bude možno na uskutečnění takové změny třeba jen pomyslet, bude muset veřejné mínění Vaší země urazit pořádný kus cesty vpřed. Bude čas to provést než kapitalistická výroba, podporována účinky nynější krize, podryje общину* příliš hluboko? Nepochybuji o tom, že se община v mnoha krajích už vzpamatovala z rány, kterou dostala v roce 1861 (jak to popsal V. V.**⁴³³). Ale bude moci odolat neustálým úderům, které jí zasazuje průmyslový převrat, bující kapitalismus, rozpad domáckého průmyslu, zánik občinových práv na užívání pastvin a lesů, přeměna rolnického naturálního hospodářství v hospodářství peněžní a rostoucí moc, kterou mají кулаки*** a мироѣдъ†?

Ještě Vám musím poděkovat za knihy, které jste mi laskavě poslal, zvláště za Kablukova a Karyševa. Momentálně jsem tak zavalen prací, že jsem půl roku nebyl schopen přečíst si jedinou knihu v jakémkoli jazyce; schovám si ty knihy od Vás na dovolenou

* občinu.

** V. P. Voroncov.

*** kulaci.

† vydřiduši.

v srpnu. Co říkáte o Kablukovovi, je myslím naprosto správné, pokud mohu soudit, aniž jsem tu jeho knihu četl.⁴³⁴ Zemědělský dělník, který nemá vlastní nebo propachtovanou půdu, najde zaměstnání jen na část roku a musí, je-li placen *jen za tuto práci*, zbytek roku hladovět, nemá-li v té době práci jiného druhu; ale moderní kapitalistická výroba mu k tomu nedává nejmenší příležitost. V západní a střední Evropě se tato potřeba překonává, pokud to vůbec jde, takto: 1. Kapitalistický farmář nebo majitel půdy drží část dělníků na svém statku po celý rok a živí je pokud možno pouze svými produkty, aby vydával co nejméně hotových peněz. Tak se to dělá ve značné míře v severovýchodním Německu, v menší míře tady v Anglii, kde se ovšem dá při zdejších podnebí provádět dost zemědělských prací i v zimě. Kromě toho je v *kapitalistickém zemědělství* vždycky spousta prací, které se vykonávají také v zimě. — 2. To nejnutnější, čeho je ještě zapotřebí, aby se zemědělství dělníci přes zimu jakžtakž udrželi při životě, obstarávají dost často ženy a děti prací v nějakém novém odvětví domácího průmyslu (viz „Kapitál“, díl I, kapitola 13, 8, d⁴³⁵). Tak je tomu v jižní a západní Anglii a u drobných rolníků v Irsku a Německu. — Ovšem v období, kdy k této změně dochází, jsou zhoubné důsledky odtržení zemědělství od patriarchálního domácího průmyslu nejkřiklavější, a to se děje právě teď u Vás.

Dopis se mi už příliš protahuje, než abych mohl podrobně reagovat na Vaše psaní z 18. května, avšak zdá se mi, že i ta fakta, jež v něm uvádíte, dokazují zruinování rolnictva a vedle toho alespoň na nějaký čas vymrskávání půdy. Souhlasím s Vámi plně v tom, že obojí teď postupuje s rostoucí rychlostí. Zůstane-li nynější systém zachován, musí to skončit tím, že budou zruinováni jak *помѣщики*, tak *мужики** a že vznikne nová třída buržoazních vlastníků půdy. Ta otázka má však ještě jinou stránku, kterou, jak se obávám, Váš „*Вѣстникъ финансовъ*“ nevyzvedává. Je to stav veřejných financí. Poslední půjčka v Paříži (1891) měla vynést 20 miliónů liber št. Substitute to několikrát převýšila, ale tady se říká, že ve skutečnosti bylo vyplaceno jen 12 miliónů a 8 miliónů

* jak velkostatkáři, tak muži.

se do petrohradské státní pokladny vůbec nedostalo.²³⁶ Jestliže se to stalo ve Francii po Kronštadtu,²¹⁴ co se stane, až se bude muset jednat o nové půjčce? A může ta nová půjčka nechat na sebe dlouho čekat po těch obrovských obětech, k nimž přinutil státní pokladnu неурожай? Projeví se Vyšněgradskij jako Calonne, a přijde po něm nějaký Necker??

Upřímně Váš

*P. W. Rosher*²¹⁹

*Poprvé otištěno ruský v časopise
„Minuvšije gody“, čís. 2, 1908*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi do Hobokenu¹

Londýn 18. června 1892

Milý Sorge,

ani nevím, zda jsem Ti už potvrdil příjem Tvého dopisu s poštovní poukázkou z 28. dubna a příjem dopisnice z 3. května, měl jsem k vyřizování tolik korespondence a jiných věcí, že jsem poněkud vybočil z obvyklých kolejí. Peníze došly v pořádku, a tak jsem Mendelsonovi tu jeho polovinu vrátil.*

V druhé půli května byl u mne Bebel a zároveň s ním i Singer, který bydlel u Bernsteinových.⁴¹⁴ Čas nám utekl v báječné náladě a prohodili jsme všechno, co se ohledně německého hnutí prohodit mělo. S Bebelem se plně shoduji, máme takřka na všechno stejný názor nebo ke shodě snadno dospějeme, což ovšem v případě člověka, kterému to tak dobře myslí a který nejenže správně rozpoznává fakta, ale je i podivuhodně teoreticky vyspělý, nebylo po celá ta dlouhá léta nijak těžké. Singer má velký praktický postřeh a počíná si obratně na užším úseku; jakmile jde o něco většího, mohl by se dozajista říznout, ale uznává otevřeně Bebelovu převahu a podřizuje se bez odporu jeho vedení. Oba nejenom poznali, ale přesvědčili se i v praxi, že Liebknecht už ze sebe vydal absolutně všechno a stal se pro stranu skutečnou překážkou. Už celá léta stagnoval, zatímco strana nesmírně vyžívala i teoreticky, jak to ukazuje celá literatura (dokonce ty žurnálky, nad kterými jsem byl v takových rozpacích). Věděl jsem to už dávno, ale co se dalo dělat? Když byl zrušen zákon proti socialistům⁵⁵, byl Liebknecht

* Viz tento svazek, str. 381.

jako redaktor „Vorwärts“, který teď tak příšerně rediguje, absolutně nepostradatelný, a smůla je v tom, že teď ho nemůžeme odstranit, aniž by tím vznikly větší škody, než jaké dnes působí on sám. Radil jsem jim, aby mu pokud možná slušnou formou nabídli penzi, ale on se tomu vzpírá, nehledě na další potíže. Zatím je třeba nechat věcem volný průběh, strana je teď naštěstí tak silná, že už něco vydrží, a nakonec se pro všechno vždycky najde nějaké řešení, tak či onak.

To všechno je přirozeně *přísně důvěrné*, píšu to *jen Tobě*. Kam až to ale došlo, můžeš posoudit z toho, že Liebknecht vidí ve všech členech představenstva strany soupeře, kteří proti němu intrikují, snad až na Singera, ale ten má v té věci stejně jasno jako všichni ostatní. Je mi Liebknechta velmi líto, však jsem to už dávno předvídal, stejně si to zavinil sám svou umíněností. Naši lidé by mu všichni rádi pomohli odejít se ctí, a tak můžeme jen doufat, že to nakonec uzná sám.

Byli u mne několikrát delegáti německých a rakouských horníků, kteří přijeli na zdejší mezinárodní kongres⁴³¹; 2 Vestfálci, jeden Porýňan od Saary, jeden Sas a jeden Čech. Většinou sympatičtí, schopní lidé, stejně jako byl velmi zdatný chlapík Siegel, který teď pracuje ve Skotsku. Horníci pro nás znamenají skvělou posilu, jsou to všechno chlapi jako řemen, většinou sloužili ve vojsku a mají volební právo. Brzdou je ta spousta přivandrovalých vasrpoláků⁴³⁶ a Poláků (okres Dortmund 22 000, okres Essen 1600—1800) — všichni to jsou ultramontáni, hloupí jako necky, ale to je jen přechodné zlo, časem proud strhne s sebou i je a pak budou oni tím jitrčím elementem v Horním Slezsku, Poznaňsku a západním Prusku.

O tom, jak se při těch vašich presidentských volbách čachruje s hlasy, bych se moc rád dověděl něco bližšího, dřív jsem nemohl modus operandi tolik sledovat, teď na to dávám pozor.⁴³⁷ Jakmile člověk jednou pronikne do podrobností, vyzná se v tom i později.

V Tvé záležitosti jsem zatím Dietzovi nepsal, za prvé s články nejsem ještě hotov, za druhé jsem mu musel psát kvůli novému vydání „Postavení dělnické třídy v Anglii“, které u něho brzy vyjde, a nechtěl jsem tedy ty dvě věci spojovat, za třetí mi Bebel řekl, že pro

Dietze neznamenal přetiskování z „Neue Zeit“ celkem žádný zvláštní obchod, a za čtvrté je úplně možné, že se já a Bebel sejdeme osobně s Dietzem v srpnu ve Stuttgartu. Jsem si ale jist, že Tvou práci rádi znova přetisknou, zvlášť když dodáš nový materiál a tím ji o $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{2}$ rozšíříš. Kdybych se s Dietzem nedohodl (jsem ale přesvědčen, že ano), vezme knihu berlínského nakladatelství Vorwärts. Podle mého názoru by se měla práce rozšířit tak, že by se hlavně doplnil faktický materiál, přičemž v *knize* bys pak mohl mluvit o těch hloupostech německé Socialistické dělnické strany²⁸ otevřeněji, než jsi pokládal za správné v „Neue Zeit“.⁴³⁸

Mám radost, že se Tvé paní vede líp. Tady si taky zima zařádila, hlavně chřipkou. Náš přítel Schorlemmer se už ze svého záchvatu nevzpamatoval, má teď rakovinu plic, takže už asi nevstane. Když jsem byl před 14 dny za ním,⁴²⁴ ležel, chudák, upoután na lůžko; slábne fyzicky i duševně, našťastí však nemá žádné bolesti. Doufáme jen, že to tak zůstane až do bohužel nevyhnutelného brzkého konce.

Srdečné pozdravy Tobě a Tvé paní od Louisy a
Tvého

B. Engelse

Psala mi několikrát Florence Kelleyová-Wischnewetzská.

*V plném znění otištěno poprvé
rusky v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína

Londýn 20. června 92

Milý Auguste,

přikládám „Judenflinten“⁴³⁹ v zapečetěné obálce, protože by je mohli zkonfiskovat, kdybych je poslal pod křížovou páskou.

Se Schorlemmerem je to stále stejné. Byl malátný, když jsem přijel, apatický, vědomí měl poněkud zakalené, jinak bolesti žádné. Gumpert píše, že nádor na plíci se pomalu, ale bez ustání rozrůstá a že úměrně tomu je narušována mozková činnost (tlakem na velké žíly přivádějící krev z horní poloviny těla zase do srdce), paměť slábne a stupňuje se apatičnost. Potravu však stále ještě přijímá v dostatečné míře. Tak to může trvat ještě nějakou dobu, jestliže do toho nic nepříjde.

Že se Warken ještě drží v *Sársku*, tomu se nesmíš divit, když se Schröder může ještě udržet v *Porúří*. Napsal jsem Siegelovi pár řádek a informoval ho o tom, co ti Bunte řekl o jeho útěku.* Tento dopis poslal Siegel Schröderovi zároveň s vlastním, velmi upřímným dopisem, ve kterém uváděl, že Bunte byl přistižen při defraudaci; Schröder mi dal oba dopisy přečíst, Siegelův i ten můj. Je-li to s tím Buntem pravda, to nevím. V každém případě vidíš, že je Schröder stále pevný v kramflekách. U tak mladého hnutí, jako je hornické, si člověk musí dvakrát rozmyslet, jestli by nebylo lepší nechat tak nespolehlivé chlapíky, jako jsou Schröder a Warken, nějakou dobu, aby se sami zkompromitovali, alespoň tak dlouho, dokud proti nim nebudeme mít v rukou pádná, hmatatelná fakta.

* Viz tento svazek, str. 395–396.

A pak je to stará písnička, že tam, kde hnutí teprve vzniká, bývají často ti předáci, kteří se jako první protlačí do popředí, kariéristi a lumpové.

Bax je teď redaktorem „Justice“, až do konce července, teď je z toho docela slušný list; včera v něm slušně mluvili o Avelingových projevech v Aberdeenu⁴²⁹ a spustili bandurskou proti osobním tahanicím (tedy nepřímě proti Hyndmanovi).⁴⁴⁰ Však si sem Bax hned včera přiběhl pro uznání, což Čarodějka se svým jemným čichem předpověděla, jakmile dostala ten list do rukou. Kam tím Hyndman vlastně míří, to mi není ještě úplně jasné. S největší pravděpodobností vidí, že je se svou dosavadní politikou v háji a musí provést obrát. Jeho list je ztrátový, jeho Sociálně demokratická federace⁶⁴ se na celkovém růstu zdejšího hnutí zdaleka nepodílí tak, aby jí to dalo právo převzít vedení; jeho konkurenční boj s fabiány³⁰ neprobíhá také úspěšně — právě naopak, jeho zahraniční spojenci — Brousse a Gilles — ho dostali do bryndy a pak se na něho vykašlali. Zkrátka, je velmi dobře možné, že pokládal za správné změnit taktiku a rád by se pak s námi sblížil. To by nebylo vůbec příjemné, protože jsem řekl každému, kdo měl uši k slyšení, že je mi Hyndman jako nepřítel (kdy se dohromady na nic nezmůže) mnohem milejší než jako přítel (kdy bychom na něho museli neustále dávat pozor, a tím by se ztratila spousta času)*. Na tuhle cestu ho mohlo zatlačit i to, že ztratil všechny vyhlídky na zvolení v Chelsea, kde chtěl nahradit sira Ch. Dilkea, kde ale při volbách do rady hrabství⁴⁴¹ dostal kandidát Quelch, kterého tam Hyndman nastrčil na zkoušku, jenom 153 hlasů a kde se od té doby vzdal veškeré naděje. V každém případě bude Hyndman sotva moci pokračovat v srpnu v témže listě svým starým tónem, od kterého se Bax tak otevřeně distancoval, a ostatně to ani udělat nemůže a nesmí, chce-li úspěšně konkurovat fabiánům. Nu, uvidíme.

Tady je volební kampaň v plném proudu⁴⁴² a toryové a liberální unionisté¹⁰³ přímo rozhazují peníze, aby finančně vyzbrojili dělnické kandidáty a připravili tak liberály o hlasy. Champion, který je v téhle věci jedním z hlavních agentů toryů, nabídl Ave-

* Viz tento svazek, str. 167—168.

lingovi prostředky k tomu, aby mohl vystoupit v Northamptonu proti Labouchèrovi, ale Aveling to přirozeně odmítl. Mezi dělnickými předáky je v důsledku téhle finanční návnady rušno jako v úle, a ti poctivci, kteří si myslí, že na tom snad něco trhnou, se usilovně snaží přesvědčit své svědomí, že přece jen existuje nějaký čestný způsob, jak vzít od toryů peníze a nemuset se přitom červenat — přičemž většina jich ovšem rudne v obavách, že si tím nakonec víc uškodí, než pomůže. Když člověk ví, jak dalece je zdejší politický život prolezlý parlamentní korupcí, diví se jen, že si ti lidé zachovali alespoň krapet studu.

Horlacherliesl má ovšem s Čarodějkou hodně společného, ale Čarodějku mám přece jen ještě raději. Třebaže Anzengruber místy ty své rakouské sedláky idealizuje, třebaže je pozadí, na němž se odehrávají jeho vynikající scénky, velice omezené, přesto pociťuje čtenář lítost, že takový skvostný národ je oddělen od ostatního Německa, a cítí, jak nezbytné je, aby se s ním zase spojil, což ovšem můžeme uskutečnit jenom my.

Teď bych rád napsal ještě několik řádek té neplacené účetní, paní Julii⁴⁴³, abych jí poděkoval za poslední dopisy, bohužel jsem na ně ještě neodpověděl, mám totiž práce až nad hlavu. Musím napsat ještě dva dlouhé a tak trochu choulostivé dopisy a pak je třeba, abych se konečně znovu pustil do III. dílu*. A tak musím nechat stranou veškerou korespondenci, která mi působí toliko potěšení, a vyřizovat jen pracovní záležitosti. Zastaň se mě tedy u své paní, aby se na mne příliš nehněvala. Já to napravím, pokud možno ještě než přijedu do Berlína, nebo pak přímo tam; moc se těším na to, až se s ní seznámím, vím předem, že si budeme velmi dobře rozumět. Tak tedy srdečný pozdrav jí i Tobě od nás obou.

Tvůj starý

Generál

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* „Kapitálu“.

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Londýn 25. června 92

Milý Barone,

pokud jde o tu záležitost se jménem, špatně jsi mi rozuměl, myslíš-li, že bych pokládal přijetí Tvého návrhu za oběť, kterou by Ti Louise přinesla.* Chtěl jsem Ti jen naznačit, že za dané situace bys podle mého názoru neměl s podobným požadavkem přicházet Ty. Louise skutečně udělala pro Tebe víc, než se od ní mohlo požadovat, a nadto Tě tady přijala tak, jak jsi to zřejmě ani sám neočekával. Díky tomu jste se Vy dva mohli, jakož i my s Vámi, stýkat ve společnosti volně a nenuceně. Proč potom musíš křísit kvůli takové maličkosti zas tu starou historii? Společenské postavení rozvedené ženy je beztak dost nepřijemné, musí přece podle dnešních pojmů nejprve dokázat, že *ona* není tou „provinivší se stranou“, aby byla rehabilitována před celým světem. A nemyslíš, že se to musí rozvedené ženy velmi dotknout, když její rozvedený muž po ní chce, aby přestala na veřejnosti používat svého zákonného jména a převzala jiné, přičemž jí navíc rovnou určuje jaké?

O zvyklostech rozvedených žen, jak o nich píšeš, mi není nic známo. Vím jen, že Johanna Mockelová, provdaná a rozvedená Matthieuxová, později Kinkelová, figurovala po rozvodu až do svého sňatku s Kinkelem jenom jako J. Matthieuxová, i na publikovaných písních, které složila atd.

Pokud jde o Schackovou, využila prostě aristokratického pri-

* Viz tento svazek, str. 382–383.

vilegia, které jí dává pruské zemské právo: část II, odstavec I, § 740: „Nebyla-li (rozvedená žena) prohlášena za provinivší se stranu, může znovu postoupit *do vyššího stavu*, do něhož patřila před sňatkem.“ A § 741: „Zpravidla má žena, *zvláště v případě uvedeném v § 740*, právo si vybrat, zda opět přijme své dívčí jméno nebo si ponechá jméno vdovské.“ I tehdy, kdyby se Schacková stala nebo zůstala Švýcarkou, mohla by v Prusku využít tohoto práva a odvolávat se na ně i mimo Prusko.

Wischnewetzská se svého jména Kelleyová *nikdy* nevzdala, a když se teď vzdá jména Wischnewetzská, může to udělat proto, že v Americe se bere za základ anglické obecné právo, a podle toho, jak říká Sam Moore, a man's name is what he is known by*, a může se tedy libovolně měnit.

To všechno tedy vůbec neplatí pro Louisu, protože je připoutána k rakouskému policejnímu státu, který jí nedovolí, aby používala jiného jména než Tvého.

Proč by ale teď měla z ničeho nic, kvůli Tobě, veřejně používat jiného jména než svého, jež jí patří podle zákona? Copak musí být každá veřejně činná Kautská Tvou ženou? A protože svět nezná křestní jméno Tvé nynější ženy, nemusela by se pak i Tvá matka odlišit jiným jménem, aby bylo jasné, že nejde o Tvou ženu? Svět se dělí na dvě části: na ty, kdo Tvou ženu znají, a ty, kdo ji neznají. Ti první *vědí*, že londýnská Louise Kautská, ta z „Arbeiter-Zeitung“ a „Arbeiterinnen-Zeitung“, *není* Tvá žena. A těm druhým změna jména, kterou navrhuješ, absolutně nic neřekne, protože nemohou vědět, že Tvá žena je „rozená“ tak či onak.

Řekl jsem Louise, že už se k tomu nehodláš vracet. Obávám se, že u ní tomu tak není, bojím se, žeš vzkříšením té staré záležitosti probudil příliš starých vzpomínek, než aby se mohly jen tak snadno zapomenout. Svým požadavkem jsi se Louisy hluboce dotkl, bojím se, že víc, než abys to teď mohl zase napravit. Nosila to celou tu dobu v sobě a teď Ti chce sama napsat.

Sonnenschein chce ten anglický „Vývoj“** odložit, až bude *po* volbách⁴⁴². Pak tu ale u nás nastane okurková sezóna, a do konce

* platí to přijmení, pod nímž je člověk znám.

** B. Engels, „Vývoj socialismu od utopie k vědě“.

září z toho nebude teprve nic. Napíšu tedy znova Sonnenscheinovi, abych od něho dostal *přesné* údaje, a pošlu Ti pak rukopis,⁴⁰¹ který můžeš zatím dát do sazby, ale *nesmíš uveřejnit* před datem, které Ti sdělím.

O našem ubohém Schorlemmerovi nemám žádné nové zprávy, což znamená, že k žádným podstatným změnám nedošlo.

Srdečně Ti děkuji za informace v záležitosti Sorge-Dietz.⁴³⁸ Mělo to pro mne velký význam, protože mi Sorge nepsal, jak pokračuje jednání, které vedeš, a to jsem právě potřeboval vědět, než jsem sám mohl pro to něco udělat. Dietz se příliš orientuje na hromadný odbyt. Chce-li být vydavatelem *vědeckých* socialistů, musí zřídit oddělení, kde bude místo i pro knihy, u kterých bude odbyt trvat delší dobu. Jinak se bude muset najít jiný vydavatel. Skutečně vědeckou literaturu není možné prodávat v desetitisícovém nákladu, a *vydavatel* se podle toho musí zařídit.

Ve volbách je tu ještě velký zmatek. Svou *první* lekci ale liberálové od dělníků určitě dostanou.

Tvůj

Generál

Poprvé otištěno v knize

„Aus der Frühzeit des Marxismus.
Engels' Briefwechsel mit Kautsky“,
Praha 1935

Podle rukopisu

Přeloženo z němčiny

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Náš dobrý Schorlemmer dnes ráno pokojně zesnul. Zítra tam
jedu.⁴⁴⁴

Nekrolog vyjde ve „Vorwärts“.*

Tvůj
B. E.

[Londýn] 27. června 92

Poprvé otištěno v knize
„Aus der Frühzeit des Marxismus.
Engels' Briefwechsel mit Kautsky“,
Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* B. Engels, „Carl Schorlemmer“.

Engels Ludwigu Schorlemmerovi

do Darmstadtu

203, Hich Street, Oxford Road
Manchester 30. června 1892

Milý pane Schorlemmere,

první zprávu o Carlově* smrti 27. t. m. jste již od Gumperta dostal. Přijel jsem včera sem⁴⁴⁴ a zjistil, že na přání lékařů byla provedena pitva, při níž byla nálezem plně potvrzena předchozí diagnóza: rakovina v pravé plíci. Pohřeb se bude konat na přání profesorů, kteří se chtějí spolu se studenty zúčastnit, ale ve čtvrtek nemohou kvůli nějaké důležité zkoušce, až v pátek** v půl dvanácté. Gumpert dal už dělat věnec, který jste si telegraficky objednal, na stuze bude: Svému milovanému Carlovi — matka a sourozenci.

Jménem představenstva Sociálně demokratické strany Němec-ka tam položím věnec také já.

Dnes odpoledne jsem dal jakžtakž do pořádku papíry, pokud se týkaly pracovních záležitostí, takže mohu s vykonavateli zá-věti*** projednat to nejdůležitější. I rukopisy jsem pokud možno uspořádal, je jich poměrně hodně, ale něco z toho je už možná v tisku.

Carla jsem už neviděl, když jsem tam dnes ráno zašel, byla rakev už zašroubována.

V jedné věci můžete být všichni naprosto klidní, dostalo se mu toho nejlepšího ošetření, jaké by nikde jinde nemohl mít, a rovněž se sotva najde druhý člověk, u něhož by nemoc probíhala tak

* Carla Schorlemmera.

** 1. července.

*** Philippem Klepschem a Ludwigem Sieboldem.

bezbolestně a který by skonal tak pokojně. Nám zbývá jen povinnost zachovat jeho památku ve svých srdcích a ctít ji před celým světem. Zítra pošlu nekrolog* do „Vorwärts“. Velmi dobrý nekrolog z „Manchester Guardian“, který Vám poslal Gumpert, napsal dr. Schuster. Byl Carlovým žákem a v poslední době i jeho kolegou jako profesor fyziky.

Zatím sbohem. V pátek budete v duchu s námi a já zas určitě budu myslet i na jeho matku a sourozence. Naše společná ztráta je těžká a bolestná, ale už po několik měsíců to bylo jediné východisko. Tím se musíme utěšit.

Posílám srdečný pozdrav Vaší matce a všem jeho sourozencům.

Váš

B. Engels

Po pohřbu Vám znovu napíšu.**

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* „Carl Schorlemmer“.

** Viz následující dopis.

Engels Ludwigu Schorlemmerovi
do Darmstadtu

203, High Street, Oxford Road
[Manchester] 1. července 1892

Milý pane Schorlemmere,

píšu Vám ihned po Carlově* pohřbu, který se konal dnes dopoledne. Průvod byl impozantní, jako první jely vozy osobních přátel včetně vykonavatelů závěti**, dr. Gumperta a Carlova domácího, potom následovali profesori z Owensovy koleje⁴²⁶, kteří přišli takřka všichni, rovněž Roscoe, a pak hodně bývalých i nynějších žáků. Vykonavatelé závěti požádali pana Steinthala, unitářského kazatele (unitáři mají blízko k našim svobodným obcím⁴⁴⁵), aby řídil pohřební obřad a pronesl nad hrobem pár slov, čehož se také velmi dobře zhostil — byl to Carlův dobrý známý. Nebude-li jeho řeč zítra ráno v novinách, pošle Vám ji Gumpert v opisu. Věnců bylo hodně a byly velmi krásné, kromě těch od rodiny a představenstva strany z Berlína tam byl také krásný obrovský věnec s nápisem: Manchesterští Němci svému slavnému krajanovi; věnec od jeho bývalých žáků, další od studentů z jeho posledního kursu, od jeho kolegů atd.

Když jsem přijel, ptali se mě, zda nemám nějaké námitky proti zamýšlenému uspořádání pohřbu, jež připomínalo alespoň do určité míry pohřeb církevní. Domnívali se, že to nejlépe odpovídá tomu, co

* Carla Schorlemmera.

** Philippa Klepsche a Ludwiga Siebolda.

by si přála rodina. Nemohu říci, že by se mi ten plán obzvlášť líbil. Ale poměry tady v Manchesteru jsou už takové, že mi nezbylo než říci: rozhodnout musí vykonavatelé závěti, a když už se má obřad konat v tradičním rámci, pak se ovšem pro to nejvíc hodí Steinthal, a skutečně se toho zhostil velice dobře. Kdybych byl protestoval, prosadil bych možná čistě necírkevní pohřeb. Ale za prvé jsem nevěděl, zda by to tak vyhovovalo *všem* členům Vaší rodiny. Za druhé by pak veškerá odpovědnost padla na mne, musel bych tam *sám* promluvit jako jediný řečník a do popředí by se nedostal chemik, nýbrž *sociální demokrat* Schorlemmer; v tom případě bylo přece jen lepší sociálního demokrata nezdůrazňovat, aby se dostalo plného uznání chemikovi. Celý anglický buržoazní tisk by byl řekl, že jsem využil Carlovy smrti k bezúčelné a zbytečné socialistické demonstraci před publikem, které se staví vůči *mně* a socialismu chladně či dokonce nepřátelsky, avšak z úcty k otevřenému hrobu bylo přinuceno mlčet. A jestliže se mi protiví všechny demonstrace, dokonce i ty, jež musí být, pak se mi teprve přičí udělat z pohřbu drahého přítele provokativní shromáždění. Kdyby to byl Carl nařídil v závěti, bylo by tomu ovšem jinak. Takto ale mluvily šarlatové stuhy s nápisem „Od představenstva Sociálně demokratické strany Německa“ dostatečně hlasitě, odrážely se výrazně od bílých květin a stuh ostatních věnců a byly beztak už samy hrubým narušením anglických mravů.

Dnes jsem ukázal jednomu z vykonavatelů závěti (oba jsou Němci), panu Philippu Klepschovi, veškeré písemnosti, dali jsme ještě něco do pořádku a prohovořili to nejnutnější, takže se mohu zase zítra vrátit do Londýna.

Závěť musí být nejprve zaregistrována pozůstalostním soudem a musí být zaplacená dědická daň. Teprve pak bude možné učinit další kroky.

Dohodl jsem s panem Klepschem, že rodinná korespondence Vám bude vrácena. Kdybyste si chtěli ponechat na památku ještě něco jiného, napište prosím jemu:

Ph. Klepsch,

adr. Stadelbauer a spol., Manchester.

Navrhl jsem mu také, aby pro Vás uschoval, pokud si to budete

přát, různá díla, která jsme mu s Marxem věnovali a jež jsou opatřena naší dedikací.

Ohledně rukopisů a nakladatelských smluv přistě.

Zdravím srdečně Vaši matku a celou rodinu.

Váš

B. Engels

*Poprvé otištěno ruský
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Stanisławu Mendelsonovi

do Londýna

122, Regent's Park Road, N. W.
[Londýn] 4. července 92

Milý občane,

právě jsem dostal od Bebela dopis se sdělením pro Vás, které Vám okamžitě posílám.⁴⁴⁶ Doufám, že dostanete peníze prostřednictvím Deutsche Bank (která má, myslím, zde v Londýně pobočku) a že budete s to rozluštit Bebelovo písmo. Jestliže ne, vraťte mi laskavě dopis, abych jej mohl přepsat internacionálnějším písmem.

Posíláme s paní Kautskou pozdrav Vaší paní.

Váš

B. Engels

Bebel neměl Vaši adresu právě po ruce, proto poslal to bankovní vyúčtování z prodeje mně.

*Poprvé otištěno ruský
v Marx-Engels, Sočíněníja,
2. vyd., sv. 38, Moskva 1965*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína

Londýn 5. července 92

Milý Auguste,

zakazuješ mi, abych Ti psal⁴⁴⁷, což znamená, že se mám vzdát jediné korespondence, kterou vždycky vyřizují s radostí, a místo ní sypat z rukávu dopisy, které mě otravují. V tom Ti ale nehodlám vyhovět.

A i kdybych byl tak poslušný, musel bych se namíchnout kvůli těm kolosálním pitomostem, které napsal „Vorwärts“ o zdejších volbách.⁴⁴⁸ Bylo by hanba přejít to prostě mlčením. Vždyť „Vorwärts“ udělal z jižního Paddingtonu *venkovský okres* Londýna — z toho jižního Paddingtonu, který leží uprostřed města trochu na sever od Hyde Parku a západně od Regent's Parku a kde se dá „venkovem“ nazvat jen těch několik zelených parků — tak venkovských jako Dönhoffplatz*!

Anglie, jak si ji představuje „Vorwärts“, existuje jen ve fantazii pisatele. Náзор, že toryové jsou dnes dělníkům nakloněni víc než liberálové, je opak skutečnosti. Naopak, všechny manchesterské liberální předsudky z roku 1850⁴⁴⁹ vyznávají dnes už jenom toryové, zatímco liberálové velmi dobře vědí, že musí stůj co stůj získat dělnické hlasy, chtějí-li nadále existovat jako strana. Toryové, protože jsou hlupáci, se mohou čas od času nechat nějakou osobností, jako je Disraeli, přemluvit k odvážným kouskům, čehož liberálové nejsou schopni; ale nemají-li osobnost, vládnou u nich takoví hlupáci jako právě teď. Toryové už nejsou pouhým přívěskem velkostatkářů,

* Náměstí v centru Berlína.

jako byli až do roku 1850; synové Cobdenů, Brightů atd., velkých buržoů a odpůrců obilních zákonů,⁴⁵⁰ přešli všichni v letech 1855 až 1870 do toryovského tábora a síla liberálů je teď v malé a střední buržoazii, která nepatří ke státní církvi. A po Gladstonově zákonu o Home Rule z roku 1886⁴⁵¹ přešly i poslední zbytky whigů a *starých* liberálů (buržoové a inteligence) k toryům (jako odštěpení liberálové nebo liberální unionisté⁴⁵³).

Proto musí liberálové dělat dělníkům zdánlivé nebo opravdové ústupky — ty zdánlivé především. A přesto jsou příliš hloupí, než aby věděli, *čím* začít, a mnozí jsou navíc příliš vázání svou minulostí.

Volby zatím probíhají úplně tak, jako kdybychom je byli objednali. Liberálové získávají mírnou většinu, na mnoha místech dokonce ve srovnání s posledními volbami hlasy ztrácejí, takže mohutná liberální vlna, která měla strhnout Anglii, není zatím znát. Dnes je velmi důležitý den, jeho výsledky jistě rozhodnou; jestliže dnes liberálové výrazně zvítězí, zažene to kolísajícího filistra — a to je početné stádo — na jejich stranu, a pak mají vyhráno. My potřebujeme, aby liberálové získali mírnou většinu (včetně Irů), aby byl Gladstone na Irech závislý — jinak se totiž na ně vykašle, pokud se bude moci bez nich obejít.

Skvělé ale je, že ve West Hamu, ve východní části Londýna, dokázal dělnický kandidát Keir Hardie — jeden z mála, kteří nevzali od liberálů žádné peníze a k ničemu se jim nezavázali — zatím jako jediný udělat z konzervativní většiny v posledních volbách (přes 300 hlasů) antikonzervativní většinu 1200 hlasů. A taky je velice dobré, že jinde — v Aberdeenu atd. — dostali dělníci kandidáti, kteří vystupovali *proti* liberálům a konzervativcům, až 1000 hlasů. Nezávislá dělnická strana už klepe na dveře.⁴⁵²

Jsou tu tři druhy dělnických kandidátů:

1. ti, které platí toryové, aby připravili o hlasy liberály. Takřka všichni propadnou a vědí to.

2. ti, kteří berou peníze od liberálů a musí jim za to sloužit. Kandidují většinou na místech, kde nejsou žádné vyhlídky na úspěch. K nim patří i lidé, kteří jsou, jako např. horníci kandidáti, liberálové svou povahou.

3. opravdoví dělníci kandidáti, kteří jednají na vlastní pěst

a neptají se, zda vystupují proti liberálům nebo toryům. Z těch akceptují liberálové ty, které akceptovat *musí* (Keira Hardieho a Burnse), a proti ostatním pracují. Ve Skotsku je takových kandidátů *hodně*. Jaké mají vyhlídky, to se dá těžko říci. Buď zdrav. Vyříd srdečný pozdrav své paní.

Tvůj starý

B. E.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnja,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Londýn 5. července 92

Milý Barone,

v sobotu jsem se vrátil z Manchesteru⁴⁴⁴; Schorlemmer byl pochován v pátek. Chceš-li nekrolog pro „Neue Zeit“, bylo by přede vším třeba najít nějakého chemika, který by přístupnou formou vyložil podstatu jeho objevů a jeho význam pro vědu. To by bylo určitě velmi dobré, ale musí to být někdo, kdo zná dějiny organické chemie v 50. a 60. letech.

Jsem ovšem povinen referovat Ti o tom, jak se Louise dověděla o návrhu, který jsi jí hodlal učinit.⁴²⁰ Když jsem dostal Tvůj dopis z 13. 5., pokládal jsem přece jen za vhodné opatrně si s ní pohovořit, ačkoli jsem byl hned toho názoru, že nemá důvod s Tebou souhlasit. Notabene, jako by to byl *můj* nápad: zda by nepokládala za správné připojit ke svému jménu, aby ji nezaměňovali s někým jiným, své dívčí jméno, tak jako to v západním Německu a ve Švýcarech dělávají často i manželé, muži i ženy. Tázavě se na mne podívala a řekla: jen se nenamáhej, já vím, co za tím vězí, s tím přišel Karel a toho k tomu vyprovokovala jeho matka. Nedala si to vymluvit. Naopak, po nějaké době to vyprávěla Gině jako hotovou věc a Gina jí pak řekla — úplně bezelstně a přirozeně, jak to za daných okolností snad ani jinak nemohlo být — žes to napsal také Edovi, a pak si o tom spolu promluvily.

Když mi to pak Louise vyčetla, nezbylo mi prakticky nic jiného než jí přečíst příslušné místo v Tvém dopisu ze 13. 5.; byl tak alespoň konec všem dalším dohadům a spekulacím a celkem se mi podařilo ji tak uklidnit. Navíc mi připadalo, že je to místo záměrně psáno tak, abych s ním mohl Louisu v případě nutnosti seznámit.

Tak to tedy bylo. Ale nemohu vůbec říci, že by mě to obzvlášť mrzelo. Jakmile jsi mě totiž pověřil, abych se poradil s Tussy, a zároveň jsi o tom napsal Edovi, byla jasná jedna věc: jestliže o tom věděli čtyři lidé, kteří se vídají s Louisou takřka denně, nemohlo dlouho trvat, aby se před ní někdo nepodřekl, a pak by to bylo desetkrát horší, protože by řekla: Tak vy tedy o mně rozhodujete za mými zády ve věcech, které se týkají jen mne atd.

Dopis, který Louise psala, mi ovšem přečetla, tj. přečetla mi koncept, když už byl dopis pryč. Na něm jsem si znovu ověřil, že třetí osoba se nikdy nemá plést do osobních záležitostí lidí, kteří jsou nebo byli manželi, protože nikdy neví, co všechno se mezi nimi přihodilo. Tak jsem se například teprve z dopisu dověděl, že jste se radili a rozhodli ohledně budoucího Louisina jména už tehdy, když jste začali uvažovat o rozvodu. Je-li tomu tak, a nemám důvod o tom pochybovat, pak lituji, že jsem to nevěděl dřív. Požádal bych Tě pak, ihned a aniž bych se s někým radil, abys to pro všechno na světě nechal být.

Vidíš, že ten dopis napsala Louise naprosto sama, a znáš její samostatnost natolik, abych Tě tím nemusel zvlášť ujišťovat. Nepřísluší mi soudit o tom dopise, k tomu nejsem ani povoláný, ani kompetentní, jsou to osobní záležitosti mezi rozvedenými manželi; mohu říci jen tolik: pokud jde o mne, nemá tato příhoda žádný vliv na moje vztahy k Louise ani k Tobě.

Německý úvod⁴⁰¹ Ti posílám dnes pod křížovou páskou *doporučeně*. Sonnenschein chce vydat tu knížku až v září, a tak prosím, abys to tam u Vás *nedával* do „Neue Zeit“ *před 1. zářím*, pak kdy budeš chtít, načekal jsem se na toho kašpara tolik, že je mi to teď už jedno. Bohužel německý text je jen odlesk originálu, anglicky to má mnohem větší švih a bude se Ti to víc líbit.

Srdečně děkuji za informace v Sorgově věci.⁴³⁸ Vyřídím to, jakmile budu mít trochu klidu.

Volby tu zatím probíhají výtečně.⁴⁴² Liberálové vítězí, ale půjde-li to tak jako dnes, zvítězí jen *slabou* většinou, tzn. zůstanou závislí na Irech, a to je dobře, protože jinak by je Gladstone znova napálil, a irská otázka by se vlekla do alelujá. Včerejší hlasování ukazuje, že většina přechází k liberálům, ale po obrovské liberální

vlně, která měla všechno zaplavit a se kterou gladstonovci počítali, není ani stopy. Naproti tomu liberálům už zatápí teprve vznikající labouristická strana.⁴⁵² *Jediný* kandidát, který získal ohromnou většinu hlasů, je Keir Hardie v Southwest Hamu, jeden z těch mála dělnických kandidátů, kteří nevzali od liberálů *žádné* peníze a nezavázali se jim v ničem k poslušnosti. Naproti tomu na jiných místech připravili dělničtí kandidáti liberály, pokud s nimi soutěžili, o spoustu hlasů a v každém případě jim dali výstrahu pro budoucnost. Doufejme, že tohle jsou už poslední volby, ve kterých se utkaly *jenom* dvě oficiální strany, příště v tom budou hrát dělníci zcela jinou roli.

Tvůj
Generál

Poprvé otištěno v knize
„Aus der Frühzeit des Marxismus.
Engels' Briefwechsel mit Kautsky“,
Praha 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína

Londýn 6. července 92

Milý Auguste,

jak vidíš, sem* už zase tady. K nekrologu o Schorlemmerovi pro „Vorwärts“*** jsem přiložil lístek s prosbou, aby mi poslali 12 výtisků — jenom ty stránky, na kterých to bude natištěno, ne všelijaké ty přílohy. Potřebuji to pro lidi z Manchesteru a pro zdejší nejvýznamnější chemiky, kteří by měli znát Schorlemmerovo smýšlení mimo oblast chemie. Přirozeně jsem nedostal *ani jeden kus*. Řekl bys laskavě těm lidem — lístku si možná vůbec nepovšimli — že to má pro stranu velký význam? A aby mi to poslali, dřív než bude pozdě, dokud zdejší veřejnost nebude mít v hlavě něco jiného.

Zdejší volby⁴⁴² připravily dnes liberálům zklamání. Zatím získali 9 hlasů, tzn. že vládní většina je zredukována ze 68 na 50 ($68 - 9 = 59$ toryů; $0 + 9$ liberálů $= 9$; $59 - 9 = 50$ při hlasování). Včera nezískali absolutně nic, ale při přírůstku 25 hlasů se $50 - 25$ neutralizuje těmi $+25$, a vůbec nejlepší by bylo, kdyby se pravici ani levici nepodařilo získat opravdovou většinu. Malou většinu ale snad liberálové přece jen dostanou, a i to je docela pěkné.

Váš skandál s Bismarckem vypadá čím dál líp. Ten chlap se musel dočista zbláznit, soudč podle dnešního telegramu se chce pustit rovnou do Capriviho.⁴⁵³ No, to může krásně dopadnout. Jen kdyby se v našich listech stále nemluvalo o tom, že to patří vlastně před trestní soud! Copak musíme stůj co stůj vystupovat tak byrokraticky, policajtsky a prokurátorsky jako naši protivníci? Copak

* V originále saským dialektem: „mir sein“.

*** B. Engels, „Carl Schorlemmer“.

nemůžeme jednou *my* té staré herce Bismarckovi, tomu mezkovi dovolit, aby se zostudil sám, jak se mu ráčí? A nestačily by tři dny vězení udělat z něho mučedníka? Je to k nevíře, jak mají ti lidé prušáctví přímo v krvi.

„Vorwärts“ se dočista zbláznil. Dnes píše: Anglie, Wales, Skotsko, Irsko, kolonie a Indie — tomu všemu se dohromady říká Velká Británie!⁴⁵⁴ Pod ten název ale spadá jenom Anglie, Wales a Skotsko, *ale ne Irsko* (oficiální název je Spojené království Velké Británie a *Irska*), nemluvě už vůbec o dalším! Musí opravdu ti lidé tak zesměšňovat sebe i nás před celým světem?

Čarodějka se šla dolů podívat na děťátko naší bývalé služebné a už tam to dítě 2 hodiny tak obdivuje, že ji nemohu odtamtud dostat, aby Ti také poslala pozdrav. A tak musím Tobě a paní Julii poslat nejsrdečnější pozdravy docela sám, pokud snad ještě nepřiběhne na poslední chvíli, než budou zavírat na poště.

Tvůj starý

B. E.

[*Douška Louisy Kautské*]

Generál si jen sám vystavuje vysvědčení chudoby ducha, když tvrdí, že jsem to děťátko obdivovala celé 2 hodiny, to by pak musel celé 2 hodiny smolit tenhle dopis; víc by mi lichotila verze, že mu má nepřítomnost připadala — přestože psal Tobě — tak dlouhá. Ať je to jak chce, dítě už je pryč, jak vidíš, a tak mohu paní Julii — ta z Vás tří určitě nejlíp ví, jak děti člověka přitahují — poslat srdečný pozdrav sama. Totéž Tobě.

Čarodějka

[*Připsal Engels*]

Jak jen mohlo tu Čarodějkou (jak si sama říká) napadnout, že jsem psal tenhle dopis 2 hodiny. Udělal jsem velmi složitou právníčskou práci o Schorlemmerově odkazu pro vykonavatele jeho závěti*, zatímco ona dávala dítěti cucat prst. Takže si ten nesmysl vy-cucala z prstu!

* Philippa Klepsche a Ludwiga Siebolda.

[Douška Louisy Kautské]

To je ale novinka, že mi dítě vycucalo z prstu moudrost, která Generálovi umožnila napsat právníckou práci — blahoslaven ten, kdo věří.

[Připsal Engels]

Poslední slovo musí mít přece ona.

[Douška Louisy Kautské]

Psané slovo.

[Připsal Engels]

Ničevo!

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína

Londýn 7. července 92

Milý Auguste,

tak to dopadá, když mi zakazuješ si s Tebou psát.⁴⁴⁷ Už zase jeden dopis. Dnes ráno přišly ty „Vorwärtsy“ s nekrologem, takže po téhle stránce je všechno v pořádku.*

Volby probíhají znamenitě.⁴⁴⁸

1. Úspěchy liberálů jsou tak nepatrné, tak vyvážené úspěchy jejich protivníků nebo jinými pádnými symptomy (převaha hlasů klesá, často takřka mizí atd.), že v příštím parlamentu bude mít Gladstone nanejvýš *nepatrnou* většinu, možná také, že nebude mít žádnou ani on, ani toryové (tj. prakticky vůbec žádnou). Znamená to brzké rozpuštění parlamentu a nové volby, ale také *přípravu na to všechno* prostřednictvím zákonů slibujících liberálům přisun hlasů, a to mohou být jenom další hlasy z dělnických řad. Ba i tehdy, kdyby toryové zůstali u vesla — což je sotva možné — museli by se snažit posílit svou pozici hledáním nových hlasů, a hledat je mohou zase jen u dělníků. Perspektiva je tedy taková: 1. ustane šikanování, které dnes dělníkům v konkrétních případech ztěžuje, aby prosadili obecně jim přiznané volební právo⁴⁵⁵, 2. sociální opatření ve prospěch dělnictva.

Liberálové připravili své soupeře o 16 míst: naposled měla vláda většinu 68 míst. Odečteme-li za prvé těch ztracených 16 míst a pak je vezmeme jako 16 míst získaných protivníky, dostaneme 32. Zůstává ještě toryovská většina 36 míst. Stačí tedy už získat jen

* Viz tento svazek, str. 436.

18 křesel a obě strany jsou na tom stejně. Myslím, že se jich získá ještě pár, v takzvaných hrabstvích je opozice proti feudálnímu tlaku velkostatkářů na venkově nejsilnější, a proto tu maloburžoazie nehlasuje pro konzervativce jako u nás v Londýně a jiných velkých městech, kde pro ně hlasuje, protože se chce postavit proti hlasujícím dělníkům a protože je to u filistrů v módě. Většinu dvaceti míst snad Gladstone dostane, přirozeně včetně Irů, ale s tím se nedá vládnout. Irové budou určitě požadovat Home Rule, a to se mu nepodaří s většinou 20 míst proti Horní sněmovně prosadit. A pak začne kravál.

2. Jediných výrazných vítězství dosáhla *nová dělnická strana*. Keir Hardie proměnil toryovskou většinu — něco přes 300 hlasů v posledních volbách — ve většinu 1200 hlasů pro sebe. John Burns — jeho liberální předchůdce měl většinu 186 hlasů — má většinu 1560 hlasů. A v Middlesbroughu (železnorudný revír v Yorkshiru) zvítězil Wilson, tajemník svazu námořníků a nakladačů, kariérista, který je ale za všechno zavázán novému unionismu⁴⁵⁶, se 4691 hlasem proti liberálům (4062) a toryům (3333). Ubohé většiny liberálů s tím žalostně kontrastují.

3. Na třech místech, kde bylo vhodné kandidovat dělníky a kde se jejich kandidatura řádně připravila, tihle kandidáti sice podlehli, ale *vyřídili také liberály*.

V Salfordu dostal dělník Hall 553 hlasů, ale liberál prohrál menšinou *pouhých* 37 hlasů.

V Glasgow (Camlachie) podlehl Cunninghame-Graham (906 hlasů), ale také liberál, kterému k většině chybělo 371 hlasů.

V Glasgow (Tradeston) dostal dělnický kandidát Burleigh (jinak chlap, který není k ničemu) 783 hlasů, ale liberál jich dostal o 169 méně než tory.

Dále na mnoha jiných místech (Aberdeen, Glasgow [College], Bradford) liberálové sice zvítězili, ale ztratili 990—2749 hlasů ve prospěch dělnického kandidáta vystupujícího proti *oběma* stranám, přístě tedy budou pro ně dělníci znamenat přímou hrozbu.

Zkrátka dělnická strana se ohlásila jasně a neomylně, a to znamená, že obě staré strany jí budou přístě nabízet alianci. Toryové nepřicházejí v úvahu, pokud je budou řídit takoví mezci

jako dnes. Liberálové však ano. A právě tak Irové. Když ztratili Parnella a vyobcovali ho kvůli té směšné záležitosti s porušením manželského slibu⁴⁵⁷, stal se z něho najednou přítel dělníků, a páni Irové v parlamentě udělají totéž, až uvidí, že Home Rule jim mohou zajistit jenom dělníci. Potom se začne s kompromisy, a fabiáni³⁰, kteří se nynějších voleb ostentativně nezúčastnili, se budou zase tlačit do popředí, ale něčemu takovému se tady není možné vyhnout. Kupředu to však jde, jak vidíš, a to je to hlavní.

Skvělá ironie světových dějin: *Každá* z obou starých stran se musí dovolávat dělníků, musí dělat dělníkům ústupky, aby se udržela u vesla nebo se k němu dostala, a každá přitom cítí, že tím pomáhá do sedla svým vlastním nástupcům. A přece s tím nemohou přestat! Co znamená trocha toho našeho vtipu proti obrovské ironii, která si razí cestu historickým vývojem!

Mnoho pozdravů od Louisy a ode mne paní Julii a Tobě.

Tvůj

B. E.

Budeš-li psát Shawovi, můžeš mu doporučit článek Conrada Schmidta v „Neue Zeit“⁴⁵⁸ jako materiál vyvracející jejich „rakovskou teorii hodnoty“⁴⁵⁹.

*Poprvé otištěno ruský
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 7. července 1892

Moje milá Lauro,

když přišel telegram o Schorlemmerově smrti, jel jsem hned do Manchesteru⁴⁴⁴; minulý pátek, 1. července, jsme ho pohřbili a v sobotu jsem se vrátil. Poslední týdny svého života zůstal ve stejném stavu, v jakém jsem ho zastihl, když jsem tam byl počátkem června⁴²⁴ — napůl v bezvědomí a bez paměti, ale naprosto bez bolesti — a v pondělí 27. června ráno vydechl tiše a bez zápasu naposled. *Pitva* naprosto potvrdila Gumpertovu diagnózu: na pravé plíci rakovinný nádor velký jako malý pomeranč, postačující k tomu, aby svým tlakem na vena cava a plexus brachialis způsobil nedostatečnou činnost mozku i částečné ochrnutí a edém pravé paže. Velká žíla této paže obsahovala značně velký trombus, v mozku byla zřetelná, i když malá rakovinná ohniska, a srdce vykazovalo počínající ztuhnutí. Za těchto okolností se dá mluvit o štěstí, že byl ušetřen delšího a možná velkého utrpení.

Gumpert ho už v květnu přiměl, aby napsal poslední vůli; odkázal všechno své matce. S rukopisy, které po něm zůstaly, vzniknou možná potíže. Nejzajímavější z nich je rukopis dějin chemie až po 17. století: 1. starověk, 2. alchymie, 3. iatrochemie⁴⁸⁰, z třetí části je jen nedokončený fragment, který je ale i tak plný nových pohledů a objevů. Pak je tu řádka prací o organické chemii. Ale poněvadž má současně v tisku *dvě* práce: 1) svou vlastní organickou chemii a 2) svou a Roscoeovu velkou knihu, bude pořádně těžké rozlišit, co k čemu patří. Jeden z vykonavatelů jeho závěti je chemik

(Siebold), ale ten sotva ví o teorii této vědy tolik, aby to rozlišil. A Roscoe je po rukopisu celý žhavý, poněvadž velmi dobře ví, že *on sám* knihu dokončit nedokáže. Řekl jsem vykonavatelům, že podle mého mínění by měli Roscoeovi postoupit to, co patří k Roscoeově a Schorlemmerově knize, jestliže se zaváže poskytnout dědicům podíl na výtěžku připravovaného svazku (německé a anglické vydání) tak, jak by to byl udělal sám Schorlemmer. Poněvadž Roscoe byl včera zvolen za Manchester, bezpochyby se hned na vykonavatele vrhne; proto jsem jim včera napsal a podrobně jsem v dopise vyložil, co by se podle mého názoru mělo v té věci udělat.

Stručnou noticku, kterou jsem napsal pro „Vorwärts“,* Ti dnes posílám.

Tady jsou v plném proudu volby.⁴⁴² Probíhají — za daných okolností — pro nás pozoruhodně dobře. Za prvé: ohromná liberální vlna, která měla vynést Gladstona triumfálně k moci, se ukázala jako úplný nesmysl. Dostane patrně nevelkou většinu, ale vůbec ještě není jisté, zda vůbec někdo získá většinu. Tak budou *obě* oficiální strany v příštích volbách, které mohou přijít *velmi* brzy, závislé na dělnících. Za druhé: *nové* hnutí dělnické třídy vstupuje triumfálně do parlamentu. V pondělí** byl Keir Hardie zvolen v East Endu (West Ham) většinou 1200 hlasů — minulým poslancem byl tory*** s většinou 300 hlasů!

Včera dostal John Burns v Battersea většinu 1600 hlasů — minulým poslancem byl buržoazní liberál†, který měl většinu pouhých 186 hlasů. A nato porazil v Middlesborough v Yorkshiru J. H. Wilson, tajemník svazu námořníků a topičů (*štrébr*, který ale na *novém* unionismu⁴⁴⁶ totálně visí a závisí), *jak* liberála, *tak* torye! To jsou *jediná* skvělá vítězství v celých volbách a všechna dobyli dělníci: ve dvou případech se liberálové ani *neodvážili* postavit protikandidáta ze svých lidí, a ve třetím, kde to udělali, byli bití na celé čáře. A za třetí: všude, kde byl dělnický kandidát dobře vybrán

* „Carl Schorlemmer“.

** 4. července.

*** Georges Banes.

† O. W. Morgan.

a jeho kandidatura dobře připravena, se liberální většina buď značně zmenšila — tedy varování liberálům, aby byli propříště opatrnější a neriskovali ztrátu křesla —, anebo byl liberál o křeslo *připraven*. Tak byl ve dvou glasgowských volebních obvodech poražen Cunninghame-Graham, *ale i jeho liberální konkurent*. A v Salfordu dostal Hall, kandidát Sociálně demokratické federace⁶⁴ — prý je ale dobrý —, sice jen 554 hlasy, ale ty stačily připravit liberála o jeho křeslo. Liberálové tak ztratili 3 křesla jen proto, že chtěli dělnickému voličstvu podstrčit buržoazní poslance.

Volby už splnily všechno, co jsme podle mého soudu od nich měli právo čekat: jasně a neklamně varovaly liberály, že na scénu vstupuje *Nezávislá dělnická strana*⁴⁵² a vrhá před sebe svůj stín, že toto byly poslední všeobecné volby, ve kterých měly hlavní slovo jen dvě strany — vládní a opoziční. Jsem proto docela spokojen; tím spíš, že budeme teď mít parlament, při kterém nemůže být žádná vláda stabilní.

Z Tvého mlčení usuzuji, že má pravdu Bonnier, když píše Tussy: noviny visí pořád na vlásku.³⁶⁴ Doufejme, že se vlasek nepřetrhne, ale naopak zesílí v provaz nebo dokonce v pořádné lano.

Louise pozdravuje. Mnoho úspěchů a výmluvnosti ct. p. poslanci*.

Vždy Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno v knize

F. Engels, P. et L. Lafargue,

„Correspondance“, sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu

Přeloženo z angličtiny

* Paulu Lafarguovi.

Engels Panajionisu Argyriadovi

do Paříže

(Koncept)

[Londýn počátkem července 1892]

Milý občane,

dostal jsem „Almanach de la Question Sociale“ pro léta 1891 a 92 a děkuji Vám za něj.

Přejete si, abyste mě mohl počítat mezi své spolupracovníky pro rok 1893; vidím však, že jste mě již uvedl, aniž jsem měl o tom tušení, jako svého spolupracovníka pro rok 1892.⁴⁶¹ Kdybych měl spolupracovat na „Almanachu“ pro rok 1893, obávám se, že by šlo o tutéž bezděčnou spolupráci. Když mě naši přátelé z Rakouska požádali před měsícem o článek pro svůj almanach*, musel jsem jim odpovědět:

1. že se nemohu pustit do žádné nové práce, malé či velké, dokud nebudu hotov s vydáním III. dílu Marxova „Kapitálu“, jež se vleče už deset let;

2. že spolupráce na tom či onom socialistickém almanachu by s sebou nutně přinesla, v zájmu potřebné objektivity, spolupráci s většinou ostatních a že bych pak už nebyl pánem svého času.

Ovšem, učinil jsem loni výjimku, když šlo o francouzský „Almanach du Parti Ouvrier“. Tenkrát hrozilo nebezpečí z prodlení. Bylo to ve chvíli, kdy oficiální Francouzská republika padla v Kronštadt²¹⁴ na kolena před carem**, dědičnou hlavou evropské reakce. Hrozila válka, k níž podle mého názoru nedošlo jen proto, že byl v Rusku hlad. V této kritické chvíli mi šlo o to zabránit, pokud to bylo v mých silách, jakémukoli případnému nedorozumění mezi

* „Österreichischer Arbeiter-Kalender“.

** Alexandrem III.

německými a francouzskými dělníky; využil jsem příležitosti, jež se nabízela, a promluvil jsem — to je všechno.²⁴⁸

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

Engels Hermannu Engelsovi

do Barmenu

Londýn 12. července 1892

Milý Hermanne,

děkuji srdečně za dopis z 23. 6. Schaffhausenské dividendy jsem Vám připsal k tíži, díky.* Gratuluji k cestě do Itálie, snad se tam také ještě jednou podívám.

Dnes se chci jenom zeptat, kdo z Vás bude asi tak 10.—12. srpna v Engelskirchenu a zda mě tam můžete v tu dobu na pár dní přijmout. Chystám se v té době zase jednou na kontinent; do Barmenu se stěží dostanu, ale chtěl bych se zase jednou nadýchat engelskirchenského vzduchu. Buď tak hodný a nemluv o tom, pokud to nebude nutné, jinak by se snažili zatáhnout mě taky do Barmenu, a to by neladilo s mými ostatními plány.

Jsem na tom vcelku velmi dobře, ale přece jen začínám cítit, že bych potřeboval vypráhnout. Tady v Londýně je to už tak, v červenci tu bývá nesnesitelné parno, a to by se člověk vždycky nejraději někam ztratil. Jenže musím ještě vyřídít hromadu naléhavé práce.

Pozdravuj srdečně Emmu, děti a vnoučata.

Tvůj

Bedřich

*Poprvé otištěno v časopise
„Deutsche Revue“, roč. 46, sv. III, 1921*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Viz tento svazek, str. 294 a 308.

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 14. července 92

Milý Edo,

Vaše dopisnice z 24. VI. 92 (datum uvádím podle poštovního razítka, protože jiné na ní není) a dopis z 2. července došly v pořádku. Jsem přesvědčen, že se od té doby Tvé vyhlídky na sklizeň zlepšily natolik, že dnes stojíš za celý frank místo za 50 rappů, a protože ta peněžní hodnota — ať vyplacená nebo ne — představuje víceméně práci svalů, jsem rovněž přesvědčen, že Ti senoseč půjde zdravotně jen k duhu. Proč se ale v odpoledních vedrech potíš fyzicky a dopoledne, kdy je chladněji, duševně, to mi není docela jasné, ledaže bys tak provozoval odtučňovací kúru, a to přece nemáš ještě zapotřebí. Teď už jsi ale zase v Curychu, a tak všechny mé poznámky přicházejí post festum. Senoseč Ti už asi nahradilo nutrimentum spiritus* (abych se vyjádřil latinou starého Frice**) v Muzeu nebo Tonhallu, či jak se to tam všechno jmenuje. Užívej ale ten spiritus víc v podobě vini aut cerevisiae*** než v podobě abstraktních spirituos, jinak to nebude žádná pořádná letní dovolená. Jak to vypadá s anglickými volbami,⁴⁴² to vědí v redakci „Vorwärts“ beztak líp než my dva dohromady.†

Bax už „Justice“ zřejmě doredigoval. Po jednom čísle⁴⁴⁰, ve kterém radikálně změnil dřívější tón časopisu††, nastala pauza; začali zase psát tím starým tónem — alespoň v negativním smyslu,

* duchovní strava.

** Bedřicha II.

*** vína nebo piva.

† Viz tento svazek, str. 430 a 437.

†† Viz tento svazek, str. 418.

tj. mlčelo se o hnutí ve Francii, v Německu atd. — i když už se nepouštěli do takových útoků jako dřív. Poslední číslo je ale zase stoprocentně hyndmanovské, útočí se v něm na Keira Hardieho, o Burnsovi ani slovíčko, všechny úvodníky napsal Hyndman. Říká se tu, že příčinou rozchodu Hyndmana s Baxem byl Baxův výpad proti Afričanu Stanleyemu⁴⁶² (který zčistajasna vystoupil v North Lambethu⁴⁶³ jako kandidát unionistů¹⁰³, proti jednomu gladstonovci). Hyndman prý vedl svou Sociálně demokratickou federaci⁶⁴ úplně fanaticky do boje za Stanleyho v jeho volebním okrese. Jak jsem koupil, tak prodávám, vždyť Ty se máš konečně sám sejt s Baxem za nějakých 14 dní v Curychu; nevím, zda nepřijede dřív, když už tu „Justice“ nerediguje.

Charakteristické rysy voleb jsou: 1. V Anglii absolutně žádné nadšení pro Home Rule.

2. Poskytnutí volebního práva dělníkům zahnilo maloburžoazii hromadně do konzervativního tábora, alespoň ve větších městech. Maloburžoazie se začíná bát dělníků, přinejmenším nechce, aby ho za dělníka pokládali; co je konzervativní, je hodno úcty, a proto hlasuje proti Gladstonovi.

3. Oporou liberální strany je střední buržoazie a maloburžoazie v menších městech a venkovských okresech (hrabstvích), kde stále rozhoduje tlak poloфеudálních velkostatkářů a kněžourů vysoké církve⁴⁶⁴. Ve větších městech začínají kolísat dokonce i disidenti⁴⁶⁵, bývalá opora liberální strany, viz např. Birmingham.

4. Při téhle takřka absolutní rovnováze obou buržoazních stran (dnes má při 3 300 000 odevzdaných hlasů *celková* opozice většinu proti vládě jen asi 76 000 hlasů) začínají rozhodovat dělníci. A nadšení se projevovalo jen při volbě dělnických kandidátů: K. Hardieho, Burnse, Wilsona a jiných. Říkal jsem už před volbami*: to jsou poslední volby, které probíhají mezi dvěma oficiálními stranami, ale liberálům pořádně připomenou, co je napříště očekává. A připomenuly jim to důkladně. Při příštích volbách bude už dělnická strana vystupovat docela jinak. Tyhle volby jí *musí* dodat důvěru ve vlastní síly.

* Viz tento svazek, str. 434—435.

5. Nový parlament je provizórium. Gladstone nezíská většinu, která by nebyla závislá na Irech a dělnických zástupcích, a tak bude parlament zase brzy rozpuštěn. Tím líp.

À propos. Tussy chce poslat do „Neue Zeit“ článek o volbách, v kterém ale budou obsaženy a projednány jen takové interní záležitosti, jež jsou známy *pouze tady*, a to ještě ne *každému*.⁴⁶⁶ To Ti však nesmí bránit v úmyslu napsat do „Neue Zeit“ o všeobecném výsledku voleb ze svého hlediska. Její informace obsahují speciální fakta týkající se pletichaření různých stran, a to je něco úplně jiného, než o čem můžeš psát Ty.

Srdečně Vás oba s Louisou zdravíme.

Tvůj

B. E.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 22. července 92

Milý Lafarguu,

doufejme, že bitva u *Eylau* tentokrát nebude, tak jako ta první, *nerozhodná bitva*⁴⁶⁷ a že to, co Vám pan *Weinschenk* našenkuje, bude opravdu víno, jak má být. Málem už chápu francouzský antisemitismus, když vidím, jak se tihle židé polského původu s německými jmény všude vetrou, všeho se zmocní a derou se dopředu, takže přímo určují veřejné mínění města světla*, na něž je prostý Pařížan tak hrdý a které pokládá za největší moc světa.

Jestliže si tito pánové uvědomují, že socialistické noviny jsou dobrý kšeft, je to symptom, který nelze přehlížet. Jsme znamenáni na burze! To je pokrok hodný pozornosti.

Myslím, že Millerand má pravdu, když Vám radí, abyste si dal na své konto složit v některé dobré bance 25 000 nebo raději 50 000 franků. To je jediná záruka. Ale dbejte na to, aby byly vloženy na Vaše konto *bez jakékoli podmínky* ze strany banky. Banka Vám musí poslat formální dopis s prohlášením, že částka... byla složena na Vaše konto a že s ní můžete kdykoli libovolně disponovat. Kromě toho by Vás *Weinschenk* ve smlouvě uzavřené s Vámi a *Guesdem* musel zmocnit, abyste tuto sumu vyzvedl *v případě, že by tuto smlouvu porušil on*. Jinak by totiž soukromá smlouva mezi ním a Vámi nezavazovala společnost, která se má vytvořit, alespoň pokud by ji výslovně nepřijala za svou. Ale to jsou právnické jemnosti, a Millerand Vám určitě dobře poradí.

* Paříže.

Co se týče cholery, je skoro jisté, že k nám přijde; prozatím dovršuje mírové dílo započaté hladomorem v Rusku v roce 1891*. Co vůbec nechápu, to je tupost francouzského buržoy, který zřejmě věří, že Rusko je mocnost schopná udělat pro Francii cokoli. Kdyby měl alespoň špetku zdravého rozumu, musel by vidět, že Rusko se bez francouzského spojení v této chvíli absolutně neobejde, a kdyby po něm Francie cokoli žádala, muselo by s tím souhlasit. Ale naši oficiální politikové ve všech západních zemích projevuji ve vztahu k Rusům nepochopitelnou hloupost. Francie má ve své armádě veškeré záruky, které potřebuje. Četl jsem článek jednoho anglického důstojníka — žádného z těch generálů starého ražení, kteří dosáhli povýšení díky své hlouposti — ale plukovníka, který je znalý věci a mluví o francouzské armádě s opravdovou závistí — závidí jí, neboť ví, že má přednosti, které jsou v Anglii nemyslitelné, protože oba vojenské systémy se od základů liší. Ale říká, že francouzská armáda je v plucích — tedy v základních útvarech — opravdu demokratická, důstojníci a mužstvo pracují ruku v ruce ke stejnému cíli a cítí k sobě vzájemné sympatie, lidé na všech hodnostních stupních rozumějí svému řemeslu, dokonce i vojáci teritoriální armády⁴⁶⁸ jsou lepší, než by se dalo čekat, její *opravdová* kázeň je vynikající a spočívá na ochotě všech, vojenský výcvik se omezuje na věci skutečně nutné pro válku, ale je v tomto rámci naprosto dostatečný a všechny zbytečné parády se nelítostně odbourávají. Zkrátka až na lepší vojenský výcvik Francouzů je to *popis pruské armády reorganizované po roce 1807* pod Scharnhorstem, a to je největší poklona, jakou lze vyslovit francouzské armádě. Skoro si začínám myslet, že je prapor za praporem plně rovnocenná německé armádě, pokud ji dokonce nepředčí. Převaha Němců spočívá ve velkém množství záložních důstojníků; převaha Francouzů spočívá v dobré shodě mezi mužstvem a důstojníky; u nás se s lidmi nakládá hanebně.

Máte pravdu, příští týden pojedou do Ryde.⁴⁶⁹ Louise odjede příští týden do Vídně, já odcestuji pravděpodobně ve středu**. Kdy-

* Viz tento svazek, str. 188, 287–288 a 299.

** 27. července.

byste mi tedy psal později než v úterý, adresujte mi to na The Firs, Brading Road, Ryde.

Doufám, že Lauře se daří dobře, nenapsala nám ani slůvko.⁴⁷⁰ Protože mi vzdálenost nedovoluje, abych jí dal pusu, posílám ji po Vás.

Mějte se hezky, pane věčný žide³²⁸.

B. Engels

Poprvé otištěno v knize

F. Engels, P. et L. Lafargue, 'Correspondance', sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu

Přeloženo z francouzštiny

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína

Londýn 23. července 92

Milý Auguste,

se svou obvyklou prozíravostí jsi správně uhádl, že Ti tohle psaní pošlu po Čarodějce. Tedy především vřelý dík za c. k. jízdní řád; ujišťuji Tě, že se budu snažit vzít svůj „nový kurs“ podle tohoto velectěného dokumentu. Několik těch tajuplných značek a záhad jsem už rozluštil a doufám, že se mi podaří v příštích 14 dnech přijít tomu všemu na kloub, a tak nezůstanu nikde cestou třet.

Moje plány vypadají tedy takhle. Příští středu* jedu k Pumps do Ryde⁴⁶⁹, kam za mnou budou posílat všechnu korespondenci. Zůstanu tam asi tak do 10.—15. srpna, podle okolností. Čekám totiž ještě jeden dopis z Barmenu**, na kterém závisí den mého odjezdu. Do Barmenu nepojedu, mám tam tolik synovců a neteří, že bych je všechny nestačil obejít ani za 14 dní. Ale chci na pár dní do Engelskirchenu, kam jezdívají v létě na zotavenou střídavě moji bratři. Odtud pojedu kolem 18. nebo 19. do Curychu, kde žije má sestřenice paní Beustová s rodinou, které jsem už dávno slíbil návštěvu. Svůj příjezd Ti hned oznámím, v St. Gallenu bych pak byl 24. nebo 25.; jestliže si pro mne přijedeš, tím líp. Pak vyrazíme do Stukkertu*** nad Neckarem, vezmeme s sebou strýce Georga a hurá do Mnichova a — pokud možno přes Alpy — do Vídně atd. To ostatní Ti může říci ústně ona (totiž ne paní Beustová, která je tu

* 27. července.

** Viz tento svazek, str. 447.

*** Stuttgartu.

gramatickým podmětem, ale Čarodějka, která beztak nepodléhá žádným gramatickým zákonům).

Jak říká Tussy, vyvolaly volby⁴⁴² tady v East Endu bouřlivé nadšení. Dělníci konečně uviděli, že něco dokáží, jen chtějí. Kouzlo liberalismu je zlomeno, i „Workman's Times“ vždy a všude prohlašuje, že jediná věc, jíž je zapotřebí, je Nezávislá labouristická strana⁴⁵². Tvrdohlavému Johnu Bullovi neimponuje nic tak jako fakta, ale ta zato mívají zaručený účinek.

Vollmariáda znovu dokazuje, že ten člověk ztratil veškerý kontakt se stranou.⁴⁷¹ Letos nebo napřesrok se s ním jistě rozejdeme; vypadá to, že chce za každou cenu vnutit straně žvásty o státním socialismu. Protože je to ale vykutálený intrikán a protože mám z bojů s takovými lidmi všelijaké zkušenosti — Marx a já jsme nadělali v polemice s touhle branží často chyby v taktice a dostali jsme za to patřičně za vyučenou — dovoluji si Ti dát na tomto místě pár rad.

Především chtějí tihle lidé dosáhnout toho, abychom byli *formálně* v nepravu, a tomu je třeba se vyhnout. Jinak rajtují na tomhle vedlejším aspektu, aby zastřeli hlavní aspekt, jehož slabiny jsou jim známy. Tedy opatrnost při vyjadřování, veřejném stejně jako soukromém. Vidíš, jak obratně ten chlap využívá Tvého výroku o Liebknechtovi, aby vyvolal mezi Vámi dvěma hádku — však zná velmi dobře Vaše vztahy! — a tak Tě přiměl k lavírování.⁴⁷²

Za druhé, protože jim jde o zastření té hlavní otázky, nesmí se jim k tomu zavdat žádná příčina: všechny vedlejší otázky, se kterými přijdou *oni*, je třeba vyřídit co nejstručněji a nejrázněji, aby se jednou provždy s nimi skoncovalo; ale *sami* se musíme všemožně vyhýbat všem případným postranním cestám či vedlejším aspektům, ať už by to bylo sebelákavější. Jinak se bude oblast diskusí stále rozšiřovat a původní sporný bod se bude čím dál víc vytrácet ze zorného pole. A v takovém případě by už také nebylo možné dosáhnout rozhodujícího vítězství, což je pro takového pleticháře samo dostačující úspěch a pro nás přinejmenším morální porážka.

Za třetí z bodu 1. a 2. vyplývá, že proti takovým lidem je zatím nejlepší taktikou *vyložená defenzíva*, dokud se do toho sami náležitě nezamotají — pak krátká drtivá dělostřelecká palba a rozhodující

útok na bodáky. Tady platí víc než kdekoli jinde šetřit si municí i rezervy až na poslední chvíli.

Kdykoli jsme v boji s' bakuninovci, proudhonovci, německými profesory a jinou podobnou cháskou nerespektovali tyhle zásady, vždy jsme na to doplatili, a proto Ti je tu ještě jednou připomínám.

Srdečný pozdrav též paní Julii od

Tvého

Generála

Na Siegelovo přání přikládám jeho poslední dopis.

*Poprvé otištěno rusky v časopise
„Bolševik“, čís. 14, 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Regině Bernsteinové

do Curychu

Londýn 25. července 1892

Milá Gino,

Váš a Edův dopis jsem dostal, měl jsem z něho velkou radost a včera jsem ho dal přečíst Tussy. Soudě podle obrázku je ten zámeček* ve skutečnosti velkolepý zámek, zahradní restaurace je jistě pro nějakých 500 lidí; vedle těch dvou obřích topolů jsou tam nějaké tajuplné stromy, snad cudné palmy, a tam dole na svahu réva, z které proudí to natrpklé vínečko**. Nu, na to si člověk také zvykne, pořád je lepší než londýnské pivo, a vzduch tam u Vás nahoře je jistě o hodně lepší než na Highgate; těší mě, že Edovi prospívá a že si ho troufáte přivést domů už s řádně fungujícími nervy.

Tady se to také rozjíždí na letní dovolenou. Louise odjela včera do Kolína a bude teď — v 5 hodin odpoledne — asi už někde u Berlína. Já vyrazím pozítří na 14 dní k Pumps⁴⁶⁹ a pak, zhruba v té době, kdy se začnete chystat na cestu, navštívím zase jednou svou drahou vlast. Dokonce není vyloučeno, že se krátce po Vašem odjezdu odvážím do Curychu — ale to je jenom čistě mezi námi, proč jste si jenom brala ten nešťastný zpáteční lístek, nebýt toho, mohli jsme se spolu pěkně projet po jezeře. Velmi mě těší, že Vaše maminka si ještě tak zdatně vykračuje po horách; jestliže se skutečně dostanu do Berlína — ach, ten sen je příliš krásný, než aby se v něj dalo věřit — určitě se tam za ní podívám.

* V originále švýcarskou němčinou: das Schlössli.

** V originále švýcarskou němčinou: ...sure Wi chömmt.

Řekněte Edovi, že Louise byla tím jeho trojnásobným massel a broche* tak šokována, že jsem jí musel dát na cestu silný koňak, aby se z té hrůzy vzpamatovala.

Další je pro Edu. A za prvé to, že Tussy s Edwardem dopsali tady ten svůj článek už minulou neděli (včera to byl týden) a poslali ho do Stuckertu**.⁴⁶⁸

Za druhé se tu úspěch ve volbách⁴⁴² už všeobecně uznává. Vypadá to tak, že Gladstone bude muset v důsledku rozhodné převahy *radikálního* křídla ve své straně značně omladit svůj kabinet, má-li z něho něco být;

že mu dále Horní sněmovna okamžitě zamítne ten jeho zákon o Home Rule⁴⁵¹;

že ale bude muset, aby mohl rozpustit parlament s vyhlídkami na úspěch, zároveň prosadit one man one vote***, racionálnější sestavování voličských seznamů, které by fakticky zabezpečilo dělníkům to, co se jim v letech 1867 a 1884 na papíře všeobecně přislíbilo, o co ale postupně zase přišli⁴⁵⁵; znamená to tedy, že počet dělnických voličů stoupne o 1—1½ miliónu a že budou možná i užší volby;

a Gladstone rozpustí parlament teprve tehdy, až se udělá *tohle*.

Tedy skvělá situace pro nás.

Mnoho pozdravů Edovi a Vám.

Váš

Generál

Poprvé otištěno ruský

v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa“,
kn. I, 1924

Podle rukopisu

Přeloženo z němčiny

* požehnáním a přáním všeho nejlepšího.

** Stuttgartu.

*** aby každý člověk měl jeden hlas.

Engels Pasqualu Martignettimu

do Beneventa

Londýn 25. července 1892

Milý příteli,

neodpovídal jsem zatím na Váš dopis z 13. 5. proto, že jsem Vám chtěl zároveň s touto odpovědí poslat konkrétnější projev své účasti. Měl jsem však tehdy sám finanční potíže a teprve dnes Vám mohu poslat přiloženou poštovní poukázku na 3 libry šterlinků. Velmi dobře vím, že příčinou všech Vašich útrap je existenční boj, a lituji jen, že Vám nemohu poslat víc, abych Vám tento boj usnadnil.

Byl jsem však rád, když jsem se z Vašeho dopisu z 1. 7. dověděl, že už jste na tom zdravotně lépe a že už se nemusíte obávat neurasenie, která Vám hrozila. Doufám, že se to bude čím dál lepší tak, že se budete moci brzy opět poohlédnout po nějakém placeném zaměstnání.

Avelinga se zítra zeptám na toho „Students' Marx“, sotva bude mít nějaké námitky.⁴⁷³

Jistě už víte, že jsme si tady při volbách⁴⁴² vybojovali opravdu triumfální úspěchy *proti* oběma stranám a že i tam, kde jsme podlehl, jsme ukázali liberálům svoji sílu. Hnutí se stále rozmáhá, především díky usnesení pařížského kongresu o demonstracích za osmihodinový pracovní den⁶⁰. První máj „dokázal divy“ tisíckrát větší než chassepotky u Mentany⁴⁷⁴, které už dávno přišly do starého železa.

S upřímnými pozdravy

Váš

B. Engels

Poprvé otištěno v knize

„*La corrispondenza di Marx e Engels con italiani. 1848—1895*“, Milán 1964

*Podle rukopisu.**Přeloženo z němčiny*

Engels Ludwigu Schorlemmerovi

do Darmstadtu

Londýn 25. července 1892

Můj milý Schorlemmere,

upustíme, prosím Vás, napříště už od toho obřadného „pane“. Těší mě, že jste byl s nekrologem ve „Vorwärts“* spokojen, musel jsem jej sepsat ještě to odpoledne před pohřbem — psal jsem ve spěchu a bez jakéhokoli pomocného materiálu; kdybych s ním byl mohl počkat, až se vrátím do Londýna, byl bych mohl do něho zahrnout víc podrobností. Ale v takových případech musí člověk pracovat jako novinář, tj. rychle, a spokojit se s tím, co je právě po ruce.

Rovněž anglický socialistický list „Justice“ uveřejnil výtah z mého nekrologu.⁴⁷⁵ Ten list je orgánem pana Hyndmana, který vede Sociálně demokratickou federaci⁶⁴, společnost, jež je v principu marxistická a v praxi protimarxistická. Hyndman je malicherný intrikán, který hledí na německou stranu s nevýslovnou závistí, protože ten jeho společek nedokáže to, co je pro naše lidi hračkou, a proto se paktuje se všemi odpůrci německé strany, tak třeba tady s tím šlechtným *Gillesem*, s francouzskými posibilisty Broussova směru⁴⁴ atd. Musel ale předat na 8 neděl redakci listu Baxovi: Bax je nadaný a i jinak správný člověk, mluví perfektně německy a často zajde ke mně a k Avelingovým; Hyndman ho chtěl na to ulovit, ale on se zřejmě přesvědčil, že z toho pro něj nic nekouká — v každém případě uveřejnil v posledním čísle, které redigoval, onu noticku — znal Carla** velmi dobře, často se s ním setkal u mne i jinde. Vynasnažím se, abych Vám to číslo poslal.

* B. Engels, „Carl Schorlemmer“.

** Carla Schorlemmera.

Ted Vám ale musím říci také něco praktického ohledně dědictví, protože se to asi z Manchesteru hned tak nedovíte.

Podle zdejších zákonů je každá závěť uložena u pozůstalostního soudu, kde do ní může každý za poplatek 1 šilinku = 1 marce nahlédnout. Než se tam ale závěť dostane, musí ji pozůstalostní soud schválit a musí být také odečtena a zaplacená dědická daň, která bude ve Vašem případě dělat 1 % nebo 3 % všeho majetku, přesně to nevím. Vykonavatelé musí přísežně stvrdit hodnotu dědictví, kterou deklarovali, a vůbec věci toho druhu musí od začátku do konce vyřizovat advokát, nechce-li člověk splakat nad výdělkem. Budete tedy asi muset mít ještě trochu strpení a také budete muset počítat s výdaji, které jsou podle německých představ značně vysoké. Je to ale nevyhnutelné.

Prodejem pozůstalých knih se moc nezíská. Jádrem pozůstalosti jsou peníze uložené v bance a autorská práva.

Peníze budou dělat zhruba 1800 liber, od toho se odečtou pohřební výdaje, menší běžné dluhy, dědická daň, soudní výdaje, výdaje na advokáty atd.; celkem to může dělat 200 až 250 liber, nemohu to odsud tak dobře posoudit, ale věřím, že můžete počítat s čistou částkou přinejmenším 1500 £ = 30 000 marek.

Autorská práva u chemických publikací nemají, pokud jde o jejich hodnotu, velkou životnost. Věda kráčí kupředu tak rychle, že ty věci za rok dva zastarávají, pokud se průběžně nerevidují. Smrt významného chemika dává proto vždycky mladším lidem různých kvalit příležitost ujmout se reedice, a tím také inkasovat hlavní část zisku. Tak tomu bude i v tomto případě. Vykonavatelé se při svých jednáních se mnou radí, rovněž s Gumpertem, takže určitě nedojde k žádným ukvapeným závěrům. Kromě toho jsem je podpořil v jejich úmyslu nedělat v tomto směru nic definitivního bez souhlasu rodiny. Je to nejenom jejich povinnost, ale i výborný prostředek proti druhé straně. Tato strana — vydavatelé a spolupracovníci à la Roscoe — spíchá na uzavření celé té záležitosti; vykonavatelé mají naproti tomu čas a mohou čekat, až za nimi druhá strana přijde, a svolí k případným dalším ústupkům, aby se to už rychle vyřešilo. I zde tedy bude ve Vašem zájmu, abyste nenaléhal na rychlé uzavření této záležitosti.

Od Gumperta se dovídám, že jste mu psal, že Vaše maminka churaví a musela ulehnout. Doufám v to nejlepší, ale je už velmi stará, a rána, kterou jí zasadila Carlova smrt, byla velmi, velmi těžká! Přes to všechno ale doufám, že mi budete moci brzy poslat lepší zprávu.

Upřímně Váš

B. Engels

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 26. července 92

Moje milá Lauro,

právě teď večer v 9,45 jsem dostal od Sonnenscheina vyúčtování; zní na 5 liber 9 šilinků 2 penny, z čehož připadají $\frac{3}{5}$ Mouřenínovým dědicům, tj. 1 libra 1 šilink 10 penny každému; šek na tuto částku přikládám.

Od Tussy se dovídám, že se teď vůbec necítíš ve své kůži; doufám, že se to brzo spraví!

Zítra odjíždím na čtrnáct dní do Ryde.⁴⁶⁹ Adresa je:

F. E.

The Firs, Brading Road,

Ryde.

Louise odjela v neděli* do Rakouska.

Vždy Tvůj

B. Engels

*poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 38, Moskva 1965*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

* 24. července.

Engels Ludwigu Schorlemmerovi

do Darmstadtu

The Firs, Brading Road

Ryde, ostrov Wight, 28. července 92

Můj milý Schorlemmere,

ani jsem nečekal, že se mé obavy ohledně Vaší matky tak rychle splní. Rána, kterou jí zasadila Carlova* smrt, byla však pro starou paní, zesláblou a churavějící, přece jen příliš těžká; na druhé straně byla duševně tak svěží, že jí nebylo možné tu zprávu zatajit. Tak jedna smutná událost v rodině přitahuje druhou; doufejme jen, že tato byla poslední. Umím si živě představit, co taková ztráta znamená. Sám jsem před 18 lety ztratil svou 77letou matku a vím, jakým zvláštním poutem mezi členy početné rodiny je rodný dům a jak ho nic nedokáže nahradit, ať už děti drží sebevíc spolu. Právě on udržuje celou mladší generaci ještě pohromadě jako velkou rodinu, a když zemře matka, cítí se právě ty jednotlivé mladší rodiny mnohem samostatnější a bezděčně se navzájem stále více odlučují. Je to přirozený chod věcí, ale nicméně je to změna, jež se člověka hluboce dotkne, a právě proto v mém stejně jako ve Vašem případě, kdy matka přežila otce o mnoho let, je její ztráta dvojnásob bolestná.

Prosím Vás, abyste ujistil také své bratry a jejich rodiny mou upřímnou účastí.

A Vám osobně přeji, aby Vaše dcera byla hodně brzy zase úplně zdráva.

* Carla Schorlemmera.

Jsem tu od včerejška u své neteře asi tak na 10 dní;⁴⁶⁹ znala Vaši matku a chce připsat několik řádek.

Upřímně Váš

B. Engels

[Douška Mary Ellen Rosherová]

Nemohu dopustit, aby strýc odeslal tento dopis a já Vám a celé Vaší rodině nevyslovila svou nejupřímnější soustrast k úmrtí Vaší drahé maminky. Srdečně Vás všechny zdraví Vaše

Ellen Rosherová

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Hermannu Engelsovi

do Barmenu

The Firs, Brading Road
Ryde, ostrov Wight, 28. července 92

Milý Hermanne,

děkuji Ti za dopis; mrzí mě, že se mé plány s Vašimi tak trochu křížily, ale měl jsem už domluveno něco jiného a zároveň jsem tím byl vázán na určité datum, takže jsem to nemohl nijak změnit, dokud jsem od Tebe nedostal kladnou odpověď. Teď je všechno v pořádku, přijedu 12. (pravděpodobně prvním vlakem z Kolína), pokud neohlásím nějakou změnu. V každém případě pošlu z Kolína telegram.

Jsem tu od včerejška a chci tu zůstat do 9. nebo 8. srpna.⁴⁶⁹ Je nádherné počasí, bezmračno, 16—17° Réaumura, svěží východní vítr, pod okny květiny a krásné stromy, jedinečný vzduch, jsme sotva kilometr od moře, a přece takřka o 200 stop výše, v kopcích a v zeleni.

Tak tedy na brzkou shledanou! Zatím srdečný pozdrav Emmě a dětem.

Tvůj starý
Bedřich

*Poprvé otištěno v časopise
„Deutsche Revue“, roč. 46, sv. III, 1921*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína

The Firs, Brading Road, Ryde
Anglie 8. srpna 92

Milý Auguste,

Tvůj lístek jsem dostal dnes ráno. Milý chlapče, všem plánům je konec, teď zase pro změnu nemohu přijet já! To staré trápení, kvůli němuž musím nosit komplikovanou bandáž a které jsem Ti kdysi podrobněji popsal, se zas po pětiletém klidu ozvalo, a najednou se nemohu ani pohnout. Jisté příznaky jsem cítil, už když jsi byl tady¹⁴, ale bylo to tak bezvýznamné, že jsem tomu nevěnoval pozornost a myslel si, že se to jako už vícekrát — zvlášť tady na mořském vzduchu — zase samo spraví. V sobotu* jsem ale ušel přibližně 1³/₄ km, asi půl hodiny jsem odpočíval a šel zpátky — dohromady to bylo jen 3¹/₂ km — a večer jsem pak zjistil, že mě to zas vzalo a že místo cesty do Německa musím ležet 4 neděle v klidu a nepít žádný alkohol, chci-li být zas zdravý jako řípa. Kdybych teď ušel 1000 kroků, musel bych 8—10 dní tvrdnout na pohovce. Tak smutně končí nejkrásnější plány!

Nemohu přijít na jinou příčinu než na tu, že jsem od loňského podzimu holdoval alkoholu víc než celá dlouhá léta, takže jeho účinky na organismus vedly nakonec k takovému výsledku. Alespoň si to jinak nedovedu vysvětlit, tím spíš, že v době, kdy se projevují místní příznaky zánětu, je podmínkou léčby abstinence. To bude mít Tvůj zeť** radost! Ale závěry, které z toho možná vyvodí, těmi se řídit nebudu.

* 6. srpna.

** Ferdinand Simon.

V každém případě nejsem vůbec schopen podniknout plánovanou cestu v tomhle stavu. Jel bych maximálně do Engelskirchenu k bratrům, určitě ale ne do Curychu, a mohu si jen při celé té směle gratulovat, že mě to nevzalo až na cestě, neschvátilo a nevyřídilo někde v cizině. Takhle se tu mohu u Pumps alespoň kurýrovat a myslím, že za 4 týdny se už zase budu moci slušně pohybovat. Je to otrava, ale jinak nic vážného, prodělal jsem to už 3—4krát a vím, jak se léčit, tím spíš, že jsem na to přišel z vlastní zkušenosti, protože páni doktoři — až na jednoho, a ten je už mrtev — houby věděli, co si s tím počít.

Napsal jsem hned včera Louise a prosil ji, aby se nedala ve svých plánech ničím rušit a nezkracovala svou nepřítomnost za žádnou cenu ani o jediný den.⁵⁴ Je ale velmi dobře možné, že Vy dva se teď raději dohodnete na něčem jiném, a to si už jistě vyřídíte písemně sami mezi sebou.

Ženě a dceři řekni, že mě dvojnásob mrzí, že jsem takovýmhle způsobem připraven o potěšení seznámit se osobně s nimi a s Tvým zetěm. Ale co se vleče, neuteče, aspoň budu po těch letošních hořkých zkušenostech v příštím roce moudřejší. Snad budu ještě živ a budu zas čile běhat. A pak se na tu cestu vydáme, nebo na nějakou ještě lepší.

Až do konce srpna jsem na adrese uvedené v záhlaví. Jméno Rosherových není třeba uvádět, ale bez adresy The Firs, Brading Road, se dopis opozdí.

Tak Vás tedy všechny srdečně zdravím a vypijte sklenici na mé uzdravení. A protože teď místo dr. Simona holduji abstinenci já, může si on jistě také jednou dopřát doušek!

Tvůj starý

B. Engels

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Hermannu Engelsovi

do Engelskirchenu

The Firs, Brading Road
Ryde 8. srpna 1892

Milý Hermanne,

po všech přípravách a korespondenci je nakonec s tou mou cestou amen. Stará bolest, tříselná kýla, kterou jsem si kdysi pořídil při honbě na lišku, když jsem upadl i s koněm — začalo to být nepřijemné před deseti lety, ale už 5 let to dělalo dobrotu — se na jednou zase ozvala, ani bandáže i už nepomáhají, v sobotu* jsem ušel asi 2 anglické míle = 3 kilometry, a to mě tak oddělalo, že jsem takřka nebyl schopen další chůze. Zním to, musím mít 4 neděle absolutní klid, nepít pivo ani víno, a pak bude všechno zase v pořádku; ale o cestování nemůže být ani řeči. Psal jsem včera Rudolfovi do Barmenu⁶⁴ pro případ, že bys tam ještě byl, a dnes posílám tady těch pár řádek do Engelskirchenu.

Hrozně mě mrzí, že to tak dopadlo. Ale nedá se nic dělat, musím se s tím smířit. Zůstanu zde tedy (adresa je na rubu) až do konce srpna.⁴⁶⁹

Budou zavírat na poště. Zdravím Vás všechny. Ve spěchu
Tvůj

Bedřich

*Poprvé otištěno v časopise
„Deutsche Revue“, roč. 46, sv. III, 1921*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* 6. srpna.

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

The Firs, Brading Road
Ryde 12. srpna 92

Milý Barone,

v příloze vracím s díky korekturu.⁴⁷⁶

August Vám už jistě sdělil, že z mé cesty k Vám nebude nic. Důsledky starého incidentu, kvůli němuž jsem tenkrát před 9 lety ležel, když jsi mě na mé narozeniny navštívil, se zase jednou, a velmi nevhod, ozvaly, a tak tu musím ležet na kanapi, místo abych si s Vámi zaflámoval. Naštěstí je tu krásný mořský vzduch — dům je zcela na venkově, vysoko, s vyhlídkou na moře — a to mě za 3—4 neděle, jestliže budu mít klid a nevypiju ani kapku alkoholu, zas postaví na nohy. Škoda jen, že se to stalo právě teď. Nu, co se vleče neuteče.

Díky za Tvou knihu³¹⁹ — bohužel jsem se v těch posledních rušných dnech ještě nedostal k tomu, abych si ji přečetl.

Škoda že ty pasáže o Sociálně demokratické federaci⁶⁴, fabiá-nech³⁰ a Taylorově kandidatuře z Tussina článku vypadly.⁴⁷⁷ Četl jsem je dodatečně v rukopise, jsou *takřka nezbytné* k tomu, aby byl obraz voleb úplný. Dokonalé zhroucení Sociálně demokratické federace, jakmile došlo k opravdové zkoušce, svědčí o tom, že se tahle „jediná“ sociálně demokratická organizace a samospasitelná církev celá léta jenom vytahovala. Nevím, zda ses setkal v Curychu s Baxem, ale Bax není, pokud jde o Sociálně demokratickou federaci, žádná velká autorita. Byl 6 neděl redaktorem „Justice“, odstranil všechny možné nešvary, ale nebyl vůbec schopen (jinak by to byl jistě udělal) vtisknout listu místo dosavadního sektářské-

ho charakteru jiný. Sociálně demokratická federace — to je totiž opravdová sekta. Udělala z marxismu zkostnatělé dogma, a protože zavrhuje *každé* dělnické hnutí, které není ortodoxně marxistické (navíc marxistické ve značně pochybeném pojetí), provádí tedy právě opačnou politiku, než jaká se doporučuje v „Manifestu“⁴⁷⁸, zbavuje se vlastní vinou možnosti stát se kdy něčím jiným než sektou. Bax navázal z mnoha důvodů s těmi lidmi zase kontakt, ale jestliže se oni nezmění, nebude to možná trvat dlouho a pozná, že ho chtějí politicky a finančně vykořisťovat a že za ně nemůže nést odpovědnost. K tomu všemu se ale musí propracovat sám; zatím do toho natolik zabředl, že se jich musí částečně zastávat. Ostatně Bax *neudrží se s dělníky jako takovými žádné styky*.

Fabiáni se stali opravdovou překážkou: přívěskem velké liberální strany pod záminkou, že jí chtějí vnutit své kandidáty. To se může nějakou dobu dařit při volbách do rady hrabství⁴⁴¹, kde se dají vyhlášovat posibilistické programy municipálních reforem⁴⁷⁹, ale i tam vydrží ta zbožná lež, jen dokud na to buržoové nepřijdou. U parlamentních voleb je s tím konec; tam dávají liberálové fabiánům, stejně jako všem ostatním tzv. dělnickým kandidátům, jen *beznadějné* volební okresy. Kdo chce vnutit liberálům dělnické kandidáty, musí to udělat jako Burns a K. Hardie, dát jim nůž na krk, a ne jim jako fabiáni pod falešnými záminkami lézt do zadnice. Naštěstí se už teď volá po nezávislé labouristické straně ze všech koutů tak halasně, že ani ty medové řečičky, ani peníze fabiánů nepomohou.

Burgess, ten z „Workman's Times“, chce teď sám založit Nezávislou labouristickou stranu⁴⁵² — další konkurent těch dvou! Je to ješita a ctižádostivec, a proto na něj není vůbec spolehnutí; zda a jak dalece se prosadí, to se teprve uvidí. V každém případě je jeho nynější činnost příznačná pro danou situaci.

Velmi dobrá zpráva: tovární dělníci ze severu byli tak pyšní na ten svůj starý desetihodinový zákon, že byli hlavními odpůrci osmihodinového pracovního dne (viz sjezd tradeunionů v Newcastlu²³⁰). Teď se to mění, masy se postupně vyslovují pro osmihodinový den a předáci začínají být s těmi 10 hodinami sami. Do jisté míry se to projeví snad už na letošním sjezdu tradeunionů.⁴⁸⁰

Avelingovi odjeli do Norska. Právě před odjezdem dostala Tussy dopis, ve kterém ji Greulich jménem curyšského výboru pro svolání mezinárodního kongresu žádá, aby jim sepsala anglicky návrh na pozvání sjezdu anglických tradeunionů a přeložila do angličtiny další dokumenty. Zřejmě se podařilo překazit pletichy pana Seidela, který chtěl při tom ty zatracené marxisty odstavit (což mohlo skončit jen tím, že byl do výboru povolán pan Adolphe Smith Headingley).

Pumps a Percy srdečně pozdravují.

Tvůj

B. E.

*Poprvé otištěno v knize
„Aus der Frühzeit des Marxismus.
Engels' Briefwechsel mit Kautsky“,
Praha 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína

The Firs, Brading Road
Ryde 14. srpna 92

Milý Auguste,

Tvé přání, abych byl začátkem září zas natolik zdrav, abych mohl přijet alespoň do Berlína, je i mým přáním. Jestliže *budu*, tak do Berlína určitě zajedu, a sice pojedu přímo, protože v tu dobu se už Engelskirchenští rozletí do všech koutů světa.

Je jen otázka, jestli se to podaří. A na to Ti dnes ještě nemohu dát naprosto žádnou odpověď. Ze zkušenosti vím, že v takových případech musí člověk 3—4 neděle bezpodmínečně zachovávat klid, aby byl pak zase schopen pohybu, a že stačí zkusit chodit jen o trošičku dřív nebo to s tím pohybem jen nepatrně přehnat, a už jsi o týden dva zpátky. Byl-li pokus předčasný nebo bylo-li pohybu moc, to se bohužel pozná, až když už je pozdě.

Navíc jsem teď o 5—6 let starší, než když mě to vzalo naposledy, a také jsem nechal v posledním roce proplout svými útroby víc alkoholu než jindy za tři roky. Musím se tedy připravit na to, že léčení bude tentokrát poněkud delší, i když zánětlivé jevy nezanechaly po sobě žádné změny v podobě srůstů, loupání a zduření.

V každém případě poznám sám na sobě až úplně v posledních dnech, jak se věci mají. Musím mít tedy od Tebe neustále zprávy, kam Ti mám psát nebo v případě potřeby telegrafovat, zvláště až budeš ve Vídni, a jak dlouho tam zůstaneš, aby se Louise nerozjela do Londýna ve stejnou dobu jako já do Berlína.

Minulé pondělí* a úterý jsem byl v Londýně, mluvil jsem

* 8. srpna.

s Avelingovými a dal si do pořádku dům. Přerušil jsem tak do středy léčení. Teď ležím v naprostém klidu a cítím přirozeně podle toho i zlepšení. Doufám, že za týden si budu moci beztravně dovolit aspoň *pár* krůčků. Zprávy budeš dostávat, jakmile bude o čem referovat.

Přirozeně teď musím zase zachovávat „střídmost a umírněnost“, pokud jde o alkohol. Však jsem se také divil, jak poměrně dobře ho snáším, a tak jsem si moc troufal. Nu, doufejme, že následky se příliš nepotáhnou. Musím se vrátit ke své dřívější zásadě, dodržovat čas od času 14 dní až čtyři týdny abstinenci. Odřeknout si pití stejně jako kouření, není pro mne ostatně žádná velká oběť, jakmile mám k tomu důvod.

Od Louisy, které jsem psal přesně před týdnem⁵⁴, jsem ještě nedostal odpověď. V neděli tu chodí pošta mizerně.

Dobrá zpráva. Intriky, kterými chtěl pan Seidel zbavit ty zatracené marxisty vlivu na přípravu curyšského kongresu⁴⁸¹, zřejmě definitivně ztroskotaly. Greulich napsal jménem curyšského výboru Tussy a požádal ji, aby jim sepsala písemné pozvání určené sjezdu anglických tradeunionů⁴⁸⁰ a aby pro ně pořídila anglické překlady. Psaní přišlo právě když se Avelingovi chystali do Norska, a Tussy samozřejmě pozvání hned sepsala a vůbec nabídla výboru své služby; Greulichovo psaní mi poslala už z parníku.

Druhá zpráva: Když ochabla konjunktura a továrníci začali vyhrožovat, že sníží mzdy o 10 %, vyléčilo to lancashirské textiláky rázem z jejich nadšení pro 10hodinový pracovní den a přesvědčilo je to o kladech 8hodinového dne. I předáci prý už předsedlali. To je vítězství 8hodinového pracovního dne v Anglii. Odpor továrních dělníků, kteří měli zákonem zajištěný 10hodinový den, to byl velký trumf v rukou buržoazie. Tomu udělá konec sjezd v září.

Přiložená místa z článku Avelingových K. Kautsky v „Neue Zeit“⁴⁷⁷ Píše mi, že to muselo být z *technických* důvodů; je to možné, ale možné je i to, že přitom hrálo určitou úlohu také něco z Edova směšného respektu k fabiánům³⁰ a z Baxova (je v Curychu) zájmu na Sociálně demokratické federaci⁶⁴. V každém případě Tě budou ta místa zajímat, patří nutně k celkovému obrazu.

Následující otázky bys mohl dát do „Vorwärts“:

1. Je pravda, že londýnští „nezávislí“, tj. vyhození z Komunistického dělnického vzdělávacího spolku²²⁸ založili klub a najali si za tím účelem Grafton Hall, velkou budovu poblíž Fitzroy Square?

2. Že na tu velkou sumu, která je k tomu zapotřebí, dal pan Baginski, jenž vydělává nanejvýš 3 libry týdně, 500 liber šterlinků = 10 000 marek?

3. Že pan Hochgürtel, rovněž dělník, zaplatil dalších 500 liber; že na otázku, odkud má peníze, dal podivuhodnou odpověď: rozvedl se prý se ženou a dostal tak **její** peníze?

4. Že pivovarník, který dodává klubu pivo, jim půjčil dalších 1200 liber?

5. Je-li to všechno pravda, odkud jsou ty peníze a kdo poskytl tomu pivovarníkovi záruku, bez které takovou částku nepůjčí ani ten největší pitomec?

Srdečné pozdravy Tvé ženě a dětem.

Tvůj

B. E.

Rosherovi srdečně zdraví.

*Poprvé otištěno ruský
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Regině Bernsteinové

do Curychu

The Firs, Brading Road, Ryde, Anglie
(to stačí) 15. srpna 92

Milá Gino,

mně i všem nám tady bylo moc líto, že Vaše letní dovolená byla tak nepříjemně narušena, ale všichni doufáme, že teď už jakékoli nebezpečí pominulo, protože jinak bych se od Vás jistě něco dověděl. Bohužel ani z mých cestovních plánů nezůstal kámen na kameni; právě když jsem se chystal na cestu, ukázaly se zjevné příznaky starého neduhu, který jsem už pět let pokládal za vyléčený, a znemožnily mi přinejmenším na 14 dní, a snad i na 4 neděle, vůbec se pohybovat. A tak musím trčet tady v Ryde⁴⁶⁹; musel jsem nejdřív na pár dní do Londýna, dát tam všechno do pořádku — a tou cestou i spoustou dopisů, které bylo třeba napsat v souvislosti s touhle „změnou z vůle Boží“, jsem se tak roznemohl, že se dostávám k psaní teprve dnes.

Že Ernst* tyfem hodně zeslábl, to rád věřím. Jen ho nechte, aby se z toho docela vzpamatoval, než mu zase začne dřina ve škole. Ale máte přece mezi známými a v rodině všude tolik lékařů, že se Vám do toho raději nebudu plést.

Co jsem tady, máme tu krásné počasí, mohu skoro celý den, většinou 6—7 hodin, vysedávat v lenošce na zahradě, za takřka celé tři neděle jsme tu měli jenom dva deštivé dny. Doufám, že nám to vydrží, svěží vzduch je vedle klidu moje hlavní medicína.

Jsem rád, že se Eda ještě vypraví nebo už vypravil na vysoko-

* Ernst Schattner.

horskou túru. Absolutně to potřebuje, i když jsem s velkou radostí zjistil z „Neue Zeit“, že už je zase ve své kůži. Kritika Proudhona je *moc pěkná*, i ten humor se mu vrací.^{48a} Ale jistota je jistota, a člověk se má vyléčit úplně, když k tomu má příležitost, a setřást ze sebe všechno to trápení s Lassallem*, které mělo právě v té věci rozhodující význam. A Vy se musíte také ještě trochu zotavit, když Vám ty těžké dny a noci tak nemilosrdně překazily letní odpočinek.

Tady je jinak všechno, tj. Pumps, v pořádku, pokud to „okolnosti“ dovolují, tamtu událost čekáme v říjnu, dětem to tu jde k duhu mnohem víc než v Londýně. Rodina je velmi početná: 2 psi, 3 kočky, kanár, králík, dvě morčata, kohout a 14 slepic.

Mnoho pozdravů od Rosherových, a zvlášť ode mne Vám, Edovi a Ernstovi!

Váš starý
Generál

*Poprvé otištěno rusky
v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa“,
kn. I, 1924*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Viz tento svazek, str. 198 a 270—271.

Engels Victoru Adlerovi

do Lunze

The Firs, Brading Road, Ryde, Anglie
19. srpna 1892

Milý Victore,

to má jeden z toho, když si moc troufá. Místo abych se teď toulal s Tebou a Tvou rodinou po Lunzi nebo po Vídni, musím tady v Ryde bídne pečovat o to své, jak říká Heine, „ne už zcela zdravé“ tělo; nesmím chodit ani pít, smím se jen nudit. Tolik jsem se těšil, že se podívám do Vídně, pobudu s Tebou a osobně se seznámím se všemi, hlavně s Tvou ženou a dětmi — a teď do toho přijde ta zatracená patálie. Byl bych se mimoto také rád poradil o tom ne zcela jasném případě pro změnu s nějakým vídeňským nebo — respektive *a* — s berlínským lékařem a Tobě jsem chtěl také celý případ vyložit, abys mi doporučil nějakého specialistu. Tady je totiž tolik lékařských fakult jako nemocnic, a rodinní lékaři doporučují vždycky jen lidi z nemocnic, kde sami studovali; má to svou kladnou stránku, protože oni je nejlíp znají, ale zužuje to hrozně okruh těch, kdo by mohli člověku poradit, a redukuje to lékařský Londýn na rozměry malého německého universitního města. Takže jsem tou náhlou recidivou utrpěl i bezprostřední škodu.

Mám ale jednu útěchu, co se vleče, neuteče, a co se nepodařilo letos, podaří se, doufejme, napřesrok. V každém případě jsem dostal tentokrát lekci, na kterou hned tak nezapomenu. Být připraven o celý letní zájezd — a jaký! — to je dostatečně hořké sousto, a já to budu pěkně cítit ještě v zimě, protože moc dobře vím, že malá změna vzduchu — Ryde místo Londýna — nebude

mít na ten můj starý kadáver zdaleka takový účinek jako cesta na kontinent, a zvláště do Alp. Tak dobře jako po té cestě do Ameriky³⁸¹, pak do Norska⁴⁸³ a loni do Skotska a Irska²¹⁸, se už letos cítit nebudu. Nějak se s tím ale snad už vypořádám a určitě tu cestu podniknu napřesrok. Do Vídně totiž musím a pokud možno i do rakouských Alp, ve švýcarských Alpách se to příliš hemží Švýcary a člověk si tam připadá spíš jako na výstavě — to jsou mi ti Anzengruberovi sedláci přece jen milejší. A pak, doufám, zastihnu Tebe i Tvou ženu při plném zdraví a sám budu zase schopen šplhat se po horách. Tak tedy na shledanou napřesrok!

Dělám tady rané křesťanství, čtu Renana a bibli. Renan je přílišně povrchní, ale má jako světský člověk širší rozhled než němečtí školští teologové.⁴⁸⁴ Jinak je ta jeho kniha román a platí o ní to, co sám říká o Filostratovi: dá se používat jako historický pramen, asi tak jako romány Alexandra Dumase staršího o dobách frondy⁴⁸⁵. V podrobnostech jsem ho nachytil při strašných kopancích. Přitom opisuje s bezmeznou nestydatostí od Němců.

Louise Ti už asi sdělila, co jsem jí předevečtem napsal o textílách z Lancashiru a o tom, jak přešli na stranu osmíhodinového pracovního dne.⁴⁸⁶ A tak jsme každým dnem o kus dál. Včera se zase vyslovila shromáždění delegátů celých okresů jednomyslně pro osmačtyřicetihodinový pracovní týden a při hlasování v jiných okresech byla pro to *uvšude* většina, zpravidla dvoutřetinová. To zlomí poslední odpor *uvnitř dělnické třídy*.

Rusové mají smůlu. Nejdřív hlad, který se bude letos opakovat, i když už ne v té chronické formě, a pak cholera. A teď, když se tu k veslu dostává jejich přítel Gladstone, musí si vzít za ministra zahraničních věcí Roseberyho, který nechce o Gladstonově rusofilství ani slyšet.

August chce, abych přece jen přijel do Berlína, bude-li to možné. Rád bych, ale půjde to? Už deset dní jsem neopustil zahradu ani na deset kroků a nevím ještě, zda se to už opravdu lepší. Věc se má totiž tak, že bych to mohl prodělat zase všechno od začátku, kdybych začal chodit jen o trošičku dřív, nebo to s pohybem jen nepatrně přehnal. A nejpozději za deset až čtrnáct dní se musím rozhodnout — no, uvidíme.

Pozdravuj tedy všechny přátele, především svou ženu a děti, a řekni jim, jak mě mrzí, že jsem letos nemohl přijet. Ale napřesrok to hodlám napravit. Srdečný pozdrav také Tobě zaslá Tvůj starý, chromý

B. E.

Zůstanu tu v každém případě do 31. t. m.⁴⁸⁹

*Poprvé otištěno v knize
„Victor Adlers Aufsätze, Reden und
Briefe“. Erstes Heft: „Victor Adler
und Friedrich Engels“, Vídeň 1922*

*Podle textu knihy
Přeloženo z němčiny*

Engels Augustu Bebelovi

do St. Gallenu

Ryde 20. srpna 92

Milý Auguste,

Tvůj dopis ze 17. jsem dostal dnes ráno. Píšu Ti hned, protože jinak ztřejší anglická neděle nezaručuje, že Tě tyhle řádky zastihnou ještě v St. Gallenu. Chtěl bych Tě totiž poprosit, abys byl ohledně Edy opatrný, až budeš mluvit s Kautským. Eda se teď už rozhodně začíná uzdravovat, jak to dokazuje jeho článek v „Neue Zeit“⁴⁸², a to nesmíme nijak narušit. Kautsky není ve svém přátelství k Edovi právě vzorem diskretnosti, a kdyby Edu mělo nad jeho dopisy napadnout, že potichoučku kujeme pikle, abychom čelili jeho horování pro fabiány³⁰, mohl by být rázem zase tam, kde byl. Neurastenikové jsou podezíraví, a já si myslím, že ty mrzutosti s Lassallem* byly nejenom prvním symptomem jeho nemoci, ale určitě i podnětem k ní. Musíme tedy zabránit, aby se to opakovalo. I to přeceňování fabiánů zavinila podle mne ta jeho nemoc, ale myslím si, že ho to pustí, jestliže si toho nebudeme všímat.

Včera konečně přišlo psaní od Čarodějky, bručí, že jsem nepřijel; copak ale za to mohu? A co by tomu řekla, kdyby mě to sklátilo v Engelskirchenu nebo Curychu — a to by mě určitě neminulo, kdybych byl jel, mohlo by to pak dopadnout dokonce mnohem hůř než tady, kde jsem na to mohl ještě včas reagovat. Píše také, že v každém případě pojede s Tebou do Berlína.

Moc se mi hodí, že nemusím na cestu, pokud vůbec pojedu, vyrazit už před 7. zářím. Takhle mám celé 4 neděle klidu, a to už

* Viz tento svazek, str. 198 a 270—271.

mohu doufat, že do té doby budu zase schopen cestovat. Od včerejška konečně cítím, že se to začíná lepšit, příznaky jsou sice ještě velmi slabé, ale přesto jsou už tady. Jak to bude dál, to teprve uvidím.

À propos: Máme ještě v Kolíně nějaké advokáty, kteří jsou ve straně? Těm svým Prusákům ještě docela nevěřím, a kdybych měl adresu nějakého advokáta, byl bych vyzbrojen pro všechny případy.

To, co píšeš o Victorovi, mě velmi zarmoutilo.⁴⁸⁷ Snad se Ti podaří najít nějaké východisko. Závisí na tom i zdraví jeho ženy — zřejmě mají na její chorobě značný podíl starosti o budoucnost. Netušil jsem, že to bylo tak zlé. Rakušané jsou ale stejní jako Francouzi a Irové: vybírat od nich *pravidelně* peníze je vyloučeno. Projevuje se tím ta keltská krev Noriků⁴⁸⁸, jejich předků, kteří byli nejdříve romanizováni a pak germanizováni. Chceš-li si udělat představu o tom, jak na tom byla generální rada Internacionály s Francouzi a jejich příspěvky, přečti si obě Pavlovy epištoly Korintským, jak si do omrzení stýskal, že příspěvky ne a ne chodit — zvláště druhou epištolu.⁴⁸⁹ — Nemohli byste odhlasovat rakouské straně stálou podporu, s podmínkou, že ji bude dostávat Victor? Z Německa by ho brzy vypověděli, protože by nemohl pracovat ve vědecké revui* jako Kautsky, nýbrž v agitačním listě.

Rezoluce lancashirských textiláků ve prospěch 8hodinového pracovního dne (48 hodin týdně) se hrnou doslova jedna za druhou. Dneska je shromáždění delegátů v Manchesteru. Včera bylo v Prestonu 3600 pro, 600 proti. Lancashire je ale v téhle otázce pro Anglii rozhodující, protože se tam proti tomu ještě loni stavěli jednomyslně na odpor.

To o těch londýnských nezávislých klubech** slyšela Tussy od paní Croeselové (která je ještě lepší než její muž). Nebude ale na škodu, když s tím počkáme, až zas budeme všichni v Londýně. Pokud jde o zdroj těch peněz, mohou ještě existovat nějaké zbytky velšského fondu¹⁴⁵, a pitomost policie je nezměrná. Gilles měl

* „Neue Zeit“.

** Viz tento svazek, str. 475.

v každém případě k dispozici spoustu peněz a snad *ještě* má. Ti ostatní jsou od něho nastrčené osoby.

Dnes přišla radostná zpráva, že Vilém* nechce o té dvouleté službě ani slyšet.⁴⁹⁰ Protože ale už tím lákadlem *zamávali* filistovi před očima, budou se toho i národní liberálové³⁵⁵ těžko vzdávat. A tak rostou možnosti, že říšský sněm bude rozpuštěn.

Co je to ale za chudáčky, ti němečtí buržoové! Vláda potřebuje rok co rok stále víc peněz, a oni tak mají nejlepší příležitost koupit si za každou dotaci nějaký politický mocenský ústupek, tak jako to dělali odjakživa v malém Angličané. Ale oni *nechtějí*, nechávají vládě veškerou moc a handrkují se jenom o pár feniků.

Srdečné pozdravy paní Julii a paní Friedě i jejímu manželovi**.

Tvůj starý

B. E.

Mnoho pozdravů také od Rosherových.

Zůstanu tu v každém případě do 31.⁴⁶⁹

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Vilém II.

** Friedě a Ferdinandu Simonovům.

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

The Firs, Brading Road, Ryde
22. srpna 1892

Moje milá Lauro,

doufal jsem, že se od Tebe dovím, jak pokračují přípravy na onu velkou událost, když se už blíží 1. říjen⁴⁹¹; a zvlášť bych se rád dověděl, že bylo u Crédit Lyonnais⁴⁹² skutečně složeno těch 25 000 franků jako kapitálová záruka, že se to myslí vážně. Ale snad mohu za pár dní čekat nějakou zprávu, teď když už je za námi posvátný 20. srpen se svými 250 000 franky v hotovosti a s celým zařízením.⁴⁹³

Zase mě zlobí má stará choroba, která mě v letech 1883 až 1887 vždycky čas od času ochromila a teď mi už pět let dala skoro úplně pokoj. Přihlásila se bohužel právě nevhod. Měl jsem asi před 10 dny jet do Curychu navštívit Beustovy, odtud pak s Bebelem, který je v St. Gallenu, do Stuttgartu, Mnichova a Vídně, kde jsme se chtěli zastavit pro Louisu, jet s ní do Berlína a pak se vrátit do Londýna. Ale všechno to šlo k čertu. Bebel bude muset jet do Vídně sám, ale chce, pokud to bude možné, abych přijel aspoň do Berlína. Poněvadž se mi to teď pomalu lepší, není vyloučeno, že budu schopen tenhle kousek cesty absolvovat. Ale zatím to nemohu říci určitě, potřebuji přinejmenším ještě čtrnáct dní klid. Naštěstí je hezky, takže mohu celý ten čas, kdy nejsem s to se hýbat, trávit na zahradě, a zdejší skvělý vzduch mi dělá velice dobře.

Tussy dostala těsně před odjezdem do Norska dopis od Greulichy, v němž ji jménem curyšského kongresového výboru žádá, aby pro ně napsala anglický koncept pozvání na mezinárodní kongres,

které se má poslat glasgowskému sjezdu tradeunionů⁴⁸⁰, a aby pro ně udělala všechny překlady do angličtiny. Víš asi, že se Seidel pokoušel před několika měsíci různými intrikami dosáhnout, aby tento úkol byl svěřen někomu, kdo není ve spojení s těmi zatracenými marxisty. Když jela Louise do Vídně, pověděla to v Berlíně Bebelovi, Bebel hned napsal do Curychu, a tady je výsledek.

Musím toho už nechat. Je čas k jídlu, a na stole, kde píšu, se bude prostírat. A hned po obědě (ve 3 hodiny odpoledne) se vyběrají schránky. Tak se měj hezky! Kdy Tě zase uvidíme tady v Anglii? Doufám, že letos na podzim, i kdybys nemohla svého poslance a politického redaktora* vzít s sebou.

Pumps, Percy a mrňata posílají srdečné pozdravy.

Vždy Tvůj

B. Engels

Můj poslední dopis s vídeňskou adresou Louisy Kautské jsi doufám dostala.⁵⁴

Poprvé otištěno v knize

F. Engels, P. et L. Lafargue,

„Correspondance“, sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu

Přeloženo z angličtiny

* Paula Lafargua.

Engels Pasqualu Martignettimu

do Beneventa⁴⁹⁴

...domnívám se, že u [té věv]odkyně*, rozené Lefflerové, do[šlo] k nějakému omylu. Nikdy jsem neslyšel paní M[arxovou]-A[velingovou] mluvit o této [dámě]. Paní A[velingová] je nyní v Norsku, zeptám se jí, až se vrátí, a další Vám pak sdělím.

Váš

B. Engels

Ryde 22. srpna 92

(Londýnská adresa stále platí.)

*Poprvé otištěno v knize**„La corrispondenza di Marx e Engels
con italiani. 1848—1895“, Milán 1964**Podle rukopisu**Přeloženo z němčiny*

* di Caianiello.

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu¹

Ryde, ostrov Wight, 23. srpna 92

Milý Sorge,

o té Tvé knize jsem ještě s Dietzem nejednal⁴³⁸, a to z následujícího důvodu.

Domluvil jsem se s L. Kautskou, která je ve Vídni, a s Bebelem, který je u svého zetě* v St. Gallenu, že pojedu s Bebelem koncem tohoto měsíce do Stuttgartu a odtud přes Vídeň do Berlína, přičemž se ve Vídni zastavíme pro L. Kautskou. Ve Stuttgartu jsem pak chtěl tu věc vyřídit s Dietzem *ústně*.

Jenže teď se mi tu v Ryde, kde jsem u Pumps⁴⁶⁹, najednou ozvala zase ta stará bolest, tříselná kýla, která mě už 5 let nechala na pokoji; a to tak, že už je ze mne nějakých 12 dní mrzák neschopný pohybu. Mám kvůli tomu zkaženou celou cestu a nevím, budu-li během tak 14 dnů — ačkoli se to viditelně lepší — schopen podniknout alespoň kratší túru. Do Stuttgartu ale v žádném případě nepojedu, a proto to ihned s Dietzem projednám písemně, jen co budu vědět, že si někam nevyrazil s Bebelem. Záležitost sama je už v pořádku a jde jen o podrobnosti. Ty doplňky tedy můžeš klidně udělat, a čím budou úplnější, tím líp. Zejména by bylo dobré, kdybys chtěl trochu podrobněji zpracovat období od roku 1870, i osudy *vyložené* socialistické (německé) strany²⁸ a kopance, které nadělala. Musíš pamatovat na to, že píšeš pro čtenáře, kteří nemají o tamějších poměrech ani ponětí a kterým se musí nalít čistého vína. Kdyby pak páni předáci z New Yorku a Cincinnati bručeli, může Ti to být fuk, však už sis na to dávno zvykl.

* Ferdinanda Simona.

Teď jednu zprávu, kterou ale musíš utajit před všemi novináři, dokud Ti o tom nenapíšu víc: Guesde a Lafargue podepsali s několika kapitalisty smlouvu o vydávání velkého deníku, v němž budou oni dva politickými redaktory. Prý se do toho investuje 500 000 franků a list začne vycházet od 1. října.³⁶⁴ Já ale mám v takových věcech vždycky určité pochybnosti a nedostal jsem také v poslední době o tom z Paříže žádné nové informace; může tedy do toho stále ještě něco přijít, a tak *se nesmí absolutně nic dostat do tisku*.

Jak jsi už poznal podle obecních voleb z května³⁷¹ a departementních voleb z července⁴⁹⁵, dávají se Francouzi čím dál víc na cestu Němců a učí se využívat všeobecného volebního práva, místo aby na ně nadávali. A pokračuje to moc pěkně. Marseillský sjezd⁴⁹⁶ zajistí „marxistům“ zcela jiné postavení, než měli dosud.

K tomu ty skvělé pokroky tady v Anglii. Volby se vydařily.⁴⁴² Jistě sis už všiml, jak se na začátku července změnil tón ve „Workman's Times“ a jak už se pan Burgess (Autolycus) pokouší založit vlastní „Nezávislou labouristickou stranu“⁴⁵² pod *svým* vedením, vedle té, kterou chce řídit Sociálně demokratická federace. Z poznámek L. Kautského⁴⁹⁷ a Tussy⁴⁷⁷ ve vídeňské „Arbeiter-Zeitung“ a „Neue Zeit“ ses jistě dověděl, co potřebuješ; něco najdeš ještě v předmluvě k novému vydání „Postavení dělnické třídy v Anglii“*, kterou pošlu, jakmile budu zase v Londýně. Sjezd tradeunionů, který se za 14 dní sejde v Glasgow⁴⁸⁰, bude dokumentovat velký pokrok: 1. vzhledem k účinku voleb, ještě vystupňovanému tím, že parlamentní výbor⁴⁹⁸, jenž byl zvolen loni v Newcastlu²³⁰ a skládá se kupodivu ze samých *starých* tradeunionistů, přecházel opovržlivě všechna politická usnesení tohoto sjezdu a neplnil je, 2. vzhledem k tomu, že změnili své stanovisko textilní dělníci, kteří loni tvořili hlavní masu odpůrců 8hodinového pracovního dne, ale teď se v důsledku špatné hospodářské situace najednou hromadně vyslovili *pro 8 hodin*. Minulý týden hlasoval celý Lancashire ve *všech* okresech pro 8 hodin místo 10, většinou velkou převahou hlasů. Stručně, jde to i tady nádherně kupředu a napřesrok nebude stát za Německem už jenom Rakousko

* B. Engels, „Předmluva k druhému německému vydání „Postavení dělnické třídy v Anglii“ z roku 1872“.

a Francie, ale i Anglie, a to snad už konečně zapůsobí v patřičné míře i na Vaše Angloameričany, zvláště jestliže si Vaše milice ještě trochu zastřílí a vyžene tak z lidí poněkud tu jejich republikánskou pychu a velikášství.

V Německu se to vyvíjí skvěle, sleduj ve „Vorwärts“ stranické zprávy. Uvidíš, že máme obrovské úspěchy mezi venkovským obyvatelstvem *dokonce i na východě*, kde je toho nejvíc zapotřebí.

Teď bych Ti měl odpovědět, jestli napřesrok přijedu. Není to vyloučeno, ale určitě by to nebylo v těch červencových ani srpnových vedrech — měl jsem dost jednoho srpna v New Yorku.³⁸¹ Bebel pomýšlí na to, že by se mohl podívat do Ameriky po curyšském kongresu⁴⁸¹, tedy někdy v září—říjnu. Jestliže pojede, tak se s ním možná svezu. Ale to je ještě všechno ve hvězdách. Jak vidíš, můj letošní plán ztroskotál už 14 dní potom, co jsem se definitivně rozhodl; jak bych si pak měl plánovat něco rok předem!

Že se s tím potrhým Hepnerem musíme jednou rozejít, to mi bylo už dávno jasné. Je samý vrtoch a nic se neučí, nebo se učí všechno obráceně.

Pozdravuj ode mne srdečně svou ženu.

Tvůj
B. E.

Pozdravuj taky Schlütera.

*V plném znění otištěno poprvé
rusky v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Augustu Bebelovi

do Lunze

Ryde 25. srpna 1892

Milý Auguste,

Tvůj dopis z 23. ze St. Gallenu jsem dostal dnes ráno. Vím moc dobře, že mi Prušáci nemohou udělat nic vážného, ale jistota je jistota, u těch pánů člověk nikdy neví, kdy ho začnou šikanovat. Vždycky by mohlo nějakého horlivého policejního génia napadnout aby mi dělal pod falešnými záminkami nepříjemnosti, třeba by chtěl ze mne při té příležitosti dostat pověstné Miquelovy dopisy Marxovi.⁴⁹⁹ A všš, že u Prušáků je zvykem, že úředníka, který udělal nějakou hloupost, veřejně neblamují, ale postaví se za něho před veřejností a pak ho nejvýš mezi čtyřma očima vezmou na paškál.

S tím mým cestovním plánem je to ostatně zase velmi problematické. Poslední dny jsem se párkrát dovlekl na nejbližší poštovní úřad, nějakých 300 kroků od domu, a výsledek téhle zkoušky sil je, že zas nejsem najednou schopen ujít víc než pár kroků, slabiny mám hrozně citlivé na tlak bandáže atd. — takže se zas svíjím na posteli. Dnes je to zásluhou klidu zas o něco lepší, ale kdoví jestli budu za těch 13 dní, které mi do 7. zbývají, natolik v pořádku, abych mohl túru podniknout. Nu, to se uvidí.

Od Louisy jsem nedostal žádnou další zprávu. Zato mi píše Dietz, že druhou část honoráře za to „Postavení“* — 500 marek — vyplatil podle Tvého přání Victorovi, což jsem plně uvítal. Počátkem září mi vyjde také něco v „Neue Zeit“** a honorář bude zase vyplacen Victorovi, protože jsem Dietze pověřil, aby mu vyplácel

* B. Engels, „Postavení dělnické třídy v Anglii“.

** „Úvod k anglickému vydání ‚Vývoje socialismu od utopie k vědě‘ z roku 1892“.

všechno, co budu mít u něho k dobru. Tuhle zimu *musím* dodělat 3. díl „Kapitálu“ a pak, až budu mít tuhle zátěž z krku, mohu zas vytloukat víc na honorářích.

Rozhodně máš pravdu v tom, že by bylo od vlády vyložené bláznovství, kdyby vyhověla požadavkům vojenské kliky a rozpustila říšský sněm kvůli tomu zamítnutí dvouleté služby*. Přesto není vyloučeno, že k něčemu takovému dojde — vzhledem k dnešním „směrodatným“ faktorům v německé říši.

Svou neschopnost válčit v Evropě dokazuje Rusko tím, jak si počíná na druhém konci šachovnice — ve Střední Asii⁵⁰⁰. Je to z jeho strany veliká hloupost. Angličany to nezastraší, naopak je to uvede do varu, a pan Gladstone tak nebude moci uplatnit své rusofilství. Cařihrad, ten by tak ještě mohl obětovat, ale dopustit, aby byla ohrožena Indie — to nejde.

Hrozně mě to tu na ostrově Wight otravuje, pomyslí-li, jak Ty si teď cestuješ, zatímco jsme měli jet spolu. A to si Louise ke všemu ještě myslí, že ze sebe maroda jen dělám! Místo abych do Lunze jenom posílal dopis, přijel bych tisíckrát raději sám. Dnes už je to patnáctý den, co jsem tu odkázán na domeček se zahrádkou jako na své vězení, a pouze třikrát během čtyř dnů jsem ušel po silnici tři sta kroků — s tím výsledkem, že jsem znova odsouzen k nejprísnějšímu domácímu a zahradnímu vězení. Dnes je v přístavu květinová výstava, zítra regata, Pumpsovi tam všichni jdou a já musím trčet doma — zkrátka zábava. Jediné, z čeho mám opravdu radost, je, že mě to nevzalo na cestě, to by bylo pěkné nadělení.

Tak tedy pozdravuj Victora, jeho ženu a děti, právě tak Čarodějku, která mi snad mezitím už napsala, a řekni jim všem, jak je mi líto, že tam s Vámi nemohu být. Napřesrok ale, budu-li živ, určitě přijedu.

Tvůj
B. E.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočíněníja,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Viz tento svazek, str. 483.

Engels Victoru Adlerovi

do Lunze

Ryde 30. srpna 92

Milý Victore,

nemohl jsem včera odpovědět na všechny body Tvého dopisu, protože jsem měl už jednak popsaný papír, jednak byl nejvyšší čas k obědu — byly 2 — a ve 3 odsud odvážejí poštu. Ale jelikož mě jistá paní z Oberdöblingu* ve své dopisnici žádá s roztomilou netrpělivostí o dopis, mohu Ti dnes napsat zbytek.

To, co říkáš o taktice, je úplně správné.⁵⁰¹ Jenže existuje příliš mnoho lidí, kteří z pohodlí a proto, aby si nemuseli namáhat svou mozkovici, chtějí používat taktiku vhodnou pro určitý okamžik věčně. Nevytváříme taktiku z ničeho, určujeme ji podle měnících se okolností: při dnešní situaci musíme často přijímat taktiku, kterou nám diktují naši nepřatelé.

Právě tak máš pravdu s těmi nezávislými²⁹⁵. Pamatuji se ještě na léta — tehdy jsem si ještě s Liebknechtem psal oficiálně — kdy jsem musel v jednom kuse bojovat s ryze německým šosáctvím, kterým bylo všechno načichlé. Celkově to máme v německé říši šťastně za sebou — ale ti šosáci, co sedí ve frakci, a pořád do ní přicházejí! Dělnická strana může kandidovat buď dělníky, kteří jsou ihned propouštěni z práce a pak, odkázáni na hmotnou podporu strany, snadno upadají, nebo šosáky, kteří se sice živí sami, ale jsou

* Louise Kautská

straně jen pro ostudu. A v porovnání s těmi jsou nezávislí k nezaplacení.

To, co říkáš o rychlém průmyslovém pokroku Rakouska a Uherska, mě nesmírně potěšilo. Je to jediná pevná základna pro pokrok našeho hnutí. A je to také jediná dobrá stránka celního ochrannářství — alespoň pro většinu kontinentálních zemí a pro Ameriku. Vytváří se uměle velkopřůmysl, velcí kapitalisté i velké masy proletariátu, centralizace kapitálu se urychluje, střední vrstvy jsou ruinovány. V Německu byla ochranná cla vlastně zbytečná, protože je zavedli právě ve chvíli, kdy Německo upevňovalo své postavení na světovém trhu, a cla *tento* proces narušila; zaplnila ale zato řadu mezer v německém průmyslu, které by jinak zely ještě dlouho prázdnotou, a bude-li Německo nuceno obětovat ochranná cla svému postavení na světovém trhu, bude schopné konkurovat úplně jinak než předtím. V Německu stejně jako v Americe jsou teď ochranná cla čistě na překážku, protože těm zemím brání zaujmout příslušné postavení na světovém trhu. V Americe proto jistě brzy padnou a Německo bude muset následovat.

Ale tím, že rozvíjíte průmysl, prospíváte Anglii; čím dříve bude totálně zničena její nadvláda na světovém trhu, tím dříve se tady dělníci dostanou k moci. Kontinentální a americká konkurence (dito indická) vyvolala konečně v Lancashiru krizi, a prvním důsledkem bylo, že se dělníci najednou vyslovili pro osmihodinový pracovní den.*

Působit společně s Čechy je nezbytné i z politických důvodů. Jsou v centru Německa a my jsme s nimi spjati stejně jako oni s námi, a my jsme plně zainteresováni na tom, aby se tam z toho nestalo nějaké mladočesko-rusko-panslavistické hnězdo. Existují sice prostředky, jak se i s tím perspektivně vypořádat, ale jistota je jistota. A protože mohou od nás dostat všechno, co ve věci národní autonomie *na českém území* chtějí a potřebují, není to nijak nebezpečné. (Vidíš, že v téhle věci ponechávám stále stranou momentální politické odloučení od Německa.)

* Viz tento svazek, str. 482 a 488.

Příští týden* se vracím do Londýna; ačkoli je mi dnes už líp,
z té cesty do Berlína asi nic nebude.

Mnoho pozdravů celé redakci**.

Tvůj
B. E.

*Poprvé otištěno v knize
„Victor Adlers Aufsätze, Reden und
Briefe“. Erstes Heft: „Victor Adler
und Friedrich Engels“, Vídeň 1922*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* 6. září

** „Arbeiter-Zeitung“.

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Ryde 4. září 92

Milý Barone,

Eda chce vědět, kdy budu zas v Londýně, ale místo adresy udává jen tolik, že odjíždí z Kilchbergu do Curychu, přičemž je navíc ve svých časových údajích tak nepřesný, že jakákoli korespondence na tuhle vzdálenost nepřichází v úvahu. Protože předpokládám, žeš informován líp než já, prosím Tě, abys mu vyřídil, že se pozítří — 6. t. m. — vracím do Londýna.⁴⁶⁹

Stále se ještě špatně pohybuji, a to absolutně vylučuje jakékoli cestování, v Londýně budu asi muset ještě 14 dní strávit na pohovce. Jinak to není nic vážného.

Sorgův článek o Homesteadu má přirozeně přednost. Vůbec na to nijak nespíchám, za předpokladu, že německý text vyjde zhruba ve stejné době jako anglický nebo o *něco* později.⁵⁰² O anglickém vydání nemám ovšem už 2 měsíce žádné zprávy.

Kdybys tu byl při posledních volbách⁴⁴², mluvil bys o fabiánech³⁰ jinak. Pro naši taktiku platí ve všech moderních zemích a dobách jedno: vést dělníky k vytvoření vlastní, nezávislé strany, odlišné od všech buržoazních stran. Angličtí dělníci učinili při posledních volbách poprvé rozhodný krok v tomto směru, i když zatím pouze instinktivně, donuceni vývojem událostí. Tento krok měl překvapující úspěch a k vývoji dělnického uvědomění přispěl víc než kterákoliv událost za posledních dvacet let. A co udělali fabiáni — nikoli jen ten či onen, nýbrž Fabiánská společnost jako celek? Hlásali a praktikovali *připojení dělníků k liberálům*, a tu se stalo to, co se dalo čekat: liberálové jim přidělili čtyři křesla, kterých stejné

nemohli dosáhnout, a fabiánští kandidáti slavně propadli. Paradoxní beletrista Shaw — jako beletrista velmi talentovaný a vtipný, ale jako ekonom a politik naprosto k ničemu, i když poctivý a žádný kariérista — napsal Bebelovi: Kdyby prý neprováděli tuto politiku vnucovat liberálům své kandidáty, nesklidili by nic než porážku a ostudu (jako by porážka nebyla často čestnější než vítězství) — a tak tuhle politiku prováděli a sklidili obojí.

To je jádro celé věci. Ve chvíli, kdy dělníci poprvé vystoupí samostatně, začne jim Fabiánská společnost domlouvat, aby zůstali chvostem liberálů. A to je nutno socialistům na kontinentu nepokrytě říci, neboť zamlčování by bylo spoluvinou. Proto jsem litoval, že Avelingův dovětek nevyšel⁷⁷. Nebyl napsán post festum, nebyla to dodatečná úvaha. Jen spěch, aby článek byl co nejrychleji odeslán, zavinil toto nedopatření. Článek není úplný, neobsahuje-li postoj obou socialistických organizací k volbám — a čtenáři „Neue Zeit“ mají právo se to dovědět.

Myslím, že jsem Ti sám ve svém posledním dopise psal, že v Sociálně demokratické federaci⁶⁴ i Fabiánské společnosti jsou venkovští členové lepší než v ústředí. Ale to je málo platné, dokud postoj ústředí určuje postoj společnosti. Kromě Bannera neznám z těch ostatních skvělých chlapíků nikoho. Banner se od svého vstupu do Fabiánské společnosti kupodivu u mne neukázal. Domnívám se, že u něho rozhodoval odpor k Sociálně demokratické federaci a potřeba nějaké organizace — snad i některé iluze. Ale tahle vlašťovka jaro nedělá.

Vidíš ve Fabiánské společnosti něco nehotového. Naopak, ti lidé jsou až *přiliš* hotoví: klika buržoazních „socialistů“ rozličných ráží, od kariéristů až po citové socialisty a filantropy, jednotných jen ve svém strachu z hrozící vlády dělníků a vynakládajících vše, aby tomuto nebezpečí ulomili hrot tím, že *si sami* zajistí vedení, vedení „študovaných“*. Nikoho nesmí mýlit, že připustili do svého ústředního orgánu několik dělníků, aby tam jako vždy přehlasovaná menšina hráli úlohu dělníka Alberta z roku 1848.

Fabiánská společnost užívá stejných prostředků jako korupční

* V orig.: Jebildeten.

parlamentní politikové: peníze, kliky, kariérismus. Tedy prostředky ryze anglické, přičemž je samozřejmé, že každá politická strana (jen u dělníků tomu musí být jinak!) své agenty tak či onak platí nebo odměňuje výnosnými místy. Ti lidé se až po uši topí v klikání liberální strany, mají liberální stranické funkce, jako např. Sidney Webb, který je vůbec typický britský politik. Dělají prostě všechno, před čím je nutno dělníky varovat.

Přes to všechno nežádám, abys s nimi jednal jako s nepřáteli. Ale před kritikou je podle mého názoru nesmíš chránit, právě tak jako kohokoliv jiného. A vypuštění dotyčného místa z Avelingova článku ovšem tak vypadalo. Chceš-li ale, aby Ti Avelingovi poslali článek o vývoji a postoji různých anglických socialistických organizací, stačí říci a já jim to navrhnu.

Tvůj článek o Vollmarovi se mi moc líbil, uškodí mu víc než všechno to hašteření ve „Vorwärts“⁴⁷¹. I ty věčné výhrůžky, že vyletí ze strany, bylo už jednou třeba odsoudit. V současné době jsou to velice nevhodné dozvuky z doby, kdy vládl zákon proti socialistům⁵⁵. Dnes je třeba dopřát prohnilým elementům čas, aby shnily natolik, že odpadnou takřka automaticky. Strana miliónů má docela jinou kázeň než sekta s nějakou tou stovkou členů. Trochu víc bys mohl rozvést to, jakým způsobem se „státní socialismus o sobě“ v praxi, a to v jediné zemi, ve které je prakticky možný, v Prusku (což jsi vyložil velmi pěkně), mění *nevyhnutelně* v opatření fiskálního rázu.

I Edova kritika Proudhona byla moc pěkná, zvláště mě potěšilo, že už je Eda zas ve své kůži.⁴⁸²

Tvůj

B. E.

*Poprvé otištěno v knize
„Aus der Frühzeit des Marxismus.
Engels' Briefwechsel mit Kautsky“,
Praha 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

[Ryde 5. září 1892]

Milý Barone,

zapomněl jsem Ti předevčím odpovědět ohledně Bonniera.⁵⁰³ Přečti si v „Socialiste“ zprávy o Anglii a Německu podepsané „B.“ nebo Bernard a budeš pak moci posoudit, jak dalece ho můžeš potřebovat. Bonnier je velmi dobrý chlapík, ale jako Francouz se tak trochu zkazil tím, že studoval v Německu, viděl jsem to často u jeho krajanů. Žije ve světě knih a je pro něj těžké objektivně porovnávat fakta z živého hnutí. Přitom trčí v Oxfordu odloučen od všeho hnutí a navíc věří skálopevně v Guesda. Guesdovy iluze a jeho optimismus jsou v mnohém směru velmi cenné pro hnutí samo, podobně jako je to u Vás s Liebknechtem, ti dva si nikdy nezoufají; k referování o probíhajících změnách se ale tyhle vlastnosti dvakrát nehodí. Bonnier se však při své vrozené inteligenci postupně otrká, už delší dobu jsem toho mnoho od něho neviděl; a jestliže ostatní mají práce až nad hlavu s tím deníkem³⁶⁴, máš sotva jiné východisko — za předpokladu, že nezačne Bonnier soustavně přispívat tam. Pumps a Percy pozdravují.

Tvůj
B. E.

Zítra se vracím do Londýna.⁴⁶⁹

*Poprvé otištěno v knize
„Aus der Frühzeit des Marxismus.
Engels' Briefwechsel mit Kautsky“,
Praha 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Ludwigu Kugelmannovi

do Ahlbecku

Ryde 5. září 1892

Milý Kugelmanně,

z té mé cesty do Německa nebude letos nic, nemohu chodit a musím mít přinejmenším ještě 14 dní klid, než se zase budu moci začít pohybovat. Zatím se zítra vracím do Londýna.⁴⁶⁹ Napřesrok chci ale zase jednou podniknout inspekční cestu do vlasti; budu-li se však přitom moci stavět v Hannoveru, to nemohu tak dlouho předem slibovat, tím spíš, že jsem tohle léto viděl, jak rychle mohou podobné plány ztroskotat; letos jsem totiž přišel o velkou a pěknou cestu a kdoví, budeme-li příští rok ještě naživu. Můžeš se ale spolehnout, že „pomořanské grandy“⁴⁵⁰⁴ přenechám jiným. Poslední, koho jsem z nich viděl, byl údajně baron Grumbkow, zpustlé individuum, žebrák z povolání, který mě chtěl asi před 6 měsíci pumpnout, ale pohořel. To mi stačí. S mnoha pozdravy

Tvůj

B. Engels

Prosím Tě, přílohu předej Singerovi.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 11. září 92

Moje milá Lauro,

jsem už zase od úterka* tady, ještě trčím doma, ale už se to lepší. Louisu čekám ve středu; je ještě v Berlíně, kam ji vzal Bebel s sebou z Vídně.

Díky za zprávy o novinách.³⁸⁴ Když Luce odstoupil od úmluvy, ztratila myslím stará dohoda závaznost i pro ostatní signatáře, leda by ji výslovně obnovili. Předpokládám, že spolu s Lucem odstoupil od dohody také jeho přítel Vignaud (toho člověka neznám). V každém případě to vypadá na pokus o novou kombinaci — doufejme jen, že bude úspěšná a poslední svého druhu.

Tady došlo k velmi důležité události, kterou se budou muset zabývat *všechny* socialistické strany na kontinentě. Jak zjistíš z přiložené zprávy, sjezd tradeunionů⁴⁸⁰ po uvážení celé věci odmítl pozvání na curyšský kongres⁴⁸¹ a usnesl se svolat „*ihned*“ vlastní — a ke všemu mezinárodní — kongres o osmihodinovém pracovním dni! To vyžaduje, abychom něco podnikli a aby to pokud možno byla *sladěná akce celého kontinentu*.

Angličtí dělníci jsou tak hluboce zasaženi duchem parlamentního kompromisnictví, že nedokáží udělat krok dopředu, aniž by zároveň necouvli o $\frac{3}{4}$ nebo $\frac{7}{8}$ kroku zpátky. A tak tohle náhle probuzené nadšení pro osmihodinový pracovní den (jak víš, tíž lidé, kteří po něm dnes nejhlasitěji volají, jej před 3 lety považovali za nemožnost) dodalo tomuto heslu málem reakční charakter. Má se z něho stát univerzální všelék, jediný problém, na nějž mají lidé

* 6. září.

myslet. V nadšení nad tím, že se tak rychle podařilo získat tak velkou a nečekanou většinu, obětuje teď masa stoupenců osmihodinového pracovního dne „starým“, ale nově pro svou víru získaným unionistům všechno, co jde za tento požadavek. Tohle vraždění socialistických nevinů je tím snazší, že „nové“ elementy⁴⁶⁶ jsou roztržštěné, nemají celkovou organizaci, lidé se navzájem osobně neznají a nebyl doposud čas, aby mezi nimi vyrostli jedinci požívací všeobecné důvěry. Jak víš, toho se dá tady v Británii dosáhnout jen tím, čemu Ruge říkal síla permanentního předvádění — když po léta vystavuješ svou osobu neustále na odiv veřejnosti — viz Shipton, Cremer, Howell atd.

Ať tak či tak, stalo se to. Sjezd tradeunionů se předem uváženým hlasováním — 189 hlasy proti 97, tedy skoro v poměru 2 : 1 — postavil mimo všeobecné dělnické hnutí a rozhodl se jít vlastní cestou. Naše pozvání nám tím nejurážlivějším způsobem hodil pod nohy. Nedal ani pokyn parlamentnímu výboru⁴⁶⁸, aby na ně zdvořile odpověděl. Dokonce nebyl na základě pozvání podán ani formální návrh; naopak je předložen protinávrh, a pozvání se pak musí vpašovat do jednání jako doplňovací návrh, protože by se jinak bylo přešlo úplně bez povšimnutí. Z úplné zprávy, kterou Ti pošlu, uvidíš, co námahy dalo Willu Thornovi, *aby vůbec mohl pozvání sjezdu předložit!* Urážlivější postoj se už zaujmout nedal.

Co teď podniknout? To se musí důkladně promyslet, a především to musejí důkladně promyslet Francouzi, poněvadž jejich marseilleský sjezd⁴⁶⁶ bude dříve než berlínský (16. října)⁵⁰⁵. Jestliže na urážku odpovíme, jak si zaslouží, budou z toho posibilisté a blanquisté, *kteří určitě půjdou na kongres tradeunionů*, vytloukat kapitál. A na druhé straně, jestliže tam posibilisté a blanquisté půjdou a zůstanou ze všech kontinentálních socialistů *jediní*, bude to pro nás lepší. Proto považuji za krajně důležité, aby se naši francouzští přátelé *ihned dohodli s Bebelem a německým výkonným výborem na společném postupu*. Budou-li Německo a Francie postupovat shodně, pak se Španělsko, Rakousko, Itálie, Švýcarsko a patrně i Belgie připojí; a Domela* ať si jde, kam se mu zlíbí.

* Ferdinand Domela Nieuwenhuis.

Zatím — Edward mi osobně (byl tam) o té záležitosti ještě ne-referoval — si myslím toto:

1. Francie a Německo by měly v Marseille a v Berlíně dát jasně najevo, že hodlají tento pseudokongres úplně ignorovat.

2. Měly by to vyjádřit v rezoluci napsané rozhodným, ale klidným a nikoli nepřátelským tónem; tato rezoluce by měla být pokud možno u obou sjezdů totožná, takže by sloužila za vzor i ostatním národům. Přitom by měla nechat otevřená dvířka jak pro příští sjezdy tradeunionů, tak jednotlivým tradeunionům, aby se mohly i teď vrátit do lůna dělnického hnutí. Ony se také určitě vrátí; jsem si jist, že mnohé z nich už za pár dní budou svého hlasování litovat.

3. Kdyby snad převážily *umírněné* hlasy a rozhodlo se v zájmu klidu a míru na tento britský kongres jít, pak by měl z každé země jet jen *jeden* delegát, ne víc. A toho by z *formálních důvodů* musel zvolit a vyslat *odborový sjezd* nebo *jeho výkonný výbor*, a musel by to být bona fide dělník, jinak *by nebyl na kongres připuštěn*. Tento jediný delegát by tam pak měl odevzdat rozhodný protest.

Zítřka o tom napíšu Bebelovi. Zatím mi, prosím, dej vědět, *jak* je to s vašimi lidmi a co se dá udělat pro to, aby se dospělo k dohodě s Němci.

Přikládám ukázkou korespondence z Francie, kterou teď tiskne „*Vorwärts*“; Liebknecht se bezpochyby bude vymlouvat na to, že naši lidé příspěvky nepošílají, a že tedy musí zprávy brát, kde se dá.

Jestli se dovím od Edwarda něco víc, ještě než tento dopis odejde, připsu to.

Vždy Tvůj

B. E.

Během pár dní Ti pošlu 2 své knížky.⁵⁰⁶

Skotské noviny posílám touž poštou jako tento dopis.

*Poprvé otištěno v časopise
„Labour Monthly“, č. 10, 1955*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína

Londýn 11. září 92

Milý Auguste,

chceš si tam tedy tu Čarodějku nechat ještě jeden den. Zřejmě proto, abys ji patřičně instruoval, jak má dohlížet na Generála ohledně pití a jiných hříchů, zatímco mě zase navádíš, abych si dal pozor na ni — jen si nemysli, že Ti nevidím až do žaludku. Chceš nás rozkmotřit, pánbůhví co máš za lubem, ale jen počkej, mláde-nečku, tak snadno to nepůjde. Pomstím se Ti a naložím Ti na hřbet tolik práce, až Ti to nebude milé, a taky že s tím hned začnu.

Sjezd tradeunionů v Glasgow vypověděl nám kontinentalcům, válku.⁴⁸⁰ Od předáků starých tradeunionů je to zlomyslnost, od těch nových⁴⁸⁸ hloupost; na sjezdu se ukázalo, že nedůvěřují sami sobě ani jeden druhému a nevěří tedy ani v to, že by se měli organizovat *jako strana*, zatímco staré tradeuniony vystupovaly celá desetiletí pevně semknuty. Až zpozorujš, čeho se to dopustili, bude většina z nich litovat.

Tedy: curyšský výbor poslal parlamentnímu výboru⁴⁹⁸ na adresu *sjezdu* dopis, v němž navrhoval sejít se v roce 1893 v Curychu⁴⁸¹; dopis stylizovala Tussy.* Parlamentní výbor se ho pokusil utajit. Marně naléhal Will Thorne, aby o něm podali zprávu a aby ho přečetli. Pokaždé odmítli: sjezd prý musí ponechat parlamentnímu výboru na vůli, které materiály chce předložit! Nakonec Matkin (Li-

* Viz tento svazek, str. 472 a 474.

verpool) navrhne, aby sjezd tradeunionů svolal na 1. května 1893 *mezinárodní kongres*, který by připravil mezinárodní uzákonění osmi-hodinového pracovního dne a přijal k tomu usnesení. — Parnell, který byl v Paříži, byl proti: ať prý se pošlou delegáti do Curychu a vyřídí se to tam. Dochází k velké diskusi, při níž se „staří“ ptali, co v Curychu chtějí, zda se nechtějí ztotožnit se ztřeštěnými (divokými) plány socialistů z kontinentu atd. — Znovu požadavek, aby se dopis z Curychu přečetl, a nakonec se na jeho přečtení usnesli. A tak před samým hlasováním nakonec curyšské pozvání s ostudou přečtou, hned nato je přijat Matkinův návrh na svolání kongresu (ale svolat se má *ihned*, ne až 1. května 93) 189 hlasy proti 97, a tím je curyšské pozvání jen tak mimochodem — ne sice odmítnuto, ale hozeno pod stůl; zato se ale „špatně organizovanému“ kontinentálnímu proletariátu milostivě povoluje přijet na kongres pořádaný v Anglii, aby je mohli opravdoví vůdcové hnutí za 8hodinový pracovní den — to jest ti, kteří včera ještě bojovali na život a na smrt proti tomuto hnutí — poučovat, zpracovávat a organizovat. Z podrobné zprávy v jednom skotském listě, který Ti pošlu, jakmile ho dostanu, uvidíš, že se staří do nás navázeli o sto šest a mladí se přitom chovali jako školáčkové.

Zatím příkládám jedinou zprávu, kterou mám po ruce.

Nesmí se to ale brát tragicky. Noví jsou přímo u vytržení nad tím, že staří přešli na stranu zákonného 8hodinového pracovního dne, takže v téhle věci sedli na vějičku. Většina toho už určitě lituje a budou litovat všichni, jakmile zpozorují, co to udělali. Objasnit jim to musejí podle mého názoru soudruzi z kontinentu, a budou-li postupovat jednotně, může to být pro „staré“ po čertech nepříjemné.

1. Francie a Německo musí postupovat jednotně. Pak za nimi všechno půjde. Navrhují proto dnes prostřednictvím Laury Francouzů, aby s Vámi navázali kontakt, aby tak k této otázce bylo na Vašich sjezdech v Marseille⁴⁹⁶ a Berlíně⁵⁰⁵ přijato stejné — *pokud možno i doslovně* stejné — usnesení.* Pokud to mohu zatím posoudit (s Avelingem, který byl při tom v Glasgow, jsem ještě nemluvil

* Viz tento svazek, str. 501—502.

a s nikým jsem se neradil), bylo by nejlepší, kdybyste pevně, ale klidně a bez nevraživosti *odmítli kategoricky* nově zrozený návrh na svolání kongresu o osmihodinovém dni, ale kdybyste znovu vyzvali jednotlivé tradeuniony k účasti na curyšském kongresu. (To by musel udělat i curyšský výbor, a to v oběžnících — Tussy jim už o tom napíše, ale popud z Vaší strany by také neškodil.)

2. Kdyby ale bylo třeba jít ještě dál a nasypat řěravé uhlí na hlavu těm kloučkům, kteří nevědí, co činí, pak by tam měli Francouzi a Němci vyslat ze svého středu vždy *po jednom člověku*, aby jim to vyložili a protestovali proti usnesení z Glasgow. Toho člověka by musel delegovat ústřední výbor *odborů* a musel by to být *bona fide dělník*, případně bývalý dělník, *jinak ho tam ani nepustí*.

Budou-li Marseille a Berlín postupovat jednotně, půjdou Rakousko, Španělsko a Itálie za nimi. Švýcarsko je jisté, dostalo přímý štulec; Belgie bude pravděpodobně následovat a Skandinávci také. Pak se mohou přidat k tradeunionům pan Nieuwenhuis, possibilisté⁴⁴ a blanquisté, a teprve pak se octnou jaksepatří mimo velké evropské hnutí.

Tohle si o tom zatím myslím dneska. Jakmile se dovím víc, napíšu znova. Mezitím to můžete promyslet. V každém případě Vám „staré“ tradeuniony poskytly svou aroganci a nové svou nevybojností skvělou příležitost vysvětlit Angličanům stanovisko a ukázat jim, že třídně uvědomělý kontinentální proletariát se nehodlá podříditi vedení lidí, pro které je mzdová soustava věčnou a nerozbornou světovou institucí.

Je opravdu štěstí, že to omezené a jednostranné, *výhradně* odborové hnutí ukazuje tak jasně svůj dnes už reakční charakter.

Jiná proměna: na poslední konferenci Sociálně demokratické federace⁵⁰⁷ byl pan Hyndman oficiálním usnesením vyzván (tvrdí se, že jednomyslně), aby se víc držel stranou a aby přestal působit ve vedení Sociálně demokratické federace.

Hlavní pro nás všechny je, aby Marseille a Berlín postupovaly jednotně a semknutě; všechno ostatní je vedlejší. Jestliže tam přijmou shodná usnesení, převezme je celá Evropa, a taková událost tu projde celým tiskem. Také Vaše odborové sjezdy by měly protestovat.

Ty skotské noviny se zprávou Ti posílám *stejnou* poštou. Zdravím srdečně paní Julii, Čarodějku, Tebe a všechny přátele.

Tvůj

B. E.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Conradu Schmidtovi

do Curychu

Londýn 12. září 92

Milý Schmidte,

vrátil jsem se před několika dny z Ryde, kde jsem se proti své vůli zdržel šest neděl u Pumps.⁴⁶⁹ Nepříjemná, i když nijak závažná choroba mi pokazila prázdniny a cestu na kontinent, při níž bychom se byli pravděpodobně v Curychu setkali.

Na Vaše další studie o míře zisku jsem zvědav. Fireman mi svůj článek neposlal; dá se sešit dostat jednotlivě? Objednal bych si ho, kdybyste mi přesně napsal název článku a číslo sešitu. Otisknout oddíl o míře zisku dřív, samostatně, to absolutně nejde; jak víte, u Marxe je všechno tak spjato jedno s druhým, že se nic nedá vytrhnout ze souvislosti. A beztak už budu, zůstanu-li zdrav a *nechajť-li mě na pokoji*, tuto zimu s III. dílem* hotov (ale o tom, prosím Vás, ani muk, vím, jak často mi už do toho něco přišlo), a potom bude mít ta ubohá profesorská dušička v tomto směru pokoj, ale hned zase o to tím víc nepokoje.

O Marxově pojetí dějin najdete v příštím čísle „Neue Zeit“ můj článek — tady už vyšel anglicky.⁴⁰¹

Pokud jde o peníze a úvěr, nejsou německé práce absolutně k ničemu. Kniesovi se už před lety krutě vysmíval sám Marx.⁵⁰⁸ Dvě nejužitečnější anglické věci jsou: Tooke, „An Inquiry into the Currency Principle“, 1844, a Fullarton, „On the Regulation of Currencies“, 2. vydání, 1845, obě knihy jsou k dostání už jen antikvárně. Co bylo třeba říci o penězích *jako penězích*, to je všechno

* „Kapitálu“.

v I. dílu „Kapitálu“. Ve III. dílu toho bude o úvěru a úvěrových penězích samozřejmě hodně; právě tento oddíl mi dělá největší potíže.

Rogersova „Economic Interpretation of History“ je v mnoha směrech poučná, ale teoreticky naprosto povrchní. O pojetí à la Marx tu ovšem není ani potuchy.

Z Vašeho článku v „Neue Zeit“⁴⁵⁸ jsem měl velkou radost — pro zdejší poměry by to bylo jako stvořené, protože se tu ve Fabiánské společnosti³⁰ strašně roztahují stoupenci Mengera a Jevonse⁴⁵⁹ a s nesmírným pohrdáním shlížejí na dávno překonaného Marxe. Kdyby tu existovala nějaká revue, kde by se to dalo otisknout, dal bych článek s Vaším svolením Avelingovi přeložit a překlad bych přehlédl. Ale *zatím* z toho sotva něco bude — revue neexistuje!

Pokud jde o pány nezávislé²⁹⁵, zavinili si ten svůj osud sami. Strana tolerovala celá léta s opravdu andělskou trpělivostí jejich nadávky, ještě v Erfurtu²³⁴ jim dala plně příležitost, aby dokázali ty své lživé žvásty, ale milión lidí nemůže věčně věků strpět, aby je zdržovalo padesát všetečných holobrádků, kteří mohou tupit druhé, aniž by se museli obtěžovat důkazy. Teď jsou venku, teď by mohli ukázat, co dovedou, ale je to zase jen to věčné lhaní a nadávání. A ti, od nichž se dalo něco očekávat, ti Kampffmeyerové, Ernstové, Müllerové a jak se všichni jmenují, co oni dokázali od té doby, kdy jim stranické vedení nechalo volnou ruku? Jejich list* je naprosto bezobsažný a kromě něho nedělají nic. Jestliže si ti pánové myslí, že se na něco zmohou, proč to tedy neudělají? „Vorwärts“ s nimi polemizuje někdy neobratně, jako to vůbec dělává i jindy, často nezná míru, ale to na věci absolutně nic nemění. Cožpak se ti pánové už *před* rozchodem nevyjadřovali o frakci a o stranickém vedení stejně nevybíravými slovy jako teď „Vorwärts“ o nich? Přitom jsou celkově *absolutně neškodní*. V Německu jsou mrtví jako každý, kdo se odtrhne od velkého hnutí. Teď, když hnutí v Německu samém zesílilo a jeho vedení bylo přeneseno přímo sem, jsou jedinou příznivou půdou pro takové kverulantství zahraniční spolky, tak jak jsem se o tom za těch 45 let přesvědčil ve zdejších spol-

* „Der Sozialist“.

ku²²⁸. Do roku 1860 byli nejlepší lidé obyčejně v zahraničí, teď je tomu naopak. Složení spolků v cizině se stále mění, jejich členové velmi zřídka dosahují průměrné domácí úrovně, stojí mimo hnutí ve své vlasti, na které jsou napojeni jen formálně, mají zřídka kdy opravdu co na práci, a proto se nudí, takže inklinují mnohem víc k hádkám.

Vím, že máte mezi mladými mnoho přátel z univerzity a z mládeže, ale to se musí překonat. Vždyť lidé mohou zůstat dobrými osobními přáteli, i když se v politice rozešli. Ale to jsme museli prodělávat všichni, já dokonce ve vlastní náboženské a arcireakční rodině. Navíc můžete mít stále ještě dobrý vliv na své staré přátele, když jim doporučíte studium místo jalového tlachání. Jen ať si pánové dále studují, pak se ti nejzdatnější z nich brzy vzpamatují. Bojím se ale, že jim v tom zabrání epidemické velikášství, které mezi nimi vládne. A pokud jde o popuzování a zatrpklost, bez toho to zkrátka nejde. „Nepřišel jsem, abych pokoj uvedl, ale meč.“⁵⁰⁹

Pošlu Vám v těchto dnech „Postavení dělnické třídy“.

Se srdečným pozdravem

Váš

B. Engels

*Poprvé otištěno v časopise
„Sozialistische Monatshefte“,
čís. 24, 1920*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Londýn 16. září 92

Milý Barone,

Eda mě prosí, abych Ti poslal v opisu jedno místo z „Deutsch-Französische Jahrbücher“. Uvádí ale jen začátek a ne, *kde to končí*. A tak Ti to posílám opsané všechno až do konce dopisu, sám uvidíš, co z toho budeš potřebovat.⁵¹⁰

Je tady Kovalevskij, říká, že by mohl poslat do „Neue Zeit“ článek o velké Lavrovově knize, která vyšla rusky: „Zadači istoriji mysli“, „Úkoly dějin myšlení“; musel by ho ale napsat francouzsky. Bude-li se Ti ten článek hodit, tak mi to dej prosím vědět.⁵¹¹

V Glasgow byl na sjezdu tradeunionů⁴⁸⁰ pěkný zmatek.* „Staří“ napnuli všechny síly, aby zvítězili, a protože byli organizováni, navzájem se znali a měli z dřívějšíka dobrou reputaci, podařilo se jim prosadit mnohé na účet „nových“⁴⁵⁸, kteří se v těch kličkách ještě nevyznají, a tak uvázli v osidlech jednacního řádu — neznali se pořádně mezi sebou a právě tak se neznali s mnoha poctivějšími elementy z řad „starých“, proto měli k dispozici málo osobností, které by — nehledě na specifické postavení ve straně — osobně vyvolaly všeobecný respekt.** A tak se stalo, že do parlamentního výboru⁴⁹⁸ byli zvoleni většinou „staří“ a že Fenwicka znova zvolili tajemníkem. Protože staří viděli beznadějnost svého odporu, přestali vystupovat proti 8hodinovému pracovnímu dni a proti *zákonnému* 8hodinovému dni vystupovali jen pro formu, aby se neřeklo,

* Viz tento svazek, str. 500—502 a 503—506.

** Hardie a Tom Mann jsou oba v *širších* kruzích nepopulární. Burns, který by byl mohl ledacos změnit, tam nebyl. (*Engelsova poznámka.*)

a většina nových se mohla zbláznit nadšením; v radosti nad vítězstvím zákonného 8hodinového dne se vzdali všeho ostatního, a tak se stalo, že tam nejenom volali po opatřeních proti imigraci „pauperů“, ale také odmítli bezohledně, a pro nás přímo urážlivým způsobem, pozvání na curyšský kongres⁴⁸¹ (mj. proto, že curyšský kongres nesvolávají anglické tradeuniony!!). Naproti tomu se rozhodli svolat sami ihned mezinárodní kongres o osmihodinovém pracovním dni. Jak ta diskuse probíhala, to si přečteš v tom skotském listě, který Ti poslala Tussy.

Je jasné, že naši na kontinentě k tomu musí zaujmout stanovisko. Je to dobrá příležitost vysvětlit domýšlivým tradeunionům naše hledisko. Francouzi s tím asi začnou v Marseille.⁴⁸⁶

Bohužel Ti nemohu, alespoň po nějakou dobu, poslat „Workman's Times“. Burgess posílal delší dobu Bebelovi a jiným lidem na kontinentě po jednom výtisku, ale najednou s tím přestal — ten hlupák nechce mít totiž nic společného s těmi z kontinentu, „kteří nemají ani pořádné tradeuniony“. Musím teď zase ten výtisk, který mi pro Tebe vždycky vybyl, poslat Bebelovi, protože představenstvo jeden mít *musí*, a počet objednaných výtisků nemohu do listopadu dost dobře změnit, i tak mám nemálo práce s tím, abych dostával v pořádku ty objednané. V listopadu si obnovím předplatné a budu se moci při té příležitosti zařídit jinak.

Na poslední konferenci Sociálně demokratické federace⁵⁰⁷ bylo Hyndmanovi navrženo — říká se, že jednomyslně — aby odešel z vedení Sociálně demokratické federace a věnoval se jen literární činnosti. Uvidíme, zda při tom zůstane. Rána to ale pro něho je.

Škoda že Eda zmeškal i ten sjezd tradeunionů, ale to se nedalo nic dělat. Prodloužená dovolená mu o to víc prospěje.

Mám pořád domácí vězení, už se to ale pomalu lepší.

Tvůj

B. E.

*Poprvé otištěno v knize
„Aus der Frühzeit des Marxismus.
Engels' Briefwechsel mit Kautsky“,
Praha 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels

Regině a Eduardu Bernsteinovým

do Curychu

Londýn 17. září 92

Milá Gino,

od Louisy, která se tu ve středu* zase objevila, jsem se dověděl, že jste ještě v Curychu, zatímco Käte** už je tady; až včera konečně Váš dopis umožnil navázat zase přerušené spojení. Je nám velmi líto, že ještě tolik stůněte, ale věčně to taky nepotrvá, a Eda si zatím může alespoň prodloužit svůj prázdninový pobyt na zdravém vzduchu, což mu jenom prospěje; a straně to také neuškodí, protože ten sjezd tradeunionů už proběhl⁴⁸⁰. Byl na něm velký zmatek, pro nás bylo nejdůležitější zasedání ve čtvrtek, kdy se projednávala otázka kongresu***. Kdybychom byli znali Vaši adresu, byli bychom poslali Edovi skotské noviny se zprávou, ale takhle se nám těch pár čísel rozutíkalo na jiná místa. Nejdříve curyšská pozvánka „sjezdu tradeunionů v Glasgow“, kterou 4 dny urputně zatajovali, ať do toho Thorne štoural, jak chtěl, a pak přišel Matkin s návrhem, zřejmě ho tajně dohodl se „starými“ — cílem bylo zabránit účasti v Curychu —, aby svolali kvůli 8 hodinám svůj vlastní mezinárodní kongres. Proti tomu podal Parnell návrh, aby se raději jelo do Curychu. Jak říká Aveling, mluvili Parnell a Quelch velmi dobře. Ale teď začali všichni staří jako pominutí: dělníci na kontinentě jsou prý slabí a špatně organizovaní, kdyby je ale Angličané vzali pod svá

* 14. září.

** Käte Schattnerová.

*** Viz tento svazek, str. 500—502, 503—506 a 510—511.

ochranná křídla, bylo by všechno v pořádku; že curyšský kongres není rozhodně svoláván sjezdem anglických tradeunionů; cožpak se chtějí ztotožnit se všemi těmi výstředními teoriemi a socialismem, které teď bují na kontinentě atd. (obavy ze ztotožnění tam ze sebe vyskuhrál jeden lancashirský tkadlec*, novopečený stoupenec 8hodinového dne).

Krátce, z radosti nad tím, že uzákonění 8hodinového pracovního dne teď už nenaráží téměř na žádnou opozici, hodili kvůli těm prošťáčkům, lancashirským textilákům, pozvání od dělníků z kontinentu pod stůl, a to 189 hlasy proti 97!

A to je, ačkoli většina z nich sotva věděla, co dělá, fakticky hrubá urážka vmetená do tváře celému dělnickému hnutí na kontinentě. Dali jsme o tom okamžitě všem vědět a jako první na to asi odpověděl za pár dní v Marseille Francouzi⁴⁹⁶. Je to jedinečná příležitost, jak zchladit, i když se to pravda nemusí brát příliš tragicky, *ty staré*, čím dál reakčnější tradeuniony v jejich ješitnosti.

Přikládám číslo „Pall Mall“ s článkem, ve kterém Aveling píše o hamburských socialistech a o choleře.

V „Daily Chronicle“ kritizovali obsáhle „Utopický socialismus atd.“⁴⁹⁷, jistě jste to už četli. To jsou mi ale chytráci!

Ten francouzský deník se ještě nedostal ze svého zárodečného stadia, pořád se o tom jedná, ale je to lepší, než kdyby se tam zase vrhli bezhlavě do nějakého jepičího dobrodružství.⁴⁹⁸

Louise se vrátila ve velmi dobré náladě, její matka a Ignaz jsou zdraví a plní života. Srdečně Vás pozdravuje.

Teď ještě pár řádek Edovi, proto pro dnešek na shledanou. Se srdečným pozdravem

Váš

B. Engels

Milý Edo,

tu pasáž jsem poslal včera Kautskému⁴⁹⁹, a sice od citovaných slov *až do konce* dopisu, přičemž jsem mu napsal, že už bude *sám*

* David Holmes.

** B. Engels, „Vývoj socialismu od utopie k vědě“.

*** Viz tento svazek, str. 510.

vědět, co z toho použít — zda všechno, nebo jenom část a kterou.

Na poslední konferenci Sociálně demokratické federace⁵⁰⁷ (bankovní svátek⁵¹², první pondělí v srpnu) navrhl Taylor — ten, který pohořel jako kandidát v Hackney —, aby Hyndmana vyhodili. To se setkalo s velkým ohlasem, hlavně mezi delegáty z venkova; přiměli ale Taylora k tomu, aby návrh formuloval mírněji, čímž by získal co nejsilnější většinu. A tak bylo usneseno (jak tvrdí Taylor, jednomyslně) navrhnout Hyndmanovi, aby odešel z vedení Sociálně demokratické federace a věnoval se literární propagandě. Jak dlouho to vydrží, to se ukáže. V každém případě je to pro toho megalomana hořké sousto. Cahan z New Yorku, který ho navštívil, aniž o tom všem věděl, ho našel velmi rozlíceného, rezignovaného a kupodivu smířlivě naladěného vůči všem, do kterých dříve řezal hlava nehlava.

„Workman's Times“, tj. Burgess, se teď také chtějí dostat do čela strany. Jistě už víš, že těch 400 liber, které dal Burgess o volbách k dispozici Burnsovi, K. Hardiemu, Taylorovi a Ben Ellisovi, poskytl Champion (respektive prostřednictvím Championa Hudsonovy mydlárny).

Krátce, ledacos se tu změnilo od té doby, co jsi pryč, a tak tu na Tebe mezi zdejšími lidmi čeká sice hodně práce, ale zajímavé.

Mnoho pozdravů.

Tvůj
B. E.

Käte jsem ještě neviděl.

*Poprvé otištěno rusky
v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa“,
kn. 1, 1924*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux⁵¹³

Londýn 17. září 1892

Milý Lafarguu,

stejně jako Ty, i Bebel je toho názoru, že je nutné využít příležitosti a starým tradeunionům dát za vyučenou. Přijede-li Liebknecht do Marseille⁴⁹⁶, budete mít možnost se s ním domluvit. Zároveň se ho můžete zeptat, proč je „Vorwärts“ plný zpráv o činech broussovců⁴⁴, allemanovců⁴⁷ a blanquistů, avšak ani slůvkem se nezmíní o našich. Ale v Berlíně se říká, že v Marseille řádí cholera, a to ho možná zdrží od jeho cesty.

Protože anglické tradeuniony uznávají pouze *bona fide* dělníky, a to ještě jen ty, kteří jsou organizováni v odborech, bylo by velmi důležité, aby se nejen sjezd dělnické strany, ale především sjezd francouzských odborů, který se koná pár dní před naším⁵¹⁴, jasně vyslovil k snahám Angličanů, kteří chtějí *stávající* hnutí na kontinentě ignorovat a založit nové pod svým vedením a ve svém duchu. Francouzští odboráři určitě budou protestovat proti tomu, co bylo řečeno v Glasgow⁴⁸⁰ o nich a o ostatních dělnících na kontinentě:

(Woods, M. P.): „že organizace na evropském kontinentě jsou velice neúčinné, ale on je přesvědčen, že kdyby mohutná organizace v Anglii svým přátelům na kontinentě *jen podala soudružskou, přátelskou a bratrskou ruku*“ (promiňte tu troufalost!), „mohli by své potíže snížit na minimum atd.“

Foster z Durhamu, horník, řekl, že ho „zarazily poznámky pana Woodse, že jejich snahy v Anglii byly do jisté míry *neutralizo-*

* Member of Parliament (člen parlamentu).

vány soudruhy z řad dělníků v jiných zemích, kteří nejsou tak dobře organizováni jako dělníci v Anglii; *jejich sociální postavení prý není stejné jako naše(!!!)*... kdyby se soudruzi dělníci na kontinentě dali přesvědčit, aby *projevili stejnou názorovou jednomyslnost jako soudruzi v Anglii*, když se rozhodují k nějaké akci“ (jde o osmihodinový pracovní den, a víte přece, jak se Angličané stavěli proti němu, když kontinent už byl jednomyslný — tíž Angličané, jeden jako druhý, kteří teď tolik křičí), „viděli by, že pracující masy mohou dosáhnout svého cíle atd.“

Holmes z Burnley, tkadlec bavlny, který v poslední době přešel ke stoupencům osmihodinového pracovního dne, se snaží dokázat, že taková změna postoje z něho neudělala socialistického kanibala: „Je snad na kontinentě nějaké pokrokové, nebo jak se mu říká, socialistické hnutí, do něhož je chtějí vtáhnout“ (v Curychu)? „Ptá se těchto pánů, zda chtějí jít na kongres jménem této organizace, aby tam hájili spoustu bláznivých plánů, které, jak je jim známo, kolují na kontinentě?“

Conner z Londýna: „I když byly svolány už dva mezinárodní kongresy“ (v Curychu a v Chicagu⁵¹⁵), „žádný z nich *není připravován Kongresem tradeunionů nebo pod jeho vedením(!!)*.“

Tak je to tedy. Tyhle urážky určitě postačí, aby se francouzští odboráři dostali do varu.

Opakují: *Pro morální účinek tady v Anglii by rezoluce odborového sjezdu, která odmítá pokus o rozkol obsažený v glasgowském usnesení, byla důležitější než rezoluce socialistického sjezdu. Čiňte se tedy, jak jen můžete.* Tussy poslala Delcluzovi zprávu do novin.

Pozdravujte ode mne soudruhy. Ať se Vám práce daří tak jako v Lille¹⁵⁰, kde podle Tussy zasedal *nejdělnější* dělnický sjezd, jaký kdy viděla.

Srdečně Váš

B. Engels

Poprvé otištěno v knize

*F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance“, sv. III, Paříž 1959*

Podle rukopisu

*Přeloženo z francouzštiny
a angličtiny*

Engels

Nikolaji Franceviči Danielsonovi

do Petrohradu

Londýn 22. září 1892

Vážený pane,

tak se tedy zatím shodujeme v jednom bodu, že Rusko roku 1892 nemůže existovat jako čistě agrární země a že jeho zemědělská výroba musí být doplněna výrobou průmyslovou.

Jenomže já tvrdím, že průmyslová výroba znamená dnes velkopřůmysl, páru, elektřinu, selfactory, strojní stavy a konečně strojovou výrobu strojů. Od chvíle, kdy Rusko zavedlo železnice, je zavedení těchto moderních výrobních prostředků nevyhnutelná nutnost. **Musíte** být s to opravovat si sami své vlastní lokomotivy, vagóny, kolejnice, a to můžete dělat levně jen tehdy, dokážete-li ty věci, které hodláte opravovat, doma *vyrábět*. Jakmile se vojenství stalo odvětvím velkého průmyslu (obrněné lodi, děla s rýhovanou hlavní, rychlopalná a opakovací děla, opakovací pušky, náboje s ocelovým pláštěm, bezdýmný prach atd.), stal se velký průmysl, bez něhož toto vše nelze vyrábět, politickou nutností. A tohle všechno nelze mít bez vysoce vyspělého kovoprůmyslu; a ten je zas nemožný bez příslušného rozvoje všech ostatních průmyslových odvětví, zvláště textilu.

Naprosto s Vámi souhlasím, že se počátek nové průmyslové éry Vaší země datuje asi od roku 1861. Krymskou válku charakterizoval beznadějný boj národa s primitivními výrobními formami proti národům s moderní výrobou. Ruský lid to výborně pochopil; proto ten přechod k moderním formám, přechod, který se ukázal neodvratný po vydání zákona o osvobození roku 1861.⁵¹⁸

Jakmile připustíme, že přechod od primitivních výrobních metod, které převládaly roku 1854, k moderním metodám, které začínají převládat dnes, byl nutný, je vedlejší otázka, zda skleníkový proces pěstování průmyslové revoluce pomocí ochranných a prohibitivních cel byl výhodný či dokonce nutný, nebo zda to šlo jinak.

Toto skleníkové ovzduší v průmyslu vyhrcoje proces, který by si jinak možná byl zachoval chroničtější formu. Je stlačen do dvaceti let vývoje, který by možná jinak trval šedesát nebo i více let. Ale na povahu procesu samého, který, jak říkáte, se datuje od roku 1861, nemá vliv.

Jedna věc je jistá: jestliže Rusko potřebovalo opravdu vlastní velký průmysl a bylo odhodláno si jej vytvořit, nemohlo ho mít vůbec bez *určitého* stupně celní ochrany, a to připouštíte. Potom i z tohoto hlediska je otázka celní ochrany jen otázkou *stupně*, ne principu; princip sám byl nevyhnutelný.

A ještě jedna věc je jistá: jestliže Rusko po krymské válce potřebovalo vlastní velký průmysl, mohlo jej získat jenom v jedné formě: *ve formě kapitalistické*. A spolu s touto formou muselo převzít i všechny důsledky, které provázejí kapitalistický velkovýrobní průmysl ve všech ostatních zemích.

Nepřipadá mi, že by se výsledky průmyslové revoluce, která probíhá v Rusku před našima očima, nějak lišily od jejích nynějších či dřívějších výsledků v Anglii, Německu či Americe. V Americe jsou podmínky zemědělství a pozemkového vlastnictví odlišné, a to *skutečně* vede k určitým odlišnostem.

Stěžujete si na pomalý růst počtu dělníků zaměstnaných v textilním průmyslu ve srovnání s růstem objemu produkce. — Jinde to probíhá také tak. Kde by se jinak vzala naše početná „průmyslová rezervní armáda“? („Kapitál“, kap. 23, část 3 a 4.⁵¹⁷)

Poukazujete na postupné nahrazování mužské práce prací žen a dětí — „Kapitál“, kap. 13, část 3, a.⁵¹⁸

Stěžujete si, že strojově vyráběné zboží vytlačuje výrobky domácího průmyslu a ničí tak vedlejší výrobu, bez které rolník nemůže žít. Jenomže to je nezbytný důsledek kapitalistické velkovýroby: vytváření domácího trhu („Kapitál“, kap. 24, část 5⁵¹⁹), jak probíhalo za mého života a před mýma očima v Německu. Dokonce

i to, co uvádíte dále, že zavedení bavlněných výrobků znamená pro rolníky nejen konec předení a tkaní po domácku, nýbrž i konec *lnářství*, i toho jsme svědky v Německu od roku 1820 až dodnes. A pokud jde o tuto stránku otázky, o zničení domácího průmyslu a zemědělských odvětví, která mu slouží, je v tomto ohledu podle mého názoru pro Vás hlavní otázka taková: Rusové se museli rozhodnout, zda jejich domácíou výrobu má zničit *jejich vlastní* velký průmysl, anebo zda to má udělat *dovoz anglického zboží*. S ochranářstvím ji zničili *Rusové*, bez ochranářství by to učinili *Angličané*. To mi připadá jasné jako den.

Váš výpočet, že celková produkce textilních výrobků velkého průmyslu i domácího průmyslu nevzrůstá, ale zůstává stejná, ba dokonce se zmenšuje, je naprosto správný, naopak bylo by nesprávné, kdybyste dospěl k jinému výsledku. Pokud je ruská výroba odkázána na domácí trh, mohou její produkty pouze krýt domácí spotřebu. A ta může vzrůstat jen zvolna a za nynějších poměrů v Rusku by měla, jak se mi zdá, dokonce klesat.

Jedním z nutných důsledků velkého průmyslu totiž je, že *ničí* svůj vlastní domácí trh, a to právě týmž procesem, kterým jej *vytváří*. Vytváří jej tím, že ničí základnu domácího průmyslu rolníků. Ale bez domácího průmyslu nemohou rolníci žít. Jsou zničeni *jakožto rolníci*; jejich kupní síla je snížena na minimum, a dokud se nevžijí do nových existenčních poměrů jako *proletáři*, budou tvořit velmi nuzný trh pro nově vzniklé továrny.

Kapitalistická výroba jakožto přechodná ekonomická fáze je plna vnitřních rozporů, které se rozvíjejí a vystupují na světlo úměrně tomu, jak se rozvíjí výroba. Jedním z nich je tato tendence ničit vlastní trh zároveň s jeho vytvářením. Jiným rozporem je *безвыходное положение**, k němuž vede a které se v zemi *bez* zahraničního trhu, jako je Rusko, vytváří dříve než v zemích, jež jsou více či méně s to konkurovat na otevřeném světovém trhu. Z tohoto zdánlivě bezvýchodného postavení nacházejí tyto země východisko v přeorientování obchodu, v násilném otvírání nových trhů. Ale i přesto se ocitají ve slepé uličce. Podívejte se na Anglii. Poslední nový trh,

* bezvýchodné postavení.

který by mohl dočasně oživit prosperitu, kdyby se otevřel anglickému obchodu, je Čína. Proto chce anglický kapitál mermomocí stavět čínské železnice. Ale čínské železnice znamenají zkázu celé základny čínského drobného zemědělství a domácího průmyslu, a protože se tu zároveň s tím dokonce nevytvoří jako protiváha čínský velkoprůmysl, bude to znamenat, že stamilióny lidí se dostanou do situace, kdy pro ně bude život nemožný. Důsledek bude vystěhovalectví ve velkém, jaké svět ještě nezažil, zaplavení Ameriky, Asie a Evropy nenáviděnými Číňany, kteří budou konkurovat americkým, australským a evropským dělníkům, a to na základě čínské životní úrovně, nejnižší vůbec — a nebude-li do té doby ještě změněn výrobní způsob v Evropě, bude se pak muset změnit.

Kapitalistická výroba si sama kope hrob a v Rusku tomu nebude jinak, to mi věřte. Může vyvolat, a vydrží-li dost dlouho, určitě vyvolá fundamentální agrární revoluci — mám na mysli revoluci v podmínkách pozemkového vlastnictví, která zničí jak помещика, tak мужика* a dosadí na jejich místo novou třídu velkých pozemkových vlastníků, kteří vyrostou z vesnických кулаков** a městských buržoazních spekulantů. Ale ať už tak nebo onak, jsem přesvědčen, že konzervativní lidé, kteří zavedli v Rusku kapitalismus, budou se jednoho dne hrozně divit následkům svých vlastních činů.

Vám oddaný

*P. W. Rosher*²¹⁹

*Poprvé otištěno rusky v časopise
„Minuvšije gody“, čís. 2, 1908*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

* jak statkáře, tak mužika.

** kulaků.

Engels Victoru Adlerovi

do Vídně

Londýn 25. září 1892

Milý Victore,

Tvoje záležitost se Stěpňakem byla už vyřízena, a to ještě než přišel od Tebe telegram a ty dva dopisy.⁵²⁰ Stěpňak mi totiž* poslal Tvůj dopis z 15. s poznámkou, že už má Sonnenscheinův oficiální souhlas a že si zítra (id est minulý čtvrtek, 22.) přijde tento souhlas vyměnit za 15 liber poukázaných na moje jméno. Ačkoli jsem neměl od Tebe žádné avízo, jsem příliš dobrý obchodník, než abych neuvěřil podpisu firmy s takovou reputací, jako je V. Adler, i když jsem oficiální avízo o tom ještě přímo nedostal. Dal jsi tak nůž na krk nejenom Stěpňakovi, ale do jisté míry i mně, jinak bych se byl pokusil — kdybych měl nějaké východisko — v *Tvé*m zájmu zatím z placení vybruslit. A to jedině z toho důvodu, že jsi teď vyplatil Stěpňakovi *všechno*, nač měl nárok; tím je ale na vydání Tvého překladu zainteresován už jen jako autor, ne už finančně, a jak znám ty své Rusáčky, nemyslím, že by to byl pravý způsob, jak ho přimět k práci na druhém díle. Nu což, víc se s tím nedalo dělat. Mohl jsem si nechat dát písemný příslib, že věc dodá v určité lhůtě; nebylo by to ale absolutně k ničemu, protože papírů máš už od něho beztak dost, a nové lejtstro by ho asi k rychlejší práci nepřimělo.

A tak jsem se spokojil slibem, který mi dal v přítomnosti Louisy, že Ti to dá nejpozději do 14 dní (va-t-en voir, s'ils viennent, Jean!***) a že mu vyplatím pak proti přiloženému potvrzení a podle

* když ho Louise z Tvého pověření požádala o vyřízení té věci. (*Engelsova poznámka.*)

** jdi se podívat, zda už jedou, Jean!

plně dostačujícího Sonnenscheinova prohlášení oněch 15 liber, které si má u mne podle Tvého slibu vyzvednout. Píšeš mu: můžete také předat oficiální prohlášení p. Engelsovi a *okamžitě od něho obdržet* částku 15 liber. Jak vidíš, nedalo se proti takové kategorické formulaci nic dělat.*

Vyložil jsem přitom Stěpňakovi, jak se sám svým lajdáctvím ošidil; jak by bylo možné, kdyby se šlo na věc racionálně, odbýt Sonnenscheina a spol. *maximálně* 5 librami a on, Stěpňak, by pak mohl inkasovat o to víc (Aveling tvrdí, že Sonnenschein a spol. by k tomu svolili i *gratis*, protože překlad beztak dělá knize reklamu). To byla pro něj úplná novinka a jistě si to zapíše za uši. Nejvíc ale na to doplácíš Ty.

Suma sumárum: příště uděláš v podobných případech nejlíp, když mě budeš předběžně informovat, abych Ti mohl buď nezavazně poradit, nebo hned zahájit Tvým jménem jednání, ať už sám nebo prostřednictvím Louisy či Avelingových. I v literárních záležitostech je „znalost terénu“ první požadavek, nechce-li se člověk nechat napálit.

Jsme rádi, že se Tvá žena tak pěkně uzdravuje, a doufáme, že to tak půjde dál. Přejeme Vám všechno nejlepší!

Andreas Scheue jsme už léta neviděli, měsíce o něm neslyšeli a už dávno jsme tu o něm nemluvili. Nevíme o něm absolutně nic. Pokud jde o strýčka Julia a tetičku**, můžeš být klidný — takřka s nimi vůbec nepřijdeme do styku, protože se nám neustále vyhýbají, a nevyprávíme jim prakticky nic.

Ta zpráva o Hyndmanovi se neměla tisknout.⁵²¹ Byla to nezaručená soukromá informace a může obsahovat *formálně* nesprávnosti. *Věcně* je správná: Hyndman byl sesazen, i když velice delikátním způsobem. Je možné, že stačila *pohrůžka* sesazením podporovaná většinou delegátů. Nejhorší je, že se na to dementi nedá odpovědět, aniž se mu tím tady vylepší jeho postavení. On sám vyslovil v „Jus-

* Píšeš-li mi, žeš na něm také chtěl, aby *svou* práci udělal ještě „před zaplacením“, je to omyl. Prál bych si, aby mi Tvá slova umožnila vznést takový požadavek. Ty ale vážeš zaplacení, a to „okamžitě“, jen na formální potvrzení od Sonnenscheina. (*Engelsova poznámka.*)

** manžele Mottelerovy.

tice“ předpoklad, že „Vorwärts“ jeho dopis neotiskne.⁵²² Tím si udělal ostudu sám.

„Sociální poměry v Rusku“* dostaneš ve dvou výtiscích. Od „Bakuninců při práci“ jsem zatím našel pouze *jediný* výtisk (svázaný s jinými pracemi), totiž svůj příruční výtisk. Půjčovat knihy pro agitaci, to jsem si po smutných zkušenostech odvykl a Tobě radím totéž. Jednou provždy jsem se rozhodl nedávat z domu nástroje, které potřebuji k svému řemeslu.

Zdravíčko se mi „pomalu, ale jistě“ lepší. Louise říká, že seš ptal, odkdy to mám — projevilo se to asi před deseti lety jako následek mé vlastní neopatrnosti. Asi před 25 lety pode mnou při štvanici padl kůň. Pro informaci ještě uvádím, že už za pár let po prvních příznacích jsem musel kvůli nepříjemným pocitům v blízkosti tříselného kanálu začít nosit bandáž s kýlním pásem, a také to tam na levé straně vypadá na menší křečovou žílu. Už několik dnů mám dojem, že nastal obrat k lepšímu, ale to místo je pořád na tlak citlivé, zvláště když chvíli stojím nebo chodím; musím mít v každém případě ještě trpělivost a zachovávat klid. Louise mi řekla, žeš byl tak laskav a slíbil přeptat se na nějakého zdejšího specialistu, to bych byl moc rád, hlavně proto, že každá (.....)**

*Poprvé otištěno v knize
„Victor Adlers Aufsätze, Reden
und Briefe“. Erstes Heft: „Victor Adler
und Friedrich Engels“, Vídeň 1922*

*Podle textu knihy
Přeloženo z němčiny*

* B. Engels, „Emigrantská literatura. O sociálních poměrech v Rusku“
** Konec dopisu chybí.

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Londýn 26. září 92

Milý Barone,

přikládám úpravy* obou těch míst, které jsou podle mého názoru absolutně nutné.⁵²³

I. O tom, že by se poslední den rozhodli vyslat přece jen na curyšský kongres delegáty, jsem nic nečetl, ani jsem od Avelinga, který tam byl, nic takového neslyšel. Něco v tom smyslu stálo prý v „Daily Telegraph“, ale to už se dneska nedá zjistit. Aveling, který sem chtěl za mnou přijít, tu ještě — ve 4.40 — *není*, nemohu se ho tedy zeptat. Ve zprávě v „Daily News“ nic takového nestojí. Ani ve „Workman's Times“. Je možné, že Bebel si přečetl něco v tom smyslu ve „Frankfurter“**. Proto si myslím, že nejsprávnější bude formulovat to tak, jak jsem to udělal já.

II. Že se v Glasgow sešlo pod předsednictvím K. Hardieho shromáždění lidí, kteří si říkají Nezávislá labouristická strana⁴⁵², to je pravda. Je to ale Nezávislá labouristická strana, kterou se pokouší ustavit na vlastní pěst Burgess (Autolycus) z „Workman's Times“, a vůbec ne skutečná, uznávaná strana jako třeba ta naše v Německu nebo Rakousku, nýbrž zatím sekta à la Sociálně demokratická federace⁶⁴, se kterou si konkuruje. Bylo to patrně jméno K. Hardieho, které Bebel splete a přimělo přikládat té věci větší význam, než si zasluhuje. K. Hardie je ale Skot a lišácký diplomat, chce přitom využít svého nového postavení člena parlamentu (příčemž si sem

* Viz tento svazek, str. 528—529.

** „Frankfurter Zeitung und Handelsblatt“.

tam uřízne ostudu), ale časem to s ním taky půjde, až se trochu otrká. Podle mne je lepší, než se momentálně zdá.

Napíšu o tom Bebelovi*, právě se k tomu chystám. Eda se má vrátit zítra nebo ve středu. Tvoje požadavky vyřídíme.

Tvůj

B. E.

Poprvé otištěno v knize

„Aus der Frühzeit des Marxismus.

Engels' Briefwechsel mit Kautsky“,

Praha 1935

Podle rukopisu

Přeloženo z němčiny

* Viz následující dopis.

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína

Londýn 26. září 92

Milý Auguste,

o Kugelmannovi Ti už něco řekla Louise. Zpočátku, v 60. letech, se s Marxem velmi přátelil, udělal hodně pro to, aby prolomil spiknutí, kterým chtěl tisk zamlčet veřejnosti *I. díl „Kapitálu“*, přiměl také Marxe, aby jel do Karlových Varů, což mu velmi prospělo⁴⁰⁰; ale když tam pak jednou spolu krátce byli, úplně se rozešli; po Marxově smrti mi častokrát psal, ale snažil jsem se zachovat odstup, protože nejsem přesvědčen o jeho spolehlivosti. V každém případě má víc želízek ve více ohnících.

Kvůli výtiskům „Pana Vogta“ jsem mu napsal⁵⁴, aby mi nejdříve řekl, kolik jich má. Zájemců je víc. Myslím si dokonce, že ani Tussy, ani Laura žádný nemají. Bude-li to jen trochu možné, budeme počítat i s Tebou.

Arndt je student, který byl v Ženevě, jel pak do Španělska, kde se stýkal v Madridu s našimi lidmi, a nakonec přijel sem. Tady ho vzal pod svá ochranná křídla Julius; občas zašel i k nám a pak na jednu odjel do Paříže. O svém úmyslu, že chce dopisovat do „Vorwärts“, nám neřekl ani slovo, asi mu to zprostředkoval Julius. Dal jsem mu pro Lauru lístek, nikdy jsem ale neslyšel, že by se tam ukázal, přeptám se na to. Možná že ho Laura odkázala na Vaillant, a protože Vaillant je v Paříži a Lafargue věčně někde cestuje, vysvětluje se tím to, že Arndt věnuje pozornost převážně blanquistům a jejich spojencům — allemanovcům.⁴⁷ Mohl bys mi opatřit jeho adresu? Po sjezdu⁴⁹⁶, a hlavně až začne vycházet ten deník³⁸⁴, bude Lafargue v Paříži častěji, a pak bude třeba poslat toho člověka přímo za ním a za Guesdem.

Na Meyera* ze St. Louis si myslím vzpomínám, ale když ono je těch Meyerů tolik. Doufám, že Kugelmann něco vypátrá, rád se vytahuje svými styky.

Pieper byl kdysi domácím učitelem tady u Rothschilda, teď učí na gymnasiu v Hannoveru, kde ho Marx jednou — mám dojem, že v roce 1867 — potkal na ulici jako nafoukaného filistra.

Souhlasím naprosto s Tvým názorem, že stranické sjezdy se mají konat *každý rok*. Musíte to jako představenstvo dodržovat už kvůli stanovám, jinak byste dali krásnou záminku křiklounům. A je vůbec důležité, aby strana sama vyjadřovala hromadně své mínění, byť jednou v roce; to platí obecně, ale momentálně to platí dvojnásob — jak vůči „nezávislým“²⁹⁵, tak vůči Vollmarovi.

Je velká škoda, že jste tu informaci o Hyndmanovi** dali beze všeho do novin.⁵²¹ Prohlašuji proto pro budoucnost výslovně a jednou provždy, že to, co Vám sdělím v soukromých dopisech, je určeno pro Vaši informaci a v nezbytném případě, při zachování příslušné opatrnosti, k tomu, aby byly opraveny nesprávné zprávy či názory ve „Vorwärts“, případně aby se jim zabránilo; k *přímému zveřejnění* ale jen tehdy, když je to *výslovně uvedeno*. Jinak bych musel držet hubu o všem, co nemohu přímo dokázat, nebo riskovat to, že ve většině případů budu muset vyzradit pramen informací a tím si ho pro budoucnost uzavřu.

Zpráva sama je věcně *rozhodně správná*, jak to dokazuje kterékoli číslo „Justice“; přestaly útoky na zdejší činitele i na ty z kontinentu, a po celém hyndmanovském duchu nezbylo ani stopy. Ale je velmi dobře možné, že ve zprávě byly *formální* nesprávnosti, že se Hyndman poděkoval již při pouhé *pohrůžce*, že bude přijato usnesení atd. Nepříjemné je jen to, že kvůli tomu ztrácíme přístup k různým zdrojům informací o událostech v Sociálně demokratické federaci⁶⁴, za druhé, že se zlepšuje Hyndmanovo postavení, a za třetí, že proti tomu nemůžeme nic udělat, aniž jsme to jeho postavení ještě upevnili.

Hyndman otiskl v „Justice“ něco v tom smyslu, že ten jeho

* Hermann Meyera.

** Viz tento svazek, str. 505, 511 a 514.

dopis ani *neuveřejníte*, a udělal si tedy ostudu.⁵²² Pokusím se sehnat Ti jeden výtisk.

Kugelmanovi jsem napsal, že jsi oprávněn, pokud to spadá do *mé* kompetence, přečíst si jeho dopisy od Marxe.⁵⁴ Dostane také „Rytíře šlechtného vědomí“*.

Dnes mi poslal Kautsky obtah Tvého článku a ptá se mě na dvě místa.⁵²³

I. O tom, že by se v Glasgow⁴⁸⁰ přece jen rozhodli poslat delegáty do Curychu⁴⁸¹, nic v „Daily News“ nebylo, ani Aveling o tom neslyšel, a ten by to byl jinak řekl. Chtěl se tu dnes zastavit, ale nepřišel. Louise říká, že na zpáteční cestě četla něco podobného v „Daily Telegraph“. Za takových okolností jsem poradil Kautskému, aby tam vsunul: „*je-li příslušná zpráva v novinách pravdivá*“. Tím jsi naprosto z oblga.

II. „vznikající nezávislá dělnická strana — jejíž přívrženci se sešli poprvé po skončení glasgowského sjezdu, aby se konstitovali —“ atd. atd. Poradil jsem Kautskému, aby ta slova v pomlčkách: „— jejíž... se konstitovali —“ rozhodně vyškrtl. Dělnická nezávislá strana, která tady vzniká, má ke konstituování ještě daleko, a není vůbec žádoucí, aby se o to pokusila už teď. K tomu ještě nedozrála. Nezávislá labouristická strana, jejíž členové se víceméně konstitovali v Glasgow pod předsednictvím Keira Hardieho, je sekta, kterou založil Autolycus (Joseph Burgess) z „Workman's Times“; zatím čítá 2000 mužů a konkuruje Sociálně demokratické federaci v získávání dělníků inklinujících k socialismu. Zatím to není nezávislá dělnická strana *jako taková* o nic víc než Sociálně demokratická federace a není také o nic lepší ani horší než ona. Co z toho bude, to se ještě ukáže, ale *my* ji v žádném případě nesmíme jen tak beze všeho označovat za nezávislou dělnickou stranu *jako takovou*, opravdovou a jedinou, to bychom se mohli pěkně spálit.

Keir Hardie se po svém zvolení protlačil do čela pomoci jednak směšných, jednak nedůstojných prostředků, úspěch mu stoupl do hlavy, a bude se muset trochu umoudřit. Zřejmě chce odstavit Burnse, který si počíná velmi klidně a zdrženlivě (vzkázal mi, že mě

* K. Marx, „Rytíř šlechtného vědomí“.

navštíví, aby se se mnou poradil o stanovisku, které by měl zaujmout). Myslím, že se to časem srovná. K. Hardie je lepší, než se teď dělá, ale z *jeho* účasti na nějaké věci nemůžete v žádném případě dělat závěr, že se má ta věc automaticky schvalovat.

Jinak s Tvým článkem plně souhlasím: je klidný, důstojný, rozhodný.

V Marseille přijal sjezd tamních odborů (Congrès des syndicats)⁵¹⁴ — podle návrhu, který jsem dal Lafarguovi* — usnesení *nezúčastnit se mezinárodního kongresu svolávaného tradeuniony, nýbrž je pozvat na curyšský kongres*. Není to doslovné znění rezoluce, to teprve dostanu. Liebknecht Vám to určitě pošle, přijel, právě když Lafargue psal. Sjezd dělnické strany⁴⁹⁸ přijme podobné usnesení. Upozornil jsem Lafargua na to, že tradeuniony nepokládají sjezdy a usnesení dělnických stran za plně směrodatné, ale naproti tomu sjezdy a usnesení odborů berou s mnohem větším respektem. Kdybyste mohli v Německu zařídit, aby odbory přijaly usnesení v tom smyslu, zapůsobí to tady, v žádném případě by se to nemělo zanedbat.

Pokud jde o Tvůj článek, mohl bys *nám* poslat asi tak 12 výtisků pro zdejší listy. Tady je totiž vzácností, aby lidé znali cizí jazyky, a tak je to účinná sázka do loterie, jestli se na to jen podívají. Když tu chce člověk dostat něco do tisku, musí jít na věc jinak. Jestliže například půjde Aveling s *hotovým článkem* do „Pall Mall“, tak ho tam pravděpodobně dostane⁵²⁴; ještě týž večer bychom rozeslali výtisky ostatním listům, takže by to dostaly *všechny* zároveň a pořád by tu byla možnost, že se ten či onen list k tomu nějak vyjádří. Jakmile se ale *jeden* list o něčem takovém už zmínil, žádný další už o tom nic neuveřejní, to je tady pravidlem. Musí se to proto udělat tak, abychom mohli tady na místě rozhodnout, kdy to rozeslat. Naproti tomu do Francie bys mohl ovšem poslat ty výtisky přímo tisku a uvést, že *je posíláš Ty*, tam by se to mohlo podařit, protože tam zatím nemáme jediný deník, kde bychom mohli své věci uveřejňovat. Mohl bys to poslat do „L'Éclair“ (ten to nejspíš otiskne), do „Le Figaro“, „Le Temps“, „Le Matin“, „La Justice“, „L'In-

* Viz tento svazek, str. 500—502 a 515.

transigeant“, „Le Parti Ouvrier“ (posibilistický), „Le Parti Socialiste“ (49, rue de Rivoli, blanquistický týdeník).

Napiš mi, prosím, zda Ti redakce ještě posílá „Workman's Times“, nebo ne. Říká se tu, že vůbec přestali posílat redakční výtisky do zahraničí. Jestliže je to pravda, tak Ti to budu posílat místo Fischerovi, ten si to může přechíst u Tebe nebo až po Tobě.

Teď bych ještě rád napsal pár slov Tvé ženě, ale je už po deváté večer a taky jsem psal přes lékařovo nařízení příliš dlouho při umělém světle. A dnes jsem musel psát celý den — Victorovi a K. Kautskému* — prosím tedy, aby mě omluvila. Ale napíšu jí zato zvlášť. Zatím ji srdečně pozdravuj.

Tvůj

Generál

Právě se dovídám od Louisy, že Ti redakce „Workman's Times“ už delší dobu nic neposílá. Tím je to jasné.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Viz tento svazek, str. 521—523 a 524—525.

Engels Victoru Adlerovi

do Vídně

Londýn 27. září 92

Milý Victore,

sotva jsem Ti včera odeslal (doporučeně) dopis*, přišel poslíček z Crédit Lyonnais⁴⁹² a doručil mi těch 15 liber na uhrazení zálohy, kterou jsem vyplatil, což tímto s díky potvrzuji.

Marseillský odborový sjezd (syndikáty)⁵¹⁴, který se konal *před* sjezdem dělnické strany⁴⁹⁶, se usnesl *neposílat nikoho* na sjezd o osmi-hodinovém pracovním dni, který svolaly do Glasgow⁴⁸⁰ tradeuniony, nýbrž pozvat tradeuniony do Curychu. Stranický sjezd přijme, jak píše Lafargue, podobné usnesení. Kdyby se v tom smyslu vyslovily i Vaše odbory, tak by to tady zapůsobilo, namyšlení pánové ze *starých* tradeunionů nepokládají usnesení *politických* dělnických sjezdů za plně směrodatná!

Louise zdraví Tvou ženu, děti a Tebe, a k tomu se připojuje
Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno v knize

„Victor Adlers Aufsätze, Reden und Briefe“. Erstes Heft: „Victor Adler und Friedrich Engels“, Vídeň 1922

Podle textu knihy

Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 521—523.

Engels Franzi Mehringovi

do Berlína⁵²⁵

Londýn 28. září 1892

Vážený pane Mehringu,

Kautsky mi poslal úryvek z jednoho Vašeho dopisu, který obsahoval dotaz určený mně.⁵²⁶ Nepovažujete-li za vhodné napsat mi osobně, protože jsem Vám kdysi neodpověděl na Vaše dva dopisy, nemám právo si na to stěžovat. Ale tehdy jsme přece patřili do různých táborů, v platnosti byl zákon proti socialistům⁵⁵, a to nás nutilo držet se zásady: kdo nejde s námi, jde proti nám. A kromě toho jste, nemýlím-li se, napsal v jednom dopise, že nemůžete počítat s odpovědí.⁵²⁷ Ale to už je dávno, od těch dob patříme do společného tábora; v „Neue Zeit“ jste uveřejnil skvělé práce, o kterých jsem ve svých dopisech, např. Bebelovi,* neskrblil uznáním. Proto s radostí využívám příležitosti, abych Vám odpověděl přímo.

Je pro mne ovšem novinkou, že se pruským představitelům romantické historické školy připisují zásluhy o objevení materialistického pojetí dějin. Mám Marwitzův „Nachlass“, četl jsem tu knihu již před několika lety, ale nenašel jsem v ní nic kromě skvělých míst o jezdeckvu a skálopevné víry v divotvornou moc pěti úderů bičem, když jich šlechta použije proti lidu. Jinak je mi tato literatura od roku 1841—1842 cizí, zabýval jsem se jí jen velice zběžně — a nejsem jí v zmíněném smyslu absolutně ničím poplatný. Marx se seznámil za svého pobytu v Bonnu a Berlíně⁵²⁸ s Adamem Müllerem, s „Restauration“ pana von Hallera atd.

* Viz tento svazek, str. 334—335 a 347.

a měl pro toto banální, nabubřelé a užvaněné velebení francouzských romantiků Josepha de Maistra a kardinála Bonalda jen slova pohrdání. I kdyby byl narazil na pasáže, jako ta, kterou citujete z Lavergne-Peguilhena⁵²⁹, nemohly na něj tehdy udělat naprosto žádný dojem, i kdyby vůbec pochopil, co ti lidé chtěli říci. Marx byl tehdy hegelovec a tato pasáž pro něho znamenala naprosté kacírství; o politické ekonomii nevěděl vůbec nic, a proto si pod slovy „hospodářská forma“ nemohl vůbec nic představit. A tak by mu uvedená pasáž, i *kdyby* ji znal, musela jít jedním uchem tam a druhým ven, aniž mu nějak utkvěla v paměti. Ale nevěřím, že by v dílech romantických dějepisců, která Marx v letech 1837—1842 četl, bylo možné najít ohlas něčeho podobného.

Pasáž je to opravdu mimořádně pozoruhodná, ale chtěl bych ji mít prověřenou. Tu knihu neznám, autor je mi ovšem znám jako stoupenec „historické školy“. Pasáž se ve dvou bodech rozchází s moderním pojetím, 1. v tom, že odvozuje výrobu a distribuci z hospodářské formy, místo aby naopak odvozovala hospodářskou formu z výroby, a 2. v tom, jakou úlohu připisuje „příslušnému využití“ hospodářské formy, čímž se dá rozumět cokoli, pokud vyplývá ze samotné knihy, co měl autor na mysli.

Alenejpodivnější je to, že by se vyskytovalo správné pojetí dějin in abstracto u těch lidí, kteří in concreto nejvíc dějiny překrucovali — jak v teorii, tak v praxi. Byli by mohli už na příkladu feudalismu vidět, jakým způsobem se *zde* vyvíjí státní forma z hospodářské formy, protože zde je vše takřkajíc zřejmé a jasné jako na dlani. Říkám, že *by mohli*, protože se mi kromě uvedeného neověřeného místa — sám říkáte, že je máte z *druhé ruky* — nepodařilo nikde nic podobného najít, jen to, že teoretikové feudalismu jsou samozřejmě méně abstraktní než buržoazní liberálové. Jestliže jeden z nich už zevšobecňuje toto pojetí vzájemného vztahu kulturního vývoje a státní formy s hospodářskou formou ve feudální společnosti nato-lik, že to přenáší na *všechny* hospodářské formy a státní formy, jak si potom vysvětlit úplnou zaslepenost téhož romantika, jde-li o *jiné* hospodářské formy, o buržoazní hospodářskou formu a státní formy odpovídající různým stupňům jejího vývoje, o středověkou cechovní komunu, o absolutní monarchii, o konstituční monarchii,

o republiku? To přece nejde nijak dohromady. A tentýž člověk, který pokládá hospodářskou formu za základ veškerého společenského a státního zřízení, náleží ke škole, pro kterou je už absolutní monarchie 17. a 18. století smrtelným hříchem a zradou na skutečné státní doktríně!

Ale také to rozhodně znamená, že státní forma vyplývá nutně z hospodářské formy a jejího *příslušného využití*, stejně jako se zrodí dítě, spí-li muž se ženou. Vezmu-li v úvahu všeobecně známou doktrínu školy, k níž autor náleží, mohu si to vysvětlit jen takto: správnou hospodářskou formou je feudální forma. Ale protože se zlí lidé proti ní spikli, musí se „příslušně využít“ tak, aby byla uchráněna před těmito útoky, aby se uchovala na věky a aby jí stále odpovídala „státní forma“ atd., tj. aby byla podle možnosti navrácena na úroveň 13. a 14. století. Pak by se současně uskutečnilo nejlepší uspořádání světa, splnila by se nejkrásnější historická teorie a Lavergneova-Peguillenova obecná tvrzení by byla opět redukována na svůj skutečný obsah: že feudální společnost vytváří feudální státní zřízení.⁵³⁰

Mohu tedy zatím jen předpokládat, že Lavergne-Peguillen sám nerozuměl tomu, co napsal. I zvířeti se podle přísloví někdy poštěstí najít perlu, a mezi pruskými romantiky je takových zvířat dost. Rozhodně se musejí vždy srovnávat se svými francouzskými prototypy — zda si nevypůjčili i to.

Mohu Vám jen poděkovat, že jste mě upozornil na tuto otázku, kterou tu však bohužel nemohu momentálně podrobně zkoumat.

Srdečně Váš

B. Engels

*V plném znění otištěno poprvé
rusky v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Londýn 29. září 92

Milý Barone,

nikdo na světě nedovede přichystat člověku takové překvapení jako Eda s Ginou. Dnes ráno od nich dostanu pohled z Bernu z 27. 9. 92 s vyhlídkou na Schänzli a v poledne v 1.30 mi sem vtrhnou osobně; vypadají oba velmi dobře, hlavně Gina, třebaže ještě nemá ten krk úplně v pořádku, a co je nejdůležitější, Eda dělá dojem, že už se s tou neurastení vypořádal. A protože se oba v poslední době tak vyznamenali v udávání nových adres, spěchám, abych je předešel, a sděluji Ti, že se přechodně ubytovali na adrese 23, Compton Terrace, Highbury, N., hned vedle stanice Highbury a Islington na Severní londýnské dráze.

Mehringův dopis, který Ti v přfloze vracím, mě nutí, abych mu — jestliže ho nechci urazit, což přirozeně nemám vůbec v úmyslu — odpověděl osobně, a také jsem to udělal na přiloženém listě, který mu laskavě předej.*

Kovalevskému jsem řekl v pátek, aby Ti ten článek poslal.**

„Centralblatt“ dostáváme my i Avelingovi. Mužská část rodiny Braunových se zřejmě nemůže plně rozžehnat s katedrovými socialisty. Šosáci!

Co se týče článku o dějinách socialistických organizací v Anglii, jak jsi psal, doporučuji Ti Tussy, protože to může spolu s Avelingem udělat. Existuje k tomu jen velmi neúplná, i když značně rozsáhlá literatura, a přitom ani v ní není nic o tom, co se vlastně

* Viz předcházející dopis.

** Viz tento svazek, str. 510.

dělo a o čem se veřejnost neměla dovědět. Kdo to sám neprodělal, *nemůže* to hodnotit, tj. znát jednotlivé epizody a objektivně je reprodukovat. Eda by např. musel projít všechny staré ročníky „Justice“, „To-Day“, „Labour Elector“, „Commonweal“ atd., které vyšly před jeho příchodem do Londýna, a pak se ještě ptát Tussy na význam všech těch událostí a stejně by to bylo všechno z druhé ruky. Přitom je značně nesnadné Edovi tohle vysvětlovat, když právě přestál neurastenii, a protože to vůbec nespěchá, nechávám to zatím v klidu. Ty ses stýkal s Edou víc než já, a myslíš-li, že by se při tom zbytečně nerozčilil, tak by bylo snad nejlepší, kdyby návrh vyšel od Tebe. Dál už to rozhodně zaříd sám.

Bebelův článek, o kterém jsem Ti napsal nejnnutnější včera*, je velmi dobrý.

Plně souhlasím s tím, že můj článek** vyjde až teď. Dokonce ani nevím, je-li už ta kniha venku, Mendelson mi řekl, že si ji objednal, ale dověděl se, že ještě není v prodeji. V „Daily Chronicle“ byla na ni směšná fabiánská recenze, většinou výňatky, 2½ sloupce.

Podle toho, co mi psal C. Schmidt, nepodařilo se mu tu hádanku rozřešit, ale já si na ten článek⁵³¹ přece jen počkám. Jeho článek o Menger-Jevonsiádě⁴⁵⁸ byl velmi pěkný. Bohužel se tu nedá nikde uplatnit.

Mehringovy věci, úvodníky⁵³² i toho jeho Lessinga pokládám za vynikající, vždycky z nich mám velkou radost.

Tvůj
B. E.

*Poprvé otištěno v knize
„Aus der Frühzeit des Marxismus.
Engels' Briefwechsel mit Kautsky“,
Praha 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Viz tento svazek, str. 524–525.

** „Úvod k anglickému vydání ‚Vývoje socialismu od utopie k vědě‘“.

Engels Ludwigu Kugelmannovi

do Hannoveru

Londýn 4. října 92

Milý Kugelmanně,
děkuji srdečně za ten kus Leibnize.⁵³³

Pokud jde o „Pana Vogta“*, prosím Tě, abys poslal 1 výtisk Bebelovi a 2 mně; nemáš-li ale sám už žádný další, pak si samozřejmě jeden nech a jeden mi pošli.

Našel jsem ještě po jednom výtisku „Rytíře šlechtného vědomí“ a „Palmerston, what has he done“**, a tak je oba přikládám.

Zato od „Neue Rheinische Zeitung“ mám jen jeden výtisk, ale žádná jednotlivá čísla, a z „Revue“ jen několik sešitů, takže když potřebuji celý komplet, musím si ho půjčovat. Ten Tvůj ať Ti Miquel vrátí, mohlo by to být teď pro něho nebezpečné, kdyby ho měl u sebe, a bude Ti vděčný, když ho toho zbavíš. Sešit I i další jednotlivé sešity nabízejí stejně občas antikvariáty v katalogích.

Jinak se mi daří celkem slušně, ale jestliže očekáváš úplný patologický rozbor mého poněkud komplikovaného a také poněkud nejasného případu, nemohu Ti bohužel vyhovět. Dopisuji si s řadou lékařů v 5—6 zemích, ti všichni to na mně chtějí, a to bych se pak zapletl do lékařské korespondence, která by mi zabrala více času než politická, což je absolutně vyloučeno. Beztak mám starostí, že mi jde hlava kolem, a nemohu kvůli tomu pracovat na III. díle***.

* K. Marx, „Pan Vogt“.

** K. Marx, „Rytíř šlechtného vědomí“ a „Lord Palmerston“.

*** „Kapitálu“.

Proto mě prosím omluv, však to není nic vážného, jen to člověka sem tam otravuje.

Se srdečnými pozdravy Tvé paní a dceři

Tvůj

B. Engels

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1949*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Hugo Lindemannovi a Carlu Stegmannovi

do Londýna⁵³⁴

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 6. X. 92

Vážení pánové,
v odpověď na Vaše ctěné psaní z 2. X. sděluji, že dříve jsem několikrát vyhověl podobným žádostem pánů, které jsem vůbec neznal, ale zkušenosti tím získané mě bohužel přinutily, abych od toho upustil.⁵³⁵

Kromě toho jsem upoután nemocí na lůžko, pravděpodobně na delší dobu, a nemohu proto hledat v knihovně staré, zřídka používané časopisy.

Za těchto okolností lituji, že nemohu Vašemu přání vyhovět, a zůstávám

s úctou

B. Engels

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 38, Moskva 1965*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína

Londýn 7. října 92

Milý Auguste,
nejdřív pracovní záležitosti.

Lafargue poslal přiloženou zprávu z „France“ o interpelaci boulanžisty Millevoye.⁵³⁶ Chce využít příležitosti a připomenout sněmovně, co všechno udělali němečtí socialisté v roce 1871 i později k zachování, resp. obnovení dobrých vztahů mezi Francií a Německem, a jak za to byli perzekvováni; potřebuje

údaje o protestech německých socialistů, řeči pronesené v říšském sněmu i jinde a vynesené rozsudky.

Protože tyto materiály mám jednak neúplné, jednak by to byla nepředstavitelná práce, kdybych to měl hledat mezi kompletními ročníky pohřbenými ve spoustě beden, a protože bych přitom mohl snadno přehlédnout to nejdůležitější, velmi by sis mě i Francouze zavázal, kdybys vybral nejprůkaznější věci a zaslal mi je, s datem a hlavními pasážemi (podle oficiálního stenogramu). Tedy

1. projevy, které měly za následek uvěznění brunšvického představenstva v roce 1870 v Lötzenu, včetně data a délky věznění⁵³⁷;

2. Vaše protesty v říšském sněmu proti anexi⁵³⁸ a navíc snad ještě z „Volksstaatu“ pár průkazných pasáží proti válce a anexi;

3. několik přesvědčivých míst z Tvých a Liebknechtových pozdějších projevů v říšském sněmu s datem a tématem, kterého se příslušná rozprava týkala;

4. vše, co budeš ještě pokládat za důležité.

Moc toho nemusí být, víš, kolik se toho asi dá v jednom projevu

použít, a když budou 1—2 citáty navíc do zásoby, tak to bude stačit. Byl bych rád, kdybys citoval i *ze svých* projevů, aby si Francouzi nemysleli, že to všechno jenom Liebknecht, nebo dokonce neřekli, že Liebknecht je výjimka a ostatní že smýšleli jinak.

Včera jsme Ti poslali zároveň s „Workman's Times“ 2 francouzské listy, v nichž jsou ohlasy na Liebknechtovy projevy; je tam také jedna věc od Guesda⁵³⁹, která se Ti bude jistě líbit.

Lafargue bude kázat v Carmaux a v dalších městech na jihu a vrátí se do 16.—17. t. m.; v tu dobu se sejde sněmovna, takže pak hned bude ten materiál potřebovat.⁵⁴⁰

Píše, že patriotický tisk, celý placený Ruskem (zvlášť „La France“), na Liebknechta zběsile zaútočil. Ruské vyslanectví platí teď ty listy od kusu: za přijetí každého jednotlivého článku tolik a tolik. I to ukazuje, že Rusům docházejí peníze. Jisté ale je, že Liebknecht způsobil hotovou senzaci. Přeji dědkovi tu jeho popularitu a chci jen doufat ve dvě věci: 1. že to z něho neudělá při redigování „Vorwärts“ ještě většího paličáka, 2. že se nedá v říšském sněmu vyprovokovat zlomyslnými výpady *německých* patriotů a obžalobami z velezrady atd. k tomu, aby se najednou vyslovil v opačném smyslu a zkompromitoval tak nejenom sebe, ale i nás. Podle reportéra z „Gaulois“ prý řekl: Kdyby Německo vypovědělo Francii útočnou válku, vyhlásili by němečtí socialisté válku vlastní vládě, et moi-même je prendrais un fusil pour défendre *l'intégrité du territoire français**. Není vyloučeno, že až bude chtít tuhle očividně přehnanou zprávu uvést na pravou míru, propadne opačnému extrému, jestliže ho junkeři a buržoové v říšském sněmu uvedou pořádně do varu.

Lafargue říká, že Loubet a ministr veřejných prací Viette by byli ochotni zasadit se o to, aby se stávka v Carmaux⁵⁴¹ přijatelným způsobem urovnala, a přimět společnost k povolnosti, ale Freycinet prý nechce. Ten má záslusk na křeslo presidenta republiky a chce prý si proto zachovat hlasy pravice a středu.

Celkově je Lafargue se sjezdem⁴⁹⁶ velmi spokojen.

* a já sám bych se chopil pušky, abych bránil *nedotknutelnost francouzského území*.

Těch 12 výtisků „Neue Zeit“ sem přišlo* a hned jsme je poslali Tussy, měli je poslat *ji*, a ne mně, tím se zmeškal jeden den. Bohužel „Pall Mall Gazette“ změnila v těchto dnech majitele, a tak nevíme, jak to s ní teď bude.

To, co říkáš o hornickém hnutí, souhlasí se zdejšími zkušenostmi: i tady jsou horníci značně izolováni od ostatních pracovních odvětví a jdou kupředu pomaleji než ostatní. Ale fakt, že u nás stojí za nimi pohotově silná dělnická strana, nám nakonec pomůže zdolat všechny překážky, ti lidé k nám prostě *musí*, jakmile je hnutí jednou strhlo s sebou. Jinak jsou tady i tam špatní a nespolehliví předáci a je marné vzbuzovat v nich důvěru k dělníkům z jiných odvětví. Tady navíc na sebe lidi z různých uhelných revírů žárlí, což zatím znemožnilo dokonce i ustavit jednotnou odborovou organizaci všech horníků.

Udělám všechno pro to, aby s Tebou Francouzi nepřestali spolupracovat. Je krajně důležité, aby se alespoň čas od času objevily v pařížském tisku pravdivé zprávy o německém hnutí a hlavně aby se jim tam vysvětlila celková politická situace, za které musíte bojovat. Udělat to můžeš jenom Ty, přitom se ani nemusíš dostat do konfliktu s Liebknechtem, pokud nepokládá spolupráci s tím francouzským listem** za svůj monopol, a to přece nejde.

Že se Burns moc drží stranou, tím se nemusíš znepokojovat. Je tak ješitný, že by se mohl měřit s Lassallem. Ale měl rozhodně pravdu, když si počínal zdrženlivě na rozdíl od uspěchanosti, s jakou se Keir Hardie cpal do popředí, aby si různými triky zajistil první místo.

Čtu teď právě Hanse Müllera, ještě jsem to celé nepřečetl. Není tam ale nic, co bychom už dávno nevěděli. Ani těch pár nepovedených projevů, které cituje, si nevybral šikovně; kdybych chtěl stranu, resp. frakci vinit z maloměšťáctví, mohl bych uvést ještě zcela jiný materiál. Jenom paroplavební subvence dává osmkrát víc materiálu a lepšího, než tam má on.⁵⁴² Z Liebknechtových řečí cituje jednu z roku 1881⁵⁴³, kdy se po vydání zákona proti socialistům⁵⁵

* Viz tento svazek, str. 529.

** „Le Socialiste“.

všechno tak rozklížilo, místo těch pozdějších, kdy se už nedaly vzhledem k politické situaci donekonečna omlouvat dozvuky mírumilovnosti a šosáctví; odvažuje se tvrdit, že násilí je za všech okolností revoluční, a nikdy ne reakční. Ten bloud nevidí, že když není žádná reakční moc, která se musí svrhnout, nemůže být o revolučním násilí ani řeči, není přece možné dělat revoluci proti něčemu, co není potřeba svrhávat.

Je to jen bezmocný vztek velikášských studentů, literátů a bývalých dělníků, kteří by se rádi literáty stali — vztek nad tím, že naše strana klidně postupuje svou vítěznou cestou a obejde se bez pomoci těchto panáčků. Pokud se nadělaly nějaké chyby, je strana dost silná, aby je napravila sama. Tak tomu bylo, když se většina frakce zachovala v otázce paroplavební subvence bezesporu krotce a šosácky, nebo když představenstvo strany zůstalo tradičně i po zrušení zákona proti socialistům ještě krátkou dobu věrno svému zvyku jednat diktátorsky (což mělo navíc obdobu v *téže* tendenci dřívějších představenstev v berlínské organizaci) atd. atd. Naše strana je teď tak silná, že by mohla, aniž by jí hrozilo nebezpečí degenerace, strávit nejen větší počet šosáků, ale i „študovaných“*, a dokonce i pány nezávislé²⁹⁵, pokud by se nevytloučili sami.

Budou zavírat na poště. Pozdrav Tvé ženě i Tobě posílá Louise a

Tvůj
B. E.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* V orig.: Jebildete.

Engels Ludwigu Kugelmannovi

do Hannoveru⁵⁴⁴

Milý Kugelmanne,

„Vogty“* jsem dostal, děkuji.

Objednej si katalogy antikvariátů o právní vědě a státovědě, o novějších německých dějinách a speciálně o roce 1848, tam občas najdeš jednotlivá čísla „Revue“. Sám jsem tak sehnal asi 2 sešity.

Právě jsem dodělal kapitolu 27 třetího dílu**, nejobtížnější jsou kapitoly 29—34.

Pozdravuj srdečně svou paní a dceru.

Tvůj
B. E.

[Londýn] 10. 10. 92

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* K. Marx, „Pan Vogt“.

** „Kapitálu“.

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 14. října 92

Moje milá Lauro,

Louise a já Ti děkujeme za dopisy, které přišly dnes ráno. Včera večer jsem dostal dopis od Paula z Bordeaux.

Nejdříve pracovní záležitosti. Příkládám:

1. Manifest brunšvického sociálně demokratického výboru (exekutivy) z 5. září 1870 s dopisem od Mouřenína a ode mne*. Ať jej Paul raději cituje jako od Mouřenína, který jej, myslím, také podepsal. *Je o tom zmínka v rukopisných výpiscích pod čís. III.* (strana 2).

2. První a Druhou adresu generální rady Internacionály o válce z 23. července 1870 a 9. září 1870 zároveň s francouzským překladem, který dělali, *myslím, v Ženevě*; bude pravděpodobně vyžadovat revizi, jak pokud jde o přesnost, tak o styl.

3. Řadu rukopisných výpisků, které mi poslal Bebel. Dal se s ženou ihned do práce a dodal nám všechno, co jsme chtěli.

Myslím, že to pro Paulovu řeč** postačí, ačkoli Ti nezavídím, že to budeš všechno překládat, zvlášť poněkud nudný styl našich řečníků v říšském sněmu.⁵⁴⁰

Každopádně je teď Paul vyzbrojen a není závislý na tom, co mu slíbí Liebknecht, který obvykle sliby ochotněji dává, než dodržuje.

Jsem rád, že se Paul zase zúčastní debat ve sněmovně, a když bude chytrý, bude během tohoto posledního zasedání nynějšího parlamentu Palais Bourbon pilně navštěvovat. Zdá se mi, že voliči

* „Dopis výboru Sociálně demokratické dělnické strany“.

** Viz tento svazek, str. 541.

chtějí z parlamentní činnosti svého poslance něco slyšet a vidět, a když nic neuvidí, mohlo by se stát, že Paul nejen ztratí své křeslo, ale že také jen tak lehce nedostane jiné. Koneckonců jak se věci dnes mají, závisí ve Francii i v Německu volební úspěch aspoň v mnoha místech na hlasech určitého počtu *přivrženců* strany, lidí ovlivňovaných různými malichernými úvahami, a stačí, aby se zdrželi hlasování, a může to znamenat ztrátu křesla. Kromě toho se v Paulově první řeči³¹⁸ projevíly zřejmé známky *rozpaků*, z nezvyku nad novou atmosférou, v níž musel žít, pohybovat se a existovat; a čím dříve a víc si zvykne na ni i na parlamentní formy, na jednací pořádek, na úřední zvyklosti sněmovny, tím lépe. Tentokrát jim musí ukázat, že ho jejich hluk a přerušování nezastraší, a když to zkusí, jsem přesvědčen, že to dokáže. Neznám francouzskou sněmovnu, ale zdá se mi, že bych si v takovém případě přerušování nevšímal, neodpovídal na ně, a když by bylo nejhůř, obrátil bych se na předsedu, aby mi zajistil právo být vyslechnut. (Ohromná rada od někoho, kdo je proslulý tím, že sám nedokáže udržet svůj temperament na uzdě!)

Arndta mi líčíš úplně správně. Vidím z Liebknechtovy zprávy o jeho cestě,⁵⁴⁵ že vyřadil Arndtovi mírný políček, ale přece jen políček, a pravděpodobně se v Marseille dozvěděl o jednání blanquistů a allemanovců⁴⁷. Zdá se, že je Liebknecht úplně opojený svým triumfem a momentálně plus français que les français eux-mêmes*. Naneštěstí zachází vždycky do krajností, a tak jen doufám, že ho vlastenečtí křiklouni v říšském sněmu nevyprovokují, aby se vrhl hlava nehlava do opačného extrému. Prozatím jeho stanovisko v jeho projevech v Mannheimu atd. bylo naprosto v pořádku, jak si jen lze přát.⁵⁴⁶

Tomu, co píšeš o Roubaix, rozumím tak, že tam budou Paula žádat, aby za ně příští podzim kandidoval do *sněmovny*. To by bylo velice dobré, za Roubaix by byl mandát celkem jistý, kdežto Lille je asi poněkud nejisté, i když je tam mimořádně rušno, ale v normálních obdobích je doposud naprosto nejisté.

Každopádně ça marche en France** (všechno až na *deník!*³⁶⁴),

* francouzštější než sami Francouzi.

** ve Francii to jde kupředu.

a Carmaux ukazuje, že naše myšlenky nejen stále více pronikají mezi dělnickou třídou, ale také fakt, že buržoazie a vláda to také *vědí*. Rezervovaný postoj tamějších lidí — et encore des méridionaux, des gascons gasconnants!* — a klidný, ale rozhodný způsob, jímž socialistické městské rady postupují bez jakékoli posibilistické slabosti nebo ústupků, ukazují ohromný pokrok.⁵⁴¹ Čím víc Francouzi vystupují do popředí, tím jsem raději. Hnutí na kontinentě, má-li zvítězit, nesmí být ani celé francouzské, ani celé německé, ale francouzsko-německé. Jestliže Němci naučili Francouze, jak využívat volebního práva a jak se mohutně organizovat, Francouzi musí Němce prodchnout oním revolučním duchem, který má v dějinách Francie stoletou tradici. Doba, kdy jeden národ si mohl dělat nárok na to, že povede všechny ostatní, je navždy tatam.

„Socialiste“ neuvádí ve své zprávě ani rezoluci marseillského sjezdu *syndikátů*⁵¹⁴ k tomu, co se stalo v *Glasgow*** , ani žádnou nárážku na to. Jak to, že se z toho dělá takové tajemství?

Avelingův článek z „Pall Mall Gazette“⁵²⁴ otiskly také „Workman's Times“. *Dostáváš ještě tyto noviny?*

Srdečně Tě zdraví Louise a upřímně Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno v knize

F. Engels, P. et L. Lafargue,

„Correspondance“, sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu

Přeloženo z angličtiny

* a k tomu z jihu, Gaskoňců gaskoňských!

** Viz tento svazek, str. 500—502 a 510—516.

Engels Pasqualu Martignettimu

do Beneventa

Londýn 18. října 1892

Milý příteli,

ta historie s vévodkyní* se vysvětlila. Znal jsem tu dámu pod jménem jejího muže jako paní Edgrenovou a nevěděl jsem, že se za svobodna jmenovala slečna Lefflerová.

Paní Avelingová bohužel adresu vévodkyně ztratila a musela ji shánět. Ale už je to vyřízené, paní Avelingová jí o Vás napsala a vřele Vás doporučila, takže Vám zbývá předat jen přiložený lístek. Doufám, že budete mít úspěch!

Ještě jednou Vám musím poděkovat za překlad závěru mé německé předmluvy k „Postavení“ atd.**!

Pracuji na III. díle Marxova „Kapitálu“ a jsem nucen obětovat mu všechny svůj volný čas — proto jsem tak stručný a zůstávám

Váš

B. Engels

Poprvé otištěno v knize

„La corrispondenza di Marx e Engels
con italiani. 1848—1895“, Milán 1964

*Podle rukopisu**Přeloženo z němčiny*

* di Caianiello (viz tento svazek, str. 486).

** „Předmluva k druhému německému vydání ‚Postavení dělnické třídy v Anglii‘ z roku 1892“.

Engels Ludwigu Schorlemmerovi

do Darmstadtu

Londýn 18. října 92

Milý Schorlemmere,

Vaše dopisy z 31. července a 9. t. m. jsem dostal. Že Pumps zapomněla, jak jste si připsjali na bratrství, to byla má vina. Nevěřila si, že by mohla po tak dlouhé přestávce psát sama německy, a tak jsem jí to napsal nanečisto; nevěděl jsem přirozeně nic o dobrodružstvích, která zažila na flámu v Darmstadtu, a psal jsem proto „Vy“. Její muž za to nemůže, neumí německy. Pumps už má slehnout každý den, bude to její čtvrté dítě. Druhé dítě, chlapec, bohužel zemřelo, a nejmladší — také kluk, velice milý a legrační — je slaboučké a momentálně také postonává.

To, co mi píšete o Anschützovi, mě přimělo, abych dopis o několik dní odložil v naději, že se dovím něco bližšího. Dodnes jsem ale nedostal žádné informace. Věc se má tak: především musím vědět, jak podrobný má ten životopis být, je-li určen pro časopis a pro který? atd. atd. Chce-li ten člověk psát o našem Carlovi* pouze jako o chemikovi, stačí mu jen pár dat, která by mu rámcově posloužila. Jestliže ho však chce vylíčit jako *člověka*, takového jakým byl, je otázka, zda je vhodný autor právě on a zda by se mu mohla Carlova korespondence beze všeho dát k použití. Protože chemik žijící v Německu nemůže znát životní poměry člověka, který strávil přes 30 let v Anglii, znamenalo by to pro mne nesmírnou, ale úplně jinou práci. To by mě neodradilo; jakmile se vypořádám se III. dílem „Kapitálu“, ke kterému jsem se teď vrátil, rád bych tomu věno-

* Carlu Schorlemmerovi.

val všechny svůj volný čas, který budu mít. Kdo mi ale zaručí, že mé informace budou použity v tom smyslu, v jakém budou poskytnuty? Carl, byl-li mezi námi — a tady v Londýně trávil každé prázdniny, vyjma letních pobytů v Německu — býval především sociální demokrat, a sociálních demokratů není zatím mezi chemiky mnoho. Není přece možné, aby autor životopisu prosil čtenáře zároveň o prominutí, že člověk, jehož život líčí, byl ke své smůle sociální demokrat!

Nemýlím-li se, byl Anschütz nějakou dobu v Manchesteru Carlovým žákem. Jak jsem řekl, rád pomohu — úměrně svému volnému času — ale musel bych především vědět, co se ode mne požaduje a jak má životopis vypadat.

Vykonavatelé závěti v Manchesteru* mají pravdu, když chtějí urovnat, co se urovnat dá, aniž se pouštějí do otázek autorského práva. Ty zaberou čas už proto, že pro nakladatele je dokonce výhodnější moc nepospíchat, mohou si dát na čas. O Roscoeovi jsem také ještě neslyšel, ten asi přijde, teprve až bude moci předložit konkrétní návrhy, resp. až je bude moci přijmout nebo odmítnout.

Doufám, že se zdravotní stav Vaší dcery stále lepší a že už nemusí ležet.

Proč dědek** nepřijel do Darmstadtu, to nevím. Že by tam jeho žena měla ještě nějaké příbuzné, s kterými se raději moc nestýká, ale přitom je také nechce úplně ignorovat? O Müllerově*** rozvodu, zda nechal on ji či ona jeho, nepronikla do Londýna zatím žádná zpráva.

Paní Kautská Vás dává srdečně pozdravovat.

Váš

B. Engels

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Philipp Klepsch a Ludwig Siebold.

** Wilhelm Liebknecht.

*** Hanse Müllera.

Engels Charlesi Bonnierovi

do Oxfordu

(Koncept)

[Londýn v polovině] října 92

Milý Bonniere,

toho Protota jsem dostal, děkuji.⁵⁴⁷ Nejdříve ale jednu opravu.

Říkáte: „zatímco francouzští socialisté protestují proti alianci s Ruskem a o válce s Německem nechtějí ani slyšet, připouštíte — zvláště Bebel a Vy — plně myšlenku obranné války proti Francii a Rusku, jíž by se zúčastnili němečtí socialisté“, a že „tato obvinění, která mají ve Francii značný ohlas, jsou nepřijemná Guesdovi“.

Nemluví-li francouzští socialisté výslovně o případě obranné války, ve které by dobrovolně pomáhali odrazit útok císaře Viléma*, pak jen proto, že je to natolik známou, uznávanou a hotovou věcí, že není třeba se o tom výslovně zmiňovat. V Německu ani jeden socialista nepochybuje o tom, že v takovém případě by francouzští socialisté splnili bez okolků svou povinnost a bránili by svou národní nezávislost; nikdo by jim to nezazlíval, naopak, každý by to vítal. Právě to je stanovisko, jež jsem zaujal ve svém článku**. Kdybych nevycházel z myšlenky, že francouzští socialisté by se v případě cizího útoku chopili zbraní na obranu svého domova, celý můj článek by byl nesmyslný. Požaduji jen to, aby se němečtí socialisté mohli řídit stejným principem v případě ruského útoku, i kdyby byl podporován oficiální Francií. Totéž platí i o Bebelových projevech. Lidé ve Francii, kteří nás chtějí na jejich základě obžalovávat, patří k těm, kde říkají: quod licet Jovi gallico non licet bovi ger-

* Viléma II.

** „Socialismus v Německu“.

manico*; přimět je k rozumu, to je podle mne úkolem francouzských socialistů, a ne příliš těžkým úkolem.**

Jinak Vás upozorňuji, že to, co cituje p. Protot z mého článku, je prostě hrubá falzifikace.

Říkáte, že brožura je dobře napsána. Já ji pokládám za velmi slabou; konec, kde si ten kašpar hraje na ekonoma, je víc než groteskní. Je-li v něčem silný, tak jenom v tom, jak vrcholně pohrdavě se chová ke svým čtenářům. — Autor musí opravdu pokládat své čtenáře za nenapravitelné pitomečky, odvážil-li se jim servírovat takovou hromadu do očí bijících falzifikátů (v nichž Vy vidíte jen zkomolené projevy) a lží, z nichž jedny popírají druhé. Což stačí nasadit si masku Déroulèdova přívržence, aby pak ti, kdo vytvářejí v Paříži veřejné mínění, spolkli všechno, co se jim chce vnutit? Copak je v boulanžismu tolik životnosti, že je teď ještě silnější než za Boulangerů?

Takové nakupení lží a falzifikátů není skutečně možné vyvračet. K uvedení těch věcí na pravou míru by bylo zapotřebí postavit proti těmto 32 stranám 3200 stran. Není tam jediná významnější citace, která by nebyla nestydatě zfalšována; teprve když jsem porovnal několik pasáží, udělal jsem si představu o drzosti p. Protota.

Literární zpracování pokládám za žalostné. Nápadně s ním kontrastuje horlivost, s jakou byl shromažďován materiál. Očividně si s tím dal práci někdo jiný. Určitě to není Protot.

Není to také, jak si myslí „Vorwärts“, jeden z nezávislých;²⁹⁵ pro jejich manifest („Klassenkampf“ Hanse Müllera) je příznačný nedostatek péče, s níž autor vybral texty, o něž se opírá.

Není to ani francouzská policie; je sice cítit, že v tom měla prsty, ale francouzská policie by se nezabývala zahraniční politikou rumunských socialistů.

Viní-li je pan Protot z toho, že jsou nepřáteli Svaté Rusi, ci-

* co si smí dovolit galský pán, nesmí si dovolit germánský kmán.

** V Engelově rukopisu je škrtnuto: Rád věřím, že tyhle šovinistické hlouposti jsou Guesdovi nepřijemné; ale to není ani moje, ani Bebelova chyba. Když jsem posílal svůj článek do Paříže, varoval jsem ostatně naše přátele před tím nebezpečím — obával jsem se, že bych se mohl dotknout národní přecitlivlosti; bylo mi však řečeno, že právě toho je naopak zapotřebí.

tuje-li dvakrát bukureštský list „Munca“ („Práce“) a prozrazuje, že Nadejde z Jasů je „Cikán“, dělá to v zájmu ruského vyslanectví, jež mu zřejmě poskytlo tyto informace a pravděpodobně i ty o německých socialistech získané v Berlíně nějakým tamějším atašé.

Prototyp pamflet neslouží tedy jen policii. Odpovídá i ruským zájmům; je složkou toho frenetického úsilí, jež vyvíjí Rusko, aby si zajistilo ve Francii spojení. To Rusko potřebuje Francii. Je tak vyčerpáno dezorganizací ve společnosti, kterou přinesla hospodářská přeměna, již Rusko prodělává od roku 1861, plundrováním lesů, ruinováním zemědělství a domácího rolnického průmyslu, hladem a cholerou, že by nebylo s to vést nějakou válku až do konce. Jeho finance a úvěr jsou v dezolátním stavu, jenž připomíná Francii z roku 1788, a nebude-li chtít západní veřejnost i nadále otevřít svůj měšec, zbudou jenom tři možnosti: 1. bankrot, 2. svolání národního shromáždění k schválení nové půjčky, kterou by pak mohli na Západě akceptovat, 3. válka ze zoufalství — a *pro tento poslední případ potřebují Francii*: jakmile však bude válka vyhlášena a francouzská armáda do ní zatažena, je pravděpodobnost deset ku jedné, že car* se dohodne s Vilémem a Františkem Josefem**, kteří mu vyjdou vstříc, a že krásná Francie uhradí náklady banketu na usmíření.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

* Alexandr III.

** Vilémem II. a Františkem Josefem I.

Engels Victoru Adlerovi

do Vídně

Londýn 23. října 92

Milý Victore,

s mezinárodním kongresem tradeunionů si nemusíš dělat žádné starosti.* Za prvé to bylo všechno pravděpodobně jen proto, aby se mohlo prosadit usnesení proti Curyšským, a je možné, že parlamentní výbor⁴⁹⁸ s tím nebude vůbec nic dělat. Za druhé to s účastí jednotlivých zástupců z kontinentu není tak hrozné, protože i pařížská burza práce²⁰⁹ — kterou ještě ovládají posibilisté⁴⁴, i když už ne tak suverénně — se usnesla tradeuniony vyzvat, aby od svého plánu upustily. Kdo by tam měl tedy ještě jezdit? Že by pan Gilles jako představitel německých nezávislých?¹²⁹⁵

Velmi užitečné bude, pošle-li se parlamentnímu výboru usnesení rakouských odborů. Na adresu se zeptám Avelinga, nemohu ji najít.

Včera jsem se poprvé zas prošel po Primrose Hill a myslím si, že když budu náležitě opatrný, bude to koncem týdne ještě kapánek lepší. Na Macewena budu myslet. V každém případě je to chirurg-konzultant, což znamená, že radí jen *jíným lékařům*, ne přímo klientům. To už si zjistím. Nemáš ponětí, jak tady všechno včetně medicíny ovládá etiketa, a porušit jednou tuto etiku je mnohem závažnější než porušit desetkrát mravní zákon. Znáám výrok, který vynesla manchesterská Společnost pro lékařskou etiku v úloze smířčího soudu proti mému příteli Gumpertovi v Manchesteru. Šel vyslovit soustrast rodině, ve které *nepůsobil* jako lékař (bylo to někdy 1866—67), a při té příležitosti vyjádřil opatrně své pochybnosti nad tím, že domácí lékař dovolil pustit ostatní děti k mrtvým tělíčkům

* Viz tento svazek, str. 500—506, 510—513 a 515—516.

dvou dětí, které zemřely na spálu, a tamten lékař si na to stěžoval. Rozsudek: dr. Gumpert porušil lékařskou etiketu, ačkoli morálně měl pravdu! Tedy ještě jednou srdečný dík, budu se Tvou radou řídit.

Stěpňakovi zítra napíšu kvůli té práci.⁵²⁰ Jestliže pak do 14 dní, řekněme do 7.—8. listopadu nic nedostaneš, tak mi, prosím Tě, ještě napiš, a já to budu zase urgovat. Jinak z žádného Rusa nic nevyrazíš.

Dělám teď na III. díle „Kapitálu“. Kdybych byl mohl za poslední čtyři roky alespoň jedinkrát tři měsíce v klidu pracovat, byl bych s tím už dávno hotov. Jenže se mi to nikdy nepodařilo. Tentokrát si na to udělám čas stůj co stůj a veškerá korespondence i ostatní záležitosti musí zatím stranou. Vidím, že to nejobtížnější místo jsem si zhruba připravil už posledně, a tak to jde zatím slušně kupředu — dostal jsem se sice teď právě k největším problémům, které mi už léta uzavíraly cestu, ale pracuji s chutí a dosud také s plnou silou, takže z toho tentokrát snad už něco bude.

Přikládám dokument k charakteristice anarchistů české národnosti. Pánové začínají proti sobě používat zásady, že volby jsou revoluční akt. Mohu to svinstvo omluvit jen tím, že si ti zabeďnenci, protože nejsou Němci, neuvědomili dost jasně, jaký dojem vyvolají jejich stylistické perličky u Němců.

Dobré zprávy o Tvé ženě nás všechny nesmírně potěšily. Doufáme, že při tom zůstane a že nám brzy budeš moci poslat zas nějakou radostnou novinu.

Srdečné pozdravy Tobě, paní i dětem posílá Louise a
Tvůj

B. Engels

Adresa parlamentního výboru
C. Fenwick, Esq. M. P.
12, Buckingham st. Strand
W. C. London

*Poprvé otištěno v knize
„Victor Adlers Aufsätze, Reden und
Briefe“. Erstes Heft: „Victor Adler
und Friedrich Engels“, Vídeň 1922*

*Podle textu knihy
Přeloženo z němčiny*

Engels Charlesi Bonnierovi

do Londýna

(Koncept)

[Londýn] 24. 10. 92

Milý Bonniere,

Guesde říká ve „Figaru“: „stejně jako Liebknecht prohlásil, že v případě agrese ze strany Francie by si musel vzpomenout, že je Němec, vzpomněli bychom si i my v dělnické straně v případě agrese Německa, že jsme Francouzi“.

Guesde a já se tudíž plně shodujeme; musíte si to tedy vyřídit s ním.

Zmiňujete se o jedné *nešťastné* Bebelově větě — které? vyčítáte mu jich tolik! Je-li to ta věta z „Figara“, že by střelil po Guesdovi, tak je jejím původcem p. Huret; Bebel nám napsal, že existovala jenom ve fantazii tohoto pána.

Mluvíte o zabránění válce a přitom se honosíte tím, že jste hlasoval* pro Domelu** — s tím jeho plánem byste zahubil všechny socialistické strany v Evropě.

Je velmi pěkné mluvit o tom, že válce je potřeba zabránit, ať už přijde z kterékoli strany.⁵⁴⁸ Proč se ale opájet iluzemi? Mají snad francouzští socialisté nějaký prostředek, kterým by mladému Vilémovi*** zabránili vyhlásit v záchvatu šílenství válku? Budou němečtí socialisté s to znemožnit Carnotovi nebo nějaké vlastenecké vládě dopustit se téže hlouposti? Kdyby tak ještě byl tím opravdovým nebezpečím Vilém nebo bulvární revanšisté! Jenže ty loutky má

* Viz tento svazek, str. 178.

** Ferdinanda Domelu Nieuwenhuise.

*** Vilémovi II.

v rukou ruská vláda a v jedněch vzbuzuje naději, kdežto druhým nahání strach. A zabraňte jí vyprovokovat válku!

Vypukne-li válka, budou mít *poražení* dobrou příležitost a povinnost provést revoluci — to je všechno.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 3. listopadu 1892

Milý Lafarguu,

zavrtal jsem se až po uši do III. dílu „Kapitálu“, který už se konečně jednou musí dokončit. Pracuji na té nejméně dotažené a nejobtížnější části — banky, úvěr atd.⁵⁴⁹ V žádném případě nemohu práci přerušit, protože jinak by se muselo začínat úplně znova. A tak jsem přerušil veškerou korespondenci a mohu Vám napsat jen pár slov.

Je opravdu politováníhodné, že jste uvěřil Millevoyevým slibům, jako šikovný politik Vás doběhl — napříště budete vědět, že v politice tito pánové vůbec nejsou *gentleman*.⁵⁵⁰ Z Německa mi chodí jeden dopis za druhým, říká se v nich, jaká je to škoda, že v kritické chvíli nebudete přítomen; a řeknu Vám předem, bude těžké přimět naše soudruhy, aby se připravovali na diskusi, když chybí hlavní řečník, pro kterého ji chystali. Vydání brožury⁵⁴⁰ nebude mít ani setinu odezvy, jakou by vyvolala parlamentní řeč, tuto otázku dovedou berlínští soudruzi velmi dobře posoudit z vlastní zkušenosti.

Mohl byste alespoň poslat 14. do Berlína delegáta, to by Vám pomohlo domluvit se s našimi tamějšími soudruhy. Usilujte tedy o tuto možnost, je to cesta, která se vyplácí.⁵⁵¹

Četl jste asi v novinách zprávy o strašlivém účinku nových dělových nábojů v Dahome.⁵⁵² Mladý vídeňský lékař, který sem právě přijel (bývalý Nothnagelův asistent), viděl zranění způsobená rakouskými střelami při stávce v Nürmitzu a říká totéž. Lidé, kteří se vystavují nebezpečí, že budou takhle roztrháni na kusy, chtějí samo-

zřejmě vědět proč. Je to výborné pro uzavření míru a také k tomu, aby se udržely na uzdě takzvané revoluční choutky, naši vládcí jen čekají, kdy propuknou. Éra barikád a pouličních bojů je navždycky tatam; *jestliže bojují vojska*, je odpor nesmyslný. Je tedy nutné najít novou revoluční taktiku. Už o tom nějakou dobu přemýšlím, ale zatím jsem nedošel k ničemu určitému.

Začínám zase trochu chodit ven. Skoro tři měsíce jsem měl domácí vězení; teď začínám chodit, ovšem jen trošku a pomalu; ale rozhodně vidím, že se to už chýlí ke konci. Je nejvyšší čas, cítím, že nedostatek pohybu na čerstvém vzduchu má své meze. A jakmile se plně uzdravím, dokážeme se, doufám, dohodnout na tom, že nám s Laurou uděláte to potěšení a strávíte několik týdnů u nás. Máme si toho tolik co povídat, a je také načase, aby se Laura zase podívala do Londýna.

Pozdravuje Vás paní Kautská.

Srdečně Váš

B. Engels

Poprvé otištěno v knize

F. Engels, P. et L. Lafargue,

„Correspondance“, sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu

Přeloženo z francouzštiny

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 4. listopadu 92

Moje milá Lauro,

dnes ráno jsem dostal od Meissnera poukázku na 38 liber št., z čehož jedna třetina, *12 liber 13 šilinků a 4 penny* je Tvůj díl, na nějž Ti přikládám šek. Potvrď, prosím Tě, žes ho přijala. Z II. dílu* zbývá ještě asi 400 výtisků a připravuje se druhé vydání. Čtvrté vydání I. dílu* je venku, prodalo se 460 výtisků, což kryje větší část tiskařských atd. nákladů; zbývá už pokryt jen 886 marek a všechny příjmy nad to znamenají zisk, na němž se podílí taky Meissner.

Na třetím dílu* pilně pracuji a nepřestanu, dokud neskončím. Proto musím poněkud zanedbávat korespondenci, promiň tedy, že píšu tak stručně.

Měla by ses teď vážně zabývat tou chystanou návštěvou Londýna, tolik jsme se o tom namluvili, že by se to už mělo uskutečnit. Všichni bychom byli tak rádi, kdybychom Tě tady zase uviděli.

Každý den čekám zprávu, že se Pumps narodilo další děťátko. Už by to mělo být, není-li dokonce přenošené, ona sama je čekala už před měsícem, ale Pumps se vždycky přepočítá.

Rád bych věděl, jestli Jack Burns skutečně řekl ten nesmysl o cizích dělnících, který mu připisuje Huret ve „Figaru“.⁵⁵³

A zase do práce! V den, kdy dokončím část o bankách a úvěru⁵⁴⁹, která pro mne byla kamenem úrazu už 4—5 let (protože na to potřebuji aspoň tři měsíce *absolutně volného* času a ty tři měsíce jsem

* „Kapitálu“.

nikdy neměl) — tedy v ten den, kdy to dokončím, se bude pořádně pít — to se vsaď!

Srdečné pozdravy od Louisy.

Vždycky Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno v knize

F. Engels, P. et L. Lafargue,

„Correspondance“, sv. III, Paříž 1959.

Podle rukopisu

Přeloženo z angličtiny

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu⁵⁵⁴

Milý Sorge,

musíš mi prominout, že jsem na psaní takový lajdák, tuhle zimu mám dodělat III. díl*, **musí** být hotov, ale nebude to možné, jestliže nenechám plavat *veškerou* korespondenci. Začal jsem už před 3 nedělemi a mohu Ti jen říci, že práce mi jde nad očekávání pěkně od ruky; udělal jsem na tom hodně už posledně, než jsem toho musel nechat, a teď se to vyplácí. Zbývá sice ještě spousta práce, ale pokročil jsem tak daleko, že konec už je v dohledu. A nikdo nemůže mít větší radost než já, tenhle kus práce, to byl učiněný balvan na mém svědomí. Vynaložil jsem nemálo úsilí, abych si na to získal volno — minimálně 4 měsíce, kdy musí ostatní práce stranou, jinak to nejde; vím, že když to neudělám teď, neudělám to už nikdy; začíná doba povstání a válek. Jenže Ty i všichni ostatní na to momentálně doplácíte — tak promiň!

Tvůj

B. E.

Londýn 5. 11. 92

*Poprvé otištěno v knize
„Briefe und Auszüge aus Briefen
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an
F. A. Sorge und Andere“, Stuttgart 1906*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* „Kapitálu“.

Engels
Sergeji Michajloviči Kravčinskému
(Stěpňakovi)

do Londýna

122, Regent's Park Road, N. W.
[Londýn] 5. listopadu 92

Milý Stěpňaku,

děkuji Vám za Vaše psaní z 25. října.⁵⁵⁵ Vidím, že dopis, který Vám Adler psal, zůstal tady a že jste ho ještě nedostal zpět, a tak jej přikládám.

Pozdravujte srdečně Vaši paní od paní Kautské
a Vašeho oddaného

B. Engelse

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 38, Moskva 1965*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína

Londýn 6. listopadu 92

Milý Auguste,

dřel jsem celou tu dobu poctivě na III. dílu* a naštěstí ne bez výsledku. Už dnes mohu říci, že nejtěžší část — úvěr⁵⁴⁹ — mám prakticky za sebou a zbývá mi tu jen technická redakční práce — i když složitá a časově náročná. Byla radost na tom dělat, jednak proto, že je tam tolik nových, skvělých myšlenek — zeptej se Louisy, hodně jsem jí z toho četl — jednak i proto, že jsem si přitom ověřil, že moje stará makovice ještě nějakou tu práci zastane, dokonce jedná-li se o poměrně obtížné věci. Největší potíž, kterou cítím s přibývajícími lety, je, že už v paměti tak snadno nenajdu a neotevřu tu pravou příhrádku a všechno jde tedy pomaleji. To už se ale dá vydržet.

I když už mám to hlavní za sebou, zdaleka s tím ještě nejsem hotov: kromě tohoto oddílu zbývají ještě ty dva poslední (necelá třetina celého textu), na které jsem se dosud ani nepodíval, a pak mě čeká závěrečná technická redakce celého dílu, která sice není těžká, ale zato tím nudnější a zdoluhavější. Zimu mi to určitě zabere — a pak přijdou korektury, zároveň s korekturami 2. vyd. II. dílu*.

Vybojoval jsem si na to čas tím, že jsem kategoricky přerušil veškerou korespondenci, pokud není absolutně nutná. Tobě ale budu psát dál, i když to nebude vždycky tak pohotově a podrobně, jak bych si přál. Doufám, že nebudeš mít nic proti tomu, když se místo mne chopí tím častěji pera Čarodějka.

* „Kapitálu“.

Lafargue si musí teprve zvykat na to, že mezi buržoazními politiky je dané slovo dobré jen k tomu, aby se nedodržovalo.⁵⁵⁰ Ostatně by mu jednacím řád, který u takových otázek vylučuje rozpravu, udělal beztak čáru přes rozpočet. Ještě se ve sněmovně jaksepatří neohřál, ale slíbil, že tam teď bude docházet častěji. Chtějí teď vydat ty dokumenty jako brožuru.⁵⁴⁰

Ohledně Hanse Müllera jsem se špatně vyjádřil.* Nemyslel jsem tím, že byste měli jako představenstvo strany na tu slátaninu nějak reagovat a tím spíš ne tak, jak jsem naznačoval. Jen *kdyby* se pod Vaším vlivem vůbec začalo s tím rozhořčeným mládenečkem polemizovat, *pak* atd. Myslím si, že je naprosto nutné, aby strana při takových příležitostech kritizovala svou minulost a tím se učila dělat to líp. Hlouposti z doby paroplavební subvence⁵⁴² jsou už sice za námi, ale ještě tu jsou ti, kteří se na nich podíleli, a přinejmenším část jich je schopna dopustit se něčeho podobného znovu. Kdyby se všechny ty kopance, které nadělala frakce a její jednotliví členové, měly s líbezným úsměvem prominout, znamenalo by to podle mého názoru napomáhat k růstu nezávislým²⁹⁵. Ať si pánové Frohme, Bloss a další pořídí tlustší kůži. Nemám snad pravdu, když některé solingenské návrhy stranickému sjezdu, které zavánějí „nezávislostí“, objasňuji protestem proti tomu, že se ze Schumachera stal takový měšťák a filistr?⁵⁵⁶ Trochu retrospektivní pravdymilovnosti v „Neue Zeit“ by snad vůbec neškodilo, a nejlíp by ses k tomu hodil Ty — jiná otázka ovšem je, zda by to bylo vhodné vzhledem k Tvému členství v představenstvu. Jednou se ale bude muset s takovou kritikou přijít, tak či onak.

Zprávu Vašeho představenstva jsem si včera večer s potěšením přečetl.⁵⁵⁷ Je velmi dobrá. Klidná, věcná, uvádí jen fakta, která mluví sama za sebe, a až na konci je několik nezbytných stručných slov, hrdých a sebevědomých. Uvidíme, zda by se Avelingovi nepodařilo dostat z toho výňatky do tisku. Jenže Vás tu z *čistého anglického šovinismu* bojkotují. Zdejší lidi strašně dopaluje, že v Německu existuje dělnické hnutí, které postupuje zcela jinak než anglické, opomíjí všechna parlamentní pravidla tradeunionů a politických

* Viz tento svazek, str. 542—543.

stran, která tady platí za evangelium, a přesto kráčí od vítězství k vítězství. O buržoazii ani nemluví. Staré tradeuniony vidí v každém Vašem úspěchu svou porážku i porážku své taktiky. Fabiáni³⁰ mají dopal, že jdete kupředu, *přestože* válčíte se všemi buržoazními radikály. Předáci Sociálně demokratické federace⁶⁴ Vás nenávidí, protože jste se nechtěli podílet na jejich pletichách a dát se s nimi do spolku pro vzájemné opěvování, pro nějž se Vás „Justice“ snažila léta získat jednou medem a podruhé jedem. Ale zamlčovat lze snadno, když anglické masy zhola nic nevědí o zahraničních záležitostech a z vrozené ješitnosti pokládají cizince za člověka druhého řádu a všechny události v zahraničí za úplně bezvýznamné. „*Chronicle*“ je, pokud jde o dělnické záležitosti, v rukou fabiánů. „Justice“ se Hyndmanovou vinou angažuje pro toho všiváka Gillese, i „Workman's Times“ si myslí, že se bez základny na způsob velké odborové organizace anglického typu nic nepořádí — kde se pak dá něco otisknout? Jenom v buržoazních listech, jako všeobecně zajímavou zprávu. Stačilo by nám mít na jeden jediný rok k dispozici nějaký list, kde bychom tiskli jen zprávy o německém dělnickém hnutí, pak by tomu byl brzo konec; neboť dost lidí smýšlí potajmu internacionalisticky, a je jen zapotřebí to živit, aby se zdolala ta hloupá britská ješitnost, alespoň u mnoha lidí. Ale takhle!

„Workman's Times“ vyhrožují zánikem — za tím něco je, snažíme se přijít tomu na kloub. Tady se nikdy nic takového bez podfuků neobejde.

A teď k Vollmarovi. Podle mého názoru zaútočili na něj velmi neobratně. Naletěli mu na slova státní socialismus. Ta ale nevyjadřují žádný jasný pojem, nýbrž jsou stejně jako „sociální otázka“ apod. jen novinářský výraz, vyložená fráze, pod kterou si lze představit všechno a nic. Hádat se o skutečný smysl takových slov je pro kočku; jejich skutečný smysl spočívá v tom, že žádný nemají. V „*Neue Zeit*“ se nedal rozbor tohoto údajného pojmu dost dobře obejít, a to, co o tom říká Kautsky, je také velmi dobré (až na to, že i on si myslí, že za tím nějaký ten *skutečný smysl* musí opravdu vést).⁵⁵⁸ V politických diskusích ale prokazují Vollmarovi velikou a úplně zbytečnou laskavost, když se s ním handrkují o to, co státní socialismus je a co není, to je něco jako mluvit do dubu nebo

jako prázdná pivní politika. Podle mého názoru by se mělo na stranickém sjezdu říci: milý Vollmare, nám je fuk, co si představuješ pod státním socialismem, jenže ve svých projevech jsi leccos nadhodil o vládě a o našem poměru k ní a z toho se už nevykrouťíš, to je právě tak v rozporu s taktikou strany jako žvanění nezávislých, a *z toho se nám musíš zodpovídat*. Jeho jedinou slabinou, zato velkou je, jak leze do zadnice Vilémovi* a Caprivimu, a právě na to jsem Tě chtěl ještě před sjezdem upozornit.

Následuje příloha od Čarodějky.

Srdečný pozdrav Tvé ženě i Tobě. Jsme rádi, že můžeme počítat s Tvou brzkou návštěvou. Z politického hlediska tu může být **velice užitečná**; všechno potřebné už zařídíme. Na týdeník mám *zcela stejný názor jako Ty*.⁵⁵⁹ Ohromně to v zahraničí zapůsobí, „Sozialdemokrat“ tam stále citelně schází; dobrý týdenní přehled o životě strany je pro zahraničí nepostradatelný.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Vilémovi II.

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 12. listopadu 1892

Milý Lafarguu,

nepřete, kam Vám mám zaslat svou odpověď, tak ji posílám do Le Perreux.

Přikládám šek na 20 liber, o který mě žádáte, ale upozorňuji Vás předem, že napříště *absolutně nemohu* krýt schodky, a k tomu ještě nedoplatky, které se mohou vyskytnout ve francouzské straně. Je naprosto nutné, aby si každá národní strana sama hradila své výdaje a aby zejména ve Francii nebylo slyšet ty věčné nářky, že „nedocházejí příspěvky“. Při troše pořádku by se takové věci nemohly stát; pokladník musí podléhat nějaké kontrole, a když onemocní, nahradí se jiným, a ten podá zprávu o příjmech a výdajích. Kdyby se Vám přihodilo nějaké neodvratné neštěstí, nu budiž; ale platit kvůli takové nedbalosti *odpovědných činitelů* strany, to je zlé!

Ale už se stalo — nechme toho!

Vyložil jsem Bebelovi celou tu záležitost s Millevoyem*; zdá se, že je to upokojí. Přispěly k tomu zřejmě Vaše úspěchy v Carmaux⁵⁴¹ i jinde. Začínají dozrávat plody Vašeho putování po Francii a všichni s radostí sledujeme pokroky, kterých se ve Francii dosáhlo. Teď vidíte, jakou báječnou zbraň představuje ve Francii už čtyřicet let všeobecné volební právo, jen kdyby se umělo využívat! Je to pomalejší a zdlouhavější než vyhlášení revoluce, ale desetkrát bezpečnější, a co je ještě cennější, s absolutní přesností Vám

* Viz tento svazek, str. 565.

to na den ukáže, kdy bude třeba pro revoluci sáhnout ke zbraním; a je dokonce téměř jisté, že všeobecné volební právo, když je dělníci rozumně uplatní, donutí vládnoucí kruhy porušit zákonnost, tj. vytvořit tu nejprůhodnější situaci k provedení revoluce. V roce 1893 musíme ve volbách vybojovat další etapu, a pak přijde ta jednota socialistů různých odstínů, o které ustavičně mluví Liebknecht. Tato jednota se vytvoří, jakmile bude ve sněmovně nějakých dvacet socialistů; získají-li naši, jak doufám, většinu, mohou si diktovat podmínky. Prozatím pokračujte ve svých „vítězstvích a výbojích“ a uvidíte, že právě Němci Vám budou nejhorlivěji tleskat.

Dostal jste zprávu Německého výkonného výboru pro berlínský sjezd?⁵⁵⁷ Je to skvělé, a je to válka.¹⁵⁵

Noviny — ach, ty noviny!³⁶⁴ Bude-li francouzská buržoazie dělat také tolik těžkostí, než ruskému carovi poskytne půjčku, odškodní mě to alespoň částečně za zklamané naděje, které nám ty noviny přinesly.

Lauře posílám pusu.

Paní Kautská Vás srdečně pozdravuje.

Srdečně Váš

B. Engels

Poprvé otištěno v knize

F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance“, sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu

Přeloženo z francouzštiny

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína

Londýn 15. listopadu 92

Milý Auguste,

vidíš, jak mě zas vytrhují od práce! Ty pitomé články v „Tribüne“ mě *nutí* zakročit. Zaříd', prosím — tenhle týden je už beztak pozdě —, aby článek přišel do příštího čísla „Tribüne“.⁵⁶⁰

Můžeš mi poslat *ještě jeden exemplář všech těch bakuninovských článků?* Svůj posílám pravidelně Sorgovi, a tak už je tu nemám; mohlo by se ale stát, že bych se k nim musel vrátit. Místo práce jsem se musel hrabat v těch starých krámech, ale člověk se už nemohl na to soustavně lhaní dít. Můžeš zjistit, kdo to napsal?

Pozdravuj Victora. Louise dnes posílá do Vídně zprávu o Trafalgar Square.⁵⁶¹

Srdečný pozdrav také paní Julii.

Tvůj

B. E.

[Douška Louisy Kautské]

Srdečné pozdravy Julii, Victorovi, Poppovi a úspěšnému lovcí před Hospodinem* — „Sozialist“ jsem dostala, díky. Mnoho zdaru v práci.

Srdečně

Louise

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Augustu Bebelovi.

Engels
Sergeji Michajloviči Kravčinskému
(Stěpňakovi),
do Londýna

122, Regent's Park Road, N. W.
[Londýn] 15. listopadu 92

Milý Stěpňaku,

což kdybyste tak přišli všichni — Vy s paní, Volchovskij a to jeho děvčátko — ve *čtvrtek** k nám poobědvat? Přijdete-li asi tak mezi půl čtvrtou a čtvrtou, budeme si moci pracovně pohovořit a pak v 5 pojíst. Víte, jak to k nám máte daleko, a neuděláme-li to tak, jak píšu, mohlo by se stát, že byste svůj oběd doma propásli.

S přátelským pozdravem Vaší paní od paní Kautské a

Vašeho oddaného

B. Engelse

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
2. vyd., sv. 38, Moskva 1965*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

* 17. listopadu.

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína

Londýn 19. listopadu 92

Milý Auguste,

Váš stranický sjezd⁵⁰⁵ neproběhl tentokrát tak brilantně jako jindy. Diskuse o platech byla hodně trapná, i když se domnívám, že Francouzi a Angličané by si v *téhle* věci nepočínali o nic líp, což ovšem Louise nechce připustit. Už dávno jsem se přesvědčil, že to je jeden z projevů omezeného rozhledu dělníků, který vyplývá z jejich dosavadních životních podmínek. Titíž lidé, pro něž je naprosto přirozené, když jejich bůžek Lassalle žije za své jako vyložený požitkář, obviňují Liebknechta, když jako jimi placený redaktor spotřebuje necelou třetinu těch peněz, ačkoli jim list* vynáší pěti- až šestinásobek.⁵⁰² Být závislý, dokonce na dělnické straně, to je těžký úděl. A když nebereme v úvahu finanční otázku, být redaktorem listu patřícího straně — to je jalové místo pro každého iniciativního člověka. V tom jsme byli s Marxem odjakživa zajedno, že *nikdy* takovou funkci nepřijmeme a že bychom mohli vydávat jedině list finančně nezávislý i na samotné straně.

Vaše „zestátnění“ tisku má velmi negativní důsledky, pokud zachází příliš daleko. V každém případě *musíme* mít ve straně tisk, který není *přímo* závislý na představenstvu, a dokonce ani na stranickém sjezdu, tj. má možnost *v rámci* programu a přijaté taktiky oponovat bez zábran jednotlivým opatřením strany a v rámci stranické etiky rovněž svobodně kritizovat program i taktiku. Takový tisk byste měli jako představenstvo podporovat, ba vytvářet, pro-

* „Vorwärts“.

tože pak na něj budete mít vždycky větší morální vliv, než když vznikne napůl *proti* Vaší vůli. Strana vyrůstá ze své dosavadní strohé disciplíny, se 2—3 milióny a přilivem „študovaných“* elementů potřebuje větší míru volnosti, než jakou dosud měla a která zatím nejen stačila, nýbrž dokonce představovala prospěšné omezení. Čím dřív se přizpůsobíte, Vy sami i strana, této změněné situaci, tím líp. A první krok k tomu je *formálně* nezávislý stranický tisk. Objeví se určitě, bude ale lepší, když se o jeho příchod postaráte sami tak, aby od počátku zůstal pod Vaším morálním vlivem a nevznikl navzdory Vám a proti Vám.**

V otázce májových oslav jste se dopustili velké chyby, ne však v Berlíně, ale v Bruselu.⁵⁶³ Museli jste tenkrát vědět, co můžete slíbit a dodržet, a přesto jste slíbili víc, než teď můžete splnit. Tvoje řeč na toto téma byla podle mého stejně dobrá jako Victorova a rád Ti věřím, že nenastoupit do práce by v Německu stálo oběti naprosto neúměrné výsledku a zisku.⁵⁶⁴ Dělá to ale všude *velmi špatný* dojem, když nejsilnější strana na světě začne najednou tak troubit k ústupu. Noblesse oblige. Jste bojový oddíl, corps de bataille moderního dělnického hnutí, a jestliže jste to v Bruselu slíbili, bylo Vaší morální povinností to také udělat. Rozumí se, že je lepší, když po té první hlouposti nebude následovat ještě jedna, mnohem větší — teď je fakticky hlavním úkolem nepřerušit vítězný postup německé strany — ale považte, jaký dojem udělá tohle berlínské usnesení všude ve světě. I ve Francii to zřejmě vzbudilo pohoršení, a asi odtud něco uslyšíte. Takovou morální škodu si už podruhé nesmíte způsobit — mějte tedy *v Curychu*⁴⁸¹ odvahu hájit své stanovisko a řekněte otevřeně, že se nemůžete vázat usnesením o nenastoupení do práce — pak se mohou na Vás hněvat, ale nemohou Vám vyčítat, že jste nedodrželi slovo a dali se na ústup. Je nesmysl chtít dát hnutí ve všech zemích stejnou tvářnost. Rakušané, kteří potřebují, aby se na prvního máje nedělalo, a jsou proto ochotni přinést oběti, které Vy právem za své situace odmítáte, mají pravdu, když tak jednají, stejně jako ji máte Vy; teď Vám ale mohou adresovat výčitky, na které nejste s to odpovět. Právě *jejich* postup

* V orig.: jebildete.

** Viz tento svazek, str. 590.

totiž ukazuje, že nejde o případ, s kterým se v Bruselu počítalo, tj. případ, že by to *nebylo možné*.

Diskusi o státním socialismu jsme ještě nedostali.

Musím Ti pográtulovat k těm Tvým rezolucím. Jsou výtečné, znám jen jednoho člověka, který by to dokázal líp, a to byl Marx. Jak ta o státním socialismu, tak i ta o antisemitismu šla do živého. A právě takové rezoluce byly dosud slabinou německého hnutí, jsou mdlé, váhavé, neurčité, frázovité, zkrátka většinou hodné odsouzení. Naštěstí se nedají vůbec přeložit, takže ten, kdo je překládá do cizího jazyka, musí do nich vložit smysl, který samy nemají.

To dole má být divadlo, nakreslila to Louise nebo Aveling. Už týden mi strkají tu nádheru do dopisního papíru, a tak se jí nakonec dostalo cti putovat k Tobě.⁵⁶⁵

Co blábolů těch sedm Švábů z Londýna o sjezdu — fabiáni³⁰ z „Chronicle“ — poznáš z přílohy. Jsou na tom ti ubožáci zle. Velký Shaw Vám nejdřív kladl v květnu na srdce, že musíte pletičarit spolu s liberály, a dokazoval, že bez takové politiky se dá sklidit jen porážka a ostuda, a teď v projevu v Demokratickém klubu doznává, že je liberálové hanebně napálili a že ve volbách sklidili jen — porážku a ostudu; a že se liberálové chystají, teď už s toryi, napálit dělníky! A tihle lidé Vás chtějí učit „praktické politice“! Ano, teď říká, že obě staré strany mají jen *jednu a tutéž politiku* a že mimo ně není nic kromě — sociální demokracie! Myslím, že to bude na dobráka Edu účinkovat jako studená sprcha.

Zdravím srdečně Tvou ženu a všechny přátele.

Tvůj
B. E.
(v proscénium)

[*Douška Louisy Kautské*]

Čarodějka napíše zvlášť, taková ovečka zas nejsem.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 22. listopadu 92

Milý Lafarguu,

díky za noviny. Panamská aféra⁵⁶⁶ by se podle okolností mohla pro buržoazní republiku stát stejnou Pandořinou skříňkou, jakou byla pro červencovou monarchii zásuvka v sekretáři Emila de Girardina, jejíž obsah vyvolával „denně nový skandál“⁵⁶⁷. Pokud to neutichne, zdá se mi, že Vaše místo je v Paříži, ve sněmovně, ve středu událostí, abyste byl informován o tom, co se děje, a zejména o tom, co bude den ze dne vycházet najevo. Každý nový skandální fakt, který bude odhalen, představuje pro nás zbraň. Už je čas, abych dokončil 3. díl*, elektrické napětí teď koncem století stále stoupá. Naštěstí to jde dost dobře (totiž práce na 3. dílu) a doufám, že ho přes zimu dokončím. To nejtěžší mám za sebou.

Sam Moore nás právě opustil. Převážnou část své dovolené stráví na venkově se svými rodiči a vrátí se v lednu. Uvidíme ho ještě příští neděli.

Jestli se nemýlím, už jsem Vám oznámil, že Pumps se 13. tohoto měsíce narodila holčička — obě jsou v pořádku.

Už několik dní mohu zase na čtvrthodinku chodit ven, doufám, že mi to přispěje k úplnému uzdravení.

Němci provedli s tím 1. májem nehoráznou pitomost; ne v Berlíně, ale v Bruselu.⁵⁶⁸ Měli si na mezinárodním kongresu vyhradit právo oslavit tento den *svým způsobem* a podle daných okolností. Jejich ústup vyvolává politováníhodný dojem, a jestli jim

* „Kapitálu“.

za to umyjete hlavu, uděláte jen svou povinnost. Každá jiná strana by si takový ústup mohla dovolit; ale jakmile to udělali oni ve svém postavení hlavního šiku evropské armády, museli nutně způsobit nesmírnou škodu veškerému hnutí. Souhlasím plně s důvody, které je k tomu v Berlíně vedly. Stávka by *pro ně* znamenala nesrovnatelně větší škodu než užitek; ale to měli vědět předem a měli v Bruselu najít dost odvahy, aby *nehlasovali pro stávku*.

A co Laura? Kdy ji tady uvidíme? Posílám jí pusu.

Louise Vás mnohokrát pozdravuje.

Srdečně Váš

B. E.

Prosím Vás, informujte mě pomocí novin o průběhu panamské aféry, je to velice důležité. Ještě se ukáže, že Wilson byl jen docela nepatrný taškář ve srovnání s Reinachem a spol.

Poprvé otištěno v knize

F. Engels, P. et L. Lafargue,

„Correspondance“, sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu

Přeloženo z francouzštiny

Engels Julii Bebelové

do Berlína

Londýn 29. listopadu 92

Milá paní Bebelová,

ze všech dopisů, které jsem dostal k narozeninám, musím odpovědět nejdříve na ten Váš. Nejupřímnější dík! Byl jsem skutečně ten den v „nejlepší formě“, protože i když se ještě nemohu zcela volně pohybovat a nesmím chodit tak, jak bych chtěl, cítím se plně při síle a všichni říkají, že vypadám velice dobře. Udělali jsme tentokrát z narozenin anglickou oslavu 1. máje, tj. oslavili jsme je místo v pondělí už v neděli*; Louise si řekla, že když už se musím výjimečně jednou něčeho napít, tak že na to jeden den stačí, dva by byly moc. Sešlo se tu plno lidí, byl tu náš Afričan Sam Moore, pak Bax, Avelingovi, Bernsteinovi, Mottelerovi, Rus Volchovskij, dva dělníci ze spolku²²⁸, to bylo myslím všechno — ale ne, málem bych byl zapomněl na malou Inku**; ta se v Berlíně náramně spravila a velmi jí to sluší — teď mám přece jen hmatatelný důkaz, že se v Berlíně naučili dosyta se najíst, ať mi pak přijde někdo s tím, že v Berlíně se hladoví!

Měli jsme ještě zásobičku sušené mařinky, a tak jsme s Louisou ukuchtili za pomoci moselského, červeného a šampaňského skvostnou májovou bowli, že lepší nikdo v těchhle mlhách neuvařil a sotva si také dovede představit. Protože už měli všichni dobrý podklad ze studené kuchyně, statečně jsme milou bowli popíjeli, v neposlední řadě i Váš oddaný služebník, autor těchto řádků, a mezi námi řečeno, pár pánů a i — málem jsem něco vyzradil, ale včas jsem se

* 27. listopadu.

** Inku Fischerovou.

ještě zarazil — si tak pořídilo pěknou špičku. Julius se pořádně roz-
dováděl, zpíval a vyprávěl legrační historky, ačkoli se zatvrzele
držel svého zvyku a holdoval jen vodě a kávě, krátce, seděli jsme
v dobré náladě až přes půlnoc, a to už něco znamená, pomyslí-li
člověk na londýnské vzdálenosti a na to, že v neděli končí veškerá
železniční i omnibusová doprava v 11 hodin večer. A tak jsem mohl
jít spát s klidným vědomím, že jsem vkročil do svého třiasedmdesá-
tého roku důstojně. Doufám ale, že napřesrok mi zdraví dovolí
oslatit to ještě líp. To mi případnou narozeniny na úterý; můžeme
začít zase v neděli, ale chtěl bych to pak táhnout až do úterka
do večera.

Ten mumraj v Berlíně bych taky docela rád absolvoval, podle
toho, co mi vyprávěla Inka — jak se tam v té tlačenici nemohla
vůbec dostat k Vám a k Bebelovi — musela tam být hrůza lidí.⁵⁶⁸
No, snad to taky jednou uvidím, když ne letos, tak napřesrok, tj.
pokud si sem pro nás přijedete; teď, když malá Fischerová objevila
u Vás takovou duševní spřízněnost s mou dobrou milou Lenkou,
mohu se tím spíš svěřit do Vaší ochrany.

Protože Vám August posledně nechal jen *jednu* stráněčku, do-
stane teď na oplátku ode mne taky jen jednu.

Se srdečným pozdravem

Váš

B. Engels

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína

Londýn 29. listopadu 92

Milý Auguste,

srdečný dík za Tvá milá blahopřání — všechno prošlo dobře a bez nepříjemných následků, a neměl bych nic proti tomu oslavit ty narozeniny zítra znovu — jsem ale pod svědomitou kontrolou, než abych si mohl dovolit takové výstřelky! Pruská policie není nic v porovnání s takovou čarodějkou od medicíny. Pořád myslím na to, k čemu to všechno je a jakými hříchy jsem si zasloužil tu svědomitou kontrolu; věřím ale na jednu takovou hloupou pověru, že „boží mlýny melou“, a tak piju vodu, limonádu a kaju se za řečené hříchy, o kterých ani nevím, zda jsem se jich doopravdy dopustil. O politice přistě, za pár dní — musím sebou hodit, abych dodělal III. díl*, ve Francii to vypadá na pořádnou bouřku, a to je začátek konce! Nastávají zase časy, kdy Francouzi budou mít příležitost ukázat své *dobré* vlastnosti. Srdečný pozdrav.

Tvůj

B. E.

Děkuji také za to pěkné lepidlo, poslouží mi hned při III. dílu.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočineňija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* „Kapitálu“.

Engels neznámému adresátovi

122, Regent's Park Road
[Londýn] N. W., 29. listopadu 1892

Můj milý Charlie,

děkuji Ti za Tvůj milý dopis a za přání všeho nejlepšího, které se doufám ve všem vyplní; a protože jsi mi prokázal tu čest, že ses narodil na stejný den jako já, přijmi prosím zase mé blahopřání k těm *Tvým* narozeninám, spolu s přáním, aby ses dožil ještě jednou tolik let, než kolik je teď mně. Pak určitě zažiješ něco velkého, co bude stát za to, a snad si pak občas vzpomeneš na mne jako na člověka, který dělal co mohl, aby takovou změnu přivodil.

S přátelskými pozdravy rodičům a sourozencům.

Tvůj

B. Engels

*Poprvé otištěno rusky
o Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

Engels
sekretariátu sociálně demokratické
strany
do Berlína⁵⁶⁹

Londýn 29. listopadu 92

Milý sekretariáte,
srdečný dík za milá blahopřání.⁵⁷⁰

Tebe, milý Fischere, prosím, abys za mne poděkoval i své rodině.

Ty ale, milý Auere, jistě dovolíš, abychom si my dva spolu i nadále tykali, zatím jsi mi tykal pouze kolektivně jako první půlka sekretariátu; a to s výhradou, že si slavnostně připijeme na bratrství dodatečně napřesrok.

A protože se to týká i hyeny, předávám jí tímto slovo.

Tvůj
B. Engels

[Douška Louisy Kautské]

Těžko bude Generál předávat v *Londýně* slovo Bambergerovi. Poznamenala tisková hyena.

[Připsal Engels]

Takže, kdo je tedy vlastně hyena?⁵⁷¹

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 38, Moskva 1965*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Paulu Stumpfovi

do Mohuče

Londýn 30. listopadu 92

Milý starý Stumpfe,

nemohl jsi mi k mým dvaasedmdesátinám udělat ničím větší radost než tím ultramontánním dokladem našeho volebního vítězství v Mohuči.⁵⁷² Vy z Mohuče se sice sem tam vytahujete — rození cestáci s vínem —, ale když na to přijde, umíte vzít za práci, až třísky lítají, a taky nezapomínáte, že Mohuč byla jediné německé město, které sehrálo ve velké revoluci čestnou úlohu.⁵⁷³ Máte od přírody dobrou vyřídilku, což se výborně hodí k propagandě mezi rolnictvem, k níž máte navíc v okolních vinařích spoustu materiálu; jestliže se do toho pořádně dáte, můžete něco dokázat a předvést Kolíňanům, jak se to dělá. Od Mohuče ke Kolínu a až po Kleve se dá kněžourům odehnat z jejich stáda nejedna ubohá dušička a vyrvat nejeden mandát, a právě teď je doba, kdy pánové ze středu³⁵⁸ jsou na nejlepší cestě, aby se buď ve vojenské otázce důkladně zkompromitovali, nebo nechali celý ten střed definitivně rozpadnout.

Jinak Ti mockrát děkuji a jsem rád, že se Ti daří dobře a v poslední době ještě „líp“. Ani já se nemám špatně, měli jsme tu v neděli všechny ty naše pekelníky a ještě pár lidí navíc* a pořádně jsme si pochutnali na bowli.

Jestliže to bude v Paříži s těmi skandály⁵⁶⁶ tak pokračovat,

* Viz tento svazek, str. 577.

budememoci brzo zase uvést na scénu tu starou bruselskou komedii
z podzimu 47⁵⁷⁴, vypadá to, že svět se začíná viklat.

Tvůj starý

B. Engels

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels

Natalii a Wilhelmu Liebknechtovým

do Berlína

Londýn 1. prosince 1892

Vážená paní Liebknechtová,

děkuji srdečně za Vaše milé řádky a za blahopřání k mým dvaasedmdesátinám, které jsme v neděli oslavili jako obvykle v kruhu přátel*, přičemž jsme se zdrželi až do příchodu pravého dne mých narozenin — osmadvacátého listopadu. U Vás si zřejmě zima pořádně pospíšila, když Vás už obdařila sněhem a 10° Réaumura, u nás je k tomu ještě daleko, zatím se spokojujeme s půvabným střídáním deště a mlhy a obojího máme víc, než je nám milé.

Bohužel jsem nestačil odeslat dopis včas, abych mohl pográtulovat Willymu** k narozeninám. Doufám, že neodmítnete přijmout alespoň toto opožděné blahopřání. Však jsem si myslel, že se Váš Theodor, kterému stejně jako Karlovi upřímně děkuji za zaslání blahopřání, bude moci o nedělích vypadnout z toho nudného Mittenwaldu a zajet si k Vám, a jsem rád, že jsem se nemýlil. Karlovi přeju upřímně hodně zdaru při zkouškách!⁵⁷⁵ Sám jsem sice za celý život nesložil ani jednu, ale dovedu si přesto dobře představit, jak asi je mladému muži tři měsíce před takovou událostí.

Případ se Stadthagenem dokazuje, že se nás mohou ještě dost naotravovat i bez zákona proti socialistům.⁵⁷⁶ Diskuse o platech na sjezdu⁵⁶² způsobila, jak rád věřím, Vaší rodině nemálo trápení, ale tomu se zkrátka ve veřejném životě nelze vyhnout, všude nejsou

* Viz tento svazek, str. 577.

** Wilhelmu Liebknechtovi ml.

tak ochotni schvalovat výdaje jako v německém říšském sněmu, v jiných zemích musejí strpět takové nepřijemnosti i ministři a někdy i korunované hlavy. To pak chce každý dokázat, že „u peněz přestávají veškeré ohledy“⁵⁷⁷. Zato Liebknecht sklídl zasloužený úspěch s emžskou depeší⁵⁷⁸, to ledacos vyváží, a i jeho cestu do Marseille⁵³⁸ provázely nepřetržité ovace.

Pumps pocítila potřebu dokázat světu, že je i přes svůj předčasně šedivějící vlas ještě mladá a obdařila svého muže před něco víc než 14 dny holčičkou. Oběma se daří poměrně velmi dobře. A mně vcelku také, ačkoli se ještě nemohu dost pohybovat; když se ale člověk podívá z okna na ten vytrvalý déšť, tak si to ani nijak zvlášť nebere.

Buďte tedy zdraví a přijměte spolu s celou rodinou co nejsrdečnější pozdravy od

Vašeho

B. Engelse

Milý Liebknechte,

na další psaní si budeš muset ještě trochu počkat; III. díl* spěchá; ve Francii, jak to tak vypadá, máme už zase rok 47, a Panama⁵⁶⁶ by mohla všemu tomu buržoaznímu svinstvu zlámat vaz. Předčí to jak skandály z roku 1847, tak skandály z II. císařství. Jen napiš svým pařížským dopisovatelům, aby Ti o tom referovali a posílali *materiál* do novin — tyhle události musíš sledovat *osobně!*

Tvůj starý

B. E.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* „Kapitálu“.

Engels Ludwigu Schorlemmerovi

do Darmstadtu

Londýn 1. prosince 92

Milý Schorlemmere,

děkuji srdečně za Vaše přátelské blahopřání k vesele strávenému dni. Vstoupil jsem do dalšího roku života ne sice schopen plní služby v řadách „znamenitého vojska“, ale zdrav a vcelku při silách, a myslím, že máte pravdu, že si to ještě mohu s leckým rozdat.

Soudě podle Vašich dalších informací o Anschützovi bude lepší, když už o něm víckrát neuslyšíme. Starý Pflüger, v jehož laboratoři pracoval jeden z mých synovců, je, pokud to mohu posoudit, typický filistr, a jestliže byl Anschützův otec navíc pruským důstojníkem, tak tím hůř. Je opravdu těžké najít pro Carlův* životopis pravého člověka, aby to nebyl jenom chemik, ale i sociální demokrat, a nejenom sociální demokrat, nýbrž také chemik, a to takový, který by podrobně sledoval dějiny své vědy od Liebiga. Jestli takového člověka najdeme nebo se budeme muset spokojit tím, že obě stránky Carlova života budou zpracovány každá zvlášť, na to si musíme zatím ještě počkat. Já sám musím především dodělat konečně ten III. díl „Kapitálu“ a právě teď toho nemohu nechat — a to mi ještě přijdou korektury 2. vydání II. dílu!

A ke všemu je teď ještě tak pohnutá doba — vojenská otázka⁵⁷⁹ a hrozící krize v Německu, panamské skandály⁵⁶⁶ a krize, která právě propukla ve Francii, a irská krize, která tu určitě propukne napřesrok na jaře⁵⁸⁰. V takových dobách se mi korespondence roz-

* Carla Schorlemmera.

růstá na dvoj- až trojnásobek, a má-li člověk navíc kvůli očím zakázáno psát při umělém světle, jak to má potom všechno stačit? A kolik tady v Londýně toho denního světla v zimě máme! Jsme rádi, je-li vidět čtyři až pět hodin, často není vidět vůbec a musíme celý den svítit plynem kvůli mlze.

A přesto to musí všechno jít, a dokud to ve světě půjde tak kupředu, nedá se zkrátka nic dělat!

Se srdečnými pozdravy Vaší rodině

Váš

B. Engels

Též srdečné pozdravy od paní Kautské.

Málem jsem Vám zapomněl říci, že Pumps porodila v neděli před 14 dny děvčátko; oběma se daří dobře.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Charlesi Bonnierovi

do Oxfordu⁵⁸¹

(Koncept)

[Londýn 3. prosince 1892]

Milý Bonniere,

nic se nejl tak horké, jak se to uvaří. Vy máte ten vynikající zvyk servírovat všechno horké, velmi horké, ale neriskoval bych já pak někdy, že si popálím rty? Dotyčné noviny ještě nevycházejí.³⁸⁴

Žádáte mě, abych předal Němcům jakési ultimátum jménem Francouzů. Dejme tomu, že to udělám; zaručte mi, že mě Paříž nejen plně nedezavuuje, až bude odpovídat na přímý dotaz, který jí pošlou z Berlína, ale že ani neprohlásí, že jsem to přehnal?

Pokud jde o podstatu Vašeho ultimáta:

1. počkejme nejdříve, co se stane ode dneška do 1. máje a jak proběhne 1. máj;

2. od května do srpna a Curychu⁴⁸¹ se může stát spousta věcí, s nimiž se dnes nedá počítat;

3. a tím spíše se to může stát mezi srpnem 1893 a květnem 1894.

Vezmeme-li v úvahu vojenskou otázku v Německu⁵⁷⁹, panamu ve Francii⁵⁸⁶ a komplikace s Irskem v Anglii⁵⁸⁰ — tři ostré akutní politické krize — a všeobecnou průmyslovou krizi, domnívám se, že bychom mohli využít svého času k něčemu lepšímu než ke sporům o způsob, jakým se bude manifestovat na 1. máje 1894! V den, kdy budeme mít možná na práci něco lepšího než „manifestovat“!

Pokud jde o toho Vašeho věčného Protota, kašlu na něj stejně jako na jeho kolegy, agenty provokatéry německé policie. Kdypak už to uděláte taky?

V každém případě se mi zdá velmi divné, že chcete Angliča-

nům — a jenom jim — dovolit, aby nebrali vážně⁵⁸² bruselské rezoluce⁵⁸³. Co tomu řekne francouzská logika?*

Znám ostatně jen jednu stranu, která by měla právo adresovat berlínskému sjezdu⁵⁰⁵ výčitky. Je to rakouská strana. Berlínské oslavy 1. máje nezůstávají zatím v ničem pozadu za pařížskými.

Budu dnes psát Bebelovi;** předám mu Vaše ultimátum, ale prozatím jenom jako Vaše osobní mínění.

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

* V Engelsově konceptu škrtnuto: „Bebelův článek vyjde, pravděpodobně se už tiskne⁵⁸³; mají-li v Paříži zájem ho potlačit...“

** Viz tento svazek, str. 590—594.

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína

Londýn 3. prosince 1892

Milý Auguste,

Tvoje zpráva z 22., že nesouhlasíte s dalším zestátňováním stranického tisku, mě velmi potěšila.⁵⁸⁴ Nemusíme se už tedy k tomu vůbec vracet.

Pokud jde o májové oslavy, dávám Vám plně za pravdu s tou *berlínskou* rezolucí. Pořád ale platí, že v Bruselu jste vzbudili všeobecný dojem, že budete slavit 1. máj i v budoucnu a nebudete se schovávat za *zcela výjimečné* svolení oslavy nepořádat.⁵⁸⁵ Nesmíte se tedy divit ohlasu, který berlínská rezoluce vyvolala. Ale chcete-li prosadit na sjezdu, aby se napříště konaly oslavy jen v neděli, to asi narazíte. Až na Angličany budou všichni proti, některé malé strany přitom jen proto, aby se mohly vytáhnout. Byl by to ostudný ústup, ke kterému by se oficiálně *nepřipojili* především *ti*, kdo se potichu chystají *sami ustoupit*, ať už se to bude proklamovat nebo ne.

Právě včera večer jsem dostal výhrušný dopis od Bonniera (jiné dopisy vůbec nepíše), ve kterém — když si přečetl Tvůj článek v „*Neue Zeit*“⁵⁸⁵ — prohlašuje jménem Francouzů: Jestliže bude přijato usnesení o první neděli v květnu, nebudou se o 1. máji s nikým bavit: „naše strana nebude nikdy souhlasit (s nedělí) a jsme pevně rozhodnutí neustupovat“. Myslí si, že si zahráváte s ohněm.

Píšu mu: 1. že se ty jeho polévky nedají nikdy jíst tak horké, jak je uvaří; 2. kdo ho zmocnil, aby mluvil jménem francouzské strany, 3. že do května 93, pak až do srpna 93 v Curychu⁴⁸¹ a na konec do *května 94* se může stát hodně nečekaného, že vzhledem

k akutním krizím, k nimž se schyluje (vojsko v Německu⁵⁷⁹, panama ve Francii⁵⁸⁶ a Irsko v Anglii⁵⁸⁰), a k celkové průmyslové krizi bychom si snad mohli najít něco lepšího než se hašteřit o tom, jak uspořádat demonstraci na 1. máje 94, kdy nás asi bude čekat něco docela jiného, 4. co říká francouzská logika tomu, že Bonnier chce dovolit *Angličanům*, ale *jenom jim*, slavit to v neděli, 5. že znám jen jednu stranu, která má právo dělat Němcům výčitky: rakouskou — berlínské májové oslavy se plně vyrovnaly pařížským, a 6. že Ti to jeho ultimátum předám, ale *jenom jako jeho osobní názor.**

Ten člověk je přímo posedlý touhou po činech, ale pak nemá co pohledávat v Oxfordu, kde trčí úplně sám s rudým Wolffem**, který stojí zcela mimo. Myšlenka dirigovat evropské dělnické hnutí z Oxfordu — jediného ostrůvku nefalšovaného středověku, který ještě v Evropě existuje — je k nezaplacení, ale nám to přiděluje hrůzu zbytečné práce, a já budu v Paříži rozhodně protestovat*** proti takovému zprostředkovateli. Největší malér je v tom, že je to jediný člověk, který mluví německy, kromě Laury, a ta bydlí za městem.

Celkově proběhl sjezd⁵⁰⁵ docela dobře, pro Vollmara to bylo jistě trpké sousto, když podepisoval tu rezoluci, třebaže je v ní řada blbostí.⁵⁸⁶

Byl tu Eda a měl s sebou spoustu dopisů od Kautského, který mi také psal, všechno kvůli „Neue Zeit“, abych si i já přiložil polínko. Můj názor je, že když přijmete tu změnu, kterou navrhuje Dietz, budete si to muset důkladně promyslet a připravit, a realizovat to až v lednu; jinak se ukvapíte.⁵⁸⁷ Celkově se mi ale zdá, že „Neue Zeit“ se od té doby, co vychází jako týdeník, vzdala do jisté míry svého *starého* charakteru, zatímco nový se jí ještě nepodařilo plně si osvojit. Je teď psána pro dva typy čtenářů a žádnému z nich nemůže úplně vyhovovat.

Má-li se z ní stát populární časopis, zčásti politický, zčásti literárně umělecký a zčásti vědecký à la „Nation“, pak musí do Berlína. V týdeníku se musí politika dělat v centru, v *předvečer tisku*, jinak se

* Viz tento svazek, str. 588—589.

** Ferdinandem Wolffem.

*** Viz tento svazek, str. 597—599.

s tím přijde vždycky pozdě. A ti, kdo budou politickou část dělat, také musejí být všichni *přímo tam*, kromě dopisovatelů. Plán redigovat přehled v Berlíně a Londýně a tisknout ho ve Stuckertu* mi připadá nemožný. V každém případě by byl mezi berlínským a stuttgartským týdeníkem rozdíl v abonentech 20—30 %. Uvažuji z čistě vydavatelského hlediska, další aspekty, které je při tom třeba zvážit, neznám nebo jenom zcela povrchně, Vy to tam jistě víte líp.

Jestliže se ale „Neue Zeit“ tak změní, znamená to, že počítá jen s *částí* svých dosavadních čtenářů a musí se *zcela* na ně zaměřit. Pak už tam nepůjde otiskovat ty články, které v ní zatím představovaly největší a nejtrvalejší hodnotu — delší vědecké statě vycházející na pokračování ve 3—6 číslech. Pak by se ale musel vedle ní vydávat měsíčník, v krajním případě i čtvrtletník, převážně vědeckého charakteru, který by měl také patřičně užší okruh předplatitelů a kompenzoval by tuto skutečnost *vyšší cenou*, aby se mohl udržet.

Vůbec si myslím, že je nutné — chtějí-li straničtí vydavatelé postupně převzít veškerou ediční stranickou činnost včetně vědecké — aby se u všeho nepočítalo s masovým prodejem, ať už se to pro to hodí, nebo ne. Skutečná ekonomická díla musí vycházet z podrobných zkoumání, a proto se u nich nedá s hromadným odbytem počítat. Také opravdové historické práce, výsledky samostatného bádání, se nehodí k sešitovému vydání. Stručně, domnívám se, že by se ediční činnost měla rozdělit na dva úseky, jeden s hromadným odbytem a druhý s pomalejším, tradičním knihkupeckým odbytem s nižšími náklady a za patřičně vyšší cenu.

Jak to dopadá, když chtějí hromadný odbyt zvyšovat za hranice dané povahou věci, to jsem zažil sám na vlastní kůži. Můj „Anti-Dühring“ je sice psán tak populárně, jak to jenom vůbec bylo možné, ale to neznamená, že je to kniha pro *každého* dělníka. Teď Dietz přebírá část curyšského vydání a snaží se popohnat odbyt tím, že to prodává za babku pohromadě s 11 bezcennými knížkami. Rozhodně mi to není příjemné a příště si dám pozor. Je to jediná větší kniha, kterou jsem napsal po roce 1845, a když s ní pak zachá-

* Stuttgartu.

zejí takovýmto způsobem, je to vždycky ponižující. Před Dietzem o tom ostatně nemluv, nic už se na tom nedá změnit, a ani Tobě bych o tom neříkal, kdyby to nebyl výstižný příklad nesprávné nakladatelské odbytové praxe, na kterou bych chtěl poukázat.

Vůbec nám začínají kritické časy. Když čtu ráno „Daily News“ a francouzské listy, které nám sem chodí, mám pocit, že jsem se zcela octl opět anno 47. Tenkrát se taky každé ráno čekalo, že bude odhalen zas nějaký skandál, a málokdy se člověk zklamal. Panamská aféra strčí do kapsy všechno, co se kdy událo v rámci korupce jak za vlády Ludvíka Filipa, tak i za vlády Bonaparta III. *83 miliónů franků* se věnovalo na zřizovací náklady včetně tisku a parlamentu. To zláme buržoazní republice vaz, protože radikálové⁴⁵ jsou do toho namočení právě tak jako oportunisté. Na všech stranách se to přirozeně snaží zastřít, ale čím víc to zastírají, tím horší to je. Když už to prasklo a pár se jich namočilo do skandálu bez naděje na záchranu, musí se krýt tak, že prozrazují své společníky a dokazují, že jen pulis proudem. Už teď má komise k dispozici tak nesmírně kompromitující výpovědi, že se to nedá nijak zastavit; *pár* jich možná proklouzne, ale spousta je jich už uvedena jmény, a pak, čím méně *jmen* je kompromitováno, tím víc toho ulpí na buržoazní republice. Může do toho ještě ledacos přijít, ale je to začátek konce. Naštěstí všechny monarchistické strany zcela zkrachovaly a druhý Boulanger se hned tak nenajde.

Příkládám pro „Vorwärts“ výňatek z jednoho Lafarguova dopisu — postarej se ale, aby se v listě **neobjevila nejmenší zmínka o tom, že dopis psal poslanec.**⁵⁸⁸

Teď to, co Liebknecht u Bismarckova emžského falzifikátu úplně přehlédl: takové věci *dělají* diplomaté potajmu, ale nechlubí se tím.⁵⁷⁸ Když se tím ale někdo pochlubí, tak je to takové porušení etikety, *že se tím znemožní*. Pan Bismarck nemůže být pak už nikdy jmenován říšským kancléřem, aniž se může kterákoli cizí vláda zdráhat jednat s člověkem, který se takových prostředků nejen neštítí, ale dokonce se jimi vychloubá. Říšská vláda by tím riskovala všeobecný mezinárodní bojkot, kdyby se Bismarck stal znova kancléřem. Myslím, že by velmi pomohlo, kdyby se to řeklo z tribuny říšského sněmu.

Hodně pozdravů Tvé ženě.

Tvůj
B. E.

[*Douška Louisy Kautské*]

Milý Auguste,

zřejmě je mým osudem, že mi teď bude vždycky přisouzen kousek místa, protože jsem si jednou moc troufla a zplodila úvodník; raději než na Tvůj poslední dopis se dívám na ten pěkný kalamář, který člověka přivádí na dobré a veselé myšlenky a byl zasvěcen při korekturách II. dílu „Kapitálu“. Srdečný dík Vám oběma, jste tak milí; teď jsem instalovaná, a tak budu muset bezpochyby začít, ale když to člověk udělá, dostane vynadáno. Nu, o tom jsem vlastně ani nechtěla psát, chtěla jsem jen konstatovat, že tenhle týden jsem se vůbec nedostala ke psaní — ach, co věci mi do toho přišlo, skláři, dopraváci, Reumann, Victor, schůze nezaměstnaných a nakonec židé. Auguste, oni nedostávají „Vorwärts“, mohl by ses na to, prosím, podívat? Pak jsem Tě už jednou prosila ještě o jeden „Vorwärts“, v němž je zpráva o sjezdu, ale asi jsi na to zapomněl. Bude-li to možné, pošli dva, když ne, tak jeden — potřebuji zprávu o sjezdu, ne tu Vaši na sjezdu. Victorovi se u Vás líbilo, psal, že mu připadalo, jako když chudáci Rakušané stojí na stráži v zimě a nepohodě, Vy však, nehledě na boj a všechny ty zápa-sy, se tam máte jako v teplém vojenském ležení. A pak ještě něco, mám udat ještě dvě anglické zprávy o mezinárodním kongresu sklářů, chceš jednu? Je to velmi zajímavé, ale musel bys o tom napsat pár řádek, aby měl člověk nějaké ospravedlnění, a poslat sem jako doklad jeden výtisk, a taky se zeptej, prosím, Fischera, třeba by o tom mohl něco napsat do nějakého bavorského listu, pošlu mu pak druhou. Poslala bych Vám je rovnou, ale odpovídám za ně, protože Angličané hradí všechny výdaje, buď tedy tak laskav a dej mi vědět. Musím končit, příště napíšu víc, budou totiž zavírat na poště, a tak musím končit. Pěknou pusu Tobě i Julii.

Čarodějka

[*Připsal Engels*]

Vyřiď, prosím, frakci můj nejpřímnější dík za jejich milý telegram z minulé neděle!⁵⁸⁹

*Poprvé otištěno ruský
v Marx-Engels, Sočineňja,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Londýn 4. prosince 92

Milý Barone,

děkuji Ti srdečně za blahopřání k velice veselému dni* — bohužel ještě pořád nesnáším to popíjení, a tak teď za to musím pár neděl pykat abstinencí.

Děkuji také za zaslání oběžníku toho nového časopisu — znáš ty lidi? Já ani jednoho.⁵⁹⁰

Schmidtův poslední článek o míře zisku⁵⁹¹ jsem si ještě vůbec nestačil přečíst; dokud nebude hotov III. díl**, musím si držet od těla všechno, co by pro mne mohlo znamenat práci navíc — i tak mi do toho pořád něco leze.

O „Neue Zeit“ jsme s Edou dlouho hovořili, a včera jsem napsal Augustovi dlouhý dopis.⁵⁹²

Podle mého názoru, má-li se stát „Neue Zeit“ přístupnější, populárnější a literárně zajímavější, jak to mají Dietz a August v úmyslu, pak musí *do Berlína*. Jenom tam, přímo na místě, je možné vydávat politický přehled, který by zahrnoval události odehrávající se *v předvečer tisku*, jenom tam je možné napsat rychle a „aktuálně“ celou řadu prací o umění a literatuře, které by jinak pokulhávaly týden za událostmi. Tohle a další okolnosti by zajistily berlínskému vydání o 20—30 % víc předplatitelů, než kdyby časopis vycházel ve Stuttgartu.

Pak by ale musela „Neue Zeit“ obětovat lepší polovinu svého obsahu — bylo by pak zapotřebí vydávat měsíčník, resp. čtvrtletník s výraznějším vědeckým charakterem než dosud, časopis, který by

* Viz tento svazek, str. 577.

** „Kapitálu“.

*** Viz tento svazek, str. 591—592.

počítal s užším okruhem čtenářů a musel by se tedy prodávat za *vyšší cenu*.

Co když ale nebude možné obojí zároveň? Pak by bylo možná nejlepší — to mě napadlo teprve dnes — udělat z „Neue Zeit“ zase měsíčník, ale s dnešním rozsahem, tedy při 104 arších za rok 8—9 archů měsíčně. Pak by se mohly delší články uveřejňovat v jednom, nanejvýš ve dvou číslech — v tom případě by se musely kvůli přehlednosti rozdělit na I a II nebo I, II, III, IV. Při 2 arších měsíčně *nemůžeš* přerušit delší články tam, kde si to vyžaduje smysl — takřka vždycky jsou u každého čísla potíže s místem a pestrostí obsahu. Takhle bys ale mohl naučit své spolupracovníky, aby si to *sami* rozdělili do 2 čísel. Pak by také bylo v každém čísle „pro každého něco“. Ale i v tomhle případě by se muselo počítat s menším okruhem odběratelů a musela by se tedy zvýšit cena — alespoň mi to tak připadá.

V každém případě si to důkladně rozmyslete, než začnete experimentovat. Nesprávný krok se dá už těžko napravit.

Kdyby týdenní „Neue Zeit“ přesídlila do Berlína, nahradila by v mnohém směru týdenní ústřední orgán. Jinak se to potáhne ještě rok. Do té doby se může ledacos přihodit. Začíná být rušno. Panamský skandál⁵⁶⁶ by se mohl stát bodem obratu ve vývoji Francie. Měl bys pořád otravovat Lafargua, aby si o tom shromažďoval materiál pro delší práci, respektive aby Ti posílal zprávy pokaždé, když jednotlivé fáze skandálu vrcholí. To je látka, ve které může „Neue Zeit“ předběhnout deníky i ve faktickém zpravodajství.

„Vorwärts“ — škoda slov!

Tvůj

B. Engels

Přikládám maličkost pro „Neue Zeit“. Jestli je pro Tebe Šternbergova zpráva příliš dlouhá, tak ji seškrtej; když už jsem se do toho pustil, tak jsem to přeložil celé.⁵⁹¹

*Poprvé otištěno v knize
„Aus der Frühzeit des Marxismus.
Engels' Briefwechsel mit Kautsky“,
Praha 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

Engels Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

Londýn 5. prosince 1892

Milý Lafarguu,

Vaše výroky o Bebelovi mě nutí, abych se vrátil k Vašemu dopisu z Lille.⁵⁹² To, co o něm říkáte, je hrozně nespravedlivé. Není pravda, že by Liebknecht v jakékoli otázce korigoval Bebela (legrační nápad pro toho, kdo zná situaci) — bylo to právě obráceně. Liebknecht slibuje hory doly, ale pokud se to pak nesesype jako dům z karet a nerozplyne vniveč, je to jen díky Bebelovi, který pracuje. Jestliže Vám Liebknecht v Marseille říkal jen příjemné věci⁵⁹⁶, nezapomínejte, že se tak chová ke každému; že jedná vždycky pod dojmem okamžiku, a tak dnes tady řekne bílé, ale zítra někde jinde řekne černé, a naprosto upřímně bude tvrdit, že si neodporuje. Jste nespokojený s berlínským usnesením o 1. máji⁵⁹³; nuže, podle našeho německého tisku řekl Liebknecht, že Vám v Marseille vyložil situaci včetně toho, že Němci nemohou 1. máje zastavit práci; a „Francouzi“ prý plně uznali jeho argumenty. Pokud to je pravda, jakým právem si stěžujete na berlínské usnesení? Jestliže se Liebknecht dopustil chyby (neboť on věří tomu, co říká), co potom řeknete o člověku, který podle Vás „koriguje“ Bebela?

Obávám se, že v pozadí toho všeho vězí nespokojenost našeho oxfordského poustevníka*. Má-li pro svou blouznivou povahu sklon chovat se k ironickému a věcnému Bebelovi nespravedlivě, pak zlost, která se v něm nastrádala za jeho nucené nečinnosti v jediném městě světa, kde se ještě plně zachoval středověk, musí tuto averzi

* Charlese Bonniera.

vystupňovat až k nenávisti. Však také od něho nedostanu jediný dopis, který by nebyl plný invektiv proti Bebelovi. Chápu to všechno, uznávám poustevníkovu poctivost a dobrou vůli; ale takový blouznivec jako on je především špatným vůdcem ve věcech praktického života, zvláště když žije v oxfordském ústraní a přímo dychtí po tom, aby mohl pro hnutí něco vykonat. A nechce udělat cokoli, ale rozhodně něco velkého a významného. Však víte, co se nás natrápil s novinami³⁶⁴. Především mi jménem francouzské strany⁶² (vždycky mluví jménem kolektivu) poslal úplné ultimátum adresované německé straně; jestliže Němci navrhnou v Curychu, aby se májová slavnost přeložila na první neděli, Francouzi prý naprosto upustí od manifestace, a nebude-li z toho válka, tedy alespoň jakési přerušení diplomatických styků — co já vím? Nakonec varuje Němce, „že si hrají s ohněm“. Ale jeho francouzská logika mu dovoluje dodat, že budou-li *Angličané* trvat na tom, aby se manifestovalo v neděli, Francouzi v tom neuvidí nic špatného!

Odpověděl jsem mu dost ironicky, že Bebelovi oznámím jeho ultimátum, ale jako jeho soukromý názor.*

Nechápu přirozeně Bonnierovo horlení jako názor francouzské strany; naopak, nechápal bych je tak, ani kdybyste ho byli pověřili. Zním ho — při vši upřímnosti není s to reprodukovat myšlenky a výroky druhých lidí a nepřidat k nim něco svého. Neubrání se tomu. Stejně jako Liebknecht, i on zná pouze dvě barvy: bílou a černou. Buď miluje, anebo nenávidí. Ale velice byste se mýlil, kdybyste o německém hnutí soudil podle jeho názorů. Laura, protože bydlí na venkově, nemůže čelit všem klevetám o Němcích, a je velká škoda, že z Vás všech jediné ona rozumí německy.

Viděl jste jeho „Moment“? Jsou v něm básně (Heinova hudební poezie, instrumentální a vokální poezie, která není hudbou), básně o Německu. Toto „nevyzpytatelné“ a nanejvýš mlhavé Německo existovalo vždycky jen v obrazotvornosti Victora Huga. Bylo to Německo, o kterém se myslelo, že se zabývá jenom hudbou, sny a oblaky, a starost o řízení pozemských věcí přenechává buržoazii a francouzským žurnalistům. Ten dobrák tu mluví jen o du-

* Viz tento svazek, str. 588—589.

bech, lesích, o studentech se šrámy na tváři, o Gretchen a jiných hloupostech — a to žil v zemi, která je dnes nejprozaičtější a nejvšednější zemí světa. Přečtete si to, a budete-li mu i potom ještě věřit jediné slovo z toho, co bude říkat o Německu, je to Vaše chyba.

Ostatně vzpomínáte si jistě, že nedávno, když jste potřeboval dokumenty o Liebknechtovi*, byl to Bebel, kdo se toho hned ujal, zatímco Liebknecht, kterého se to úzce týkalo, se spokojil s tím, že Vám poslal několik časopisů.

Ale už dost. Kdyby v celé té věci nešlo o to, vyvrátit nesprávné mínění o nejsprávnějším, nejrozumnějším, nejenergičtějšímu člověku v německé straně, nerozepisoval bych se o tom tak zešíroka. Chtěl jsem Vám psát o panamě⁵⁶⁶, ale už jsem na konci 4. stránky — napíšu to tedy Lauře**.

Srdečně Váš

B. Engels

Poprvé otištěno v knize

F. Engels, P. et L. Lafargue,

„Correspondance“, sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu

Přeloženo z francouzštiny

* Viz tento svazek, str. 540—541 a 545.

** Viz tento svazek, str. 600—602.

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 5. prosince 92

Moje milá Lauro,

duben je sice ještě hrozně daleko, ale když se to nedá jinak zařídit, musíme se tedy podrobit a považovat rozhodně za hotovou věc, *affaire bâclée*, že oslavíte oba svou stříbrnou svatbu tady. Snad bys mohla ještě do té doby strávit u nás pár dní, každopádně to budeme ještě považovat za otevřenou otázku.

Kdybys tenhle týden nedostala „*Arbeiterinnen-Zeitung*“, dej nám, prosím Tě, vědět; Louise napíše ještě jednou. Jak převzaly celé noviny ženy, došlo asi k nějakým nesrovnalostem, které se brzy napraví.

Ach, ta panama!⁵⁶⁶ Věř, že jsem omládl o 45 let a prožívám podruhé rok 47. Tehdy přinášel „*La Presse*“ (Girardinův) každý den nějaké nové skandální odhalení,⁵⁶⁷ nebo nějaké jiné noviny otiskly odpověď na některý jeho útok; a tak to šlo stále dál, až to zabilo Ludvíka Filipa. Ale tyhle skandály, dokonce i ty z druhého císařství, nebyly ničím ve srovnání s tímto obrovským národním závodem ve skandálech. Ludvík Bonaparte si dával dobrý pozor, když loudil na venkovanech peníze z jejich zakopaných pokladů, aby to bylo pro dobro jeho státních půjček, které byly bezpečné; ale tady nenávratně zmizely úspory malých obchodníků, venkovanů, domácího služebnictva a především *malého rentiéra*, který bude naříkat nejhlasitěji, a stal se zázrak, že kanál, který *nebyl* vykopán, se propadl do bezedné propasti. 1500 miliónů franků, 60 miliónů liber šterlinků je pryč, navždy pryč, až na to, co se dostalo do kapes podvodníků, politiků a žur-

nalistů; a ty peníze byly shromážděny pomocí podvodů a korupcí, jež ani v Americe nemají obdoby. Jaká je to operační základna pro socialistickou kampaň!

Celý ten podnik měl zřejmě základnu ve vlastní obrovitosti. Každý se domníval, že je sám v bezpečí, protože v tom byli všichni ostatní namočení stejnou měrou. Proto také se teď nedá nic ututlat. Jakmile se jednou něco odhalilo, nemohou všichni ti, kdo brali „boodle“* (tady je možné se vyjadřovat jen americky), a je jich bezpočet, podniknout společnou a jednomyslnou akci už vzhledem k svému počtu, každý bojuje na vlastní pěst, jak nejlépe umí, a žádné řeči a kázání nezabrání všeobecnému *Sauve qui peut*** . Že se *policie* po stávce soudů*** dala k dispozici výboru, ukazuje, že důvěra v stabilitu podvodů je tatam a že se považuje za bezpečnější být zadobře s těmi, kdo straní „finanční čistotě“.

Podle mého názoru c'est le commencement de la fin†. Buržoazní republika a její politici stěží přežijí tak bezpříkladné zkompromitování. Jsou tu jen tři možnosti: pokus o nastolení monarchie, druhý Boulanger nebo socialismus. Eventuální pokus o první a druhou možnost by mohly vést jenom k možnosti třetí, a tak bychom mohli být vyzváni, daleko dříve, než bychom měli právo to očekávat na základě svých vlastních akcí, abychom na sebe vzali obrovskou odpovědnost. Měl bych z toho radost, kdyby to nepřišlo příliš brzy a příliš náhle. Naším Němcům prospěje, když uvidí, že Francouzi neztratili svou historickou iniciativu. Žádná země nemůže prožít takových 200 let, jako prožilo Německo v letech 1648—1848, aniž by to zanechalo stopy šosáctví i na dělnické třídě. Naše revoluce z let 48/49 tvala příliš krátce a nebyla dokončena, takže to úplně nevy-mazala. Jistěže příští revoluce, která se v Německu připravuje s důsledností a nepřetržitostí, jež nemá nikde obdoby, vypukne až přijde její čas, dejme tomu 1898—1904, ale revoluční situace ve Francii, která by připravila naprostou krizi, by tento proces urychlila, a jestliže vypukne revoluce nejdříve ve Francii, dejme tomu 1894, pak přijde

* úplatky.

** Zachraň se, kdo můžeš.

*** Viz tento svazek, str. 611.

† je to začátek konce.

hned na řadu Německo a francouzsko-německá proletářská aliance potom donutí Anglii jednat. Jedním úderem rozdrtí jak Trojspolek,²³⁷ tak francouzsko-ruská spiknutí; a budeme tu mít revoluční válku proti Rusku — ne-li dokonce revoluční ozvěnu z Ruska — vogue la galère*.

Mnoho pozdravů od Louisy, která je na schůzi herců a dramaticů, kde se projednává založení freie Bühne** nebo théâtre libre nebo čeho.⁵⁹³

Zdravím co nejuctivěji, rovněž náš kocour Felix zdraví Tvá zvířata.

Vždycky Tvůj

B. E.

Včera večer tu byli Mendelsonovi a vyprávěli hodně o své návštěvě v Le Perreux.

*Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
,Correspondance“, sv. III, Paříž 1959*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

* ať se kola točí.

** osvobozeného divadla.

Engels
Fanny Markovně Kravčinské
(Stěpňakové)

do Londýna

122, Regent's Park Road, N. W.
[Londýn] 6. prosince 1892

Milá paní Stěpňaková,

paní Kautská mi ukázala lístek, kterým mě laskavě zvete, abych s Vámi strávil sobotní večer. Učinil bych tak s největší radostí, ale ještě se bohužel nepohybují tak dobře, abych se mohl vypravit tak daleko.

Jsem nyní prakticky vázán na nejbližší okolí Primrose Hill, a paní Kautská Vám může potvrdit, že jsem byl nucen odmítnout kromě Vašeho i jiná pozvání.

Pozdravujte, prosím, Stěpňaka.

Váš oddaný

B. Engels

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 38, Moskva 1965*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

Engels Petru Lavroviči Lavrovovi

do Paříže⁵⁹⁴

Londýn 14. prosince 1892

Milý Lavrove,

nevím, proč bych se měl stavět proti zveřejnění dopisu, ve kterém píše Lopatin o našem rozhovoru.⁵⁹⁵ Dělejte, jak myslíte.

Dověděl jsem se s radostí od Mendelsona, že se Vám vede dobře. Já si také nemohu stěžovat, právě naopak. Už tři měsíce pracuji zase na 3. díle „Kapitálu“, a ačkoli mi toho zbývá ještě hodně, mám tentokrát opodstatněnou naději, že se mi to podaří dokončit.

Ohledně berlínské rezoluce jsem toho názoru, že Němci udělali v *Bruselu* chybu, když slíbili — třebaže nepřímou — víc, než mohli splnit.⁵⁹⁶ 1. máj v roce 1890 a 1891 jim dokázal, že nepřijít ten den do práce v Německu není možné; eventuální výhody by zdaleka nebyly úměrné obětím. Jenom v Hamburku stál ten pokus přes 100 000 marek.* Jelikož 1. máj v roce 1892 připadl náhodou na neděli, zapomněli v Bruselu na tuto realitu, kterou jim krize — tentokrát v Německu ostřeji než kde jinde — tvrdě připomněla.

Nepracovat na 1. máje 93, to by nás mohlo přijít velmi drahé — v Německu a nepřímou pak i jinde. Znamenalo by to zkázu jak pro stranickou pokladnu, tak pro finanční kredit strany na víc než rok. A to v době vojenské krize, v době, kdy bude pravděpodobně rozpuštěn říšský sněm a v květnu nebo červnu budou volby.⁵⁹⁷

Je zákonem vývoje stran, že strana, jež dosáhla určitého stupně

* Viz tento svazek, str. 37—38, 50 a 64—65.

síly, nemůže sahat k akcím, bez kterých se ve svém mládí nemohla obejít.

Jinak, pokud jde o formu, bylo by možné více respektovat citlivost těch druhých. Co ale chcete — jsou to ti hrubí Němci, kteří nedovedou osladit hořkou pilulku.

Pokud jde o ostatní, připadá mi Panama⁵⁶⁶ mnohem důležitější než 1. máj — v této situaci. Panama — to mě přenáší doprostřed roku 1847, kdy se dal každý den právem očekávat nějaký nový skandál.⁵⁶⁷ Rok 1847 vykopal hrob červencové monarchii, co udělá rok 1892?

Váš

B. Engels

*Poprvé otištěno ruský
v časopise „Voprosy istorii
KPSS“, č. 7, 1965*

*Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny*

Engels Lauře Lafarguové

do Le Perreux

Londýn 20. prosince 1892

Moje milá Lauro,

včera jsme poslali expresem Van Oppena a Co. (mají kancelář také v Paříži, ale naneštěstí jsem si nepoznamenal adresu) krabici s pudinkem a dortem a doufáme, že dojde v pořádku (je adresována Tobě do Le Perreux). Pudink není úplně dovařený, naše měděná forma minulou sobotu ne a ne se pořádně rozehrát, a tak místo dvanácti hodin se chudák pudink vařil jenom devět nebo deset. Ale když ho dáš na dvě až tři hodiny ještě dovařit, než ho budeš podávat, bude dobrý.

Stavil se u nás oxfordský mudrc*, nežli překročil Kanál; doufám, že jsem ho do jisté míry upokojil, pokud jde o první máj. Pokus slavit ho roku 1890 jen v Hamburku stál stranu přes 100 000 marek**, a podle mého názoru bychom neměli buržoazii nikdy dovolit, aby pustila žilou pokladně a úvěru německé strany právě v okamžiku, kdy visí ve vzduchu rozpuštění říšského sněmu a kdy bude zapotřebí každý groš.

S panamou je švanda.⁵⁶⁶ Noviny, které mi tak laskavě posíláš, a dopisy staré Crawfordové — ačkoli je úctyhodní šosáci z „Daily News“ strašně zkracují — tvoří už pěkně obsažnou dokumentaci, kterou si hodlám doplňovat až — doufám — k *hořkému* konci. Tady samozřejmě triumfuje úctyhodnost. Sotva zaženou francouzskou ne-

* Charles Bonnier.

** Viz tento svazek, str. 37—38, 50 a 64—65.

řest, posadí se za stůl anglická ctnost — a ať mě vezme čert, jestliže nemám tisíckrát raději prostou, otevřenou, nepokrytou francouzskou neřest než tu pokryteckou britskou ctnost. Tady se z korupce stal systém vybavený úplným zákonskem etikety, který stačí pouze dodržovat, a člověk je dokonale chráněn proti jakémukoli obvinění z *neoprávněné* korupce. Ve Francii by ve volebním obvodu, kde žijí pracující lidé, zvláště pokud by to bylo ve městě, pohořel každý, kdo by se chtěl otevřeně dostat do parlamentu, aby mohl prosazovat své vlastní zájmy; tady by každý, kdo by chtěl kandidovat z nějakého jiného důvodu, byl považován za blázna a donkichota. Anglická panama se nazývá Stavební společnost* a má víc než jednu hlavu — tyhle společnosti spolykaly úspory drobných lidí ve velkém, a nebyla z toho žádná velká aféra. Je v tom také jeden poslanec, Spencer Balfour — vzdá se poslaneckého mandátu a stáhne se do soukromí — ale spousta poslanců vydělává peníze na tom, že prodávají svá jména jako ředitelé nejrůznějších podvodných společností, což se pokládá za dokonale přípustné, pokud to nejde příliš daleko.

V pátek čekáme Pumps s rodinou; protože v domě není dost místa, najali jsme ob jeden dům byt — z domu starého markýze** je teď penzión! Myslím, že jsem Ti psal, že se Pumps narodila 13. listopadu holčička.

Paulovi napíšu, až bude po prvním svátečním shonu.

Vždycky Tvůj

B. Engels

[Douška Louisy Kautské]

Nejmilejší Lauro,

měla bych dělat pokání, odít se pytle a sypat si hlavu popelem; ale raději ne, lituji přece všech svých hříchů. Když nepíši, trpím totiž hlavně já, a ne Vy. Generál od mého návratu nebyl už takový jako dřív a já neměla pro sebe

* Viz tento svazek, str. 618.

** de Rothwella.

skoro vůbec čas, a když přece, neměla jsem náladu. Toho dobrého bylo někdy až přespříliš. Zato si popovídáme na jaře, už se na to moc těším.

Srdečné pozdravy panu poslanci* a veselé vánoce.

Zdraví a libá

Vaše

Louise

Poprvé otištěno v knize

F. Engels, P. et L. Lafargue,

„Correspondance“, sv. III, Paříž 1959

Podle rukopisu

Přeloženo z angličtiny

a němčiny

* Paulu Lafarguovi.

Engels Augustu Bebelovi

do Berlína

Londýn 22. prosince 92

Milý Auguste,

nedávno jsme měli potěšení setkat se s Katonem — cenzorem Bonnierem, který se tu zastavil cestou z Oxfordu do Paříže. Myslím, že se podařilo na něj zapůsobit, když jsem mu vyložil, že 1. jeho zvyk dávat ultimáta* sotva prospěje vzájemnému porozumění a 2. že by bylo přece jen lepší, kdyby si německá strana nechala peníze a úvěr pro případné rozpuštění parlamentu a pro nové volby, než aby je zbůhdarma promarnila na prvomájovou stávku. Ten člověk je neštěstí pro Francouze stejně jako pro Němce, pokud mezi nimi vystupuje jako nepostradatelný zprostředkovatel, a Guesde chce zřejmě používat jenom jeho služeb. Jeho entuziasmus, vybičovaný tou jeho osamoceností a nečinností v Oxfordu, může ale při té jeho horečné aktivitě vyvolávat spíš konflikty než přispívat ke spolupráci. A za nynější situace v Evropě je právě svorná spolupráce Němců a Francouzů prvořadou nezbytností.

Děkuji Ti mnohokrát za stenografické záznamy z říšského sněmu. K té Tvé velké řeči o vojenské otázce se dostanu až dneska večer, ta o Heinzově zákonu se mi moc líbila.⁵⁹⁶ Dokud není možné prostituci úplně odstranit, je podle mého názoru pro nás prvním příkazem osvobodit holky od všech výjimečných zákonů. Tady v Anglii už něco podobného existuje; není tu žádná „mravnostní policie“, žádná kontrola nebo lékařské prohlídky, ale policie má stále ještě nesmírnou moc, protože je podle zákonů trestné udržovat

* Viz tento svazek, str. 588—589.

nevěstinec, a za ten může být pokládán každý dům, kde holka bydlí a přijímá návštěvníky. Používá se toho jen výjimečně, ale přesto jsou děvčata stále vystavena hrubému vydírání ze strany policistů. To, že jsou relativně osvobozena od ponižujících policejních okovů, jim dovoluje zachovat si vcelku samostatnost a sebeúctu, tak jak je to na kontinentě sotva možné. Pokládají své postavení za nutné zlo, které je zkrátka postihlo a se kterým se musí smířit, ale které jinak nemusí narušovat jejich charakter a smysl pro čest — a když najdou příležitost zanechat svého řemesla, chopí se jí a většinou s úspěchem. V Manchesteru existovaly celé kolonie mladých lidí — měšťáků nebo úředníků — kteří s takovými děvčaty žili, mnozí s nimi byli oddáni podle zákona a vycházeli spolu přinejmenším tak dobře jako měšťáci s měšťačkami. Že se občas ta či ona dala na pití, v tom se naprosto nelišily od měšťaček, které tady tomu také holdují. Některé takto provdané holky, které se přestěhovaly do jiného města, kde se nemusely bát setkání se „starými známými“, se pak dostaly i do počestného měšťáckého světa, a dokonce mezi squires — zdejší statkáře — aniž na nich někdo upozoroval cokoli sebemeně pohoršujícího.

Podle mého názoru bychom měli mít při posuzování téhle otázky především na zřeteli zájmy těch holek jako obětí dnešního společenského řádu a chránit je pokud možná před zpustnutím — alespoň je zákony a policejním svinstvem k tomu zchátrání přímo nenutit, jako se to děje na celém kontinentě. Tady to v několika posádkových městech také zkusili a zavedli kontroly a lékařské prohlídky, ale netrvalo to dlouho; jediná dobrá věc, kterou zdejší bojovníci za čistotu mravů udělali, bylo, že proti tomu agitovali.

Lékařské prohlídky jsou vyloženy pro kočku. Tam, kde byly u nás zavedeny, se rozmohla příjice a kapavka. Jsem přesvědčen, že policejní lékaři ty pohlavní choroby velmi účinně roznášejí svými nástroji, sotva věnují práci a čas na to, aby je dezinfikovali. Holcám by se mělo umožnit, aby zdarma navštěvovaly kursy o pohlavních chorobách, pak by si jich už většina dala sama pozor. Blaschko nám poslal článek o lékařské kontrole a musí také připustit, že kontrola nemá absolutně žádnou cenu; kdyby chtěl ze svých vlastních předpokladů důsledně vyvozovat závěry, musel

by dospět k tomu, že by se měla prostituce absolutně uvolnit a holky by se měly chránit proti vykořisťování, ale to je v Německu zřejmě utopie.

Doufám, že Dietzovi udělá ta Kneippova kúra dobře, Naso* alespoň tvrdí, že ho ten potrhlý páter vykurýroval jedna dvě. Pokud jsem se o té kúře doslechl, může lidem, kteří uvázli a otupěli v kancelářské šedi svého městského života, v ledačems prospět na prostou změnou životního stylu a tím, že je nutí pohybovat se na čerstvém vzduchu — podle povahy případu může ovšem i uškodit — stejně jako „vodoléčba“, kde většinou nepřináší největší užitek minerální voda, nýbrž změna zkosnatělého životního stylu a přísná dieta. Jinak máš ale pravdu, mezi našimi je spousta lidí, kteří pokládají za svou povinnost přivínout vroucně na svou hrud každický módní „ismus“ — stejně jako každého nespokojeného buržoazního a byrokratického kverulanta a každého zneuznaného básnického či uměleckého génia. Vždyť je to tak příjemné dělat ze sebe ochránce všech pronásledovaných a nerovnoprávných a objevovat v každém „ismu“ spásné, zlým kapitalistickým zřízením potlačované učení schopné vykoupit svět. Je to skvělý prostředek, jak zužitkovat a uplatnit to, čemu se člověk *nenaučil*. Co všechno nedokázal na tomto poli už „Volksstaat“ blahé paměti!

Panamská historie⁵⁶⁶ je den ze dne krásnější. Její průběh je, jako tak často ve Francii, velice dramatický. Chvilí to vypadá tak, jako kdyby se to snad už podařilo ututlat — a najednou to znovu vytryskne na nějakém nečekaném místě, silněji než kdy předtím, a teď je situace taková, že už žádný zastírací manévr nepomůže. Nejdříve to chtěli ututlat tím, že to předali soudu; pak si nová odhalení vynutila jmenování vyšetřovací komise, a tu se potom snažili paralyzovat; ale pokus se zdařil jen napolovic a jen proto, že bylo zahájeno druhé, serióznější soudní řízení. A teď se s novými odhaleními a stíháním poslanců a senátorů roztrhl pytel. Lavinu se dala do pohybu a zdaleka jí není ještě konec. Za kulisami jsou 1. Constans, který ví, že dohrál a chce se mstít, 2. Rochefort a boulanžisté, kteří také ledacos vědí, 3. Orleanisté, kteří chtějí

* Leonhard Tauscher.

využít celé té komedie k pokusu o restauraci. Všichni tihle lidé hodně vědí a většinu z toho mohou doložit dokumenty. A až bude nejhůř, budou se Ch. de Lesseps a Rouvier mstít tím, že do svého případu namočí a zapletou co nejvíce lidí. Situaci charakterizoval Rothschild: potřebuji monarchii, tu si koupím jednou provždy, republika je na mne moc drahá, to abych si kupoval každých pár let novou hladovou bandu.

Co by za to teď dal ten mezek Boulanger, kdyby se byl nezaštěřil! Tomu by teď kvetla pšenice, a nijak bych se nedivil, kdyby se pokusili najít druhého Boulangera. Naštěstí to není tak lehké. Ani monarchii se nedaří, pravice hlasovala jako jeden muž pro panamskou loterii⁵⁹⁷ a co horšího — propagovala to na venkově a přivedla tak na mizinu šosáky i sedláky. Těch 1700 miliónů franků, co to pohltilo, byly převážně *úspory malých lidí* (spadlo jich prý do toho přes 800 000!); proto ten strašný hněv, a pravice (klerikální monarchisté), která zprvu uvítala panamský skandál jásotem, teď vyděšeně couvá.

Jak to dopadne, je nabíledni: nakonec *v náš prospěch*. Jakými fázemi to ale projde, to se dá v té nevypočitatelné Francii těžko předem uhodnout. V každém případě jich bude ještě několik, než naši lidé vystoupí plně do popředí. Jenom kdyby Paříž provedla revoluci, přišli by na řadu socialisté; v Paříži se totiž, jako za Komuny, stává *každá* revoluce automaticky socialistickou. Paříž není ale tak pobouřena jako venkov, a to je dobře. Paříž je otupělá, a je to v neposlední řadě tím, že dělníci, nejednotní, neinformovaní a patriotičtí (pokud cítí, že Paříž *už není světovým politickým centrem*, což pociťují jako křivdu), nevidí žádné východisko. Budou-li skandály pokračovat, může dojít k presidentské krizi — Carnot je namočen v mnoha svinstvech přinejmenším jako *člověk, který o nich věděl* — a v každém případě se má napřesrok zvolit nová sněmovna. K tomu mají být v Paříži na mnoha místech volby do obecních rad. Zákonných východisek je tu tedy víc než dost. Na druhé straně si tu nejsou jisti spolehlivostí armády (všeobecná branná povinnost byla zavedena teprve nedávno a není ještě tak zkostnatělá jako v Prusku), což zaručuje, že nedojde k státnímu převratu. Pokusům o povstání zase brání to, že masy nemají zbraně (a nemohou si

tentokrát opatřit od žádné národní gardy pušky a střelivo jako zatím vždycky), a tak nejpravděpodobnější je, že krize bude mít pokojný průběh. To však právě potřebujeme, abychom získali čas na sklizení panamských plodů: jistotu, že nedojde k násilným zá-krokům, a čas, aby to vření mohlo zachvátit celou zemi. Na venkově jsou marxisté prakticky bez konkurence a v Paříži to jde zatím docela dobře, pokud se blanquisté, allemanovci⁴⁷ a broussovcí⁴⁸ navzájem oslabují.

V každém případě je dnes *vnitřní* vývoj ve Francii znova nesmírně důležitý, a brzo už se ukáže, jak dalece tam lidé stačí na úkoly, které před nimi vyvstaly. Musím říci, že jim při takových velkých krizích velmi důvěřuji. Ne snad že by hned a výrazně zvláště — ještě může dojít k nějakým těm velice nepřijemným momentálním projevům reakce — ale v tom smyslu, že se z toho na-konec dostanou se ctí. Příliš rychlý vývoj událostí si také nemůžeme přát. I my potřebujeme ještě čas k vývoji.

Čistě mezi námi. Jsem už se 3. dílem* z nejhoršího venku. S obtížnými místy v tom nejtěžším oddíle jsem se už vypořádal. Dokud ale nebudu mít za sebou i oba poslední oddíly, nebudu moci konkrétně říci, kdy to bude hotovo. Ještě pořád mohou vy-vstat jednotlivé problémy, které si vyžádají čas. Už se však přede mnou rýsuje konec, to nejhorší a časově nejnáročnější je už zdo-láno; tentokrát to dodělám. Až sem přijedeš, ukážu Ti to.

Uděláš rozhodně líp, když sem pojeděš přes Calais, ze Stutt-gartu to nebude dál, možná dokonce trochu blíže než přes Ostende. Srdečně zdravím Tebe, ženu a děti a přeji veselé svátky.

Na shledanou.

Tvůj

B. E.

*Poprvé otištěno ruský
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXIX, 1946*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* „Kapitálu“.

Engels Karlu Kautskému

do Stuttgartu

Londýn 24. prosince 92

Milý Barone,

pokusil jsem se přemluvit Augusta, aby se v zimě vypravil alespoň na pár dní přes Kanál, a mám naději, že na to přistoupí. Protože bude muset jet v každém případě přes Stuckert*, chci Tě požádat o laskavost, a sice abys mu pro mne dal ten starý Marxův rukopis⁵⁹³, včetně části rukopisu, kterou mezitím připravíš. Další vyřídíme pak příležitostně. Protože jsou už teď všechny vyhlídky na to, že III. díl** konečně pokročí ze svého dlouhého zárodečného stadia, je pro mne důležité, abych měl k dispozici materiál pro IV. díl.

Bližší příště, až budu odpovídat na Tvůj dopis — zatím přeji veselé svátky a posílám srdečný pozdrav.

Tvůj

B. Engels

*Poprvé otištěno v knize
„Aus der Frühzeit des Marxismus.
Engels' Briefwechsel mit Kautsky“,
Praha 1935*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Stuttgart.

** „Kapitálu“.

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Berlína

Londýn 28. prosince 92

Milý Liebknechte,

šťastný a veselý nový rok Tobě, ženě i dětem!

Pokud jde o Francouze, je to už přes týden, co jsem upozornil Lafargua, že hodina udeřila. Ale taky je možné, že nechtějí předčasně vystřílet svůj prach. Za prvé je panama⁵⁶⁶ teprve v počátečních fázích, hlavní odhalení přijdou až po Novém roce a dosud nebylo, z právního hlediska, žádnému žijícímu poslanci *dokázáno* nic závažného; v lednu se do toho mohou radikálové⁴⁵ i monarchisté namočit ještě víc, a pak se o tom dá mluvit s ještě větším efektem. Za druhé ale sedí ve sněmovně vedle marxistů ještě blanquisté, allemanovci⁴⁷ a zuřivci à la Cluseret — nemluvě už o zcela zpustlých existencích, které se nám lepí na paty, jako je Lachize a Thivrier — a pak se mohou té roztržité socialistické parlamentní frakci ostatní snadno revanšovat. Snaží se tam teď o společnou akci, a jestliže se to podaří, půjde snad už brzy něco dělat.

Uvádím to všechno jen jako možné důvody, proč se mi odtamtud neozývají.

S Bonnierovým entuziasmem tady musíme bojovat už delší dobu. Kvůli 1. máji⁵⁶³ nás zle bombardoval. Odvolal jsem se na Tvá slova ve „Vorwärts“⁵⁴⁵ — žes jim v Marseille předpověděl, jak si budou Němci počínat na 1. máje 1893, a že se tím spokojili.

Proto vůbec nemají právo si stěžovat. A pak jsem mu řekl, že se při panamě v Paříži, vojenské otázce v Berlíně⁵⁷⁹ a navíc pro všeobecnou průmyslovou krizi budeme muset možná na 1. máje

zabývat lepšími věcmi než jen demonstracemi.* To poslední pochopil zřejmě už v Paříži. Má tu nejlepší vůli, ale chce-li někdo zasahovat do dělnického hnutí tří zemí, nesmí žít v Oxfordu.

Srdečně Vás všechny zdravím.

Tvůj
B. E.

[Doutška Louisy Kautské]

Milá paní Natalie,

smím se připojit ke Generálovu dopisu a k jeho přání? Zodpovídám si tu otázku ve smyslu pro sebe příznivém a přeji Vám, Vašemu milému manželovi a Vaším dětem z celého srdce šťastný a veselý nový rok.

Srdečně Vaše

Louise Kautská

*Poprvé otištěno v knize
Wilhelm Liebknecht, „Briefwechsel
mit Karl Marx und Friedrich Engels“,
Haag 1963*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

* Viz tento svazek, str. 588—589.

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu

Londýn 31. prosince 1892

Milý Sorge,

ještě několik řádek, než skončí starý rok. Tvé dopisy z 18. listopadu a 16. prosince jsem dostal a srdečně děkuji. Dostal jsi balíček s knihami, který jsem Ti poslal v září? Bylo v něm nové vydání „Postavení dělnické třídy“ a Avelingův překlad „Vývoje socialismu od utopie k vědě“ s mou předmluvou. Jestliže ne, pošlu Ti to znovu doporučeně.

Tady ve staré Evropě je poněkud rušněji než ve Vaší „mladé“ zemi, která se pořád ještě nemůže vymotat z těch klackovitých let. Je pozoruhodné, ale docela přirozené, jak se v tak mladé zemi, která nikdy nepoznala feudalismus a od samého počátku vyrůstala na buržoazní základně, zahnízdily buržoazní předsudky i v dělnické třídě. Právě ze vzdoru proti mateřské zemi, která stále nosí feudální masku, si americký dělník namlouvá, že tradiční buržoazní forma hospodářství je něco, co je dáno přírodou a je ve všech dobách pokrokové a nadřazené, zkrátka nonplusultra. Stejně jako se puritánství v Nové Anglii, příčina existence celé kolonie, stalo tradičním odkazem a téměř neodlučitelnou součástí jejího lokálního patriotismu. Ať se Američané vzpírají a brání sebevíc, nemohou svou nesporně ohromnou budoucnost přece jen diskontovat jako směnku. Musí počkat, až bude splatná, a právě *proto*, že je jejich budoucnost tak veliká, musí se v přítomnosti hlavně zabývat přípravou na tuto budoucnost: a tato práce je jako v každé mladé zemi převážně materiálního rázu a je příčinou určité myšlenkové za-

ostalosti, lpění na tradicích souvisejících se vznikem nové národnosti. Anglosaská rasa — ti proklatí Šlesvičané-Holštýňané, jak jim říkával Marx — je beztak duševně těžkopádná, a její dějiny v Evropě i v Americe (hospodářský úspěch a politicky převážně klidný vývoj) tuto vlastnost ještě posílily. Tady mohou pomoci jen velké události, a jestliže se teď vedle vrcholícího přechodu národního pozemkového majetku do soukromých rukou ještě rozšíří průmysl ve znamení méně ztřeštěné celní politiky a získají se zahraniční trhy, může se to zlepšit i u Vás. Rovněž tady, v Anglii, byly třídní boje v *období rozvoje* velkého průmyslu prudší a utichly právě v době nesporné průmyslové světovlády Anglie; i v Německu se vývoj velkého průmyslu od roku 1850 kryje s rozmachem socialistického hnutí a v Americe tomu pravděpodobně nebude jinak. Právě zrevolucionování všech tradičních poměrů *rozvíjejícím* se průmyslem vnáší revoluci i do hlav.

Američané ostatně dokázali evropskému světu už dávno, že buržoazní republika je republikou kapitalistických obchodníků, ve které je politika pouze obchod jako cokoli jiného; a Francouzi, jejichž vládnoucí buržoazní politikové to věděli už dávno a také to tajně praktikovali, poznávají tuto pravdu konečně i v celonárodním měřítku na panamském skandálu⁵⁶⁶. Aby se ale konstituční monarchie nemusely zbytečně bít ctnostně v prsa, má každá z nich svou malou panamu: Anglie skandály se stavebními společnostmi, z nichž jedna, Liberator, důkladně „ulehčila“ mase drobných strádalů asi od 8 miliónů liber úspor; Německo má své skandály s Baarem a puškami žida Löwa (ty dokazují, že pruský důstojník krade jako dřív, jenže jen docela maloučko — jediná věc, kde je skromný)⁴³⁹; v Itálii Banca Romana, která se už blíží panamě a koupila si asi tak 150 poslanců a senátorů — dokumenty o tom prý vyjdou, jak jsem se dověděl, co nejdříve ve Švýcarsku; ať tedy Schlüter sleduje všechno, co se objeví v novinách o Banca Romana.⁵⁶⁹ A na svaté Rusi se rozčiluje Starorus kníže Meščerskij nad lhostejností, s jakou jsou přijímána v Rusku odhalení o Panamě, a vysvětluje si to jen tím, že ruská ctnost je zkažena francouzskými příklady a že „sami máme doma nejednu panamu“.

Ale panamská záležitost znamená přesto začátek konce bur-

žozní republiky a může nás brzy dostat do velmi odpovědného postavení. *Celá* oportunistická banda a většina té radikální se hanebně zkompromitovaly; vláda se to snaží ututlat, ale už to nejde, průkazné dokumenty mají v rukou lidé, kteří *chtějí* nynější mocipány svrhnout: 1. Orleanisté, 2. svržený ministr Constans, který byl znemožněn, když vyšla najevo jeho skandální minulost, 3. Rochefort a boulanžisté, 4. Cornelius Herz, který, sám zapleten do všech možných švindlů, uprchl do Londýna zřejmě jen proto, aby zachránil svou kůži, když do toho namočil druhé. Ti všichni mají proti téhle bandě zlodějů víc než dostatečné důkazy, ale prozatím se drží zpátky, za prvé proto, aby nevystříleli najednou všechen prach, a za druhé proto, aby do toho mohly vláda a *soudy* beznadějně zabřednout. Nám to může být jenom vhod; dostává se tak postupně na světlo tolik materiálu, aby to udržovalo napětí a čím dál víc kompromitovalo vedoucí osobnosti, kromě toho se získá čas, aby mohly skandál i ta odhalení zapůsobit až v nejzazších koutech země, ještě než dojde nezbytně k rozpuštění sněmovny a k novým volbám — ty však *nesmějí* přijít *příliš brzy*.

Je jasné, že se čím dál víc blíží okamžik, kdy se budou moci ujmout ve Francii vedení státu jediné naši. Jen to nesmí jít příliš rychle, naši lidé ve Francii ještě zdaleka nedozráli k tomu, aby převzali moc. Podle nynějšího stavu věcí se nedá absolutně říci, jaké dílčí fáze vyplní toto přechodné období. Staré republikánské strany se zkompromitovaly do posledního muže, rojalisté a klerikálové rozšiřovali hromadně losy té panamské loterie⁵⁹⁷ a udělali z ní svou věc — kdyby se ten mezek Boulanger nezastřelil, byl by teď pánem situace. Jsem zvědav, zda se i tentokrát osvědčí ta stará, skrytá logika francouzských dějin. O překvapení nebude nouze. Jen aby se během pauzy, kdy se bude situace vyjasňovat, nevyšvihl do čela nějaký generál a nevyvolal válku, to je jediné nebezpečí.

V Německu pokračuje strana pokojně ve svém stálém, nezdělitelném vzestupu. Na všech stranách dílčí úspěchy, které dokazují vzestup. Bude-li v podstatě přijata předloha vojenského zákona,⁵⁷⁹ přidají se k nám nové masy nespokojených; bude-li zamítnuta, říšský sněm rozpuštěn a vypsány nové volby, dostaneme v říšském sněmu přinejmenším 50 míst, takže budeme moci

v konfliktních situacích často získat rozhodující převahu. V každém případě bude ten boj, i když třeba propukne nejdříve ve Francii, což je možné, vybojován jenom v Německu. Ještě dobře, že už bude 3. díl* konečně hotov — kdy? to ovšem nemohu ještě říci; nastává neklidná doba a vlny se začínají vysoko zvedat.

Šťastný a veselý nový rok Tobě i ženě — také od paní Kautské.

Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno v knize

*„Briefe und Auszüge aus Briefen
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an
F. A. Sorge und Andere“, Stuttgart 1906*

Podle rukopisu

Přeloženo z němčiny

* „Kapitálu“.

SOCIALISM

UTOPIAN AND SCIENTIFIC

Revised by F. A. Sorge
London 1892 F. Engels

Patitul anglického vydání Engelsova spisu „Vývoj socialismu od utopie k vědě“ z r. 1892 s věnováním Friedrichu Adolphu Sorgovi

Engels Karlu Henckellovi

do Curychu⁶⁰⁰

[Londýn koncem roku 1892]

Píseň o páře charakterizuje předstupu dělnického hnutí, který sice patří minulosti, ale kterým prošlo i Německo.

*Poprvé otištěno ve sborníku
„Buch der Freiheit“, Berlín 1893*

*Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny*

PŘÍLOHY

William Thorne a Eleanor
Marxová-Avelingová
Samuelu Gompersovi

do New Yorku⁶⁰¹

[Londýn] 25. 1. 1891

Panu Samuelu Gompersovi pro Americkou federaci práce.

Vážený soudruhu,

při příležitosti sedmdesátých narozenin Bedřicha Engelse se tu nedávno setkali na své návštěvě soudruzi Bebel, Liebknecht a Singer se zástupci Svazu plynárenských a nekvalifikovaných dělníků⁶⁹ (čítajícího asi 100 000 mužů a žen z více než sedmdesáti různých výrobních odvětví) a několika dalších svazů a organizací, jakož i s Johnem Burnsem, poslancem Cunninghamem-Grahamem a dalšími. Na tomto setkání se shodovali v hlubokém přesvědčení, že nastal čas postarat se o to, aby mezi dělnickými stranami různých zemí byly navázány úzké a organizované vztahy. Nejnaléhavější otázka je zabránit dovozu „nečestné práce“ z jedné země do druhé, tj. dělníků, kteří neznají podmínky dělnického boje v určité zemi a které kapitalisté do této země dovážejí, aby snižovali mzdy nebo prodloužili pracovní dobu nebo oboje. Zdá se, že nejpraktičtější způsob, jak to provést, je jmenovat v každé zemi mezinárodního tajemníka, který bude ve spojení se všemi ostatními mezinárodními tajemníky. Tak v okamžiku, kdy nastanou mezi kapitalisty a dělníky v jakékoli zemi nějaké potíže, budou ihned vyrozuměni mezinárodní dělníční tajemníci všech ostatních zemí a jejich úkolem bude snažit se ve své zemi zabránit vývozu dělníků, kteří by měli za nečestných podmínek nastoupit v zemi, kde nastaly tyto potíže, na

místo propuštěných nebo stávkujících dělníků. I když je toto nejbezpředmětější a nejzřejmější úkol, kterým je nutno se zabývat, dá se předpokládat, že navrhované opatření usnadní v každém ohledu výměnu názorů na všechny otázky mezi dělníky všech národů, což se každým dnem a každou hodinou stává nejnaléhavější nutností hnutí dělnické třídy.

Jestliže Vaše organizace souhlasí s názory Svazu plynárenských a nekvalifikovaných dělníků, okamžitě nám to prosím sdělte a oznamte nám jméno tajemníka, jehož určíte, aby se zúčastnil tohoto důležitého hnutí.

S bratrským pozdravem

W. Thorne

(generální tajemník)

Eleanor Marxová-Avelingová

(za výkonný výbor)

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočineňija,
2. vyd., sv. 38, Moskva 1965*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

Eleanor Marxová-Avelingová Paulu Lafarguovi

do Le Perreux

[Londýn] 15. 4. 92

65, Chancery Lane, W. C.

Milý Paule,

poslali jsme Ti před několika dny výtisk „Chronicle“ s poznámkou o Adolphu Smithovi a zastoupení francouzských dělníků na nadcházející demonstraci v Hyde Parku.⁴⁰⁵ Ve „Workman's Times“ z tohoto týdne — posílám Ti druhý výtisk, ačkoliv myslím, že je pravidelně dostáváš — najdeš o tom několik noticек v rubrice Londýnské noticky (myslím), ale každopádně podepsané „Autolycus“ — tj. Burgess, redaktor „Workman's Times“. Dosah této poznámky byl daleko větší a daleko nepříjemnější, než si asi můžeš představit, a nemají-li z toho vzniknout velice nepříjemné komplikace, *musíš bezpodmínečně* napsat do „Chronicle“ a „Workman's Times“. Samozřejmě jenom v tom případě, jestliže organizace, za které pan Adolphe mluví, jsou, jak se domníváme, prostě posibilistické. — Víš, že před dvěma roky, když se nám přes silnou opozici podařilo *vytížit* si demonstraci⁶⁰², přišel jsi a promluvil z tribuny demonstračního výboru. Víš, že loni jsme zase pozvali Vaši stranu⁶² a Tvůj dopis, zdůvodňující proč nemůžete poslat delegáta, jsme na demonstraci veřejně přečetli. Během celé té doby odmítala londýnská odborová rada¹⁰⁵, která tehdy jako dnes spolupracovala s panem Hyndmanem a anglickými posibilisty, mít cokoli společného s „cizinci“. A nezapomeň na důležitý fakt, že uzákonění osmihodinového pracovního dne, které žádá Shipton a spol., není *naše* uzákonění osmi-

hodinového pracovního dne. *Oni* chtějí uzákonit osmihodinový pracovní den, jen *aby mohli dostávat víc za přesčasy*.

Když tohle všechno vidí náš výbor¹⁰⁹, který se pevně drží celého pařížského programu⁶⁰, a zvláště nejsilnější organizace nejen v našem výboru, ale nejsilnější ze všech nových svazů⁴⁵⁶ — „Svaz plynárenských a nekvalifikovaných dělníků“⁶⁹ — je hluboce dotčen a překvapen urážkou, kterou přinesl „*Chronicle*“. Thorne sem přišel ve středu a řekl, že to pokládá za dvojnásob podivné, protože jeho svaz, dávno předtím, než se vůbec pomýšlelo na mezinárodní tajemníky*, si dopisoval s Francouzskou dělnickou stranou, a chtěl vědět, proč mají teď trpět urážky. To je jenom jeden případ z mnoha. Nemohu Ti říci, jaký katastrofální účinek to bude mít, jestliže neodpovíš.

Včera jsem o tom dlouho mluvila s Generálem (Edward je velmi nemocen, bolí ho hrozně v krku) — a oba jsme se shodli na tom, že Ty jako tajemník „Dělnické strany“ pro styky s cizinou *musíš* napsat do „*Chronicle*“ pár řádek; zdržení snadno omluvíš tím, že jsi byl na návštěvě u svých voličů ve Fourmies. Měl bys napsat — je-li to tak — že pan A. Smith hovoří jenom za posibilisty, kteří jsou reakční strana a zastupují — Ty víš, co. Že se Dělnická strana zúčastnila první demonstrace výboru za uzákonění osmihodinového pracovního dne, že minulý rok, i když nemohla poslat delegáta, stála za tímto výborem a že (jak *všichni* doufáme) bude letos Vaše strana na našich tribunách zastoupena. Posibilisté vysílají *dva* delegáty. Vy byste jistě mohli vyslat jednoho. Nemohl by přijet Delcluze? Kdyby přijel z Calais, stálo by to *velmi* málo. Mohli byste jmenovat také Bonniera. Tihle dva (vím, že Ty přijít *nemůžeš*) by vyvážili ty druhé.

V každém případě, milý Paule, *musíš* napsat do „*Chronicle*“ pár řádků (nebo ať to raději napíše Laura!**), opiš to a pošli s *dalšími podrobnostmi, je-li potřeba*, do „*Workman's Times*“. Ale musí se to udělat *hned*.

Tvá
Tussy

* Viz tento svazek, str. 627—628.

** Viz tento svazek, str. 632.

Proč *nepřinutíš* své skláře, aby vstoupili do Mezinárodního sdružení výrobců lahví? Je škoda to neudělat a stojí to jenom 4 pence (8 sous!) **per annum** za člena!!

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 38, Moskva 1965*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

Eleanor Marxová-Avelingová Lauře Lafarguové

do Le Perreux

[Londýn] 22. 4. 92

Milá Lauro,

přikládám odpověď roztomilého Adolpha* na Paulův vynikající dopis.⁶⁰³ Píšu Ti od Generála, protože jsem chtěla znát jeho názor, než Ti budu psát. Souhlasí se mnou, že by se mělo odpovědět, jestli můžeš Paula přimět, aby odpověď poslal. Samozřejmě vím, co má práce, ale věřte, že tady *je* odpověď nutná. Nemusí být dlouhá. — Ale *kdo* posílá Lavyho? Jsou to *broussouci*⁴⁴ nebo je to, jak píše Smith, *spojený výbor*? V tom je podstatný rozdíl. Ale pár faktů, pokud jde o skutečnou sílu Dělnické strany⁶², by tu dobře zapůsobilo, a každopádně doufám, že volby 1. května³⁷¹ ukáží naši skutečnou sílu.

Přiměj Paula, aby napsal, nebo ještě lépe, jak jsem už řekla, napiš *Ty*. (Všichni jsme poznali Tvou „spisovatelskou ruku“ v „Chronicle“.)

Je nejvyšší čas, abych stihla poštu. Líbá Tě Generál, Louise a

Tvá

Tussy

*Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 38, Moskva 1965*

*Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny*

* Adolpha Smithe.

Engels neznámému adresátovi⁶⁰⁴

[Londýn koncem prosince 1892]

Buď roku třiadevadesát sláva.
 S ním svítá nová naděje.
 Ať radost, štěstí, jas v něm neustává
 až do konce, to vinšuje

B. E.

*Poprvé otištěno ruský
 v Marx-Engels, Sočinenija,
 2. vyd., sv. 38, Moskva 1965*

*Podle rukopisu
 Přeloženo z angličtiny*

- ¹ Poprvé vyšel tento dopis zkráceně v knize „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und Andere“, Stuttgart 1906. — 21, 34, 48, 63, 77, 100, 167, 176, 181, 194, 212, 250, 252, 281, 328, 414, 487.
- ² Na Sorgův dopis z 9. prosince 1890 odpověděl Engels dopisem z 20. prosince (viz Spisy, sv. 37, str. 606–607). — 21.
- ³ Louise Kautská přišla k Engelsovi do Londýna počátkem prosince, po smrti Heleny Demuthové, nejdříve na návštěvu. Už 17. prosince 1890 sděloval Engels Lauře Lafarguové: „Louise zde zůstane natrvalo“ (srov. Spisy, sv. 37, str. 575, 584–585, 601 a 606). — 21.
- ⁴ F. A. Sorge ve svém dopise z 2. prosince 1890 žádal Engelse: „Buď tak laskav a dej těm Pařížanům ještě jeden štulec, aby mi posílali ‚Socialiste‘ a jiné listy. Tady nemohu nic takového dostat.“ — 21.
- ⁵ Polský socialista Stanisław Padlewski zastřelil 18. listopadu 1890 v Paříži ruského generála a šéfa carské tajné policie ve Francii N. D. Seliverstova (viz Spisy, sv. 37, str. 601 a tento svazek 28–29). — 22.
- ⁶ Část tohoto dopisu byla poprvé otištěna v časopise „Die Gesellschaft“, čís. 5, ročník 1932. — 23, 28, 40, 52, 74.
- ⁷ Engels poslal Karlu Kautskému pro „Neue Zeit“ Marxův rukopis, který připravil pro tisk, a to „Poznámky k programu německé dělnické strany“ z roku 1875 (viz Spisy, sv. 19, str. 43–61). Po „Manifestu Komunistické strany“ a „Kapitálu“ je Marxova kritika gothajského programu nejdůležitější teoretický dokument marxismu. Marx odpověděl svou kritikou navrhovaného programu na všechny základní otázky nového období ve vývoji mezinárodního dělnického hnutí. Aplikoval poučení z Pařížské komuny na podmínky proletářského třídního boje v pruském německém vojenském státu a pomáhal tak německé dělnické třídě vypracovávat vědecky založenou strategii a taktiku. Mimoto dále rozvinul teorii vědeckého komunismu, zvláště v otázkách státu a revoluce, a poprvé formuloval myšlenku obou fází komunistické společnosti. Marxova kritika správně orientovala vůdce němec-

kého dělnického hnutí, aby překonali lassallovství a vulgárně demokratické názory, aby aplikovali revoluční teorii na konkrétní podmínky a prosazovali v dělnickém hnutí marxismus.

Publikování Marxovy kritiky přispělo významně k diskusi o programu v řadách německé sociální demokracie. Uveřejnění naráželo na odpor některých sociálně demokratických vůdců. Ale jak Engels předvídal, byla Marxova kritika přijata se zadostiučiněním jak v německé straně, tak i socialisty v jiných zemích, kteří v ní viděli programový dokument pro celé mezinárodní socialistické hnutí.

Marxovy „Poznámky k programu německé dělnické strany“ byly uveřejněny spolu s dopisem Wilhelmu Brackovi z 5. května 1875 a Engelsovou předmluvou (viz Spisy, sv. 22, str. 129—130) v „Neue Zeit“, 9. roč. 1890—1891, sv. 1, čís. 18, pod názvem „Zur Kritik des sozialdemokratischen Parteiprogramms aus dem Nachlass von Karl Marx“. Kromě toho je otiskla „Sächsischer Arbeiter-Zeitung“ z 6., 7., 10. a 12. února 1891. V roce 1920 vyšly v Liberci. 23, 40, 46, 48, 57, 63, 71, 79, 112.

⁸ Viz Spisy, sv. 19, str. 59 (viz také poznámku 12). — 23.

⁹ Viz Spisy, sv. 19, str. 53—54, a sv. 22, str. 129—130. — 24.

¹⁰ Není známo, zda se tento dopis dochoval.

Jak vyplývá z odpovědi Augusta Bebela z 21. ledna 1891, informoval Engels Bebela, že se chystá uveřejnit Marxovy „Poznámky k programu německé dělnické strany“ (viz poznámku 7). Tázał se Bebel v této souvislosti, zda zná Marxovu kritiku gothajského programu. Bebel na to odpověděl. „Píšeš mi ve svém dopise o gothajském programu a Marxových námitkách na tu věc, o nichž dodneška vůbec nic nevím. Tyto informace mě zajímají tím spíše, že jsem z vězení, kde jsem byl do 1. dubna 1875 ve vazbě — gothajský sjednovací sjezd byl asi koncem května nebo června — psal Liebknechtovi dlouhé dopisy, v nichž jsem mu dokazoval, že program je neudržitelný, a navrhoval jsem mu změny.“ — 28.

¹¹ Na sjezdu německé sociální demokracie v Halle, který se konal od 12. do 18. října 1890, přednesl Wilhelm Liebknecht zprávu o zásadách nového stranického programu. Při rozboru starého stranického programu přijatého na sjezdu v Gotě v r. 1875 (viz poznámku 56) vycházel Liebknecht z Marxových „Poznámek k programu německé dělnické strany“ (viz poznámku 7), které znal. Vnesl požadavek, že nový program musí odpovídat straně, „která se právem označuje za stranu vědeckého socialismu“. Na Liebknechtův návrh pověřil sjezd představenstvo, aby navrhlo nový program. Návrh měl být tři měsíce před příštím sjezdem v roce 1891 předložen členstvu k diskusi (srov. poznámku 191). — 28, 58, 112.

- ¹² Když připravoval Engels Marxovu kritiku programu k uveřejnění (viz poznámku 7), nahradil z ohledu na cenzuru slovo „Notdurft“ (tělesná potřeba) výrazem „Bedürfnisse“ (potřeby, požadavky) a dal jej do závorek. Podtržená slova nahradila redakce v tisku tečkami (viz Spisy, sv. 19, str. 59). — 28.
- ¹³ Stanisław Mendelson byl zatčen pro svou domnělou účast na atentátu Stanisława Padlewského (viz poznámku 5). Po několika týdnech vyšetřovací vazby jej musely francouzské úřady propustit pro nedostatek důkazů. Nutily jej a jeho ženu Mariu, aby opustili Francii. — 28.
- ¹⁴ Lafarguův článek „Der Schuss Padlewsky's“ [„Výstřel Padlewského“] vyšel anonymně v „Neue Zeit“, 9. roč. 1890–1891, sv. 1, čís. 19. — 29, 46, 52.
- ¹⁵ O účasti Stanisława Mendelsoa a jeho ženy Marii na schůzi Sociálně demokratické federace psala „Justice“ z 3. ledna 1891. — 29.
- ¹⁶ Toto sdělení napsal Engels na dopisnici, kterou adresoval: F. A. Sorge, Esq., Hoboken N. Y., U.S. America. — 30.
- ¹⁷ „Vorwärts“ ze 14. ledna 1891 oznámil v jedné zprávě, že berlínský dopisovatel londýnského „Daily Chronicle“ Theodor Reuss je bývalý policejní agent. Poukazoval při tom na odhalení, která o Reussově udavačské činnosti přinesl „Sozialdemokrat“ už v prosinci 1887. — 30.
- ¹⁸ Marxovy „Poznámky k programu německé dělnické strany“ nebyly uveřejněny v čís. 17, nýbrž v čís. 18 „Neue Zeit“, 9. roč. 1890–91, 1. svazek (viz poznámku 7). — 30.
- ¹⁹ Pravděpodobně jde o článek Jules Guesda „Une interpellation nécessaire“ [„Nezbytná interpelace“], který vyšel v „Le Socialiste“ ze 14. ledna 1891. Guesde v tomto článku vyzýval francouzskou vládu, aby zasáhla proti ústřednímu byru, které v Paříži založila carská tajná policie. Byro vysílalo z Paříže své agenty i do jiných evropských měst. — 31.
- ²⁰ Dopis, o kterém se Engels zmiňuje, vyšel s podpisem Stanisława Mendelsoa v „Justice“ z 24. ledna 1891 pod názvem „A warning“ [„Výstraha“]. Varoval anglické socialisty před možnými provokacemi carské tajné policie v Londýně. — 31.
- ²¹ V posledních letech svého života pracoval Carl Schorlemmer na díle „Geschichte der Chemie“ [„Dějiny chemie“] a zanechal k němu rozsáhlý, nedokončený rukopis. Tento dopis byl nalezen mezi stránkami rukopisu. Německy psaný rukopis o rozsahu asi 650 stran je uložen v manchesterské univerzitní knihovně. — 32.

- ²² Engelsovo věnování zní: „My němečtí socialisté, jsme hrdi na to, že odvozuje-
jeme svůj původ nejen od Saint-Simona, Owena a Fouriera, nýbrž také od
Kanta, Fichta a Hegela. Německé dělnické hnutí je dědicem klasické němec-
ké filosofie.

Londýn 4. ledna 1891 Bedřich Engels.“

První větu převzal Engels s nepatrnými změnami z předmluvy k první-
mu německému vydání „Vývoje socialismu od utopie k vědě“ (viz Spisy, sv.
19, str. 344), druhá věta jsou závěrečná slova z Engelsovy práce „Ludvík
Feuerbach a vyústění klasické německé filosofie“ (tamtéž, sv. 21, str. 336).
Scheuův portrét Bedřicha Engelse byl uveřejněn v nedělní příloze vídeňské
„Arbeiter-Zeitung“ z 18. srpna 1895. — *Proti straně 32.*

- ²³ Heinrich Scheu žádal ve svém dopise z 10. ledna 1891 Engelse, aby mu poslal
vhodnou fotografii; měla sloužit jako předloha, když v roce 1891 pracoval
na rytině Engelsova portréту (viz také poznámku 22). Scheu zamýšlel mimoto
vytvořit také Marxův portrét. — 33.

- ²⁴ Hermann Schlüter ve svém dopise z 19. listopadu 1890 blahopřál Engelsovi
k jeho sedmdesátinám. — 34.

- ²⁵ F. A. Sorge navrhl Engelsovi po smrti Heleny Demuthové, aby se přestěhoval
k němu do Hobokenu. — 34.

- ²⁶ Je míněn „Pionier. Illustrierter Volks-Kalender für 1891“, New York. Kalen-
dář vydávala každoročně redakce „New Yorker Volkszeitung“. Redaktorem
kalendáře, na jehož obsahu spolupracoval i F. A. Sorge, byl Hermann Schlü-
ter. Jak je patrné ze Schlüterových dopisů Engelsovi z 3. června a 19. listo-
padu 1890, byl v kalendáři na rok 1891 otištěn s Engelsovým souhlasem jeho
životopis Karla Marxe, který napsal v roce 1878 (viz Spisy, sv. 19, str. 129 až
139). Schlüter na několika místech text tohoto přetisku doplňoval. — 34.

- ²⁷ „*The New American Cyclopaedia*“ [„Nová americká encyklopedie“] vyšla v 16
svazcích v letech 1858–1863; vydala ji skupina pokrokových amerických
novinářů a vydavatelů seskupených kolem listu „New-York Daily Tribune“.

Marxova a Engelsova spolupráce s „*New American Cyclopaedia*“ trvala
od července 1857 do října 1860. Stati, které pro tuto encyklopedii napsali, viz
Spisy, sv. 14. — 34.

- ²⁸ *Socialistická dělnická strana Severní Ameriky (Socialist Labor Party of North America)*
byla založena roku 1876 na slučovací sjezdu ve Filadelfii; vznikla spojením
marxistických sil Mezinárodního dělnického sdružení, v čele s Friedrichem
Adolphem Sorgem a Otto Weydemeyerem, s lassallovci z Labor Party of
Illinois a ze Social Democratic Party, v čele s Adolphem Strasserem, A. Gab-
rielem a Peterem J. McGuirem. Program přijatý na sjezdu přejímal v podstatě

stanovisko Internacionály. Neshody mezi marxisty a lassallovci trvaly však i v nové straně. Už roku 1877 se lassallovcům podařilo dostat stranu pod svůj vliv, prosazovat svou protiodborovou politiku a mobilizovat dělníky hlavně k účasti na volebním hnutí. Za těchto okolností se zvláště nepříznivě projevila ta skutečnost, že valnou většinu členů strany tvořili němečtí emigranti, kteří neměli celkem žádné spojení s americkými dělníky. Protože strana prováděla sektářskou politiku, odmítala pracovat v masových organizacích amerického proletariátu, nepodařilo se jí stát se skutečně revoluční masovou marxistickou stranou. — 34, 102, 122, 416, 487.

²⁹ *Nacionalisté* propagovali nacionalizaci výroby a jejího rozdělování jako jediný prostředek, který zachrání společnost před neudu kapitalismu, a jako předpoklad pro nenásilný přechod k socialismu. Toto sociální hnutí vzniklo v USA koncem osmdesátých let pod vlivem utopického románu Edwarda Bellamyho „Looking Backward 2000—1887“ [„Zpětný pohled na léta 2000—1887“], který tehdy vyšel. Nacionalisté byli organizováni v klubech. První z těchto propagandistických organizací byla založena roku 1888 v Bostonu, v roce 1891 jich bylo v celé zemi přes 160. Členové klubů pocházeli především z řad buržoazie a maloburžoazie. Toto hnutí mělo určitý vliv na americké socialisty. Propaganda nacionalistů se odrážela také na stránkách listu „Sozialist“, orgánu Socialistické dělnické strany Severní Ameriky (viz poznámku 28). Engels často srovnával ve svých dopisech nacionalistys fabiány (viz poznámku 30). Poukazoval zejména na podobnost jejich názorů a taktiky. — 34, 102, 122.

³⁰ *Fabiáni* — členové Fabiánské společnosti. Byla založena 4. ledna 1884 skupinou buržoazních intelektuálů, kteří se zasazovali o řešení společenských nerosrovnalostí v buržoazní společnosti a hledali cesty k překonání kapitalismu pomocí reform. Fabiáni uveřejnili sérii „Fabiánských traktátů“ a brožur, a také „Fabiánské eseje“. K nejvlivnějším činitelům patřili Sidney a Beatrice Webbovi a George Bernard Shaw. Fabiánské ideje vytvořily základ pro reformismus v anglickém dělnickém hnutí. — 34, 297, 367, 418, 441, 470, 474, 481, 495, 508, 566, 574.

³¹ Jedná se o konflikt mezi Socialistickou dělnickou stranou Severní Ameriky (viz poznámku 28) a Americkou federací práce (viz poznámku 32). Engels se o něm dověděl z dopisu F. A. Sorga z 9. prosince 1890 a 16. ledna 1891, jakož i z dopisu Samuela Gompersa z 9. ledna 1891. Vůdci Socialistické dělnické strany žádali, aby Americká federace práce dala souhlas ke sloučení dělnické strany s federací. Gompers jménem vedení federace prohlásil, že dělnická strana jako politická organizace nemůže být do federace přijata. Navrhoval však členům dělnické strany, aby vstupovali do Americké federace práce individuálně přes odborové organizace. Tento postup vůdci Socialistické dělnické strany odmítli. — 34.

- ⁸² *Americká federace práce* (American Federation of Labor) vznikla v prosinci 1886 z Federace organizovaných obchodních a dělnických svazů Spojených států a Kanady (Federation of Organized Trades and Labor Unions of the United States and Canada) založené roku 1881. Opírala se hlavně o kvalifikované dělníky. Odbory byly organizovány podle pracovních odvětví. Na programu Americké federace práce byl patrný určitý vliv socialistických myšlenek. V osmdesátých a devadesátých letech vliv federace neustále vzrůstal a měl důležitou úlohu při sjednocování amerických dělníků a v boji za osmi-hodinový pracovní den. Avšak pozvolna nabývaly v jejích řadách převahu reformistické živly a koncem 19. století se Americká federace práce přeměnila v reformistickou organizaci, která se orientovala především na dělnickou aristokracii a prováděla politiku třídní spolupráce s podnikateli. — 34.
- ⁸⁸ Míni se druhý Mezinárodní socialistický dělnický kongres, který se konal od 16. do 22. srpna 1891 v Bruselu (viz poznámku 111). — 35, 39.
- ³⁴ Jak vyplývá z dopisů Hermanna Schlütera Engelsovi z 3. června a 19. listopadu 1890, zaslal Engelsovi materiál o podvodných manipulacích se stříbrnou měnou v USA. — 35.
- ³⁵ Viz Karel Marx, „Kapitál“, díl I, čes. vyd. 1953, str. 161–162, poznámka 108. — 35.
- ⁸⁶ Marxova řeč „Ochránáři, freetradeři a dělnická třída“ vyšla tiskem 29. září 1847 v belgických novinách „Atelier démocratique“. Joseph Weydemeyer, Marxův a Engelsův přítel a spolubojovník, ji vydal společně s Marxovou „Řečí o svobodě obchodu“ v německém překladu jako brožuru (viz Spisy, sv. 4, str. 265–267 a 409–422). Hermann Schlüter odpověděl Engelsovi na jeho dotaz týkající se Marxovy řeči o ochranných clech v dopise z 19. listopadu 1890 a uvedenou brožuru mu podrobně popsal. — 35.
- ³⁷ *Německý dělnický spolek v Bruselu* založili koncem srpna 1847 Marx a Engels s cílem politicky vychovávat německé dělníky žijící v Belgii a propagovat mezi nimi myšlenky vědeckého komunismu. Pod vedením Marxe, Engelse a jejich spolubojovníků stal se tento spolek legálním centrem sjednocujícím německé revoluční proletáře v Belgii a byl v přímém spojení s vlámskými a valonskými dělnickými kluby. Nejlepší členové spolku vstoupili do bruselské obce Svazu komunistů. Německý dělnický spolek v Bruselu se rozpadl krátce po únorové buržoazní revoluci z roku 1848 ve Francii, kdy belgická policie pozatýkala a vypověděla mnoho jeho členů. — 35.
- ³⁸ Hermann Schlüter a Leonhard Tauscher byli v době působnosti zákona proti socialistům vypovězeni z Německa. Emigrovali do Švýcarska, ale švýcarská

- spolková rada na naléhání německých úřadů jim a zároveň Eduardu Bernsteinovi a Juliu Mottelerovi jako pracovníkům curyšské redakce „Sozialdemokraten“ zakázala pobyt v zemi. — 35.
- ⁸⁹ V Kentish Town Road, čís. 114 se v letech 1888—1890 nacházela redakce „Sozialdemokraten“. — 36, 80, 268.
- ⁹⁰ Pařížské listy přinesly v lednu 1891 zprávu, že představenstvo Sociálně demokratické strany Německa se údajně usneslo vyzvat socialistické strany ostatních zemí, aby oslavu 1. máje uspořádaly v neděli 3. května 1891. Paul Lafargue se v dopise Engelsovi z 30. ledna 1891 vyslovil proti překládání májové demonstrace a prosil Engelse, aby mu sdělil svůj názor na postoj Sociálně demokratické strany Německa v této otázce. — 37.
- ⁹¹ V příloze „Vorwärts“ z 29. ledna 1891 byla krátká zpráva sociálně demokratické frakce říšského sněmu o usnesení přijatém na její schůzi 28. ledna 1891. Na jeho základě se členům strany doporučovalo přeložit v Německu májovou demonstraci na 3. květen, první květnovou neděli. Důvody tohoto rozhodnutí měly být vysvětleny v provolání (viz poznámku 68). — 37.
- ⁹² Tento dopis nemají vydavatelé k dispozici. Obsah odpovědi Richarda Fischera ze 4. února 1891 sdělil Engels Lafarguovi ve svém dopise z 6. února 1891 (viz tento svazek, str. 43). — 37.
- ⁹³ Charles Bonnier napsal Engelsovi 18. ledna 1891, že francouzští socialisté mají v úmyslu uspořádat májové oslavy 1. května. — 37.
- ⁹⁴ *Broussovi (posibilisté)* — oportunistické hnutí ve francouzském dělnickém hnutí pod vedením Paula Brousse, Benoîta Malona aj., které se v roce 1882 odštěpilo od Francouzské dělnické strany (Parti ouvrier français) — (viz také poznámku 62) a přijalo název Federace socialistických dělníků (Fédération des Travailleurs socialistes). Vůdce tohoto směru hlásali reformistickou zásadu usilovat o „možné“ („possible“). V devadesátých letech vliv posibilistů značně poklesl. Rozštěpení posibilistů, k němuž došlo na sjezdu v Châtellerault v říjnu 1890 (srovnej poznámku 47), bylo výrazem rozkladného procesu, který probíhal v jejich řadách. — 38, 49, 65, 66, 86, 97, 102, 119, 125, 127, 130, 147, 151, 206, 243, 297, 324, 329, 388, 460, 505, 515, 554, 613, 632.
- ⁹⁵ *Radikálové* — v osmdesátých a devadesátých letech ve Francii parlamentní skupina, která se oddělila od buržoazní strany umírněných republikánů („oportunistů“). — Jejich vůdcem byl Georges Benjamin Clemenceau. Skupina trvala na řadě demokratických požadavků, kterých se umírnění republikáni vzdali: zrušení senátu, odluka církve od státu atd. Aby pro sebe získali

masu voličů, požadovali radikálové zavedení progresivní daně z příjmu a sociálně ekonomická opatření. V roce 1901 vytvořili radikálové stranu, která zastávala hlavně zájmy střední buržoazie a maloburžoazie. — 38, 200, 232, 241, 244, 275, 285, 593, 615.

- ⁴⁶ Engels má pravděpodobně na mysli úvodník „Zum 1. Mai“ [„K 1. máji“] ve vídeňské „Arbeiter-Zeitung“ z 9. ledna 1891. — 39.
- ⁴⁷ Míni se *allemanovci*, přívrženci maloburžoazního socialisty Jeana Allemana. Organizace *allemanovců*, která se vytvořila po rozkolu posibilistů (viz poznámku 44) na sjezdu v Châtellerault (9.—15. října 1890), měla název Revoluční socialistická dělnická strana (Parti ouvrier socialiste révolutionnaire — POSR). I když vcelku zůstali *allemanovci* na ideologických a taktických pozicích posibilistů, prosazovali na rozdíl od nich propagandistickou činnost v odborech (syndikátech), které pokládali za hlavní formu dělnické organizace. Jako hlavní bojový prostředek prosazovali *allemanovci* generální stávkou. Podobně jako posibilisté byli i *allemanovci* odpůrci jednotné, centralizované strany. Zasazovali se o autonomii a přikládali velký význam získání pozic v obecních radách. — 39, 86, 97, 102, 125, 127, 206, 362, 388, 515, 526, 546, 613, 615.
- ⁴⁸ Paul Lafargue informoval Engelse dopisem z 30. ledna 1891 o rozmluvě se zástupci frakce *allemanovců*, která se chtěla odtrhnout od Jeana Allemana a připojit se ke *guesdovcům* (viz poznámku 62). Lafargue o tom psal Engelsovi: „Odpověděl jsem jim, že je zatím předčasně hovořit o sloučení, že je ale nutné hledat společné pole působnosti, kde by se čas od času mohly dát síly dohromady a navázat spojení.“ — 39.
- ⁴⁹ Marx ve svém dopise Wilhelmu Brackovi z 5. května 1875 (viz Spisy, sv. 19, str. 41—42 a sv. 34, str. 167—168), kterým doprovázel své „Poznámky k programu německé dělnické strany“, dokazoval nutnost akční jednoty v boji o jednotu dělnického hnutí. Zdůraznil přitom, že sloučení *eisenaušských* a *las-sallovců* (viz poznámku 56) mělo být připraveno „delší společnou činností“. — 39, 94, 98, 102, 113.
- ⁵⁰ Jules Guesde se ve svých článcích uveřejněných ve „Vorwärts“ z 28. a 30. ledna 1891 pod názvem „Briefe aus Frankreich“ [„Dopisy z Francie“] vypořádal s politikou umírněných buržoazních republikánů — takzvaných oportunistů — v čele s Jeanem Antoinem Ernestem Constanssem, Pierrem Mauricem Rouvierem aj. Ukazoval, že jejich politika kompromitovala republiku a směřovala k potlačení dělnického hnutí v zemi. — 39, 53.
- ⁵¹ Jde o článek „L'avortement“ [„Potrat“], uveřejněný v seriálu článků „Hy-

giène capitaliste“ [„Kapitalistická hygiena“] v „Le Socialiste“ ze 14. ledna 1891. Článek byl podepsán „dr. Z.“. Na skandálu, do něhož byli v souvislosti s potratem zapleteni toulonský starosta Fouroux a jeho milenka paní V. Jonquièressová, odhaloval článek proľhanost a licoměrnost buržoazního zákonodárství. — 39.

⁵² „Vorwärts“ uveřejnil ve svých přílohách z 1. a 3. února 1891 Marxovy „Poznámky k programu německé dělnické strany“ (srovnej poznámku 7) bez Engelsovy předmluvy. — 40.

⁵³ Míni se pokus Wilhelma Liebknechta a jiných vůdců německé sociální demokracie zabránit uveřejnění Marxových „Poznámek k programu německé dělnické strany“ v „Neue Zeit“ (viz také tento svazek, str. 46 a 117). — 40, 46.

⁵⁴ Vydavatelům není známo, zda se tento dopis dochoval. — 40, 106, 169, 241, 254, 257, 258, 283, 290, 297, 318, 468, 469, 474, 485, 526, 528.

⁵⁵ *Protisocialistický zákon* („Zákon proti obecně nebezpečným snahám sociální demokracie“) byl přijat říšským sněmem 19. října 1878 a nabytí platnosti 21. října téhož roku. Tímto výjimečným zákonem byly zakázány všechny organizace strany a všechny odborové organizace, pokud sledovaly socialistické cíle. Byly zastaveny všechny významné socialistické tiskové orgány a zakázány schůze socialistického charakteru. Zákon dovoľoval vyhlašovat nad určitými městy nebo okresy takzvaný malý stav obležení, a tím umožňoval policii svévolně vypovídat z těchto míst sociálně demokratické dělníky a funkcionáře. Protisocialistický zákon měl zbavit každé demokratické hnutí v Německu jeho vedoucí úlohy a tím i jeho vlivu. Socialistická dělnická strana organizovala proti výjimečnému zákonu ilegální boj. Přitom se musela vypořádat s pravicovými oportunisty a anarchistickou skupinou ve straně. Marx a Engels pomáhali vedoucím činitelům strany vypracovat a prosadit revoluční strategii a politiku. Díky své revoluční taktice, která spojovala všechny možné legální a ilegální formy boje proti výjimečnému zákonu, strana v této zkoušce obstála a osvědčila se a vyvinula se v boji s protisocialistickým zákonem v masovou stranu, v níž zvítězil proti všem maloburžoazním názorům marxismus. Při volbách v únoru 1890 dostala 19,7 % všech hlasů a stala se tak nejsilnější stranou v Německu. 25. ledna 1890 odepřel říšský sněm pod tlakem mas prodloužit platnost protisocialistického zákona. Jeho platnost vypršela 30. září 1890. Engels napsal o zákonu proti socialistům řadu článků, např. „Výjimečný zákon proti socialistům“, „Bismarck a německá dělnická strana“ (viz Spisy, sv. 19, str. 179–180 a 307–309), „Volby v Německu v roce 1890“, „Co teď?“, „Dopis na rozloučenou se čtenáři listu ‚Sozialdemokrat‘“ (tamtéž, sv. 22, str. 39–46 a 113–117). — 41, 53, 114, 135, 138, 179, 198, 258, 300, 320, 393, 414, 497, 532, 542.

⁵⁶ Narážka na sjednocení obou směrů v německém dělnickém hnutí — Sociálně demokratické dělnické strany (eisenaušských) založené 1869 a vedené Augustem Bebelem a Wilhelmem Liebknechtem, a lassallovského Všeobecného německého dělnického spolku. Členové tohoto spolku donutili jeho vedení, aby upustilo od sektářské politiky a zahájilo jednání s eisenaušskými. Od počátku roku 1874 vystupovaly parlamentní skupiny obou stran společně. Na sjezdu v Gotě 22.—27. května 1875 bylo sjednocení dovršeno ustavením Socialistické dělnické strany Německa. Tím skončil dlouholetý bratrovražedný boj německé dělnické třídy. V jejím čele stála nyní jednotná strana, která mohla udávat směr a cíl boji proti junkersko-buržoaznímu vykořisťování a proti pruskému německému militarismu. Avšak jednání o sjednocení probíhalo překotně, takže program přijatý sjezdem vykazoval vážné nedostatky a ústupky lassallovství v zásadních otázkách.

Marx kritizoval návrh programu v „Poznámkách k programu německé dělnické strany“ (viz poznámku 7) a v dopise Brackovi z 5. května 1875 (viz Spisy, sv. 19, str. 39—61). Engels sdělil své kritické připomínky Bebelovi v dopise z 18.—28. března 1875 (tamtéž, str. 31—37). Viz také tento svazek, str. 112—118. — 41, 46, 49, 53, 112.

⁵⁷ Engels zde cituje výňatek z dopisu, který mu napsal Richard Fischer 4. února 1891. Při překladu dopisu do francouzštiny pozměnil Engels některé formulace a připsal do něho své poznámky pod čarou. — 43.

⁵⁸ Na podzim 1878 probíhalo v Německém říšském sněmu jednání o celní předloze; jednání skončilo v červenci 1879 přijetím nového celního tarifu, který měl za následek značné zvýšení dovozních cel na průmyslové zboží a zemědělské výrobky. — 43.

⁵⁹ Hamburští majitelé tabákových továren, kteří se sdružili ve svazu podnikatelů, se 24. listopadu 1890 pokusili výlukou asi 3000 dělníků rozbít odborové organizace dělníků v tabákových továrnách. Dělníci odpověděli na výlukou vyhlášením stávky na obranu spolčovacího práva. Do 26. listopadu 1890 už odmítli nastoupit práci všichni dělníci tabákových továren a třídiči doutníků. Generálnímu výboru odborů v Německu bylo na podporu stávkujících zasláno kolem 170 000 marek. I když byla stávka bezúspěšná a musela být 13. března 1891 přerušena, organizace dělníků tabákových továren se podnikatelům nepodařilo zničit. — 43.

⁶⁰ *Mězinárodní socialistický dělnický kongres* se konal v Paříži ve dnech 14.—20. července 1889. Stal se zakládajícím kongresem II. internacionály. Zúčastnilo se ho 400 delegátů z 22 zemí Evropy a Ameriky.

Mězinárodní socialistický dělnický kongres vyslechl zprávy zástupců socialistických stran o dělnickém hnutí v jejich zemích a vypracoval osnovu mezi-

národního zákonodárství na ochranu dělníků. Žádal zákonné zavedení osmi-hodinového pracovního dne, zákaz dětské práce a opatření na ochranu mládeže a žen. Rezoluce, kterou k těmto požadavkům navrhl August Bebel, byla proti hlasům anarchistů schválena většinou delegátů. Kongres orientoval mezinárodní dělnické hnutí jednak na politickou organizovanost, na boj za demokratická práva a využití všech legálních možností boje, jednak na cíl dělnického hnutí, dobytí politické moci. Dále se vyslovil pro zrušení stálé armády, navrhl, aby byla nahrazena všeobecným ozbrojením lidu, a prohlásil „mír za první a nezbytnou podmínku jakéhokoli osvobození dělníků“. Kromě toho kongres usnesl organizovat 1. máje 1890 ve všech zemích manifestace za osmihodinový pracovní den a mezinárodní solidaritu. Tak vznikly oslavy 1. máje. — 45, 50, 65, 66, 459, 630.

⁶¹ Paul Lafargue v dopise Engelsovi ze 7. února 1891 vytýkal německým sociálním demokratům nedůslednost v otázce májových oslav, protože prý na Mezinárodním socialistickém dělnickém kongresu v Paříži 1889 obzvlášť vášnivě hájili datum májových oslav — 1. máje. — 45.

⁶² Engels zde mluví o té části francouzského socialistického dělnického hnutí (Parti ouvrier français) v čele s Jules Guesdem a Paulem Lafarguem, která byla nazývána marxisty nebo guesdovci. Když byla v roce 1879 na socialistickém sjezdu v Marseille založena Francouzská dělnická strana, vedly ideologické spory mezi guesdovci a broussovcí v roce 1882 k rozštěpení strany na sjezdu v St.-Etienne. Guesdovci pracovali na základě programu přijatého v roce 1880 na sjezdu v Le Havru, který byl vypracován za účinné spolupráce Marxovy a Engelsovy. Měli vliv zvláště mezi proletariátem průmyslových center Francie, naproti tomu v Paříži už méně. Guesdovci dosáhli v osmdesátých a devadesátých letech významných úspěchů v propagaci marxismu uvnitř francouzské dělnické třídy. Velkou úlohu přitom sehrál orgán strany, list „Le Socialiste“. Guesdovci měli rozhodující vliv v odborovém hnutí a stáli v čele mnoha stávkových bojů proletariátu. Horlivou agitační činnost rozvinula strana především při přípravě voleb. Lafarguovo zvolení do poslanecké sněmovny v roce 1891 bylo velkým úspěchem francouzských socialistů. Guesdovci měli velký podíl na upevnění mezinárodních vztahů socialistů. Odhalovali agresivní zahraniční politiku francouzské buržoazní republiky, a zvláště agresivní charakter francouzsko-ruského spojení v letech 1891—1893. — 45, 97, 329, 598, 629, 632.

⁶³ Jde o Lafarguův článek „La propriété féodale“ [„Feudální vlastnictví“], který vyšel v „La Nouvelle Revue“ z 1. února 1891 pod pseudonymem Fergus. Lafargue v něm psal o vzniku a podstatě feudálního vlastnictví. — 46.

⁶⁴ *Sociálně demokratická federace* (Social Democratic Federation) byla založena

v srpnu 1884; vznikla z Demokratické federace (Democratic Federation) a spojovala různorodé socialistické živly, převážně z kruhů inteligence. Vedení federace bylo do značné míry v rukou Henry Mayerse Hyndmana, který prováděl značně dogmatickou a sektářskou politiku. Revoluční síly, které vstoupily do federace (Eleanor Marxová-Avelingová, Edward Aveling, William Morris aj.), bojovaly proti Hyndmanově škodlivé linii, za vytvoření těsného spojení Sociálně demokratické federace s anglickými odbory. V důsledku Hyndmanova oportunistického postoje a diktátorského chování, jímž znemožňoval, aby federace změnila kurs, došlo v prosinci 1884 k rozkolu; skupina, která stála vůči Hyndmanovi v opozici, založila samostatnou organizaci, Socialistickou ligu (Socialist League). Pod vlivem revolučních nálad mas pokračoval však ve federaci proces formování revolučních elementů nespokojených s oportunistickým vedením. Nový unionismus (viz poznámku 456), vznikající koncem osmdesátých let, přispěl k tomu, že federace přišla více do styku s dělníckými masami a rostl počet jejích členů. Její vedení však nadále provádělo v podstatě sektářskou politiku. V roce 1908 se federace přeměnila v Sociálně demokratickou stranu (Social Democratic Party), z níž po sjednocení s levicovými elementy Nezávislé labouristické strany (Independent Labour Party) a jinými organizacemi vznikla v roce 1911 Britská socialistická strana (British Socialist Party). Část členů této strany později patřila k zakladatelům Komunistické strany Velké Británie. — 46, 49, 54, 66, 85, 101, 121, 127, 161, 288, 291, 329, 339, 346, 366, 418, 444, 449, 460, 470, 474, 496, 524, 527, 566.

⁶⁵ Při volbách do parlamentu v listopadu 1885 přijali Henry Mayers Hyndman a Henry Hyde Champion peníze od vedení konzervativní strany na financování volební kampaně Sociálně demokratické federace. — 47, 50.

⁶⁶ Vídeňská „Arbeiter-Zeitung“ z 6. února 1891 v jedné zprávě sdělovala, že Engels v Německu uveřejňuje dokument „velkého teoretického i praktického dosahu“ — Marxovy „Poznámky k programu německé dělnické strany“. Dále se ve zprávě říkalo, že teď „nastal čas, aby se v programu formulovaly teoretické zásady naší strany naprosto ostře a nekompromisně, takže uveřejnění dokumentu je v této chvíli také nanejvýš aktuální“. — 49, 52.

⁶⁷ Sociálně demokratická frakce v říšském sněmu zaujala stanovisko k Marxově kritice gothajského programu úvodníkem ve „Vorwärts“ ze 13. února 1891, který napsal Wilhelm Liebknecht. V úvodníku se hovořilo o „vysoké aktuální hodnotě“ kritiky programu pro německou sociální demokracii. Současně se pokoušel zeslabit zásadní obsah Marxovy kritiky a zejména ospravedlnit přijetí kompromisního programu na sjednovacím sjezdu v Gotě (viz poznámku 56). — 49, 53, 59, 63, 78, 101, 112.

⁶⁸ „Vorwärts“ uveřejnil 6. února 1891 svolání sociálně demokratické frakce v říšském sněmu k májovým oslavám. Svolání doporučovalo dělníkům, aby konali májové oslavy místo 1. máje až 3., první neděli v květnu. Odvolávalo se přitom na slova rezoluce pařížského Mezinárodního dělnického kongresu z roku 1889 (viz poznámku 60) o prvním máji, v níž se mj. pravilo: „Dělníci různých národů provedou manifestaci takovým způsobem, jak jim to dovoľují okolnosti.“ — 50.

⁶⁹ *Národní svaz plynárenských a nekvalifikovaných dělníků Velké Británie a Irska* (National Union of Gasworkers and General Labourers of Great Britain and Ireland) byl založen na jaře 1889. Ve vedení Svazu byli Eleanor Marxová-Avelingová a Edward Aveling. Svaz vyhlásil požadavek, aby byl uzákoněn osmihodinový pracovní den. Pod pohrůžkou stávek byly plynárenské společnosti v červenci 1889 nuceny souhlasit se zavedením osmihodinové pracovní doby ve všech londýnských plynárnách. V krátké době získal svaz velký vliv na široké vrstvy dělníků. Počet jeho členů vzrostl během roku na 100 000. Svaz se aktivně podílel na přípravě a vyhlášení stávky londýnských přístavních dělníků v roce 1889 (viz poznámku 107). Úspěšná činnost tohoto svazu a výsledek stávky přispěly k tomu, že bylo založeno v anglickém dělnickém hnutí druhé mohutné sdružení nekvalifikovaných dělníků — tradeunion přístavních dělníků, který hrál důležitou úlohu při organizování jiných nových masových odborových organizací a v boji za definitivní zavedení osmihodinové pracovní doby, stejně jako v organizování májových demonstrací anglických dělníků v devadesátých letech.

Eleanor Marxová-Avelingová propagovala mezi plynárenskými dělníky velmi usilovně myšlenky socialismu a internacionalismu, a jejich svaz měl proto velký vliv na irské dělnické hnutí. Jeho členové byli iniciátory masových odborových organizací v Irsku, v nichž byli zastoupeni i zemědělstí dělníci. Národní svaz udržoval spojení s organizovanými dělníky jiných zemí. Představitelé svazu Eleanor Marxová-Avelingová a William Thorne se zúčastnili jako delegáti druhého Mezinárodního socialistického dělnického kongresu v Bruselu v roce 1891 (viz poznámku 111). — 50, 102, 135, 161, 168, 253, 267, 324, 329, 366, 627, 630.

⁷⁰ „Hamburger Echo“ z 8. února 1891 poukazovalo v úvodníku „Zur Kritik des sozialdemokratischen Programms“ [„Ke kritice sociálně demokratického programu“] na význam, jaký bude mít uveřejnění Marxových „Poznámek k programu německé dělnické strany“ pro vypracování nového programu strany. — 52.

⁷¹ Narážka na spis Ferdinanda Lassalla „Das System der erworbenen Rechte. Eine Versöhnung des positiven Rechts und der Rechtsphilosophie“ [„Systém nabytých práv. Smíření pozitivního práva a právní filosofie“]. Vyšlo ve dvou

dílech v Lipsku 1861. Engels charakterizuje tuto knihu v dopise Marxovi z 2. prosince 1861 (viz Spisy, sv. 30, str. 242–243). — 52, 285.

- ⁷² Není známo, zda se tento dopis dochoval. O obsahu Bebelova dopisu viz poznámku 10. — 52.
- ⁷³ Paul Lafargue poslal Karlu Kautskému pro „Neue Zeit“ článek o Marxově teorii hodnoty a nadhodnoty a o buržoazních ekonomech. Kautsky žádal ve svém dopise z 6. února 1891 Engelse, aby se k článku vyjádřil (viz tento svazek, str. 67–68). Lafarguův příspěvek nebyl v „Neue Zeit“ uveřejněn. Vyšel pod názvem „La théorie de la valeur et de la plus-value de Marx et les économistes bourgeois“ [„Teorie o hodnotě a nadhodnotě u Marxe a buržoazní ekonomové“] v „Revue Socialiste“, sv. 16, čís. 93, Paříž 1892. — 52, 67, 90.
- ⁷⁴ August Bebel, Wilhelm Liebknecht a Paul Singer byli v Londýně na návštěvě u Engelse od 27. listopadu do počátku prosince 1890 (viz také tento svazek, str. 627). — 53.
- ⁷⁵ V „Neue Zeit“, 9. roč. 1890–91, sv. 1, čís. 21, byl přetištěn úvodník z „Vorwärts“ z 13. února 1891 (viz poznámku 67). Redakce „Neue Zeit“ uvedla článek krátkou poznámkou. V redakční poznámce pod čarou stálo: „Pravda je, že jsme se necítili povinni předložit Marxův dopis vedení strany nebo frakci ke schválení..., ale také jsme se netajili se svým úmyslem, že jej zveřejníme. Odpovědnost za uveřejnění padá jedině na nás.“ — 56, 58, 75.
- ⁷⁶ „Sächsische Arbeiter-Zeitung“ uveřejnila 6., 7., 10. a 12. února 1891 Marxovy „Poznámky k programu německé dělnické strany“. V redakční poznámce se vyzvedával velký význam tohoto dokumentu pro německou sociální demokracii.
- V úvodníku „Züricher Post“ z 10. února 1891 pod názvem „Hängen und Würgen“ [„Lopota“] zdůrazňoval Franz Mehring, že uveřejnění Marxovy kritiky programu dokazuje sílu a bojovnost Sociálně demokratické strany Německa, která se snaží s objektivitou jí vlastní a sebekritickým postojem ujasňovat si cíl svého boje.
- O zprávě ve vídeňské „Arbeiter-Zeitung“ viz poznámku 66. — 57.
- ⁷⁷ Ferdinand Lassalle vedl v letech 1846–1854 rozvodovou a majetkovou při hraběnký Sophie von Hatzfeldtové jako její právní zástupce. — 58.
- ⁷⁸ Engels počal roku 1890 připravovat nové vydání „Původu rodiny, soukromého vlastnictví a státu“ (viz Spisy, sv. 21, str. 55–203), k němuž sebral nový materiál o prvotní společnosti. Čtvrté, opravené a doplněné vydání „Původu rodiny“ vyšlo v listopadu 1891 ve Stuttgartu (na titulním listu je uvedeno

1892); tato úprava byla konečná. — 60, 69, 74, 78, 99, 109, 120, 129, 130, 134, 137, 145, 154, 157, 160, 163, 177.

⁷⁹ Richard Fischer informoval Engelse 20. února 1891 o usnesení představenstva Sociálně demokratické strany Německa, aby byly vydány Marxovy práce „Občanská válka ve Francii“ a „Námezdní práce a kapitál“, jakož i Engelsův „Vývoj socialismu od utopie k vědě“. Žádal Engelse o souhlas a o vhodné úvody k novým vydáním (viz Spisy, sv. 22, str. 225–236, 241–249 a 250 až 251). — 60, 63, 74.

⁸⁰ Tento dopis, jímž Engels odpovídá na Labriolův dopis z 21. února 1891, se zachoval jako fragment opsaný cizí rukou s poznámkou: „Z dopisu prof. Labriolovi v Římě.“ Antonio Labriola psal 21. února Engelsovi mj.: „Zde v Římě bydlí anarchistický básník *Mackay*, fanatický obdivovatel Stirnera, který sbírá všechno, co o tomto osobitém filosofovi kdo napsal nebo řekl. Pořád ví o Vašem a Marxově díle, jež nebylo vydáno a které pojednává kromě jiných mladohegelovců také o Stirnerovi, žádá mým prostřednictvím, abyste mu naznačil nebo uvedl, za jakých podmínek byste mu dovolil přechst si onen rukopis.“ — 61.

⁸¹ Míni se „Německá ideologie“ K. Marxe a B. Engelse. V třetí kapitole I. svazku tohoto díla rozebírají Marx a Engels knihu Maxe Stirnera „Der Einzige und sein Eigentum“ [„Jedinec a co mu náleží“] (viz Spisy, sv. 3, str. 115–453). „Německá ideologie“ byla poprvé vydána Institutem Marxe-Engelse-Lenina v Moskvě v prvním oddílu MEGA, sv. 5. — 61.

⁸² Představenstvo Sociálně demokratické strany Německa se roku 1891 usneslo vydat souborné vydání řečí a spisů Ferdinanda Lassalla. Vyšly celkem tři svazky: první roku 1892, druhý a třetí 1893. Eduard Bernstein jako vydavatel podrobil Lassalovy teoretické názory a politickou linii kritickému rozboru v rozsáhlém úvodu a v podstatě Lassalla správně zhodnotil. — 64, 142, 143, 198, 270, 285.

⁸³ Uveřejnění Marxových „Poznámek k programu německé dělnické strany“ (viz poznámku 7) využil Henry Mayers Hyndman k tomu, aby rozpoutal proti Engelsovi pomlouvačnou kampaň. V různých zprávách „Justice“ z února 1891 byl Engels označován za hlavu „marxistické kliky“, která prý kuje různá spiknutí a intriky, jež vedly k rozkolu v mezinárodním dělnickém hnutí. Hyndman podporoval nesprávné stanovisko, které zaujala sociálně demokratická frakce v říšském sněmu a redakce „Vorwärts“ k uveřejnění Marxovy kritiky programu (viz poznámky 53 a 67). — 64.

⁸⁴ Henry Mayers Hyndman uveřejnil v únoru 1891 v „Justice“ oznámení namířené proti Edwardu Avelingovi, aby překazil jeho kandidaturu pro volby

- v Northamptonu (viz tento svazek, str. 42, 46—47 a 49—50). Hyndman se opíral o obvinění, které vznesl proti Avelingovi po jeho americké cestě v roce 1886 národní výkonný výbor Socialistické dělnické strany Severní Ameriky. Aveling byl obviňován, že svými cestovními výdaji podvedl stranu, která jeho cestu financovala. — 64, 66, 85.
- ⁸⁵ Wilhelm Ludwig Rosenberg a jeho stoupenci byli v září 1889 vyloučeni z vedení národního výkonného výboru Socialistické dělnické strany Severní Ameriky (viz poznámku 28). Vedli sektářskou politiku a podceňovali činnost strany v masových proletářských organizacích, především v tradeunionech. — 64.
- ⁸⁶ Viktorie, vdova po císaři Bedřichu III., byla v únoru 1891 na neoficiální návštěvě v Paříži. Tato návštěva, navenek soukromého charakteru, sledovala ve skutečnosti politické cíle. Šlo o to, pokusit se o sblížení mezi Německem a Francií pod podmínkou, že Francie uzná výsledky prusko-francouzské války. Avšak už svým neočekávaným příjezdem do Paříže — návštěva nebyla dohodnuta s francouzskou vládou — a tím, že navštívila místa spojená s vítězstvím německých vojsk, urazila Viktorie národní citění Francouzů a zavadala příčinu k protiněmeckým demonstracím v Paříži. Její návštěva měla za následek vážný diplomatický konflikt mezi Německem a Francií. — 66.
- ⁸⁷ Guesdovci (viz poznámku 62) vytvořili pro přípravu jednotné, pevně semknuté májové demonstrace v roce 1891 v Paříži generální výbor a vyzvali všechny socialistické skupiny i odbory, aby do výboru vyslaly své zástupce. Charles Bonnier a Paul Lafargue informovali Engelse 4. nebo 5. března 1891, že broussovci (viz poznámku 44) se právě vyslovili, že se k tomuto výboru připojí (viz také poznámku 118). — 66, 119.
- ⁸⁸ Srovnej Spisy, sv. 13, str. 67—77. — 67.
- ⁸⁹ Tyto poznámky napsal Engels na dopis Henri Ravého z 3. března 1891. Ravé sděloval v tomto dopise, který napsal na radu Paula Lafargua, že dokončil francouzský překlad knihy Augusta Bebela „Die Frau und der Sozialismus“ [„Žena a socialismus“]. Žádal o souhlas, aby mohl do francouzštiny přeložit Engelsovo dílo „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu“. Engels si proto chtěl dát poslat na ukázkou několik archů korektur s překladem Bebelova spisu, aby se seznámil s Ravého překladatelskými schopnostmi.
Není známo, zda se Engelsův dopis zachoval. — 69.
- ⁹⁰ Tyto řádky napsal Engels na dopisnici, jejíž roh se známkou je utržen. Slova v hranatých závorkách doplnili vydavatelé. — 70.
- ⁹¹ Pasquale Martignetti poslal Engelsovi 26. února 1891 se svým dopisem časopis „Critica Sociale“ z 20. února 1891, v němž byl ohlašován nový italský

překlad „Manifestu Komunistické strany“. Vycházel od září do prosince 1892 v týdeníku „Lotta di classe“. — 70, 71.

⁹² Filippo Turati žádal v dopise z 23. února 1891 Engelse o dovolení, aby mohl vydat v italském překladu některé Marxovy a Engelsovy práce. Psal: „Těch několik málo osob, které v Itálii studují moderní socialismus, si zvláště po smrti Karla Marxe navyklo vyslovovat Vaše jméno s obdivem a čist pozorně Vaše díla. Socialismus u nás ještě nevyšel z dětských střevíčků, nicméně odvažuje se prvních samostatných kroků, a doufáme, že Vaše díla mu v tom budou pomáhat.“ — 71.

⁹³ V letech 1871–1872 byl Engels dopisujícím tajemníkem generální rady Internacionály pro Itálii a roku 1873 dočasným zástupcem generální rady pro Itálii.

Roku 1841 se Engels zdržoval tři měsíce v Severní Itálii. Dojmy z této cesty zachytil v „Lombardských toulkách“, které vycházely v „Athenäum“ od 4. prosince 1841 pod Engelsovým pseudonymem Friedrich Oswald (viz Marx-Engels, *Ergänzungsband, Werke, Schriften bis 1844*, část 2, str. 150–160). — 71.

⁹⁴ Engels má pravděpodobně na mysli článek v „Critica Sociale“ z 20. února 1891: „Il partito socialista tedesco e i pié desideré della stampa conservatrice“ [„Německá socialistická strana a zbožné přání konzervativního tisku“]. — 71.

⁹⁵ Tyto poznámky napsal Engels na dopis Henri Ravého z 8. března 1891. Ravé psal Engelsovi, že obdržel jeho dopis z 6. března 1891 (viz tento svazek, str. 69). K dopisu přiložil dva korekturní archy svého překladu knihy Augusta Bebela „Die Frau und der Sozialismus“. Ravé se informoval, jaké podmínky stanoví Engels pro francouzský překlad své práce „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu“. Ve své odpovědi Engels Ravému navrhl, aby přeložil na zkoušku několik stran z IX. kapitoly této práce (viz poznámku 96):

Není nám známo, zda se Engelsův dopis dochoval. — 73.

⁹⁶ Stránky z IX. kapitoly „Původu rodiny, soukromého vlastnictví a státu“, o nichž je tu zmínka, viz ve Spisech, sv. 21, str. 185–188 a 191–203. — 73, 84.

⁹⁷ Karl Kautsky žádal ve svém dopise z 9. března 1891 Engelse, aby mu vrátil několik sešitů práce Felixe Dahna „Urgeschichte der germanischen und romanischen Völker“ [„Nejstarší dějiny germánských a románských národů“]. — 74.

⁹⁸ Friedrich Adolph Sorge ve svém dopise Engelsovi z 2. března 1891 odsoudil stanovisko sociálně demokratické frakce v říšském sněmu a stanovisko redakce

„Vorwärts“ k uveřejnění Marxových „Poznámek k programu německé dělnické strany“ (viz poznámku 67) a radil Engelsovi: „Jenom se nepouštěj s těmi lidičkami dál do diskusí, máš důležitější věci na práci...“ — 75, 78.

- ⁹⁹ Pravděpodobně jde o článek Hermanna Schlütera „Marx' Kritik des Parteiprogramms“ [„Marxova kritika programu strany“], který vyšel v „New Yorker Volkszeitung“ z 28. února 1891. Článek odsuzoval stanovisko listu „Vorwärts“ k uveřejnění Marxovy kritiky programu (viz poznámku 67) a zdůrazňoval velký význam této práce. — 75.
- ¹⁰⁰ Hermann Schlüter informoval ve svém dopise z 10. března 1891 podrobně Engelse o situaci v Socialistické dělnické straně Severní Ameriky (viz také poznámku 28). — Poukazoval na to, že strana nemá spojení s proletářskými masovými organizacemi a že se „přímo odtrhla od *všech* větších dělnických organizací“. To se též projevuje nepříznivě na rozvoji boje dělníků, především stavebních. — 79.
- ¹⁰¹ Jsou míněny tyto knihy: „Department of the interior, census office. Compendium of the tenth census (June 1, 1880)“ [„Ministerstvo vnitra, úřad pro sčítání lidu. Souhrnná zpráva o desátém sčítání lidu (1. června 1880)“], část I-II, Washington 1883, a „Department of the interior, census office. Compendium of the eleventh census: 1890“ [„Ministerstvo vnitra, úřad pro sčítání lidu. Souhrnná zpráva o jedenáctém sčítání lidu: 1890“], část I-III, Washington 1892–1897. — 79.
- ¹⁰² Richard Fischer psal Engelsovi 20. února 1891: „A nevím, jestli je to proto, že jsem dlouhá léta nebyl v říši, fakt je, že jsem skoro jediný, kdo nesouhlasil s názorem, že prý uveřejnění v této době bylo pro stranu velice nepřijemné. O tom Ti však psal přece August aj., takže se o tom nemusím šířit.“ — 79.
- ¹⁰³ *Liberální unionisté* bylo extrémně imperialistické křídlo liberální strany vedené Josephem Chamberlainem. Odštěpilo se od liberálů roku 1886 za boje o Gladstonův návrh Home Rule (zákona o samosprávě), který předpokládal jistý stupeň správní autonomie pro Irsko. Chamberlainova skupina hlasovala proti předloze a donutila Gladstonovu vládu podat demisi. Liberální unionisté (unionisté proto, že byli stoupenci anglo-irské unie z roku 1801, která připravila Irsko o poslední zbytky jeho autonomie, zejména o vlastní parlament) brzy splynuli s konzervativci. — 80, 418, 431, 449.
- ¹⁰⁴ Míní se tyto články Eduarda Bernsteina: „Arbeiterschutz-Gesetz-Reformen in England“ [„Zákonné reformy na ochranu dělníků v Anglii“], otištěno ve „Vorwärts“ ze 7., 17. a 20. března 1891, a „Briefe aus England“ [„Dopisy z Anglie“], otištěno v „Neue Zeit“, 9. roč. 1890–91, 1. sv., čís. 25. — 80.

¹⁰⁵ *Londýnská odborová rada* (London Trades Council) byla založena v květnu 1860 na konferenci delegátů londýnských tradeunionů. Londýnská rada, pod jejímž vedením se sdružovalo několik desítek tisíc odborářů hlavního města, měla velký vliv na dělnickou třídu celé Anglie. V první polovině šedesátých let vedla mohutné demonstrace anglických dělníků proti záměrům vlády intervenovat ozbrojenou mocí v americké občanské válce (1861—1865) na straně otrokářského Jihu. Pořádala manifestace na znamení sympatií k italskému osvobozeneckému hnutí a k polskému povstání. Později byla v čele hnutí za legalizaci tradeunionů. Když se koncem šedesátých let vytvořil Kongres tradeunionů (Trades Union Congress), přestala být londýnská odborová rada, vedená reformistickými předáky, střediskem anglického odborového hnutí, i když stejně jako dříve měla vlivné postavení. Londýnská odborová rada, která sdružovala převážně staré tradeuniony, se počátkem devadesátých let stavěla odmítavě k tvoření nových tradeunionů a k hnutí za osmihodinový pracovní den. Tlak masového hnutí ji však přiměl, aby se v devadesátých letech účastnila májových demonstrací. — 80, 85, 101, 121, 279, 329, 339, 346, 366, 629.

¹⁰⁶ Část tohoto dopisu byla uveřejněna poprvé v knize: F. Engels, „Politisches Vermächtnis. Aus unveröffentlichten Briefen“ [„Politický odkaz. Z neuveřejněných dopisů“], Berlín 1920. — 81, 186, 260, 319.

¹⁰⁷ Stávka londýnských dokařů, jež probíhala od 12. srpna do 14. září 1889, byla jednou z největších událostí anglického dělnického hnutí z konce 19. století. Zúčastnilo se jí 30 000 dokařů a přes 30 000 dělníků jiných oborů; většinou to byli nekvalifikovaní a neorganizovaní dělníci. Ve stávce bojovali organizovaní a neorganizovaní bok po boku a svou ukázněností a vytrvalostí dosáhli splnění požadavků na zvýšení mezd a zlepšení pracovních podmínek. Tato stávka posílila proletářský internacionálníismus — na stávkový fond bylo odevzdáno asi 50 000 liber št., z toho 30 000 jen v Austrálii. Stávka přispěla i k lepší organizovanosti dělnické třídy; byl založen tradeunion dokařů a další tradeuniony sdružující značný počet nekvalifikovaných dělníků; celkový počet členů tradeunionů se zvýšil na víc než dvojnásobek, tj. přibližně z 860 000 v roce 1889 na dva milióny v roce 1890. — 81, 122, 168.

¹⁰⁸ Laura Lafarguová se nabídla, že zrediguje francouzský překlad Engelsovy práce „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu“ (viz Spisy, sv. 21, str. 55—203), který připravil francouzský socialista Henri Ravé. Korektury, které daly Lauře Lafarguové velkou práci, protože překlad byl místy nedokonalý, Engels přehlédl a uznal za velmi dobré. Francouzský překlad knihy vyšel v roce 1893. — 84, 97, 108, 137, 140, 156, 196.

¹⁰⁹ V červenci 1890 vytvořila skupina anglických socialistů ve spolupráci s Engelsem *Mezinárodní dělnickou ligu za uzákonění osmihodinového pracovního dne* (Legal Eight Hours and International Labour League). Základem ligy byl výbor, který organizoval první májovou demonstraci v roce 1890 (viz Spisy, sv. 22, str. 97–103). Liga si vytkla za cíl bojovat za osvobození dělnické třídy, realizovat usnesení pařížského kongresu II. internacionály z roku 1889. Zorganizovala také májové demonstrace v roce 1891 a 1892, které proběhly rovněž ve znamení boje za uzákonění osmihodinového pracovního dne. Zástupci ligy se podíleli v roce 1893 na založení Nezávislé labouristické strany (viz poznámku 452). — 85, 101, 339, 346, 366, 630.

¹¹⁰ Tuto zprávu potvrdil Paul Lafargue ve svém dopise Engelsovi z 30. března 1891. Ve svých dopisech z 5. a 30. března, 9. a 18. dubna Paul a Laura Lafarguovi zevrubně informovali Engelse o stavu příprav na májové oslavy ve Francii (viz poznámku 87). — 86.

¹¹¹ Druhý Mezinárodní socialistický dělnický kongres se konal ve dnech 16. až 22. srpna 1891 v Bruselu. Tento kongres, kterého se zúčastnilo asi 370 delegátů ze 16 zemí Evropy a USA, byl svým složením v podstatě marxistický. Přítomni byli také zástupci anglických tradeunionů, což Engels hodnotil jako velmi pozitivní jev. Mezi americkými delegáty byli vedle socialistů i zástupci amerických odborových organizací. Vůdci posiblistů (viz poznámku 44), jimž se nepodařilo dostat do rukou svolání kongresu, se nedostavili. Při poradě o výsledku ověřování mandátů bylo většinou hlasů usneseno nepřipustit k pracím kongresu anarchisty, kteří se na kongres dostavili.

Hlavním bodem jednání na kongresu byla otázka vztahu dělnické třídy k militarismu. Kongres převážnou většinou odmítl návrh Ferdinanda Domely Nieuwenhuise, aby se na každou válku odpovědělo generální stávkou. Byla přijata rezoluce zdůvodněná Wilhelmem Liebknechtem a Marie Edouardem Vaillantem, která odhalovala ekonomické příčiny války a vyzývala dělníky, aby protestovali proti jakýmkoli válečným tendencím a vojenským svazkům vládnoucích tříd.

V rezoluci k otázce odborů zdůraznil kongres nutnost vytvářet masové odborové organizace. Doporučoval dělníkům, aby se stávkami a bojkotem bránili proti úderům nepřítele a vybojovali si tak zlepšení svého politického i hospodářského postavení. V dalších rezolucích žádal kongres mezinárodní zákonodárství na ochranu dělníků, odstranění akordní a úkolové práce, vyzval k podpoře požadavku zrovnoprávnění žen v oblasti civilního práva a v politické oblasti a znovu prohlásil 1. květen za mezinárodní den boje a za svátek dělnického hnutí (viz poznámku 60).

Usnesení bruselského kongresu měla pro mezinárodní dělnické hnutí velký význam. Engels ve svém hodnocení kongresu napsal, že „marxisté zvítězili na celé čáře v principu i taktice“ (srovnej tento svazek, str. 177). —

86, 94, 98, 106, 148, 151, 154, 163, 165, 166, 167, 172, 176, 178, 181, 194.

- ¹¹² Engels poslal Stanisławu Mendelsonovi opis dopisu od J. Wierzejského z 28. března 1891. Wierzejski psal Engelsovi z Nizzy z pověření Waleryho Wróblewského, který onemocněl. Informoval jej o špatném hmotném postavení Wróblewského a žádal, aby Engels upozornil Mendelсона na to, že má zaplatit Wróblewskému nějaký dluh. — 87.
- ¹¹⁸ August Bebel si začal dopisovat s Marxem a Engelsem v červenci 1868. Osobně se seznámili v prosinci 1880, když Bebel, Bernstein a Paul Singer přijeli do Londýna, aby se poradili s Marxem a Engelsem o vedení „Sozialdemokratu“, především o politickém a teoretickém postoji tohoto stranického orgánu. — 88.
- ¹¹⁴ Engelsův „Úvod k Marxově práci ‚Občanská válka ve Francii‘“ (viz Spisy, sv. 22, str. 225–236) vyšel pod názvem „O občanské válce ve Francii“ v „Neue Zeit“, 9. roč. 1890–91, 2. sv., čís. 28. Redakce mu předslala poznámku: „Otiskujeme úvod k třetímu vydání adresy generální rady Internacionály o ‚Občanské válce ve Francii‘, které vyjde v nejbližší době v nakladatelství našeho ústředního orgánu. — Engels nám laskavě umožnil, abychom jeho úvod uveřejnili samostatně v ‚Neue Zeit‘.“ — 90.
- ¹¹⁵ Pasquale Martignetti sděloval Engelsovi v dopise z 11. března 1891, že se pomýšlí na to, vydat v populární socialistické edici milánského nakladatele Fantuzziho Engelsovy práce „Vývoj socialismu od utopie k vědě“ a „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu“ v novém nákladu. Martignetti poslal Engelsovi italské vydání „Manifestu Komunistické strany“, které vyšlo v nakladatelství Fantuzziho roku 1891 a k němuž napsal předmluvu anarchista Pietro Gori. — 92.
- ¹¹⁶ Italské vydání „Vývoje socialismu od utopie k vědě“ z roku 1883 neobsahovalo Engelsovu životopisnou skicu. Engels tu zřejmě míní životopis, který vyšel v italském vydání jeho „Původu rodiny, soukromého vlastnictví a státu“ z roku 1885 (viz také tento svazek, str. 93). — 92.
- ¹¹⁷ Tento koncept svého dopisu napsal Engels na dopis Romualda Fantuzziho z 18. března 1891. Fantuzzi v tomto dopise žádal Engelse o dovolení, aby mohl vytisknout nové vydání jeho spisu „Vývoj socialismu od utopie k vědě“ v italském překladu. Mimoto žádal o Engelsovu životopisnou skicu, kterou chtěl otisknout v čele spisu. Publikace vyšla v překladu Pasquala Martignettiho v Miláně roku 1892. — 93.
- ¹¹⁸ Paul Lafargue napsal Engelsovi 30. března 1891, že spolupráce s broussovcí

- v májovém výboru (viz poznámku 87) naráží na odpor allemanovců (viz poznámku 47), že se však zejména díky úsilí Jules Guesda prozatím podařilo získat pro tento výbor zástupce všech socialistických skupin. Výbor dosáhl — v neposlední řadě proto, že se broussovci snažili vytlačit guesdovce z výboru — jen omezené akční schopnosti (viz také tento svazek, str. 119 a 130). — 94, 127, 130.
- ¹¹⁹ Francouzský publicista Hippolyte Buffenoir uveřejnil od října do prosince 1877 v lipském „Vorwärts“ několik příspěvků, jejichž předmětem byly především volby do poslanecké sněmovny konané 14. října 1877. V dopise Johannu Philippu Beckerovi z 11. ledna 1878 se Engels kriticky vyjádřil k otištění těchto příspěvků ve „Vorwärts“. Charakterizoval Buffenoira, který byl nejdříve klerikál a potom se stal přívržencem Gambetty, jako pochybnou osobnost, která nemá na pařížské dělníky žádný vliv (viz Spisy, sv. 34, str. 363). — 94.
- ¹²⁰ 27. března 1891 byl v Sofii spáchán atentát na ministerského předsedu Stefana Stambulova, při němž byl zabit ministr financí Bělčev, který ho provázel. Stambulov se ve své zahraniční politice orientoval na Rakousko a vystupoval proti vměšování Ruska do bulharských záležitostí. V demokratickém tisku se poukazovalo na to, že atentát je výsledkem intrik ruské diplomacie. — 95.
- ¹²¹ Paul Lafargue oznámil Engelsovi v dopise z 30. března 1891, že allemanovci se v různých místech na venkově pokoušeli působit proti guesdovcům. Členové dělnické strany v Rouenu se proti takovému postupu allemanovců ohraždili dopisem. Tento dopis byl otištěn v „Le Parti Ouvrier“ z 10. a 11. března 1891, a ne v „Socialiste“, jak Lafargue omylem napsal Engelsovi. — 95.
- ¹²² Karl Kautsky sděloval Engelsovi 5. dubna 1891, že Conrad Schmidt odmítl nabídku, aby se stal spolupracovníkem redakce „Neue Zeit“. — 97, 108.
- ¹²³ Engels má na mysli článek Karla Kautského „Wie Brentano Marx vernichtet“ [„Jak Brentano vyvrací Marxe“], který uveřejnila „Neue Zeit“, 9. roč. 1890—91, 2. sv., čís. 32. Kautsky se v něm zabýval čtvrtým vydáním prvního dílu „Kapitálu“ a Engelsovou prací „Ve věci Brentano kontra Marx“. — 97.
- ¹²⁴ Tento koncept dopisu je napsán na dopisu Henri Ravého Engelsovi z 1. dubna 1891. — 99.
- ¹²⁵ Paul Singer, předseda Sociálně demokratické strany Německa, psal Engelsovi 2. dubna 1891 a upozorňoval ho, že August Bebel bude slavit 6. dubna 1891 stříbrnou svatbu. Prosil Engelse, aby Bebelovi k tomuto výročí blahopřál (viz tento svazek, str. 88—89).
O Bebelově dopise z 30. března viz poznámku 140. — 101.

- ¹⁸⁶ Sjezd anglických tradeunionů v Liverpoolu se konal od 1. do 6. září 1890. Zúčastnilo se ho asi 460 delegátů, kteří zastupovali víc než 1,4 miliónu odborově organizovaných dělníků. Na sjezdu byl poprvé přítomen značný počet zástupců nových tradeunionů (srovnej poznámku 456), na které měli angličtí socialisté určitý vliv. Přes odpor vůdců starých tradeunionů přijal sjezd rezoluci, která požadovala uzákonění osmihodinového pracovního dne. Sjezd uznal za účelné, aby se tradeuniony podílely na činnosti mezinárodních dělnických organizací. Usnesl se vyslat delegáty na Mezinárodní socialistický dělnický kongres do Bruselu (viz poznámku 111). — 101, 121, 177.
- ¹⁸⁷ Míní se rezoluce Mezinárodního socialistického dělnického kongresu z roku 1889 o májových oslavách (viz poznámku 60). — 102.
- ¹⁸⁸ Od 31. března do 4. dubna 1891 se konal v Paříži hornický kongres za účasti 99 delegátů z 5 zemí, kteří zastupovali asi 900 000 horníků. Kongres se usnesl založit mezinárodní svaz horníků a zvolil komisi pro vypracování stanov tohoto svazu. Na kongresu se živě debatovalo o návrzích belgické delegace, aby byla vyhlášena generální stávka horníků na podporu uzákonění osmihodinového pracovního dne. Kongres sice schválil většinou hlasů požadavek generální stávky, vyslovil se však proti jejímu okamžitému vyhlášení, jak to požadovali Belgičané. — 102.
- ¹⁸⁹ Heinrich Scheu žádal v dopise z 9. dubna 1891 Engelse, aby mu zapůjčil charakteristický podpis Karla Marxe. Faksimile Marxova podpisu chtěl umístit pod Marxův portrét, na němž pracoval. — 105.
- ¹⁹⁰ Leo Frankel se ptal Engelse koncem roku 1890, jaký má názor na situaci ve francouzském dělnickém hnutí. Engels mu na to podrobně odpověděl dopisem z 25. prosince 1890 (viz Spisy, sv. 37, str. 608–610). — 106.
- ¹⁹¹ V dopise z 16. dubna 1891 žádal Leo Frankel Engelse o článek pro májové číslo „Bataille“; tyto noviny vydával francouzský historik Prosper Olivier Lissagaray. — 106.
- ¹⁹² Engels má na mysli *Société des Droits de l'Homme et du Citoyen* (Společnost pro lidská a občanská práva), která sídlila v Paříži v rue Cadet. Společnost založili 25. května 1888 buržoazní radikálové a umírnění republikáni pro boj proti boulanžismu. Připojili se k ní také posibilisté (viz poznámku 44) — 106, 240.
- ¹⁹³ Míní se článek Heinricha Cunowa „Die altpueruanischen Dorf-und Markgenossenschaften“ [„Vesnická a markovní společenství ve starém Peru“], který vyšel v týdeníku „Das Ausland“ z 20. a 27. října a 3. listopadu 1890. Engels

- těžil z této práce, když pracoval na čtvrtém opraveném a doplněném vydání „Původu rodiny, soukromého vlastnictví a státu“. — 109, 137, 327.
- ¹³⁴ Není známo, zda se dochoval dopis, z něhož zde Engels cituje francouzsky úryvek. — 109.
- ¹³⁵ Jsou míněny Marxovy „Instrukce delegátům prozatímní ústřední rady k jednotlivým otázkám“ (viz Spisy, sv. 16, str. 221–231), které napsal Marx pro delegáty ženevského kongresu Mezinárodního dělnického sdružení v r. 1866. Karl Kautsky zamýšlel otisknout tyto „Instrukce“, jakož i program Francouzské dělnické strany, jehož úvod vypracoval Marx (Spisy, sv. 19, str. 265 a sv. 35, str. 267 aj.), v „Neue Zeit“ v období příprav na diskusi o novém programu německé sociálně demokratické strany. Tázal se proto v dopise z 25. dubna 1891 Engelse, může-li tyto práce opatřit poznámkami a komentářem. „Instrukce“ nebyly v „Neue Zeit“ otištěny. — 109.
- ¹³⁶ V Porúří stávkovalo od 27. dubna do 5. května 1891 kolem 20 000 horníků. Požadovali zvýšení mezd a zavedení osmihodinové pracovní doby. Proti stávkujícím bylo posláno vojsko. Ačkoli byla stávka neúspěšná, posílila přece třídní sebevědomí a organizační jednotu horníků. — 109.
- ¹³⁷ Engels se pravděpodobně odvolává na úvodník o stávce horníků v Porúří (viz předchozí poznámku) ve „Vorwärts“ z 26. dubna 1891, nazvaný „Sie haben's erreicht!“ [„Dokázali to!“], a na příspěvek v čísle z 28. dubna „Der Streik der Bergarbeiter“ [„Stávka horníků“]. — 109, 118.
- ¹³⁸ Paul Lafargue, „Der Mythus von Adam und Eva [„Mýtus o Adamovi a Evě“], vyšlo v „Neue Zeit“, 9. roč. 1890–91, 2. sv., čís. 34 a 35. — 110, 131, 139.
- ¹³⁹ *Občanská válka v USA* — válka mezi hospodářsky a sociálně pokročilejšími severními státy a otrokářskými jižními státy, která trvala od dubna 1861 do dubna 1865. — 110.
- ¹⁴⁰ August Bebel psal ve svém dopise Engelsovi z 30. března 1891 mj.: „Výslovně podotýkám, že přímo proti uveřejnění by byl *nikdo* nic nenamítal.“ Dále vysvětloval, proč tak dlouho nepsal; nechtěl totiž psát hned po uveřejnění Marxovy kritiky programu (viz poznámku 7), neboť ho mrzelo, že k uveřejnění došlo takovým způsobem, a potom vězel také až po krk v parlamentní práci. — 112.
- ¹⁴¹ Tak to tvrdila jedna zpráva ve „Vorwärts“ z 26. února 1891, otištěná v rubrice „Politický přehled“. — 113.

- ¹⁴² „Vorwärts“ z 13. února 1891 v úvodníku „Der Marx'sche Programmbrief“ (viz také poznámku 67) napsal, „že příjemci dopisu by i na rady takové vědecké autority jako Karel Marx odpovíděli kategoricky ne!“ — 113.
- ¹⁴³ Míni se příslušník *Německé lidové strany*, která vznikla z demokratického hnutí během let 1863–1866, jež bylo zaměřeno proti pruské velmocenské politice a prusky orientovanému liberalismu. Byla to volně organizovaná strana demokratické maloburžoazie převážně v jižním a středním Německu, která usilovala o vytvoření federativního a demokratického velkoněmeckého národního státu na základě vůle lidu. Zásluhou lidové strany je, že mobilizovala masy proti sjednocení Německa reakčním militaristickým Pruskem, neoprostila se však, zejména po roce 1866, od partikularistických a austrofilských tendencí. Její saská větev založená roku 1866, *Saská lidová strana*, sdružovala většinou dělníky a pod vlivem Wilhelma Liebknechta a Augusta Bebela se vyvíjela v socialistickém duchu. Většina této strany se rozešla s maloburžoazními demokraty a připojila se v srpnu 1869 k Sociálně demokratické dělnické straně (eisenaušským). — 114.
- ¹⁴⁴ Jacob Audorf, „Lied der deutschen Arbeiter“ [„Píseň německých dělníků“] (dělnická Marseillaise). Refrén této písně, která vznikla roku 1864, zní v českém překladu: „Nehledíme na počet nepřátel ani na žádné nebezpečí! Směle kráčíme cestou, kterou nás vedl Lassalle!“ — 114, 270.
- ¹⁴⁵ V březnu 1891 se rozšířila zpráva, že státní tajemník Bötticher dostal od Bismarcka z welfského fondu — utvořeného ze zabaveného majetku bývalé hannoverské královské rodiny, který sloužil Bismarckovi k podplácení tisku — 360 000 marek na zaplacení dluhů svého tchána. Tato odhalení vyvolala ve vládních kruzích skandál. „Vorwärts“ k tomu uveřejnil řadu článků (24., 25. a 29. března 1891), v nichž pranýřoval korupci vládnoucích tříd. — 118, 482.
- ¹⁴⁶ U *Sedanu* byla 1. až 2. září 1870 svedena nejvýznamnější bitva prusko-francouzské války, která rozhodla o vítězství Pruska. 10. května 1871 byla ve *Frankfurtu nad Mohanem* podepsána mírová smlouva, podle níž Německo anektovalo Alsasko a východní část Lotrinska a dostalo válečnou náhradu ve výši 5 miliard zlatých franků. Spor o Alsasko a Lotrinsko byl stále hlavním předmětem rozporů mezi Francií a Německem a pramenilo z něho i stále mezinárodní napětí. — 118, 262.
- ¹⁴⁷ Engels míni projevy sociálně demokratických poslanců v říšském sněmu, především Augusta Bebela, Paula Singera, Wilhelma Liebknechta, které přednesli v únoru a dubnu 1891 v debatě o novele živnostenského řádu, jež byla součástí tzv. „zákonodárství na ochranu dělníků“ prováděného pruskou

- vládou. Novela byla 8. května 1891 přijata proti hlasům sociálně demokratických poslanců. V článku „Die Gewerbeordnungs-Novelle“ [„Novela živnostenského řádu“] uveřejněném v „Neue Zeit“, 9. roč. 1890–91, 2. sv., čís. 37, 38 a 39 kritizoval August Bebel podrobně zákon a rozebíral požadavky, které předložila Sociálně demokratická strana Německa během rozpravy o živnostenském řádu. — 118.
- ¹⁴⁸ Bedřich II., „Aus der Instruction für die Generalmajors von der Cavallerie (14. August 1748)“ [„Z instrukce pro generálmajorů jezdeckta (14. srpna 1748)“], uveřejněno v „Die Werke Friedrichs des Grossen“ [„Spisy Bedřicha Velikého“], šestý svazek, str. 310. — 118.
- ¹⁴⁹ August Bebel informoval Engelse v dopise z 25. dubna 1891 o stavu dělnického hnutí v Německu, především o stávce horníků v Porúří (viz poznámku 136). Bebel pokládal dobu, kdy byla stávka vyhlášena, za velmi nepříznivou vzhledem k hospodářské krizi, nedostatečné organizovanosti horníků a provokačním záměrům podnikatelů. Představenstvo strany varovalo horníky před unáhlenými předčasnými akcemi, neboť právě v předvečer 1. máje brozilo nebezpečí policejních provokací. — 118.
- ¹⁵⁰ Sjezd Francouzské dělnické strany v Lille od 11.–12. října 1890 revidoval stanovy strany, zvolil národní radu pro rok 1891 a potvrdil list „Socialiste“ za oficiální orgán strany. Sjezd se usnesl uspořádat 1. máje 1891 mírovou manifestaci a zvolit na veřejných dělnických shromážděních členy delegace k Národnímu shromáždění. Sjezd francouzských odborů (syndikátů) v Calais, který se konal od 13. do 18. října 1890, se připojil k rezoluci lillského sjezdu o májové manifestaci. — 119, 125, 516.
- ¹⁵¹ Engels se zúčastnil 3. května 1891 londýnské májové demonstrace a mítinku jako korespondent „Neue Zeit“. Vyplývá to z novinářské průkazky, která je otištěna v tomto svazku na str. 123. — 121.
- ¹⁵² Zmíněné oznámení Sociálně demokratické federace vyšlo v „Justice“ 2. května 1891 pod titulkem „Eight hours' demonstration, sunday May 3rd, 1891“ [„Demonstrace za osmihodinový pracovní den v neděli 3. května 1891“]. — 122.
- ¹⁵³ *Strand* — třída, která v západním Londýně vede podél Temže. — 125.
- ¹⁵⁴ „The Daily Chronicle“ ze 4. května 1891 uveřejnil zprávu o průběhu májové demonstrace v Londýně a mítinku ze 3. května 1891. — 125.
- ¹⁵⁵ Engels zde parafrázuje slova „je to velkolepé, ale není to válka“ („c'est

magnifique, mais ce n'est pas la guerre“), připisovaná francouzskému generálu (později maršálu) Pierru Bosquetovi. Tato slova pronesl údajně za krymské války, když charakterizoval bezmezní hrdinství anglické jízdní brigády v bitvě pod Balaklavou. — 125, 232, 569.

¹⁶⁶ Myslí se *Německá svobodomyšlná strana*; vytvořila se v roce 1884 spojením Pokrokové strany (viz poznámku 227) a levého křídla národních liberálů (viz poznámku 355). Tato strana zastupovala zájmy liberální buržoazie a maloburžoazie, vystupovala proti sociální demokracii a v různých otázkách zaujímal opoziční stanovisko vůči Bismarckově vládě. — 126.

¹⁶⁷ V severofrancouzském městě Fourmies střílelo vojsko do účastníků prvomájové demonstrace v roce 1891. Demonstranti protestovali před městskou radnicí proti zatčení některých účastníků demonstrace. Proti demonstrantům byla bez výstrahy zahájena palba; 30 lidí bylo zraněno a 10 zabito, mezi nimi i ženy a děti (viz též poznámku 166).

K pronásledování socialistů po událostech ve Fourmies viz poznámku 199. — 128, 245, 250.

¹⁶⁸ Paul Lafargue napsal Engelsovi 18. května 1891, že poslal dopis redakci „Le Temps“. Dokazoval v něm, že výňatky z jeho a Culinova projevu, které „Le Temps“ převzal 24. května 1891 z provinčního listu „Observateur d'Avesnes“, neodpovídaly skutečnému znění. „Le Temps“ Lafarguův dopis neuvěřil; vyšel 27. května 1891 v „Le Socialiste“. — 128.

¹⁶⁹ Engels má zřejmě na mysli *generální stávku belgických horníků*, která propukla v prvních květnových dnech 1891 v Charleroi, Liège, Mons, Borinage a jiných belgických průmyslových centrech. Hlavní požadavky stávkujících byly: zavedení všeobecného volebního práva, zavedení osmihodinového pracovního dne a zvýšení mezd. Stávky, která trvala několik týdnů, se zúčastnilo přes 100 000 havířů, ale také hutníků. V některých krajích došlo ke srážkám mezi stávkujícími a vládními oddíly. Nehledě na podporu horníků z jiných zemí, skončila stávka porážkou dělníků. Boj o všeobecné volební právo však pokračoval i v dalších letech; v Belgii bylo všeobecné volební právo zavedeno 12. dubna 1893. — 128.

¹⁷⁰ V debatě poslanecké sněmovny o udělení amnestie odsouzeným z 1. máje (viz poznámku 157) pronesl Georges Benjamin Clemenceau mistrnou řeč o „čtvrtém stavu“. — 128.

¹⁷¹ V Dublinu se 17. května 1891 konal *druhý sjezd Národního svazu plynárenských a nekvalifikovaných dělníků Velké Británie a Irska* (viz poznámku 69). Na jeho přípravě a provedení se významnou měrou podíleli Eleanor Marxová-Ave-

- lingová a Edward Aveling. Sjezd se usnesl, že svaz má být zastoupen na připravovaném Mezinárodním socialistickém dělnickém kongresu v Bruselu (viz poznámku 111); jako delegáti byli zvoleni Eleanor Marxová-Avelingová a William Thorne. — 128, 136, 169.
- ¹⁶² Anglický socialista Robert Cunninghame-Graham byl vypovězen z Francie za účast na májové demonstraci francouzských dělníků a na protestním shromáždění proti krveprolití ve Fourmies (viz poznámku 157).
„*Père Duchesne*“ byla vymyšlená postava, velmi rozšířená ve francouzské revoluční publicistice z konce 18. a počátku 19. století. Pod názvem „*Père Duchesne*“ vycházely v různé době politickosatirické časopisy, které napadaly protivníka jadrně lidovým, často hrubým tónem. — 129.
- ¹⁶³ Atentát na ruského následníka trůnu, pozdějšího cara Mikuláše II., byl spáchán 11. května 1891 za jeho návštěvy v Japonsku. — 129.
- ¹⁶⁴ Zpráva Louisy Kautské o prvomájové demonstraci v Londýně byla otištěna v „*Arbeiter-Zeitung*“, čís. 20 z 15. května 1891. — 129.
- ¹⁶⁵ K svému dopisu Engelsovi z 18. května 1891 připojil Paul Lafargue dopis, který mu napsal Henri Ravé. — 129.
- ¹⁶⁶ Paul Lafargue ve svém dopise z 21. května 1891 obšírně informoval Engelse o střelbě do účastníků májové demonstrace ve Fourmies (viz poznámku 157); psal mu mimo jiné: „...na náměstí byly oddíly 145. a 84. pluku; 84. pluk nejenže nestřílel, ale důstojníci, kteří odmítli předat vojákům rozkaz, žádali, aby byly jejich lidem prohlédnuty sumky na důkaz, že všechny náboje zůstaly nedotčeny... Vojáci 145. pluku říkají, že stříleli do vzduchu; a skutečně je vysoko na protějších domech vidět spousta kulek; většina zranění byla způsobena pistolemi důstojníků.“ — 130.
- ¹⁶⁷ Tyto řádky napsal Engels na svou vizitku. — 133.
- ¹⁶⁸ Franz Mehring, „*Kapital und Presse. Ein Nachspiel zum Falle Lindau*“ [„*Kapital a tisk. Závěrečné slovo k případu Lindau*“], Berlín 1891. — 133.
- ¹⁶⁹ Sjezd německé sociální demokracie v *St. Gallenu* se konal od 2. do 6. října 1887. 79 delegátů se radilo o politice a taktice strany od kodaňského sjezdu v roce 1883 a o příštích úkolech. Sjezd se zabýval mj. činností sociálně demokratických poslanců v říšském sněmu a v zemských sněmech. V usneseních bylo zdůrazněno, že v parlamentní činnosti je třeba věnovat zvláštní pozornost kritice vlády a agitaci o zásadách sociální demokracie. Ostré kritice byly podrobeny oportunistické síly frakce říšského sněmu. Dřívějším poslancům

Bruno Geiserovi a Louisi Viereckovi odňal sjezd právo zastávat ve straně odpovídající funkce. Sjezd shrnul zkušenosti z dosavadního politickoideologického vývoje strany a usnesl se, aby byl vypracován nový program. Sjezd svědčil o tom, že se marxismus v německém dělnickém hnutí uplatňuje stále rozhodněji a oportunistické síly jsou zatlačovány do pozadí. — 134, 191.

- ¹⁷⁰ Engels má na mysli americké vydání prvního dílu Marxova „Kapitálu“, které vyšlo bez jeho vědomí roku 1890 v New Yorku. Hermann Schlüter o tom psal Engelsovi 11. května 1891: „Náklad činil 5000 a je už rozebrán. S tajemstvím tak rychlého rozprodeje knihy se to má tak. Vydavatel dal vytisknout oběžník, který rozeslal všem *bankovním* zaměstnancům ve Spojených státech. V tomto oběžníku psal, že vyšla Marxova kniha, z níž se může každý naučit, „how to accumulate capital“, a finančníci, kteří by také rádi pronikli do tajů, jak nahromadit kapitál, aby poslali co nejrychleji své objednávky vychytralému yankeeskému vydavateli.“ — 135.
- ¹⁷¹ Adolf Fleischmann, „Rechtszustände in Ost-Afrika“ [„Právní poměry ve východní Africe“], v „Das Ausland“ z 20. a 26. října 1890. — 137.
- ¹⁷² Engelsova předmluva k čtvrtému vydání „Původu rodiny, soukromého vlastnictví a státu“ vyšla ještě před vydáním knihy v „Neue Zeit“, 9. roč. 1890–91, 2. sv., čís. 41 pod tímto názvem: „Zur Urgeschichte der Familie (Bachofen, McLennan, Morgan)“ [„K nejstarším dějinám rodiny (Bachofen, McLennan, Morgan)“] — 137, 140, 143, 157, 177.
- ¹⁷³ Karl Kautsky vedl v roce 1891 v „Neue Zeit“ polemiku s lékařem Ferdinandem Simonem o boji proti alkoholismu mezi dělníky. — 138.
- ¹⁷⁴ Míni se vypracování nového programu německé sociální demokracie, kterým sjezdová rezoluce v Halle (říjen 1890) pověřila představenstvo strany (viz také poznámku 191). — 138.
- ¹⁷⁵ *Stávka řidičů a průvodčích na omnibusech a pouliční dráze v Londýně* probíhala od 7. do 13. června 1891. Stávkující požadovali především zkrácení pracovní doby na 12 hodin a zvýšení mezd. Stávka skončila vítězstvím zaměstnanců — dosáhli snížení pracovní doby na 12 hodin. — 139.
- ¹⁷⁶ Auguste Bebel, „La femme dans le passé, le présent et l'avenir“ [„Žena v minulosti, přítomnosti a budoucnosti“]. Do francouzštiny přeložil Henri Ravé. Paříž 1891. — 140.
- ¹⁷⁷ Marais (Močál) — aristokratická čtvrť v Paříži. — 141.

- ¹⁷⁸ *Armáda spásy* — reakční nábožensko-filantropická organizace založená roku 1865 kazatelem W. Butsem v Anglii. Později rozšířila svou činnost i na jiné země (název přijala roku 1880 po své reorganizaci podle vojenského vzoru). Armáda spásy se těšila značné podpoře buržoazie. Rozvíjela širokou náboženskou propagandu a založila celou síť dobročinných institucí, aby odvedla pracující masy od boje proti vykořisťovatelům. Její kazatelé se uchýlovali k sociální demagogii a halasně odsuzovali egoismus boháčů. — 142.
- ¹⁷⁹ V blízkosti Maitland Parku, v Maitland Park Road čis. 41, žil Karel Marx s rodinou od března 1875 až do konce svého života. — 142.
- ¹⁸⁰ Záměr vydat dopisy Ferdinanda Lassalla adresované Marxovi a Engelsovi se už Engelsovi nepodařilo uskutečnit. Vydal je v roce 1902 Franz Mehring pod názvem „Briefe von Ferdinand Lassalle an Karl Marx und Friedrich Engels 1849 bis 1862“ [„Dopisy Ferdinanda Lassalla Karlu Marxovi a Bedřichu Engelsovi z let 1849 až 1862“] v knize „Aus dem literarischen Nachlass von Karl Marx, Friedrich Engels und Ferdinand Lassalle“ [„Z literárního odkazu Karla Marxe, Bedřicha Engelse a Ferdinanda Lassalla“], sv. 4, Stuttgart 1902. — 142, 150.
- ¹⁸¹ Pasquale Martignetti poslal 30. května 1891 Engelsovi dopis, který dostal od Antonia Labrioly. Labriola v tomto dopise psal, že je ochoten přehlédnout Martignettiho italský překlad Marxovy „Námezdní práce a kapitálu“ (viz Spisy, sv. 6, str. 400–430), a žádal, aby mu byl zaslán rukopis. — 145.
- ¹⁸² Tento dopis, z něhož se dochoval jen koncept, byl poprvé otištěn s nepatrnými změnami v „Arbeiter-Zeitung“ z 3. července 1891 jako pozdravný dopis druhému sjezdu Sociálně demokratické dělnické strany Rakouska (viz Spisy, sv. 22, str. 264–265 a Marx-Engels-Lenin, K dějinám Československa a československého dělnického hnutí, sv. 2, str. 539–540). — 146.
- ¹⁸³ *Druhý sjezd Sociálně demokratické dělnické strany Rakouska* zasedal ve Vídni od 28. do 30. června 1891. Zúčastnilo se ho 193 delegátů. Sjezd projednal tyto otázky: činnost strany, hnutí za všeobecné, rovné a přímé volební právo, oslavy 1. máje, účast strany na Mezinárodním socialistickém dělnickém kongresu roku 1891 v Bruselu, stav a cíle odborových organizací, tzv. sociální reformu v Rakousku aj.
- Ústřední orgán strany „Arbeiter-Zeitung“ konstatoval v úvodníku z 3. července 1891 „Unser Parteitag zu Wien“ [„Sjezd naší strany ve Vídni“], že rakouská sociální demokracie může být spokojena se svým sjezdem, na kterém se jasně projevil mezinárodní charakter strany a jasnost a jednotu v otázkách taktiky. Diskuse na sjezdu probíhala v duchu programu, který byl přijat na prvním sjezdu strany v Hainfeldu roku 1888. — 146.

- ¹⁸⁴ V *Hainfeldu* (Dolní Rakousy) se konal od 30. prosince 1888 do 1. ledna 1889 sjednocovací sjezd, kterého se zúčastnilo 73 socialistických delegátů z téměř všech rakouských zemí. Na sjezdu, který měl velký význam pro rozvoj socialistického hnutí v Rakousku, byla založena Sociálně demokratická dělnická strana Rakouska sloučením „radikálů“ a „umírněných“. Jako program bylo přijato „Zásadní prohlášení“ opírající se v podstatě o teze „Manifestu Komunistické strany“. — 146.
- ¹⁸⁵ Výjimečné zákony proti socialistům byly přijaty v Rakousku v roce 1884 jako tzv. „zákony proti anarchistům“. Na podkladě těchto zákonů policie pronásledovala a zakazovala socialistické a odborové dělnické organizace a jejich tiskové orgány a vypovídala jejich vůdce. V červnu 1891 byla však Taaffova vláda nucena pod nápořem narůstajícího stávkového hnutí a masových akcí rakouských dělníků k oslavám 1. máje 1890 a 1891 tyto zákony zrušit. O výjimečném zákonu proti socialistům v Německu viz poznámku 55. — 146.
- ¹⁸⁶ Na konceptu dopisu je poznamenáno Engelsovou rukou: Adlerovi. K II. rakouskému sjezdu. — 146.
- ¹⁸⁷ Ve dnech 26. června—24. srpna 1891 pobýval Engels (s přestávkami) v Rydu (na ostrově Wight), aby se tam zotavil. Bydlel u Mary Ellen Rosherové, neteře své zemřelé ženy. Carl Schorlemmer a George Julian Harney ho tam navštívili. — 147, 150, 153, 167, 170, 176, 268, 294.
- ¹⁸⁸ Paul Lafargue sdělil Engelsovi ve svém dopise z 25. června 1891, že je proti němu zavedeno soudní řízení (viz poznámku 199). Vyjádřil naději, že tento proces vyvolá nové vzrušení ve veřejném mínění a prospěje jeho volbě do poslanecké sněmovny. — 147.
- ¹⁸⁹ „The Star“ z 23. června 1891 uveřejnila v rubrice „The International Labor Congress“ dopis anglického socialisty Arthura Fielda. Field v něm prohlásil, že tajemník Francouzské dělnické strany pro mezinárodní styky, Paul Lafargue, ho zmocnil, aby anglickým dělnickým organizacím vysvětlil všechny podrobnosti o přípravě bruselského kongresu (viz poznámku 111). Nato vyšla 25. června 1891 v týchž novinách odpověď Herberta Burrowse. Odpověděl Fieldovi, že tajemník Francouzské dělnické strany nemá právo zabývat se otázkami kongresu svolávaného posibilitou. — 147.
- ¹⁹⁰ Engels v té době přepracovával pro čtvrté vydání druhou kapitolu svého spisu „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu“ (viz poznámku 78). — 150.
- ¹⁹¹ 18. června 1891 zaslal Richard Fischer Engelsovi z pověření představenstva

sociálně demokratické strany k posouzení tyto materiály: první návrh programu, který napsal Wilhelm Liebknecht, protinávrh Augusta Bebela, druhý Liebknechtův návrh zpracovaný na základě Bebelova protinávrhu, a konečně vlastní návrh představenstva strany, který byl také zaslán jiným představitelům socialistického a dělnického hnutí a sociálně demokratickým poslancům. Engels tento návrh podrobně a kriticky rozebral (viz Spisy, sv. 22, str. 267–282). Ve své kritice se soustředil na problém boje o demokratickou republiku a dobytí politické moci dělnickou třídou, útočil proti oportunistům a vysvětloval nejasné otázky týkající se státu. V široké diskusi, která se ve straně rozvinula, byly podávány návrhy na změny i nového znění, jako např. návrh redakce „Neue Zeit“ (viz poznámka 231). Engels jej pokládal za dalejší než oficiální návrh. O Engelsově a Bebelově stanovisku k tomuto programu viz tento svazek, str. 183–184, 190 a poznámky 234 a 262. — 150, 154, 190, 269.

¹⁹² V originále: frischfrommfröhlichfreie. Toto úsloví, pocházející už ze 16. stol., se stalo heslem německých turnerů. — 150.

¹⁹³ Georg von Vollmar mluvil 1. června 1891 v Mnichově na veřejném stranickém shromáždění o úkolech a taktice sociální demokracie za tzv. nového kursu Capriviho vlády. V této pověstné řeči v mnichovském sále „Eldorado“ shrnul Vollmar názory oportunistů a pokoušel se vnutit straně taktiku spolupráce s vládnoucími třídami ve vnitřní i zahraniční politice, zejména v případě války s Ruskem. Požadoval taktiku, která by přeměnila společnost pomocí pomalých reforem. Vollmarovy požadavky směřovaly konečkonců k tomu, aby se sociální demokracie vzdala svých hlavních revolučních zásad, aby se dělnická třída smířila s prusko-německým militaristickým státem a kapitalistickým uspořádáním společnosti. Vollmarova řeč byla přijata se souhlasem v buržoazním tisku, ale ve straně vyvolala ostrou kritiku a na erfurtském sjezdu (viz poznámka 234) byla rozhodně odsouzena. — 151, 161, 190.

¹⁹⁴ 1. července 1891 uveřejnil „Vorwärts“ oficiální prohlášení představenstva strany z 30. června 1891, že Georg von Vollmar nemá právo mluvit jménem strany. — 151.

¹⁹⁵ „Justice“ uveřejnila 27. června 1891 článek Ernesta Belforta Baxe „The German party — its misfortunes and its faults“ [„Německá strana — její neúspěchy a její chyby“]. Bax v něm na základě projevu Georga von Vollmara (viz poznámka 193) vytýkal německé sociální demokracii šovinismus. — 151.

¹⁹⁶ Do prvního příspěvku řady článků Clary Zetkinové „Die Frage des Arbeitsschutzes für Frauen“ [„O ochraně práce žen“], který vyšel v listu „Arbeite-

rin“ z 6. června 1891, se vloudily tiskové chyby. Tak bylo vytištěno místo „Wäscherinnen“ („pradleny“) – „Wöchnerinnen“ („šestinedělky“), které žádaly zkrácení pracovní doby. Karl Kautsky poslal toto číslo „Arbeiterin“ Engelsovi. Při překladu do angličtiny vzniká další dvojsmysl se slovem labour, jež znamená kromě práce i porodní bolesti. — 152.

¹⁹⁷ Conrad Schmidt líčil Engelsovi ve svém dopise z 18. června 1891, jaké potíže mu dělal profesor politické ekonomie na curyšské universitě Julius Wolf, když se chtěl habilitovat jako universitní docent. Důvodem pro Wolfovo odmítavé stanovisko byla skutečnost, že Schmidt byl předtím redaktorem sociálně demokratické „Berliner Volks-Tribüne“. — 153.

¹⁹⁸ Srov. Georg Wilhelm Friedrich Hegel, „Wissenschaft der Logik“ [„Logika jako věda“], díl 1, díl 2, ve „Werke“ [„Spisy“], 4. svazek, Berlín 1834, str. 15, 75 a 146. — 154.

¹⁹⁹ Po zásazích vojska při májové demonstraci ve Fourmies (viz poznámku 157) začala francouzská vláda, která nechtěla za to nést odpovědnost, pronásledovat socialisty. Obviňovala je z pobuřování a z vyzývání k vraždám. Paul Lafargue byl povolán před soud na základě obvinění, že ve své řeči, kterou pronesl 11. dubna 1891 ve Vigny, údajně vyzýval dělníky, aby pozvedli zbraně proti svým továrníkům. Byl zatčen také Culine, tajemník socialistické organizace ve Fourmies. Porotní soud v Douai (departement Nord), který se konal 4. července 1891, odsoudil Lafargua na jeden rok do vězení a k peněžní pokutě 100 franků. Culine dostal 6 let káznice.

Jako odpověď na tento hanebný rozsudek podnikl Paul Lafargue s Jules Guesdem v červenci 1891 agitační cestu po severní Francii; v řadě měst (Vigny, Fourmies, Lille, Roubaix aj.) mluvili na téma „Moderní socialismus. Odpověď na obvinění“. Jejich projevy měly značný ohlas. Na shromážděních byly přijaty rezoluce, které odsuzovaly rozsudek a žádaly jeho zrušení (srovnej také poznámku 213). — 156, 161, 206.

²⁰⁰ *Stávka řidičů a průvodčích na omnibusech a pouliční dráze v Paříži*, jíž se zúčastnilo asi 7000 dělníků, trvala od 25. do 27. května 1891. Stávkující požadovali mj. zkrácení pracovního dne na 12 hodin, zvýšení mzdy, uznání syndikátní komory a opětné přijetí všech dělníků, kteří byli propuštěni za účast na májové demonstraci. Po dvou dnech byly nejdůležitější požadavky dělníků přijaty a stávka skončila naprostým úspěchem. Ministr vnitra Constans, který si po událostech ve Fourmies (viz poznámky 157 a 199) hleděl opět upevnit své postavení, dal Všeobecné omnibusové společnosti pokyn, aby požadavky stávkujících splnila. — 156.

²⁰¹ 20. června 1891 se obrátil Gustav Vogt na Engelse se žádostí, aby směl vydat

- Marxův „Kapitál“ v „lidovém vydání... co nejúplnějším“. Psal, že se o tom dohodl s Augustem Bebelem a Wilhelmem Liebknechtem. — 158.
- ²⁰³ Vydavatelům není známo, zda se Engelsův dopis Richardu Fischerovi dochoval. Jak vyplývá z Fischerova dopisu z 25. června 1891, psal Engels tento dopis 24. června 1891. — 158.
- ²⁰⁸ Jde o dopis francouzského žurnalisty Alberta Duc-Quercyho, který Paul Lafargue přiložil k svému dopisu Engelsovi z 10. července 1891. — 160.
- ²⁰⁴ Engels poslal Lauře Lafarguové „Star“ z 27. června 1891, ve které byl otištěn druhý dopis Arthura Fielda bruselskému kongresu, a dále „Star“ z 2. července 1891 s odpovědí Herberta Burrowse (viz také poznámku 189). — 161.
- ²⁰⁵ Mínil se oběžník Belgické dělnické strany ze 17. června 1891, který obsahoval pozvání na Mezinárodní socialistický dělnický kongres v Bruselu svolaný na 18. srpen 1891; oběžník byl podepsán Jeanem Voldersem. Byl otištěn ve „Vorwärts“ z 26. června 1891, v „Socialiste“ z 1. července 1891 a v řadě jiných dělnických novin. Tímto oběžníkem se belgičtí socialisté, kteří nejprve podporovali posibilisty (viz poznámku 44), plně podřídili rezolucím mezinárodní rady v Halle.
- Během sjezdu německé sociální demokracie v *Halle* se 16. a 17. října 1890 konala porada zahraničních hostů s Augustem Bebelem, Wilhelmem Liebknechtem a dalšími členy vedení německé strany. V souhlase s Engelsovými doporučeními přijala konference usnesení o svolání sjednoceného socialistického kongresu v roce 1891 do Bruselu. Švýcarský výkonný výbor dosazený marxistickým zakládajícím kongresem II. internacionály z roku 1889 se měl s generální radou Belgické dělnické strany dohodnout o tom, že svolají společně Mezinárodní socialistický dělnický kongres na 16. srpen 1891 do Bruselu. Na kongres měly být pozvány všechny dělnické organizace světa. Také posibilisté měli mít možnost zúčastnit se kongresu, pokud byli ochotni uznat jeho plnou suverenitu. — 161, 163.
- ²⁰⁶ Culine, který byl s Paulem Lafarguem odsouzen při procesu v Douai (viz poznámku 199), si podal k ministru vnitra Constansovi žádost o milost, a tím sobě i Lafarguovi ztížil boj o zrušení neodůvodněného rozsudku. — 163.
- ²⁰⁷ Zřejmě narážka na francouzské slovo *cul* (zadek) obsažené ve jménu Culine. — 163.
- ²⁰⁸ Friedrich Adolph Sorge sděloval 14. července 1891 Engelsovi, že se Mezinárodního socialistického dělnického kongresu v Bruselu zúčastní jako zástupce Socialistické dělnické strany Severní Ameriky pravděpodobně Lucien Sanial

a za Americkou federaci práce Samuel Gompers. Sorge měl obavy, že Gompers a Sanial, mezi nimiž byly vážné neshody (viz poznámku 31), si budou na kongresu vyřizovat své spory. — 167.

²⁰⁹ *Burzy práce* (bourses du travail) byla ve Francii místní zařízení zakládána od druhé poloviny osmdesátých let převážně u správ velkých měst; tvořili je zástupci různých odborových organizací. Burzy práce zprostředkovávaly práci nezaměstnaným, zakládaly nové odborové organizace, pečovaly o zaškolení dělníků a organizovaly také stávky. Zpočátku je státní orgány podporovaly, často dokonce finančně, protože je chtěly využít k tomu, aby odváděly dělníky od třídního boje. Avšak činnost burz práce začala brzy vládu znepokojovat a státní úřady jejich další činnost potíraly. V roce 1892 na sjezdu v St-Etienne byla založena Federace burz práce, ale posibilisté v ní zaujali vedoucí postavení. — 167, 375, 554.

²¹⁰ Engels má pravděpodobně na mysli zprávu „Enfin!“ [„Konečně!“] v „Le Socialiste“ z 29. července 1891. V této zprávě stálo, že pařížská burza práce „se z opory posibilistů, jakou je dosud, stane tím, k čemu je povolána — všeobecnou institucí pro všechny dělníky bez rozdílu názorů a organizací“. — 167.

²¹¹ 27. července 1891 se konaly v 1. gumbinském volebním obvodu (Tylži, dnešní Sovětsk) a v 1. královeckém volebním obvodu (Memel-Heydekrug) dodatečné volby do říšského sněmu. V Tylži vzrostl počet sociálně demokratických hlasů ve srovnání s volbami do říšského sněmu 20. února 1890 ze 119 na 925; v Memelu (Klajpedė) dostal sociálně demokratický kandidát Lorenz 1571 hlasů. — 169, 171.

²¹² Zpráva vyšla jako brožura pod názvem „Report from Great Britain and Ireland to the delegates of the Brussels International Congress, 1891“ [„Zpráva delegátům bruselského mezinárodního kongresu, podávaná za Velkou Británii a Irsko, 1891“], Londýn 1891. Sepsala ji Eleanor Marxová-Avelingová jménem Svazu plynárenských a nekvalifikovaných dělníků, Mezinárodní dělnické ligy za uzákonění osmihodinového pracovního dne, Bloomsburské socialistické společnosti a Batterseaské ligy práce. Zpráva podávala podrobný přehled o vývoji dělnického hnutí ve Velké Británii a Irsku od Mezinárodního socialistického dělnického kongresu v Paříži roku 1889 a hodnotila činnost různých socialistických a dělnických organizací. Zvláště zdůrazňovala význam nových tradeunionů (viz poznámku 456), jejichž cílem bylo organizovat také velké množství nekvalifikovaných dělníků. Zpráva svědčila o tom, že Eleanor Marxová-Avelingová požívala v anglickém a mezinárodním dělnickém hnutí velké vážnosti. — 169.

²¹³ Paul Lafargue byl v červenci 1891 odsouzen k jednomu roku vězení a k pe-

- něžitému trestu 100 franků pro svou řeč ve Vigny (viz též poznámku 199). Od konce července do 10. listopadu 1891 byl v pařížském vězení Ste-Pélagie. Na základě svého zvolení do poslanecké sněmovny (viz poznámku 263) musel být předčasně propuštěn. — 170, 178, 200, 232.
- ²¹⁴ V červenci 1891 se v Kronštadtu konalo slavnostní přijetí francouzské flotily, které se stalo otevřenou demonstrací sblížení mezi carským Ruskem a Francií. V téže době se vedla diplomatická jednání, která v srpnu 1892 skončila podepsáním francouzsko-ruské dohody. Francie a Rusko se v ní zavázaly, že se budou vzájemně konzultovat v otázkách mezinárodní politiky a v případě útoku na jednoho z obou partnerů podniknou společné vojenské akce. Tato dohoda byla důležitou etapou v přípravě francouzsko-ruského spojení z roku 1893, které se vytvořilo proti Trojspolku (viz poznámku 237). — 171, 190, 213, 413, 445.
- ²¹⁵ August Bebel a Victor Adler byli ve dnech 25.—27. srpna 1891 u Engelse v Londýně na návštěvě. Projednávali výsledky Mezinárodního socialistického dělnického kongresu v Bruselu (viz poznámku 111). — 172, 176, 180, 239.
- ²¹⁶ Engels vrátil N. F. Danielsonovi Marxovy dopisy, které mu Danielson poslal, aby si Engels mohl pořídit jejich opis (viz Spisy, sv. 37, str. 481). — 174.
- ²¹⁷ N. F. Danielson zaslal Engelsovi v dopise z 1. května 1891 statistické údaje k vývoji kapitalismu v Rusku. — 174, 229.
- ²¹⁸ Od 8. až asi do 23. září 1891 cestoval Engels s Mary Ellen Rosherovou a Louisou Kautskou po Skotsku a Irsku. — 174, 181, 194, 228, 294, 479.
- ²¹⁹ Ve své korespondenci s N. F. Danielsonem používal Engels z konspirativních důvodů jméno Percy White Roshera. — 175, 230, 345, 413, 520.
- ²²⁰ Z dopisu Laury Lafarguové z 3. září 1891 se Engels dověděl, že interview s Wilhelmem Liebknechtem otištěné ve „Weekly Dispatch“ z 30. srpna 1891, byl podvrh pařížské dopisovatelky tohoto listu, Emily Crawfordové. Ve „Vorwärts“ ze 4. září 1891 Liebknecht prohlásil, že se za svého pobytu v Paříži nesetkal s žádným korespondentem anglického listu a že tedy nemohl poskytnout ani žádný interview. — 176.
- ²²¹ „Berliner Volks-Tribüne“ přinesla 22. a 29. srpna 1891 v příloze původní zprávu o Mezinárodním socialistickém dělnickém kongresu v Bruselu (viz poznámku 111). — 177.
- ²²² Engels míní haagský kongres Mezinárodního dělnického sdružení, který se

- konal od 2. do 7. září 1872. Kongres se usnesl, aby do stanov Mezinárodního dělnického sdružení byl pojat obsah rezoluce londýnské konference 1871 „O politické činnosti dělnické třídy“ a usnesení o rozšíření pravomoci generální rady. Na tomto kongresu byl ukončen dlouholetý boj, který vedl Marx a Engels se svými stoupenci proti všem druhům maloburžoazního sektarství v dělnickém hnutí uvnitř Internacionály. Byla odsouzena rozkladná činnost anarchistů a jejich vůdci byli z Internacionály vyloučeni. Usnesení haagského kongresu se stala základem pro vznik samostatných národních politických stran dělnické třídy. — 177, 178, 182.
- ²²³ Tento dopis byl s nepatrným zkrácením a redakčními úpravami uveřejněn pod titulkem „Le congrès de Bruxelles“ [„Bruselský kongres“] v „Le Socialiste“ z 12. září 1891. V německém překladu vyšel ve „Vorwärts“ 16. září 1891 v rubrice „Politický přehled“ (viz Spisy, sv. 22, str. 283–285). — 178.
- ²²⁴ *Città dolente, fra la perduta gente* (v sídle bolu, v říši zatracenců) — Engelsem zkrácené Dantovy verše z „Božské komedie“, Peklo, 3. zpěv. — 178.
- ²²⁵ Mezinárodní kongres posiblistů se sešel 14. července 1889 v Paříži jako truckongres proti Mezinárodnímu socialistickému dělnickému kongresu (viz poznámku 60). Na posibilistickém kongresu bylo přítomno asi 550 delegátů ze 14 zemí, valnou většinou to byli francouzští delegáti. Jednání tohoto kongresu neměla pro vývoj mezinárodního dělnického hnutí žádný význam. Posiblistům se nepodařilo strhnout na sebe vedení mezinárodního dělnického hnutí. — 178.
- ²²⁶ Z pověření holandských socialistů navrhl Ferdinand Domela Nieuwenhuis 21. srpna 1891 kongresu rezoluci, která by stanovila, že „na případné vyhlášení války odpovědí socialisté všech zemí výzvou lidu k všeobecnému zastavení práce“. Kongres však charakterizoval tuto rezoluci jako „ubohou frázi“ a odmítl ji. — 178.
- ²²⁷ Buržoazní a levicově liberální *Pokroková strana* byla založena v červnu 1861. Ve svém programu požadovala sjednocení Německa pod vedením Pruska, svolání celoněmeckého parlamentu a vytvoření silného liberálního ministerstva (vlády), odpovědného poslanecké sněmovně. Její pravé křídlo se po pruském vítězství nad Rakouskem roku 1866 odtrhlo a utvořilo Národní liberální stranu, která podporovala ve všech podstatných otázkách Bismarcka. Politici, kteří setrvali v Pokrokové straně, zastupovali převážně zájmy obchodní buržoazie, menších drobných podnikatelů a městské maloburžoazie, přičemž ve všech rozhodujících otázkách maloburžoazní křídlo podlehlo. Když došlo ke sjednocení Německa a dalšímu rozmachu kapitalismu po roce 1871, zaujala Pokroková strana nepřátelské stanovisko vůči sílícímu socialistickému

hnutí a ve své opozici proti Bismarckovu režimu stále více ochabovala. Roku 1871 uvítala anexi Alsaska-Lotrinska a přijala poloabsolutistickou ústavu říše. Počátkem osmdesátých let dosáhla ještě úspěchu v parlamentu svým opozičním stanoviskem k Bismarckovým ochrannářským celním zákonům, ale nebyla s to jej uhájít pro své protisocialistické zaměření. Roku 1884 splynula s levým křídlem Národní liberální strany v Německou svobodomyšlnou stranu (viz poznámku 156). — 181, 246.

- ²²⁸ Je míněn Komunistický dělnický vzdělávací spolek v Londýně. Byl založen roku 1840 Karlem Schapperem, Josephem Mollem, Heinrichem Bauerem a dalšími představiteli Svazu spravedlivých jako Německý dělnický vzdělávací spolek v Londýně. Když vznikl Svaz komunistů, zaujímaly obce Svazu ve spolku vedoucí postavení. V letech 1847 a 1849—1850 se zúčastnili jeho činnosti Marx a Engels. V září 1850 z něho vystoupili spolu s několika spolupracovníky, poněvadž v boji mezi většinou ústředního výboru Svazu komunistů vedenou Marxem a Engelsem a sektářskou menšinou, klonící se k dobrodružné taktice (Willich, Schapper), spolek stranil menšině.

Od konce padesátých let Marx a Engels ve spolku znovu aktivně pracovali.

Komunistický dělnický vzdělávací spolek vstoupil v lednu 1865 jako jeden z prvních do Mezinárodního dělnického sdružení. Několik jeho členů, mezi nimi Friedrich Lessner, Johann Georg Eccarius, Georg Lochner a Karl Pfänder, byli členy generální rady, v níž podporovali Marxe. Po vyhlášení protisocialistického zákona získali ve spolku silný vliv anarchisté. V roce 1918 anglická vláda spolek zakázala. — 181, 218, 246, 263, 267, 288, 291, 300, 340, 475, 509, 577.

- ²²⁹ „Vorwärts“ uveřejnil 10. září 1891 delší prohlášení Edwarda Avelinga, které vyvracelo všechna pomlouvačná tvrzení Ferdinanda Gillese. 11. září uveřejnil „Vorwärts“ Avelingovo sdělení, jak tělesně potrestal Gillese. — 182.

- ²⁸⁰ *Výroční sjezd britských tradeunionů v Newcastleu* se konal od 7. do 12. září 1891. Zúčastnilo se ho 552 delegátů, kteří zastupovali asi 1 300 000 (podle jiných pramenů na 2 milióny) odborově organizovaných dělníků. Větší část delegátů sjezdu byli zástupci nových tradeunionů (srovnej poznámku 456).

Přestože se vůdcové starých tradeunionů pokoušeli dosáhnout zrušení rezoluce předchozího sjezdu o osmihodinovém pracovním dni, sjezd v Newcastleu schválil rezoluci liverpoolského sjezdu (viz poznámku 126) většinou 232 hlasů proti 163. Sjezd se vyslovil pro účast tradeunionů v nastávajících parlamentních volbách. — 182, 194, 471, 488.

- ²⁸¹ Engelsovy připomínky se týkají čtyř článků uveřejňovaných v „Neue Zeit“, 9. roč. 1890—91, 2. sv., čís. 49—52, pod názvem „Der Entwurf des neuen Parteiprogramms“ [„Návrh nového programu strany“]. Autorem prvních

tří článků byl Karl Kautsky, čtvrtý článek (o jednotlivých požadavcích) napsal Eduard Bernstein. — 183, 190, 269.

- ²⁸² Je míněna práce Julia Wolfa „Das Rätsel der Durchschnittsprofitrate bei Marx“ [„Záhada s průměrnou mírou zisku u Marxe“], která vyšla v „Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik“. Engels kriticky zhodnotil tuto práci v předmluvě k třetímu dílu „Kapitálu“ (Karel Marx, „Kapitál, díl III, část první, čes. vyd. 1955, str. 23–25). — 184, 239, 305.

- ²⁸³ Engels má pravděpodobně na mysli svůj dopis Conradu Schmidtovi ze 17. října 1889 (viz Spisy, sv. 37, str. 338–339).

Dále se zmiňuje o Schmidtově spisu „Die Durchschnittsprofitrate auf Grundlage des Marx'schen Werthgesetzes“ [„Průměrná míra zisku podle Marxova zákona hodnoty“], Stuttgart 1889. — 185.

- ²⁸⁴ Sjezd *Sociálně demokratické strany Německa v Erfurtu* se konal od 14. do 21. října 1891. Zúčastnilo se ho 230 delegátů.

Na pořadu byla zpráva představenstva strany, činnost sociálně demokratické říšské frakce, taktika strany, posouzení návrhu nového programu strany a organizační otázky.

V diskusi o politice a taktice strany se zabývali delegáti podrobně oportunistickými názory Georga von Vollmara a poloanarchistickými názory „mladých“ (viz poznámku 295). Po Vollmarově projevu v „Eldoradu“ (viz poznámku 193) pokusili se „mladí“ znovu uplatňovat ve straně svá stanoviska. Kromě Wilhelma Liebknechta, Paula Singera, Richarda Fischera aj. vypořádal se s Vollmarovým oportunistickým stanoviskem především August Bebel ve dvou zásadních řečech, v nichž obhajoval marxistické učení o třídním boji a socialismu. Bebel rozhodně odmítl Vollmarovu zahraničně politickou koncepci, poněvadž označoval Trojspolek (viz poznámku 237) za nástroj míru. Delegáti schválili jednomyslně rezoluci k politice a taktice strany, kterou navrhl Bebel a jež byla zaměřena proti pravé i levé úchylce. Rezoluce zdůrazňovala, že „dobyť politické moci je hlavním cílem, o který musí každé třídně uvědomělé proletářské hnutí usilovat“. Dále ukládala rezoluce všem členům strany, aby dodržovali usnesení strany, a žádala, aby vyvíjeli činnost v duchu programu strany a aby měli stále na zřeteli „celý a poslední cíl strany“. To znamenalo, že oportunisté utrpěli rozhodnou porážku. Mluvčí „mladých“, Wilhelm Werner a Carl Wildberger, byli ze strany vyloučeni, protože se nechtěli podříditi stranickým usnesením. Vollmar a jeho stoupenci byli izolováni a dali se na ústup. Vyslovili souhlas s usneseními sjezdu a hlasovali dokonce pro rezoluci o politice a taktice strany. Ve skutečnosti však zastávali ve straně i nadále své oportunistické názory.

Sjezd vyvrcholil přijetím nového programu strany. Zpravodajem byl Liebknecht. Všechny otázky týkající se programu byly v podstatě už předem vy-

čerpány v diskusi o strategii a taktice strany. Liebknecht zdůvodnil návrh programu, který vypracovala redakce „Neue Zeit“ a který programová komise předložila s nepatrnými změnami. Tento návrh programu byl jednomyslně přijat za definitivní program strany (viz poznámku 262).

Přijetím programu a rezoluce o taktice zaujal erfurtský sjezd význačné místo ve vývoji německé sociální demokracie a měl velký význam pro další rozvoj socialistického hnutí. — 185, 200, 205, 209, 213, 216, 222, 226, 227, 233, 239, 269, 307, 508.

- ²³⁵ Engels se zabývá v tomto dopise článkem Augusta Bebela „Die russische Anleihe“ [„Ruská půjčka“], který vyšel ve „Vorwärts“ 27. září 1891. Bebel v něm charakterizoval ruskou půjčku ze září 1891 (viz poznámku 236) jako válečnou půjčku. — 186.

- ²³⁶ V září 1891 uzavřelo Rusko ve Francii tříprocentní půjčku ve výši 125 milionů zlatých rublů (500 milionů franků). Zpočátku měla půjčka velký úspěch, částka 125 milionů byla 7 1/2 krát překročena. Avšak v důsledku prudkého poklesu ruských cenných papírů na evropských burzách, který byl vyvolán svízelnou hospodářskou situací Ruska za hladomoru v roce 1891, zdráhali se upisovatelé obligace půjčky přijímat. Ruská vláda, aby odvrátila úplný neúspěch půjčky, musela skoupit část obligací sama. Půjčka se nakonec realizovala jen ve výši asi 96 milionů rublů. — 187, 247, 256, 261, 413.

- ²³⁷ *Trojspolek* — agresivní vojenskopolitický blok Německa, Rakousko-Uherska a Itálie namířený proti Francii a Rusku. Vznikl v konečné podobě roku 1882, kdy se Itálie připojila k rakousko-německému vojenskému spolku uzavřenému roku 1879. Smlouva o Trojspolku byla podepsána na pět let, v letech 1887 a 1891 však byla obnovena a v letech 1902 a 1912 automaticky prolongována. Vytvoření Trojspolku bylo výrazem rozdělení Evropy na dva velké nepřátelské tábory; zostřování rozporů mezi těmito dvěma bloky pak konečnou vedlo k první světové imperialistické válce z let 1914 až 1918. Na počátku války Itálie z Trojspolku vystoupila a roku 1915 se připojila k mocnostem bojujícím proti Německu a Rakousko-Uhersku. — 187, 262, 602.

- ²³⁸ *Náhradní zálohou* (Ersatzreserve) se v pruské armádě nazývala podle „říšského vojenského zákona“ z 2. května 1874 ta část záloh, kterou tvořili odvedenci, jimž byla z různých důvodů odložena v době míru pravidelná vojenská služba. Do náhradní zálohy se zařazovalo na 12 let. Náhradní záloha sloužila k doplňování armády při mobilizaci. — 188.

- ²³⁹ *Zeměbrana* (Landsturm) — vojenská výzva, která vznikla v Prusku v letech 1813–14. Podle zákona z 11. února 1888 patřili k zeměbrané všichni občané podléhající vojenské povinnosti ve stáří od 17 do 45 let, kteří nesloužili ani

v pozemní armádě, ani u námořnictva. Zeměbrana měla být povolávána do zbraně, jen když šlo o boj proti nepřátelským armádám na území říše. Dále mohla být zeměbranou doplňována armáda a námořnictvo. — 188.

²⁴⁰ Ve svém dopise Engelsovi z 12. září 1891 navrhol August Bebel — pro případ, že Rusko rozpoutá válku: „Současně bychom měli vydat prohlášení k francouzskému lidu, v němž bychom jej zrazovali od společného postupu s Ruskem... Museli bychom dále prohlásit, že kdyby Francie přesto postupovala s Ruskem společně, byli bychom také nuceni bojovat proti Francii, která se svým spojenectvím s Ruskem stává pochopem barbarství a útlaaku.“ — 188.

²⁴¹ Mínil se článek Eduarda Bernsteina „Briefe aus England“ [„Dopisy z Anglie“], uveřejněný v „Die Neue Zeit“, 9. roč. 1890—91, sv. 2, čís. 50. Bernstein v něm kritizoval politiku Trojspolku (viz poznámku 237) a postavení Německa v tomto bloku. — 190.

²⁴² Jednalo se o dědickou záležitost mezi Cunem a notářem Leibfriedem z Lucemburska. — 190, 198.

²⁴³ Eduard Bernstein ve svém úvodu k sebranému vydání řečí a spisů Ferdinanda Lassalla (viz poznámku 82) připojil k místu, kde se zmiňoval o Lassallových nemocích, poznámku pod čarou: „Pravděpodobně syfilis.“ — 191, 198, 270.

²⁴⁴ August Bebel sděloval Engelsovi v dopise z 29. září 1891, že bylo dohodnuto, aby šest úvodníků pro „Vorwärts“ psali každý týden tito soudruzi: August Bebel, Ignaz Auer, Gustav Kessler po jednom, dva Bruno Schoenlank a jeden Wilhelm Liebknecht. Tím měla být přerušena další spolupráce Bruno Geisera a Wilhelma Blose. — 191.

²⁴⁵ Narážka na Gertrudu Guillaumovou-Schackovou. Přešla v osmdesátých letech od buržoazního hnutí za ženská práva k socialistickému ženskému hnutí, v němž nějaký čas působila v Berlíně jako vedoucí činitel. Později se přimkla k anarchismu. — 191.

²⁴⁶ Socialistická dělnická strana Severní Ameriky (viz poznámku 28) uveřejňovala bez Engelseva vědomí v roce 1891 jeho práci „Vývoj socialismu od utopie k vědě“ v týdeníku „The People“. Jak je zřejmé ze Sorgových dopisů Engelsovi z 9. a 12. října 1891, Engelsův spis přeložili De Leon a H. Vogt (pravděpodobně podle německého vydání z roku 1883); překlad měl vyjít jako brožura. — 195, 213.

²⁴⁷ Jak sdělila Laura Lafarguová ve svém dopise z 23. září 1891 Engelsovi, za-

mýšlela Francouzská dělnická strana (viz poznámku 62) kandidovat do poslanecké sněmovny Paula Lafargua v Lille, kde zemřel poslanec Werquin. Tím by získal Lafargue možnost dostat se na čas z vězení, aby se tak mohl zúčastnit volební kampaně na severu Francie. Zvolením do poslanecké sněmovny 8. listopadu 1891 počíná Lafarguova parlamentní činnost (viz poznámku 263). — 195, 196, 198, 204.

- ²⁴⁸ Jde o „Almanach du Parti Ouvrier pour 1892“. 23. září 1891 se obrátila Laura Lafarguová jménem vedení Francouzské dělnické strany (viz poznámku 62) na Engelse s žádostí, aby do „Almanachu“ napsal článek. Zároveň mu sdělila, že Jules Guesde a Paul Lafargue navrhli pro něho téma „Rozvoj socialismu v Německu“. Engels této žádosti vyhověl. Jeho článek vyšel v „Almanachu“ počátkem prosince 1891. O něco později jej Engels přeložil do němčiny pro „Neue Zeit“ a připsal k němu krátký úvod a závěr. „Neue Zeit“ otiskla článek v únoru 1892 pod názvem „Socialismus v Německu“ (viz Spisy, sv. 22, str. 287–302). — 196, 204, 206, 211, 218, 225, 233, 281, 285, 446.

- ²⁴⁹ Jde o vídeňské „Arbeiterinnen-Zeitung“. Vycházely od 1. ledna 1892. V prvním čísle byl otištěn „Ein Gruss aus Frankreich“ [„Pozdrav z Francie“] od Laury Lafarguové a článek „Aus England“ [„Z Anglie“] od Louisy Kautské; 5. února 1892 vyšel článek Eleanor Marxové-Avelingové „Wie sollen wir organisieren“ [„Jak se máme organizovat?“].

Výraz „hyeny“, který použil Engels v souvislosti s těmito novinami, je převzat ze Schillerovy „Písně o zvonu“, kde jsou účastníci revoluce srovnávány s hyenami. — 197, 285.

- ²⁵⁰ M. P. — zkratka používaná pro člena parlamentu (Member of Parliament). Louise Kautská zde naráží na kandidaturu Paula Lafargua do poslanecké sněmovny za Lille (viz poznámku 247). Laura Lafarguová napsala v dopise Engelsovi z 16. října 1891 žertovně, že ve Francii znamená M. P. „membre de Pélagie“, tj. vězeň pařížské věznice Ste-Pélagie, kde si Lafargue odpykával trest. — 197, 225, 242.

- ²⁵¹ 8. října 1891 uspořádaly demokratické síly v Marseille masovou demonstraci proti Jeanu Antoinu Ernestu Constansovi, který spolu s několika jinými ministry pobýval ve městě. Přestože byla řada lidí zatčena a vojsko se snažilo demonstranty rozehnat, demonstrace se srocovala stále znovu. Lidé přivítali ministry pískáním a voláním „Pryč s Constansem!“, „Pryč s vrahem z Fourmies!“ Constans pak žádal starostu města, aby proti účastníkům demonstrace použil nejprísrnějších opatření. — 200.

- ²⁵² „Hlavně nebýt horlivý“ („Surtout pas de zèle“) — výrok Charlese Maurice de Talleyranda-Périgorda. — 200.

- ²³⁸ August Bebel psal ve svém dopise Engelsovi z 9. října 1891: „Rozdíly mezi námi se týkají doby, kdy může válka vypuknout, a zda ji vyprovokuje Rusko... Já mám za jisté, že Rusko zaútočí, jakmile bude moci, jsem totiž přesvědčen, že se Rusko chopí iniciativy a že Francie bude následovat.“ — 202.
- ²³⁹ August Bebel informoval Engelse ve svém dopise z 12. září 1891 o chystaných změnách v redakci „Vorwärts“. Psal: „Vlastním šéfredaktorem — s naší podporou — bude Hirsch a Liebknecht půjde na výměnek a do ministerstva zahraničí...“ — 204.
- ²⁴⁰ Pod titulkem „Le socialisme intégral“ [„Jednotný socialismus“] vyšla v časopise „L’Action“ z 11. října 1891 recenze Adriena Vebera o stejnojmenné knize posibilisty Benoíta Malona. Veber, který knihu přehnaně vychvaloval, nazval jejího autora „nejvýznamnějším duchem moderního socialismu“. — 206.
- ²⁴¹ *Sekretariát práce* (Secrétariat du travail) byl vytvořen počátkem října 1891 ve Francii na základě usnesení Mezinárodního socialistického dělnického kongresu v Bruselu (viz poznámka 111) o vytváření podobných orgánů v každé zemi. Jeho úkolem bylo zkoumat životní a pracovní podmínky dělníků, shromažďovat a publikovat statistické údaje o nich a řešit konflikty mezi dělníky a zaměstnavateli.
- Činnost francouzského Sekretariátu práce, který tvořili zástupci různých vzájemně nepřátelských skupin a stran, byla fakticky neúspěšná, a tak byl Sekretariát v roce 1896 rozpuštěn. — 206.
- ²⁴² Poprvé vyšel tento dopis zkráceně v časopise „Die Neue Zeit“, sv. 1, čís. 19, 1916–1917. — 208.
- ²⁴³ Když byl návrh programu podaný redakcí „Neue Zeit“ (viz poznámka 231) přetiskován v přísloze „Vorwärts“ ze 6. října 1891, byla do textu vsunuta lassallovská fráze o „jediné reakční masě“. Program přijatý na erfurtském sjezdu (srovnej poznámku 262) tento pasus neobsahoval. — 208, 222, 319, 331, 388.
- ²⁴⁴ Engels cituje zřejmě závěrečná slova z Marxova spisu „Odhalení o kolínském procesu proti komunistům“ (viz Spisy, sv. 8, str. 443–508). — 210.
- ²⁴⁵ *Rytíři práce* (Knights of Labor), zkrácený název pro Vznešený řád Rytířů práce (The Noble Order of the Knights of Labor) — tak se nazývala tajná organizace založená roku 1869 ve Filadelfii, která se roku 1878 zřekla tajných organizačních forem a postupně se vyvinula v celonárodní masovou organizaci amerických dělníků. Většinu členstva tvořili polovyučená a nevyučená dělníci, zejména mnoho černochů a žen. Cílem organizace bylo zřízení

družstev a organizování vzájemné pomoci. Ačkoli její vedení bylo proti stávkovému boji a místo toho doporučovalo třídní spolupráci jako způsob řešení konfliktů mezi dělníky a zaměstnavateli, přesto dosahovala tato organizace největších úspěchů právě četnými energickými stávkami. Význam organizace byl především v tom, že její platforma — přes zmatenost v mnoha otázkách — směřovala k semknutí celé dělnické třídy v celonárodní organizaci (viz Spisy, sv. 21, str. 368—369).

Roku 1886 odmítlo vedení této organizace zúčastnit se hnutí za osmihodinový pracovní den a zakázalo svým členům účastnit se stávky. Přesto se mnoho členů na tomto hnutí aktivně podílelo. Pro nesprávný postoj vedení ztratila organizace po masovém hnutí z roku 1886 svou vedoucí úlohu v americkém odborovém hnutí a její vliv na dělnické masy stále slábl. — 212.

- ²⁶¹ Friedrich Adolph Sorge sděloval 9. října 1891 Engelsovi, že v anarchistickém listu „Freiheit“ byl uveřejněn anonymní Bakuninův životopis. Šlo o řadu článků „Zur Biographie Bakunin's“ [„K Bakuninovu životopisu“], které v těchto novinách vyšly 3., 10., 17., 24., 31. ledna, 7., 14., 21., 28. února, 7., 21., 28. března, 4., 11. a 18. dubna 1891. Na Engelsovu žádost mu poslal Sorge všechna tato pokračování. — 213, 252.

- ²⁶² Na erfurtském stranickém sjezdu (viz poznámku 234) byl návrh programu předložený redakcí „Neue Zeit“ jednomyslně přijat s nepatrnými změnami jako konečný program.

Ve srovnání s kompromisním gothajským programem znamenal *erfurtský program* velký pokrok. Byl dokladem toho, že marxismus v německém dělnickém hnutí zapustil pevně kořeny (viz Engelsův dopis F. A. Sorgovi z 24. října 1891, v tomto svazku str. 213—214).

V první části programu byly rozpracovány socialistické zásady a vytyčeny socialistické cíle pro boj dělnické třídy. Uznávalo se jasně světodějně poslání dělnické třídy a bylo zdůrazněno, že proletariát musí k přeměně společenských vztahů dobýt politickou moc.

V druhé části programu, v níž byly shrnuty bezprostřední politické požadavky, žádala strana nejdůležitější buržoazně demokratická práva. V sociální oblasti se dožadovala strana vydání zákonů na ochranu dělníků, vyhovujících všem nárokům dělnictva. Těmito požadavky vycházela strana co nejdůsledněji vstříc potřebám zdárného vývoje národa.

Program však neodpovídal všem požadavkům boje za osvobození proletariátu. Nebyl vzat ve všem zřetel na Engelsovy kritické připomínky, aby byly do programu pojaty takové požadavky, které by ukazovaly dělnické třídě, jak má v boji proti prusko-německému militaristickému státu využívat všech legálních prostředků, aby šla správným směrem a dosáhla svého cíle a aby sjednotila v boji za buržoazně demokratickou republiku a diktaturu proletariátu dělnickou třídu a pracující vrstvy. Tyto nedostatky v programu

nevyplyvaly jen ze zvláštní politické situace v Německu, nýbrž také z teoretické neujasněnosti vedoucích činitelů sociálně demokratické strany. Tím usnadnili oportunistům, aby v epoše imperialismu zneužívali erfurtského programu k šíření oportunistických myšlenek. — 214, 216, 262, 270.

²⁶² 8. listopadu 1891 byl Paul Lafargue zvolen v Lille v druhém kole 6470 hlasy proti vládnímu kandidátovi Lucienu Hectoru Depassovi, pro kterého hlasovalo 5175 voličů. Lafarguovo zvolení do poslanecké sněmovny donutilo vládu, aby dala 9. listopadu souhlas k jeho propuštění z vězení. — 214, 224, 225, 227, 240, 243, 250, 259, 274.

²⁶⁴ 5. října 1891 přednášel August Bebel na schůzi ve 4. berlínském volebním obvodu pro volby do říšského sněmu na téma „Situace v Evropě a socialismus“. Zpráva o tom vyšla ve „Vorwärts“ z 8. října 1891. K otázce zahraniční politiky evropských států po prusko-francouzské válce Bebel řekl, že jeho názory o této otázce, především o ruské politice, se shodují s názory Marxovými a Engelsovy. Tuto poznámku „Vorwärts“ vypustil; Bebel o tom informoval Engelse 9. října 1891. — 214.

²⁶⁵ Engels zde naráží na výrok, který pronesl Georg von Vollmar na erfurtském sjezdu (viz poznámku 234) v diskusi k návrhu Carla Oertela. Oertel navrhol, aby rezoluce Augusta Bebela k politice a taktice strany byla doplněna o tento bod: „Sjezd... výslovně prohlašuje, že nesdílí stanovisko, jež zaujal Vollmar ve svých dvou mnichovských projevech z 1. června a z 6. července t. r. k nejbližším úkolům německé sociální demokracie a k nové taktice, kterou by měla zahájit, nýbrž že je považuje pro další vývoj strany za nebezpečné.“ Vollmar označil Oertelův návrh za „osobní útok“ a prohlásil, že podporuje Bebelovu rezoluci, avšak bez předneseného dodatku. — 216.

²⁶⁶ Na erfurtském sjezdu navrhl delegát Fritz Kunert, aby byla zrušena rezoluce st. gallenského sjezdu (viz poznámku 169) týkající se Bruno Geisera (Liebknechtova zetě). Sjezd po delší diskusi Kunertův návrh zamítl většinou hlasů. — 217.

²⁶⁷ August Bebel podal v dopise z 24. října 1891 Engelsovi podrobnou zprávu o práci a výsledcích erfurtského sjezdu (viz poznámku 234). — 217.

²⁶⁸ August Bebel sděloval Engelsovi 24. října 1891, že na jeho návrh se představenstvo strany rozhodlo věnovat na podporu volby Paula Lafargua (viz poznámky 247 a 263) 400 marek. — 217.

²⁶⁹ V lednu 1891 vstoupili do stávký sklářští dělníci departementu Rhône. Dožadovali se jednotného mzdového sazebníku a zkrácení pracovní doby.

Stávka se rozšířila na podzim 1891 na sklářské dělníky v celé Francii. Počet stávkujících dosáhl čísla 6000. — 217, 266.

²⁷⁰ 21. října 1891 se sešlo v Magdeburku sociálně demokratické shromáždění, na němž byla podána zpráva o erfurtském sjezdu. Shromáždění přijalo většinou hlasů rezoluci, kterou schvalovalo sjezdové rezoluce a rozhodnutí o vyloučení představitelů „mladých“ (viz poznámku 295) ze strany. — 218.

²⁷¹ V Berlíně se konala 20. října 1891 schůze svolaná mluvčími „mladých“ (viz poznámku 295), Wilhelmem Wernerem a Carlem Wildbergerem — kteří byli erfurtským sjezdem ze strany vyloučení (viz poznámku 234). Představitelé opozice chtěli využít nepřítomnosti berlínských delegátů, kteří hlasovali pro vyloučení a byli dosud v Erfurtu na sjezdu, aby strhli na svou stranu berlínskou stranickou organizaci a dosáhli odsouzení sjezdového usnesení. Když se delegáti dověděli o počínání opozice (z Berlína byl odeslán do Erfurtu telegram, který byl na sjezdu přečten), odeslali berlínští delegáti do Berlína dopis, v němž protestovali proti tomu, aby se diskutovalo o sjezdovém usnesení před ukončením sjezdu. Dopis podepsaný Theodorem Metznerem uveřejnil „Vorwärts“ 21. října 1891 pod titulkem „An die Parteigenossen Berlins“ [„Berlínským soudruhům“]. — 218.

²⁷² Úvod Eduarda Bernsteina k vydání sebraných řečí a spisů Ferdinanda Lassalla (viz poznámku 82) vyšel 1893 v anglickém překladu Eleanor Marxové-Avelingové pod názvem „Ferdinand Lassalle as a social reformer“ [„Ferdinand Lassalle jako sociální reformátor“]. — 223, 239.

²⁷³ Trojnásobná slovní hříčka s Lafarguovým křestním jménem. Paul zní ve francouzské výslovnosti podobně jako anglické slovo poll (volby), které má i další význam, „papoušek“, stejně jako přezdívka Laury Lafarguové „Kakadu“.

Slovními hříčkami po způsobu pantomim naráží Engels na tradiční *pantomimy* provozované o vánocích na všech anglických divadlech. Jsou to představení, kde dějový rámec vytvořený pohádkovým motivem, scénické proměny a varietní vložky se pomocí komiky a pepných vtipů spojují v jednotnou hru. Pro tyto pantomimy jsou charakteristické veršované a zpívané slovní hříčky zvané *puns*. — 225.

²⁷⁴ Slovní hříčka založená na mnohovýznamovém anglickém výrazu *mind*: *be of the same mind* (být stejného názoru) a *Never mind* (zde zřejmě ve významu: *nevadí, to nic*). — 226.

²⁷⁵ Tyto řádky napsal Engels na dopisnici, kterou adresoval: F. A. Sorge, Esq., Hoboken, N. Y., U. S. America. — 227.

- ²⁷⁶ Míni se skupina takzvaných nezávislých socialistů ve francouzské poslanecké sněmovně, kterou vedl Etienne Alexandre Millerand. Tato skupina se skládala především z buržoazních radikálů (viz poznámku 45), kteří se po událostech ve Fourmies (viz poznámku 157) přikláněli k socialistickému hnutí. Nezávislí socialisté podporovali kandidaturu Paula Lafargua (viz poznámku 263) a požadovali jeho propuštění z vězení (viz tento svazek, str. 217 a 223). — 227, 324.
- ²⁷⁷ Americký *tarif MacKinleyho* byl schválen v roce 1890. Byl zaveden v zájmu monopolistických společností a zaváděl podstatné zvýšení dovozních cel pro průmyslové výrobky dovážené do USA. Způsobil vzestup cen předmětů hromadné spotřeby, a tak zhoršoval postavení dělnické třídy. Srovnej k tomu Engelsův článek „Americké presidentské volby“ (Spisy, sv. 22, str. 383–385). — 228, 354.
- ²⁷⁸ Engels má na mysli Marxův „Kapitál“, díl I, čes. vyd. 1953, kapitolu 24, 5, str. 784–789. — 229.
- ²⁷⁹ Engelsova narážka na podobnost příjmení Luciena Hectora Depasse a francouzských sloves „dépasser“ (předhonit) a passer (projít). — 232.
- ²⁸⁰ V dopise z 24. října 1891 informoval Paul Lafargue Engelse o svém úmyslu vytvořit v případě svého zvolení do poslanecké sněmovny parlamentní skupinu 60 až 80 lidí ze socialistů a těch radikálů, kteří podporovali jeho kandidaturu. Engels v tomto dopise i v dalších dopisech dokazoval Lafarguovi, že jeho záměr není správný. — 232.
- ²⁸¹ V Berlíně se 30. října 1891 konalo pět velkých sociálně demokratických shromáždění, kde podávali zprávu delegáti erfurtského sjezdu strany (viz poznámku 234). Na těchto schůzích mluvili mj. August Bebel, Wilhelm Liebknecht, Paul Singer a Ignaz Auer. Hlavní pozornost se soustředila na usnesení erfurtského sjezdu proti opozici „mladých“ (viz poznámku 295). Převážná většina všech účastníků shromáždění vyjádřila při hlasování souhlas s erfurtskými usneseními. — 233.
- ²⁸² 26. října 1891 se konalo v Mnichově sociálně demokratické shromáždění, na kterém Georg von Vollmar podával zprávu o erfurtském sjezdu (viz poznámku 234). Vyslovil politování nad tím, že sjezd se usnesl vyloučit mluvčí „mladých“ (viz poznámku 295). Rezoluce, kterou navrhl, byla zamítnuta. Shromáždění jednomyslně přijalo rezoluci navrženou Carlem Oertelem, která vyslovovala souhlas s usnesením sjezdu k politice a taktice strany a doporučovala všem členům, aby se jím řídili podle potřeby. — 233, 245, 251.

- ²⁸⁸ August Bebel napsal ve svém dopise Engelsovi z 29. října 1891 mj.: „Znovu se potvrzuje stará zkušenost, že být vyloučen z řad strany nebo je opustit znamená při tom, jakou masu lidí máme, politickou smrt. Ten, s kým se tak na-
loží nebo kdo se tak zachová, je vyřízen, ať je to kdokoli.“ — 233.
- ²⁸⁴ Conrad Schmidt ve svém dopise z 25. října 1891 informoval Engelse o nabídce nakladatelství Guttentag, aby napsal práci na téma „Karel Marx, jeho učení a místo ve vědě“. Psal: „...Zvláště se chci zabývat podrobně metodou, kterou Marx používá v ‚Kapitálu‘, dokázat, že je jediné správná, a ukázat, jaký na ni měla vliv Hegelova dialektika.“ Svůj záměr Schmidt pravděpodobně neuskutečnil. — 237.
- ²⁸⁵ 31. října 1891 se projednávala v poslanecké sněmovně interpelace Ernesta Roche, který žádal, aby vláda vysvětlila, proč je Paul Lafargue vězněn. Roche poukázal na to, že Lafargue je tím připraven o možnost obhajovat svou kandidaturu před voliči. Etienne Alexandre Millerand a Georges Benjamin Clemenceau kritizovali v této otázce vládu. Radikálové hlasovali proti návrhu vlády, aby se tato otázka přešla. Monarchisté se zdrželi hlasování. Při hlasování dostal návrh vlády jen nepatrnou většinu. — 240, 243.
- ²⁸⁶ Narážka na článek „The French ministry“ [„Francouzská vláda“], který vyšel v „The Daily News“ 9. listopadu 1891 a pocházel zřejmě z pera anglické žurnalistky Emily Crawfordové. — 241.
- ²⁸⁷ August Bebel informoval Engelse v dopise z 29. října a dopisnicí z 30. října 1891 o stranických schůzích v Berlíně a jiných městech, na kterých delegáti erfurtského sjezdu (viz poznámku 234) podávali zprávu. Účastníci schůzí schvalovali sjezdová usnesení. — 245.
- ²⁸⁸ Veřejná schůze německých sociálně demokratických emigrantů v Curychu, která se konala 31. října 1891, přijala rezoluci navrženou Hansem Müllerem, v níž se neschvalovalo usnesení erfurtského sjezdu o vyloučení vůdců „mladých“ ze strany (viz poznámku 234), ale vyslovovala se naděje, že příští sjezd vyloučení zruší. Ve zprávě o této schůzi zdůraznil „Vorwärts“ z 5. listopadu 1891, že na erfurtském sjezdu byli ve stranických záležitostech přítomni „povolnější posuzovatelé“ než Hans Müller, který žije v emigraci. — 246.
- ²⁸⁹ V pomořanském volebním obvodu Stolp-Lauenburg se konaly 28. října 1891 dodatečné volby. August Bebel ve svém článku „Die Reichstagswahl in Stolp-Lauenburg“ [„Volby do říšského sněmu ve Stolpu-Lauenburgu“], který vyšel ve „Vorwärts“ z 1. listopadu 1891, podal rozbor těchto voleb. Vítězství poslance Německé svobodomyšlné strany (viz poznámku 156) v tomto volebním obvodu, který od roku 1867 „platil za jednu z nejpevnějších bašt

skalního konzervatismu“, označil Bebel za „vzpouru“ svědčící o tom, že ve venkovských krajích je vliv reakčních sil stále více na ústupu. — 246.

²⁹⁰ Volební období Německého říšského sněmu bylo v únoru 1888 prodlouženo ze tří let na pět. Podobné pokusy Bismarckovy vlády v letech 1881 a 1885 ztroskotaly. Prodloužením volebního období zamýšlely vládnoucí třídy omezit politická práva voličů. — 246.

²⁹¹ Ruský ministr zahraničních věcí N. K. Giers navštívil při své diplomatické cestě Evropou na podzim 1891 také Milán, kde 12. a 13. října 1891 jednal s italským králem Umbertem I. a s ministerským předsedou Rudinim. Podle mínění evropského tisku pokoušel se Giers donutit Itálii, aby vystoupila z Trojspolku (viz poznámku 237).

Když se vracel Alexandr III. 29. října 1891 z Dánska, navštívil přístav Gdaňsk a Berlín, přičemž se vyhnul setkání s německým císařem. Toto nápadné opomenutí návštěvy u Viléma II. hodnotil evropský tisk, zvláště anglický, jako důkaz napjatých vztahů mezi Ruskem a Německem. — 247, 261.

²⁹² Tento odstavec napsal Engels na okraj páté stránky dopisu. — 248.

²⁹³ Vydavatelům není známo, zda se Engelsův dopis Oscaru Heidfeldovi dochoval. Opis pořízený Engelsem obsahuje pouze úryvky. — 249.

²⁹⁴ Oscar Heidfeld ve svém dopise z 11. listopadu 1891 Engelsovi oznamoval, že Dronke zemřel, a dotazoval se na Dronkovu životní pojistku, kterou dal Dronke Engelsovi do zástavy (viz také Spisy, sv. 34, str. 252, 254, 259, 263, 359, 413 a 416). — 249.

²⁹⁵ Opozici tzv. „mladých“ tvořila poloanarchistická skupina levých sektářů v německé sociální demokracii, která se definitivně utvořila v roce 1890. Jejím jádrem byli mladí členové s akademickým vzděláním, spisovatelé a redaktoři některých místních stranických novin, kteří chtěli straně vnutit sektářskou spikleneckou politiku. Mluvčí „mladých“ využívali oprávněné nedůvěry dělníků k jednotlivým oportunistickým poslancům říšského sněmu za sociální demokracii, aby napadali vedení strany a marxistickou strategii a taktiku sociální demokracie. Nebrali v úvahu změněné podmínky boje po zrušení zákona proti socialistům (viz poznámku 55), odmítali revoluční parlamentní taktiku, kterou vypracovala strana, a byli zejména proti všestrannému využití legálních možností v činnosti sociální demokracie. Každý náběh k široké spojenecké politice hanobili jako oportunismus a obviňovali představenstvo strany, že hájí zájmy maloburžoazie. V říjnu 1891 byli představitelé „mladých“ na erfurtském sjezdu Sociálně demokratické strany Německa (viz poznámku 234) ze strany vyloučeni.

- Po bezvýsledném pokusu dosáhnout zrušení sjezdového rozhodnutí s pomocí berlínské stranické organizace (viz poznámku 271) založila opozice 8. listopadu 1891 Spolek nezávislých socialistů. Vydávala list „Der Sozialist“, který vycházel v letech 1891–1899. — 251, 253, 263, 279, 340, 346, 492, 508, 527, 543, 552, 554, 565.
- ²⁹⁶ Friedrich Adolph Sorge napsal v letech 1890–1895 pro „Neue Zeit“ řadu článků o vývoji dělnického hnutí v USA od roku 1830. Uveřejnění článků knižně se neuskutečnilo. — 252, 283.
- ²⁹⁷ 17. listopadu 1891 se konaly v Berlíně volby členů městského zastupitelstva za třetí kurii (třidu). V prvním kole sociální demokraté nejen uhájili své dosavadní tři mandáty, ale získali i další tři; v užších volbách jim připadl ještě sedmý mandát. Mezi znovuzvolenými městskými zástupci byli Paul Singer a Arthur Stadthagen. — 253.
- ²⁹⁸ Engels se odvolává na zprávu v „Evening Standard“ z 23. listopadu 1891 pod názvem „The Lille election“ [„Volby v Lille“], v níž byl překroucen obsah řeči Paula Lafargua z 22. listopadu 1891 (viz také tento svazek, str. 260–261) — 254, 272.
- ²⁹⁹ „Evening Standard“ oznamoval nesprávně 24. listopadu 1891, že při dodatečných volbách do říšského sněmu v Halle zvítězil sociální demokrat jménem Hartmann. Ve skutečnosti se konaly tyto dodatečné volby v 11. obvodu pro sněmovní volby — Hall, Oehrungen, Warisberg, Backnaug — a zvolený poslanec Hartmann nebyl sociálním demokratem. — 256.
- ³⁰⁰ Vydavatelům není známo, zda se tato dopisnice dochovala. — 256.
- ³⁰¹ V Lyonu se od 26. do 28. listopadu 1891 konal 9. sjezd Francouzské dělnické strany. Na sjezdu byla stanovena taktika strany pro obecní volby ve Francii vypsané na 1. května 1892 a schválen jednací řád Sekretariátu práce (viz poznámku 256), který byl vytvořen počátkem října 1891. — 260.
- ³⁰² Vydavatelům není známo, zda se Engelsem citovaný dopis dochoval. — 260, 278.
- ³⁰³ Míní se reptilní tisk, jak se říkalo novinám a novinářům přísluhujícím Bismarckově vládě.
- Bismarck nazval 30. ledna 1869 ve své řeči v pruské poslanecké sněmovně odpůrce vlády reptily. Mezi lidem se pak tohoto výrazu používalo pro novináře a noviny, které se exponovaly v zájmu Bismarckovy vlády a dostávaly za to úplatu z fondů (reptilních fondů) určených k podpoře tisku nakloněného vládě. — 261.

- ³⁰⁴ August Bebel psal Engelsovi 7. prosince 1891: „V Postupimi se zkrátka stalo toto. O půl šesté ráno se objevil císař na koni před jedněmi jezdeckými kasárnami. Tam nechal tajně vyvést strážné mužstvo a poslal je bez trubače do zámku. Potom nařídil zatroubit na poplach a císařsky se bavil, když se vyřítíl důstojník konající službu a nenašel své strážné. To jsou jistě podivné žertíky, které mu nakonec ve vojenských kruzích odpouštějí.“ — 261.
- ³⁰⁵ Je míněna řeč Augusta Bebela k vojenskému rozpočtu, kterou přednesl v říšském sněmu 28. listopadu 1891. Zprávu o tom uveřejnil „Vorwärts“ v příloze z 29. listopadu 1891. Svým protivníkům, kteří se pokoušeli odůvodnit požadavky na zesílení armády a zvýšení vojenského rozpočtu poukazem na možnost vnitřních nepokojů následkem stoupajícího vlivu sociální demokracie v armádě, Bebel odpověděl: „Události se vyvíjejí v náš prospěch samy od sebe, a kdybyste ještě povolali milióny až po zeměbranu druhé výzvy, budou v ní samozřejmě statisíce sociálních demokratů.“ — 262, 266.
- ³⁰⁶ Viz Spisy, sv. 19, str. 183—190. — 262.
- ³⁰⁷ Parafráze veršů Friedricha Schillera z dramatu „Die Verschwörung des Fiesco zu Genua“ [„Fiesco a jeho janovské spiknutí“], jednání 5, výstup 16. — 263.
- ³⁰⁸ August Bebel podával Engelsovi 15. listopadu 1891 zprávu o osobnostech z buržoazních kruhů a z řad inteligence, které sympatizovaly se sociální demokracií, resp. přímo se přímkly ke straně. — 263.
- ³⁰⁹ Frakce Sociálně demokratické strany Německa v říšském sněmu zaslala Engelsovi k jeho 71. narozeninám telegram tohoto znění: „Svému neochvějnému a neúnavnému průkopníkovi posílá nejsrdečnější pozdravy a blahopřání k dnešním narozeninám — sociálně demokratická frakce říšského sněmu.“ — 263.
- ³¹⁰ Narážka na protisocialistický hanopis „August Bebel der Arbeiter-Bismarck. Von einem Socialisten“ [„August Bebel, dělnický Bismarck. Napsal socialista“], který vyšel anonymně v Berlíně — pravděpodobně roku 1890. — 263.
- ³¹¹ Natalie Liebknechtová blahopřála 26. listopadu 1891 — zároveň i jménem Wilhelma Liebknechta a jejich syna Theodora — Engelsovi k jeho 71. narozeninám. — 267.
- ³¹² Srov. Bedřich Engels, „Pěveckému spolku Komunistického dělnického vzdělávacího spolku, Tottenham Street“, Spisy, sv. 22, str. 308—309. — 267.

- ³¹³ V Leedsu požadovali majitelé plynáren, aby byli dělníci zaměstnáváni po dobu 4 měsíců a aby během této doby byli zbaveni práva na stávkou. Kromě toho žádali, aby pracovní výkony za osmihodinový pracovní den byly o 25 % vyšší, než byly předtím ve dnech s delší pracovní dobou. Tyto požadavky podnikatelů znamenaly prakticky likvidaci odborové organizace plynárenských dělníků v Leedsu a osmihodinového pracovního dne, který si dělníci vybojovali. Vyvolaly u dělníků pobouření a odpor. Začátkem července 1890 došlo k pravidelným bojům mezi stávkujícími a stávkokazy, které podporovalo vojsko. Rozhodný odpor stávkujících dělníků donutil stávkokazy a vojsko k ústupu a podnikatelé plynáren byli nuceni vzdát se svých požadavků. — 267.
- ³¹⁴ Karel Marx, „Kapitál“, díl I, čes. vyd. 1953, kapitola 24, 7, str. 801–804. — 269.
- ³¹⁵ Karl Wilhelm Tölcke ve své řeči na erfurtském sjezdu mj. řekl: „Řeči a spisy Lassallový byly ale také podrobeny kritice někdejšího redaktora ‚Sozialdemokraten‘ pana Bernsteina v Londýně a proti takové kritice bych chtěl co nejdůrazněji protestovat.“ K. Kautsky o tom napsal 30. října 1891 Engelsovi: „Souhlas, s kterým se tento protest setkal, byl však tak nevýrazný (snad 20 lidí volalo: velmi správně) a další řečníci jej tak dokonale ignorovali, že se dalo soudit, že Lassalle těm lidem nepřiřkl tolik k srdci, jak se myslí.“ — 270.
- ³¹⁶ G. V. Plechanov, „Zu Hegel's sechzigstem Todestag“ [„K šedesátému výročí Hegelovy smrti“], v „Die Neue Zeit“, 10. roč. 1891–92, 1. sv., čís. 7–9. — 271.
- ³¹⁷ Úryvky z tohoto dopisu byly poprvé otištěny v knize F. Engels, P. et L. Lafargue, „Correspondance“, sv. III, Paříž 1959. — 274.
- ³¹⁸ Paul Lafargue podal 17. prosince 1891 v poslanecké sněmovně jménem Francouzské dělnické strany (viz poznámka 62) návrh zákona o odluce církve od státu, který byl v podstatě opakováním dekretu Pařížské komuny z 2. dubna 1871. Návrh obsahoval tato opatření: zrušení rozpočtu na církevní účely, konfiskaci církevního vlastnictví včetně movitého majetku a vynaložení takto získaných prostředků pro potřeby lidové osvěty a sociální péče; podnikatelům mělo být zakázáno nutit dělníky ke vstupu do náboženských obcí. Lafarguův návrh byl otištěn v „Socialiste“ z 26. prosince 1891.
- Ve své první řeči v poslanecké sněmovně 8. prosince 1891 zdůvodnil Lafargue svůj návrh na plnou amnestii politických provinění. Jeho řeč byla neustále přerušována hlukem a výkřiky buržoazních poslanců. Poslanecká sněmovna Lafarguův návrh zamítla. „Socialiste“ z 19. prosince 1891 otiskl text jeho řeči. — 275, 283, 284, 304, 546.

- ³¹⁹ Jde o práci Karla Kautského „Das Erfurter Programm in seinem grundsätzlichen Theil erläutert“ [„Výklad zásadní části erfurtského programu“], která vyšla roku 1892 ve Stuttgartu. — 277, 326, 350, 470.
- ³²⁰ Peter Fireman zaslal Karlu Kautskému rukopis svého článku „Kritik der Marx'schen Wertheorie“ [„Kritika Marxovy teorie hodnoty“]. Kautsky o této práci informoval Engelse v dopise. Firemanův příspěvek vyšel roku 1892 v „Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik“. — 277.
- ³²¹ Od 8. listopadu 1891 do 14. ledna 1892 stávkovalo v Německu na 10 000 typografů. Požadovali zvýšení mezd o 12 ¹/₂ % a devítihodinovou pracovní dobu. Přestože německý a mezinárodní proletariát poskytl stávkujícím rozsáhlou pomoc, musela být stávka ukončena bez úspěchu. V důsledku toho však byla provedena kritika oportunistické politiky vůdců Podpůrného spolku německých typografů. — 278, 301.
- ³²² Tyto řádky napsal Engels na dopisnici. Je na ní adresa psaná jeho rukopisem: Familie Liebknecht, 160 Kantstr., Charlottenburg Berlin, Germany. — 280.
- ³²³ *Teritoria* byly kolonie ležící přímo uvnitř Spojených států, které ještě nedosáhly ústavou předepsaný počet obyvatelstva, aby mohly tvořit samostatný stát (viz Spisy, sv. 15, str. 355). — 282.
- ³²⁴ *Greenbackovci* — členové Greenback Party, která byla založena roku 1874 v západních státech USA a sdružovala hlavně farmáře. Byla proti stažení papírových státovek se zeleným rubem, tzv. greenbacků, které byly vydány ve velkém množství za občanské války; při stahování byly státovky znehodnoceny. Farmáři se mylně domnívali, že je-li v oběhu větší množství papírových peněz, zvyšuje se tím cena zemědělských produktů a zlepšuje se i postavení farmářů. Greenback Party se rozpadla po roce 1884. — 282.
- ³²⁵ Samuel Gompers, předseda Americké federace práce, se obrátil 9. ledna 1891 na Engelse dopisem, v němž ho žádal, aby mu sdělil svůj názor na konflikt mezi federací a Socialistickou dělnickou stranou Severní Ameriky (viz poznámku 31).
O osudech dopisu, jímž Engels odpověděl Gompersovi, nám není nic známo. — 283.
- ³²⁶ Engels má zřejmě na mysli německý překlad a dokončení svého článku „Socialismus v Německu“ (viz Spisy, sv. 22, str. 287–302) a práci na „Předmluvě k anglickému vydání ‚Postavení dělnické třídy v Anglii‘ z roku 1892“ (tamtéž, str. 310–323). — 283.

- ³²⁷ Paul Lafargue žádal Engelse ve svém dopise z 31. prosince 1891, aby mu zjistil podrobnosti o vytvoření zdravotní komise v Londýně, protože měl v úmyslu podat v poslanecké sněmovně návrh s požadavkem, aby byly ve Francii rovněž zřízeny podobné orgány.
Zdravotní úřady (Boards of Health) — komise volené u místních orgánů v Anglii, které měly v kompetenci zdravotní a hygienické otázky. — 284.
- ³²⁸ Paul Lafargue mluvil v období od prosince 1891 do února 1892 na mítincích a dělnických shromážděních v mnoha francouzských městech, mj. v Lille, Lyonu, Boulogne, Bordeaux, Nantes a Toulouse. Jak napsal 26. prosince 1891 Engelsovi, účelem těchto agitačních cest byla především příprava obecních voleb vypsanych na 1. května 1892.
 Laura Lafarguová v dopise Engelsovi z 28. prosince 1891, kde psala o řadě Lafarguových cest, nazvala svého muže žertovně věčným židem. — 284, 304, 453.
- ³²⁹ Podle zákona vydaného v roce 1869 byla anglikánská církev v Irsku odloučena od státu a ve svých právech postavena naroveň katolické a presbyteriánské církvi. Zůstala však nadále největším pozemkovým vlastníkem a vykořisťovala irské rolníky. — 284.
- ³³⁰ Narážka na 5 miliard zlatých franků francouzské válečné daně (viz také poznámku 146). — 284.
- ³³¹ Narážka na podporu, kterou Henry Mayers Hyndman poskytl Paulu Broussovi při rozštěpení francouzských posibilistů na broussovcе a allemanovce v říjnu 1890 (srovnej Spisy, sv. 37, str. 457 a 559). — 288.
- ³³² Na zasedání Výboru na obranu svobody slova 24. ledna 1892 oznámili delegáti odborových svazů plynárenských dělníků (viz poznámku 69), že upouštějí od jakékoli oficiální účasti na plánované demonstraci ve World's Endu. — 288, 291.
- ³³³ O osudech tohoto návrhu nám není nic známo. — 290.
- ³³⁴ 13. listopadu 1887 se konalo na Trafalgar Square v Londýně z iniciativy anglických socialistů masové shromáždění. Na 100 000 dělníků přitáhlo toho dne ze všech stran na náměstí; to však bylo obsazeno 4000 policistů, kteří měli demonstrantům v přístupu na náměstí zabránit. Došlo ke skutečné pouliční bitvě, při níž bylo mnoho raněných; několik jich později svému zranění podlehl. Řada organizátorů shromáždění byla zatčena. 13. listopad 1887 vešel do dějin anglického dělnického hnutí jako „krvává neděle“. Henry Mayers Hyndman se během těchto událostí zbaběle skrýval. — 291.

⁸³⁵ „Neue Zeit“ (10. roč. 1891–92, 1. sv., čís. 19) vynechala při uveřejnění Engelsovy práce „Socialismus v Německu“ z následující věty slova „Bebelovy a Liebknechtovy strany zvané“: „Nejednou přešly celé skupiny lassallovců za víření bubnů a s vlajícími prapory hromadně do nové Bebelovy a Liebknechtovy strany zvané eisenaušská strana“ (viz Spisy, sv. 22, str. 291). — 293, 299.

⁸³⁶ Karl Kautsky informoval Engelse 26. ledna 1892, že mu J. H. W. Dietz navrhl, aby přeložil knihu Jamese E. Thorolda Rogerse „Six centuries of work and wages. The history of english labour“ [„Šest století práce a mezd. Dějiny práce v Anglii“], jež vyšla roku 1886 v Londýně. Kautsky žádal Engelse o jeho názor na tuto knihu. — 293, 298.

⁸³⁷ Engels má na mysli první nejradikálnější období Lutherovy činnosti, kdy Luther položil základy ke svému učení, v němž široké lidové masy viděly odraz svých revolučních snah. Koncem roku 1521 — počátkem roku 1522 se měšťanské vrstvy reformace stále více oddělovaly od lidových, sám Luther přešel na stranu podporující reformaci německých světských knížat.

Jedním ze symptomů rozkolu jednotného tábora reformace bylo v prosinci 1521 Lutherovo vystoupení proti radikálním církevním reformám, které prováděl německý duchovní Andreas Rudolf Karlstadt v samém středisku reformace, ve Wittenberku.

Za *selské války* (1524–1525) v Německu vystupoval Luther jako ideolog konzervativní části měšťanstva, která potírala lidové revoluční hnutí rolnictva a městské chudiny proti feudálnímu vykořisťování.

Novokřtenci (anabaptisté) — lidová sekta se sociálně revolučním zaměřením, působící ve střední Evropě. Zavrhovali církevní hierarchii a formalismus církevních svátostí, soudy a vojenskou službu, žádali, aby každý člověk byl křtěn v dospělém věku. V letech 1520–1521 přešla část novokřtěnců k aktivní revoluční činnosti, později se zúčastnili i bojů v selské válce. — 297.

⁸³⁸ August Bebel psal Engelsovi 27. ledna 1892: „Ve Francii mají teď zřejmě plno práce s tím, aby se dohodli s Německem ve věci Alsaska-Lotrinska. Minulý týden jsem dostal dokonce tři přípisy z různých míst — včetně redakce ‚Figara‘ — ve kterých mě žádali o radu, respektive o názor, na jakém základě je možné dorozumět se s Francií. Odpověděl jsem všem třem přibližně stejně. Jak smýšlím já, resp. naše strana o anexi, to vědí; že jsme pro smíření s Francií a pokládáme je za možné, to vědí jistě také; naše strana však ještě nemá rozhodující moc v rukou, a mimo ni si přejí takové usmíření snad jen jednotlivci, mezi kterými ale není nikdo, kdo by to mohl ovlivnit; a tak je jakákoli aktivní činnost, jež by slibovala úspěch, vyloučena.“

„Vorwärts“ psal v poznámce „Ueber den Rückkauf Elsass-Lothringen“ [„O zpětném odkoupení Alsaska-Lotrinska“], jež vyšla v příloze z 30. ledna

1892, že neodpovídá pravdě tvrzení, podle něhož Bebel prohlásil, že německá sociální demokracie souhlasí s každou dohodou o Alsasku-Lotrinsku mezi Francií a Německem, avšak nemá ještě potřebnou moc, aby to zajistila. — 300.

- ⁸³⁹ August Bebel referoval Engelsovi v dopise z 27. ledna 1892 o rozhovoru, který měl v říšském sněmu s Ernstem Matthiasem von Köllerem, státním podtajemníkem pro Alsasko-Lotrinsko v pruském ministerstvu vnitra. Köller se domníval, že Bebel děkuje pouze jemu za to, že mohl 6. ledna 1892 promluvit na shromáždění v Myhlúzách (viz poznámku 345). Ve své odpovědi kritizoval Bebel energicky policejní represálie pruské vlády v Alsasku-Lotrinsku, jakož i to, že v této oblasti zůstávají v platnosti staré francouzské zákony. — 300.
- ⁸⁴⁰ Heinrich Herkner, „Die oberelsässische Baumwollindustrie und ihre Arbeiter“ [„Hornoalsaský bavlnářský průmysl a jeho dělníci“], Štrasburk 1887. — 300.
- ⁸⁴¹ „Vorwärts“ referoval 30. ledna 1892 o vyloučení Ferdinanda Gillese z londýnského Komunistického dělnického vzdělávacího spolku (viz tento svazek, str. 288 a 290—291); neuvedl však jméno Gillese ani Julia Mottelera, který proti Gillesovi vystoupil. — 300.
- ⁸⁴² Engelsovo „Postavení dělnické třídy v Anglii“ (viz Spisy, sv. 2) vyšlo počátkem roku 1845 v nakladatelství Otto Wiganda v Lipsku. O případném novém vydání si Engels dopisoval s Wilhelmem Liebknechtem a Adolfem Hepnerem už v letech 1872—1873. V následujících letech se několikrát snažil vyjasnit si svůj právní vztah k Wigandovu nakladatelství ohledně nového vydání zmíněné práce. 29. ledna 1885 napsal Engels Augustu Bebelovi (viz Spisy, sv. 36, str. 327—329), který mu 7. února 1885 odpověděl: „V příloze dostáváš odborné dobrozdání od jednoho schopného saského právníka. Věc vypadá tedy tak, že Tě má Wigand v hrsti a druhé vydání nelze z něho vyrazit. Jediná možnost vydat knihu, a to tak, aby si ji mohli koupit i naši lidé, bude, že vyjde v zemi, se kterou nemá Německo žádnou úmluvu, tedy ve Spojených státech. Pak je ovšem pro knižní obchod ztracená, protože se ji žádný knihkupec neodváží prodávat, bude-li Wigand protestovat...“
- Wigand však nové vydání Engelsovy práce odmítl. Posléze přenechal svá práva Dietzovu nakladatelství (viz také tento svazek, str. 372, 373 a 374 a poznámky 410, 412 a 416).
- Druhé, Engelsem revidované vydání „Postavení dělnické třídy v Anglii“ vyšlo v roce 1892 v nakladatelství J. H. W. Dietze ve Stuttgartu. — 301.
- ⁸⁴³ „Vorwärts“ uveřejnil 31. ledna 1892 pod názvem „Zu den bevorstehenden Reichstags-Verhandlungen über den Militär-Etat“ [„K nadcházejícím jed-

náním říšského sněmu o vojenském rozpočtu“] výnos prince Jiřího Saského, vrchního velitele saské armády, z 8. června 1891. Výnos se opíral o šetření, jež provedly vojenské soudy ve věci fyzického týrání vojáků. Brutální zacházení s vojáky, které říšská vláda popírala, bylo zde označeno za rafinované týrání a za projev krajně povážlivých poměrů v německém vojsku. — 302, 304.

⁸⁴⁴ Engels zde parafrázuje slova Julia Caesara ze stejnojmenné tragédie Williama Shakespeara: „Ten Cassius má ale lačný pohled... neznám nikoho, komu bych se vyhnul raději, než tohohle vychrtlého Cassia.“ (1. jednání, 2. scéna.) — 304.

⁸⁴⁵ August Bebel mluvil 6. ledna 1892 na dělnickém shromáždění v alsaském městě Mylhúzách (viz poznámku 339). Ve své řeči se zabýval především ekonomickou situací Alsaska. Jeho pokusy přejít k politickým otázkám znemožnil přítomný policejní komisař hrozbou, že shromáždění rozpustí. „Vorwärts“ z 9. ledna 1892 přinesl o tomto shromáždění zprávu. — 304.

⁸⁴⁶ Conrad Schmidt, „Noch einmal das Rätsel der Durchschnittsprofitrate“ [„Ještě jednou záhada průměrné míry zisku“], v „Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik“, 3. série, 2. sv., Jena 1891. — 305.

⁸⁴⁷ Engels cituje z Hegelova díla „Encyklopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse“ [„Encyklopedie filosofických věd v nástinu“], díl I: „Die Logik“ [„Logika“], § 120. — 307.

⁸⁴⁸ 2. února 1892 poslal Filippo Turati Engelsovi článek italského buržoazního filosofa a politika Giovanniho Bovia, jenž vyšel v „La Tribuna“ z 2. února 1892 a obsahoval kritiku první části Engelsovy práce „Socialismus v Německu“. První část této Engelsovy práce vyšla v „Critica Sociale“ z 16. ledna 1892, a to jako překlad francouzského textu uveřejněného v „Almanach du Parti Ouvrier“. Turati žádal Engelse, aby na Boviův článek odpověděl. Engels napsal odpověď francouzsky (viz Spisy, sv. 22, str. 324–326) a poslal ji zároveň s tímto dopisem Turatimu. Italský překlad odpovědi — pořízený Turatim a schválený Engelsem (viz tento svazek, str. 312) — vyšel v „Critica Sociale“ z 16. února 1892 pod titulkem „Federico Engels — Giovanni Bovi“. Řada italských novin jej přetiskla.

Na obálku tohoto dopisu napsal Engels: Sigr. avvo. Filippo Turati, Portici, Galleria V. E. 23, Milano, Italy. — 310, 312, 349.

⁸⁴⁹ Engels zde zřejmě zaměňuje Giovanniho Boviu s Gennarem Boviem, s nímž navázal v dubnu 1872 písemný styk (viz Spisy, sv. 33, str. 497). — 310.

- ⁸⁵⁰ Tyto řádky napsal Engels na dopisnici. Je na ní adresa psaná jeho rukopisem: Sigr. avvo. Filippo Turati, Portici, Galleria V. E., Milano, Italy. — 312.
- ⁸⁵¹ Část tohoto dopisu byla poprvé uveřejněna v „Arbeiter-Zeitung“, čís. 327 z 28. listopadu 1920. — 316.
- ⁸⁵² Vídeňský list „Arbeiter-Zeitung“ požadoval v lednu a únoru 1892, aby při zamýšleném rozsáhlém projektu výstavby „Velké Vídne“ byly respektovány zájmy pracujících města. Odhaloval demagogické fráze a machinace podnikatelů a úřadů. Victor Adler navrhl v článku „Die Verkehrsanlagen von Gross-Wien und die Wiener Arbeiter“ [„Dopravní zařízení Velké Vídne a vídeňští dělníci“], který vyšel v „Arbeiter-Zeitung“ z 8. ledna 1892, aby byla na obranu dělnických zájmů založena odborová organizace stavebních dělníků. Marie Edouard Vaillant předložil v listopadu 1888 v pařížské městské radě plán stavebních prací k asanaci dělnických čtvrtí. — 317.
- ⁸⁵³ Dělničtí kandidáti v chystaných volbách do rady londýnského hrabství (viz poznámku 441) požadovali ve svých volebních manifestech, aby rada byla přeměněna v opravdový komunální orgán odpovídající zájmům pracujících, aby město převzalo do svého vlastnictví plynárny, vodárny a elektrárny, jakož i omnibusové a tramvajové dopravní společnosti a aby příjmy takto získané byly věnovány na veřejné účely. Požadovali důslednou podporu a provádění zákonů ke zlepšení zdraví lidu, jakož i účinnou stavební a hygienickou inspekci obydlí a pracovišť. Pro všechny zaměstnance rady požadovali stejné mzdy pro muže a ženy. K získání nových zdrojů příjmů navrhovali, aby majitelům pozemků byly zvýšeny daně. — 317.
- ⁸⁵⁴ Vilém II. vepsal za svého pobytu v Mnichově (podzim 1891) při návštěvě radnice do městské pamětní knihy výrok: „Regis voluntas — suprema lex“ („Králova vůle je nejvyšší zákon“). — 318, 329.
- ⁸⁵⁵ *Národně liberální strana* byla založena na podzim 1866 po rozštěpení buržoazní Pokrokové strany (viz poznámku 227). Zastupovala zájmy německé, především však pruské buržoazie. Národní liberálové se kvůli uspokojení materiálních zájmů buržoazie zřekli nároku na politické panství této třídy a za svůj hlavní cíl pokládali sjednocení německých států pod vedením Pruska. V jejich politice se odrážela kapitulace německé liberální buržoazie před Bismarckem. Po sjednocení Německa se konstituovala Národně liberální strana definitivně jako strana velkoburžoazie a především průmyslových magnátů. Ve vnitřní politice se národní liberálové osvědčovali stále víc jako věrní poddaní; přitom se fakticky vzdali i svých dřívějších liberálních požadavků. V devadesátých letech sice občas docházelo k napětí mezi národními liberály a konzervativně klerikálními silami, jakož i vládou — tak třeba v roce

1892 v souvislosti s návrhem zákona o národních školách (viz poznámku 373 — avšak celkově zůstávali národní liberálové u třídního kompromisu mezi junkery a buržoazií a podřizovali se vládní politice. — 318, 319, 331, 483.

⁸⁶⁶ 22. února 1892 bylo v Berlíně oslaveno 25. výročí činnosti Augusta Bebela v parlamentě. Blahopřát mu přišli takřka všichni členové sociálně demokratické frakce v říšském sněmu, pracovníci redakce a nakladatelství „Vorwärts“ a důvěrníci berlínských stranických organizací. — 319, 331.

⁸⁶⁷ 22. ledna 1892 vyjádřil při projednávání obchodní smlouvy se Švýcarskem v říšském sněmu předák Národně liberální strany Bennigsen naději, že „dojde k velkému sblížení liberálních stran“. Eugen Richter, předák Německé svobodomyšlné strany (viz poznámku 156), na zasedání říšského sněmu z 23. ledna Bennigsenovu výzvu podpořil. Sociálně demokratický poslanec Max Schippel tyto naděje ironizoval v řeči z 23. ledna, která byla 24. ledna 1892 uveřejněna ve „Vorwärts“, a dokázal, že jsou nesplnitelné vzhledem k rozporům mezi různými vrstvami německé buržoazie. — 319.

⁸⁶⁸ *Střed* — politická strana katolíků, kterou vytvořili v létě 1870 katoličtí poslanci pruské poslanecké sněmovny a která se po volbách do říšského sněmu z roku 1871 ustavila i v tomto sněmu (křesla poslanců strany středu byla uprostřed zasedací síně). Strana středu se opírala o katolické maloměšťáctvo a o převahu katolických rolníků a dělníků v jižním a západním Německu a v Horním Slezsku. Zastupovala v první řadě zájmy katolických velkostatkářů a katolického průmyslového kapitálu. Střed byl zpočátku v opozici vůči Bismarckově vládě a zastával partikularistické, protipruské tendence. Přitom však hlasoval pro Bismarckovo opatření proti revolučnímu dělnickému hnutí. Podrobnou charakteristiku středu podal Engels ve své práci „Úloha násilí v dějinách“ (Spisy, sv. 21, str. 435—492) a v článku „Co teď?“ (tamtéž, sv. 22, str. 43 až 46). — 320, 582.

⁸⁶⁹ *Konzervativní strana* byla stranou pruských junkerů, vojenské kamarily, špiček byrokracie a luteránského kléru. Vznikla z krajního pravého křídla monarchistické frakce v pruském Národním shromáždění z roku 1848. Politika konzervativců, zaměřená k ochraně feudálních přežitků a reakčního politického zřízení v zemi, byla proniknuta duchem bojovného šovinismu a militarismu. Po založení Severoněmeckého spolku a v prvních letech po vzniku německé říše vystupovali konzervativci jako pravá opozice proti Bismarckově vládě, neboť se obávali, že jeho politika povede k „rozplynutí“ Pruska v Německu. Už roku 1866 se od této strany oddělila tzv. strana svobodných konzervativců (neboli říšská strana), která hájila zájmy velkostatkářů a části průmyslových magnátů; bezvýhradně podporovala Bismarckovu politiku. V roce 1877 vytvořila konzervativní strana na podporu Bismarckovy vlády

- volební kartel se svobodnými konzervativci a Národně liberální stranou. Počátkem devadesátých let se ve straně proti umírněným konzervativním silám prosazovalo stále více extrémní junkerské křídlo. — 320.
- ³⁶⁰ Sociální demokrat Wilhelm Peus byl 15. února 1892 odsouzen pro „urážku majestátu“ ke 2 letům a 2 měsícům vězení a navíc ke ztrátě cti na 5 let. Důvodem byl projev, který měl 26. října 1891 v Magdeburku — prohlásil v něm, že monarchie je už věcí minulosti a její odstranění není žádným zločinem. — 321, 327.
- ³⁶¹ Velkopřemyslník Karl Ferdinand von Stumm-Halberg zaútočil ostře 12. února 1892 v říšském sněmu na německou sociální demokracii a nařkl ji z přípravy k násilnému svržení monarchie, z krivopřísežnictví, propagování krádeže atd. August Bebel odhalil ve svém projevu Stummova tvrzení jako provokaci, jež měla sloužit k přípravě nového výjimečného zákona proti socialistům, a vyložil politiku německé sociální demokracie. — 321, 330.
- ³⁶² August Bebel promluvil 15. února 1892, když se v říšském sněmu jednalo o kapitole „Vojenská soudní správa“ vojenského rozpočtu. Odhalil přitom kruté, brutální zacházení s vojáky, běžné v německé armádě. Výňatky z jeho projevu byly uveřejněny ve „Vorwärts“ z 16. února 1892. — 321.
- ³⁶³ 2. března 1892 zrušil saský zemský sněm poslanecký mandát Wilhelma Liebknechta a zdůvodnil to tím, že nebydlí v Sasku, nýbrž v Berlíně. — 322, 331.
- ³⁶⁴ Týdeník Francouzské dělnické strany (viz poznámku 62) „Le Socialiste“ měl být přeměněn v deník. Engels, který měl velký zájem na vydávání marxistického deníku ve Francii, si dával od Laury a Paula Lafarguových neustále posílat informace o průběhu jednání. Plány na přeměnu listu „Le Socialiste“ v deník se však nepodařilo uskutečnit. — 324, 329, 338, 389, 393, 398, 402, 444, 488, 498, 500, 513, 526, 546, 569, 588, 598.
- ³⁶⁵ Engels poukázal v úvodní poznámce k druhému německému vydání „Bídy filosofie“ (viz Spisy, sv. 22, str. 331) na obě zde připomínané opravy, které byly učiněny v tomto vydání na rozdíl od původního francouzského (1847) a prvního německého vydání (1855) tohoto Marxova díla.
- Buržoazní ekonom a právník Anton Menger se ve svém spise „Das Recht auf den vollen Arbeitsertrag in geschichtlicher Darstellung“ [„Právo na plný výtěžek práce z historického pohledu“], Stuttgart 1886, odvolával na příslušné pasáže Marxova díla, přičemž prudce útočil na Marxe a Engelse. Mengerovy pomluvy byly odmítnuty v polemickém Engelsově a Kautského článku „Právníký socialismus“ (viz Spisy, sv. 21, str. 509–528). — 326.

- ³⁶⁶ Anton Menger, „Das bürgerliche Recht und die besitzlosen Volksklassen“ [„Buržoazní právo a nemajetné lidové vrstvy“], Tübingen 1890. — 326.
- ³⁶⁷ Jde o zvláštní práva (Reservatrechte) jihoněmeckých států, hlavně Bavorska a Württemberska, která byla zajištěna smlouvami o jejich vstupu do Severoněmeckého spolku v listopadu 1870 a zakotvena v říšské ústavě z dubna 1871. Bavorsko a Württembersko si podržely kromě jiných práv právo na zvláštní daň z piva a pálenky a zajistily si také zvláštní práva v poštovní a telegrafní správě. Bavorsko si kromě toho podrželo právo na vlastní řízení armády a správu železnic. Ze zástupců Bavorska, Württemberska a také Sasky byl utvořen ve spolkové radě zvláštní výbor pro zahraniční záležitosti, který měl právo veta. — 327.
- ³⁶⁸ 25.—27. února 1892 došlo v centru Berlína, mj. i před královským zámkem, k bouřím nezaměstnaných, kterých se zúčastnily především deklasované živly. Demonstrace a shromáždění rozehnala policie. Sociálně demokratická strana Německa tyto pouliční výtržnosti kategoricky odsoudila a vyzvala berlínské dělníky, aby se jich neúčastnili. — 327, 331.
- ³⁶⁹ Počátkem března 1892 byla „Kölnische Zeitung“ obžalována pro urážku majestátu. Byla soudně stíhána za to, že otiskla článek obsahující kritické poznámky o řeči, kterou pronesl Vilém II. 24. února 1892 na výročním banketu brandenburského zemského sněmu; císař ostře napadl odpůrce politiky své vlády a „štouraly“, kteří ji kritizují. Po opatřeních proti „Kölnische Zeitung“ následovala konfiskace dalších novin. — 327, 329.
- ³⁷⁰ Friedrich Adolph Sorge, „Das Programm der Geldreformer in den Vereinigten Staaten“ [„Program reformátorů měny ve Spojených státech“], „Die Neue Zeit“, 10. roč. 1891—1892, 1. sv., čís. 21. — 328.
- ³⁷¹ Při obecních volbách ve Francii (1.—8. května 1892) dosáhla Francouzská dělnická strana významných úspěchů. Dostala přes 100 000 hlasů; do obecních zastupitelských orgánů bylo zvoleno na 635 socialistů. Ve 26 městech získala většinu v městské radě a v některých z těchto měst — např. v Roubaix, Marseille, Narbonne a Toulonu — si zajistila vedení v městské radě. — 329, 353, 363, 368, 376, 379, 387, 388, 488, 632.
- ³⁷² *Radikální kluby* — tak se říkalo v Anglii ve druhé polovině 19. století radikálně demokratickým organizacím, jež se skládaly převážně z dělníků a byly pod vlivem liberální strany. Kluby měly určitý vliv na anglický proletariát. V důsledku rozmachu anglického dělnického hnutí koncem osmdesátých let počet těchto klubů značně vzrostl. Staly se důležitým místem pro šíření socialistických myšlenek. V roce 1885 byla založena Metropolitní radikální federace

- (Metropolitan Radical Federation), vrcholná organizace londýnských radikálních klubů. — 329, 340, 346, 366.
- ⁸⁷⁸ Koncem ledna 1892 předložila pruská vláda poslanecké sněmovně návrh nového zákona o národních školách. Podle tohoto návrhu měly být veškeré všeobecně vzdělávací národní školy přeměněny ve školy konfesní a vrchním dozorem nad celým národním školstvím mělo být pověřeno duchovenstvo. Předložený návrh zákona, odpovídající zájmům středu (viz poznámku 358) vyvolal ostrý protest liberálů, což vedlo v březnu 1892 k demisi pruského kabinetu. Nová pruská vláda návrh zákona stáhla. — 330, 331.
- ⁸⁷⁴ Pozdravná adresa Francouzské dělnické strany a redakce listu „Socialiste“ Augustu Bebelovi k 25. výročí jeho parlamentní činnosti byla uveřejněna v „Le Socialiste“ ze 6. března 1892. Byla v ní vzdána čest mimořádné energii a zaujetí, s nimiž bojoval Bebel za vítězství socialistických myšlenek. V adrese bylo rovněž zdůrazněno, že Bebelovo vystupování není ke cti pouze německé sociální demokracii, nýbrž celému mezinárodnímu socialistickému hnutí. — 331.
- ⁸⁷⁵ Engels má zde zřejmě na mysli pasáže z Mehringova polemického spisu „Kapital und Presse. Ein Nachspiel zum Falle Lindau“ [„Kapitál a tisk. Dohra k případu Lindau“] z roku 1891, v němž Mehring vyložil, proč se po roce 1876 odvrátil od sociální demokracie. Projevilo se to především ve 3., nově přepracovaném vydání jeho díla „Die Deutsche Sozialdemokratie. Ihre Geschichte und ihre Lehre“ [„Německá sociální demokracie. Její dějiny a její učení“], jež vyšlo v roce 1879.
- Mehring polemizoval v „Kapitálu a tisku“ vynikajícím způsobem s buržoazními pomluvami; jeho stanovisko k vlastnímu dřívějšímu odmítavému postoji vůči sociální demokracii zůstalo však celkově ještě neuspokojivé. — 334.
- ⁸⁷⁶ August Siegel informoval Engelse ve svém dopise z 20. března 1892, že předsednictvo Svazu německých horníků vydalo jeho ženě 120 marek na cestovní výlohy a že kromě toho dostal od anglických horníků 16 liber. — 335.
- ⁸⁷⁷ „Nový kurs“ vyhlásil Vilém II. v březnu 1890. Prvními příznaky tohoto „nového kursu“ v porovnání s Bismarckovou politikou byly dva císařské výnosy ze 4. února 1890, v nichž byla stanovena některá sociálně politická opatření. Politika „nového kursu“ (1890–1894) byla pokusem změnit vládní režim ve prospěch velkoburžoazie. Šlo o to odvrátit přísliby a několika nepatrnými almužnami dělnickou třídu od boje za zásadní přeměnu státního a společenského zřízení, izolovat sociální demokracii od dělnické třídy a semknout různé frakce vládnoucích tříd do boje proti revolučnímu dělnickému hnutí. V zahraniční politice měl „nový kurs“ připravit přechod k imperialistické světové mocenské politice. — 336.

- ⁸⁷⁸ Narážka na sjezd posibelistů (viz poznámku 44), který byl svolán do Paříže na červenec 1892. Na programu byly hlavně otázky obecního zřízení a sociální hygieny (hygieny práce). — 340.
- ⁸⁷⁹ Engels napsal k 18. březnu 1892 „Pozdrav francouzským dělníkům k 21. výročí Pařížské komuny“ (viz Spisy, sv. 22, str. 329—330). Byl otištěn v „Socialiste“ 26. března 1892. — 341.
- ⁸⁸⁰ *Občina* — vesnické společenství v Rusku se společným vlastnictvím půdy periodicky přidělované jednotlivcům do užívání. Příslušníci tohoto vesnického společenství ručili kolektivně za placení daní. Občina byla v Rusku známa již od nejstarších dob a postupně se změnila v hlavní oporu feudalismu v Rusku. Tak jak se po reformách z roku 1861 (viz poznámku 516) rozvíjely kapitalistické výrobní vztahy a jak pronikal kapitalismus do zemědělství, občina se rozpadala. — 343, 409.
- ⁸⁸¹ Od poloviny srpna do poloviny září 1888 cestoval Engels s Eleanor Marxovou-Avelingovou, Edwardem Avelingem a Carlem Schorlemmerem po USA a Kanadě. O jeho dojmech z této cesty viz Spisy, sv. 21, str. 497—499. — 344, 378, 479, 489.
- ⁸⁸² N. F. Danielson požádal Engelse v dopise z 12. listopadu 1891, aby tlumočil Paulu Lafarguovi jeho blahopřání ke zvolení do francouzské poslanecké sněmovny (viz poznámku 263). — 345.
- ⁸⁸³ Na zasedání říšského sněmu z 3. března 1892 tvrdil konzervativní poslanec Hartmann při projednávání návrhu zákona o stavu obležení v Alsasku-Lotrinsku, že na řešení otázky Alsaska-Lotrinska existují mezi Wilhelmem Liebknechtem a Georgem von Vollmarem rozdílné názory. Paul Singer odmítl ve své odpovědi jménem sociálně demokratické frakce Hartmannovo tvrzení. Prohlásil, že pro německou sociální demokracii neexistuje žádná alsasko-lotrinská otázka a že Hartmannova slova — podle nichž je Liebknecht pro navrácení Alsaska-Lotrinska Francii — neodpovídají pravdě. — 346.
- ⁸⁸⁴ Londýnská odborová rada a Sociálně demokratická federace se v roce 1890 pokusily vyloučit dělnické organizace řízené anglickými marxisty z účasti na prvomájové demonstraci. Podrobněji o tom viz B. Engels, „4. květen v Londýně“, Spisy, sv. 22, str. 97—103. — 346.
- ⁸⁸⁵ August Bebel měl za své plánované návštěvy v Londýně (viz poznámku 414) promluvit na žádost Eleanor Marxové-Avelingové na dělnickém shromáždění v East Endu. — 348.

- ³⁸⁶ Tyto řádky napsal Engels na dopisnici. Je na ní adresa psaná jeho rukopisem: Sigr. avvo. Filippo Turati, Portici, Galleria Vitt. Em. 23, *Milano*, Italy. — 349.
- ³⁸⁷ Filippo Turati poslal Engelsovi 4. března 1892 dva výtisky „Critica Sociale“ z 1. března 1892 obsahující odpověď Giovanniho Bovia na Engelsův článek „Odpověď ctihodnému Giovannimu Boviovi“ (viz Spisy, sv. 22, str. 324 a 325). — 349.
- ³⁸⁸ Jde o Engelsovu předmluvu k prvnímu německému vydání Marxovy „Bídy filosofie“ (viz Spisy, sv. 21, str. 205–218), jež byla převzata i do druhého německého vydání z roku 1892, a o Engelsovu úvodní poznámku ke druhému německému vydání zmíněné Marxovy práce (tamtéž, sv. 22, str. 331). — 350.
- ³⁸⁹ Marxův článek „O Proudhonovi“ (viz Spisy, sv. 16, str. 58–65) vyšel v „Social-Demokratu“ z 1., 3. a 5. února 1865. Byl převzat do prvního i druhého německého vydání Marxovy „Bídy filosofie“ z let 1885 a 1892, která revidoval Engels. — 351.
- ³⁹⁰ Karl Kautsky psal Engelsovi 27. března 1892, že Victor Adler je ve svízelné materiální situaci a že jeho žena velmi těžce onemocněla. — 351.
- ³⁹¹ Engelsova kniha „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu“ vyšla rusky v Petrohradu roku 1894. Překlad byl pořízen podle čtvrtého německého vydání. — 351.
- ³⁹² „Lotta di classe“ psala o tom, že mladý socialista Arturo Zambianchi vyzval kvůli políčku jednoho důstojníka na souboj. Pasquale Martignetti žádal Engelse v dopisnici z 26. března 1892, aby mu sdělil svůj názor na tento incident. — 352.
- ³⁹³ Engels se zde pravděpodobně zmiňuje o dopise Hermannu Schlütera z 11. května 1891. Schlüter mu v něm zevrubně referoval o americkém dělnickém hnutí a o své činnosti. — 353.
- ³⁹⁴ Pařížský list „Figaro“ uveřejnil článek, ve kterém Paul Lafargue vyložil podstatu socialismu. Hermann Schlüter požádal Engelse v dopise ze 14. března 1892, aby mu toto číslo „Figara“ poslal. — 353.
- ³⁹⁵ *John Chinaman* — v USA tehdy běžné označení pro Číňany. — 354.
- ³⁹⁶ Engels se 1. dubna 1892 uvolil poskytnout interview korespondentu francouzského listu „L'Eclair“ Emilu Massardovi (viz Spisy, sv. 22, str. 591–596). 3. dubna si Engels přečetl korespondentovy poznámky a úplně je přepracoval.

Podle toho, že interview byl 16. dubna přetištěn v „Le Socialiste“, orgánu Francouzské dělnické strany, lze soudit, že uveřejněný text byl Engelsem schválen. — 356.

³⁹⁷ Engels byl v týdně od 20. do 26. března 1892 na zotavené v Ryde na ostrově Wight. — 356.

³⁹⁸ Henri Brissac požádal 7. dubna 1892 Engelse, aby mu sdělil svůj názor na jeho brožuru „La société collectiviste“ [„Kolektivistická společnost“], jež vyšla v roce 1892 v Paříži. Měl v úmyslu uveřejnit Engelsovu odpověď jako recenzi. — 358.

³⁹⁹ Jde o plán spojit skupinu Osvobození práce se starými narodovolci. Tento plán Sociálně demokratická strana Německa podporovala a byla ochotna dát na to k dispozici potřebné prostředky. K jednání mezi oběma skupinami ruských revolucionářů mělo dojít počátkem roku 1892 v Londýně u Engelse, za účasti Augusta Bebela a G. V. Plechanova. Plán nebyl uskutečněn. — 359.

⁴⁰⁰ Marx byl v letech 1874–1876 pokaždé v srpnu a září na léčení v Karlových Varech. — 360, 526.

⁴⁰¹ V červnu 1892 přeložil Engels do němčiny svůj úvod k anglickému vydání „Vývoje socialismu od utopie k vědě“ (viz Spisy, sv. 22, str. 332–357), který napsal v dubnu. Úvod vyšel zkráceně v „Neue Zeit“, 11. roč. 1892 až 1893, 1. sv., čís. 1 a 2, pod názvem „O historickém materialismu“. — 360, 370, 405, 422, 434, 507.

⁴⁰² Jde o francouzský překlad Engelsova spisu „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu“ (viz také poznámku 108). — 362.

⁴⁰³ *Bourbonský palác* — budova francouzské poslanecké sněmovny na Quai d'Orsay. — 362.

⁴⁰⁴ Článek Laury Lafarguové „Nachtarbeit für die Frauen in Frankreich“ [„Noční práce žen ve Francii“] vyšel ve vídeňských „Arbeiterinnen-Zeitung“ 15. dubna 1892. — 364.

⁴⁰⁵ V „Daily Chronicle“ z 11. dubna 1892 vyšel v rubrice „The eight hour demonstration“ [„Demonstrace za osmihodinový pracovní den“] dopis Adolpha Smitha Georgu Shiptonovi. Smith v něm podával zprávu o svých rozhovorech s vůdci posibilitistů v Paříži, kde se jednalo o vyslání delegátů na májovou demonstraci v Londýně. Londýnská odborová rada (viz poznámku 105) chtěla májové demonstraci, kterou pořádala, dodat obzvláštní váhu a sní-

žit tak vážnost Ligy za uzákonění osmihodinového pracovního dne (viz poznámku 109), v jejímž čele stáli angličtí marxisté. — 365, 629.

⁴⁰⁶ Paul Lafargue se zúčastnil májové demonstrace v Londýně v roce 1892 jako zástupce Francouzské dělnické strany (viz také tento svazek, str. 375). — 365.

⁴⁰⁷ *Toynbee Hall* — budova v londýnském East Endu nazvaná podle buržoazního historika a liberálního sociálního reformátora Arnolda Toynbeeho. Scházeli se zde jeho stoupenci, kteří sledovali křesťansko-filantropické cíle a snažili se získat studenty a intelektuály pro šíření myšlenek křesťanského socialismu mezi dělníky. — 367.

⁴⁰⁸ Pasquale Martignetti uveřejnil v „Critica Sociale“ z 16. dubna 1892 pod názvem „A proposito della lotta di classe“ [„K třídnímu boji“] výňatky z Engelsovy předmluvy k anglickému vydání „Postavení dělnické třídy v Anglii“, napsané v roce 1892 (viz Spisy, sv. 22, str. 310–323). — 369.

⁴⁰⁹ Romualdo Fantuzzi a Pasquale Martignetti navrhli v březnu 1891 Engelsovi, aby vydal znovu svou práci „Vývoj socialismu od utopie k vědě“. Engels souhlasil (viz tento svazek, str. 92 a 93). Poprvé vyšla tato práce v italském překladu Martignettiho v roce 1883. Martignetti a Antonio Labriola udělali v létě 1891 korekturu 2. vydání. Tisk tohoto vydání se však vlekl, aniž nakladatel udal důvod zpoždění. Publikace posléze vyšla v roce 1892. — 370.

⁴¹⁰ J. H. W. Dietz informoval Engelse 20. dubna 1892, že mu Otto Wigand přenechal právo na nové vydání Engelsovy práce „Postavení dělnické třídy v Anglii“ (viz též poznámku 342). Žádal Engelse, aby mu toto právo na nové vydání zmíněného díla — pokud s tím souhlasí — potvrdil. Na jeho dopise je tato Engelsova poznámka: *ano*, přetisknout jenom s nejnnutnějšími poznámkami a novou předmluvou. Začít hned. Korekturu *sloupcovou*, abych mohl vsunout poznámky. 23. 4. — 371.

⁴¹¹ *Mezinárodní knihovna (Internationale Bibliothek)* byla vydávána v letech 1887 až 1923 v nakladatelství J. H. W. Dietze ve Stuttgartu, později v Berlíně; celkem vyšlo 67 svazků. V knihovně vyšla jednotlivě významná Marxova a Engelsova díla, jakož i díla jiných představitelů německého i mezinárodního socialistického a dělnického hnutí, např. Augusta Bebela, Eduarda Bernsteina, Karla Kautského, Franze Mehringa, Edwarda Avelinga, Prospera Oliviera Lissagaraye a G. V. Plechanova.

Jako 14. svazek vyšlo v této edici v roce 1892 druhé vydání Engelsova díla „Postavení dělnické třídy v Anglii“. — 373, 377.

⁴¹² J. H. W. Dietz napsal Engelsovi 26. dubna 1892, že záležitost s Otto Wigan-

dem (viz tento svazek, str. 371) je vyřízena a že se může ihned začít s tiskem. Na jeho dopise je tato Engelsova poznámka: *Přijato*. Nebude-li odpověď *záporná*, udělám 1. předmluvu, 2. stručné poznámky. — 374.

⁴¹³ 1. května 1892 se v londýnském Hyde Parku konala mohutná demonstrace, kterou zorganizovaly společně londýnské socialistické dělnické organizace. Demonstrace, která trvala dvě a půl hodiny, se zúčastnily tisíce lidí, mezi nimi i zástupci dělníků z jiných evropských zemí. — 375, 378.

⁴¹⁴ August Bebel a Paul Singer pobývali zhruba od 14. května do 1. června 1892 u Engelse v Londýně. — 378, 381, 383, 385, 389, 393, 396, 397, 398, 401, 403, 404, 414, 467.

⁴¹⁵ Paul Singer, který byl členem berlínské městské rady, měl v úmyslu jet v létě 1893 jako člen delegace za město Berlín do Chicaga. — 378.

⁴¹⁶ J. H. W. Dietz odpověděl 9. května 1892 Engelsovi na jeho dotaz z 5. května 1892 (viz tento svazek, str. 377), že mu Otto Wigand přenechal právo na nové vydání „Postavení dělnické třídy v Anglii“ bez omezení výše nákladu a že dá vytisknout 10 000 výtisků. Zároveň uvedl podmínky pro vyplacení honoráře, jejichž přijetí oznámil Engels tímto dopisem. Na Dietzově dopise je Engelsova poznámka: *Přijato*.

$\frac{1}{4}$ honoráře do podzimu 92 po vytisknutí

$\frac{1}{4}$ honoráře do 1. ledna 93

$\frac{1}{2}$ honoráře po vytisknutí druhých 5000, avšak do 6 měsíců po zahájení tisku. — 380.

⁴¹⁷ Rudolph Hermann Meyer poslal do „Neue Zeit“ článek „Der grosse Generalstab und die nörgelnden Zeitungsschreiber“ [„Velký generální štáb a kverulantští pisálkové“]. Zmiňoval se v něm o jakémsi truhláři Wernerovi jako o německém delegátovi na sjezdu britských tradeunionů v Edinburghu v roce 1879 (viz poznámku 418). Karl Kautsky vyslovil v dopise z 13. května 1892 domněnku, že jde ve skutečnosti o Adama Weilera, a žádal Engelse o bližší informace.

O osudech zmíněné dopisnice nám není nic známo. — 382.

⁴¹⁸ Jde o *sjezd britských tradeunionů v Edinburghu*, který se konal ve dnech 15.—20. září 1879. Sjezd jednal hlavně o účasti dělnické třídy na parlamentních volbách a o otázkách, jež s tím souvisely. Přijal rezoluci, která požadovala prodloužení funkčního období, nové vymezení volebních okresů a zrovnoprávnění venkovských volebních okresů s městskými. Sjezd se vyslovil rovněž pro požadavek, aby v parlamentních volbách kandidovali i dělníci. — 382.

- ⁴¹⁹ Rudolph Hermann Meyer nazval Engelse ve svém článku (viz poznámku 417) — jak o tom Engelse informoval Karl Kautsky 13. května 1892 — „nejstarším a největším z žijících ekonomů“. Tato formulace byla přes Engelsovy námitky v článku ponechána; článek vyšel v „Neue Zeit“, roč. 10. 1891—92, 2. sv., čís. 35. — 382.
- ⁴²⁰ Karl Kautsky psal Engelsovi 13. května 1892 mj.: „Louise teď začíná působit na veřejnosti, její jméno se uvádí, a to už vedlo v Rakousku stejně jako v Německu k řadě velmi trapných nedorozumění. Chci ji proto požádat, zda by napříště — aby nedocházelo k záměnám — neuváděla před mým jménem své dívčí jméno a nevystupovala jako Louise Strasserová-Kautská.“ — 382, 433.
- ⁴²¹ Starší bratr Carla a Ludwiga Schorlemmerových, Friedrich Schorlemmer, který si rovněž zvolil vědeckou dráhu jako chemik, zemřel v mladém věku. — 392.
- ⁴²² Francouzský překlad Engelsovy práce „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu“, který připravil Joseph Roy, vyšel pouze ve výňatcích. Část — kapitola IX („Barbarství a civilizace“) a kapitola V („Vznik aténskému státu“) — vyšla v časopise „L'Ere Nouvelle“ v červenci a srpnu 1893. Téhož roku vydala redakce „L'Ere Nouvelle“ IX. kapitolu jako zvláštní výtisk (viz Spisy, sv. 39, dopis č. 56).
O překladu Henri Ravého srovnej poznámku 108. — 394.
- ⁴²³ Henry Enfield Roscoe seznámil 27. května 1892 Engelse s výsledky lékařské konzultace týkající se zdravotního stavu Carla Schorlemmera. Vyjádřil zároveň politování nad tím, že nemohl jet do Manchesteru. — 397.
- ⁴²⁴ Od 2. do 4. června 1892 byl Engels v Manchesteru (viz též tento svazek, str. 398 a 400). — 397, 398, 400, 403, 404, 416, 442.
- ⁴²⁵ Henry Enfield Roscoe oslovil Engelse ve svém dopise z 27. května 1892: Dear Engels. — 397.
- ⁴²⁶ *Owensova kolej* — vysoká škola v Manchesteru, která byla založena v roce 1851 z odkazu manchesterského obchodníka Johna Owense. Stala se součástí manchesterské university (Victoria University) existující od roku 1880. — 398, 426.
- ⁴²⁷ „Justice“ uveřejnila 4. června 1892 noticku o tom, že má být založen v Paříži socialistický deník, který budou řídit Jules Guesde a Paul Lafargue. — 402.
- ⁴²⁸ Počátkem června 1892 zasedal v Plymouthu třetí sjezd Národního svazu plyná-

- renských a nekvalifikovaných dělníků Velké Británie a Irska (viz poznámku 69). Sjezd se usnesl, že bude nominovat vlastní kandidáty do parlamentních a obecních voleb a že se zúčastní v roce 1893 Mezinárodního socialistického dělnického kongresu v Curychu. Sjezd se kromě toho zabýval otázkami vnitřní organizace a finanční situací své odborové organizace. — 402, 405.
- ⁴³⁹ Edward Aveling mluvil 10. a 12. června 1892 na socialistických schůzích v Aberdeenu. „Justice“ z 18. června 1892 o tom referovala v článku „Socialism in Aberdeen“ [„Socialismus v Aberdeenu“]. — 402, 418.
- ⁴³⁹ Za svého pobytu v Londýně v květnu 1892 (viz poznámku 414) poskytli August Bebel a Paul Singer dopisovateli „Pall Mall Gazette“ interview, který tento list uveřejnil 28. května 1892 pod titulkem „The prospects of socialism“ [„Vyhledy socialismu“]. Bebel se Singerem v interviewu stručně zhodnotili dělnické hnutí v Německu a zdůraznili také velký význam vítězství, jehož dosáhla Francouzská dělnická strana při obecních volbách v květnu 1892 (viz poznámku 371). — 403.
- ⁴⁴¹ Ve dnech 7.—10. června 1892 se konal v Londýně třetí mezinárodní kongres horníků. Sešli se zde zástupci více než 900 000 anglických, německých, rakouských, belgických a francouzských dělníků. Hlavními body pořadu bylo vytvoření mezinárodní organizace horníků a boj za osmihodinový pracovní den pro všechny horníky. — 405, 415.
- ⁴⁴² Ve svých dopisech Engelsovi z 24. března, 30. dubna a 18. května 1892 pokračoval N. F. Danielson ve svých úvahách o hospodářském vývoji v Rusku (viz tento svazek, str. 228-231 a 342-345). Kromě toho zde vyslovil svůj názor na knihu N. Kablukova „Vopros o rabočich v selskom chozjajstve“ [„Otázka dělníků v zemědělství“] a knihu N. Karyševa „Krestjanskije vněnadělnyje arendy“ [„Rolnický mimopřídělový pacht půdy“], jež poslal Engelsovi v dubnu, resp. květnu 1892. — 408.
- ⁴⁴³ V. P. Voroncov, „Krestjanskaja obščina“ [„Rolnická občina“], Moskva 1892. N. F. Danielson poslal v březnu 1892 tuto knihu Engelsovi. — 411.
- ⁴⁴⁴ N. F. Danielson poznamenal ve svém dopise Engelsovi z 30. dubna 1892 kriticky ke knize N. Kablukova „Otázka dělníků v zemědělství“, že autor nebere ohled na to, že zemědělní dělníci jsou fakticky nádeníci, zaměstnaní jen po tu dobu v roce, v níž statkáři potřebují pracovní síly, a že jim jejich práce nezajišťuje dostatečné prostředky k existenci. — 412.
- ⁴⁴⁵ Viz Karel Marx, „Kapitál“, díl I., čes. vyd. 1953, str. 495—499. — 412.

- ⁴³⁶ *Vasrpoláci* — původně přezdívka Poláků, kteří žili v Horním Slezsku a zabývali se plavením dřeva po Odře. Později se tak říkalo polskému obyvatelstvu Horního Slezska, které žilo po několik staletí pod pruskou nadvládou a bylo silně germanizováno. — 415.
- ⁴³⁷ Engels má na mysli přípravy presidentských voleb v USA, jež se konaly 8. listopadu 1892. Namísto republikána Benjamina Harrisona, který byl prezidentem od roku 1889, byl zvolen demokrat Grover Cleveland. Engels sledoval tyto volby velmi pozorně a vyjádřil se k nim v článku „Presidentské volby v Americe“ (viz Spisy, sv. 22, str. 383–385), který napsal v listopadu 1892. — 415.
- ⁴³⁸ Jde o plánované separátní vydání článků Friedricha Adolpha Sorga o americkém dělnickém hnutí, které vycházely v „Neue Zeit“ (viz poznámku 296). Karl Kautsky, který v této věci jednal s J. H. W. Dietzem, sdělil Engelsovi v dopise z 20. června 1892, že Dietz je zásadně proti separátnímu vydávání článků z „Neue Zeit“, protože by nešly na odbyt. V tomto případě je prý však ochoten Sorgovu práci vydat, pokud autor dotyčné články přepracuje, resp. poněkud rozšíří. K vydání však nedošlo. — 416, 422, 434, 487.
- ⁴³⁹ Jde o antisemitský štvavý spis Hermanna Ahlwardta „Neue Enthüllungen. Judenflinten“ [„Nová odhalení. Židovské pušky“], který vyšel roku 1892 v Drážďanech. Židovský zbrojař Isidor Löwe byl zde obviněn, že dodal německému vojsku nepoužitelné pušky. Případy připisované Löwemu souvisely však zároveň těsně se zkorumpovaností odpovědných důstojníků. Ahlwardtův spis byl rozhodnutím soudu zkonfiskován. — 417, 618.
- ⁴⁴⁰ Jde o úvodník Ernesta Belforta Baxe „Internecine divisions in the socialist Party“ [„Zhoubné rozkoly v socialistické straně“], uveřejněný v „Justice“ z 18. června 1892. Bax v něm vyzýval anglické socialistické skupiny ke spolupráci. — 418, 448.
- ⁴⁴¹ *Rada londýnského hrabství* (Londoner County Council) — orgán, do jehož kompetence spadalo vybírání daní, místní rozpočet atd. Voleb do rady se směly zúčastnit všechny osoby oprávněné volit do parlamentu a ženy starší 30 let. — 418, 471.
- ⁴⁴² Anglické parlamentní volby v létě 1892 skončily vítězstvím liberálů. Socialistické a dělnické organizace vedly volební kampaň úspěšně a postavily značný počet nezávislých kandidátů. Tři z nich — James Keir Hardie, John Burns a John Havelock Wilson — byli zvoleni do parlamentu. — 418, 421, 434, 436, 439, 443, 448, 455, 458, 459, 488, 495.

- ⁴⁴⁵ *Účetní bez platu*, tak nazval August Bebel v dopise Engelsovi ze 4. června 1892 svou ženu Julii, která mu aktivně pomáhala v jeho funkci pokladníka Sociálně demokratické strany Německa. — 419.
- ⁴⁴⁶ Engels byl od 29. června do 2. července 1892 u příležitosti pohřbu Carla Schorlemmera v Manchesteru. — 423, 424, 433, 442.
- ⁴⁴⁵ *Svobodné obce* — obce, jež se v letech 1846 a 1847 pod vlivem hnutí přátel světla odtrhly od oficiální protestantské církve a dostaly 30. března 1847 právo svobodného výkonu náboženství. Přátelé světla byl náboženský směr, který vznikl v roce 1841; byl zaměřen proti pietismu vládnoucímu v protestantské církvi a proti jejímu mysticismu a pokrytectví. — 426.
- ⁴⁴⁶ August Bebel požádal Engelse v dopise z 1. července 1892, aby předal Stanisławu Mendelsonovi dopis se stvrzenkou na peníze, kterými Sociálně demokratická strana Německa podporovala polského studenta, jenž působil mezi Poláky žijícími v Německu jako revoluční agitátor. — 429.
- ⁴⁴⁷ August Bebel psal 29. června 1892 ve své odpovědi na Engelsův dopis z 20. června 1892 (viz tento svazek, str. 417—419), že nechtěl Engelse svým dopisem přimět k odpovědi. — 430, 439.
- ⁴⁴⁸ Myslí se článek „Die englischen Wahlen“ [„Anglické volby“], který vyšel ve „Vorwärts“ z 2. července 1892.
O anglických volbách viz poznámku 442. — 430.
- ⁴⁴⁹ Jde o tzv. manchesterskou stranu založnou freetraders. Byli to stoupenci svobodného obchodu a nezasahování státu do hospodářského života země. Střediskem agitace freetraderů byl Manchester, kde vznikla tzv. manchester-ská škola — ekonomický směr odrážející zájmy anglické průmyslové velkoburžoazie. V čele tohoto hnutí stáli dva textilní továrníci, Richard Cobden a John Bright, kteří v roce 1838 založili Ligu proti obilním zákonům (viz poznámku 450). Ve čtyřicátých a padesátých letech byli freetradeři zvláštní politickou skupinou, v šedesátých tvořili levé křídlo liberální strany. — 430.
- ⁴⁵⁰ *Ligu proti obilním zákonům* (Anti-Corn-Law League) založili roku 1838 manchesterští továrníci Richard Cobden a John Bright. Obilní zákony (Corn Laws) byly vydány roku 1815 v zájmu velkých pozemkových vlastníků a měly omezit, eventuálně zakázat dovoz obilí. Liga usilovala pod heslem úplné svobody obchodu o jejich zrušení, aby dosáhla snížení dělnických mezd a oslabil hospodářské a politické pozice pozemkové aristokracie. Po zrušení obilních zákonů roku 1846 byla liga rozpuštěna, ale fakticky existovala až do roku 1849. — 431.

- ⁴⁵¹ *Home Rule Bill* předložený Williamem Ewartem Gladstonem v dubnu 1886 britskému parlamentu počítal s omezenou samosprávou Irska. Měl být vytvořen irský parlament, jakož i irská vláda kontrolovaná britským kabinetem. Gladstone doufal, že si tímto zákonem zajistí podporu irských poslanců. Parlament však zákon neschválil, neboť konzervativní a liberální unionisté hlasovali proti. — 431, 458.
- ⁴⁵² *Nezávislá labouristická strana* (Independent Labour Party) byla založena v lednu 1893. Vstoupili do ní členové starých i nových tradeunionů, Fabiánské společnosti, Sociálně demokratické federace a jiných socialistických organizací; v jejím čele byl James Keir Hardie. Strana zahrnuje do svého programu boj za kolektivní vlastnictví všech výrobních prostředků, prostředků rozdělování a směny. Požadovala mj., aby byl zaveden osmihodinový pracovní den, zakázána dětská práce a zavedeno sociální pojištění, jakož i pojištění pro případ nezaměstnanosti. Engels uvítal založení strany v naději, že se jí podaří vyhnout se dogmatickým a sektářským chybám Sociálně demokratické federace a stát se marxistickou stranou, avšak vyjádřil se do jisté míry skepticky o jejich předácích. Zatímco vývoj v prvních týdnech a měsících ospravedlňoval Engelsovo pozitivní mínění, dostala se strana později v důsledku nejasných koncepcí a individuální slabosti většiny svého vedení na cestu reformismu. Předáci ovlivnění reformistickou fabiánskou ideologií pokládali parlamentní boj za nejdůležitější formu třídního boje a uzavřeli dohodu s liberální stranou. — 431, 435, 444, 455, 471, 488, 524.
- ⁴⁵³ Bismarck pobýval v červnu 1892 u příležitosti svatby svého syna ve Vídni. Přitom v různých projevech a v interviewu uveřejněném 24. června 1892 ve vídeňském listu „Freie Presse“ vystoupil otevřeně proti politice svého nástupce Lea von Caprioviho. — 436.
- ⁴⁵⁴ Jde o článek „Die englischen Wahlen“ [„Anglické volby“], který vyšel ve „Vorwärts“ z 5. července 1892. — 437.
- ⁴⁵⁵ Roku 1867 byla v Anglii pod tlakem lidových mas provedena druhá volební reforma. Na tomto hnutí se aktivně podílela generální rada Mezinárodního dělnického sdružení. Podle nového zákona byl snížen majetkový census. Ve venkovských volebních obvodech bylo volební právo rozšířeno na pachtýře, kteří platili nejméně 12 liber št. pachtovného ročně. Ve městech dostali volební právo všichni majitelé a nájemci domů, i nájemníci, kteří bydleli v daném městě aspoň rok a platili nejméně 10 liber št. nájemného. Reformou z roku 1867 se počet voličů v Anglii víc než zdvojnásobil. Volební právo obdržela také většina kvalifikovaných dělníků.
- Roku 1884 byla v Anglii pod tlakem lidových mas ve venkovských obvodech provedena třetí volební reforma. Venkovským obvodům se touto re-

formou dostalo volebního práva za stejných podmínek jako roku 1867 obvodům městským. Ani po třetí volební reformě neměly však ještě volební právo značné vrstvy obyvatelstva, například vesnický proletariát, městská chudina a všechny ženy. Tajné hlasovací právo bylo zavedeno roku 1872. — 439, 458.

⁴⁵⁶ *Nový unionismus* — nový směr v anglickém odborovém hnutí, který vznikl koncem osmdesátých let. Hlubší příčiny jeho vzniku spočívaly v poklesu životní úrovně vyvolaném tím, že Anglie ztratila svůj průmyslový monopol. Nové tradeuniony organizovaly široké proletářské masy, především nekvalifikované dělníky, kteří zůstávali do té doby mimo dělnické hnutí. Angličtí socialisté, hlavně Eleanor Marxová-Avelingová a Tom Mann, hráli při zakládání nových tradeunionů, které Engels vřele uvítal a podporoval, významnou úlohu. Engels charakterizoval tento nový směr v odborovém hnutí v článku „4. květen v Londýně“ a v „Předmluvě k anglickému vydání ‚Postavení dělnické třídy v Anglii‘“ (viz Spisy, sv. 22, str. 97—103 a 310—323). — 440, 443, 501, 503, 510, 630.

⁴⁵⁷ Koncem roku 1890 byl Charles Stewart Parnell obžalován z cizoložství a prohlášen za vinného. To byl signál pro anglické liberály, kteří ihned vystoupili s požadavkem, aby byl Parnell zbaven vůdcovství irské frakce v parlamentu. Tento postup liberálů vůči Parnellovi podporovaly pravivé síly v irské parlamentní frakci a irské katolické duchovenstvo — složky, jež nesouhlasily s jeho úsilím o samosprávu (Home Rule). Kampaň vedla k rozkolu v irské parlamentní frakci a k oslabení irského národního hnutí. — 441.

⁴⁵⁸ Conrad Schmidt, „Die psychologische Richtung in der neueren National-Oekonomie“ [„Psychologický směr v novější národní ekonomii“], v „Neue Zeit“, 10. roč. 1891—92, 2. sv., čís. 40 a 41. — 441, 508, 536.

⁴⁵⁹ Engels poukazuje na teorii mezního užitku, apologetickou buržoazní ekonomickou teorii, jež vznikla v sedmdesátých letech v protikladu k Marxově teorii pracovní hodnoty. Podle této teorie je hodnota zboží určována jeho „mezním užitekem“, tj. subjektivním oceněním užitečnosti každé zboží jednotky uspokojující při dané velikosti zboží zásob nejméně naléhavou potřebu kupujícího. Teorie mezního užitku činí velikost hodnoty závislou na relativní vzácnosti zboží. Patří k teoretickým základům moderní buržoazní ekonomie, neboť její stoupenci ji využívají k zastírání vykořisťování dělníků za kapitalismu. Představiteli této teorie byli mj. rakouský ekonom Carl Menger a anglický ekonom a filosof William Stanley Jevons. Viz k tomu též Engelsovu předmluvu k třetímu dílu „Kapitálu“ (Karel Marx, „Kapitál“, díl III, čes. vyd. 1956, str. 7—30). — 441, 508.

⁴⁶⁰ *Iatrochemie* neboli medicínská chemie, jejímž zakladatelem byl Paracelsus,

se vyvinula v 16. století a existovala do konce 17. století. Vycházela z představy, že všechny životní pochody lze redukovat na chemické procesy, a tudíž všechny choroby lze léčit chemickými prostředky. Iatrochemikové objevili řadu nových chemických sloučenin a zavedli je do lékařské praxe. Jejich teoretické názory byly ještě zatíženy četnými pozůstatky středověké mystiky a scholastiky. — 442.

⁴⁶¹ V publikaci „*Almanach de la Question Sociale*“ z roku 1892, kterou vydal Panajionis Argyriades, byl Engels na titulním listě uveden jako spolupracovník. V almanachu byl bez jeho vědomí uveřejněn — podstatně zkrácen a ve francouzštině — jeho úvod ke knižnímu vydání Marxova díla „*Námezdní práce a kapitál*“ z roku 1891 (viz Spisy, sv. 22, str. 241–249). — 445.

⁴⁶² Jde o redakční poznámky v „*Justice*“ z 9. července 1892: „Stanley prohrává“ a „Pryč se Stanleyem“. Redakce se v nich vyslovila proti Stanleyově kandidatuře a vyzvala k tomu, aby se proti Stanleymu hlasovalo, protože je reakcionář a podporuje koloniální politiku. — 449.

⁴⁶³ *North Lambeth* — čtvrť v severní části Londýna. — 449.

⁴⁶⁴ *Vysoká církev* — konzervativně aristokratický směr v anglikánské církvi; v obřadech a církevním životě silně se blížíci katolicismu. — 449.

⁴⁶⁵ *Disidenti* — stoupenci náboženských sekt a proudů, jež se v různé míře odchýlovaly od dogmat státní anglikánské církve. — 449.

⁴⁶⁶ Jde o článek Edwarda Avelinga a Eleanor Marxové-Avelingové, „*Die Wahlen in Grossbritannien*“ [„Volby ve Velké Británii“], který vyšel v „*Neue Zeit*“, 10. roč. 1891–92, 2. sv., čís. 45 (viz též poznámku 477). — 450, 458.

⁴⁶⁷ Slovní hříčka, kterou tady Engels uplatňuje, spočívá na shodě zeměpisného názvu Eylau s příjmením jednoho z těch lidí, kteří měli financovat deník „*Socialiste*“ a s nimiž francouzští socialisté jednali o založení tohoto listu.

K bitvě u *Preussisch-Eylau* došlo ve dnech 7. – 8. února 1807. Francouzská armáda pod Napoleonem I. bojovala proti spojeným armádám Pruska a Ruska. Přes ohromné ztráty na obou stranách se bitvou nepodařilo dosáhnout žádného rozhodnutí. — 451.

⁴⁶⁸ *Teritoriální armáda* — od roku 1872 součást francouzské armády; vznikla za prusko-francouzské války. Jejím úkolem byla posádková a strážní služba v zázemí. V teritoriální armádě byly zařazeny starší ročníky povinné vojenskou službou, které si odsloužily vojenskou povinnost ve stálém vojsku a v záloze. Délka služby v teritoriální armádě činila šest let (od roku 1892 devět let) a v její záloze rovněž šest let. — 452.

- ⁴⁶⁹ 27. července 1892 jel Engels na zotavenou do Ryde. Pro onemocnění tam zůstal až do 6. září 1892. — 452, 454, 457, 463, 465, 466, 469, 476, 480, 483, 487, 495, 498, 499, 507.
- ⁴⁷⁰ Laura Lafarguová napsala pod Engelsův dopis: Dnes večer Engelsovi napíšu, s uchem je to už lepší. Peníze jsem dostala. — 453.
- ⁴⁷¹ Jde o polemiku listu „Vorwärts“ s Georgem von Vollmarem, vyvolanou jeho článkem „Le socialisme de M. de Bismarck et le socialisme de l'empereur Guillaume“ [„Socialismus pana Bismarcka a socialismus císaře Viléma“], který vyšel v červnu 1892 v pařížském časopise „Revue bleue. Revue politique et littéraire“. V tomto článku Vollmar tvrdil, že se erfurtský program (viz poznámku 262) v řadě požadavků blíží „státnímu socialismu“ proklamovanému Bismarckem a Vilémem II. Vollmarův článek vyvolal širokou diskusi v sociálně demokratickém tisku. „Vorwärts“ polemizoval s Vollmarovými tvrzeními v redakčních člancích „Státní socialismus“, které byly uveřejněny 6., 12., 21. a 22. července 1892. — 455, 497.
- ⁴⁷² August Bebel sdělil Georgu von Vollmarovi dopisem, že už čtrnáct dní neviděl Willhelma Liebknechta, redaktora „Vorwärts“. Chtěl tím vyvrátit Vollmarovu pomluvu, že Bebel prý zasahuje do redigování listu. V článku „In eigener Sache“ [„Ve vlastní věci“] uveřejněném v „Münchener Post“ z 19. července 1892 zkreslil však Vollmar tento dopis tak, že mohl vzniknout dojem, jako by Bebel obviňoval Liebknechta ze zanedbávání redaktorských povinností. Bebel odmítl Vollmarova tvrzení v prohlášení uveřejněném ve „Vorwärts“ z 21. července 1892. — 455.
- ⁴⁷³ Pasquale Martignetti požádal Engelse v dopise z 1. července 1892 o jeden výtisk knihy Edwarda Avelinga „The Students' Marx. An Introduction to the Study of Karl Marx' Capital“ [„Těm, kteří studují Marxe. Úvod do studia Marxova Kapitálu“], která vyšla téhož roku. Měl v úmyslu přeložit tuto knihu — populární výklad obsahu prvního dílu „Kapitálu“ — do italského. Aveling mu pak poslal v srpnu na Engelsovo doporučení jeden výtisk své knihy. — 459.
- ⁴⁷⁴ U *Mentany* zvítězily 3. listopadu 1867 francouzské jednotky s papežskými žoldnéři nad vojsky Giuseppa Garibaldiho, který táhl na Řím, aby připojil papežské území opět k Itálii. Francouzské jednotky, jimž velel generál Pierre Louis Charles de Failly, byly rok před tím vyzbrojeny novými puškami — chassépotkami. O jejich účinku psal de Failly: „Nos fusils Chassepot ont fait merveille“ („Naše chassépotky dokázaly divy“). — 459.
- ⁴⁷⁵ Výňatek z Engelsova nekrologu „Carl Schorlemmer“ vyšel v „Justice“

z 23. července 1892 pod názvem „A Socialist F.R.S.“ [„Socialista, člen Královské společnosti“].

Royal Society [Královská společnost] byla společnost pro podporu studia přírodních věd. — 460.

- ⁴⁷⁶ Jde o korekturu německého překladu Engelsova úvodu k anglickému vydání „Vývoje socialismu od utopie k vědě“ (viz Spisy, sv. 22, str. 332–357), který byl přetištěn v „Neue Zeit“ (viz též poznámku 401). Karl Kautsky poslal Engelsovi tuto korekturu 8. srpna 1892. — 470.

- ⁴⁷⁷ V „Neue Zeit“, 10. roč., 1891–92, 2. sv., čís. 45 vyšel článek „Die Wahlen in Grossbritannien“ [„Volby ve Velké Británii“] od Edwarda Avelinga a Eleanor Marxové-Avelingové. Karl Kautsky vyškrtl při redigování článku pasáže, v nichž autoři kritizovali sektářství a oportunistus Sociálně demokratické federace a Fabiánské společnosti (viz tento svazek, str. 474 a 495–497).

Kautsky napsal k tomu Engelsovi 8. srpna 1892, že článek přišel za jeho nepřítomnosti a obálka zůstala týden neotevřena; uveřejnění se tak o týden protáhlo a článek pak musel být pro nedostatek místa zkrácen. — 470, 488, 496.

- ⁴⁷⁸ Viz Spisy, sv. 4, str. 461–462. — 471.

- ⁴⁷⁹ Jednou z hlavních tezí posibilistů bylo, že lze dosáhnout postupného vyřešení sociální otázky silnějším zastoupením dělníků v obecních radách. V municipálním programu posibilistů přijatém v roce 1885 na regionálním sjezdu v Paříži se mj. počítalo s organizováním veřejných prací k odstranění nezaměstnanosti a se zřizováním obchodů, jež měly být obcemi kontrolovány. Národní sjezd posibilistů v Paříži v červenci 1892 se zabýval mj. úkoly obecních rad na úseku zdravotnictví. — 471.

- ⁴⁸⁰ Sjezd britských tradeunionů zasedal od 5. do 10. září 1892 v Glasgow. Vyslovil se pro zavedení osmihodinového pracovního dne a zabýval se zastoupením dělnictva v parlamentě, tovární inspekcí aj. V rezoluci odmítl pozvání na třetí Mezinárodní socialistický dělnický kongres v Curychu v roce 1893, jež mu zaslal přípravný organizační výbor, a usnesl se svolat místo něho mezinárodní kongres o otázce osmihodinového pracovního dne. Tyto rezoluce byly pokusem zmařit třetí kongres II. internacionály, který připravovali marxisté, a způsobit rozkol v mezinárodním dělnickém hnutí. Engels kategoricky vystupoval proti rozbíječské činnosti předáků anglických tradeunionů. Posílal dopisy do Německa, Rakouska, Španělska a Francie (viz Spisy, sv. 22, str. 381–382 a tento svazek str. 500–502, 503–506, 510–511, 512–513 a 515–516). Doporučoval v nich socialistickým stranám, aby veřejně odsoudily manévry anglických tradeunionů. — 471, 474, 485, 488, 500, 503, 510, 512, 515, 528, 531.

- ⁴⁸¹ Třetí Mezinárodní socialistický dělnický kongres se konal ve dnech 6.—12. srpna 1893 v Curychu. Zúčastnilo se ho přes 400 delegátů z 20 zemí. Při přípravách kongresu i v jeho průběhu vedli marxisté tvrdý boj s anarchy.

Rezoluce přijatá k politické taktice sociální demokracie doporučovala dělnickým organizacím využít parlamentních institucí pro boj o politickou moc. Označila kompromisy s buržoazními stranami za nepřijatelné a konstatovala, že boj o reformy musí být podřízen konečným cílům dělnického hnutí.

Velmi mnoho místa věnoval kongres poměru dělnické třídy k militarismu. Rezoluce, kterou přijal, se opírala o usnesení bruselského kongresu (viz poznámku 111) a nadto požadovala od socialistických poslanců, aby odmítali veškeré vojenské úvěry a zasazovali se o odzbrojení, jakož i o zrušení existujících armád. Kongres potvrdil bruselskou rezoluci k májovým oslavám; navíc však požadoval, aby 1. máj byl rovněž dnem boje za světový mír.

V dalších rezolucích poukázal kongres na nezbytnost zasazovat se o všeobecné volební právo, osmihodinový pracovní den a ochranu dělnic a organizovat zemědělské dělníky. Kongres vyvrcholil závěrečným projevem Bedřicha Engelse (viz Spisy, sv. 22, str. 460—461), který přijel do Curychu, aby se zúčastnil posledního dne jednání.

Curyšský kongres a jeho rezoluce byly dalším krokem na cestě k semknutí mezinárodního dělnického hnutí v boji proti kapitalistickému vykořisťování a hrozícímu válečnému nebezpečí. — 474, 489, 500, 503, 511, 528, 573, 588, 590.

- ⁴⁸² Eduard Bernstein musel kvůli nervové chorobě přerušit již po druhém článku seriál vycházející v „Neue Zeit“ pod názvem „Die soziale Doktrin des Anarchismus“ [„Sociální doktrína anarchismu“]. Třetí článek vyšel pod názvem „Proudhon und der mutualismus“ [„Proudhon a mutualismus“] v „Neue Zeit“, 10. roč. 1891—92, 2. sv., čís 45—47. — 477, 481, 497.

- ⁴⁸³ Od 1. do 26. července 1890 podnikl Engels společně s Carlem Schorlemmerem cestu po Norsku. — 479.

- ⁴⁸⁴ Výsledky svého mnohaletého studia vzniku a podstaty křesťanství shrnul Engels v roce 1894 v článku „K dějinám prvotního křesťanství“ (viz Spisy, sv. 22, str. 501—527).

Tato práce patří k základním dílům vědeckého ateismu. Byla uveřejněna v „Neue Zeit“, 13. roč. 1894—95, 1. sv., čís. 1 a 2. — 479.

- ⁴⁸⁵ *Fronda* — šlechticko-buržoazní hnutí proti absolutismu ve Francii v letech 1648—1653. Šlechtičtí vůdcové hnutí, kteří se opírali o své družiny a o cizí žoldnéřské jednotky, využívali ke svým cílům tehdejších rolnických povstání

a demokratického hnutí ve městech. Po porážce frondy se absolutismus dále upevnil. Události z doby frondy poskytly Alexandru Dumasovi i staršímu historické pozadí pro několikavazkový dobrodružný román „Vingt ans après“ [„Po dvaceti letech“], který vyšel v roce 1845. — 479.

⁴⁸⁶ O osudech tohoto dopisu nám není nic známo.

O postoji lancashirských textiláků k osmihodinovému pracovnímu dni viz též tento svazek, str. 474 a 482. — 479.

⁴⁸⁷ August Bebel informoval Engelse v dopise ze 17. srpna 1892 o svízelném hmotném postavení Victora Adlera a jeho rodiny. — 482.

⁴⁸⁸ *Norikové* — obyvatelé římské provincie Norikum, jež zahrnovala dnešní Horní i Dolní Rakousko na jih od Dunaje, jakož i větší část Štýrska a Korutan. Keltsko-ilyrští Norikové, kteří sem přišli ve 4. století před n. l., podlehlí roku 16 před n. l. Římanům. Od poloviny 2. století byla provincie vícekrát zpustošena germánskými kmeny. — 482.

⁴⁸⁹ Ve dvou epistolách sv. Pavla Korintským (1. Kor. 16 a zvláště 2. Kor. 8 a 9) jsou Korintští naléhavě nabádáni k plnění svých povinností vůči obci. — 482.

⁴⁹⁰ Ve svém projevu k důstojnickému sboru německého vojska (18. srpna 1892) odmítl Vilém II. plány vlády — zkrátit povinnou vojenskou službu u pěších jednotek na dva roky. Císařův projev vyvolal v Německu politickou krizi; kolovaly zvěsti o tom, že kancléř Leo von Caprivi, jenž byl pro zkrácení vojenské služby, má být vbrzku odvolán ze své funkce. V předloze vojenského zákona, kterou schválil 15. července 1893 nově (v červnu) zvolený říšský sněm, bylo však stanoveno, že vojenská služba má trvat dva roky, ačkoli starý říšský sněm byl v květnu 1893 pro odmítnutí předlohy rozpuštěn. — 483.

⁴⁹¹ 1. října 1892 mělo vyjít první číslo nového deníku Francouzské dělnické strany (viz též poznámku 364). — 484.

⁴⁹² *Crédit Lyonnais* — velký francouzský bankovní ústav založený roku 1863. — 484, 531.

⁴⁹³ Osoby, z jejichž prostředků se měl financovat plánovaný deník Francouzské dělnické strany, se zavázaly složit 20. srpna 1892 částku 250 000 franků v hotovosti a dát k dispozici vydavatelům zařízení potřebné pro tisk. — 484.

⁴⁹⁴ Tyto řádky napsal Engels na dopisnici, na které je utržen roh se známku. Slova v hranatých závorkách doplnila redakce. — 486.

- ⁴⁸⁸ 31. července a 7. srpna 1892 se konaly ve Francii departementní volby. Francouzská dělnická strana dosáhla při nich nového vítězství: její kandidáti dostali ve 47 kantonech přes 63 000 hlasů. 30 jich bylo zvoleno do kantonálních (okresních) a generálních (= departementních) rad. — 488.
- ⁴⁸⁹ 10. sjezd Francouzské dělnické strany se konal od 24. do 28. září 1892 v Marseille. Zabýval se prací na venkově, situací a činností strany, májovými oslavami, účastí na Mezinárodním socialistickém dělnickém kongresu v Curychu 1893 a účastí v nastávajících parlamentních volbách. Sjezd přijal agrární program obsahující řadu konkrétních požadavků, jež odpovídaly zájmům vesnického proletariátu a drobného rolnictva. Kromě toho se usnesl nezúčastnit se mezinárodního kongresu o otázce osmihodinového pracovního dne (viz poznámku 480) plánovaného anglickými tradeuniony a vyzval je, aby vyslaly své zástupce na Mezinárodní socialistický dělnický kongres v roce 1893 do Curychu. — 488, 501, 504, 511, 513, 515, 526, 529, 531, 541.
- ⁴⁹⁷ Článek Louisy Kautské o volbách v Anglii vyšel bez nadpisu v „Arbeiter-Zeitung“ z 5. srpna 1892. — 488.
- ⁴⁹⁸ *Parlamentní výbor* — výkonný orgán „Britského sjezdu tradeunionů“, sdružení odborů, které vzniklo v Anglii koncem šedesátých let. Parlamentní výbor byl od roku 1871 každoročně volen na sjezdech tradeunionů a v období mezi sjezdy byl považován za jejich vedoucí orgán. Výbor navrhoval tradeunionistické kandidáty do parlamentu, podporoval návrhy zákonů podané v zájmu tradeunionů a připravoval řádné sjezdy. Ve výboru převládaly reformistické živly, jež prováděly politiku v duchu starého tradeunionismu a opíraly se o dělnickou aristokracii. Roku 1921 byl parlamentní výbor vystřídán generální radou Britského sjezdu tradeunionů. — 488, 501, 503, 510, 554.
- ⁴⁹⁹ Blíže o dopisech Johannese Miquela viz Marxův dopis Edwardu Spencerovi Beeslymu z 12. června 1871 (viz Spisy, sv. 33, str. 272). — 490.
- ⁵⁰⁰ Anglie a Rusko odedávna soupeřily o oblast Pamíru, jenž měl vzhledem ke své zeměpisné poloze velký strategický význam. Plány Velké Británie na podrobení Afghánistánu se dostaly do rozporu s politikou carského Ruska, které rovněž pronikalo do této oblasti. Když byl v létě 1892 vyslán do oblasti Pamíru ruský vojenský oddíl, došlo mezi Ruskem a Anglií k diplomatické zápletce. Ve smlouvě o Pamíru byly posléze roku 1895 vymezeny zájmové sféry Anglie a Ruska. — 491.
- ⁵⁰¹ Victor Adler se v dopise Engelsovi z 25. srpna 1892 zmiňoval o tom, jak „mladí“ vystupovali na erfurtském stranickém sjezdu (viz poznámku 234);

psal, že tito kritikové spatřují v taktice něco jednou provždy daného a nezměnitelného. — 492.

- ⁵⁰³ Karl Kautsky napsal 31. srpna 1892 Engelsovi, že má v úmyslu začít v příštím čísle „Neue Zeit“ přetiskovat článek Friedricha Adolpha Sorga „Homestead a Coeur d'Aléne“ a že chce proto zatím odložit uveřejnění Engelsova úvodu k anglickému vydání „Vývoje socialismu od utopie k vědě“ (viz poznámku 401). Sorgův článek byl uveřejněn v „Neue Zeit“, 10. roč. 1891 až 1892, 2. sv., čís. 50 a 51. Týkal se stávek, které proběhly v USA — v Homesteadu u Pittsburgu a v Coeur d'Aléne roku 1892.

Stávka dělníků z homesteadských oceláren (červenec 1892) proti Carnegie Steel Company byla v té době jednou z největších bojových akcí americké dělnické třídy. Odbory ji vyhlásily jako akci proti ohlášenému snížení mezd. Ocelářská společnost nasadila proti dělníkům ozbrojené stávkokazy; dělníci, kteří obsadili závody, je však zahnali na útek. Obě strany měly značný počet mrtvých a raněných. Nakonec obsadily závody vládní jednotky a dělníci z oceláren utrpěli tak porážku. Stávka však prokázala revolučního bojového ducha amerického proletariátu.

Ještě během homesteadské stávky začali stávkovat i havíři okresu Coeur d'Aléne. Tyto stříbrné a olovené doly spravovali původně horníci sami. Když se staly majetkem velkých kapitalistických společností, museli se horníci neustále bránit proti snižování mezd. V červenci 1892 zde došlo k ozbrojeným srážkám se stávkokazy, v nichž zpočátku vítězili stávkující. Stávka byla posléze potlačena za pomoci vládních jednotek, dělníci předáci byli zatčeni a odborová organizace horníků byla soudně stíhána. — 495.

- ⁵⁰³ Karl Kautsky se ptal v dopise z 31. srpna 1892 Engelse, co by říkal tomu, kdyby Charles Bonnier spolupracoval s „Neue Zeit“ jako dopisovatel o aktuálních politických událostech ve Francii. — 498.

- ⁵⁰⁴ „*Pomořanští grandí*“ — tak nazval Ludwig Kugelmann ironicky pruské junkery v dopise Engelsovi z 21. srpna 1892. Kugelmann, který byl tou dobou v přímořských lázních Ahlbecku, zval Engelse k sobě do Hannoveru. — 499.

- ⁵⁰⁵ Berlínský sjezd Sociálně demokratické strany Německa se konal od 14. do 21. listopadu 1892. Schválil zprávy předsednictva strany a frakce v říšském sněmu a dále jednal o májových oslavách 1893, o Mezinárodním socialistickém dělnickém kongresu svolaném na rok 1893 do Curychu, o použití bojkotu a o postoji sociální demokracie k tzv. státnímu socialismu (viz také poznámku 586). Sjezd se po obsáhlé debatě vyjádřil ke státnímu socialismu odmítavě. Přihlásil se k rozhodnému boji proti vykořisťovatelskému státu a odmítl jakýkoli kompromis s vládnoucími třídami. Mimoto se sjezd postavil proti mezinárodnímu kongresu plánovanému glasgowským sjezdem tradeunionů a usnesl

se, že se strana zúčastní curyšského kongresu roku 1893. Sjezd dále orientoval německou dělnickou třídu na důsledný boj proti militarismu a rostoucímu zbrojení. V rezoluci proti militarismu byl panující vojenský systém označen za vážné ohrožení světového míru. Sociálně demokratickým poslancům bylo uloženo hlasovat proti vojenským úvěrům. — 501, 504, 572, 589, 591.

⁵⁰⁶ Šlo o Engelsovy práce: „Socialism utopian and scientific. Translated by Edward Aveling...“ [„Vývoj socialismu od utopie k vědě v překladu Edwarda Avelinga...“], Londýn a New York 1892, a „Die Lage der arbeitenden Klasse in England... Nach eigener Anschauung und authentischen Quellen“ [„Postavení dělnické třídy v Anglii. Podle vlastních poznatků a autentických pramenů“], 2. revidované vydání, Stuttgart 1892. — 502.

⁵⁰⁷ Jde o výroční konferenci Sociálně demokratické federace, která se konala 1. srpna 1892 v Londýně. Konference vyslechla zprávy o činnosti a finanční situaci federace a rokovala mj. o doplňcích k programu, o postoji federace k právě se formující nové dělnické straně (viz poznámka 452) a o účasti na Mezinárodním socialistickém dělnickém kongresu v Curychu 1893. — 505, 511, 514.

⁵⁰⁸ O knize Carla Kniese „Geld und Credit. Erste Abteilung: Das Geld...“ [„Peníze a úvěr. První oddíl: Peníze...“], Berlín 1873, se Marx vyjádřil v dopise Engelsovi z 25. července 1877 (viz Spisy, sv. 34, str. 87). — 507.

⁵⁰⁹ Bible, Evangelium podle sv. Matouše, kap. 10, verš. 34. — 509.

⁵¹⁰ Engels poslal Karlu Kautskému výňatek z Marxova dopisu Arnoldu Rugovi ze září 1843 (viz Spisy, sv. 1, str. 367–370). Tento dopis byl otištěn v „Deutsch-Französische Jahrbücher“ v příspěvku „Korespondence z roku 1843“. Kautsky použil tento dopis v článku „Zum zehnjährigen Bestand der ‚Neuen Zeit‘“ [„K deseti letům trvání ‚Neue Zeit‘“], který vyšel v „Neue Zeit“, 11. roč. 1892–93, 1. sv., čís. 1. — 510.

⁵¹¹ 19. září 1892 odpověděl K. Kautsky na Engelsův návrh kladně. Článek Kovalevského však v „Neue Zeit“ nevyšel. — 510.

⁵¹² *Bankovní svátky* (Bank Holidays) byly v Anglii zavedeny zákonem roku 1871. O velikonočním a svatodušním pondělí, dále první neděli v srpnu a 26. prosince jsou všechny anglické banky zavřeny. — 514.

⁵¹³ Tento dopis napsal Engels francouzsky. Citáty z jednání glasgowského sjezdu (viz poznámka 480) uvedl anglicky. — 515.

- ⁵¹⁴ V Marseille se ve dnech 19.—23. září 1892 konal 5. národní sjezd francouzských odborů. Projednával otázku májových oslav, otázku práce žen a dětí v průmyslu aj. a zaujal také stanovisko ke glasgowskému sjezdu anglických tradeunionů (viz poznámku 480). Přijal rezoluci, ve které odmítl účast na mezinárodním kongresu k otázce osmihodinového pracovního dne, který chystaly tradeuniony. Namísto toho se vyslovil pro vyslání zástupců na Mezinárodní socialistický dělnický kongres v roce 1893 v Curychu. — 515, 529, 531, 547.
- ⁵¹⁵ Jde o kongres Americké federace práce (American Federation of Labor), který se konal v prosinci 1893 v Chicagu. Uznal ve svém usnesení nutnost politické činnosti dělnické třídy a schválil program, který obsahoval požadavek zákonného zavedení osmihodinového pracovního dne. Přijetí tohoto usnesení svědčilo o rostoucím vlivu pokrokových sil v amerických odborech, které byly mluvčími pracujících mas a jejich nadějí. — 516.
- ⁵¹⁶ 19. února (3. března) 1861 vydal Alexandr II. pod tlakem širokého lidového hnutí v Rusku manifest, jímž se rušilo nevolnictví. Reforma přinesla zhruba 22,5 miliónu rolníků osobní svobodu a půdu. Byla však jenom polovičatá, protože rolníci museli platit za přidělenou půdu penězi či robotou a protože zůstaly zachovány četné přežitky feudalismu. Někdy museli rolníci dokonce předat statkáři část půdy, kterou vlastnili (v úrodných černozemních oblastech až 40 procent).
- Reforma z roku 1861 měla stejně jako další reformy — soudnictví, financí a školství — sloužit k rychlejšímu prosazení kapitalismu v Rusku. Lupičský charakter reformy z roku 1861 měl však za následek to, že rolnictvo Ruska vstoupilo do fáze kapitalistického vývoje země za krajně svízelných hmotných podmínek. — 517.
- ⁵¹⁷ Viz Karel Marx, „Kapitál“, díl I, čes. vyd. 1953, str. 663—675 a 675—683. — 518.
- ⁵¹⁸ Viz Karel Marx, „Kapitál“, díl I, čes. vyd. 1953, str. 421—429. — 518.
- ⁵¹⁹ Viz Karel Marx, „Kapitál“, díl I, čes. vyd. 1953, str. 784—789. — 518.
- ⁵²⁰ Victor Adler přeložil do němčiny první díl knihy S. M. Kravčinského (Stěpňaka) „The Russian peasantry. Their agrarian condition, social life, and religion“ [„Ruské rolnictvo. Jeho agrární postavení, sociální život a náboženství“], která vyšla v roce 1888 v londýnském nakladatelství Swan Sonnenschein a spol. 22. září 1892 se Adler obrátil na Engelse s prosbou, aby prostřednictvím Kravčinského požádal Sonnenscheina o oficiální souhlas k vydání německého překladu a o vyplacení příslušného honoráře autorovi.
- Kravčinskij zrevidoval Adlerův překlad a napsal k němu stručnou předmluvu.

vu. Kniha vyšla v roce 1893 v Dietzově nakladatelství pod názvem „Der russische Bauer“ [„Ruský rolník“]. — 521, 555.

⁵²¹ „Vorwärts“ z 15. září 1892 oznámil ve zprávě „Z Anglie“, že na výroční konferenci Sociálně demokratické federace (viz poznámku 507) byl podán návrh na vyloučení Henryho Mayerse Hyndmana. Konference posléze přijala návrh, kterým Hyndmanovi doporučovala „zdržet se praktické agitace a omezit se jen na teoretickou práci“ (viz též tento svazek, str. 505, 511 a 514). — 522, 527.

⁵²² Henry Mayers Hyndman protestoval proti této zprávě (viz poznámku 521) dopisem uveřejněným ve „Vorwärts“ z 20. září 1892. Podobný protestní dopis poslal do „Justice“, kde byl uveřejněn 24. září 1892. — 523, 528.

⁵²³ Karl Kautsky požádal Engelse v dopise z 24. září 1892, aby mu sdělil svůj názor na několik pasáží z článku Augusta Bebela o glasgowském sjezdu tradeunionů (viz poznámku 480), který byl určen pro „Neue Zeit“.

Článek vyšel pod titulkem „Ein internationaler Kongress für den Acht-studentag“ [„Mezinárodní kongres o osmihodinovém pracovním dnu“] v „Neue Zeit“, 11. roč., 1892–93, 1. sv., čís. 2. Engelsovy pokyny zde byly respektovány. — 524, 528.

⁵²⁴ Edward Aveling převzal do svého článku „Discord in ‚The International‘. Continental opinion on the British Trades Unionists“ [„Neshody v ‚Internacionále‘. Co si myslí na kontinentě o britských tradeunionistech“], který vyšel 11. října 1892 v „Pall Mall Gazette“, podstatnou část článku Augusta Bebela (viz poznámku 523). — 529, 547.

⁵²⁵ Část tohoto dopisu uveřejnil Franz Mehring poprvé s Engelsovým svolením (viz Engelsův dopis Franzi Mehringovi z 11. dubna 1893, Spisy, sv. 39) ve svém pojednání „Über den historischen Materialismus“ [„O historickém materialismu“]; prostřední část vyšla jako dodatek ke knižnímu vydání Mehringovy práce „Lessing-Legende“ [„Lessingovská legenda“]. — 532.

⁵²⁶ Dotaz Franze Mehringa, který pracoval na pojednání „O historickém materialismu“ (viz poznámku 525), se týkal problému materialistického pojetí dějin. Karl Kautsky tento dotaz tlumočil Engelsovi 24. září 1892. — 532.

⁵²⁷ Franz Mehring žádal Engelse ve svých dopisech z 3. července 1884 a 16. ledna 1885, aby mu dal k dispozici materiál pro Marxův životopis. Dopisem z 28. září 1892 začíná vlastní Engelsova korespondence s Mehringem. — 532.

⁵²⁸ Od října 1835 do října 1836 studoval Marx na universitě v Bonnu práva

a od října 1836 do března 1841 na berlínské universitě práva, filosofii, historii, dějiny umění a jazyky. — 532.

- ⁵²⁹ Engels se odvolává na dílo Lavergnea-Peguilhena „Grundzüge der Gesellschaftswissenschaft. Th. 1. Die Bewegungs- und Productions-gesetze“ [„Základy vědy o společnosti. Část 1. Zákony pohybu a výroby“], Královec 1838. Na str. 225 této práce se autor zabývá vlivem hospodářské formy na rozvoj státní formy. Místo uváděné Engelsem cituje Franz Mehring ve svém pojednání „O historickém materialismu“ (viz poznámku 525). — 533.
- ⁵³⁰ V dopise z 11. dubna 1893 (viz Spisy, sv. 39, čís. 36) žádal Engels Franze Mehringa, aby pro tisk pozměnil v dodatku k „Lessingovské legendě“ (viz poznámku 525) příslušné místo dopisu takto: „a Lavergneovo-Peguillenovo zevšeobecnění se opět vrátilo k svému pravému obsahu: že feudální společnost vytváří feudální světový řád“. — 534.
- ⁵³¹ Conrad Schmidt, „Die Durchschnittsprofitrate und das Marx'sche Werthgesetz“ [„Průměrná míra zisku a Marxův zákon hodnoty“], „Neue Zeit“, 11. roč. 1892–93, 1. sv., čís. 3 a 4. — 536, 595.
- ⁵³² Franz Mehring psal od 1. června 1891 pro „Neue Zeit“ týdně úvodníky, v nichž analyzoval z marxistického hlediska aktuální politické události. Tyto obsahově i stylisticky vynikající články představují důležitou etapu v Mehringově vývoji v marxistického historika a novináře. — 536.
- ⁵³³ Jde bezpochyby o kus tapety z pracovny Gottfrieda Wilhelma von Leibnize. Ludwig Kugelmann poslal kousky této tapety už Marxovi k narozeninám 8. května 1870 (viz Spisy, sv. 32, str. 568, 570 a 796). — 537.
- ⁵³⁴ K tomuto dopisu se zachoval rovněž koncept psaný Engelsovým rukopisem. Dopis opsala Louise Kautská; podpis a slova „s úctou“ jsou napsána Engelsovým rukopisem. Dopis a koncept se shodují. — 539.
- ⁵³⁵ Hugo Lindemann a Carl Stegmann žádali Engelse dopisem z 2. října 1892, aby jim umožnil nahlédnout do některých materiálů, které jim chyběly pro připravovanou práci o dějinách socialismu. — 539.
- ⁵³⁶ 25. září 1892 promluvil Wilhelm Liebknecht jako zástupce německé sociální demokracie na sjezdu Francouzské dělnické strany v Marseille (viz poznámku 496). Prohlásil mj., že otázka Alsaska-Lotrinska by byla rozřešena, jakmile by byla ve Francii a v Německu zřízena demokratická a sociální republika. Toto tvrzení vyvolalo rozhořčené útoky francouzského buržoazního

tisku proti socialistům. Liebknecht byl 26. září 1892 z Francie vypovězen. Na zprávu o jeho vypovězení reagoval sjezd voláním „Vive Liebknecht!“

Lucien Millevoye se v poslanecké sněmovně zeptal ministra vnitra, zda vláda hodlá napříště strpět podobná prohlášení cizinců, kteří přijedou do Francie (viz poznámku 550). — 540, 585, 597.

⁵⁸⁷ 9. září 1870 byli zatčeni členové brunšvického výboru Sociálně demokratické dělnické strany Wilhelm Bracke, Leonhard von Bonhorst, Samuel Spier, Hermann August Kühn a Heinrich Gralle, jakož i majitel tiskárny Sievers, a všichni byli dopraveni v poutech do pevnosti Boyen u Lötzenu. Brunšvický výbor vyzval v manifestu, který byl 5. září 1870 rozšiřován jako leták a 11. září 1870 vyšel ve „Volksstaatu“, německou třídu k boji proti prusko-francouzské válce a proti anexi Alsaska-Lotrinska.

30. března 1871 byli členové brunšvického výboru propuštěni z vyšetřovací vazby. Od 23. do 27. listopadu 1871 se konal v Brunšviku proti nim proces. Měl sloužit k tomu, aby revoluční dělnické hnutí v Německu bylo postaveno mimo zákon. Marx byl 13. září 1870 o zatčení uvedených funkcionářů informován Wilhelmem Liebknechtem a začal neprodleně tento akt zvůle před veřejností pranýřovat. Proces skončil pro vládnoucí třídu nezdařem; rozsudek musela odvolací instance 2. února 1872 revidovat. — 540.

⁵⁸⁸ August Bebel a Wilhelm Liebknecht vystoupili v letech 1870 a 1871 několikrát v Severoněmeckém a Německém říšském sněmu důrazně proti dynastickým válečným zájmům, jež projevovaly vládnoucí kruhy v Německu vůči Francii, a proti plánům anexe Alsaska-Lotrinska.

21. července 1870 se Bebel s Liebknechtem jako jediní poslanci Severoněmeckého říšského sněmu zdrželi hlasování při schvalování válečných úvěrů. V písemném prohlášení k říšskému sněmu uvedli, že jsou zásadními odpůrci jakékoli dynastické války. V rozpravě ke schválení nových válečných úvěrů 26. listopadu 1870 v Severoněmeckém říšském sněmu vystoupili Bebel s Liebknechtem proti dobovačné válce a snahám o anexi a solidarizovali se s francouzským lidem. Při hlasování 28. listopadu 1870 hlasovali oba proti schválení válečných úvěrů. V interpelaci z 3. prosince 1870 požadoval Liebknecht opětovně mír bez anexí. — 540.

⁵⁸⁹ Jules Guesde, „Vive l'Internationale!“ [„Ať žije Internacionála!“], „Le Socialiste“ z 16. října 1892. — 541.

⁵⁴⁰ Požadované materiály poslal August Bebel Engelsovým prostřednictvím Paulu Lafarguovi, aby si mohl připravit svůj projev v poslanecké sněmovně. Protože Lafargue nemohl tento projev přednést, použila Francouzská dělnická strana tyto materiály v brožůře vydané roku 1893 v Lille: „La Démocratie Socialiste Allemande devant l'histoire“ [„Německá socialistická demokracie

před tváří dějin“] (viz také tento svazek, str. 545–546 a 558). — 541, 545, 558, 565.

⁵⁴¹ Stávka horníků z Carmaux (jižní Francie) trvala od poloviny srpna do počátku listopadu 1892. Podnětem ke stávce bylo propuštění horníka Calvignaca, který byl ve volbách do obecních rad roku 1892 zvolen starostou Carmaux. Důlní správa zdůvodnila jeho propuštění tím, že horník nemůže být zároveň starostou. Stávkující, kteří se postavili na odpor proti útoku kapitalistů na politická práva dělnické třídy, požadovali, aby Calvignac a další stávkující dělníci byli opět přijati do práce. Francouzská dělnická strana podporovala stávkující ze všech sil; po celé zemi se pořádaly sbírky na stávkový fond. Po urputném boji nakonec dělníci své požadavky prosadili. — 541, 547, 568.

⁵⁴² Koncem roku 1884 začaly v sociálně demokratické frakci v říšském sněmu rozpory ohledně předlohy zákona o paroplavební subvenci. Oportunistická většina frakce, která se snažila nahradit revoluční politiku strany maloburžoazní politikou reforem, prohlásila veřejně, že je ochotna podporovat v říšském sněmu požadavek vlády — zřízení pravidelného lodního spojení se zámořím (jež mělo urychlit koloniální expanzi německé buržoazie) a jeho financování. Politika oportunistů narazila na rozhodný odpor revolučních sil kolem Augusta Bebela. „Sozialdemokrat“ otiskoval celé týdny dopisy a rezoluce členů strany, kteří se stavěli proti postoji pravičáků a proti jejich zveřejněnímu prohlášení, v němž pravice upírala redakci ústředního orgánu právo kritizovat postoj frakce. Organizovaný odpor proti oportunistům a postoj „Sozialdemokraten“ přinutily oportunisty k ústupu a vedly posléze k tomu, že frakce v říšském sněmu hlasovala jednotně proti všem paroplavebním subvencím. — 542, 565.

⁵⁴³ Ve své knize „Der Klassenkampf in der deutschen Sozialdemokratie“ [„Třídní boj v německé sociální demokracii“], Curych 1892 cituje Hans Müller na několika místech projev Wilhelma Liebknechta v říšském sněmu z 31. května 1881. — 542.

⁵⁴⁴ Tyto řádky napsal Engels na dopisnici. Je na ní adresa psaná jeho rukopisem: Herrn Dr. L. Kugelmann, Warmbüchenstr. 201, Hannover, Germany. — 544.

⁵⁴⁵ Wilhelm Liebknecht, „Agitationsbericht. Nach Marseille und zurück“ [„Agitační zpráva. Do Marseille a zpět“], „Vorwärts“ z 12. října 1892. — 546, 615.

⁵⁴⁶ Wilhelm Liebknecht mluvil v době od 2. do 4. října 1892 na schůzích v Mann-

heimu, Karlsruhe, Frankfurtu n. M. a Offenbachu, kde podával zprávu ze sjezdu Francouzské dělnické strany, kterého se zúčastnil jako zástupce Německé sociální demokracie. — 546.

⁵⁴⁷ Eugène Protot, „Chauvins et réacteurs“ [„Šovinisté a reakcionáři“], Paříž [1892]. — 551.

⁵⁴⁸ V dopise Engelsovi z 21. října 1892 psal Charles Bonnier, že Francouzská dělnická strana je dostatečně silná, aby zabránila válce, ať už by hrozila z kterékoli strany. — 556.

⁵⁴⁹ Viz Karel Marx, „Kapitál“, díl III-2, čes. vyd. 1956, str. 7—160. — 558, 560, 564.

⁵⁵⁰ Lucien Millevoye pronesl 29. října 1892 v poslanecké sněmovně řeč a podal interpelaci k vystoupení Wilhelma Liebknechta v Marseille (viz poznámku 536). Tím porušil slib daný Paulu Lafarguovi, že s interpelací počká, dokud se Lafargue nevrátí z Carmaux. Lafargue o tom psal Engelsovi ve svém dopise z 1. listopadu 1892. — 558, 565.

⁵⁵¹ Francouzská dělnická strana (viz poznámku 62) nemohla z finančních důvodů poslat delegáta na sjezd Sociálně demokratické strany Německa (viz poznámku 505). Poslala však do Berlína pozdravný dopis podepsaný Jules Guesdem a Paulem Lafarguem. — 558.

⁵⁵² Jde o koloniální válku Francie proti západoafrickému státu Dahome. V druhé polovině listopadu 1892 dobyli Francouzi rozhodujícího vítězství. Z části Dahome se stala francouzská koloniální država, zbytek byl rozdělen na dva státy závislé na Francii. V této koloniální válce použily francouzské jednotky poprvé trhavé střely, takzvané melinitové granáty. — 558.

⁵⁵³ „Le Figaro“ uveřejnil 2. listopadu 1892 interview se zástupcem anglického dělnického hnutí Johnem Burnsem. Podle tohoto interviewu měl Burns prohlásit, že jako zastávce pokrokových reforem nesouhlasí s myšlenkami kontinentálních socialistů o násilné revoluci a že antagonismus mezi dělnickou třídou a buržoazií není v Anglii tak velký jako ve Francii. — 560.

⁵⁵⁴ Tyto řádky napsal Engels na dopisnici. Je na ní adresa psaná jeho rukopisem: F. A. Sorge, Esq., Hoboken N. J., U. S. America. — 562.

⁵⁵⁵ S. M. Kravčinskij (Stěpňak) vyrozuměl Engelse dopisem z 25. října 1892, že poslal materiály k německému vydání knihy „The Russian peasantry“ (viz poznámku 520) Victoru Adlerovi. — 563.

- “ Engels má pravděpodobně na mysli návrh solingenské organizace sociálně demokratické strany berlínskému stranickému sjezdu — vyloučit poslance Georga Schumachera ze sociálně demokratické frakce v říšském sněmu. Kromě toho organizace navrhovala, aby období, po němž sociálně demokratičtí poslanci vykonávají svůj mandát, bylo omezeno a členové frakce v říšském sněmu byli střídáni v kratších lhůtách než dosud. — 565.
- “ „Zpráva představenstva strany stranickému sjezdu v Berlíně 1892“ byla uveřejněna v příloze „Vorwärts“ ze 4. listopadu 1892. — 565, 569.
- “ Jedná se zřejmě o článek Karla Kautského „Der Parteitag und der Staatssozialismus“ [„Stranický sjezd a státní socialismus“], který byl otištěn bezprostředně po stati Georga von Vollmara „Zur Streitfrage über den Staatssozialismus“ [„Ke sporné otázce o státním socialismu“], uveřejněné v téže čísle. — 566.
- “ August Bebel psal Engelsovi v dopise z 18. října 1892, že navrhuje vydávat místo deficitní „Berliner Volks-Tribüne“ dobře redigovaný ústřední týdeník strany pod názvem „Sozialdemokrat“. — 567.
- “ V příloze „Berliner Volks-Tribüne“ vycházela od 6. srpna 1892 do 24. prosince 1892 série článků „Die Juraföderation und Michail Bakunin“ [„Jurská federace a Michail Bakunin“]. Jméno autora — jímž byl švýcarský socialista Louis Hérítier — bylo uvedeno až u posledního článku. V těchto člancích byly na základě bakuninovských materiálů zkesleny dějiny organizace Mezinárodního dělnického sdružení ve Švýcarsku, rovněž se autor snažil ospravedlnit rozbíječskou činnost bakuninců, zvláště bakuninovské Jurské federace (která se na sjezdu v La Chaux-de-Fonds 4.—6. dubna 1870 odtrhla od sekci Internacionály v románské části Švýcarska). Kromě toho byla ve zmíněných člancích pomlouvána generální rada Internacionály i Marx a jeho druhové, především Johann Philipp Becker. Fakta zkesloval obzvláště desátý článek, jenž vyšel 12. listopadu 1892.
- Engels se rozhodl napsat repliku, aniž vyčkal ukončení série. Své prohlášení poslal spolu s tímto dopisem Augustu Bebelovi, který měl prohlášení předat redakci „Berliner Volks-Tribüne“. Prohlášení pak bylo v „Tribüne“ uveřejněno 19. listopadu 1892 (viz Spisy, sv. 22, str. 397—399).
24. prosince 1892 vyšla na závěr třináctého článku Hérítierova odpověď. V ní se stejně jako v dopise Engelsovi z 25. prosince 1892 snažil vyvrátit obvinění z falzifikace dějin Mezinárodního dělnického sdružení. V dopise Hérítierovi z 20. ledna 1893 (viz Spisy, sv. 39) odhalil Engels jeho snahu vyhnout se odpovědnosti za falšování skutečností a za jejich líčení v bakuninovském smyslu. Zdůraznil, že nedopustí, aby dějiny Internacionály byly falšovány. K Engelsovu hodnocení Hérítiera a jeho série viz též Engelsův do-

pis Kautskému z 25. března 1895 (viz Spisy, sv. 39, čís. 232). — 570.

⁶⁶¹ 14. listopadu 1892 uspořádali angličtí socialisté v Londýně na Trafalgar Square shromáždění u příležitosti pátého výročí krvavé neděle (viz poznámku 334). Zpráva Louisy Kautské o tomto shromáždění vyšla v „Arbeiter-Zeitung“ 2. prosince 1892. — 570.

⁶⁶² Při diskusi na berlínském sjezdu strany (viz poznámku 505) o sociálně demokratickém tisku se hovořilo i o „Vorwärts“. Nespokojenost členstva s ústředním orgánem strany se projevila mj. diskusi o výši platu, který pobíral Wilhelm Liebknecht jako první redaktor „Vorwärts“. — 572, 584.

⁶⁶³ Mezinárodní socialistický dělnický kongres v Bruselu roku 1891 (viz poznámku 111) potvrdil ve své rezoluci, že májové oslavy se mají konat 1. května, a vyzval, aby se „všude tam, kde to není nemožné“, toho dne nepracovalo. S touto rezolucí souhlasili všichni delegáti včetně německých. Berlínský sjezd Sociálně demokratické strany Německa (viz poznámku 505) však rozhodl, aby se májové oslavy konaly v roce 1893 na 1. května večer a nebyly spojovány s všeobecnou neúčastí v práci, protože se to vzhledem ke špatné hospodářské situaci nedá uskutečnit. Návrh, aby se 1. máj slavil první nedělí v květnu, delegáti berlínského sjezdu velkou většinou odmítli. — 573, 575, 589, 590, 597, 604, 615.

⁶⁶⁴ V projevu na berlínském sjezdu strany 17. listopadu 1892 zdůvodňoval a obhajoval August Bebel návrh představenstva, aby v roce 1893 nebyly v Německu májové oslavy spojovány s všeobecnou neúčastí v práci. Victor Adler, zástupce rakouských socialistů, jenž se v této funkci zúčastnil sjezdu jako host, vystoupil též den jménem své strany proti zmíněnému návrhu. — 573.

⁶⁶⁵ Na spodní části dopisního papíru je nakresleno jeviště s proscéníem a lóžemi. Engelsův podpis je v „proscéníu“. — 574.

⁶⁶⁶ *Panamský skandál* — podvodná aféra, do níž byli zapleteni francouzští státníci, úředníci i tisk. Inženýr a obchodník Ferdinand Lesseps založil roku 1879 ve Francii akciovou společnost, která měla financovat plánované proražení Panamské šije. Koncem roku 1888 společnost zkrachovala, což způsobilo masový úpadek drobných akcionářů a řadu bankrotů. V roce 1892 se ukázalo, že společnost podplatila vysokými částkami bývalého francouzského ministerského předsedu Charlese Louise de Freycineta, dále Pierra Maurice Rouviera, Charlese Thomase Floqueta a další vedoucí politiky, aby utajila svou skutečnou finanční situaci. Buržoazní justice panamský skandál ututlala. Omezila se na to, že odsoudila ředitele společnosti Lessepse a druhořadé

- osoby. — 575, 582, 585, 586, 588, 591, 596, 599, 600, 605, 606, 611, 615, 618.
- ⁵⁶⁷ Narážka na odhalení, která učinil v roce 1846–1847 Emile de Girardin, vydavatel pařížského deníku „La Presse“, o korupci řady politiků červencové monarchie a Guizotovy vlády (viz Spisy, sv. 4, str. 198–199). — 575, 600, 605.
- ⁵⁶⁸ Slavnost na uvítanou delegátů berlínského sjezdu strany (viz poznámku 505) se konala 16. listopadu 1892. — 578.
- ⁵⁶⁹ Z tohoto dopisu se zachovala také obálka, na níž je adresa psaná Engelsovým rukopisem: An das sozialdemokratische Parteisekretariat, Katzbachstr. 9, Berlin S. W., Germany. — 581.
- ⁵⁷⁰ Na blahopřání sekretariátu Sociálně demokratické strany Německa z 27. listopadu 1892, jež dostal Engels ke svým 72. narozeninám, jsou podepsáni Ignaz Auer a Richard Fischer. K blahopřání se připojil též Jakob Bamberger. — 581.
- ⁵⁷¹ Slovo „hyena“ je zřejmě nářezka na spolupráci Louisy Kautské s vídeňským listem „Arbeiterinnen-Zeitung“. (V Schillerově „Písní o zvonu“ se totiž revolucionářky přirovnávají k hyenám. Viz také poznámku 249.) Jakob Bamberger připsal k blahopřání sekretariátu strany: „...a protože je tu právě i „hyena“, podepisuje se také Bamberger.“ — 581.
- ⁵⁷² Paul Stumpf blahopřál 21. listopadu 1892 dopisem Engelsovi k jeho 72. narozeninám. 24. listopadu 1892 mu poslal zvláštní číslo listu „Mainzer Journal“ z 23. listopadu 1892 s věnováním: „Našemu tátovi k 72. narozeninám.“ V tomto čísle byly uveřejněny výsledky voleb do mohučského městského zastupitelstva, v nichž si sociální demokraté vybojovali významné úspěchy. — 582.
- ⁵⁷³ Když byla Mohuč v říjnu 1792 obsazena francouzskými vojsky, založili mohučští demokraté po vzoru francouzských jakobínských klubů Společnost přátel svobody a rovnosti („Mohučský klub“). Společnost požadovala zrušení feudálních břemen a vytvoření republiky. V únoru 1793 byly uspořádány volby a svolán Rýnsko-německý národní konvent. Konvent vydal dekret, kterým byla svržena čtená světská i duchovní knížata a Mohuč s okolními oblastmi prohlášena republikou.
- Při tehdejší politické a hospodářské situaci v Německu nebylo možné ubránit bez pomoci francouzské revoluční armády buržoazně demokratické vymoženosti mladé republiky před feudální reakcí v Německu. Mohučský klub proto žádal, aby oblast byla připojena k revoluční Francii. V březnu 1793

proklamoval konvent připojení Mohučské republiky k Francii. Jeho příslušníci byli za to obviňováni z „vlastizrady“, a to nejen šlechtickými reakcionáři, nýbrž i buržoazními silami. Mohučský klub a konvent se nesetkaly také s potřebnou podporou u rolnictva a řemeslnictva. Francouzský Národní konvent zrušil sice dekretem z 15. prosince 1792 feudální závislost, privilegia šlechty a kléru, jakož i dosavadní dávky a daně, avšak zároveň stanovil, že se mají Francii platit kontribuce. To byla hlavní příčina nespokojenosti a rozladění.

Obsazením Mohuče pruskou armádou (v červenci 1793) byla Mohučská republika likvidována. — 582.

- ⁵⁷⁴ V roce 1847 zahájili bruselští členové Svazu komunistů v čele s Marxem a Engelsem aktivní propagandu mezi dělnickými a demokratickými organizacemi. Jejich cílem bylo připravit členy těchto organizací na revoluci, k níž se schylovalo v celé Evropě. — 583.

- ⁵⁷⁵ Na jaře 1890 složil Karl Liebknecht maturitu na lipském gymnasiu a od října 1890 pak studoval na berlínské universitě práva. V březnu 1893 zakončil úspěšně studium a byl bez dalších zkoušek jmenován v říjnu 1893 referendářem. — 584.

- ⁵⁷⁶ Advokát Arthur Stadthagen byl v roce 1892 rozhodnutím čestného soudu vyloučen ze stavu advokátů pro svou politickou činnost ve prospěch sociální demokracie. „Vorwärts“ uveřejnil 19. listopadu 1892 toto rozhodnutí a příslušné dokumenty.

O zákonu proti socialistům viz poznámku 55. — 584.

- ⁵⁷⁷ „U peněz přestávají veškeré ohledy“ („In Geldfragen hört die Gemütlichkeit auf“) — replika Davida Hansemanna, jednoho z předáků porýnského liberální buržoazie, kterou pronesl 8. června 1847 na zasedání prvního spojeného zemského sněmu na adresu pruského krále. — 585.

- ⁵⁷⁸ Wilhelm Liebknecht odhalil v srpnu 1891 v brožuře „Die Emser Depesche oder Wie Kriege gemacht werden“ [„Emžská depeše aneb Jak se dělají války“] Bismarckovu politiku válečných provokací. Brožura obsahovala několik dokumentů k těmto provokacím.

Emžská depeše — 13. července 1870 sdělil pruský král Vilém I., který byl tou dobou v lázních Emže, Bismarckovi, že odmítl francouzský požadavek, aby už nikdy nesvolil ke kandidatuře Hohenzollernů na španělský trůn. Bismarck tuto depeši zkrátil, zfalšoval ji a dal uveřejnit pozměněnou verzi. Tato zkreslená depeše se stala formálním podnětem pro vypovězení války Francii.

V říjnu 1892 musel Bismarck oficiálně doznat, že se tohoto zfalšování dopustil. — 585, 593.

- ⁶⁷⁹ V listopadu 1892 předložila vláda říšskému sněmu dlouho plánovanou předlohu vojenského zákona, v němž se počítalo s obrovským posílením armády, především důstojnického a poddůstojnického sboru, a v souvislosti s tím i se zvýšením vojenských výdajů. Požadované posílení armády bylo větší než všechna dřívější z let 1874–1890. Pod tlakem masových akcí proti militarismu a v důsledku rozporů ve vládnoucí třídě odmítl říšský sněm v květnu 1893 tuto předlohu; bezprostředně nato byl sněm rozpuštěn. Nově zvolený říšský sněm nepatrně pozměněnou předlohu posléze v červenci 1893 přijal, a to těsnou většinou (viz též poznámku 490). — 586, 588, 591, 604, 615, 619.
- ⁶⁸⁰ Liberální Gladstonova vláda měla v úmyslu předložit parlamentu návrh zákona o samosprávě Irska (Home Rule). Zákon byl v únoru 1893 předložen a přijat Dolní sněmovnou; Horní sněmovna však — podobně jako už v roce 1886 (viz poznámku 451) — návrh zamítla. — 586, 588, 591.
- ⁶⁸¹ Engels odpověděl tímto dopisem na psaní Charlese Bonniera z 2. prosince 1892. Bonnier v něm protestoval proti usnesení sjezdu Sociálně demokratické strany Německa uspořádat v roce 1893 májové oslavy večer na 1. máje, bez vyhlášení všeobecné neúčasti v práci (viz též poznámku 563). — 588.
- ⁶⁸² V dopise z 2. prosince 1892 souhlasil Charles Bonnier se záměrem Angličanů — uspořádat májové oslavy podobně jako v předchozích letech první neděli v květnu. — 589.
- ⁶⁸³ Jde o článek Augusta Bebela „Die Maifeier und ihre Bedeutung“ [„Májové oslavy a jejich význam“], „Neue Zeit“, 11. roč. 1892–93, 1. sv., čís. 14. — 589.
- ⁶⁸⁴ August Bebel odpověděl 22. listopadu 1892 na Engelsovy obavy ohledně postavení sociálně demokratického stranického tisku: „Jsi naprosto špatně informován, jestliže mluvíš o zestátnění našeho tisku. Listy jsou úplně nezávislé, i ty, které od nás dostaly peníze. Nikdy nám nezáleželo na tom míchat se do řízení, dokonce ani tehdy ne, když by to bylo nutné v zájmu strany.“ — 590.
- ⁶⁸⁵ Jde o článek Augusta Bebela „Der Parteitag der deutschen Sozialdemokratie“ [„Sjezd německé sociální demokracie“], který vyšel v „Neue Zeit“, 11. roč. 1892–93, 1. sv., čís. 10. Bebel v něm referoval o práci berlínského sjezdu strany (viz poznámku 505), přičemž navázal na usnesení předchozích sjezdů v Halle a Erfurtu (viz poznámku 234). Zvláště zdůraznil usnesení berlínského sjezdu uspořádat v roce 1893 májové oslavy večer na 1. máje. — 590.
- ⁶⁸⁶ Jde o „Resolution über Staatssozialismus und revolutionäre Sozialdemokratie“ [„Rezoluce o státním socialismu a revoluční sociální demokracii“] odsuzující tzv. státní socialismus. Předložili ji Wilhelm Liebknecht a Georg von Voll-

mar, a berlínský sjezd strany ji 18. listopadu 1892 přijal (viz též poznámku 505). — 591.

⁵⁸⁷ Protože náklad „Neue Zeit“ klesal, navrhl J. H. W. Dietz dát časopisu přístupnější, populárnější charakter; měla v něm být zavedena kulturní rubrika a politický přehled, zatímco část věnovaná teorii měla být úměrně tomu omezena. — 591.

⁵⁸⁸ Výňatek ze zmíněného Lafarguova dopisu Engelsovi byl bez udání autora otištěn ve „Vorwärts“ z 6. prosince 1892 pod titulkem „Man schreibt uns aus Paris über den Panama-Skandal“ [„Z Paříže nám píše o panamském skandálu“]. — 593.

⁵⁸⁹ 27. listopadu 1892 poslala sociálně demokratická frakce v říšském sněmu Engelsovi k jeho 72. narozeninám blahopřejný telegram, který jejím jménem podepsali August Bebel, Heinrich Meister a Paul Singer. — 594.

⁵⁹⁰ Jde o „Zeitschrift für Social- und Wirtschaftsgeschichte“, který vydávali S. Bauer, C. Grünberg, L. M. Hartmann a E. Szanto; vycházel od roku 1893 ve Freiburgu (Bádensko) a Lipsku. — 595.

⁵⁹¹ Engels poslal Karlu Kautskému pro „Neue Zeit“ svůj článek „Nově objevený případ skupinového manželství“ (viz Spisy, sv. 22, str. 400–403). Jako prameny k tomuto článku použil zprávy otištěné v novinách „Russkije Vedomosti“, čís. 284 ze 14. října 1892; ruský etnograf L. J. Šternberg v ní referoval o výsledcích svého studia způsobu života a společenského zřízení sachalinských Giljaků (Nivchů). Engels převzal tuto zprávu do svého článku takřka celou až na malé odchylky, kterými chtěl zpřesnit a ujasnit některá místa originálu. — 596.

⁵⁹² Paul Lafargue napsal Engelsovi v dopise z 24. listopadu 1892: „Bebel si z internacionálního hlediska počínal vždycky velmi špatně, a nebýt toho, že měl vedle sebe Liebknechta, který ho korigoval, dorozumění s německou stranou by nebylo bývalo možné.“ — 597.

⁵⁹³ *Osvobozená divadla* (Freie Bühnen) vznikala koncem osmdesátých a začátkem devadesátých let v mnoha evropských velkoměstech. Tento pokrokový směr západoevropského umění se zformoval koncem 19. století v souvislosti se zosťujícími se sociálními rozpory a silící dělnickou třídou. V osvobozených divadlech protestovali pokrokoví herci a dramatikové proti konzervatismu státních scén a jejich odtrženosti od života i současného umění a také proti divadelní cenзуře. — 602.

- ⁶⁰⁴ Z tohoto dopisu se zachovala rovněž obálka s adresou psanou Engelsovým rukopisem: Monsieur Pierre Lavroff, 328, rue St. Jacques, Paris, France. — 604
- ⁶⁰⁵ P. L. Lavrov žádal Engelse v dopise z 12. prosince 1892, aby mu dovolil uveřejnit dopis, který poslal 20. září 1883 G. A. Lopatin člence výkonného výboru Narodnoj Volji M. N. Ošaninové. V tomto dopise reprodukoval Lopatin obsah svého rozhovoru s Engelsem. Lopatin hovořil s Engelsem v Londýně 19. září 1883 o vyhlídkách revoluce v Rusku. — 604.
- ⁶⁰⁶ 13. prosince 1892 promluvil August Bebel v říšském sněmu v rozpravě k vládnímu návrhu vojenského zákona (viz poznámku 579). Odhalil válečnou politiku německého militarismu vyvolávající nebezpečí války v Evropě a pokázal na to, že tato válečná politika přispívá k zesílenému vykořisťování lidu. Jménem sociálně demokratické frakce pak návrh odmítl.
15. prosince 1892 promluvil Bebel v říšském sněmu k návrhu zákona známého jako *lex Heinze*. Pranířoval v této řeči prolhanost a pokrytectví zákonů buržoazní společnosti, týkajících se prostituce.
- Lex Heinze* byl nazván podle procesu vedeného v letech 1891–92 proti kuplíři Heinzovi, který byl obžalován z vraždy a krádeže. Tento případ byl podnětem k vydání zákonů proti prostituci. *Lex Heinze* předložený říšskému sněmu v roce 1891 zostřoval tresty za kuplířství, pasáctví apod.; jednání o něm se však vleklo a byl přijat teprve v roce 1900. — 609.
- ⁶⁰⁷ Společnost pro stavbu Panamského průplavu získala v roce 1888 za pomoci podplacených členů poslanecké sněmovny povolení k vypsání půjčky ve formě loterie a k prodeji losů, ačkoli tehdejší francouzské zákony pořádání loterií nepřipouštěly. — 612, 619.
- ⁶⁰⁸ Jde o část rukopisu ke čtvrtému dílu „Kapitálu“, která obsahuje „Teorie o nadhodnotě“. Tuto část dal Engels v letech 1889–1890 rozluštit Karlu Kautskému (srov. Spisy, sv. 37, str. 175–176 a 319). Svůj záměr vydat „Teorie o nadhodnotě“ jako čtvrtý díl „Kapitálu“ už Engels neuskutečnil. „Teorie o nadhodnotě“ byly poprvé uveřejněny v letech 1905–1910 zásluhou Kautského. Toto vydání obsahuje však celou řadu svévolných odchylek od Marxova rukopisu, je v něm nesprávně řazen materiál a často je vynechána řada důležitých míst. Nové německé vydání „Teorií o nadhodnotě“ pořídil Institut marxismu-leninismu při ÚV SED; vyšlo v letech 1956–1962. Česky vyšly „Teorie o nadhodnotě“ (čtvrtý díl „Kapitálu“) v letech 1958 (část první), 1964 (část druhá) a 1968 (část třetí). — 614.
- ⁶⁰⁹ O skandálních aférách souvisejících s Banca Romana (Římskou bankou) napsal Engels koncem ledna 1893 článek „O italské panamě“, který vyšel ve „Vorwärts“ na pokračování ve dnech 1.–3. února 1893 (viz Spisy, sv. 22, str. 407–414). — 618.

- ⁶⁰⁰ Tato Engelsova věta byla jako poznámka pod čarou připojena k básni anglického dělnického básníka Edwarda P. Meada, „Král Pára“, která vyšla v „Buch der Freiheit“ — sbírce revoluční poezie vydané v roce 1893 Karlem Henckellem. Věta pochází z Engelsova dopisu Henckellovi; o osudech tohoto dopisu nám však není nic známo. Henckell připravoval tuto publikaci z pověření sociálně demokratické frakce v říšském sněmu. 2. listopadu 1892 se obrátil na Engelse se žádostí, aby mu do sbírky doporučil nějaké básně a písně. Zároveň ho požádal, aby předal několik dopisů anglickým pokrokovým básníkům Algernonu Charlesi Swinburneovi a Williamu Morrisovi. Engels zřejmě žádosti vyhověl. V „Buch der Freiheit“ byly uveřejněny básně od Swinburne, Morrise, Goetha, Heina, Schillera, Byrona, Puškina, Rylejeva, Někrasova, Mickiewicze a od dalších autorů; mj. zde byla uveřejněna i báseň „Král Pára“ a starodánská lidová píseň „Pan Tidmann“ v Engelsově překladu (viz Spisy, sv. 2, str. 408—409, a sv. 16, str. 66—68). — 623.
- ⁶⁰¹ Tento dopis, který odráží boj za jednotu mezinárodního dělnického hnutí, jež vedly revoluční marxistické síly pod Engelsovým vedením, je adresován jedné z tehdy největších masových organizací amerických dělníků, Americké federaci práce (viz poznámku 32). Podobné dopisy byly rozeslány i do jiných zemí. Návrh jmenovat v každé zemi tajemníka pro mezinárodní styky se setkal s velkou odezvou; Eleanor Marxová-Avelingová o tom psala 26. března 1891 Samuelu Gompersovi a vypočetla jména už jmenovaných tajemníků z deseti zemí. — 627.
- ⁶⁰² Narážka na májovou demonstraci v Londýně roku 1890. Engels o ní psal v článku „4. květen v Londýně“ (viz Spisy, sv. 22, str. 97—103). — 629.
- ⁶⁰³ Paul Lafargue se obrátil ve svém dopise ze 17. dubna 1892 — v němž se vypořádal s dopisem Adolpha Smithe v „Daily Chronicle“ z 11. dubna 1892 (viz poznámku 405) — proti snahám londýnské odborové rady rozštěpit londýnskou májovou demonstraci a izolovat Ligu za uzákonění osmihodinového pracovního dne. Jednoznačně prohlásil, že francouzští revoluční socialisté tyto pokusy odborové rady neschvalují, a vyjádřil svou podporu lize. Lafarguův dopis byl uveřejněn v „Daily Chronicle“ z 20. dubna 1892. Smith na to odpověděl v „Daily Chronicle“ z 22. dubna 1892. Popřel, že by on nebo posibilisté, s nimiž jednal o vyslání francouzských delegátů na májové shromáždění připravované londýnskou odborovou radou, měli zájem na rozštěpení londýnské májové demonstrace; zároveň prudce zaútočil na Ligu za uzákonění osmihodinového pracovního dne, kterou vedli angličtí marxisté. — 632.
- ⁶⁰⁴ Toto čtyřverší je napsáno neznámým rukopisem. Engels napsal pod verše tužkou iniciály svého jména. — 633.

**Adler*, Victor (1852—1918), rakouský lékař, spoluzakladatel a vedoucí člen rakouské sociálně demokratické strany; 1889—1895 si dopisoval s Engelsem; delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1891; redaktor „Arbeiter-Zeitung“ ve Vídni; později představitel oportunistického křídla rakouské sociálně demokratické strany a II. internacionály. — 23, 39, 40, 49, 52, 146, 165, 166, 169, 172, 176, 180, 197, 239, 252, 286, 290, 316, 318, 351, 386—388, 393, 478—480, 482, 490—493, 521—523, 530, 531, 554, 555, 563, 570, 573, 594

**Aderlová*, Emma (rozená *Braunová*) (1858—1935), žena Victora Adlera. — 165, 166, 286, 316, 478—480, 491, 522, 531, 555

Ahlwardt, Hermann (1846—1914), německý publicista a politik; člen Říšského sněmu (1892—1902); autor protizidovské brožury „Neue Enthüllungen. Judenflinten“. — 417

Albert (skutečným jménem *Alexandre Martin*) (1815—1895), francouzský dělník, socialista, za červencové monarchie jeden z vůdců tajných revolučních společností, 1848 člen prozatímní vlády. — 496

Alexandr III. (1845—1894), ruský car (1881—1894). — 16, 22, 171, 179, 187, 202, 219, 244, 247, 251, 261, 333, 445, 553, 569

Alexandra (1844—1925), dcera dánského krále Kristiána IX., od roku 1863 provdána za waleského prince, pozdějšího anglického krále Eduarda VII. — 303

Allemane, Jean (1843—1935), francouzský socialista, povoláním typograf; za účast v Pařížské komuně byl odsouzen k nuceným pracím, 1880 amnestován; v osmdesátých letech posibilista; od 1890 vedl Revolučně socialistickou dělnickou stranu (tzv. allemanovce), která se odštěpila od posibilistů; delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1891; během první světové války přestal působit v politickém životě. — 130, 167, 172

Annie, Anni, pomocnice v Engelsově domácnosti. — 47, 75, 85, 437

Anschütz, Richard (nar. 1852), soukromý docent chemie v Bonnu od 1878, mimořádný profesor od 1884, řádný profesor 1898—1922. — 549, 550, 586

Anzengruber, Ludwig (1839—1889), rakouský spisovatel, kritický realista, autor lidových her a románů z ves-

* Hvězdičkou jsou označena jména osob, jimž jsou adresovány dopisy zařazené v tomto svazku.

- nického prostředí. — 419, 479
- * *Argyriades*, Panajionis (Paul) (1849 až 1901), francouzský advokát a publicista, socialista, blanquista, původem Makedonec; vydával „*Almanach de la Question Sociale*“; delegát mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1891 a 1893. — 233, 364, 375, 376, 445
- Arndt*, Paul, německý novinář, sociální demokrat, v devadesátých letech pařížský dopisovatel „*Vorwärts*“, delegát berlínského sjezdu strany 1892, člen revolučního ústředního výboru blanquistů. — 526, 546
- Audorf*, Jacob (1835—1898), německý sociální demokrat, lassalovec, povoláním strojný zámečnick, později publicista, autor dělnických písní; spoluzakladatel Všeobecného německého dělnického spolku; 1887 až 1898 jeden z redaktorů „*Hamburger Echo*“. — 114, 270
- Auer*, Ignaz (1846—1907), německý publicista, povoláním sedlák; jeden z vůdců Sociálně demokratické dělnické strany, několikrát zvolen poslancem říšského sněmu (1877 až 1907); ve vnitrostranických rozporech podporoval do 1893 Bebela, v následujících letech přešel na pozici oportunistu. — 213, 216, 222, 581
- August*, viz *Bebel*, August
- * *Aveling*, Edward (1851—1898), anglický lékař a spisovatel, socialista; podílel se na překladu prvního dílu „*Kapitálu*“ do angličtiny; od 1884 člen Sociálně demokratické federace, spoluzakladatel Socialistické ligy (1884); koncem osmdesátých až začátkem devadesátých let jeden z organizátorů masového hnutí nekvalifikovaných a nezaměstnaných dělníků; delegát mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1889, 1891 a 1893; muž Marxovy dcery Eleanor. — 29, 31, 42, 46, 47, 49, 50, 54, 64, 66, 80, 85, 91, 100 až 102, 120—122, 125, 126, 128, 130, 161, 168, 169, 177, 181, 182, 191, 192, 195, 197, 213, 223, 268, 277, 278, 280, 283—285, 287, 288, 292, 303, 305, 313, 314, 316, 323, 324, 327, 330, 339, 346, 360, 362, 365, 366, 375, 402, 405, 418—419, 458 až 460, 472, 474, 496, 497, 502, 504, 508, 512, 513, 522, 524, 528, 529, 535, 547, 554, 565, 574, 577, 617, 630
- Avelingová*, Eleanor, viz *Marxová-Avelingová*, Eleanor
- Baare*, Louis (1821—1887), německý velkopřemyslník, generální ředitel bochumského spolku pro hornickou a hutní výrobu; byl obžalován pro zpronevěru daní a jiné machinace. — 618
- Baginski*, Richard, německý redaktor, sociální demokrat; patřil k poloanarchistické opozici „mladých“. — 475
- Bachofen*, Johann Jakob (1815—1887), švýcarský historik a právník, zakladatel srovnávací právní vědy, autor díla „*Das Mutterrecht*“. — 140, 141, 143
- Bakunin*, Michail Alexandrovič (1814 až 1876), ruský publicista, revolucionář, později hlavní představitel anarchismu; účastník revoluce 1848 až 1849 v Německu; ideolog národnictví v Rusku; člen I. internacionály, kde vystupoval jako za-

- přísahlý odpůrce marxismu, na haagském kongresu 1872 za rozbi-
 ječskou činnost z Internacionály
 vyloučen. — 213, 252
- Balfour*, Spencer (nar. 1843), anglický
 liberál, člen parlamentu (1880 až
 1892), ředitel stavební společnosti,
 po jejím úpadku 1892 emigroval do
 Argentiny; 1895 vydán a odsouzen
 ke 14 letům nucených prací. — 607
- Bamberger*, Jakob (zemř. 1907), ně-
 mecký tiskař a obchodník, sociální
 demokrat; od 1884 spoluzakladatel
 a tiskař „Berliner Volksblatt“, po-
 zději „Vorwärts“. — 581
- Banes*, Georges, anglický konzervati-
 vec, člen parlamentu (1886–1892),
 kandidát v parlamentních volbách
 1892. — 443
- Banner*, Robert, skotský dělník, so-
 cialista; spoluzakladatel Fabiánské
 společnosti, zakladatel (1882) míst-
 ních skupin Sociálně demokratické
 federace v Edinburghu; 1881 se
 obrátil na Engelse a Marxe s pros-
 bou o pomoc při organizování so-
 cialistické strany Skotska. — 496
- Banting*, William (1793–1878), anglic-
 ký podnikatel, známý jako autor
 otevřeného dopisu (1863), v němž
 popsal způsob léčení otylosti (tzv.
 Bantingovu léčbu). — 100
- Barondess*, Joseph (1867–1928), ame-
 rický socialista, v devadesátých le-
 tech vůdce židovských socialistic-
 kých oděvních dělníků, později
 sionista. — 212
- baron Ick*, viz *Lassalle*, Ferdinand
- Barth*, Ernst Emil Paul (1858–1922),
 německý buržoazní filosof, sociolog;
 od 1890 profesor na lipské univer-
 sitě; odpůrce marxismu. — 153, 154,
 238
- Bax*, Ernest Belfort (1854–1926),
 anglický historik, filosof a novinář,
 socialista, jeden z prvních propa-
 gátorů marxismu v Anglii; aktivní
 člen levého křídla Sociálně demo-
 kratické federace, spoluzakladatel
 Socialistické ligy (1884); od 1883
 udržoval přátelské styky s Engelsem;
 spoluzakladatel (1911) a jeden
 z vůdců Britské socialistické strany,
 za první světové války sociálšovi-
 nista. — 151, 363, 402, 418, 448,
 449, 460, 470, 471, 474, 577
- *Bebel*, August (1840–1913), význam-
 ný představitel německého a mezi-
 národního dělnického hnutí, přítel
 a žák Marxův a Engelsův; od 1866
 člen I. internacionály, 1869 spolu-
 zakladatel Sociálně demokratické
 dělnické strany; od 1867 člen říš-
 ského sněmu; za prusko-francouz-
 ské války aktivně bojoval proti
 pruským anekčním plánům a na
 obranu Pařížské komuny; pracovník
 II. internacionály; v 90. letech a
 počátkem 20. stol. vystupoval proti
 reformismu a revizionismu. — 8, 12,
 15, 28, 37, 40, 52, 53, 55, 56, 58,
 63, 69, 74, 75, 88–90, 97, 100, 101,
 109, 112–120, 138, 140, 158, 165,
 169, 172, 176, 180, 183, 185–193,
 197, 198, 200, 202–205, 213, 214,
 216–221, 233, 239, 243–247, 252,
 254–256, 260–266, 269, 270, 287,
 290, 293, 299–302, 304, 319–323,
 331–335, 337, 338, 346–348, 357,
 359–361, 365, 378, 379, 381, 383,
 385, 386–389, 393, 394, 397, 398,
 401–405, 414, 415, 417–419, 429
 až 432, 436–441, 454–456, 467, 468,
 470, 473–475, 479, 481–485, 487,
 489–491, 496, 500–506, 511, 515,
 524–529, 532, 536, 537, 540–543,

- 545, 551, 552, 556, 564—568, 570, 572—574, 578, 579, 589—595, 597 až 599, 609—614, 627
- Bebelová, Frieda*, viz *Simonová, Frieda*
- **Bebelová, Johanna Caroline Julie* (1843—1910), od 1866 žena a spolubojovnice Augusta Bebela. — 88, 112, 120, 193, 199, 221, 256, 264, 302, 323, 336, 337, 348, 359, 419, 432, 437, 441, 456, 468, 475, 483, 506, 530, 543, 545, 567, 570, 574, 577, 594, 595
- Bedřich II.* (1712—1786), pruský král (1740—1786). — 118, 347, 448
- Bère*, francouzský politik, umírněný radikál. — 217, 227
- Bernard*, viz *Bonnier, Charles*
- **Bernstein, Eduard* (1850—1932), německý redaktor a publicista, od 1872 člen Sociálně demokratické dělnické strany; od prosince 1880 si dopisoval s Marxem a Engelsem; redaktor „Sozialdemokratu“ (1881 až 1890), v 90. letech spolupracovník „Neue Zeit“; jeden z vůdců oportunistického křídla německé sociální demokracie a II. internacionály; od 1896 vystupoval otevřeně jako revizionista marxismu. — 29, 36, 40, 64, 80, 86, 120, 126, 128, 138, 139, 142, 143, 176, 184, 190, 191, 198, 223, 239, 263, 267, 268, 270, 271, 276, 278—280, 285, 303, 334, 347, 375, 385, 389, 402, 414, 433, 434, 448—450, 457, 458, 474, 476, 477, 481, 495, 497, 510—514, 525, 535, 536, 577, 591, 595
- **Bernsteinová, Regina* (Gine) (rozená *Žadeková*, rozvedená *Schattnerová*), od 1887 žena Eduarda Bernsteina. — 29, 120, 126, 128, 176, 223, 267, 268, 280, 375, 385, 389, 414, 433, 457, 458, 476, 477, 512—514, 535, 577
- Besantová, Annie* (1847—1933), anglická buržoazně radikální politička, přechodně pracovala v socialistickém hnutí; v osmdesátých letech členka Fabiánské společnosti a Sociálně demokratické federace, podílela se na budování tradeunionů nekvalifikovaných dělníků, později pracovala v Indii v hnutí Hindů; 1907—1933 předsedkyně teosofické společnosti v Londýně. — 111, 181, 223
- Bethmann*, bankéř ve Frankfurtu nad Mohanem. — 209
- Beustová, Anna* (nar. 1827), sestřenic Bedřicha Engelse, žena Friedricha von Beusta. — 454, 484
- Bismarck, Otto*, kníže *von* (1815 až 1898), pruský a německý státník, představitel pruských junkerů; pruský ministerský předseda (1862 až 1872 a 1873—1890), kancléř Německé říše (1871—1890); sjednotil Německo kontrarevoluční cestou za pomoci dynastických válek (1866 proti Rakousku a malým německým státům, 1870—1871 proti Francii); vnitropolitickými opatřeními zajišťoval spojenectví junkerů s velkoburžoazií a usiloval o posílení prusko-německého militarismu; rozmachu dělnického hnutí se snažil zabránit zákonem proti socialistům (1878), který však musel být 1890 zrušen pro rozhodný odpor německé dělnické třídy; tento neúspěch byl hlavní příčinou Bismarckova pádu. — 43, 46, 59, 95, 108, 179, 200, 228, 240, 243, 259, 260, 284, 336, 343, 436, 437, 593
- Blank, Rudolf*, synovec Bedřicha Engelse, syn jeho sestry Marie a Karla Emila Blanka. — 295

- Blaschko, Alfred** (1858—1922), německý lékař, kožní specialista, profesor na berlínské universitě, v devadesátých letech uveřejňoval v „*Neue Zeit*“ články o sociální hygieně. — 610
- Blatchford, Robert Peel Glanville** (1851 až 1943), anglický novinář, socialista; počátkem devadesátých let redaktor „*Workman's Times*“, „*Clarion*“ a jiných dělnických novin; spoluzakladatel Nezávislé labouristické strany (1893), později reformista a sociálšovinista. — 283
- Blavatská, Jelena Petrovna** (pseudonym *Radda-Baj*) (1831—1891), ruská spisovatelka a spiritistka, vydavatelka spisů a časopisů teosofické společnosti v různých zemích. — 111
- Blondeau, francouzský voják, bratr Marie Blondeauové.** — 245
- Blondeauová, Marie** (1873 nebo 1874 až 1891), francouzská dělnice, při květnové demonstraci 1891 ve Fourmies byla zastřelena vládními jednotkami. — 245
- Blos, Wilhelm** (1849—1927), německý novinář a historik; od 1872 člen Sociálně demokratické dělnické strany, jeden z redaktorů „*Volksstaat*“ (1872—1874); 1874 se seznámil s Marxem; spolupracovník listů „*Neue Zeit*“ a „*Neue Welt*“; člen říšského sněmu (1877—1878, 1881 až 1887, 1890—1906 a 1912—1918), kde patřil k pravému křídlu sociálně demokratické frakce; za první světové války sociálšovinista; po listopadové revoluci 1918 předseda prozatímní vlády. — 191, 565
- Blowitz, Henri Georges Stephan Adolphe Oppen de** (1825—1903), francouzský buržoazní novinář, narozený v Čechách, 1870 získal francouzskou státní příslušnost; od 1871 pařížský dopisovatel „*Times*“; publikoval interview s významnými politiky. — 245
- Boellingová, viz Engelsová, Hedwig**
- Boisguillebert, Pierre Le Pesant de** (1646—1714), francouzský ekonom feudálního absolutismu, předchůdce fyziokratů; zakladatel francouzské klasické ekonomie, jejíž prvky rozpracovával v rámci celkové feudální koncepce; zabýval se otázkou, jak odstranit bídu mas. — 67, 343
- Bonald, Louis Gabriel Ambroise, vikomt de** (1754—1840), francouzský politik a publicista, monarchista, jeden z ideologů aristokratické a klerikální reakce v období restaurace. — 533
- Bonaparte III., viz Napoleon III.**
- Bonnemainsová, Marguerite de** (zemř. 1891), Boulangerova milénka. — 196
- Bonnier, Charles** (nar. 1863), francouzský socialista, novinář a spisovatel, dlouhou dobu žil v Anglii, člen Francouzské dělnické strany, spolupracovník řady socialistických listů, delegát mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1889, 1891, 1893 aj.; blízký přítel Jules Guesda. — 37, 164, 172, 365, 375, 444, 498, 551, 565, 588, 590, 591, 597, 598, 606, 609, 615, 630
- Boulanger, Georges Ernest Jean Marie** (1837—1891), francouzský generál, bojoval proti Pařížské komuně; ministr války (1886—1887); pokoušel se za pomoci šovinistické protiněmecké propagandy a politické demagogie nastolit ve Francii

- vojenskou diktaturu; po nezdařeném státním převratu (1888) uprchl do Belgie a spáchal sebevraždu. — 16, 95, 119, 196, 199, 241—244, 340, 341, 363, 552, 593, 601, 612, 619
- Bovio*, Giovanni (1841—1903), italský idealistický filosof; buržoazní politik, republikán; od 1876 člen parlamentu, profesor na neapolské universitě. — 310, 323
- Bracke*, Wilhelm (1842—1880), německý sociální demokrat, vydavatel socialistické literatury v Brunšviku, spoluzakladatel Sociálně demokratické dělnické strany (1868) a jeden z jejích předních pracovníků; obžalovaný v brunšvickém procesu s velezrádci 1871; člen říšského sněmu (1877—1879); jeho spisy byly důležitým přínosem k překonání lassallovství a prosazení marxismu v Německu; blízký přítel Marxův a Engelsův. — 52
- Bradlaugh*, Charles (1833—1891), anglický novinář, buržoazně radikální sociální reformátor, odpůrce socialismu, redaktor týdeníku „The National Reformer“ (1860), člen parlamentu za Northampton. — 42, 49, 54, 192
- Braun*, Adolf (1862—1929), rakouský sociální demokrat, účastník zakládajícího sjezdu Sociálně demokratické dělnické strany Rakouska (1888); redaktor vídeňské „Gleichheit“ (1888—1889), do 1907 redaktor řady německých a rakouských dělnických novin; za první světové války sociálšovinista, od 1920 člen představenstva soc. dem. strany a člen říšského sněmu. — 49, 52
- Braun*, Heinrich (1854—1927), německý novinář, sociální demokrat, reformista; spoluzakladatel „Neue Zeit“; vydavatel čtvrtletníku „Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik“ a jiných časopisů; člen říšského sněmu. — 535
- Brentano*, Lujo (Ludwig Joseph) (1844—1931), německý ekonom mladší historické školy, katedrový socialista, buržoazní reformista, spoluzakladatel Spolku pro sociální politiku (1872). — 23, 24, 55, 67, 75, 78, 90, 97, 108
- Bright*, John (1811—1889), anglický továrník, zastánce svobodného obchodu, přední liberální politik, spoluzakladatel Ligy proti obilním zákonům; od počátku šedesátých let vůdce levého křídla liberální strany; byl vícekrát ministrem v liberálních vládách. — 431
- **Brissac*, Henri (1823—1906), francouzský publicista, socialista; člen Pařížské komuny, po porážce Komuny deportován na Novou Kaledonii; po amnestii 1880 se vrátil do Francie; člen Francouzské dělnické strany, 1882 člen redakce „Égalité“, Guesdův stoupenec. — 358
- Brousse*, Paul Louis Marie (1854 až 1912), francouzský maloburžoazní socialista a politik, povoláním lékař; účastník Pařížské komuny, po její porážce emigroval do Španělska a Švýcarska, přidal se k anarchistům; 1897 spoluzakladatel Francouzské dělnické strany, jeden z vůdců a ideologů oportunistického směru ve francouzském socialistickém hnutí. — 29, 86, 167, 172, 178, 218, 279, 288, 340, 418, 460

- Buffenoir*, Hippolyte François Philibert (1847—1928), francouzský historik, spisovatel a politik; 1877 spolupracovník listu „Vorwärts“. — 94
- Bunte*, Friedrich, německý sociální demokrat, jeden z vůdců hornické stávky 1883; delegát prvního mezinárodního hornického kongresu. — 417
- Burgess*, Joseph (pseudonym *Antolycus*) (nar. 1853), anglický textilní dělník, představitel anglického dělnického hnutí; vydavatel „Workman's Times“ (1891—1894), spoluzakladatel Nezávislé labouristické strany (1893). — 367, 471, 488, 511, 514, 524, 528, 629
- Burleigh*, dělnický kandidát za Glasgow v parlamentních volbách 1892. — 440
- Burns*, John (Jack) (1858—1943), představitel anglického dělnického hnutí, v osmdesátých letech vůdce nových tradeunionů; organizátor londýnské dokařské stávky (1889); v devadesátých letech přešel na pozici liberálního tradeunionismu a vystupoval protisocialistickému hnutí; od 1882 člen parlamentu, v liberálních vládách ministr pro obecní samosprávu (1905—1914) a pro obchod (1914). — 126, 168, 278, 279, 288, 291, 432, 440, 443, 449, 471, 510, 514, 528, 542, 560, 627
- Burnsová*, Lydia (Lizzy, Lizzie) (1827 až 1878), irská dělnice, účastnila se irského národně osvobozenického hnutí; druhá žena Bedřicha Engelse; sestra Engelsovy první ženy Mary Burnsové. — 289, 337
- Burrows*, Herbert (1845—1922), anglický úředník, buržoazní radikál, přidal se k socialistickému hnutí; jeden ze zakladatelů Sociálně demokratické federace, v 90. letech se účastnil organizování tradeunionistického hnutí nekvalifikovaných dělníků; delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1891; od 1914 šovinista. — 111, 147, 148, 161, 181
- Burt*, Thomas (1837—1922), anglický horník, tradeunionista; tajemník Svazu horníků v Northumberlandu, člen parlamentu (1874—1918), prováděl politiku liberální strany. — 395
- Cahan*, Abraham (1860—1951), americký socialista, emigrant z Ruska, redaktor „New Yorker Arbeiter-Zeitung“, delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1891; psal o životě židovských emigrantů v USA; za druhé světové války antifašista. — 182, 514
- Caianiello*, viz *Lefflerová-Edgenová*, Anne Charlotte
- Calonne*, Charles Alexandre de (1734 až 1802), francouzský státník, generální kontrolor financí (1783—1787), za Francouzské revoluce jeden z vůdců kontrarevoluční emigrace. — 413
- Caprivi*, Leo, hrabě von (1831—1899), pruský státník a generál, říšský kancléř (1890—1894). — 216, 330, 436, 567
- carevič*, viz *Mikuláš II.*
- Carnot*, Marie François Sadi (1837 až 1894), francouzský státník, umírněný republikán, od 1880 několikrát ministrem, podemisi Jules Grévyho prezidentem republiky (1887 až 1894). — 199, 251, 556, 612
- Carré*, pařížský nakladatel. — 141

- Clarence**, Albert Victor Christian Edward, vévoda *von* (1864—1892), nejstarší syn pozdějšího anglického krále Edwarda VII. — 303
- Clemenceau**, Georges Benjamin (1841 až 1929), francouzský publicista a politik; 1871 člen Národního shromáždění, od 1876 patřil v parlamentě k radikálům, později jejich vůdce; zakladatel a šéfredaktor „Justice“; jako předseda vlády (1906—1909 a 1917—1920) prováděl imperialistickou politiku. — 128, 232, 241, 244
- Cluseret**, Gustave Paul (1823—1900), francouzský politik, člen I. internacionály, bakuninovec; účastník Pařížské komuny, po její porážce emigroval do Belgie; 1884 se vrátil do Francie, od 1888 člen poslanecké sněmovny; delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1891. — 615
- Cobden**, Richard (1804—1865), anglický továrník; liberál, jeden z vůdců freetraderů; spoluzakladatel Ligy proti obilním zákonům; člen parlamentu. — 431
- Colbert**, Jean Baptiste, markýz *de Seignelay* (1619—1683), francouzský státník; generální kontrolor financí za Ludvíka XIV.; 1665—1683 fakticky řídil francouzskou zahraniční i vnitřní politiku; prováděl merkantilistickou politiku v zájmu upevnění absolutní monarchie. — 343, 409
- Conner**, delegát sjezdu anglických tradeunionů v Glasgow (1892), vůdce starých konzervativních tradeunionů. — 516
- Conrad**, Johannes (1839—1915), německý buržoazní ekonom, profesor, vydavatel „Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik“. — 184
- Constans**, Jean Antoine Ernest (1833 až 1913), francouzský státník, umírněný buržoazní republikán; ministr vnitra (1880—1881, 1889—1892). — 28, 38, 39, 128, 129, 156, 163, 178, 199, 200, 204, 240, 241, 243—245, 250, 251, 318, 329, 611, 619
- Crawfordová**, Emily (1831—1915), anglická novinářka, pařížská dopisovatelka anglických novin. — 176, 241, 606
- Cremer**, William Randall (1838—1908), jeden z vůdců anglických tradeunionů a stoupenec pacifického hnutí, reformista; spoluzakladatel a vůdce Spojeného svazu tesařů a truhlářů, člen londýnské odborové rady, Britské národní ligy za nezávislost Polska, Ligy půdy a práce; jeden z organizátorů zakládajícího shromáždění I. internacionály z 28. září 1864 v St. Martin's Hallu, člen generální rady I. internacionály a její generální tajemník (1864 až 1866); odpůrce revoluční politiky, později člen liberální strany; člen parlamentu (1885—1895 a 1900—1908). — 501
- Croesel**, německý emigrant v Londýně, účastník anglického socialistického hnutí, vystupoval proti Hyndmanovi. — 288, 482
- Croeselová**, žena předešlého. — 482
- Culine** (nar. 1849), francouzský socialista, tajemník socialistické organizace ve Fourmies; 1891 odsouzen porotním soudem v Douai k šesti letům nucených prací. — 163
- Cunninghame-Graham**, Robert Bontine (1852—1936), skotský spisovatel, původem aristokrat; v osmdesá-

- tých a devadesátých letech se účastnil socialistického a dělnického hnutí; člen parlamentu, delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1889; později pracovník ve skotském národním hnutí. — 125, 126, 129, 335, 440, 444, 627
- Cunninghamová-Grahamová*, žena předešlého. — 375
- Cunow*, Heinrich Wilhelm Karl (1862 až 1936), německý sociální demokrat, historik, sociolog a etnograf; v osmdesátých a devadesátých letech stál na straně marxistů, později revizionista, za první světové války sociálšovinista. — 109, 137, 326, 327
- Curran*, Pete (1860—1910), anglický plynárenský dělník, jeden z vůdců nových tradeunionů, spoluzakladatel Nezávislé labouristické strany (1893). — 375
- Čarodějka*, viz *Kautská*, Louise (rozená *Strasserová*)
- Dahn*, Julius Sophus Felix (1834—1912), německý profesor dějin práva a spisovatel; ideolog velkoněmeckého šovinismu a imperialismu, autor řady historických románů. — 74
- **Danielson*, Nikolaj Francevič (pseudonym *Nikolaj-on*) (1844—1918), ruský spisovatel, ekonom; jeden z ideologů narodnictví v 80.—90. letech; po řadu let si dopisoval s Marxem a Engelsem, přeložil do ruštiny I., II. a III. díl „Kapitálu“ (I. díl společně s G. A. Lopatinem). — 9—11, 170, 174, 175, 228—232, 342—345, 408—413, 517—520
- Dante Alighieri* (1265—1321), velký italský básník. — 178
- Davitt*, Michael (1846—1906), irský dělník, revoluční demokrat, vůdce národně osvobozenického hnutí v Irsku; jeden z organizátorů (1879) a vůdců irské Pozemkové ligy, stoupenec irské samosprávy (Home Rule); člen parlamentu (1895 až 1899); redaktor „The Labour World“, od 1902 člen Nezávislé labouristické strany. — 51, 142
- Debenham*, londýnský fotograf. — 33, 105
- Delcluze*, Marc Louis Alfred (1857 až 1923), francouzský socialista, založil organizaci Francouzské dělnické strany v Calais (1882); delegát mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1889, 1891 a 1893; později se přidal k „nezávislým socialistům“. — 516, 630
- Delory*, Gustave (1857—1925), francouzský textilní dělník, socialista. — 198
- Demuthová*, Helena (Lenka, Nim) (1823—1890), hospodyně a věrná přítelkyně Marxovy rodiny; po Marxově smrti žila v Engelsově domácnosti. — 42, 47, 162, 339, 403, 578
- Depasse*, Lucien Hector (1843—1911), francouzský publicista a spisovatel, umírněný buržoazní republikán; člen pařížské městské rady (1881, 1884 a 1887), 1891 vládní kandidát za departement Nord při volbách do poslanecké sněmovny. — 217, 227, 232, 240
- Déroulède*, Paul (1846—1914), francouzský spisovatel a reakční politik; účastnil se potlačení Pařížské komuny, aktivní boulanžista, člen poslanecké sněmovny (1889—1892 a 1898), 1899 se pokusil o státní

- převrat, odsouzen k 10 letům vyhnanství. — 552
- Dervillers*, Prudent (nar. 1849), francouzský krejčí, socialista, posibilista; člen pařížské městské rady (1889), poslanecké sněmovny (1893), delegát posibilistů na londýnské květnové demonstraci 1892. — 375
- Deville*, Gabriel (1854—1940), francouzský publicista, socialista; aktivní člen Francouzské dělnické strany; autor populárního výkladu prvního dílu „Kapitálu“ a různých filosofických, ekonomických a historických prací; delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1889; počátkem devadesátých let přestal pracovat v dělnickém hnutí. — 287
- * *Dietz*, Johann Heinrich Wilhelm (1843—1922), německý nakladatel, sociální demokrat; založil nakladatelství J. H. W. Dietze (pozdější nakladatelství sociálně demokratické strany ve Stuttgartu); člen říšského sněmu (1881—1918). — 28, 40, 41, 58, 60, 137, 150, 151, 165, 199, 222, 252, 283, 290, 301, 318, 322, 351, 371, 373, 374, 377, 380, 386, 402, 415, 416, 422, 487, 490, 591—593, 595, 611
- Dilke*, sir Charles Wentworth (1843 až 1911), anglický politik a spisovatel, jeden z vůdců radikálního křídla liberální strany, náměstek ministra zahraničních věcí (1880—1882), předseda úřadu pro místní správu (1882—1885). — 247, 418
- Disraeli*, Benjamin, od 1876 hrabě of *Beaconsfield* (1804—1881), anglický státník a spisovatel, jeden z vůdců toryů, kancléř pokladu (1852, 1858 až 1859 a 1866—1868), ministerský předseda (1868 a 1874—1880). — 333, 430
- Döblin*, Emil (1853—1918), německý sazeč, předseda Svazu německých tiskařských dělníků, jeden z vůdců velké stávky tiskařů v Berlíně 1891; účastník všech odborářských kongresů před první světovou válkou; za první světové války sociálšovinista. — 278
- Dreschfeld*, Julius, lékař v Mannheimu, od 1883 žil v Anglii, profesor lékařství na Owenově koleji v Manchesteru. — 397, 398
- Dronke*, Ernst (1822—1891), německý publicista a spisovatel, zpočátku „pravý“ socialista, později člen Svazu komunistů; 1848—1849 redaktor „Neue Rheinische Zeitung“; po porážce revoluce 1848—1849 emigroval do Francie, později do Anglie; za rozkolu ve Svazu komunistů 1850 stál na straně Marxe a Engelse; po rozpuštění Svazu v listopadu 1852 zanechal politické činnosti. — 249
- Duc-Quercy*, Albert (nar. kolem 1856), francouzský novinář, socialista; spoluzakladatel Francouzské dělnické strany (1879), jako redaktor „L'Intransigeant“ podporoval stávku v Anzinu a Decazevillu, redaktor „Cri du Peuple“, do 1914 redakční tajemník „Humanité“, za první světové války sociálšovinista. — 160, 161
- Dumas*, Alexandre (otec) (1803—1870), známý francouzský romanopisec. — 479
- Dumay*, Jean Baptiste (nar. 1841), francouzský dělník, 1871 vyhlásil Komunu v Creusotu; odsouzen do vyhnanství, uprchl do Švýcarska; po amnestii 1880 se vrátil do Fran-

- cie; od 1887 člen pařížské městské rady, od 1889 člen poslanecké sněmovny; posibilista, delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1891. — 130, 275
- Eda*, viz *Bernstein*, Eduard
- Edgrenová*, viz *Lefflerová-Edgrenová*, Anne Charlotte
- Edward*, viz *Aveling*, Edward
- Ellis*, Benjamin, anglický socialista, kandidát v parlamentních volbách 1892. — 514
- Emma*, viz *Engelsová*, Emma
- **Engels*, Hermann (1822—1905), bratr Bedřicha Engelse, továrník v Barmenu; spolumajitel firmy Ermen a Engels v Engelskirchenu. — 294 až 296, 308, 309, 315, 447, 466, 469
- **Engels*, Rudolf (1831—1903), bratr Bedřicha Engelse, továrník v Barmenu; spolumajitel firmy Ermen a Engels v Engelskirchenu. — 294, 295, 469
- Engelsová*, Elisabeth Franziska Mauritia (1797—1873), matka Bedřicha Engelse. — 464
- Engelsová*, Emma (rozená *Croonová*) (nar. 1834), žena Hermanna Engelse. — 295, 308, 315, 447, 466
- Engelsová*, Hedwig (provdaná *Boellinová*) (1830—1904), sestra Bedřicha Engelse. — 295, 308
- Ernst*, Paul (1866—1933), německý publicista, literární kritik a dramatik; koncem osmdesátých let se přiklonil k sociální demokracii; jeden z vůdců poloanarchistické opozice „mladých“; redaktor „*Berliner Volks-Tribüne*“; 1891 vyloučen ze sociálně demokratické strany; později se přidal k fašistům. — 30, 151, 508
- **Fantuzzi*, Romualdo, bratr italského nakladatele Flaminia Fantuzziho. — 92, 93, 370
- Fenwick*, Charles (1850—1918), anglický horník, jeden z vůdců liberálního směru v anglickém dělnickém hnutí a tradeunionu horníků; člen parlamentu (od 1885); člen parlamentního výboru sjezdu tradeunionů (1890—1894). — 395, 510, 555
- Ferroul*, Ernest Joseph Antoine Jean Frédéric (1853—1921), francouzský lékař, politik a publicista, socialista; od 1888 člen poslanecké sněmovny, delegát mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1889 a 1891. — 324
- Ferry*, Jules François Camille (1832 až 1893), francouzský advokát a politik, jeden z vůdců umírněných republikánů; člen vlády národní obrany a starosta Paříže (1870 až 1871), bojoval proti revolučnímu dělnickému hnutí; poslanec Národního shromáždění z roku 1871, předseda vlády (1880—1881 a 1883 až 1885); prováděl koloniální dobyvačnou politiku. — 128
- Field*, Arthur (nar. 1869), anglický novinář, socialista, člen Sociálně demokratické federace. — 147, 148, 161
- Filostratos* (asi 170—245), řecký rétor, sofistický filosof a spisovatel. — 479
- Fireman*, Peter (nar. 1863), americký chemik a továrník, narodil se v Rusku, žil v Německu a v USA; autor článku o průměrné míře zisku. — 277, 278, 507
- Fischer*, Richard (1855—1926), německý sociální demokrat, novinář, povoláním sazeč; 1879—1890 spo-

- lupracovník „Sozialdemokraten“, jednatel a tajemník představenstva Sociálně demokratické dělnické strany (1890—1894), poslanec říšského sněmu (1893—1926); za první světové války sociálšovinista. — 37, 43, 60, 74, 75, 79, 119, 120, 158, 213, 216, 217, 222, 530, 581, 594
- Fischerová*, Inka, dcera Richarda Fischera. — 577, 578
- Fleckles*, Ferdinand (zemř. asi 1894), německý lékař v Karlových Varech, Marxův známý. — 360
- Floquet*, Charles Thomas (1828 až 1896), francouzský státník, buržoazní radikál; 1876—1893 člen poslanecké sněmovny, několikrát byl jejím předsedou; 1888—1889 předseda vlády; 1892 usvědčen z účasti na panamské aféře a donucen vzdát se aktivní politické činnosti. — 275
- Foster*, anglický horník, delegát sjezdu tradeunionů v Glasgow (1892), představitel starých konzervativních tradeunionů. — 515
- Fosterová-Ameryová*, Rachel, tajemnice Národní společnosti boje za volební právo amerických žen. — 213
- Fould*, Achille (1800—1867), francouzský bankéř a politik, orleanista, později bonapartista; 1849—1867 několikrát ministr financí a 1852 až 1860 státní ministr. — 263
- Frankel*, Leo (1844—1896), maďarský zlatník, významný představitel maďarského a mezinárodního dělnického hnutí, Marxův a Engelsův spolebojovník; člen Pařížské komuny, člen generální rady I. internacionály a dopisující tajemník pro Rakousko-Uhersko; spoluzakladatel Uherské všeobecné dělnické strany (1880), účastník mnoha mezinárodních socialistických dělnických kongresů. — 106, 107
- Franklin*, Benjamin (1706—1790), americký státník, přírodovědec a ekonom; aktivní bojovník za nezávislost své země, spoluautor a signatář prohlášení nezávislosti Spojených států amerických; osvícenec. — 67
- František Josef I.* (1830—1916), rakouský císař (1848—1916). — 204, 553
- Freyberger*, Ludwig, vídeňský lékař, od 1894 muž Louisy Kautské. — 558
- Freycinet*, Charles Louis de Saulces de (1828—1923), francouzský státník a diplomat; umírněný buržoazní republikán; několikrát zastával úřad ministra (1879—1880, 1882, 1886, 1890—1892); 1892 v souvislosti s panamskou aférou byl nucen podat demisi a vzdát se dočasně aktivní politické činnosti. — 199, 244, 251, 541
- Frohme*, Karl Franz Egon (1850 až 1933), německý strojník, redaktor a publicista, v sedmdesátých letech lassalovec; spolupracovník různých sociálně demokratických novin, poslanec říšského sněmu (1881—1918), patřil k pravému křídlu sociálně demokratické frakce, delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1889, po 1896 revizionista. — 565
- Fullarton*, John (1780—1849), anglický ekonom, zabýval se otázkou peněžního oběhu a úvěru, odpůrce kvantitativní teorie peněz. — 507
- Galiani*, Ferdinando (1728—1787), italský ekonom, odpůrce fiziokratů; zastával názor, že hodnota věcí je

- dána jejich užitečností; současně formuloval řadu správných poznatků o podstatě zboží a peněz. — 67
- Garibaldi, Giuseppe* (1807—1882), italský revolucionář, demokrat, vůdce národně osvobozeneckého hnutí v Itálii; nadaný vojevůdce; v 50. až 60. letech stál v čele boje italského lidu za národní osvobození a sjednocení země; 1870—1871 bojoval na straně Francouzské republiky; podporoval zakládání sekcí Mezinárodního dělnického sdružení v Itálii. — 204, 260
- Gégout, francouzský anarchista*, konec 1891 měl souboj s M. E. Vailantem. — 286
- Geiser, Bruno* (1846—1898), německý novinář, sociální demokrat; redaktor „Neue Welt“, poslanec říšského sněmu (1881—1887), náležel k pravému křídlu sociálně demokratické frakce; zeť W. Liebknechta. — 136, 177, 191, 217, 270, 301
- Giers, Nikolaj Karlovič* (1820—1895), ruský diplomat, vyslanec v Teheránu (od 1863), v Bernu (od 1869), ve Stockholmu (od 1872), náměstek ministra zahraničních věcí (1875 až 1882), ministr zahraničních věcí (1882—1895). — 247
- Gilles, Ferdinand* (nar. asi 1856), německý novinář, 1886 emigroval do Londýna, 1891 odhalen v německém sociálně demokratickém tisku jako policejní agent; 1892 vyloučen z Německého dělnického vzdělávacího spolku v Londýně. — 181, 182, 185, 191—193, 195, 197, 218, 222, 246, 263, 278, 279, 288, 291, 300, 302, 340, 346, 418, 460, 482, 554, 566
- Gina, viz Bernsteinová, Regina*
- Girardin, Emile de* (1806—1881), francouzský publicista a politik, ve třicátých až šedesátých letech byl s přestávkami redaktorem „La Presse“, později „Liberté“; v politice naprosto bezzásadový; před revolucí 1848 byl v opozici ke Guizotově vládě; za revoluce buržoazní republikán, poslanec Zákodárného shromáždění (1850—1851); později bonapartista. — 4, 575, 600
- Giraud-Teulon, Alexis* (nar. 1839), profesor historie v Ženevě; autor prací o prvobytné společnosti. — 130, 131, 141
- Gladstone, William Ewart* (1809—1898), anglický státník, tory, později peoovec, v druhé polovině 19. stol. předák liberální strany; kancléř pokladu (1852—1855 a 1859—1866), ministerský předseda (1868—1874, 1880—1885, 1886 a 1892—1894). — 108, 168, 171, 186, 333, 431, 434, 439, 440, 443, 449, 450, 458, 479, 491
- Gompers, Samuel* (1850—1924), americký dělník v továrně na doutníky, vůdce amerických odborů, spoluzakladatel a předseda (od 1886) Americké federace práce; zastával politiku třídní spolupráce s buržoazií. — 34, 35, 167, 283, 627, 628
- Gori, Pietro* (1869—1911), italský advokát, anarchista; vydal druhé italské vydání „Manifestu Komunistické strany“, 1894 musel emigrovat. — 92
- Granger, Ernest Henri* (nar. 1844), francouzský novinář, socialista, blanquista; účastník Pařížské komuny, po její porážce emigroval do Anglie; 1880 po amnestii se vrátil do Francie, přidal se k bou-

- lanžistům, od 1889 člen poslanecké sněmovny. — 340, 364
- Granville, George Leveson-Gower*, hrabě of (1815—1891), anglický státník, whig, později jeden z vůdců liberální strany; ministr zahraničních věcí (1851—1852, 1870—1874 a 1880—1885), ministr kolonií (1868 až 1870, 1886); předseda tajné rady (1852—1854, 1855—1858 a 1859 až 1866). — 247
- Greenwood, A.*, anglický sklář, 1891 tajemník tradeunionu sklářů, delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1891. — 266
- Greulich, Hermann* (1842—1925), německý knihař, 1865 odešel do Švýcarska; od 1867 jeden z vůdců curyšské sekce I. internacionály, zakladatel a redaktor curyšské „Tagwacht“ (1869—1880); spoluzakladatel sociálně demokratické strany Švýcarska a vůdce jejího pravého křídla, jeden z reformistických předáků II. internacionály, za první světové války sociálšovinista. — 472, 474, 484
- Grillenberger, Karl* (1848—1897), německý redaktor a nakladatel; od 1869 člen Sociálně demokratické dělnické strany, vydavatel a redaktor různých sociálně demokratických místních novin; poslanec říšského sněmu (1881—1897), mluvčí pravého křídla sociálně demokratické frakce v říšském sněmu. — 138
- Guesde, Jules* (Mathieu Basile) (1845 až 1892), představitel francouzského a mezinárodního dělnického hnutí; zprvu buržoazní republikán, v první polovině sedmdesátých let se přidal k anarchistům; spoluzakladatel Francouzské dělnické strany (1879), propagátor ideí marxismu ve Francii, několik let vůdce revolučního křídla francouzského socialistického hnutí, bojoval proti oportunismu; za první světové války sociálšovinista. — 39, 53, 86, 130, 164, 218, 363, 364, 389, 398, 451, 488, 498, 526, 541, 551, 552, 556, 609
- Guillaumová-Schacková, Gertrud* (roz. hraběnka *Schacková*) (1845—1905), německá socialistka, v osmdesátých letech přešla od buržoazního hnutí za ženská práva k proletářskému ženskému hnutí, které po určitou dobu v Berlíně vedla; 1886 odešla do Anglie, nějakou dobu žila v Engelsově domě; později anarchistka. — 191, 420, 421
- Gumpert, Eduard* (zemř. 1893), německý lékař v Manchesteru, Marxův a Engelsův přítel. — 85, 95, 384, 385, 390, 391, 397—401, 403, 404, 407, 417, 424—426, 442, 461, 462, 554, 555
- Guttenberg, knižní nakladatelství v Berlíně.* — 237
- Hall, Leonard* (nar. 1866), anglický dělník, novinář, socialista, člen Sociálně demokratické federace, později Nezávislé labouristické strany; kandidát v parlamentních volbách 1892 v Salfordu. — 367, 440, 444
- Haller, Carl Ludwig von* (1768—1854), švýcarský právník a historik, obhájce feudalismu a absolutismu. — 532
- Hardie, James Keir* (1856—1915), skotský horník, později publicista; jeden z vůdců anglického dělnického hnutí, zakladatel a vůdce Skotské labouristické strany (od 1888) a Nezávislé labouristické strany, později jeden z neaktivnějších předáků

- Labouristické strany; člen parlamentu (1892—1895). — 335, 431, 432, 435, 440, 443, 449, 471, 510, 514, 524, 528, 529, 542
- Harney, George Julian* (1817—1897), významný anglický dělnický vůdce levého křídla chartistů; revoluční publicista; redaktor „Northern Star“, „Democratic Review“, „Red Republican“, člen bruselského komunistického korespondenčního výboru a člen I. internacionály; počátkem padesátých let udržoval přátelské styky s Marxem a Engelsem; na čas podlehl maloburžoazním vlivům; 1863—1888 žil v USA. — 128, 131, 148, 149, 152, 285, 287, 315, 341
- Hartmann (Gartman), Lev Nikolajevič* (1850—1908), ruský revolucionář, narodnik, 1873 se podílel na atentátu organizace „Narodnaja Volja“ na Alexandra II., emigroval do Francie, později do Anglie a 1881 do USA. — 328
- Hasselmann, Wilhelm* (nar. 1844), německý redaktor, jeden z vůdců Všeobecného německého dělnického spolku; redaktor „Neuer Social-Demokrat“ (1871—1875); od 1875 člen Socialistické dělnické strany Německa, poslanec říšského sněmu (1874—1876, 1878—1880), 1880 vyloučen ze strany jako anarchista, přesídlil do USA. — 41, 49
- Hatzfeldtová, Sophie*, hraběnka von (1805—1881), přítelkyně a stoupenkyně Ferdinanda Lassalla. — 58
- Havas, Auguste* (1814—1889), jeden z majitelů francouzské zpravodajské agentury založené 1835. — 126, 127
- Hedwig*, viz *Engelsová, Hedwig*
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich* (1770 až 1831), významný představitel německé klasické filosofie, objektivní idealista; v jeho systému je celý přírodní, historický i duchovní svět poprvé znázorněn jako proces. — 11, 154, 237, 238, 307
- *Heidfeld, Oscar*, obchodník v Liverpoolu. — 249
- Heine, Heinrich* (1797—1856), německý revoluční básník; průkopník demokratické německé literatury; blízký přítel Marxovy rodiny. — 478, 598
- Helena*, viz *Demuthová, Helena*
- *Henckell, Karl* (1864—1929), německý buržoazní básník, v mládí kritizoval vládnoucí třídy, jeho díla byla zakázána, proto emigroval do Curychu; v pozdějších letech se distancoval od dělnického hnutí, od 1902 žil opět v Berlíně. — 623
- Henning, Leopold Dorotheus* (1791 až 1866), starohegelovec, profesor na berlínské universitě. — 237
- Hepner, Adolf* (1846—1923), německý redaktor, spoluzakladatel Sociálně demokratické dělnické strany (1869), redaktor „Volksstaat“ (1869 až 1873); obžalovaný v lipském procesu s velezrádci (1872), delegát haagského kongresu I. internacionály (1872); 1882 přesídlil do USA, 1908 se vrátil do Německa, za první světové války sociálšovinista. — 489
- Héritier, Louis* (1863—1898), švýcarský socialista, autor řady prací o historii revolučního a socialistického hnutí. — 570
- Herkner, Heinrich* (1863—1932), německý ekonom, katedrový socialista. — 108, 300
- Herz, Cornelius* (nar. 1845), francouzský lékař a podnikatel, původem

- Němec, podílel se na podplácení a zpronevěrách panamské společnosti. — 619
- Hirsch*, Carl (1841—1900), německý sociální demokrat, novinář; spoluzakladatel Sociálně demokratické dělnické strany (1869), redaktor řady sociálně demokratických listů. — 245, 251, 262, 382
- Hodgskin*, Thomas (1787—1869), anglický ekonom a publicista; hájil zájmy proletariátu, kritizoval kapitalismus z pozic utopického socialismu a využíval přitom Ricardovy teorie. — 326
- Hochgürtel*, německý dělník, emigrant v Londýně. — 475
- Holmes*, David (1843—1906), jeden z vůdců anglických tradeunionů, předseda spojených tradeunionů tkalců (1884—1906); delegát sjezdu tradeunionů v Glasgow (1892). — 513, 516
- Horác* (Quintus Horatius Flaccus) (65—8 před n. l.), významný římský básník. — 153, 283
- Hovelacque*, Alexandre Abel (1843 až 1896), francouzský jazykovědec, publicista a politik, radikální socialista, předseda pařížské městské rady, od 1889 člen poslanecké sněmovny. — 232, 251
- Howell*, George (1833—1910), jeden z reformistických vůdců anglických tradeunionů, povoláním zedník; bývalý chartista, tajemník londýnské odborové rady, účastník zakládajícího shromáždění I. internacionály 28. září 1864 v St. Martin's Hallu, člen generální rady (1864—1869); tajemník Reformní ligy a parlamentního výboru anglického sjezdu tradeunionů (1871—1875); později zfalšoval dějiny I. internacionály. — 501
- Hudson*, anglická firma na výrobu mýdla. — 514
- Hugo*, Victor (1802—1885), velký francouzský spisovatel; hlavní představitel francouzské romantiky; po státním převratu z 2. prosince 1851 vypovězen, žil 20 let v exilu v Bruselu a na ostrovech Jersey a Guernsey. — 310, 598
- Huret*, Jules (1864—1915), francouzský buržoazní novinář, v devadesátých letech spolupracovník „Figaro“, 1892 uveřejnil sérii interview k sociální otázce v Evropě. — 556, 560
- Hutten*, Ulrich, rytíř von (1488—1523), německý publicista a básník; humanista, bojovník proti reakčnímu římsko-katolickému kléru, svými spisy měl velký vliv na vývoj národního vědomí Německa; 1521 se zúčastnil s Franzem von Sickingenem rytířského povstání. — 180, 339
- Hyndman*, Henry Mayers (v osmdesátých letech vystupoval pod pseudonymem *John Broadhouse*) (1842 až 1921), anglický socialista a reformista, v osmdesátých letech jeden ze zakladatelů a vůdců Demokratické federace, pozdější Sociálně demokratické federace; zastával oportunistickou a sektářskou linii v dělnickém hnutí, později vůdce Britské socialistické strany, s níž se 1916 rozešel pro své sociálšovinistické názory. — 29, 46, 47, 49, 50, 64, 66, 85, 86, 94, 101, 102, 110, 122, 135, 147, 151, 161, 167, 172, 177, 178, 181, 182, 185, 192, 193, 195, 197, 222, 279, 288, 291, 324, 340, 346, 347, 418, 449, 460, 505,

511, 514, 522, 527, 566, 629

Champion, Henry Hyde (1857—1928), anglický vydavatel a publicista; do 1887 člen Sociálně demokratické federace, později jeden z vůdců Dělnického volebního sdružení (Labour Electoral Association) tradeunionů v Londýně; redaktor a vydavatel „Labour Elector“; udržoval nějakou dobu tajné spojení s konzervativci, 1894 emigroval do Austrálie. — 47, 50, 147, 148, 418, 514

Chassepot, Antoine Alphonse (1833 až 1905), francouzský vojenský vynálezce; vynalezl nový typ pušky. — 459

Churchill, Randolph Henry Spencer, lord (1849—1895), anglický státník, vůdce konzervativců, státní tajemník pro Indii (1885—1886), kancléř pokladu (1886), obhájce koloniální expanze, odpůrce nezávislosti Irska, zastával státně socialistické ideje. — 118

Ihverová, Emma (1857—1911), představitelka německého ženského a odborového hnutí, zakladatelka prvního sociálně demokratického ženského časopisu „Arbeiterin“, delegátka mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1889 a 1891. — 288

Jacobi, Friedrich Heinrich (1743 až 1819), německý filosof a stoupenec filosofie víry a citu, se sklonem k panteismu a mystice, Kantův protivník. — 237

Janssen, Johannes (1829—1891), německý katolický teolog a historik,

poslanec říšského sněmu (1875 až 1876), patřil k centru; autor prací o německých dějinách. — 297

Jevons, William Stanley (1835—1882), anglický ekonom a filosof, teoretik marginalismu. — 508, 536

Jiří, princ saský (1832—1904), pruský generál polní maršál; od 1902 král saský. — 302, 304

Jodko-Narkiewicz, Witold (1864 až 1924), polský publicista, socialista, jeden ze zakladatelů polské socialistické strany a vůdce jejího pravého křídla; v osmdesátých letech člen polské strany Proletariát, v devadesátých letech spolupracovník „Przedświt“; od 1818 diplomat. — 27, 31

Jollymeier, viz *Schorlemmer*, Carl

Jonas, Alexander (asi 1839—1912), americký knihkupec a novinář, socialista, původem Němec; od 1878 redaktor „New Yorker Volkszeitung“. — 195

Julie, viz *Bebelová*, Johanna Caroline Julie

Julius, viz *Motteler*, Julius

Kablukov, Nikolaj Alexejevič (1849 až 1919), ruský ekonom a statistik, narodnik; profesor na moskevské universitě, autor ekonomických a statistických prací; pod jeho vedením byly sestaveny „Sborníky statistických sveděnjí po Moskovskoj gubernii“. — 411, 412

Kampffmeyer, Paul (1864—1945), německý novinář a historik; koncem osmdesátých let sociální demokrat, počátkem devadesátých let jeden z vůdců „mladých“, později revisionista. — 508

Kant, Immanuel (1724—1804), za-

- kladatel klasické německé filosofie. — 237
- Karlstadt* (vlastně *Bodenstein*), Andreas Rudolf (1480—1541), německý teolog, představitel reformace. — 297
- Karyšev*, Nikolaj Alexandrovič (1855 až 1905), ruský ekonom a statistik, politik, profesor na jurjevské (tartolinské) universitě (1891—1893) a na moskevském národohospodářském institutu (1895—1904); autor ekonomických a statistických prací, v nichž zastával názory liberálního národnického hnutí. — 411
- Kato Starší* (Marcus Porcius Cato Maior) (234—149 před n. l.), římský politik a spisovatel, hájil výsady šlechty; 184 před n. l. byl zvolen cenzorem, vykonával svůj úřad s příslovečnou tvrdostí. — 609
- Kautská*, Louise (rozená *Strasserová*) (1860—1950), rakouská socialistka, první žena Karla Kautského, od 1894 žena Ludwiga Freybergera; od 1890 Engelsova sekretářka; členka redakce vídeňské „Arbeiterinnen-Zeitung“; delegátka mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1891 a 1893. — 21, 22, 27, 32, 34, 35, 39, 42, 65, 74, 75, 80, 85—87, 95, 105, 107, 109, 120, 121, 126, 129, 131, 132, 136, 142, 147, 157, 161, 163, 165, 166, 169, 174, 176, 181, 182, 185, 190, 192—194, 197, 199, 201, 205, 207, 211, 223, 226, 227, 232, 239, 242, 247, 252, 256, 263, 264, 268, 275, 280, 282, 283, 285, 286, 288, 289, 292, 302 až 304, 311, 317, 318, 321, 325, 330, 337, 341, 347, 351, 355, 357, 359, 360, 364, 365, 375, 376, 378, 379, 381—383, 385, 389, 394, 396, 399, 401, 403, 407, 416, 418—421, 429, 433, 434, 437, 438, 441, 444, 450, 452, 454, 455, 457, 458, 463, 468, 473, 474, 479, 481, 484, 485, 487, 490—492, 500, 503, 506, 512, 513, 521—523, 526, 528, 530, 531, 543, 545, 547, 550, 555, 559, 561, 563, 564, 567, 569—572, 574, 576, 577, 579, 581, 587, 594, 600, 602, 603, 607, 608, 616, 620, 632
- Kautská*, Luise (rozená *Ronspergerová*) (1864—1944), rakouská socialistka, od 1890 druhá žena Karla Kautského. — 55, 279, 291, 383, 421
- Kautská*, Minna (1837—1912), německá spisovatelka, autorka románů se sociální tematikou; matka Karla Kautského. — 421, 433
- Kautsky*, Felix (nar. 1891), syn Karla Kautského. — 55, 279
- **Kautsky*, Karl (1854—1938), německý spisovatel a publicista, jeden z vůdců a teoretiků německé sociální demokracie a II. internacionály; pražský rodák, žil později ve Vídni, Curychu a 1881—1890 v Londýně; 1883—1917 redaktor „Neue Zeit“; v osmdesátých letech se přikláněl k marxismu, autor řady teoretických prací, ve kterých byly sice omyly, ale které přesto sehrály kladnou úlohu při šíření marxismu; později přešel naprosto na pozici oportunistu a stal se ideologem centrismu v německé sociální demokracii a II. internacionále; po VŘSR vystupoval otevřeně proti diktatuře proletariátu a proti sovětské moci. — 7, 8, 23, 28, 29, 40, 41, 49, 52—60, 67, 74—76, 90, 97—98, 108—110, 112, 137—140, 143—144, 150—152, 183—185, 190, 208, 209, 214, 216, 222, 223, 269—271, 277—279, 283,

- 290—293, 297, 326, 327, 347, 350, 351, 366, 367, 382, 383, 402, 404, 405, 420—423, 433—435, 470—472, 474, 481, 482, 495—498, 510, 511, 513, 524, 525, 528, 530, 532, 535, 536, 566, 591, 595, 596, 614
- Kautsky, Karl** (nar. 1892), syn Karla Kautského. — 291
- Kelleyová-Wischnewetzská, Florence** (1859 až 1932), americká socialistka, později reformistka, přeložila do angličtiny Engelsovo „Postavení dělnické třídy v Anglii“; žena Lazara Wischnewetzského. — 194, 213, 223, 367, 416, 421
- Kinkel, Gottfried** (1815—1882), německý básník a publicista, maloburžoazní demokrat; účastník bádensko-falckého povstání 1849; pruským soudem odsouzen k doživotnímu žaláři, 1850 uprchl z vězení a emigroval do Anglie; jeden z vůdců maloburžoazní emigrace v Londýně; Marxův a Engelsův odpůrce. — 420
- Kinkelová, Johanna** (rozená *Mockelová*, rozv. *Matthieuxová*) (1810—1858), německá spisovatelka, žena Gottfrieda Kinkela. — 420
- Klepsch, Philipp**, manchesterský právník, vykonavatel závěti Carla Schorlemmera. — 401, 424, 426, 427, 437, 443, 461, 550
- Kneipp, Sebastian** (1821—1897), německý farář, zavedl nový systém vodoléčby. — 611
- Knies, Karl** (1821—1898), německý vulgární ekonom, jeden ze zakladatelů starší historické školy politické ekonomie v Německu. — 507
- Kock, Paul de** (1794—1871), francouzský buržoazní spisovatel, autor závažných románů. — 141
- Köller, Ernst Matthias von** (1841 až 1928), německý reakční státník, konzervativce, poslanec říšského sněmu (1881—1888), pruský ministr vnitra (1894—1895); pronásledoval sociálně demokratické hnutí. — 300
- Kovalevskij, Maxim Maximovič** (1851 až 1916), ruský sociolog, historik, etnograf a právník; liberální politik; autor řady prací o dějinách prvobytné společnosti. — 47, 510, 535
- ***Kravčinská, Fanny** Markovna (asi 1853—1945), v sedmdesátých letech účastnice národnického hnutí, žena Sergeje Michajloviče Kravčinského. — 563, 571, 603
- ***Kravčinskij, Sergej** Michajlovič (literární pseudonym *Stěpňak*) (1851 až 1895), ruský spisovatel a publicista, v sedmdesátých letech významný představitel revolučního národnictví; 1878 spáchal atentát na náčelníka četnictva, potom emigroval, od 1884 žil v Anglii; udržoval přátelské styky s Engelsem a Eleanor Marxovou-Avelingovou. — 72, 375, 521, 522, 555, 563, 571, 603
- ***Kugelmann, Ludwig** (1828—1902), německý lékař, blízký přítel Marxův a Engelsův; účastník revoluce 1848 až 1849, aktivní člen I. internacionály; významně přispěl k rozšiřování „Kapitálu“ v Německu. — 499, 526—528, 537, 544
- Kugelmannová, Franziska** (nar. 1858), dcera Ludwiga Kugelmanna. — 537, 544
- Kugelmannová, Gertrud** (rozená *Oppenheimová*) (nar. asi 1839), žena Ludwiga Kugelmanna. — 537, 544
- Kunert, Fritz** (1850—1932), německý sociální demokrat, v osmdesátých a devadesátých letech redaktor so-

ciálně demokratických novin; poslanec říšského sněmu (s přestávkami 1890—1924), od 1917 člen Nezávislé sociálně demokratické strany Německa, později člen Sociálně demokratické strany Německa. — 217

Labouchère, Henry (1831—1922), anglický politik, diplomat a novinář; liberál; člen parlamentu, od konce šedesátých let jeden z majitelů „Daily News“. — 278, 419

**Labriola*, Antonio (1843—1904), italský filosof a publicista, socialista, jeden z prvních propagátorů marxismu v Itálii; delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1893. — 61, 145, 271, 297, 369

Labruyère, Georges de, francouzský novinář, spolupracovník „Cri du Peuple“, koncem osmdesátých let boulanžista. — 28

**Lafargue*, Paul (1842—1911), francouzský lékař, socialista, propagátor marxismu, Marxův a Engelsův žák a spolubojovník; člen generální rady I. internacionály, jeden ze zakladatelů Francouzské dělnické strany, delegát takřka všech jejích sjezdů; redaktor „Le Socialiste“, od 1891 člen poslanecké sněmovny; muž Marxovy dcery Laury. — 13, 14, 29, 37—39, 43—47, 52, 66—68, 73, 84, 86, 90, 94, 95, 97, 99, 102, 110, 119, 125—132, 139, 142, 147—149, 156, 157, 160, 161, 163, 170, 172, 178 až 180, 190, 195—198, 200, 201, 204, 205, 211, 213, 214, 217, 218, 255, 257—260, 265, 266, 271—275, 283, 284, 286—288, 304, 324, 328, 340, 341, 353, 357, 363, 364, 375, 376, 387—390, 393, 394, 398, 402, 403, 444, 451—453, 485, 488, 515, 516,

526, 529, 531, 540, 541, 545, 546, 558, 559, 565, 568, 569, 575, 576, 593, 596—599, 607, 608, 615, 629, 630, 632

**Lafarguová*, Laura (1845—1911), druhá dcera Karla Marxe, představitelka francouzského dělnického hnutí; od 1868 žena Paula Lafargua. — 39, 42, 45, 47, 67, 84—86, 94, 95, 97, 108, 121—126, 129, 132, 137, 140 až 142, 148, 149, 156—158, 160—164, 170, 172, 196—197, 200, 206, 208, 211, 218, 225, 226, 232, 233, 234, 240—242, 254, 257—260, 265, 266, 272, 274, 275, 282, 284—289, 303, 304, 324, 325, 338—341, 356, 357, 362—365, 375, 376, 379, 383, 389, 393, 394, 402, 403, 442—444, 453, 463, 484, 485, 500—502, 504, 526, 545—547, 559—561, 569, 576, 591, 598—602, 606—608, 630, 632

Lachize, Jean Benoît (Felix) (nar. 1859), francouzský tkadlec, socialista, blanquista, člen Francouzské dělnické strany, 1889 člen poslanecké sněmovny. — 615

Lassalle, Ferdinand (1825—1864), německý spisovatel, advokát, maloburžoazní dělnický agitátor, účastník revoluce 1848—1849, do 1862 si dopisoval s Marxem a Engelsem; zakladatel Všeobecného německého dělnického spolku v květnu 1863; podporoval politiku sjednocení Německa „shora“ pod hegemonií Pruska; položil základy k oportunistickému hnutí v německém dělnickém hnutí. — 53, 58, 59, 64, 94, 114, 117, 142—144, 150, 151, 191, 198, 209, 223, 239, 270, 271, 285, 388, 477, 481, 542, 572

Laura, viz *Lafarguová*, Laura

Lavergne-Peguilhen, Moritz von (1801 až

- 1870), německý publicista, ekonom, představitel historickoromantické školy. — 533, 534
- **Laurov*, Petr Lavrovič (1823—1900), ruský sociolog a publicista, jeden z ideologů narodnictví; od 1871 žil v emigraci; Marxův a Engelsův přítel; člen I. internacionály; účastník Pařížské komuny, redaktor časopisu „Vperjod!“ (1873—1876) a novin „Vperjod!“ (1875—1876); jeden z místopředsedů Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1889. — 130, 460, 604, 605
- Lavy*, Aimé (nar. 1850), francouzský socialista, posibilista, publicista; od 1887 člen pařížské městské rady, člen poslanecké sněmovny (1890 až 1898). — 632
- Lefflerová-Edgrenová*, Anne Charlotte, vévodkyně di *Caianiello* (1849 až 1892), pokroková švédská spisovatelka, vystupovala proti prolnosti a líceměrnosti buržoazní morálky. — 486, 548
- Leibfried*, W., notář v Lucemburku, sociální demokrat, delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1891; dopisoval si s Bebelem. — 190, 198
- Leibniz*, Gottfried Wilhelm, baron von (1646—1716), německý idealistický filosof, významný matematik; historik, diplomat; zakladatel Akademie věd v Berlíně a její první prezident. — 237, 537
- Lenka*, viz *Demuthová*, Helena
- Leopold*, kníže *anthaltsko-desavský* (1676 až 1747), pruský polní maršál, zúčastnil se mnoha válek; reorganizoval pruskou pěchotu. — 112
- Lesseps*, Charles Aimée Marie (1849 až 1923), francouzský obchodník, jeden ze správců společnosti Panamského průplavu; po odhalení panamské aféry byl odsouzen v roce 1893 k pěti letům vězení. — 612
- Lessing*, Gotthold Ephraim (1729 až 1781), vynikající německý básník, teoretik literatury a umění, zakladatel realistické estetiky; nejvýznamnější představitel německého osvícenství; bojovný humanista, odpůrce absolutismu. — 11, 347, 536
- Letourneau*, Charles Jean Marie (1831 až 1902), francouzský buržoazní sociolog a etnograf. — 130, 141
- Liebig*, Justus von (1803—1873), německý chemik, průkopník teorie organické a analytické chemie a jejího využití v zemědělství. — 586
- Liebknacht*, Karl (1871—1919), syn Wilhelma Liebknachta, advokát; člen Sociálně demokratické strany Německa (od 1900), poslanec říšského sněmu (od 1912), přední vůdce německého a mezinárodního dělnického hnutí, spoluzakladatel Komunistické strany Německa, zavražděn reakcí. — 584
- Liebknacht*, Theodor Karl (1870—1948), syn Wilhelma Liebknachta, známý obhájce v politických procesech, člen Sociálně demokratické strany Německa, od 1921 poslanec zemského sněmu; 1933 emigroval do Československa, později do Švýcarska. — 268, 584
- **Liebknacht*, Wilhelm (1826—1900), německý publicista, nejvýznamnější vůdce německého a mezinárodního dělnického hnutí, přítel a spolupojovník Marxův a Engelsův; účastník revoluce 1848—1849, emigroval do Švýcarska, pak do Anglie, kde byl členem Svazu komunistů; 1862 se

- vrátil do Německa; člen I. internacionály, bojoval proti lassallovství, propagátor vědeckého komunismu; od 1867 poslanec říšského sněmu; 1869 spoluzakladatel Sociálně demokratické dělnické strany, redaktor „Demokratisches Wochenblatt“, „Volksstaat“ a „Vorwärts“; jako rozhodný odpůrce pruského militarismu se zasazoval o sjednocení Německa revolučně demokratickou cestou; za prusko-francouzské války aktivně vystupoval proti pruským anekčním plánům a na obranu Pařížské komuny; delegát mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1889, 1891 a 1893. — 28, 29, 39, 41, 46, 49, 52, 53, 58, 59, 63, 86, 94, 101, 108, 109, 112—114, 118 až 120, 134, 135, 138, 139, 142, 143, 151, 158, 176, 182, 184, 191, 194, 204, 213, 216, 217, 220, 244, 245, 253, 262, 268—270, 278, 293, 300, 322, 331, 393, 414, 415, 455, 492, 498, 502, 515, 529, 540—543, 545, 546, 550, 556, 569, 572, 584, 585, 593, 597—599, 615, 616, 627
- Liebknecht, Wilhelm (Willy) (junior)* (nar. 1877), syn Wilhelma Liebknechta. — 584
- **Liebknechtová, Natalie* (1835—1909), od 1868 druhá žena Wilhelma Liebknechta. — 267, 268, 280, 550, 584, 585, 615, 616
- Lily, viz Rosherová, Lilian*
- **Lindemann, Carl Hugo* (1867—1950), německý spisovatel, ekonom, sociální demokrat; v devadesátých letech žil v Londýně; spoluautor knihy „Handbuch des Sozialismus“; poslanec říšského sněmu (1903—1906); později tajný rada ve Stuttgartu, od 1920 profesor v Kolíně. — 539
- Longuet, Edgar* (1879—1950), vnuk Karla Marxe, syn Jenny a Charlese Longuetových; povoláním lékař, představitel francouzského dělnického hnutí, člen Francouzské socialistické strany, od 1938 člen Komunistické strany Francie, za hitlevské okupace účastník francouzského odbojového hnutí. — 142
- Longuet, Henri* (Henry, Harra, Harry) (1878—1883), syn Jenny a Charlese Longuetových. — 162
- Longuet, Charles* (1839—1903), francouzský novinář, proudhonovec; člen generální rady I. internacionály, člen Pařížské komuny, po její porážce emigroval do Londýna; později posibilista, v osmdesátých a devadesátých letech člen pařížské městské rady; od 1872 muž Marxovy dcery Jenny. — 142, 148, 285
- Longuet, Jean Laurent Frederick* (Johnny) (1876—1938), syn Jenny a Charlese Longuetových; jeden z vůdců Francouzské socialistické strany; vůdce pacifistické menšiny za první světové války. — 142
- Longuet, Marcel* (1881—1949), syn Jenny a Charlese Longuetových. — 142
- Longuetová, Jenny (Mémé)* (1882 až 1952), dcera Jenny a Charlese Longuetových. — 142
- Lopatin, German Alexandrovič* (1845 až 1918), ruský revolucionář, narodnik, člen generální rady Mezinárodního dělnického sdružení (1870); přeložil do ruštiny část I. dílu „Kapitálu“; Marxův a Engelsův přítel. — 345, 604
- Loria, Achille* (asi 1857—asi 1943), italský sociolog a ekonom, vulgarizátor marxismu. — 75
- Loubet, Emile* (1838—1929), francouz-

- ský politik, umírněný republikán; 1892 předseda vlády; prezident republiky (1899—1906). — 541
- Louise*, viz *Kautská*, Louise (rozená *Strasserová*)
- Löwe*, Isidor (1848—1910), německý velkopřemyslník, majitel továrny na výrobu zbraní; 1892 byl veřejně obviněn, že dodával německé armádě převážně nepotřebné zbraně. — 618
- Luce*, francouzský kapitalista, 1892 se s ním vyjednávalo o financování deníku Francouzské dělnické strany. — 500
- Ludvík II.* (1845—1886), bavorský král (1864—1886); byl duševně chorý. — 330
- Ludvík XIV.* (1638—1715), francouzský král (1643—1715). — 9, 343
- Ludvík Bonaparte*, viz *Napoleon III.*
- Ludvík Filíp*, vévoda *Orleánský* (1773 až 1850), francouzský král (1830 až 1848). — 141, 262, 593, 600
- Luther*, Martin (1483—1546), významný reformátor, zakladatel protestantismu (luteránství) v Německu; ideolog německého měšťanstva; svým literárním dílem, zvláště překladem bible, měl významný vliv na vývoj jednotného spisovného německého jazyka; za selské války 1524—1525 se rozhodně postavil proti revolučním sedlákům. — 297, 326
- Macewen*, sir William (1848—1924), skotský lékař, od 1892 profesor na universitě v Glasgow. — 554
- Mackay*, John Henry (1864—1933), německý spisovatel skotského původu, ve svých románech spojil anarchistické a sociálně naturalistické ideje; uveřejnil Stirnerovu biografii a některá jeho díla. — 61
- MacKinley*, William (1843—1901), americký státník, jeden z vůdců republikánské strany; od 1877 byl několikrát členem Kongresu; 1890 vyhlásil v zájmu monopolistů zákon o ochrannářském celním tarifu; prezident USA (1897—1901), vedl agresivní zahraniční politiku. — 228
- Mac-Vey*, americký socialista, delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1891. — 176, 182
- Maistre*, Joseph Marie, hrabě *de* (1753 až 1821), francouzský politik, publicista a diplomat, jeden z ideologů aristokratické a klerikální reakce, nepřítel osvícenství a revoluce; legitimista. — 533
- Malon*, Benoît (1841—1893), francouzský dělník, maloburžoazní socialista; člen I. internacionály; člen ústředního výboru národní gardy a Pařížské komuny; po porážce Komuny emigroval do Itálie, potom do Švýcarska, kde se přidal k anarchistům; později jeden z vůdců a ideologů posibilistů; delegát ženevského kongresu 1866 a Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1891. — 206, 233
- Mann*, Tom (1856—1941), představitel anglického dělnického hnutí, povoláním mechanik; patřil k levému křídlu Sociálně demokratické federace (od 1885) a Nezávislé laburistické strany (od 1893); kolem osmdesátých let se aktivně podílel na organizování masového hnutí nekvalifikovaných dělníků a jeho připojení do tradeunionů; vůdce řady velkých stávek; za první světové války internacionalista; jeden z organizátorů boje anglických dělníků

- proti intervenci v Rusku; člen Komunistické strany Velké Británie od jejího založení 1920; aktivně bojoval za jednotu mezinárodního dělnického hnutí, proti militarismu, imperialistické reakci a fašismu. — 142, 168, 375, 510
- **Martignetti*, Pasquale (1844—1920), italský socialista, překladatel Marxových a Engelsových prací do italštiny; do konce života zůstal věrný revolučnímu socialismu. — 25, 26, 70, 92, 93, 145, 352, 369, 370, 459, 486, 548
- Marwitz*, Friedrich August Ludwig von der (1777—1837), pruský generál, psal vojenské a politické články. — 532
- Marx*, Karel (1818—1883). — 7—9, 11, 13, 14, 16, 23, 30, 33—35, 39, 40, 46, 48, 55—59, 61, 63, 67, 71, 74, 75, 78, 79, 90, 97, 102, 105, 108 až 114, 117, 119, 137, 138, 143, 145, 150, 151, 154, 158, 159, 162, 180, 183—185, 191, 210, 214, 238, 252, 262, 269—271, 277, 340, 351, 358, 360, 369, 384, 428, 445, 455, 463, 490, 507, 508, 526—528, 532 až 533, 545, 548, 574, 614, 618
- Marxová-Avelingová*, Eleanor (Tussy) (1855—1898), nejmladší dcera Karla Marxe, představitelka anglického a mezinárodního dělnického hnutí, publicistka; členka Sociálně demokratické federace (1884), spoluzakladatelka Socialistické ligy (1884), 1889 se účastnila organizace masového hnutí nekvalifikovaných dělníků; od 1884 žena Edwarda Avelinga. — 29, 31, 42, 44, 47, 50, 66, 83, 91, 100—102, 120—122, 126, 128, 131, 135, 136, 148, 158, 161 až 164, 168, 169, 172, 181, 192, 197, 223, 252, 261, 266—268, 271, 280, 282, 284, 285, 287, 288, 291, 297, 305, 324, 330, 339, 360, 366, 375, 383, 395, 396, 402, 405, 434, 444, 450, 455, 457, 458, 460, 463, 470, 472, 474, 482, 484, 486, 488, 503, 505, 511, 516, 522, 526, 535, 536, 542, 548, 577, 627—630, 632
- Marxová*, Jenny (rozená von Westphalen) (1814—1881), od 1843 Marxova žena a spolubojovnice. — 162
- Massard*, Emile, francouzský novinář, socialista, člen Francouzské dělnické strany, z níž v osmdesátých letech vystoupil, londýnský dopisovatel „L'Éclair“ (1892). — 356
- Massingham*, Henry William (1860 až 1924), anglický novinář, radikál, vydavatel a redaktor „Star“ (1890), později „Labour World“ (1891); člen Fabiánské společnosti, později Labouristické strany. — 142
- Matkin*, William, anglický tradeunionista, vedoucí představitel tradeunionu tesařů a truhlářů; v devadesátých letech vystupoval proti účasti anglických tradeunionů v mezinárodním socialistickém hnutí. — 503, 504, 512
- Maxim*, Hiram Stevens (1840—1916), angloamerický podnikatel a vynálezce, konstruktér kulometu. — 321
- Mayall*, londýnský fotograf. — 33
- McCarthy* (*Mac Carthy*), Justin (1830 až 1912), irský spisovatel, politik, liberál, buržoazní nacionalista, člen parlamentu (1879—1900), místopředseda strany stoupenců Home Rule (irské samosprávy) v Dolní sněmovně; od 1880 Parnellův protivník. — 51

- Mc Lennan*, John Fergusson (1827 až 1881), skotský právník a historik, autor prací o dějinách manželství a rodiny. — 131, 143
- **Mehring*, Franz (1846—1919), významný představitel levého křídla německého dělnického hnutí, historik a publicista, Marxův životopisec; v osmdesátých letech se přidal k marxistickému hnutí; psal historická díla o Německu a německé sociální demokracii; spolupracovník „Neue Zeit“; jeden z vůdců a teoretiků levého křídla v německé sociální demokracii; prosazoval revoluční třídní politiku; sehrál významnou úlohu při zakládání komunistické strany v Německu. — 11, 133, 334, 347, 532—536
- Meissner*, Otto Karl (1819—1902), hamburský nakladatel; vydal Marxův „Kapitál“ a jiné Marxovy a Engelsovy spisy. — 75, 78, 90, 97, 158, 560
- Mendělejev*, Dmitrij Ivanovič (1834 až 1907), významný ruský učenec, 1869 objevil periodický zákon chemických prvků. — 345
- **Mendelson*, Stanisław (1857—1913), polský publicista, socialista; delegát mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1889 a 1891; 1892 spoluzakladatel Polské socialistické strany (PPS); v polovině devadesátých let přestal pracovat v dělnickém hnutí. — 27—29, 31, 87, 104, 135, 218, 268, 311, 375, 378, 381, 414, 429, 536, 602, 604
- Mendelsonová*, Maria (*Jankowská-Mendelsonová*, rozená *Zaleská*; pseudonymy: *Stefan Leonwicz*, *Maria Schopar*, *Sofia Schopar*) (1850—1909), významná představitelka polského dělnického hnutí, socialistka, členka I. internacionály, aktivně pracovala v polské revoluční emigraci, delegátka mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1889, 1891 a 1893; 1892 účastnice zakládajícího sjezdu Polské socialistické strany (PPS); žena Stanisława Mendelso-
na. — 27—29, 31, 87, 268, 311, 375, 378, 381, 429, 602
- Menger*, Carl (1840—1921), rakouský ekonom, spoluzakladatel „rakouské školy“ politické ekonomie, formuloval teorii mezního užitku. — 326, 508, 536
- Meščerskij*, Vladimir Petrovič, kníže (1839—1914), ruský reakční publicista, monarchista; od 1872 vydavatel týdeníku „Grazhdanin“ a jiných reakčních časopisů. — 618
- Meyer*, Hermann (1821—1875), německý obchodník, socialista, účastník revoluce 1848—1849 v Německu, 1852 emigroval do USA, v padesátých letech a počátkem šedesátých let stál v čele boje za osvobození černochů ve státě Alabama, spoluzakladatel sekci I. internacionály v St. Louis, přítel Josepha Weydemeyera. — 527
- Meyer*, Rudolph Hermann (1839 až 1899), německý ekonom a publicista, konzervativec. — 278, 318, 382
- Michelová*, Louise (1830—1905), francouzská učitelka a básnířka, významná revolucionářka, za Pařížské komuny bojovala na barikádách, po porážce Komuny vypovězena na Novou Kaledonii, 1880 amnestována, 1883—1886 ve vězení za revoluční činnost; byla ve spojení s anarchistickými kruhy; 1890 emigrovala do Anglie. — 181

- Mikuláš II.* (1868—1918), ruský car (1894—1917). — 129
- Millerand, Etienne Alexandre* (1859 až 1943), francouzský politik a státník; advokát a publicista; maloburžoazní radikál, od 1885 člen poslanecké sněmovny; v devadesátých letech se přidal k socialistickému hnutí, vůdce oportunistického směru; ministr obchodu v buržoazní vládě (1893—1902); 1904 vyloučen z Francouzské socialistické strany; později vytvořil skupinu „nezávislých socialistů“; jeden z organizátorů intervence v Rusku; předseda vlády a ministr zahraničních věcí (1920); prezident republiky (1920—1924). — 13, 14, 156, 232, 241, 250, 251, 324, 451
- Millevoje, Lucien* (1850—1918), francouzský novinář a politik, Boulangerův stoupenec; člen poslanecké sněmovny (1889—1893). — 540, 558, 568
- Miquel, Johannes* (1828—1901), německý advokát, účastník revoluce 1848—1849; člen Svazu komunistů, později národní liberál; 1890—1901 pruský ministr financí. — 330, 490, 537
- Mockelová, viz Kinkelová, Johanna*
- Moltke, Helmuth Karl Bernhard, hrabě von* (1800—1891), pruský důstojník, později generál polní maršál, reakční vojenský odborník a spisovatel, jeden z ideologů pruského militarismu a šovinismu; náčelník pruského (1857—1871) a císařského (1871 až 1888) generálního štábu. — 118
- Moore, Samuel* (asi 1830—1912), anglický právník, člen I. internacionály, přeložil do angličtiny I. díl „Kapitálu“ (spolu s Edwardem Avelin-
gem) a „Manifest Komunistické strany“; Marxův a Engelsův přítel. — 22, 24, 30, 78, 85, 95, 96, 102, 103, 121, 125, 137, 142, 152, 161, 166, 266, 284, 421, 575
- More (Morus), Thomas, sir* (1478 až 1535), anglický politik, lord kancléř, humanistický spisovatel, jeden z raných představitelů utopického komunismu, autor díla „Utopia“. — 109
- Moreau, Emile André* (nar. 1837), francouzský politik, buržoazní radikál, antiboulanzista, od 1889 člen poslanecké sněmovny. — 232, 251
- Morgan, Lewis Henry* (1818—1881), americký etnolog, archeolog a historik prvobytné společnosti; představitel spontánního materialismu. — 130, 131, 141, 143
- Morgan, O. W.*, anglický liberál, člen parlamentu (1885—1892). — 443
- Morrier, Pierre*, představitel francouzského dělnického hnutí, 1891 zmocněnec syndikátu sklářských dělníků v Lyonu. — 266
- Morris, William* (1834—1896), anglický básník, spisovatel a umělec, socialista; člen Sociálně demokratické federace; 1884—1899 vedoucí představitel Socialistické ligy, koncem devadesátých let pod vlivem anarchistů; delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1889. — 375
- Motteler, Julius* (1838—1907), německý sociální demokrat; člen I. internacionály, spoluzakladatel Sociálně demokratické dělnické strany (1869), poslanec říšského sněmu (1874 až 1878 a 1903); v době platnosti zákona proti socialistům řídil z Curychu distribuci „Sozialdemokraten“ a ile-

- gální sociálně demokratické literatury; dostal čestné přízvisko „Roter Feldpostmeister“ [„Rudý poštovní mistr“]; 1888 vypovězen ze Švýcarska; do 1901 žil v Londýně, později v Lipsku. — 36, 80, 180, 267, 268, 290, 300, 339, 359, 402, 405, 522, 526, 577, 578
- Mottelerová*, Emilie, žena Julia Motte-lera. — 267, 268, 301, 522, 577
- Mudie*, Charles Edward (1818—1890), anglický knihkupec a nakladatel; 1842 založil jednu z nejvýznamnějších londýnských knihoven. — 252
- Müller*, Adam Heinrich, rytíř *von Nitterdorf* (1779—1829), německý publicista a ekonom, stoupenec tzv. romantické ekonomické školy, odpovídající zájmům feudální aristokracie; odpůrce učení Adama Smithe. — 532
- Müller*, Hans (nar. 1867), německý novinář a spisovatel, sociální demokrat, emigrant v Curychu, počátkem devadesátých let patřil k poloanarchistické opozici „mladých“. — 246, 508, 542, 550, 552, 565
- Nădejde*, Ion (1859—1928), rumunský publicista, sociální demokrat, překladatel Engelsových děl do rumunštiny, v devadesátých letech oportunist, 1899 se přiklonil k národně liberální straně a vystupoval proti dělnickému hnutí. — 553
- Napoleon III.* (Ludvík Napoleon Bonaparte) (1808—1873), synovec Napoleona I., prezident druhé republiky (1848—1852), francouzský císař (1852—1870). — 160, 240, 593, 600
- Nash*, anglický křesťanský socialista, od 1892 člen redakce „Workman's Times“. — 367
- Necker*, Jacques (1732—1804), francouzský politik, 1770—1789 byl několikrát generálním finančním kontrolorem, těsně před buržoazní revolucí se pokoušel uskutečnit dílčí reformy státní a finanční správy. — 413
- Nieuwenhuis*, Ferdinand Domela (1846 až 1919), představitel holandského dělnického hnutí; jeden ze zakladatelů Sociálně demokratického svazu a později Holandské sociálně demokratické dělnické strany; od 1888 poslanec v parlamentu, účastník mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1889, 1891 a 1893; od devadesátých let anarchista. — 177, 178, 194, 501, 505, 556
- Nikolaj Alexandrovič*, viz *Mikuláš II.*
- Nim*, *Nimmy*, viz *Demuthová*, Helena
- Nonne*, Heinrich, pruský policejní agent v Paříži, 1884 odhalen. — 247
- Nothnagel*, Hermann (1841—1905), významný německý lékař, neurolog, řádný profesor klinické medicíny v Jeně a ve Vídni. — 558
- Oppenheim*, Max, bratr Gertrudy Kugelmanové, obchodník v Praze a Drážďanech, od 1874 Marxův přítel. — 11, 81—83
- Oswald*, Eugen (1826—1912), německý novinář, maloburžoazní demokrat; účastník revolučního hnutí v Bádenu 1848—1849; po porážce revoluce emigroval do Anglie, kde byl učitelem řeči. — 280
- Owens*, John (1790—1846), anglický obchodník, zakladatel Owenovy koleje v Manchesteru. — 390, 426
- Padlewski*, Stanisław (1857—1891), polský socialista, 1890 zastřelil ruského náčelníka četnictva Seliverstova;

- emigroval do Londýna, později do Ameriky, kde spáchal sebevraždu. — 22, 28, 29, 50, 52, 64, 77, 135, 136, 167, 311, 328, 381
- Palmerston*, Henry John *Temple*; vikomt (1784—1865), anglický státník, zpočátku tory, od 1830 jeden z pravicových vůdců whigů; ministr zahraničních věcí (1830—1834, 1835 až 1841, 1846—1851), ministr vnitra (1852—1855), předseda vlády (1855 až 1858 a 1859—1865). — 537
- Parnell*, Charles Stewart (1846—1891), irský politik, buržoazní nacionalista; člen parlamentu (od 1875), vůdce strany stoupenců Home Rule (irské samosprávy), spoluzakladatel (1879) a vůdce irské Pozemkové ligy (1880 až 1881). — 51, 204, 247, 332
- Parnell*, William, anglický truhlář, předák tradeunionu uměleckých truhlářů, tajemník Dělnického volebního sdružení (Labour Electoral Association) tradeunionů v Londýně; v osmdesátých a devadesátých letech usiloval o účast anglických tradeunionů v mezinárodním socialistickém hnutí; delegát Mezinárodního odborového kongresu v Londýně 1888 a Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1891. — 504, 512
- Paul*, viz *Lafargue*, Paul
- Pelletan*, Charles Camille (1846 až 1915), francouzský novinář a politik, radikál; od 1880 šéfredaktor „La Justice“, ministr námořnictva (1902—1905). — 232
- Percy*, viz *Rosher*, Percy White
- Peschel*, Oscar (1826—1875), německý geograf; 1854—1871 redaktor „Ausland“; od 1871 profesor v Lipsku, autor prací o dějinách geografie a geomorfologie. — 75
- Petty*, sir William (1623—1687), anglický ekonom a statistik, zakladatel klasické buržoazní politické ekonomie v Anglii. — 67
- Peus*, Wilhelm Heinrich (1862—1937), německý student teologie, od 1890 sociální demokrat, později revizionista; 1891 ve vězení pro urážku majestátu; poslanec říšského sněmu (1896—1898, 1900—1906, 1912 až 1918). — 321, 327
- Pflüger*, Eduard Friedrich Wilhelm (1828—1910), německý fyziolog, od 1859 profesor v Bonnu, autor prací o fyziologii nervového systému. — 586
- Pieper*, Wilhelm (nar. asi 1826), německý filolog a novinář, účastník revoluce 1848—1849, člen Svazu komunistů, emigrant v Londýně; v padesátých letech se sblížil s Marxem a Engelsem. — 527
- Plechanov*, Georgij Valentinovič (1856 až 1918), významný představitel ruského a mezinárodního dělnického hnutí, filosof a propagátor marxismu v Rusku; emigroval do Švýcarska, založil první ruskou marxistickou organizaci — skupinu „Osvobození práce“; delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1889 a mnoha dalších kongresů II. internacionály; v osmdesátých a devadesátých letech bojoval proti oportunismu a revizionismu v mezinárodním dělnickém hnutí; později menševik; za první světové války sociálšovinista. — 179, 271
- Popp*, Julius (1849—1902), představitel rakouského dělnického hnutí, sociální demokrat, povoláním obuvník; delegát Mezinárodního socia-

- listického dělnického kongresu 1889; předseda slučovacího sjezdu Sociálně demokratické dělnické strany Rakouska v Hainfeldu (1888), pokladník strany, byl v čele představenstva; spoluvydavatel a administrátor vídeňské „Arbeiter-Zeitung“. — 570
- Praslin*, Charles Laure Hugues Théobald, vévoda *de Choiseul* (1805 až 1847), francouzský aristokrat a státník, francouzský pair; 1847 byl souzen pro vraždu své manželky. — 262
- Protot*, Eugène (1839—1921), francouzský advokát, lékař a novinář, pravicový blanquista, člen Pařížské komuny a právní komise; po porážce Komuny emigroval do Švýcarska, pak do Anglie; později vystupoval proti I. internacionále a marxistům. — 551, 552, 588
- Proudhon*, Pierre Joseph (1809—1865), francouzský spisovatel, sociolog a ekonom, ideolog maloburžoazie; jeden z teoretických zakladatelů anarchismu. — 351, 477, 497
- Pumps*, viz *Rosherová*, Mary Ellen
- Puškin*, Alexandr Sergejevič (1799 až 1837), veliký ruský básník. — 230
- Puttkamer*, Robert Victor von (1828 až 1900), reakční pruský státník a politik; ministr vnitra (1881—1888), pověstný svým brutálním postojem vůči dělnickému hnutí. — 117
- Pyrros* (asi 319—272 před n. l.), král Epiru (307—302, 296—272 před n. l.); známý antický vojevůdce. — 243
- Quelch*, Harry (1858—1913), významný představitel anglického a mezinárodního dělnického hnutí, vůdce nových tradeunionů a levého křídla socialistů; povoláním sazeč; vydavatel „Justice“; bojoval proti oportunismu a liberální politice v anglickém dělnickém hnutí; delegát mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1891 a 1893; podporoval levé proudy ve stranách II. internacionály. — 418, 512
- Ranc*, Arthur (1831—1908), francouzský publicista a politik, umírněný buržoazní republikán, krátký čas člen Pařížské komuny; v osmdesátých letech spolupracovník různých republikánských novin, člen poslanecké sněmovny (1881—1885) a senátu (1891—1900). — 241, 254, 258, 260, 265, 272, 273
- **Ravé*, Henri, francouzský novinář, původem Alसान, překladatel Engelsových děl do francouzštiny. — 69, 73, 74, 84, 97, 99, 108, 109, 129, 137, 140, 141, 143, 152, 156, 157, 196, 362, 394
- Réaumur*, René Antoine Ferchault de (1683—1757), francouzský fyzik a zoolog. — 466, 584
- Reinach*, Jacques, baron de (zemř. 1892), francouzský bankéř, vedl finanční záležitosti společnosti Panamského průplavu; po odhalení panamské aféry spáchal sebevraždu. — 576
- Renan*, Joseph Ernest (1823—1892), francouzský idealistický filosof a historik, autor studií o dějinách křesťanství. — 479
- Renard*, Victor (1864—1914), francouzský socialista, povoláním obuvník, založil organizaci dělnické strany v Lyonu, delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1889. — 161

- Reumann*, Jakob (nar. 1853), rakouský sociální demokrat, jeden z redaktorů vídeňské „Arbeiter-Zeitung“, delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1891; účastník erfurtského sjezdu strany 1891; starosta Vídně (1918). — 594
- Reuss*, Karl Theodor, německý novinář, v osmdesátých letech pruský policejní agent v Londýně, v prosinci 1887 odhalen. — 30
- Reuter*, Paul Julius, baron von (1816 až 1899), zakladatel londýnské telegrafní agentury Reuter (1851). — 127, 257, 272
- Ribot*, Alexandre Félix Joseph (1842 až 1923), francouzský advokát a politik, od 1878 člen poslanecké sněmovny (levý střed), odpůrce boulanžismu, ministr zahraničí (1890—1893), předseda vlády (1893 až 1895). — 244
- Ricardo*, David (1772—1823), anglický ekonom, významný představitel klasické buržoazní politické ekonomie. — 67, 90
- Richter*, Eugen (1838—1906), německý liberální politik, poslanec říšského sněmu; vůdce Pokrokové strany, spoluzakladatel Německé svobodomyšlné strany; odpůrce Bismarckův, zastánce svobodného obchodu. — 319, 334
- Rodbertus-Jagetzow*, Johann Karl (1805 až 1875), pruský velkostatkář, ekonom a politik, ideolog zburžoaznělého pruského junkerstva, hlasatel reakčních idejí pruského státního socialismu. — 350
- Rogers*, James Edwin Thorold (1823 až 1890), anglický ekonom, autor prací o dějinách národního hospodářství v Anglii. — 298, 508
- Roche*, Ernest (nar. 1850), francouzský řezbář, později novinář, socialista; jako redaktor „L'Intransigeant“ podporoval stávky v Anzinu a Decazevillu, od 1889 člen poslanecké sněmovny, koncem osmdesátých let Boulangerův stoupenec. — 240, 243
- Roche*, Eugène, francouzský advokát, radikál, 1891 kandidát departementu Nord ve volbách do poslanecké sněmovny. — 217, 223, 227, 250
- Rochefort*, Victor Henri, markýz de *Rochefort-Luçay* (1830—1913), francouzský publicista, spisovatel a politik, levý republikán; vydavatel „La Lanterne“ (1868—1869) a „La Marseillaise“ (1869—1870); člen vlády národní obrany; po porážce Komuny deportován na Novou Kaledonii; uprchl do Anglie a po amnestii (1880) se vrátil do Francie, vydavatel „L'Intransigeant“; koncem osmdesátých let monarchista. — 196, 303, 364, 611, 619
- Romm*, Maxim (zemř. 1921), ruský student medicíny v Berlíně a Curychu, lékař, muž Julie Rommové, později emigroval do Ameriky. — 30, 50
- Rommová*, Julie (Julka) (rozená *Zadeková*) (zemř. 1920), německá socialistka, žena Maxima Romma, spolupracovnice „Neue Zeit“, později emigrovala do Ameriky, spolupracovnice „New Yorker Volkszeitung“. — 30, 50
- **Roscoe*, sir Henry Enfield (1833 až 1915), anglický chemik, profesor v Manchesteru; autor řady chemických učebnic. — 397, 426, 442, 443, 461, 556
- Rosebery*, Archibald Philip *Primrose*,

- vévoda *of* (1847—1929), anglický státník, koncem osmdesátých až do počátku devadesátých let vůdce liberálů, ministr zahraničí (1886 a 1892—1894), předseda vlády (1894 až 1895), zastánce anglické koloniální politiky v Africe. — 479
- Rosenberg*, Wilhelm Ludwig (pseudonym *von der Mark*) (nar. kolem 1850), americký novinář německého původu, socialista; v osmdesátých letech tajemník výkonného výboru Socialistické dělnické strany Severní Ameriky, vůdce lassallovské frakce ve straně, 1889 ze strany vyloučen. — 64, 101
- Rosenkranz*, Johann Karl Friedrich (1805—1879), německý filosof, hegelovec; literární historik, profesor v Královci. — 237
- Rosher*, otec Percyho White Roshera. — 47, 80, 85
- Rosher*, Howard, bratr Percyho White Roshera. — 47
- Rosher*, Percy White, anglický obchodník, od 1881 muž Mary Ellen Burnsové. — 47, 76, 80, 85, 126, 128, 149, 152, 153, 155, 167, 172, 197, 268, 292, 303, 324, 338, 356, 376, 468, 472, 475, 477, 483, 485, 491, 498, 549, 585
- Rosherová*, matka Percyho White Roshera. — 80, 85
- Rosherová*, Lilian (Lili, Lily) (nar. 1882), dcera Mary Ellen a Percyho White Rosherových. — 197, 201
- Rosherová*, Mary Ellen (*Pumps*) (rozená *Burnsová*) (nar. asi 1860), neteř Engelsovy ženy, od 1881 žena Percyho White Roshera. — 76, 80, 85, 128, 147—150, 152, 153, 155, 167, 172, 176, 181, 194, 197, 201, 207, 268, 274, 286, 292, 338, 356, 376, 382, 385, 403, 454, 457, 465, 468, 472, 475, 477, 483, 485, 487, 491, 498, 507, 549, 560, 575, 585, 587, 607
- Rothschild*, Alfons (1827—1905), šéf bankovního domu Rothschildů ve Francii. — 527, 612
- Roussel*, Ferdinand (nar. 1839), francouzský socialista a odborový pracovník, povoláním krejčí; delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1889. — 375
- Rouvier*, Pierre Maurice (1842—1911), francouzský státník a politik, umírněný buržoazní republikán; byl několikrát ministrem a 1887 předsedou vlády; odstranil z vlády Boulangera; po odhalení panamské aféry 1892 musel odejít z politického života. — 39, 199, 244, 251, 612
- Roy*, Joseph, překladatel prvního dílu Marxova „Kapitálu“ a Feuerbachových spisů do francouzštiny. — 394
- Rudolf*, viz *Engels*, Rudolf
- Ruge*, Arnold (1802—1880), německý radikální publicista, mladohegelovec; maloburžoazní demokrat; 1848 poslanec frankfurtského Národního shromáždění (levé křídlo); v padesátých letech jeden z vůdců německé maloburžoazní emigrace v Anglii; po 1866 národní liberál. — 335, 501
- Salisbury*, Robert Arthur Talbot Gascoyne Cecil, markýz *of* (1830 až 1903), anglický státník, vůdce konzervativců; ministr pro Indii (1866 až 1867 a 1874—1878), ministr zahraničních věcí (1878—1880), předseda vlády (1885—1886, 1886 až 1892 a 1895—1902). — 247

Sam, viz *Moore*, Samuel

Sanders, William Stephen (nar. 1871), anglický socialista, jeden z vůdců Mezinárodní dělnické ligy za uzákonění osmihodinového pracovního dne; později reformista. — 168, 278

Sanial, Lucien Delabar (nar. 1835), americký socialista, jeden z vůdců Socialistické dělnické strany Severní Ameriky, redaktor a vydavatel socialistických novin, delegát mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1891 a 1893. — 167, 176

Say, Jean Baptiste (1767—1832), francouzský ekonom, jeden ze zakladatelů vulgární buržoazní ekonomie; vulgárně ekonomicky interpretoval myšlenky Adama Smitha a na základě schematu: výroba — rozdělování — spotřeba, jehož je tvůrcem, provedl jejich formální uspořádání. — 68

Seidel, Robert (1850—1933), německý publicista, učitel, sociální demokrat; 1871 emigroval do Švýcarska, redaktor curyšské „Tagwacht“ a „Arbeiterstimme“ (1890—1898); delegát mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1891 a 1893; později docent v Curychu. — 472, 474, 485

Seliverstov, Nikolaj Dmitrijevič (1830 až 1890), ruský generál, náčelník četnictva, 1890 zastřelen v Paříži polským socialistou Padlewskim. — 22

Shajer, představitel židovských dělníků, emigrantů z Ruska, na prvo májové demonstraci 1892 v Londýně. — 375

Shakespeare, William (1564—1616), velký anglický spisovatel. — 304, 383

Shaw, George Bernard (1856—1950),

anglický spisovatel a dramatik, původem Ir; od 1884 vedoucí člen Fabiánské společnosti. — 291, 441, 496, 574

Shipton, George (1839—1911), pracovník anglických tradeunionů, reformista, zakladatel a tajemník tradeunionu malířů a dekoratérů 1872; 1896 tajemník londýnské rady tradeunionů. — 121, 122, 346, 365, 366, 501, 629

Schacková, viz *Guillaumová-Schacková*, Gertrud

Scharnhorst, Gerhard Johann David von (1755—1813), pruský generál a vojenský teoretik; 1806 po porážce pruské armády Napoleonem předsedal komisi pro reorganizaci armády, přednosta vojenského departementu (1807—1810) a náčelník generálního štábu (1810—1813); 1813 hrál významnou úlohu ve válce proti Napoleonovi. — 452

Schattner, Ernst (nar. asi 1873), syn Reginy Bernsteinové z prvního manželství. — 476, 477

Schattnerová, Käte (nar. asi 1881), dcera Reginy Bernsteinové z prvního manželství. — 276, 512, 514

Scheu, Andreas (1844—1927), představitel rakouského a anglického socialistického hnutí, redaktor vídeňské „Gleichheit“ (1870—1874), člen I. internacionály, 1874 emigroval do Anglie; spoluzakladatel Sociálně demokratické federace; bratr Heinricha Scheua. — 522

**Scheu*, Heinrich (1845—1926), rakouský sociální demokrat, delegát haagského kongresu I. internacionály (1872); 1875 emigroval do Anglie; delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu

- 1891; bratr Andrease Scheue. — 33, 48, 105
- Schippel*, Max (1859—1928), německý ekonom a publicista, zpočátku stoupenec Rodbertusův, od 1886 sociální demokrat, jeden z mluvčích poloanarchistické skupiny „mladých“, později revizionista, za první světové války sociálšovinista. — 52, 53, 110
- **Schlüter*, Hermann (zemř. 1919), představitel německého a amerického socialistického hnutí; v osmdesátých letech vedoucí sociálně demokratického nakladatelství v Curychu, první organizátor archivu německé sociální demokracie; 1888 vypovězen ze Švýcarska, 1888 emigroval do USA; redaktor „New Yorker Volkszeitung“, autor prací o dějinách anglického a amerického dělnického hnutí, dopisoval si s Engelsem. — 30, 34—36, 75, 103, 134—136, 169, 176, 181, 353—355, 489, 618
- Schlüterová*, Anna, žena Hermannu Schlütera. — 30, 34, 35, 79, 80, 176, 181, 253
- **Schmidt*, Conrad (1863—1932), německý ekonom a filosof, sociální demokrat; 1890 redaktor „Berliner Volks-Tribüne“, později soukromý docent v Curychu; zpočátku zastával ekonomické učení Marxovo; po Engelsově smrti revizionista. — 11, 30, 97, 108, 153—155, 185, 237, 278, 305—307, 441, 507—509, 595
- Schmidtová*, žena Conrada Schmidta. — 237, 239, 305
- Schoenlank*, Bruno (1859—1901), německý novinář, sociální demokrat; redaktor různých sociálně demokratických novin v době platnosti zákona proti socialistům; redaktor „Vorwärts“ (1891—1893), šéfredaktor „Leipziger Volkszeitung“ (1894—1901); od 1893 poslanec říšského sněmu. — 262
- **Schorlemmer*, Carl (*Jollymeier*) (1834 až 1892), významný německý chemik, profesor v Manchesteru, dialektický materialista, od počátku šedesátých let přítel a spolubojovník Marxův a Engelsův; člen I. internacionály, aktivní revoluční pracovník; člen vědeckých společností v Anglii, USA a v Německu. — 24, 32, 84, 91, 95, 96, 102, 142, 152, 161, 163, 164, 167, 169, 170, 172, 176, 268, 274, 321, 328, 384, 390, 392, 397—401, 403, 404, 405, 407, 416, 417, 422—428, 433, 436, 437, 442, 443, 460—462, 464, 549, 550, 586
- **Schorlemmer*, Ludwig, bratr Carla Schorlemmera. — 384, 385, 390 až 392, 398—401, 407, 424—428, 460 až 462, 464, 465, 549, 550, 586, 587
- Schorlemmerová*, matka Carla a Ludwiga Schorlemmerových. — 390, 392, 399, 401, 403, 424, 425, 428, 442, 462, 464, 465
- Schorlemmerová*, Johanna, dcera Ludwiga Schorlemmera. — 464, 550
- Schramm*, Carl August, německý sociální demokrat, reformista, redaktor „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik“; v osmdesátých letech vystoupil ze strany. — 56
- Schröder*, Ludwig (1843—1914), německý sociální demokrat, povoláním horník; jeden z organizátorů a vůdců hornické stávky v Porúří 1889, od 1890 člen řídicího výboru mezinárodního hornického

- spolku; později reformista. — 335, 396, 417
- Schumacher*, Georg (nar. 1844), německý koželuh, později podnikatel, sociální demokrat; poslanec říšského sněmu (1884—1898), delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1889; při volbách do říšského sněmu 1898 přešel k liberálům. — 565
- Schuster*, profesor fyziky v Manchesteru, žák Carla Schorlemmera. — 425
- Schweinitz*, Hans Lothar von (1822 až 1901), pruský generál, německý velvyslanec v Petrohradě (1876 až 1892). — 333
- Schweitzer*, Johann Baptist von (1834 až 1875), německý advokát, později novinář a spisovatel, spoludávatele a redaktor „Social-Demokrat“ (1864 až 1867), od 1868 jeho jediný vlastník; od 1863 člen, 1867—1871 předseda Všeobecného německého dělnického spolku; podporoval Bismarckovu politiku sjednocení Německa pod hegemonií Pruska, bránil vstupu německých dělníků do I. internacionály a ustavení německého dělnického hnutí na základě vědeckého komunismu; 1872 vyloučen ze Všeobecného německého dělnického spolku. — 59
- Siebold*, Ludwig (Louis), německý chemik, žil v devadesátých letech v Manchesteru, vykonavatel závěti Carla Schorlemmera. — 401, 424, 426, 437, 442, 443, 461, 550
- **Siegel*, August (1856—1936), německý sociální demokrat, povoláním horník, v osmdesátých letech aktivně činný v odborovém hnutí, jeden z organizátorů Svazu německých horníků; 1891 emigroval do Skotska a účastnil se tam stávkového boje skotských horníků; delegát anglických a mezinárodních hornických kongresů. — 335, 395, 396, 415, 417, 456
- Simon*, Ferdinand B. (1862—1912), německý lékař, sociální demokrat, zeť Augusta Bebela. — 138, 361, 467, 468, 483, 487
- Simonová*, Frieda (rozená *Bebelová*) (1869—1948), dcera Augusta Bebela, žena Ferdinanda Simona. — 37, 336, 361, 468, 483
- Singer*, Paul (1844—1911), významný představitel německé sociální demokracie; od 1885 předseda sociálně demokratické frakce v říšském sněmu; 1886 vypovězen z Berlína, od 1887 člen výboru a od 1890 spolu s Bebelem předseda sociálně demokratické strany; poslanec říšského sněmu (1884—1911), bojoval proti oportunismu a revizionismu. — 100, 120, 213, 216, 247, 346, 378, 381, 385, 387, 389, 393, 398, 401 až 404, 414, 415, 482, 499, 627
- Smith*, Adam (1723—1790), anglický ekonom, jeden z nejvýznamnějších představitelů klasické buržoazní politické ekonomie před Ricardem; zevšeobecnil poznatky kapitalistické manufakturní výroby a počínajícího továrního systému a dal klasické buržoazní politické ekonomii její rozvinutou podobu. — 67, 90, 230
- Smith*, Adolphe (*Smith Headingley*), anglický novinář, v osmdesátých letech člen Sociálně demokratické federace, měl blízko k francouzským posibilitistům, uveřejňoval články proti Marxovi a jeho stoupencům. — 29, 365, 375, 472, 629, 630, 632
- Smith*, Frank, anglický socialista, 1891

- redaktor „Worker's Cry“, člen Nezávislé labouristické strany (od 1893). — 142
- Smith Haedingley*, viz *Smith*, Adolphe
- Sonnenschein*, William Swan (1855 až po 1917), anglický nakladatel, 1887 vydal první anglické vydání I. dílu Marxova „Kapitálu“. — 213, 223, 287, 313, 314, 324, 351, 356, 360, 362, 363, 421, 422, 434, 463, 521, 522
- **Sorge*, Friedrich Adolph (1828 až 1906), významný představitel mezinárodního dělnického hnutí, přítel a spolubojovník Marxův a Engelsův; účastník bádensko-falckého povstání 1849, emigroval 1852 do USA; spoluzakladatel newyorského komunistického klubu (1857), sekce I. internacionály (1867), sociální strany v New Yorku a okolí (1868), Všeobecného německého dělnického spolku v New Yorku (1869) a Severoamerického ústředního výboru I. internacionály (1870), delegát haagského kongresu 1872, generální tajemník generální rady po jejím přeložení do New Yorku (1872 až 1874); do konce života pracoval v dělnickém hnutí. — 14, 21, 22, 30, 34, 46, 48—51, 63—65, 75, 77, 78, 80, 100—103, 134—136, 167, 169, 176, 177, 181, 182, 194, 195, 212, 215, 226, 227, 250—253, 266, 281 až 283, 328—330, 355, 381, 414—416, 422, 434, 487—489, 495, 562, 610 až 621
- Sorgová*, Katharina, žena Friedricha Adolpha Sorga. — 21, 22, 30, 48, 51, 65, 78, 103, 136, 169, 177, 182, 195, 215, 227, 251, 253, 283, 330, 416, 489, 620
- Stadthagen*, Arthur (1857—1917), německý sociální demokrat, právník, obecní starší v Berlíně (1889—1917), redaktor „Vorwärts“ (1906—1916), delegát mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1891 a 1893; poslanec říšského sněmu (1890 až 1917); do 1914 na straně levice a za první světové války internacionalista. — 584
- Stambulov*, Stefan (asi 1854—1895), bulharský státník, poslanec (od 1880) a předseda Národního shromáždění (1884—1886), předseda vlády (1887—1894); prováděl politiku potlačování revolučního a demokratického hnutí v zemi; v zahraniční politice stoupenec Rakouska a odpůrce Ruska. — 95
- Stanley*, sir Henry Morton (vlastním jménem *John Rowlands*) (1841 až 1904), anglický novinář a cestovatel po Africe, organizátor belgické kolonizace Konga (1879—1884), vedoucí anglické koloniální expedice v rovníkové Africe (1887 až 1889), známý svými krutými koloniálními metodami. — 449
- Stead*, William Thomas (1849—1912), anglický novinář a publicista, buržoazní liberál, redaktor „Pall Mall Gazette“ (1883—1889). — 223
- **Stegmann*, Carl, německý publicista, spoluautor knihy „Handbuch des Socialismus“. — 539
- Steinthal*, unitářský kazatel v Manchesteru. — 426, 427
- Stěpňak*, viz *Kravčinskij*, Sergej Michajlovič
- Stěpňaková*, viz *Kravčinská*, Fanny Markovna
- Steuart* (*Stewart*), sir James (též známý pod jménem *Denham*) (1712—1780), anglický buržoazní ekonom, jeden

- z posledních merkantilistů; odpůrce kvantitativní teorie peněz. — 67
- Stirner*, Max (literární pseudonym Johanna Caspara *Schmidta*) (1806 až 1856), německý filosof a spisovatel, mladohegelovec, jeden z ideologů buržoazního individualismu a anarchismu. — 61, 62
- Stössel*, švýcarský vládní úředník v Curychu. — 185
- Stumm-Halberg*, Karl Ferdinand, baron *von* (1836—1901), německý velkoprůmyslník, jako „král Stumm“ nejvlivnější osobnost v Sárské oblasti; zapřisáhlý odpůrce dělnického hnutí; konzervativce. — 320, 321, 330
- **Stumpf*, Paul (asi 1827—1912), německý mechanik, později obchodník, Marxův a Engelsův přítel; 1847 člen německého Dělnického spolku v Bruselu a Svazu komunistů; účastník revoluce 1848—1849 v Německu, člen I. internacionály, 1867 delegát lausannského kongresu I. internacionály, od 1869 člen Sociálně demokratické dělnické strany. — 582, 583
- Šternberg*, Lev Jakovlevič (1861—1927), ruský etnograf, folklorista a jazykozpytec, za revoluční činnost vypořádán na Sachalin (1889—1897), kde studoval obyčejové právo a životní poměry domorodého obyvatelstva; od 1918 profesor na petrohradské universitě, od 1924 dopisující člen Akademie věd SSSR. — 596
- Šuvalov*, Petr Pavlovič, hrabě (nar. 1824), maršálek šlechty v petrohradské gubernii, předseda petrohradského šlechtického výboru pro přípravu rolnické reformy roku 1861. — 333
- Tauscher*, Leonhard (1840—1914), německý sociální demokrat, povoláním sazeč; v letech výjimečného zákona proti socialistům vedoucí tiskárny listu „Sozialdemokrat“ v Curychu (1888—1890); od 1890 korektor u Dietze; 1893—1903 redaktor „Schwäbische Tagwacht“ ve Stuttgartu. — 24, 35, 611
- Taylor*, H. R., představitel anglického dělnického hnutí, člen londýnské odborové rady a Sociálně demokratické federace; delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1891; kandidát v parlamentních volbách 1892. — 470, 514
- Taylor*, Sedley (2. polovina 19. až začátek 20. století), účastník družstevního hnutí v Anglii, hájil systém podílu dělníků na ziscích kapitalistů. — 75
- Teste*, Jean Baptiste (1780—1852), francouzský advokát a státník, orleanista, za červencové monarchie ministr obchodu, soudnictví a veřejných prací, souzen pro úplatkářství a zneužití úřední moci. — 262
- Thivrier*, Christophe (1841—1895), francouzský socialista, povoláním horník, později obchodník s vínem; člen Francouzské dělnické strany, delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1891; od 1889 člen poslanecké sněmovny. — 615
- Thorne*, William James (1857—1946), anglický plynárenský dělník, člen Sociálně demokratické federace,

- koncem osmdesátých a počátkem devadesátých let spoluorganizátor masového hnutí nekvalifikovaných dělníků; tajemník Svazu plynárenských a nekvalifikovaných dělníků, od 1906 člen parlamentu; za první světové války sociálšovinista. — 168, 253, 267, 501, 503, 512, 627, 628, 630
- Tillett*, Benjamin (1860—1943), anglický socialista, jeden z organizátorů a vůdců londýnské stávky dokařů (1889) a nových trade-unionů, spoluzakladatel Labouristické strany, 1887—1921 tajemník svazu přístavních dělníků (dokařů), 1922—1930 člen představenstva dopravních dělníků; za první světové války sociálšovinista; člen parlamentu (1917—1924 a 1929—1931). — 168
- Tölcke*, Karl Wilhelm (1817—1893), německý sociální demokrat, advokát; účastník revoluce 1848—1849; od 1864 člen lassallovského Všeobecného německého dělnického spolku. — 270
- Tooke*, Thomas (1774—1858), anglický buržoazní ekonom, obhájce svobodného obchodu, kritizoval Ricardovu teorii peněz. — 507
- Toynbee*, Arnold (1852—1883), anglický ekonom, liberál, sociální reformátor. — 367
- **Turati*, Filippo (1857—1932), italský advokát a publicista, představitel italského dělnického hnutí, delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1891, spoluzakladatel (1892) a jeden z vůdců Italské socialistické strany, od 1896 vůdce pravého křídla, vydavatel „Critica Sociale“. — 70—72, 75, 310, 312, 349, 369
- Tussy*, viz *Marxová*, Eleanor
- Vaillant*, Marie Edouard (1840—1915), francouzský lékař, socialista, blanquista; člen Pařížské komuny, později emigroval do Anglie, kde se sblížil s Marxem a Engelsem; 1871 až 1872 člen generální rady; po amnestii 1880 se vrátil do Francie, od 1884 člen pařížské městské rady; delegát mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1889 a 1891; jeden ze zakladatelů Socialistické strany Francie (1902), za první světové války sociálšovinista. — 130, 286, 317, 341, 362, 364, 403, 526
- Vauban*, Sébastien le Prêtre (*Prestre*), markýz de (1633—1707), francouzský maršál, vojenský inženýr, autor četných děl o opevňovacích pracích a obléhání. — 343
- Veber*, Adrien (1861—1932), francouzský učitel a advokát, socialista, posiblista, spolupracoval se socialistickými novinami, člen pařížské městské rady, od 1902 několikrát zvolen do poslanecké sněmovny. — 206
- Victor*, viz *Adler*, Victor
- Victoria Mary Augusta Louise Olga Pauline Claudine Agnes* (1867—1953), dcera vévody z Tecku, od 1893 žena Jiřího, vévody z Yorku. — 303
- Viette*, Jules François Stanislas (1843 až 1894), francouzský politik, ministr veřejných prací (1892—1893). — 541
- Vignaud*, francouzský socialista, guesdovec; z pověření Francouzské dělnické strany vedl jednání o založení deníku. — 500
- Viktorie* (1819—1901), anglická královna (1837—1901). — 303
- Viktorie Adelaide Mary Louisa* (1840 až

- 1901), starší dcera anglické královny Viktorie, žena pruského korunního prince Bedřicha Viléma, pozdějšího — císaře Bedřicha III. — 66
- Vilém II.* (1859—1941), pruský král a německý císař (1888—1918). — 16, 200, 240, 247, 261, 304, 318, 327, 329, 330, 333, 389, 483, 551, 553, 556, 567
- **Vogt, Johann Gustav* (1843—po 1912), německý filosof, materialista, autor přírodovědných spisů. — 158, 159
- Volders, Jean* (1855—1896), belgický publicista, socialista, spoluzakladatel Belgické dělnické strany; delegát mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1889 a 1891. — 164
- Volchovskij, Felix Vadimovič* (1846 až 1914), ruský socialista, narodnik, uprchl ze sibiřského vyhnanství do Londýna (1890); redaktor listu „Free Russia“ (od 1895); později sociálrevolucionář. — 375, 571, 577
- Vollmar, Georg Heinrich von* (1850 až 1922), německý sociální demokrat, bývalý bavorský důstojník; redaktor listů „Dresdner Volksbote“ (1877) a „Sozialdemokrat“ (1879—1880), poslanec říšského sněmu (1881 až 1887 a 1890—1918); od devadesátých let jeden z neaktivnějších mluvčích oportunistů v německé sociální demokracii; za první světové války sociálšovinista. — 151, 161, 164, 190, 213, 216, 222, 233, 245, 251, 455, 497, 527, 566, 567, 591
- Voroncov, Vasilij Pavlovič* (pseudonym *W. W.*) (1847—1918), ruský ekonom a publicista, ideolog liberálního národnického hnutí v osmdesátých a devadesátých letech, autor prací o vývoji kapitalismu v Rusku a o občinách, odpůrce marxismu. — 10, 411
- Vyšněgradskij, Ivan Alexejevič* (1831 až 1895), ruský učenec a státník, ministr financí (1888—1892). — 413
- Warken, Nikolaus*, londýnský horník, delegát za Sársko na mezinárodním hornickém kongresu v Londýně 1892. — 417
- Watts, John Hunter* (zemř. 1924), anglický socialista, jeden z vůdců Sociálně demokratické federace, delegát Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1891; později člen Britské socialistické strany. — 291
- Webb, Sidney James, baron Passfield* (1859—1947), anglický politik, spoluzakladatel Fabiánské společnosti; spolu se svou ženou Beatricí Webbovou psal sociálně reformistické a buržoazně ekonomické spisy, v nichž zastával stanovisko, že dělnickou otázku lze řešit v podmínkách kapitalismu. — 497
- Weiler, Adam*, německý truhlář, emigrant v Londýně, člen britské federální rady I. internacionály (1872 až 1873); podporoval Marxe a Engelse v boji proti anglickým reformistům; později člen Sociálně demokratické federace. — 382
- Weinschenk, francouzský kapitalista*, s nímž francouzští socialisté vyjednávali o financování deníku. — 451
- Wigand, Otto* (1795—1870), německý nakladatel a knihkupec, majitel vydavatelské firmy v Lipsku; vydával díla pokrokových spisovatelů; 1844 vydal Engelsovo „Postavení dělnické

- třídy v Anglii“. — 301, 322, 371, 373, 377, 380, 386
- Wilson, Daniel* (1840—1919), francouzský politik, umírněný buržoazní republikán; zeť presidenta republiky Jules Grévyho; zapleten do řady finančních afér. — 476
- Wilson, John Havelock* (1858—1929), představitel anglického tradeunionistického hnutí, zakladatel a tajemník (od 1887) Národního svazu námořníků a lodních topičů; od 1892 několikrát zvolen do parlamentu; byl pro spolupráci s buržoazií; za první světové války sociálšovinista. — 440, 443, 449
- Wischnewetzská, Florence*, viz *Kelleyová-Wischnewetzská, Florence*
- Wischnewetzky, Lazar*, polský lékař, 1886 emigroval do USA, člen Socialistické dělnické strany Severní Ameriky; muž Florence Kelleyové-Wischnewetzské. — 367, 421
- Wolf (Wolff), Christian, baron von* (1679—1754), idealistický filosof, metafyzik; průkopník německého osvícenství. — 237
- Wolf, Julius* (1862—1937), německý vulgární ekonom. — 184, 239, 305—307
- Wolff, Bernhard* (1811—1879), německý novinář, od 1848 majitel „National-Zeitung“; 1849 zakladatel první telegrafní agentury v Německu. — 126
- Wolff, Ferdinand (rudý Wolff)* (1812 až 1895), německý publicista, 1846 až 1847 člen Bruselského komunistického korespondenčního výboru; člen Svazu komunistů, 1848—1849 jeden z redaktorů „Neue Rheinische Zeitung“; po porážce revoluce 1848 až 1849 emigroval do Paříže a Londýna; za rozkolu ve Svazu komunistů 1850 Marxův stoupenec; později zanechal politické činnosti. — 591
- Woods, Sam* (1846—1915), anglický horník, předseda svazu horníků z Lancashire a místopředseda hornické federace (1889—1909), tajemník Parlamentního výboru kongresu tradeunionů (1894—1904); člen parlamentu (1892—1895, 1897 až 1900). — 515
- **Wróblewski, Walery* (1836—1908), polský revoluční demokrat, jeden z vůdců polského osvobozenického povstání 1863—1864, emigroval do Paříže; generál Pařížské komuny; kontrarevolucí odsouzen k smrti, uprchl do Londýna; člen generální rady I. internacionály a dopisující tajemník pro Polsko (1871—1872), delegát haagského kongresu (1872); aktivně bojoval proti bakuninovicům; byl ve stálém spojení s polským revolučním hnutím; s Marxem a Engelsem udržoval přátelské styky. — 87, 104, 303
- Žetkinová, Clara* (1857—1933), německá učitelka, spisovatelka, významná představitelka německého a mezinárodního dělnického hnutí, spoluzakladatelka Komunistické strany Německa, od 1878 členka Socialistické dělnické strany Německa, spolupracovnice „Sozialdemokraten“, vydavatelka „Gleichheit“ (1891 až 1917), účastnila se přípravy Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1889, účastnice všech kongresů II. internacionály, od začátku bojovala proti revizionismu; od 1921 členka exekutivy a presidia Komunistické internacionály, do

- 1924 vedla západoevropský a později mezinárodní sekretariát žen. — 138, 288
- Zola*, Emile (1840—1902), francouzský spisovatel, zakladatel naturalistického francouzského románu. — 110
- Žukovskij*, Julij Galaktionovič (1822 až 1907), ruský vulgární ekonom a publicista, ředitel státní banky, autor článku „Karl Marx i jeho kniha o kapitale“, který obsahuje nenávistné útoky proti Marxovi. — 343

POSTAVY Z MYTOLOGIE A KRÁSNÉ LITERATURY

Adam, biblická postava. — 110, 131

Alláh, název boha v muslimském náboženství. — 132

Cassius, hlavní postava Shakespearovy tragédie „Julius Caesar“. — 304

Erinye, v řeckém bájesloví bohyně pomsty. — 140

Eva, biblická postava. — 110, 131

Horlacherliesl, vesnická dívka, postava z komedie Ludwiga Anzengruber „Der G'wissenswurm“. — 419

Jehova (Jahve), jméno boha ve Starém zákoně. — 47, 110

Ježíš Kristus. — 223

John Bull, přezdívka typického Angličana, konzervativního solidního měšťáka, užívaná také pro Angličany vůbec; velmi se rozšířila po roce 1712, kdy vyšla politická satira osvícenského spisovatele Arbuthnota „History of John Bull“. — 365, 455

Noe, postava ze Starého zákona; podle

biblické legendy praotec lidstva po potopě světa. — 131

Orestes, v řeckém bájesloví syn Agamemnóna a Klytaimnistry; zabil otcovy vrahy — svou matku a jejího milence Aigistha, a proto ho pronásledovaly Erinye; báji zpracovali ve svých dramatech Aischylos a Euripides. — 140

Pandora, v řecké mytologii žena, které dali bohové všechny půvaby a poslali ji jako první ženu na svět s nádobou obsahující rozmanité strasti (Pandořina skříňka). Pandora odklopila víko a zlo se rozlétlo mezi lid. — 575

Pavel, podle Nového zákona jeden z apoštolů. — 482

Pénélopé, v řecké mytologii žena Odysseova; 20 let věrně čekala na Odyssea, který bojoval proti Tróji; její manželská oddanost a věrnost se stala přísllovečnou. — 339

- „Lohnarbeit und Kapital. Separat-Abdruck aus der ‚Neuen Rheinischen Zeitung‘ vom Jahre 1849“. S úvodem Bedřicha Engelse, Berlín 1891. — 63, 74, 78, 119, 145
- „Capitale e salario colla biografia dell'autore e con una introduzione di F. Engels. Prima traduzione italiana di P. Martignetti“, Milán 1843. — 145
- Marx, Karel*, „Občanská válka ve Francii. Adresa generální rady Mezinárodního dělnického sdružení“ (viz Spisy, sv. 17, čes. vyd. 1965, str. 349–402).
- „Der Bürgerkrieg in Frankreich. Adresse des Generalraths der Internationalen Arbeiter-Association“. Třetí německé vydání rozšířené o obě Adresy generální rady o prusko-francouzské válce a s úvodem Bedřicha Engelse, Berlín 1891. — 63, 74, 78
- Marx, Karel*, „Odhalení o kolínském procesu proti komunistům“ (viz Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 443–508).
- „Enthüllungen über den Kommunisten-Prozess zu Köln“, Basilej 1853. — 210
- Marx, Karel*, „Ochránáři, freetradeři a dělnická třída“ (viz Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 265–267).
- „Die Schutzzöllner, die Freihandelsmänner und die arbeitende Klasse“, vyšlo v „Zwei Reden über die Freihandels- und Schutzzollfrage von Karl Marx“. Z francouzštiny přeložil, předmluvou a poznámkami opatřil J. Weydemeyer, Hamm 1848 (pozn. 36). — 35, 79
- Marx, Karel*, „O Proudhonovi (dopis J. B. Schweitzerovi)“ (viz Spisy, sv. 16, čes. vyd. 1965, str. 58–65).
- „Ueber P. J. Proudhon“, vyšlo v „Der Social-Demokrat“ z 1., 3. a 5. února 1865 (pozn. 389). — 351
- Marx, Karel*, „Pan Vogt“ (viz Spisy, sv. 14, čes. vyd. 1963, str. 421–728).
- „Herr Vogt“, Londýn 1860. — 526, 537, 544
- Marx, Karel*, „Poznámky k programu německé dělnické strany“ (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 43–61).
- „Zur Kritik des sozialdemokratischen Parteiprogramms“, vyšlo v „Die Neue Zeit“, 9. roč. 1890–1891, sv. 1, čís. 18 (pozn. 7). — 23, 28, 30, 40, 46, 48, 52, 57, 63, 71, 79, 112–117, 137, 214, 270
- „Randglossen zum Programm der deutschen Arbeiterpartei“, vyšlo ve „Vorwärts“ z 1. a 3. února 1891, přílohy (pozn. 52). — 40, 46
- „Zur Kritik des sozialdemokratischen Parteiprogramms“, vyšlo v „Sächsische Arbeiter-Zeitung“ z 6., 7., 10. a 12. února 1891 (pozn. 7 a 76). — 57
- Marx, Karel*, „První adresa generální rady Mezinárodního dělnického sdružení o prusko-francouzské válce“ (viz Spisy, sv. 17, čes. vyd. 1965, str. 33–38).
- „The General Council of the International Workingmen's Association on the war. To the members of the International Workingmen's Association in Europe and United States“, [Londýn 1870]. — 63, 74, 545
- „La guerre. Manifeste du Conseil général de l' Association internationale des travailleurs — aux membres de l' Association internationale des travailleurs en Europe aux États-Unis“, Ženeva [1870]. — 545

Marx, Karel, „Rytíř šlechtného vědomí“ (viz Spisy, sv. 9, čes. vyd. 1960, str. 505–534).

— „Der Ritter vom edelmüthigen Bewusstsein“, [New York 1854]. — 528, 537

Marx, Karel, „Řeč o svobodě obchodu pronesená 9. ledna 1848 na veřejné schůzi bruselského Demokratického sdružení“ (viz Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 409–422).

— „Rede über den Freihandel, gehalten in dem demokratischen Verein zu Brüssel in der öffentlichen Sitzung vom 9. Januar 1848“, vyšlo v „Zwei Reden über die Freihandels- und Schutz Zollfrage“, Hamm 1848 (pozn. 36). — 35, 138

Marx, Karel, „Teorie o nadhodnotě“ (čtvrtý díl „Kapitálu“) (čes. vyd. část první 1958, str. 33–425; část druhá 1964, str. 9–628; část třetí 1968, str. 9–525).

— „Theorien über den Mehrwert (Vierter Band des ‚Kapitals‘) Theile I–III“ (pozn. 598). — 8, 614

Engels, Bedřich, „Bakuninovci při práci. Pamětní spis o povstání ve Španělsku v létě 1873“ (viz Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 494–511).

— „Die Bakunisten an der Arbeit. Denkschrift über den letzten Aufstand in Spanien“, Lipsko [1874]. — 523

Engels, Bedřich, „Bruselský kongres a situace v Evropě (z dopisu Paulu Lafarguovi)“ (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 283–285).

„Über den Brüsseler Kongress und die Lage in Europa. (Aus einem Brief an Paul Lafargue.)“, vyšlo ve „Vorwärts“ ze 16. září 1891. — 190

— „Le congrès de Bruxelles“, vyšlo v „Le Socialiste“ z 12. září 1891. — 190

Engels, Bedřich, „Carl Schorlemmer“ (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 359–362).

— „Karl Schorlemmer“, vyšlo ve „Vorwärts“ z 3. července 1892, příloha. — 423, 425, 436, 439, 443, 460

Engels, Bedřich, „Interview Bedřicha Engelse s dopisovatelem listu ‚L'Éclair‘ 1. dubna 1892“ (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 591–596).

— „L'Anarchie. Entrevue avec le socialiste allemand Engels“, vyšlo v „L'Éclair“ ze 6. dubna 1892. — 356

Engels, Bedřich, „Marx a Rodbertus. Předmluva k prvnímu německému vydání Marxovy práce ‚Bída filosofie‘“ (viz Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 205 až 218).

— „Vorwort“, vyšlo v Karl Marx, „Das Elend der Philosophie. Antwort auf Proudhon's ‚Philosophie des Elends‘“. Německy od E. Bernsteina a K. Kautského. Druhé vydání, Stuttgart 1892. — 290, 350

Engels, Bedřich, „Německá selská válka“ (viz Spisy, sv. 7, čes. vyd. 1959, str. 357–443).

— „Der deutsche Bauernkrieg“, vyšlo v „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue“, čís. 5–6, Hamburk 1850. — 120

- Engels, Bedřich*, „Nově objevený případ skupinového manželství“ (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 400–403).
- „Ein neuentdeckter Fall von Gruppenehe“, vyšlo v „Die Neue Zeit“, 9. roč. 1892–1893, sv. 2, čís. 12 (pozn. 591). — 596
- Engels, Bedřich*, „Odpověď ctihodnému Giovannimu Boviovi“ (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 324–326).
- „Federico Engels — Giovanni Bovio“, vyšlo v „Critica Sociale“ z 16. února 1892 (pozn. 348). — 310, 318, 323
- Engels, Bedřich*, „O sociálních poměrech v Rusku“ (viz Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 573–584).
- „Soziales aus Russland“, Lipsko 1875. — 523
- Engels, Bedřich*, „Pana Eugena Dühringa převrat vědy („Anti-Dühring“)“ (viz Spisy, sv. 20, čes. vyd. 1966, str. 27–318).
- „Herrn Eugen Dühring's Umwälzung der Wissenschaft“, 2. vyd., Curych 1886. — 592
- Engels, Bedřich*, „Postavení dělnické třídy v Anglii. Podle vlastních poznatků a autentických pramenů“ (viz Spisy, sv. 2, čes. vyd. 1957, str. 233–508).
- „Die Lage der arbeitenden Klasse in England. Nach eigener Anschauung und authentischen Quellen“, Lipsko 1845. — 151, 301, 369, 371, 373, 377
- „Die Lage der arbeitenden Klasse in England. Nach eigener Anschauung und authentischen Quellen“, 2. opravené vydání, Stuttgart 1892. — 371, 373, 374, 377, 380, 386, 415, 488, 490, 509, 548, 617
- „The condition of the working class in England in 1844. With appendix written 1886, and preface 1887“, přeložila Florence Kelleyová-Wischnewetzká, New York 1887. — 213, 223, 371
- „The condition of the working class in England in 1844“, přeložila Florence Kelleyová-Wischnewetzká, Londýn, Swan Sonnenschein a spol., 1892. — 213, 223, 277, 283, 285, 351, 352, 371, 502
- Engels, Bedřich*, „Pozdrav francouzským dělníkům k 21. výročí Pařížské komuny“ (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 329–330).
- „Citoyennes et citoyens“, vyšlo v „Le Socialiste“ z 26. března 1892. — 341
- Engels, Bedřich*, „Předmluva ke čtvrtému vydání“ (viz Kapitál, díl I, kniha 1, čes. vyd. 1953, str. 43–48).
- „Zur vierten Auflage“, vyšlo v Karl Marx, „Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Bd. 1. Buch 1: Der Produktionsprocess des Kapitals“, čtvrté opravené vydání. Vydal Bedřich Engels, Hamburk 1890. — 75
- Engels, Bedřich*, „Předmluva“ (viz Kapitál, díl II, kniha 2, čes. vyd. 1954, str. 11–28).
- „Vorwort“, vyšlo v Karl Marx, „Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Bd. 2. Buch 2: Der Cirkulationsprocess des Kapitals“. Vydal Bedřich Engels, Hamburk 1885. — 67, 90
- Engels, Bedřich*, „Předmluva“ (viz Kapitál, díl III, kniha 3, část 1, čes. vyd. 1955, str. 7–30).

- „Vorwort“, vyšlo v Karl Marx, „Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Bd. 3. Buch 3: Der Gesamtprozess der kapitalistischen Produktion“. Vydal Bedřich Engels, Hamburk 1894. — 184, 278, 307
- Engels, Bedřich*, „Předmluva k práci Karla Marxe ‚Kritika gothajského programu‘“ (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 129—130).
- „Zur Kritik des sozialdemokratischen Parteiprogramms, aus dem Nachlass von Karl Marx“, vyšlo v „Die Neue Zeit“, 9. roč. 1890—1891, sv. 1, čís. 18. — 23, 28
- Engels, Bedřich*, „Předmluva k polskému vydání ‚Manifestu Komunistické strany‘ z roku 1892“ (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 327—328).
- „Przedmowa do 2-go wydania polskiego“, vyšlo v K. Marks i Fr. Engels, „Manifest komunistyczny“, druhé vydání, Londýn 1892. — 311
- Engels, Bedřich*, „Předmluva k anglickému vydání ‚Postavení dělnické třídy v Anglii‘ z roku 1892“ (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 310—323).
- „Preface“, vyšlo ve Friedrich Engels, „The Condition of the working class in England in 1844“, Londýn 1892. — 285, 369
- „A proposito della lotta di classe. (Dedicato ai nostri socialisti, ragionevoli ed umanitari)“, vyšlo v „Critica Sociale“ z 16. dubna 1892. — 369
- Engels, Bedřich*, „Předmluva k druhému německému vydání ‚Postavení dělnické třídy v Anglii‘ z roku 1892“ (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 363—378).
- „Vorwort“, vyšlo ve Friedrich Engels, „Die Lage der arbeitenden Klasse in England“, druhé přehlédnuté vydání, Stuttgart 1892. — 371, 374, 488, 548
- „Elezioni operaie a Londra“, vyšlo v „Critica Sociale“ z 16. října 1892. — 548
- Engels, Bedřich*, „Předmluva ke čtvrtému vydání ‚Původu rodiny, soukromého vlastnictví a státu‘ z roku 1891“ (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 252 až 263).
- „Vorwort zur vierten Auflage“, vyšlo ve Friedrich Engels, „Der Ursprung der Familie, des Privateigenthums und des Staats“, 4. vydání, Stuttgart 1892. — 137, 138, 140, 143, 151, 157, 177
- „Zur Urgeschichte der Familie (Bachofen, McLennan, Morgan)“, vyšlo v „Die Neue Zeit“, 9. roč. 1890—1891, sv. 2, čís. 41. — 138, 140, 143, 157
- Engels, Bedřich*, „Předmluva ke čtvrtému německému vydání ‚Vývoje socialismu od utopie k vědě‘“ (viz Spisy, sv. 32, čes. vyd. 1967, str. 250—251).
- „Vorwort zur vierten Auflage“, vyšlo ve Friedrich Engels, „Die Entwicklung des Sozialismus von der Utopie zur Wissenschaft“, čtvrté doplněné vydání, Berlín 1891. — 60, 119
- Engels, Bedřich*, „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu v souvislosti s výzkumy Lewise H. Morgana“ (viz Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 55—203).
- „Der Ursprung der Familie, des Privateigenthums und des Staats. Im Anschluss an Lewis H. Morgan's Forschungen“, Hottingen-Curych 1884. — 137, 141
- „Der Ursprung der Familie, des Privateigenthums und des Staats. In

- Anschluss an Lewis H. Morgan's Forschungen“, čtvrté vydání, Stuttgart 1892 (vyšlo v 1891). — 59, 69, 73, 74, 78, 84, 97, 99, 109, 119, 120, 129, 130, 134, 137, 138, 143, 145, 150, 151, 154, 157, 160, 163, 165, 177, 194, 196, 222, 266, 345, 351, 394
- „L'origine della famiglia, della proprietà privata e dello stato. Versione riveduta dell' autore, di P. Martignetti“, Benevento 1885. — 93
- „L'origine de la famille, de la propriété privée et de l'état“. Do francouzštiny přeložil Henri Ravé, Paříž 1893. — 73, 74, 84, 97, 99, 108, 137, 140, 141, 156, 157, 196, 362, 394
- «Происхождение семьи, частной собственности и государства». (Переводъ съ 4-го нѣмецкаго изданія), Petrohrad 1894. — 351.
- Engels, Bedřich*, „Redakci ‚Berliner Volks-Tribüne‘“ (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 397—399), vyšlo v „Berliner Volks-Tribüne“ z 19. listopadu 1892 (pozn. 560). — 517
- Engels, Bedřich*, „Socialismus v Německu“ (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 287—302).
- „Le socialisme en Allemagne“, vyšlo v „Almanach du Parti Ouvrier pour 1892“, Lille 1892 (pozn. 248). — 211, 214, 218, 225, 226, 233, 281, 285, 287, 304, 339, 445, 551, 552
- „Socialismul în Germaniea“, vyšlo v „Critica Socială“, čís. 2 a 3, 1892. — 322, 339, 351
- „L'imminente trionfo del socialismo in Germania. Il partito socialista tedesco e la pace“, vyšlo v „Critica Sociale“ z 16. ledna a 1. února 1892. — 287, 304, 322, 339, 349, 351
- „Der Sozialismus in Deutschland“, vyšlo v „Die Neue Zeit“, 10. roč. 1891—1892, sv. 1, čís. 19 (pozn. 248). — 285, 287, 290, 299, 304, 322, 326, 330, 339, 351
- „Socialism in Germany“, vyšlo v „The People“, 1892. — 339, 351
- „Socjalizm w Niemczech“, vyšlo v „Przedświt“ ze 13. a 20. února 1892. — 322, 339, 351
- Engels, Bedřich*, „Úvod k anglickému vydání ‚Vývoje socialismu od utopie k vědě‘“ (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 332—357).
- „Introduction“, vyšlo ve Friedrich Engels, „Socialism utopian and scientific“, Londýn 1892. — 285, 313, 325, 351, 356, 360, 362, 369—370, 405, 434, 490, 495, 508, 617
- „Ueber historischen Materialismus“, vyšlo v „Die Neue Zeit“, 11. roč. 1892—1893, sv. 1, čís. 1 a 2 (pozn. 401). — 360, 366, 370, 405, 422, 434, 470, 490, 495, 507, 537
- Engels, Bedřich*, „Úvod k Marxově práci ‚Občanská válka ve Francii‘“ (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 225—236).
- „Einleitung“, vyšlo v Karl Marx, „Der Bürgerkrieg in Frankreich. Adresse des Generalraths der Internationalen Arbeiter-Association“, 3. něm. vyd., Berlín 1891. — 60, 63, 74, 78, 90, 119

- „Ueber den Bürgerkrieg in Frankreich“, vyšlo v „Die Neue Zeit“, 9. roč. 1890—1891, sv. 2, čís. 28. — 75, 90
- Engels, Bedřich*, „Úvod k novému vydání Marxovy ‚Námezdní práce a kapitálu‘ z roku 1891“ (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 241—249).
- „Einleitung“, vyšlo v Karl Marx, „Lohnarbeit und Kapital. Separat-
abdruck aus der ‘Neuen Rheinischen Zeitung’ vom Jahre 1849“, Berlín 1891.
— 60, 64, 74, 78
- Engels, Bedřich*, „Úvodní poznámka k druhému německému vydání Marxovy
‚Bídy filosofie‘“ (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 331).
- „Zur zweiten Auflage“, vyšlo v Karl Marx, „Das Elend der Philosophie.
Antwort auf Proudhon's ‚Philosophie des Elends‘“, německy od E. Bernsteina
a K. Kautského, 2. vyd., Stuttgart 1892. — 350
- Engels, Bedřich*, „Ve věci Brentano kontra Marx o domnělém zfalšování citátu
(Vylíčení případu a dokumenty)“ (viz Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 131
až 222).
- „In Sachen Brentano contra Marx wegen angeblicher Zitatsfälschung.
Geschichtserzählung und Dokumente“, Hamburk 1891. — 23, 55, 75, 78, 90,
97, 108
- Engels, Bedřich*, „Vývoj socialismu od utopie k vědě“ (viz Spisy, sv. 19, čes.
vyd. 1966, str. 207—248).
- „Die Entwicklung des Sozialismus von der Utopie zur Wissenschaft“,
4. doplněné vydání, Berlín 1891. — 64, 74, 78, 119, 138, 360
- „Socialisme utopique et socialisme scientifique. Traduction française par
Paul Lafargue“, Paříž 1880. — 73
- „Il socialismo utopico e il socialismo scientifico“, Benevento 1883. — 92, 93
- „Socialism utopian and scientific“, vyšlo v „The People“, čís. 1, New
York 1891 (pozn. 246). — 195, 213
- „Socialism utopian and scientific. Translated by Edward Aveling... With
a special introduction by the author“, Londýn, Swan Sonnenschein a spol.,
New York, Charles Scribner a synové, 1892. — 213, 223, 277, 283, 285, 290,
313, 316, 324, 351, 360, 362, 366, 369—370, 421, 434, 502, 513, 536, 617, 621
- „Socialismo utopistico e socialismo scientifico. Traduzione di Pasquale
Martignetti“, Milán, Flaminio Fantuzzi, 1892. — 92, 369, 405
- Marx, Karel a Bedřich Engels*, *, „Dopis výboru Sociálně demokratické dělnické
strany“ (viz Spisy, sv. 17, čes. vyd. 1965, str. 301—303). Vyšlo v „Manifest
des Ausschusses der social-demokratischen Arbeiterpartei. An alle deutschen
Arbeiter! 5. September 1870“, Brunšvik 1870. — 545
- Marx, Karel a Bedřich Engels*, „Manifest Komunistické strany“ (viz Spisy, sv. 4,
čes. vyd. 1958, str. 423—462).
- „Manifest der Kommunistischen Partei. Veröffentlicht im Februar 1848“,
Londýn. — 92, 311, 471
- „Manifesto of the Communist Party“. Autorizovaný anglický překlad.

- Vydal a vysvětlivkami opatřil Bedřich Engels, Londýn 1888. — 92
 — „Il Manifesto del Partito Comunista 1847“, Milán 1891. — 77
 — „Il Manifesto del Partito Comunista (1848)“, vyšlo v „Lotta di Classe“ ze 17.—18. září, 1.—2., 15.—16., 22.—23. října, 5.—6., 12.—13., 19.—20. listopadu, 3.—4., 10.—11., 17.—18., 24.—25. prosince 1892. — 70, 71
Marx, Karel a Bedřich Engels, „Německá ideologie. Kritika nejnovější německé filosofie v jejích představitelích Feuerbachovi, B. Bauerovi a Stirnerovi a kritika německého socialismu v jeho různých prorocích“ (viz Spisy, sv. 3, čes. vyd. 1958, str. 23—551).
 — „Die Deutsche Ideologie. Kritik der neuesten deutschen Philosophie in ihren Repräsentanten Feuerbach, B. Bauer und Stirner, und des deutschen Sozialismus in seinen verschiedenen Propheten“. — 61

B. PRÁCE JINÝCH AUTORŮ

Pokud to bylo možno zjistit, jsou v tomto seznamu uvedena ta vydání, jichž Marx a Engels pravděpodobně používali. V některých případech, zejména u všeobecných odkazů na prameny a literaturu, se neuvádí žádné určité vydání. Zákony a dokumenty jsou do seznamu zařazeny jen v tom případě, jsou-li citovány. Některé prameny se nepodařilo zjistit.

I. Spisy, časopisecké články a dokumenty

- Adler, Victor*, řeč na berlínském sjezdu Sociálně demokratické strany Německa 17. listopadu 1892, „Vorwärts“, příloha z 18. listopadu 1892 (pozn. 564). — 573
 — „Die Verkehrsanlagen von Gross-Wien und die Wiener Arbeiter“ [„Dopravní zařízení Velké Vídně a vídeňští dělníci“], „Arbeiter-Zeitung“ z 8. ledna 1892 (pozn. 352). — 317
Ahlwardt, Hermann, „Neue Enthüllungen. Judenflinten“ [„Nová odhalení. Židovské pušky“], Drážďany 1892 (pozn. 439). — 417
Anti-Richter, viz *Mehring, Franz*, „Herrn Eugen Richters Bilder aus der Gegenwart...“
Anzengruber, L[udwig], „Der G'wissenswurm“. Bauernkomödie mit Gesang in drei Akten [„Červ svědomí“. Venkovská komedie se zpěvy o třech jednáních“], [Viedeň 1874]. — 419
Audorf, Jacob, „Lied der deutschen Arbeiter“ [„Píseň německých dělníků“] (pozn. 144). — 114, 270
Audorf, Jacob, „Zum Parteikongresse“ [„K sjezdu strany“], „Hamburger Echo“ z 18. října 1891, příloha I v rubrice „Zwanglose Wochenplauderei“. — 270
Auer, Ignaz, řeč na erfurtském sjezdu Sociálně demokratické strany Německa, v „Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokra-

- tischen Partei Deutschlands. Abgehalten zu Erfurt vom 14. bis 20. Oktober 1891“, Berlín 1891. — 213, 216, 222
- „*August Bebel der Arbeiter-Bismarck. Von einem Socialisten*“ [„August Bebel, dělnický Bismarck. Napsal socialista“], Berlín [1890] (pozn. 310). — 263
- Aveling, Edward*, „Discord in 'The International'. Continental opinion on the British Trades Unionists“ [„Neshody v 'Internacionále'. Co si myslí na kontinentě o britských tradeunionistech“], „The Pall Mall Gazette“ z 11. října 1842 (pozn. 524). — 529, 547
- „The cholera and the Hamburg socialists“ [„Cholera a hamburští socialisté“], „Pall Mall Gazette“ z 16. září 1892. — 513
- Prohlášení proti Gillesovi, „Vorwärts“ z 10. a 11. září 1891 (pozn. 229). — 182
- „The proposed Eight Hours Congress. Boykott by foreign workers“ [„Chystaný kongres o osmihodinovém pracovním dnu. Jeho bojkotování zahraničními dělníky“], „The Workman's Times“ z 15. října 1892. — 547
- „The Students' Marx. An Introduction to the Study of Karl Marx' Capital“ [„Těm, kteří studují Marxe. Úvod do studia Marxova Kapitálu“], Londýn 1892 (pozn. 473). — 459
- Aveling, Edward a Eleanor Marxová-Avelingová*, „Die Wahlen in Grossbritannien“ [„Volby ve Velké Británii“], „Die Neue Zeit“, 10. roč. 1891—1892, sv. 2, čís. 45 (pozn. 477). — 450, 458, 470, 474, 488, 496, 497, 542
- Bachofen, Johann Jacob*, „Das Mutterrecht. Eine Untersuchung über die Gynaikokratie der alten Welt nach ihrer religiösen und rechtlichen Natur“ [„Mateřské právo. Studie o vládě žen ve starověku na podkladě náboženském a právním“], Stuttgart 1861. — 140, 141
- Barth, Paul*, „Die Geschichtsphilosophie Hegel's und der Hegelianer bis auf Marx und Hartmann“ [„Filosofie dějin u Hegela a hegelovců až po Marxe a Hartmanna“], Lipsko 1890. — 153, 154
- Bax, Ernest Belfort*, „The German party — its misfortunes and its faults“ [„Německá strana — její neúspěchy a její chyby“], „Justice“ z 27. června 1891 (pozn. 195). — 151
- „Internecine divisions in the socialist Party“ [„Zhoubné rozkoly v socialistické straně“], „Justice“ z 18. června 1892 (pozn. 440). — 418, 448
- Bebel, August*, „Die europäische Lage und der Sozialismus“ [„Situace v Evropě a socialismus“], „Vorwärts“ z 8. října 1891 (pozn. 264). — 214
- „La femme dans le passé, le présent et l'avenir“. Traduction française par Henri Ravé [„Žena v minulosti, přítomnosti a budoucnosti“. Do francouzštiny přeložil Henri Ravé], Paříž 1891. — 69, 74, 97, 140
- „Die Frau in der Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft“ [„Žena v minulosti, přítomnosti a budoucnosti“], Curych 1883. — 69, 74, 97
- „Ein internationaler Kongress für den Achtstundentag“ [„Mezinárodní kongres o osmihodinovém pracovním dnu“], „Die Neue Zeit“, 11. roč. 1892—1893, sv. 1, čís. 2 (pozn. 523). — 524, 528, 529, 536, 540, 541

- „Die Maifeier und ihre Bedeutung“ [„Májové oslavy a jejich význam“], „Die Neue Zeit“, 11. roč. 1892—1893, sv. 1, čís. 14 (pozn. 583). — 589
- „Der Parteitag der deutschen Sozialdemokratie“ [„Sjezd německé sociální demokracie“], „Die Neue Zeit“, 11. roč. 1892—1893, sv. 1, čís. 10 (pozn. 585). — 590
- [*Bebel, August*], „Die Reichstagswahl in Stolp-Lauenburg“ [„Volby do říšského sněmu ve Stolpu-Lauenburgu“], „Vorwärts“ z 1. listopadu 1891 (pozn. 289). — 246
- Bebel, August*, „Die russische Anleihe“ [„Ruská půjčka“], „Vorwärts“ z 27. září 1891 (pozn. 235). — 186
- Bebel, August*, řeč na berlínském sjezdu Sociálně demokratické strany Německa, „Vorwärts“ z 18. listopadu 1892 (pozn. 564). — 573
- Řeč na erfurtském sjezdu Sociálně demokratické strany Německa, „Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands. Abgehalten zu Erfurt von 14. bis 20. Oktober 1891“, Berlín 1891. — 213, 216
- Řeč v říšském sněmu dne 28. listopadu 1891, „Vorwärts“ z 29. listopadu 1891, příloha, a „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstags“, VIII. zákonodárné období, I. zasedání 1890—1892, pátý svazek, 129. schůze z 28. listopadu 1891, Berlín 1892 (pozn. 305). — 262, 266
- Řeč v říšském sněmu dne 12. února 1892, „Vorwärts“ z 13. února 1892, příloha, a „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstags“, VIII. zákonodárné období, I. zasedání 1890—1892, šestý svazek, 170. schůze z 12. února 1892, Berlín 1892 (pozn. 361). — 321
- Řeč v říšském sněmu dne 15. února 1892, „Vorwärts“ z 16. února 1892, příloha, a „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstags“, VIII. zákonodárné období, I. zasedání 1890—1892, šestý svazek, 172. schůze z 15. února 1892, Berlín 1892 (pozn. 362). — 321
- Řeč v říšském sněmu dne 13. prosince 1892, „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstags“, VIII. zákonodárné období, II. zasedání 1892—1893, první svazek, 14. schůze z 13. prosince 1892, Berlín 1893 (pozn. 596). — 609
- Řeč v říšském sněmu dne 15. prosince, „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstags“, VIII. zákonodárné období, II. zasedání 1892—1893, první svazek, 16. schůze z 15. prosince 1892, Berlín 1893 (pozn. 596). — 609
- Bedřich II.*, „Aus der Instruction für die Generalmajors von der Cavallerie (14. August 1748)“ [„Z instrukce pro generálmajory jezdeckva (14. srpna 1748)“], v „Die Werke Friedrichs des Grossen. Sechster Band: Militärische Schriften, hrsg. von Gustav Berthold Volz, deutsch von Friedrich von Oppeln-Bronikowski“ [„Spisy Bedřicha Velikého. Šestý svazek: Vojenské spisy, vyd. Gustav Berthold Volz, německy Friedrich von Oppeln-Bronikowski“], Berlín 1913 (pozn. 148). — 118

- „Bericht des Partei-Vorstandes an den Parteitag zu Berlin 1892“ [„Zpráva představenstva strany stranickému sjezdu v Berlíně roku 1892“], „Vorwärts“ ze 4. listopadu 1892, příloha (pozn. 557). — 565, 569, 594
- [Bernstein, Eduard,] „Arbeiterschutz-Gesetz-Reformen in England“ [„Zákonné reformy na ochranu dělníků v Anglii“], „Vorwärts“ ze 7., 17. a 20. března 1891 (pozn. 104). — 80
- Bernstein, Eduard, „Briefe aus England“ [„Dopisy z Anglie“], „Die Neue Zeit“, 9. roč. 1890—1891, sv. 1, čís. 25 (pozn. 104). — 80, 190
- B[ernstein], E[duard], „Briefe aus England“ [„Dopisy z Anglie“], „Die Neue Zeit“, 9. roč. 1890—1891, sv. 2, čís. 50 (pozn. 241). — 190
- „Der Entwurf des neuen Parteiprogramms. IV“ [„Návrh nového programu strany. IV“], „Die Neue Zeit“, 9. roč. 1890—1891, sv. 2, čís. 52 (pozn. 231). — 183, 190
- Bernstein, Eduard, „Ferdinand Lassalle und seine Bedeutung in der Geschichte der Sozialdemokratie“ [„Ferdinand Lassalle a jeho význam v dějinách sociální demokracie“], ve Ferdinand Lassalle, „Reden und Schriften. Neue Gesamtausgabe“ [„Řeči a spisy. Nové sebrané vydání“], sv. 1, Berlín 1892 (pozn. 82). — 142, 143, 191, 198, 223, 239, 270, 285
- „Ferdinand Lassalle as a social reformer“. Translated by Eleanor Marx-Aveling [„Ferdinand Lassalle jako sociální reformátor“. Přeložila Eleanor Marxová-Avelingová], Londýn 1893 (pozn. 272). — 223
- „Die soziale Doktrin des Anarchismus. III. Proudhon und der Mutualismus“ [„Sociální doktrína anarchismu. III. Proudhon a mutualismus“], „Die Neue Zeit“, 10. roč. 1891—1892, sv. 2, čís. 45, 46 a 47 (pozn. 482). — 477, 481, 497
- „Die Bibel oder die ganze Heilige Schrift des alten und neuen Testaments, nach der deutschen Übersetzung Martin Luthers“ [„Bible aneb celé Písmo svaté Starého i Nového zákona, podle německého překladu Martina Luthera“]. — 479
- „Epištoly (S.) Pavla Apoštola k Korintským“ (pozn. 489). — 482
- „Evangelium podle Matouše“ (pozn. 509). — 509
- Blaschko, A[lfred], „Die moderne Prostitution“ [„Moderní prostituce“], „Die Neue Zeit“, 10. roč. 1891—1892, sv. 2, čís. 27 a 32. — 610
- Boisguillebert, [Pierre Le Pesant], „Le détail de la France“ [„Maloobchod ve Francii“], ve sborníku „Économistes financiers du XVIIe siècle. Précédés de notices historiques sur chaque auteur, et accompagnés de commentaires et de notes explicatives, par M. Eugène Daire“ [„Finanční ekonomové 18. století. Historickými údaji o každém autorovi, komentáři a vysvětlivkami opatřil Eugène Daire“], Paříž 1843. — 343
- Bovio, Giovanni, „Subsecta“, „Critica Sociale“ z 1. března 1892 (pozn. 387). — 349
- Brisson, Henri, „La société collectiviste“ [„Kolektivistická společnost“], Paříž 1892 (pozn. 398). — 358
- Burrows, Herbert, „The International Labor Congress“ [„Mezinárodní dělnický kongres“], „The Star“ z 25. června 1891 (pozn. 189). — 147

- „The International Labor Congress“, „The Star“ z 2. července 1891 (pozn. 204). — 161
- „10e congrès national du Parti Ouvrier. Résolutions. Congrès international de Zurich“
[„10. národní sjezd Dělnické strany. Rezoluce. Mezinárodní kongres v Curychu“], „Le Socialiste“ z 4. října 1892 (pozn. 496). — 529, 531
- [Crawfordová, Emily,] „The French ministry“ [„Francouzská vláda“], „The Daily News“ z 9. listopadu 1891 (pozn. 286). — 241
- Cunow, Heinrich, „Die altpueruanischen Dorf- und Markgenossenschaften“ [„Vesnická a markovní společenství ve starém Peru“], „Das Ausland“, čís. 42—44 z 20. a 27. října a 3. listopadu 1890 (pozn. 133). — 109, 137, 327
- Cyclopaedia“, viz „The New American Cyclopaedia“
- Dahn, Felix, „Urgeschichte der germanischen und romanischen Völker. Mit Illustr. und Kt.“ [„Nejstarší dějiny germánských a románských národů. S ilustracemi a katalogem“], sv. 1—4, Berlín 1881—1889 (pozn. 97). — 74
- Dante, Alighieri, „La Divina Commedia“ [„Božská komedie“] (pozn. 224). — 178
- „La Démocratie Socialiste Allemande devant l'histoire“ [„Německá socialistická demokracie před tváří dějin“], Lille 1893 (pozn. 540). — 558, 565
- „Department of the interior, census office. Compendium of the tenth census (June 1, 1880)“
[„Ministerstvo vnitra, úřad pro sčítání lidu. Souhrnná zpráva o desátém sčítání lidu (1. června 1880)“], část 1—2, Washington 1883 (pozn. 101). — 79
- „Department of the interior, census office. Compendium of the eleventh census: 1890“
[„Ministerstvo vnitra, úřad pro sčítání lidu. Souhrnná zpráva o jedenáctém sčítání lidu: 1890“], část 1—3, Washington 1892—1897 (pozn. 101). — 79
- Dumas, Alexandre (otec) „Vingt ans après“ [„Po dvaceti letech“] (pozn. 485). — 479
- Field, Arthur, „The International Labor Congress“ [„Mezinárodní dělnický kongres“], „The Star“ z 23. června 1891 (pozn. 189). — 147
- „The International Labor Congress“ [„Mezinárodní dělnický kongres“], „The Star“ z 27. června 1891 (pozn. 204). — 161
- Fireman, P[eter], „Kritik der Marx'schen Werththeorie“ [„Kritika Marxovy teorie hodnoty“], „Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik...“, 3. série, sv. 3, Jena 1892 (pozn. 320). — 277, 507
- Fischer, Richard, řeč na erfurtském sjezdu Sociálně demokratické strany Německa, v „Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands. Abgehalten zu Erfurt von 14. bis 20. Oktober 1891“, Berlín 1891. — 213, 216, 222
- Fleischmann, Adolf, „Rechtszustände in Ost-Afrika. Eine juristisch-ethnologische Studie“ [„Právní poměry ve východní Africe. Studie z hlediska právního a etnologického“], „Das Ausland“ z 20. a 27. října 1890 (pozn. 171). — 137
- „The Fourth Report of the International Union of Glas-Workers and Report of the third

- International Congress*“ [„Čtvrtá zpráva Mezinárodního svazu sklářských děl-níků a zpráva třetího mezinárodního kongresu“], Londýn 1892. — 594
- Fullerton, John*, „On the regulation of currencies; being an examination of the principles, on which it is proposed to restrict, within certain fixed limits, the future issues on credit of the Bank of England, and of the other banking establishments throughout the country“, 2nd. ed., with corrections and additions [„O regulaci oběživa; zkoumání zásad, na jejichž základě se navrhuje v určitých, pevně stanovených mezích omezit další emise na úvěr Anglické banky a ostatních bankovních závodů v celé zemi“, 2. opravené a doplněné vydání], Londýn 1845. — 507
- „*Gesetz gegen die gemeingefährlichen Bestrebungen der Sozialdemokratie. Vom 21. Oktober 1878*“ [„Zákon proti obecně nebezpečným snahám sociální demokracie. 21. října 1878“]. — 41, 53, 59, 109, 114–117, 135, 138, 179, 198, 258, 272, 300, 320, 393, 414, 497, 532, 542, 543, 584
- Gilles, Ferdinand*], „The independent socialists in Germany“ [„Nezávislí socialisté v Německu“], „Justice“ z 26. prosince 1891. — 278
- Giraud-Teulon, Alexis*, „Les origines de la famille. Questions sur les antécédents des sociétés patriarcales“ [„Počátky rodiny. Studie o předchůdcích patriarchální společnosti“], Ženeva a Paříž 1874. — 130, 131
- „Les origines du mariage et de la famille“ [„Počátky manželství a rodiny“], Ženeva a Paříž 1884. — 130, 131
- Guesde, Jules*, „Briefe aus Frankreich“ [„Dopisy z Francie“], „Vorwärts“ z 28. a 30. ledna 1891 (pozn. 50). — 39, 53
- „Une interpellation nécessaire“ [„Nezbytná interpelace“], „Le Socialiste“ z 14. ledna 1891 (pozn. 19). — 31
- G[uesde], J[ules]*, „Vive l'Internationale!“ [„Ať žije Internacionála!“], „Le Socialiste“ z 16. října 1892. — 541
- Guesde, Jules a Paul Lafargue*, „Paris, le 12. mai 1892“ [„Paříž 12. května 1892“], „Le Socialiste“ z 15. května 1892. — 388
- Haller, Carl Ludwig von*, „Restauration der Staats-Wissenschaft oder Theorie des natürlich-geselligen Zustands der Chimäre des künstlich-bürgerlichen entgegengesetzt“ [„Obnovení státních věd aneb teorie přirozeně družného stavu, konfrontovaná s chimérou stavu uměle občanského“], sv. 1, druhé rozšířené a opravené vydání, Winterthur 1820. — 532
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich*, „Encyclopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse“. Hrsg. von Leopold von Henning [„Encyklopedie filosofických věd v nástinu“. Vyd. Leopold von Henning], 1. díl: „Die Logik“ [„Logika“], ve „Werke. Vollständige Ausgabe durch einen Verein von Freunden des Verewigten“ [„Spisy. Úplné vydání pořízené kroužkem přátel zvěčného“], sv. 6, Berlín 1840. — 237, 307
- „Wissenschaft der Logik“. Hrsg. von Leopold von Henning [„Logika jako

- věda“. Vyd. Leopold von Henning], 1. díl, odd. 2, tamtéž, sv. 4, Berlín 1834 (pozn. 198). — 11, 154
- „Vorlesungen über die Ästhetik“. Hrsg. von D. H. G. D. Hotho [„Přednášky o estetice“. Vyd. D. H. G. D. Hotho“], 1. díl, tamtéž, sv. 10, Berlín 1835. — 238
- „Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie“. Hrsg. von Dr. Carl Ludwig Michelet [„Přednášky o dějinách filosofie“. Vyd. dr. Carl Ludwig Michelet], 1. díl, tamtéž, sv. 13, Berlín 1833. — 238
- „Encyclopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse“. Vierte unveränderte Auflage mit einem Vorwort von Karl Rosenkranz [„Encyklopedie filosofických věd v nástinu“. Čtvrté nezměněné vydání s předmluvou Karla Rosenkranze], Berlín 1845. — 237
- Héritier, Louis*, „Die Jura-föderation und Michail Bakunin“ [„Jurská federace a Michail Bakunin“], „Berliner Volks-Tribüne“, příloha k číslovkám z 6., 13. a 20. srpna, 3. a 17. září, 1., 8. a 22. října, 5., 12. a 19. listopadu, 10. a 24. prosince 1892 (pozn. 560). — 570
- Herkner, Heinrich*, „Die Oberelsässische Baumwollindustrie und ihre Arbeiter. Auf Grund der Thatsachen dargestellt“ [„Hornosaský bavlnářský průmysl a jeho dělníci. Sestaveno na podkladě faktického materiálu“], Štrasburk 1887 (pozn. 340). — 300
- Horác, „Epištoly“*. — 153, 283
- Hyndman, H[enry] M[ayers]*, dopis redaktorovi listu „Vorwärts“, „Vorwärts“ z 20. září 1892 (pozn. 522). — 523, 528
- „To the Editor of ‚Justice‘“ [„Redaktorovi ‚Justice‘“], „Justice“ z 24. září 1892 (pozn. 522). — 522, 523, 527
- Kablukov, N[ikolaj] Alexejevič*, «Вопросъ о рабочихъ въ сельскомъ хозяйствѣ» [„Otázka dělníků v zemědělství“], Moskva 1884. — 411, 412
- Karyšev, Nikolaj [Alexandrovič]*, «Крестьянскія внѣнадѣльныя аренды» [„Rolnické nájemné z nepřidělených pozemků“], Děrpt 1892. — 411
- K[autská], L[ouise]*, článek o anglických volbách, „Arbeiter-Zeitung“ z 5. srpna 1892 (pozn. 497). — 488
- K[autská], Louise*, „Aus England“ [„Z Anglie“], „Arbeiterinnen-Zeitung“ z 1. ledna 1892 (pozn. 249). — 197
- K[autská], L[ouise]*, zpráva o mítinku na Trafalgarském náměstí 14. listopadu 1892, „Arbeiter-Zeitung“ z 2. prosince 1892 (pozn. 561). — 570
- K[autská], Louise*, zpráva o prvomájové demonstraci v Londýně, „Arbeiter-Zeitung“ z 15. května 1891. — 129
- [Kautsky, Karl]*, „Der Entwurf des neuen Parteiprogramms. I—III“ [„Návrh nového programu strany. I—III“], „Die Neue Zeit“, 9. roč. 1890—1891, sv. 2, čís. 49—51 (pozn. 231). — 183, 190, 214, 222, 269
- „Vorwärts“ z 6. října 1891. — 208, 209, 222
- Kautsky, Karl*, „Das Erfurter Programm in seinem grundsätzlichen Theil erläu-

- tert“ [„Výklad zásadní části erfurtského programu“], Stuttgart 1892 (pozn. 319). — 277, 326, 470
- Kautsky, K[arl]*, „Der Parteitag und der Staatssozialismus“ [„Stranický sjezd a státní socialismus“], „Die Neue Zeit“, 11. roč. 1892—1893, sv. 1, čís. 7 (pozn. 558). — 566
- Kautsky, Karl*, „Thomas More und seine Utopie. Mit einer historischen Einleitung“ [„Thomas More a jeho Utopie. S historickým úvodem“], Stuttgart 1888. — 97, 108, 109, 297
- Kautsky, K[arl]*, „Vollmar und der Staatssozialismus“ [„Vollmar a státní socialismus“], „Die Neue Zeit“, 10. roč. 1891—1892, sv. 2, čís. 49. — 497, 498
- Kautsky, Karl*, „Wie Bretano Marx vernichtet. I. Marx und Brentano“ [„Jak Brentano vyvrací Marxe. I. Marx a Brentano“], „Die Neue Zeit“, 9. roč. 1890—1891, sv. 2, čís. 32 (pozn. 123). — 97
- Knies, Carl*, „Geld und Credit. Erste Abteilung: Das Geld. Darlegung der Grundlehren von dem Gelde“ [„Peníze a úvěr. První oddíl: Peníze. Výklad základních učení o penězích“], 2. opravené a rozšířené vydání, Berlín 1885 (pozn. 508). — 507
- Kovalevsky, Maxime*, „Modern customs and ancient laws of Russia“ [„Novodobé zvyky a starodávne zákony v Rusku“], Londýn 1891. — 47
- Lafargue, Paul*, dopis redakci „Daily Chronicle“, „The Daily Chronicle“ z 20. dubna 1892 (pozn. 603). — 632
- Dopis redakci „Le Temps“, „Le Socialiste“ z 27. května 1891 (pozn. 158). — 128
- [*Lafargue, Paul*,] „Man schreibt uns aus Paris über den Panama-Skandal“ [„Z Paříže nám píšou o panamském skandálu“], „Vorwärts“ z 6. prosince 1892 (pozn. 588). — 593
- Lafargue, Paul*, „Der Mythos von Adam und Eva. Ein Beitrag zur vergleichenden Mythologie“ [„Mýtus o Adamovi a Evě. Příspěvek k srovnávací mytologii“], „Die Neue Zeit“, 9. roč. 1890—1891, sv. 2, čís. 34 a 35 (pozn. 138). — 110, 131, 139
- „Proposition de loi tendant à la séparation des églises et de l'état“ [„Návrh zákona o oddělení církví od státu“], „Le Socialiste“ z 26. prosince 1891 (pozn. 318). — 275
- [*Lafargue, Paul*,] „La propriété féodale“ [„Feudální vlastnictví“], od *Ferguse* (tj. P. Lafargua), „La Nouvelle Revue“ z 1. února 1891 (pozn. 63). — 46, 67
- Lafargue, Paul*, řeč v poslanecké sněmovně dne 8. prosince 1891, „Le Socialiste“ z 19. prosince 1891 (pozn. 318). — 275, 283, 304, 546
- [*Lafargue, Paul*,] „Der Schuss Padlewsky's“ [„Výstřel Padlewského“], „Die Neue Zeit“, 9. roč. 1890—1891, sv. 1, čís. 19 (pozn. 14). — 29, 46, 52
- Lafargue, Paul*, „La théorie de la valeur et de la plus-value de Marx et les économistes bourgeois“ [„Teorie o hodnotě a nadhodnotě u Marxe a buržoazní ekonomové“], „La Revue Socialiste“, sv. 16, čís. 93, Paříž 1892 (pozn. 73). — 52, 67

- Lafarguová, Laura*, „Ein Gruss aus Frankreich“ [„Pozdrav z Francie“], „Arbeiterinnen-Zeitung“ z 1. ledna 1892 (pozn. 249). — 197, 285
- „Nachtarbeit für die Frauen in Frankreich“ [„Noční práce žen ve Francii“], „Arbeiterinnen-Zeitung“ z 15. dubna 1892 (pozn. 404). — 364
- Lassalle, Ferdinand*, „Reden und Schriften. Neue Gesamt-Ausgabe. Mit einer biographischen Einleitung hrsg. von E. Bernstein“ [„Řeči a spisy. Nové souborné vydání. S biografickým úvodem vydal E. Bernstein“], sv. 1–3, Londýn a Berlín 1892–1893 (pozn. 82). — 64, 142, 198, 270, 285
- „Das System der erworbenen Rechte. Eine Versöhnung des positiven Rechts und der Rechtsphilosophie“ [„Systém nabytých práv. Smíření pozitivního práva a právní filosofie“], 2 díly, Lipsko 1861 (pozn. 71). — 52, 285
- Lavergne-Peguilhen, M[oritz] von*, „Grundzüge der Gesellschaftswissenschaft“ [„Základy vědy a společnosti“], první díl: „Die Bewegungs- und Productions-gesetze“ [„Zákony pohybu a výroby“], Královec 1838 (pozn. 529). — 533
- Lavrov, P[etr Lavrovič]*, «Задачи истории мысли» [„Úkoly dějin myšlení“], Ženeva 1888–1891. — 510
- Letourneau, Ch[arles Jean Marie]*, „L'évolution du mariage et de la famille“ [„Vývoj manželství a rodiny“], „Bibliothèque anthropologique“, sv. 6, Paříž 1888. — 141
- Liebknecht, Wilhelm*, „Agitationsbericht. Nach Marseille und zurück“ [„Agitační zpráva. Do Marseille a zpět“], „Vorwärts“ z 12. října 1892, příloha (pozn. 545). — 546, 615
- Liebknecht, W[ilhelm]*, „Die Emser Depesche oder Wie Kriege gemacht werden“ [„Emžská depeše aneb Jak se dělají války“], Norimberk 1891 (pozn. 578). — 583, 593
- Řeč na erfurtském sjezdu Sociálně demokratické strany Německa, „Vorwärts“ z 22. října 1891. — 213, 216
- Řeč na halském sjezdu Socialistické dělnické strany Německa, „Berliner Volksblatt“ z 16. října 1890, příloha, a „Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands. Abgehalten zu Halle a. S. vom 12. bis 18. Oktober 1890“ [„Protokol o jednání sjezdu Sociálně demokratické strany Německa, který se konal v Halle od 12.–18. října 1890“], Berlín 1890 (pozn. 11). — 28, 58, 112
- [*Liebknecht, Wilhelm*,] řeč v Mannheimu, „Vorwärts“ z 9. října 1892 (pozn. 546). — 546
- Liebknecht, Wilhelm*, řeč v říšském sněmu dne 31. května 1881, v Hans Müller, „Der Klassenkampf in der deutschen Sozialdemokratie“ [„Třídní boj v německé sociální demokracii“], Curych 1892 (pozn. 543). — 542
- Lojatin, G[erman Alexandrovič]*, «Из письма к М. Н. (Ошаниной)» [„Z dopisu adresovaného M. N. (Ošaninové)“], „(Основы теоретического социализма и их приложение к России“ [„Základy teoretického socialismu a jejich aplikace na Rusko“], Ženeva 1893 (pozn. 595). — 604

- „Manifest des Ausschusses der social-demokratischen Partei. An alle deutschen Arbeiter!“
[„Manifest výboru sociálně demokratické strany. Všem německým dělníkům!“],
Brunšvik 1870 (leták) a „Der Volksstaat“ z 11. září 1870. — 545
- „Marseillaise“. — 171, 188, 219
- Marwitz, Friedrich August Ludwig von der, „Aus dem Nachlasse Friedrich August Ludwig's von der Marwitz auf Friedersdorf“ [„Z pozůstalosti Friedricha Augusta Ludwiga von der Marwitz na Friedersdorfu“], sv. 1 a 2, Berlín 1852. — 532
- Marxová-Avelingová, Eleanor, „Wie sollen wir organisieren?“ [„Jak se máme organizovat?“], „Arbeiterinnen-Zeitung“ z 5. února 1892 (pozn. 249). — 197, 285
- Mehring, Franz, „Die Deutsche Socialdemokratie. Ihre Geschichte und ihre Lehre. Eine historisch-kritische Darstellung“ [„Německá sociální demokracie. Její dějiny a její učení. Historicko-kritický výklad“], třetí přehlédnuté a rozšířené vydání, Brémy 1879 (pozn. 375). — 334
- [Mehring, Franz,] „Hängen und Würgen“ [„Lopota“], „Züricher Post“ z 10. února 1891 (pozn. 76). — 57
- Mehring, Franz, „Herrn Eugen Richters Bilder aus der Gegenwart. Eine Entgegnung“ [„Soudobé portréty pana Eugena Richtera. Odpověď“], Norimberk 1892. — 334
- „Kapital und Presse. Ein Nachspiel zum Falle Lindau“ [„Kapitál a tisk. Dohra k případu Lindau“], Berlín 1891 (pozn. 375). — 133, 334
- „Die Lessing-Legende“ [„Lessingovská legenda“], „Die Neue Zeit“, 10. roč. 1891—1892, sv. 1, čís. 17—26, a sv. 2, čís. 30—40. — 11, 347, 536
- Mendělejev, D[mitrij Ivanovič], «Толковый тарифъ или изслѣдованіе о развитіи промышленности Россіи въ связи съ ея общимъ таможеннымъ тарифомъ 1891 года» [„Rozumný tarif aneb studie o rozvoji průmyslu v Rusku v souvislosti s jeho obecným celním tarifem z roku 1891“], sešit I—III, Petrohrad 1891—1892. — 545
- Mendelson, Stanislas, „A warning“ [„Výstraha“], „Justice“ z 24. ledna 1891 (pozn. 20). — 31
- Menger, Anton, „Das bürgerliche Recht und die besitzlosen Volksklassen. Eine Kritik des Entwurfs eines bürgerlichen Gesetzbuches für das deutsche Reich“ [„Občanské právo a nemajetné lidové vrstvy. Kritika návrhu občanského zákoníku pro německou říši“], Tübingen 1890. — 326
- M'Lennan, John F[erguson], „Primitive marriage. An inquiry into the origin of the form of capture in marriage ceremonies“ [„Primitivní manželství. Pojednání o vzniku únosové formy při svatebních obřadech“], Edinburgh 1865. — 131
- Morgan, Lewis H[enry], „Ancient society or researches in the lines of human progress from savagery, through barbarism to civilization“ [„Pravěká společnost, výzkumy o průběhu lidského pokroku od divočství přes barbarství k civilizaci“], Londýn 1877. — 131
- Morgan, Lewis Henry, „Systems of consanguinity and affinity of the human family“

- [„Systémy pokrevního příbuzenství a vzájemných vztahů lidské rodiny“], Washington 1871. — 131
- Müller, Hans, „Der Klassenkampf in der deutschen Sozialdemokratie“ [„Třídní boj v německé sociální demokracii“], Curych 1892 (pozn. 543). — 542, 552, 565
- „Návrh erfurtského programu Sociálně demokratické strany Německa“, „Vorwärts“ z 6. října 1891, příloha. — 208, 209
- „The New American Cyclopaedia. A Popular dictionary of general knowledge“ [„Nová americká encyklopedie. Populární slovník ze všech vědních oborů“], vydal George Ripley a Charles A. Dana, sv. 1—16, New York 1858—1863 (pozn. 26). — 34
- Plechanow, G[eorgij Valentinovič], „Zu Hegel's sechzigstem Todestag“ [„K šedesátému výročí Hegelovy smrti“], „Die Neue Zeit“, 10. roč. 1891—1892, sv. 1, čís. 7—9 (pozn. 316). — 271
- „Die sozialpolitischen Zustände Russlands im Jahre 1890“ [„Sociálně politická situace v Rusku v roce 1890“], „Die Neue Zeit“, 9. roč. 1890—1892, sv. 2, čís. 47—51. — 179
- „Programm der deutschen Arbeiterpartei“ [„Program německé dělnické strany“], „Protokoll des Vereinigungs-Congresses der Sozialdemokraten Deutschlands. Abgehalten zu Gotha vom 22. bis 27. Mai 1875“ [„Protokol slučovacího sjezdu německých sociálních demokratů, který se konal v Gotě od 22. do 27. května 1875“], Lipsko 1875. — 41, 46, 49, 53, 112—117
- „Programm der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands, beschlossen auf dem Parteitag zu Erfurt 1891“ [„Program Sociálně demokratické strany Německa, přijatý na sjezdu strany v Erfurtu 1891“], v „Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands. Abgehalten zu Erfurt vom 14. bis 20. Oktober 1891“, Berlín 1891 (pozn. 262). — 214, 216, 222, 270
- „Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands. Abgehalten zu Erfurt vom 14. bis 20. Oktober 1891“ [„Protokol o jednání sjezdu Sociálně demokratické strany Německa, který se konal v Erfurtu od 14. do 20. října 1891“], Berlín 1891. — 213
- Protot, E[ugène], „Chauvins et réacteurs“ [„Šovinisté a reakcionáři“], Paříž 1892 (pozn. 547). — 551, 553, 588
- Pužkin, Alexandr Sergejevič, „Jevgenij Oněgin“ [„Evžen Oněgin“]. — 230
- Ranc, A[rthur], „M. Paul Lafargue“ [„Pan Paul Lafargue“], „Paris“ ze 17. listopadu 1891. — 260, 265, 272, 273
- Renan, Ernest, „Histoire des origines du christianisme“ [„Dějiny vzniku křesťanství“], sv. 1—8, Paříž 1863—1883. — 479
- „Report from Great Britain and Ireland to the delegates of the Brussels International Congress, 1891. Presented by the Gas Workers and General Labourers Union; the Legal Eight Hours and International Labour League; the Bloomsbury

- Socialist Society, and the Battersea Labour League“ [„Zpráva delegátům bruselského mezinárodního kongresu, podávaná za Velkou Británií a Irsko, 1891. Zprávu tlumočil Svaz plynárenských a nekvalifikovaných dělníků, Mezinárodní dělnická liga za uzákonění osmihodinového pracovního dne, Bloomsburyská socialistická společnost a Batterseaská liga práce“], Londýn 1891 (pozn. 212). — 169
- „Rezoluce [o antisemitismu přijatá na berlínském sjezdu Sociálně demokratické strany Německa]“, „Vorwärts“ z 22. listopadu 1892, příloha. — 574
- „Rezoluce X. sjezdu Francouzské dělnické strany ohledně curyšského kongresu“, „Le Socialiste“ z 4. října 1892. — 503, 529
- [„Rezoluce 5. národního sjezdu francouzských odborů“], „Le Socialiste“ z 10. října 1892 (pozn. 514). — 529, 531, 547
- „Rezoluce [o státním socialismu, přijatá na berlínském sjezdu Sociálně demokratické strany Německa]“, „Vorwärts“ z 19. listopadu 1892, příloha (pozn. 586). — 514, 591
- Rogers, James E[dwin] Thorold, „The economic interpretation of history“ [„Ekonomický výklad dějin“], Londýn 1888. — 293, 508
- „Six centuries of work and wages. The history of English labour“ [„Šest století práce a mezd. Dějiny práce v Anglii“], Londýn 1886 (pozn. 336). — 293, 298
- Roscoe, H[enry] E[ngfield] a C[arl] Schorlemmer, „Ausführliches Lehrbuch der Chemie“ [„Podrobná učebnice chemie“], sv. 1–5, Brunšvik 1877–1896. — 442, 443
- „A treatise on chemistry“ [„Pojednání o chemii“], sv. 1–3, Londýn a New York 1877–1892. — 442, 443
- Shakespeare, William, „Julius Caesar“ (pozn. 344). — 304
- „Komédie plná omylů“. — 383
- Schiller, Friedrich von, „Die Verschwörung des Fiesco zu Genua“ [„Fiesco a jeho janovské spiknutí“]. — 261
- [Schlüter, Hermann,], „Marx' Kritik des Parteiprogramms“ [„Marxova kritika programu strany“], „New Yorker Volkszeitung“ z 28. února 1891 (pozn. 99). — 75
- Schmidt, Conrad, „Die Durchschnittsprofitrate auf Grundlage des Marx'schen Werthgesetzes“ [„Průměrná míra zisku na základě Marxova zákona hodnoty“], Stuttgart 1889 (pozn. 233). — 185
- „Die Durchschnittsprofitrate und das Marx'sche Werthgesetz“ [„Průměrná míra zisku a Marxův zákon hodnoty“], „Die Neue Zeit“, 11. roč. 1892 až 1893, sv. 1, čís. 3 a 4 (pozn. 531). — 536, 595
- „Noch einmal das Rätsel der Durchschnittsprofitrate. Eine Erwiderung von Conrad Schmidt“ [„Ještě jednou záhada průměrné míry zisku. Odpověď Conrada Schmidta“], „Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik“, 3. série, 2. sv., Jena 1891 (pozn. 346). — 305

- „Die psychologische Richtung in der neueren National-Oekonomie“ [„Psychologický směr v novějším národohospodářství“], „Die Neue Zeit“, 10. roč. 1891—1892. sv. 2, čís. 40 a 41 (pozn. 458). — 441, 508, 536
- Schorlemmer, Carl*, „The rise and development of organic chemistry“ [„Vznik a vývoj organické chemie“], Londýn a New York 1894. — 442
- [*Schuster, J*], „Dr. Carl Schorlemmer“, „The Manchester Guardian“ z 28. června 1892. — 425
- Singer, Paul*, řeč na erfurtském sjezdu Sociálně demokratické strany Německa, v „Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands. Abgehalten zu Erfurt vom 14. bis 20. Oktober 1891“, Berlín 1891. — 213, 216
- Smith, Adolphe*, dopis Paulu Lafarguovi, „The Daily Chronicle“ z 22. dubna 1892 (pozn. 603). — 632
- Sorge, Friedrich Adolph*, články o americkém dělnickém hnutí, „Die Neue Zeit“, 1890—1895. — 252, 282, 415, 422, 434, 487
- „Homestead und Coeur d'Alène“, „Die Neue Zeit“, 10. roč. 1891—1892, sv. 2, čís. 50 a 51 (pozn. 502). — 495
- „Das Programm der Geldreformer in den Vereinigten Staaten“ [„Program reformátorů měny ve Spojených státech“], „Die Neue Zeit“, 10. roč. 1891 až 1892, sv. 1, čís. 21 (pozn. 370). — 328
- „*Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstags*“ [„Stenografické zprávy o jednáních říšského sněmu“], VIII. zákonodárné období, I. zasedání 1890—1892, šestý svazek, 186. schůze z 3. března 1892, Berlín 1892. — 346
- Stepniak, [Sergej Krawčinskij]*, „The Russian peasantry. Their agrarian condition, social life and religion“ [„Ruské rolnictvo. Jeho agrární postavení, sociální život a náboženství“], sv. 1—3, Londýn 1888 (pozn. 520). — 521
- „Der russische Bauer. Autorisirte Uebersetzung von Dr. Viktor Adler“ [„Ruský rolník. Autorizovaný překlad od dr. Viktora Adlera“], Stuttgart 1893 (pozn. 520). — 521
- Stirner, Max [Johann Caspar Schmidt]*, „Der Einzige und sein Eigenthum“ [„Jedinec a co mu náleží“], Lipsko 1845. — 61
- Stumm, C.*, řeč v říšském sněmu dne 12. února 1892, „Vorwärts“, příloha z 13. února 1892, a „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstags“, VIII. zákonodárné období, I. zasedání 1890—1892, šestý svazek, 170. schůze z 12. února 1892, Berlín 1892. — 321, 330
- Tölcke, Karl*, řeč na erfurtském sjezdu Sociálně demokratické strany Německa dne 17. října 1891, „Vorwärts“ z 18. října 1891, příloha (pozn. 315). — 270
- Tooke, Thomas*, „An inquiry into the currency principle; the connection of the currency with prices, and the expediency of a separation of issue from banking“ [„Zkoumání principu oběživa; souvislost oběživa s cenami a účelnost odloučení emise bankovek od bankovníctví“], 2. vyd., Londýn 1844. — 507

- Vauban, [Sébastien le Prêtre (Prestre)]*, „Projet d'une dime royale“ [„Návrh na královský desátek“], první vydání vyšlo roku 1707. — 304
- Veber, Adrien*, „Le socialisme intégral“ [„Jednotný socialismus“], „L'Action“ z 11. října 1891 (pozn. 255). — 206
- Vollmar, Georg von*, „In eigener Sache“ [„Ve vlastní věci“], „Münchener Post“ z 19. července 1892 (pozn. 472). — 455
- Vollmar, [Georg von]*, řeč na erfurtském sjezdu Sociálně demokratické strany Německa, v „Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands. Abgehalten zu Erfurt vom 14. bis 20. Oktober 1891“, Berlín 1891. — 213, 216
- Vollmar, Georg von*, řeč na veřejném stranickém shromáždění dne 1. června 1891 v mnichovském „Eldoradu“, v Georg von Vollmar, „Ueber die nächsten Aufgaben der deutschen Sozialdemokratie“, Mnichov 1891 (pozn. 193). — 151, 161, 233
- Řeč na schůzi, která jednala o činnosti mnichovského volebního spolku v „Eldorado“ dne 6. července 1891, viz tamtéž. — 233
- V[oroncov], V[asilij Pavlovič]*, «Крестьянская община» [„Vesnická obecina“], v knize «Итоги экономического изслѣдованія Россіи по даннымъ земской статистики» [„Výsledky ekonomického výzkumu v Rusku na základě zemské statistiky“], sv. I, Moskva 1892 (pozn. 433). — 411
- Wolf, Julius*, „Das Rätsel der Durchschnittsprofitrate bei Marx“ [„Záhada s průměrnou mírou zisku u Marxe“], „Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik“, 2. sv., 3. série, Jena 1891. — 184, 239, 305, 306

II. Časopisecké články bez udání autora

- „*Arbeiter-Zeitung*“
- 9. ledna 1891: „Zum 1. Mai 1891“ [„K 1. máji 1891“]. — 39
- 6. února 1891 (pozn. 66). — 49, 52
- „*Berliner-Volks-Tribüne*“
- 22. a 29. srpna 1891, přílohy: „Internationaler sozialistischer Arbeiter-Kongress“ [„Mezinárodní socialistický dělnický kongres“]. — 177
- „*Critica Sociale*“
- 20. února 1891: „Il partito socialista tedesco e i pié desideré della stampa corservatrice“ [„Německá socialistická strana a zbožné přání konzervativního tisku“] (pozn. 94). — 70
- „*Daily Graphic*“
- 2. května 1892. — 375
- „*The Daily Chronicle*“
- 4. května 1891: „Eight hours day. — Demonstration in Hyde Park. — Enormous Gathering“ [„Osmihodinový pracovní den. — Demonstrace v Hyde Parku. — Grandiózní shromáždění“]. — 125

- 11. dubna 1892: „The eight hours demonstration“ [„Demonstrace za osmi-hodinový pracovní den“] (pozn. 405). — 365, 629
- „*The Daily News*“
 - 10. února 1891: „Election news. Nomination at Northampton. Enthu-siastic liberal meeting“ [„Zprávy o volbách. Jmenování v Northamptonu. Nadšený mítink liberálů“]. — 47
 - 9. listopadu 1891: „A socialist elected deputy at Lille“ [„Socialista zvolený poslancem v Lille“]. — 240
 - 2. února 1892. — 302
- „*The Daily Telegraph*“
 - 4. května 1891. — 125
- „*The Evening Standard*“
 - 23. listopadu 1891: „The Lille election“ [„Volby v Lille“] (pozn. 298). — 254, 257, 265, 272
 - 24. listopadu 1891: „Socialist victory in Germany“ [„Vítězství socialistů v Německu“] (pozn. 299). — 256
- „*Le Figaro*“
 - 2. listopadu 1892: „La question sociale — Théoriciens et chefs des sectes. M. John Burns — membre du parlement anglais“ [„Sociální otázka — Teo-retikové a vůdcové sekt. Pan John Burns — člen anglického parlamentu“] (pozn. 553). — 560
- „*Frankfurter Zeitung und Handelsblatt*“
 - 9. března 1875, zpráva datovaná: „Frankfurt. 8. März“ [„Frankfurt 8. břez-na“]. — 113
- „*Freiheit*“
 - 3., 10., 17., 24., 31. ledna, 7., 14., 21., 28. února, 7., 21., 28. března, 4., 11. a 18. dubna 1891: „Zur Biographie Bakunin's“ [„K Bakuninovu životopisu“] (pozn. 261). — 213, 252
- „*Hamburger Echo*“
 - 8. února 1891: „Zur Kritik des sozialdemokratischen Programms“ [„Ke kritice sociálně demokratického programu“] (pozn. 70). — 52
- „*L'Intransigeant*“
 - 25. listopadu 1891: „Le citoyen Lafargue à Bordeaux“ [„Občan Lafargue v Bordeaux“]. — 257, 272
 - 4. března 1892: „Réunion des députés socialistes“ [„Shromáždění socialis-tických zástupců“]. — 324
- „*Justice*“
 - 2. května 1891: „Eight Hours' Demonstration, Sunday May 3rd, 1891“ [„Demonstrace za osmihodinový pracovní den v neděli 3. května 1891“]. — 122
 - 4. června 1892, zpráva v rubrice: „Tell Tale straws“ [„Směska“] (pozn. 427). — 402
 - sv. IX. čís. 440, 18. června 1892: „Socialism in Aberdeen“ [„Socialismus v Aberdeenu“]. — 418, 419, 448

- sv. IX, čís. 443, 9. července 1892: „Stanley must be kept under“ [„Pryč se Stanleyem“]. — 449
- sv. IX, čís. 443, 9. července 1892: „Stanley goes under“ [„Stanley prohrává“]. — 449
- 23. července 1892: „A Socialist F. R. S.“ [„Socialista — člen Královské společnosti“]. — 460
- „*Die Neue Zeit*“
 - 9. roč. 1890—1891, sv. 1, čís. 21: „Der Marx'sche Programm-Brief“ [„Marxův dopis o programu“] (pozn. 75). — 56, 57, 75
 - 10. roč. 1891—1892, sv. 1, čís. 9: „Literarische Rundschau“ [„Literární přehled“]. — 223
- „*The Pall Mall Gazette*“
 - 28. května 1892: „The prospect of socialism. An interview with Messrs. Bebel and Singer“ [„Výhlidky socialismu. Interview s pány Bebelem a Singerem“] (pozn. 430). — 403
- „*Russkije Vedomosti*“
 - 14. října 1892 (pozn. 591). — 596
- „*Le Socialiste*“
 - 14. ledna 1891: „L'avortement“ [„Potrat“] (pozn. 51). — 39
 - 1. července 1891: „Congrès international ouvrier socialiste de 1891“ [„Mezinárodní dělnický socialistický kongres roku 1891“] (pozn. 205). — 161
 - 29. července 1891: „Enfin!“ [„Konečně!“] (pozn. 210). — 167
 - čís. 76, 6. března 1892: „A Auguste Bebel“ [„Augustu Bebelovi“] (pozn. 374). — 331
 - 15. května 1892: „Le Parti Ouvrier“ [„Dělnická strana“]. — 388
- „*The Soleil*“
 - 16. května 1892: „Le Parti Ouvrier“ [„Dělnická strana“]. — 387, 388
- „*The Standard*“
 - 17. srpna 1891: „Socialist Congress in Brussels“ [„Socialistický kongres v Bruselu“]. — 172
- „*Le Temps*“
 - 14. května 1891: Výňatky z Lafarguova a Culineova proslavu. — 232
- „*Vorwärts*“
 - 14. ledna 1891 (pozn. 17). — 30
 - 6. února 1891: „Parteigenossen!“ [„Soudruzí!“] (pozn. 68). — 50
 - 13. února 1891: „Der Marx'sche Programmbrief“ [„Marxův dopis o programu“] (pozn. 67). — 53, 56, 59, 63, 75, 78, 101, 112, 113
 - 26. února 1891, zpráva v rubrice: „Politische Uebersicht“ [„Politický přehled“]. — 113
 - 26. dubna 1891: „Sie haben's erreicht!“ [„Dokázali to!“] (pozn. 137). — 109, 118
 - 28. dubna 1891: „Der Streik der Bergarbeiter“ [„Stávká horníků“] (pozn. 137). — 109, 118

- 26. června 1891: „An die Arbeitergruppen aller Länder“ [„Dělnickým kroužkům všech zemí“] (pozn. 205). — 161
- 6. října 1891, příloha: „Programm“. — 208, 209, 388
- 5. listopadu 1891, zpráva v rubrice: „Korrespondenzen und Parteinachrichten“ [„Korespondence a stranické zprávy“] (pozn. 288). — 246
- 30. ledna 1892: „Aus London“ [„Z Londýna“] (pozn. 341). — 300
- 30. ledna 1892, příloha: „Ueber den Rückkauf Elsass-Lothringens“ [„O zpětném odkoupení Alsaska-Lotrinska“] (pozn. 338). — 300
- 31. ledna 1892: „Zu den bevorstehenden Reichstags-Verhandlungen über den Militär-Etat“ [„K nadcházejícím jednáním v říšském sněmu o vojenském rozpočtu“] (pozn. 343). — 302, 304
- 2. července 1892: „Die englischen Wahlen“ [„Anglické volby“]. — 430
- 5. července 1892: „Die englischen Wahlen“ [„Anglické volby“]. — 437
- 15. září 1892: „Aus England“ [„Z Anglie“] (pozn. 521). — 522–523, 527
- 4. října 1892: „Bericht des Partei-Vorstandes an den Parteitag zu Berlin 1892“ [„Zpráva představenstva strany pro stranický sjezd v Berlíně 1892“]. — 565, 569
- „*Weekly Dispatch*“
 - 30. srpna 1891, zpráva v rubrice: „France“ [„Francie“], datovaná: „From our own correspondent. Paris, Thursday night“ [„Od našeho dopisovatele. Paříž, čtvrtek večer“]. — 176

„*L'Action politique et sociale*“ [„Politické a sociální dění“] — socialistický deník založený 1886 Henri Michelinem, vycházel v Paříži do 1892. — 206

„*Almanach*“, viz „*Almanach du Parti Ouvrier*“

„*Almanach du Parti Ouvrier*“ [„Almanach Dělnické strany“] — socialistická ročenka, vycházela v Lille 1892—1894 a 1896 za redakce Jules Guesda a Paula Lafargua. — 196, 206, 218, 219, 226, 233, 281, 285, 287, 304, 339, 445

„*Almanach de la Question Sociale*“ [„Almanach věnovaný sociální otázce“] — socialistická ročenka; vycházela v Paříži 1891—1903 za redakce Panajionise Argyriada; v ročence byly uveřejňovány zprávy o mezinárodním dělnickém hnutí. — 445

„*Arbeiter-Zeitung*“ [„Dělnické noviny“] — orgán rakouské sociální demokracie; vycházel ve Vídni, od 1889 do 1893 týdně, 1894 dvakrát týdně a od 1. ledna 1895 denně; redaktorem listu byl Victor Adler; v devadesátých letech uveřejnil list řadu Engelsových článků; k spolupracovníkům listu patřili také August Bebel, Eleanor Marxová-Avelingová a jiní představitelé

dělnického hnutí. Dnes je „*Arbeiter-Zeitung*“ tribunou pravicového vedení Socialistické strany Rakouska. — 49, 57, 77, 129, 252, 285, 393, 421, 488, 494

„*Arbeiterinnen-Zeitung*“ [„Noviny pro dělnice“] — rakouský sociálně demokratický list; vycházel dvakrát měsíčně ve Vídni 1892—1899; k redakci patřily mj. Louise Kautská, Laura Lafarguová a Eleanor Marxová-Avelingová; jedním z vydavatelů byl Victor Adler. — 191, 197, 233, 282, 285, 288, 325, 421, 600

„*Der arme Teufel*“ [„Chudáš“] — socialistický týdeník, vycházel německy v Detroitu od prosince 1884 do září 1900. — 252

„*Das Ausland*. Überschau der neuesten Forschungen auf dem Gebiete der Natur-, Erd- und Völkerkunde“ [„Cizina. Přehled nejnovějších výzkumů v oblasti přírodních věd, zeměpisu a národopisu“] — vycházel 1828—1893 (zprvu denně, od 1853 týdně), od 1873 ve Stuttgartu. — 109

„*La Bataille*“ [„Boj“] — deník levých radikálů, který založil Prosper Olivier Lissagaray; vycházel s přestávkami v Paříži 1882—1906. — 106

- „*Berliner Volks-Tribüne*“ [„Berlínská tribuna lidu“] — sociálně politický týdeník sociálních demokratů, který byl názorově blízký poloanarchistické skupině „mladých“; vycházel 1887—1892. — 30, 77, 177, 570
- „*Centralblatt*“, viz „*Sozialpolitisches Centralblatt*“
- „*The Commonweal*“ [„Obecní blaho“] — týdeník, orgán Socialistické ligy, vycházel v Londýně 1885—1891 a 1893—1894; 1885—1886 v něm Engels uveřejnil některé články. — 77, 536
- „*Le Cri du Travailleur*“ [„Hlas dělníka“] — socialistický týdeník; vycházel v Lille 1887—1891, od srpna 1891 do 1895 pod názvem „*Le Travailleur*“ [„Dělník“]. — 30
- „*Critica Socială*“ [„Sociální kritika“] — rumunský měsíčník socialistického zaměření; vycházel v Jasech od prosince 1891 do dubna 1893 za redakce Iona Nădejdeho; přispěl k popularizaci vědeckého socialismu a podporoval boj za vytvoření Sociálně demokratické dělnické strany Rumunska. — 351
- „*Critica Sociale*“ [„Sociální kritika“] — teoretický časopis italské socialistické strany; vycházel v Miláně 1891—1926 dvakrát měsíčně za redakce Filippa Turatiho; v devadesátých letech uveřejňoval Marxovy a Engelsovy práce, přispěl velkou měrou k rozšíření marxismu v Itálii. — 70, 71, 75, 287, 304, 318, 339, 369
- „*Daily Graphic*“ [„Denní ilustrovaný list“] — vycházel v Londýně 1890 až 1910. — 375
- „*The Daily Chronicle*“ [„Denní kronika“] — liberální list, vycházel v Londýně 1855—1930 (od 1877 pod tímto názvem); koncem osmdesátých a počátkem devadesátých let v něm byly publikovány materiály o dělnickém hnutí v Anglii. — 80, 125, 365, 513, 536, 566, 574, 629, 630, 632
- „*The Daily News*“ [„Denní zprávy“] — liberální deník; vycházel pod tímto názvem v Londýně 1846—1930; orgán průmyslové buržoazie. — 67, 120, 240, 302, 528, 593, 606
- „*The Daily Telegraph*“ [„Denní telegraf“] — deník, vycházel v Londýně 1855—1937; zprvu byl liberální, od osmdesátých let konzervativní; od 1937, po splnutí s „*The Morning Post*“ [„Ranní pošta“], vychází pod názvem „*Daily Telegraph and Morning Post*“. — 125, 524, 528
- „*La Défence*“ [„Obrana“] — francouzský konzervativní list, vycházel v Lille. — 225
- „*Deutsche-Brüsseler Zeitung*“ [„Německé bruselské noviny“] — noviny založené německými politickými emigranty v Bruselu; vycházely od 3. ledna 1847 do února 1848 dvakrát týdně; od září 1847 byli jejich stálými spolupracovníky Marx a Engels; pod jejich vlivem se list stal orgánem Svazu komunistů. — 35
- „*Deutsch-Französische Jahrbücher*“ [„Německo-francouzské ročenky“] — byly vydány německy v Paříži za redakce K. Marxe a A. Ruga; vyšlo pouze první dvojčíslo v únoru 1844. — 510, 513
- „*Deutsche Revue über das gesamte Leben der Gegenwart*“ [„Německá revue

- o veškerém současném životě“] — konzervativní přírodovědecký časopis, měsíčník; vycházel v Berlíně 1877—1895 a ve Stuttgartu a Lipsku 1895—1922. — 223
- „*L'Éclair*“ [„Blesk“] — buržoazní deník, vycházel v Paříži 1888—1889 zpočátku pod titulem „*Le Peuple*“ a od 1889—1926 jako „*L'Éclair*“. — 356, 529
- „*Economic Journal*. The Journal of the British Economic Association“ [„Ekonomický časopis. Časopis Britského ekonomického sdružení“] — ekonomický časopis, vycházel čtvrtletně; 1890 jej v Londýně založil ekonom F. Y. Edgeworth a vedl ho až do své smrti (1926). — 223
- „*Echo*“, viz „*Hamburger Echo*“
- „*The Evening Standard*“ [„Večerní prapor“] — večerní vydání listu „*The Standard*“, vycházelo v Londýně 1857—1905; 1905 přejmenováno na „*Evening Standard and Times Gazette*“ [„Večerní prapor a list doby“]. — 256, 257, 272
- „*Le Figaro*“ — reakční deník založený v Paříži 1854. — 77, 160, 222, 300, 353, 529, 556, 560,
- „*La France*“ [„Francie“] — pokrokový buržoazně republikánský deník; vycházel v Paříži 1869—1939. — 540, 541
- „*Frankfurter Zeitung und Handelsblatt*“ [„Frankfurtské noviny a obchodní list“] — maloburžoazně demokratický deník; vycházel ve Frankfurtu nad Mohanem 1856—1943 (od 1866 pod tímto názvem). — 52, 113, 524
- „*Die Gartenlaube*. *Illustriertes Familienblatt*“ [„Besídka. Obrázkový rodinný časopis“] — maloburžoazní literární týdeník; vycházel v Lipsku 1853—1903 a v Berlíně 1903—1943. — 223
- „*Le Gaulois*“ [„Gal“] — deník konzervativně monarchistického zaměření, orgán velkoburžoazie a šlechty; vycházel v Paříži 1867—1929. — 541
- „*Die Gleichheit*. *Zeitschrift für die Interessen der Arbeiterinnen*“ [„Rovnost. Časopis na ochranu zájmů dělnic“] — sociálně demokratický list, vycházel ve Stuttgartu 1891—1919 dvakrát v měsíci, pak v Berlíně 1919—1923, 1892—1917 za redakce Clary Zetkinové. Pod jejím vedením se list stal bojovým orgánem ženského socialistického hnutí. — 288
- „*Hamburger Echo*“ [„Hamburská ozvěna“] — sociálně demokratický deník, vycházel od října 1887 do 1963. — 52, 218, 270
- „*Chronicle*“, viz „*The Daily Chronicle*“
- „*L'Industriel Alsacien*“ [„Alsaský průmyslník“]. — 304
- „*L'Intransigeant*“ [„Nesmiřitelný“] — deník, vycházel v Paříži 1880—1948; zakladatel a šéfredaktor byl Henri Rochefort (1880—1910); v osmdesátých a devadesátých letech zastával list radikálně republikánské stanovisko. — 257, 272, 303, 324, 364, 529—530
- „*Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik*“ [„Ročenky pro politickou ekonomii a statistiku“] — časopis, vycházel dvakrát týdně v Jeně 1863—1897. — 184

- „*Journal of the Knights of Labor*“ [„Časopis Rytířů práce“] — americký dělnický list, orgán Rytířů práce; vycházel ve Filadelfii 1890 až 1892. — 167
- „*Justice*“ [„Spravedlnost“] — týdeník, orgán Sociálně demokratické federace, vycházel v Londýně 1884 až 1925. — 66, 122, 151, 177, 279, 324, 402, 418, 448, 449, 460, 470, 522 až 523, 527, 536, 566
- „*La Justice*“ [„Spravedlnost“] — deník, vycházel v Paříži 1880—1930; 1880—1896, kdy stál v čele listu jeho zakladatel Georges Clemenceau, byl orgánem levého křídla strany radikálů; po amnestii z 11. července 1880 se stal členem redakce Charles Longuet. — 86, 232, 241, 244, 245, 529
- „*Kalender*“, viz „*Pionier. Illustrirter Volks-Kalender*“
- „*Kölner Zeitung*“, viz „*Kölnische Zeitung*“
- „*Kölnische*“, viz „*Kölnische Zeitung*“
- „*Kölnische Zeitung*“ [„Kolínské noviny“] — deník, vycházel 1802—1945; orgán porýnské velkoburžoazie a národně liberální strany; v sedmdesátých letech hlásná trouba O. Bismarcka. — 327, 329
- „*The Labour Elector*“ [„Dělnický volič“] — socialistický týdeník, vycházel v Londýně od června 1888 do července 1894. — 536
- „*The Labour World*“ [„Dělnický svět“] — socialistický týdeník, vycházel v Londýně od 21. září 1890 do 30. září 1891; redaktorem listu byl M. Davitt, později Messingham. — 142
- „*Ueber Land und Meer. Deutsche Illustrirte Zeitung*“ [„Po souši a po moři. Německé ilustrované noviny“] — týdeník, vycházel ve Stuttgartu 1858—1923. — 223
- „*Lotta di classe*“ [„Třídní boj“] — týdeník, ústřední orgán Socialistické strany italských pracujících; vycházel v Miláně 1892—1898. — 352
- „*The Manchester Guardian*“ [„Manchesterští strážce“] — buržoazní list, orgán stoupenců svobodného obchodu (freetraderů), později orgán liberální strany; vychází v Manchesteru od 1821. — 425
- „*Le Matin*“ [„Ráno“] — deník založený 1884 Charlesem Édouardsem, vycházel v Paříži do 1943, tribuna mnoha stran. — 529
- „*Munca*“ [„Práce“] — rumunský týdeník, vycházel v Bukurešti 1890 až 1894; od 1893 orgán Sociálně demokratické dělnické strany Rumunska; přispěl k rozšíření marxismu. — 553
- „*La Nation*“ [„Národ“] — buržoazně radikální týdeník, vychází v Paříži od 1884. — 591
- „*Nationalist*“ [„Nacionalista“] — reformistický časopis nacionálního klubu, který propagoval pokojnou přeměnu kapitalismu v socialismus, vycházel v Bostonu 1889—1891. — 34, 48
- „*Neue Freie Presse*“ [„Nový svobodný tisk“] — liberální deník s večerním vydáním, vycházel ve Vídni 1864 až 1939. — 305
- „*Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie*“ [„Nové porýnské noviny. Orgán demokracie“] — deník,

- který byl vydáván za Marxova vedení v Kolíně od 1. června 1848 do 19. května 1849. Jako bojový orgán proletářského křídla demokracie se stal vychovatelem lidových mas v boji proti kontrarevoluci. — 537
- „*Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*“ [„Nové porýnské noviny. Politicko-ekonomická revue“] — časopis, který založili Marx a Engels v prosinci 1849 a vydávali do listopadu 1850. Byl teoretickým a politickým orgánem Svazu komunistů, pokračováním kolínských novin „*Neue Rheinische Zeitung*“, které Marx a Engels vydávali za revoluce 1848—1849. Časopis byl redigován v Londýně a tiskl se v Hamburku. — 537, 544
- „*Die Neue Zeit. Revue der geistigen und öffentlichen Lebens*“ [„Nová doba. Revue duchovního a veřejného života“] — teoretický časopis německé sociální demokracie; vycházel ve Stuttgartu 1883—1923, do října 1890 měsíčně, pak do podzimu 1923 týdně; od 1883 do října 1917 byl redaktorem časopisu Karl Kautsky; 1885—1894 spolupracoval s časopisem Engels; po Engelsově smrti už neodpovídala úroveň listu daným úkolům; před první světovou válkou a během ní přešel list na pozici centristů a podporoval fakticky sociálšovinisty. — 11, 23, 30, 36, 40, 46, 48, 57, 59, 63, 71, 75, 80, 97, 110, 117, 137, 140, 143, 152, 157, 179, 183, 185, 190, 223, 304, 322, 326, 328, 330, 334, 335, 339, 347, 351, 360, 366, 370, 386, 405, 416, 433, 434, 441, 450, 474, 477, 481, 482, 488, 490, 496, 507, 508, 510, 532, 542, 565, 566, 590—592, 595, 596
- „*New Yorker Volkszeitung*“ [„Newyorské lidové noviny“] — deník německých sociálních demokratů v USA; vycházel německy v New Yorku 1878—1932; v devadesátých letech byl spolupracovníkem Hermann Schlüter. — 63, 75, 79, 169, 311
- „*Nord und Süd. Eine deutsche Monatschrift*“ [„Sever a Jih. Německý měsíčník“] — populárně vědecký měsíčník, vycházel 1877—1930 zprvu v Berlíně, pak ve Vratislavi a Berlíně; redaktorem byl Paul Lindau. — 223
- „*Österreichischer Arbeiter-Kalender*“ [„Rakouský dělnický kalendář“] — socialistická ročenka; vycházela ve Vídeňském Novém Městě, Vídni a Brně 1874—1930. — 445
- „*Олѣстvennyje zapiski*“ [„Vlastenecké zápisky“] — literárně politický časopis, vycházel v Petrohradě 1820 až 1884. — 9, 343
- „*Pall Mall*“, viz „*The Pall Mall Gazette*“
- „*The Pall Mall Gazette*“ [„Noviny z Pall Mallu“] — deník, vycházel v Londýně od února 1865 do 1920; převážně konzervativního zaměření; Marx a Engels s ním byli ve spojení od července 1870 do června 1871. — 403, 513, 529, 542, 547
- „*Le Parti Ouvrier*“ [„Dělnická strana“] — orgán posibilitistů, vycházel týdně v Paříži od března 1888. — 530
- „*La Parti socialiste. Organe du Comité révolutionnaire central*“ [„Socialistická strana. Orgán ústředního revoluč-

- ního výboru“] — týdeník blanquistů; vycházel v Paříži od června 1891 do března 1895. — 530
- „*The People*“ [„Lid“] — týdeník, orgán Socialistické dělnické strany Severní Ameriky, vycházel v New Yorku 1891—1893. — 195, 339, 351
- „*The People's Press*“ [„Lidové noviny“] — týdeník, orgán nových tradeunionů; vycházel v Londýně od března 1890 do února 1891. — 77, 80
- „*Pionier. Illustrierter Volks-Kalender*“ [„Průkopník. Ilustrovaný lidový kalendář“] — ročenka, kterou vydávala redakce „*New Yorker Volkszeitung*“ v německé řeči v New Yorku 1883—1904. — 34
- „*La Presse*“ [„Tisk“] — deník založený v Paříži 1836; 1848—1849 orgán buržoazních republikánů, po státním převratu z 2. prosince 1851 zaujal protibonapartistické stanovisko. — 600
- „*Preussische Jahrbücher*“ [„Pruské ročenky“] — konzervativní měsíčník; vycházel v Berlíně 1858—1935. — 223
- „*Przedświit*“ [„Rozbřesk“] — polský socialistický časopis, vycházel v Ženevě a v Londýně 1881—1918. 27. února 1892 otiskl list předem Engelsovu předmluvu k druhému polskému vydání „Manifestu Komunistické strany“. — 339, 351
- „*The Review of Reviews*“ [„Přehled přehledů“] — měsíčník, vycházel v Londýně 1891—1936; šéfredaktorem byl W. T. Stead; časopis uveřejňoval výňatky a přehledy z jiných měsíčníků. — 223
- „*Revista Socială*“ [„Sociální revue“] — rumunský teoretický časopis socialistického zaměření; vycházel v Jasech 1884—1887; 1886 v něm byl uveřejněn jeden Engelsův článek; spolupracovníky byli Ion Nădejde a C. Dobrogeanu-Gherea. — 339
- „*Revue*“, viz „*Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*“
- „*Sächsische Arbeiter-Zeitung*“ [„Saské dělnické noviny“] — sociálně demokratický deník, vycházel v Drážďanech 1890—1908; na počátku devadesátých let byl orgánem poloanarchistické skupiny „mladých“. — 57
- „*Le Siècle*“ [„Století“] — deník, vycházel v Paříži 1836—1939; ve čtyřicátých letech vyjadřoval názory oné části maloburžoazie, která se omezovala na požadavek umírněných konstitučních reforem; v padesátých a v šedesátých letech orgán umírněných republikánů. — 141
- „*Der Social-Demokrat*“ [„Sociální demokrat“] — vycházel třikrát týdně v Berlíně od 15. prosince 1864 do 1871 za redakce Johanna Baptisty von Schweitzera a Johanna Baptisty von Hofstetena; orgán lasallovského Všeobecného německého dělnického spolku; uveřejnil některé Marxovy a Engelsovy práce. — 351
- „*Le Socialiste*“ [„Socialista“] — týdeník, který založil v Paříži 1885 Jules Guesde; do redakce patřili mj. Paul Lafargue a Gabriel Deville; do 1902 orgán Francouzské dělnické strany, 1902—1905 orgán Socialistické strany Francie; od 1905 orgán Francouzské socialistické

- strany; v osmdesátých a devadesátých letech spolupracoval s listem Engels. — 12, 31, 45, 46, 95, 97, 167, 190, 195, 206, 213, 219, 226, 233, 266, 331, 376, 388, 389, 394, 498, 513, 526, 542, 547
- „*Le Soleil*“ [„Slunce“] — deník; vycházel v Paříži 1873—1914; vystupoval proti boulanžismu. — 387, 388
- „*Der Sozialdemokrat*“ [„Sociální demokrat“] — německý týdeník, ústřední orgán německé sociální demokracie; vycházel v době výjimečného zákona proti socialistům v Curychu od září 1879 do září 1888 a v Londýně od října 1888 do 27. září 1890. V Německu byl kolportován ilegálně. 1879—1880 vycházel za redakce G. Vollmara a 1881—1890 za redakce E. Bernsteina. Marx a Engels s listem spolupracovali po celou dobu vydávání, pomáhali aktivně redakci listu prosazovat stranickou proletářskou linii strany, kritizovali a napravovali jeho jednotlivé chyby a názorové nedůslednosti. — 213, 262, 268, 567
- „*Der Sozialist*“ [„Socialista“] — týdeník, orgán Socialistické dělnické strany Severní Ameriky; vycházel německy v New Yorku 1885—1892. — 34
- „*Der Sozialist*“ [„Socialista“] — týdeník, orgán „nezávislých“ socialistů, vycházel v Berlíně 1891—1899; k redakci patřili Paul Kampffmeyer, Paul Ernst a G. Müller. — 253, 307, 508, 570
- „*Sozialpolitisches Centralblatt*“ [„Sociálně politický ústřední list“] — sociálně demokratický týdeník, který vydával Heinrich Braun; vycházel pod tímto názvem v Berlíně 1872 až 1895. — 535
- „*The Standard*“ [„Prapor“] — deník konzervativního zaměření, založený v Londýně 1827. — 172, 333
- „*The Star*“ [„Hvězda“] — deník, orgán liberální strany, založený v Londýně 1888; v prvních letech své existence byl blízký Sociálně demokratické federaci. — 142, 147, 148, 161
- „*The Sun*“ [„Slunce“]. — 311
- „*Le Temps*“ [„Doba“] — konzervativní deník, vycházel v Paříži 1861—1943, orgán velkoburžoazie. — 232, 529
- „*To-Day*“ [„Dnešek“] — socialistický měsíčník; vycházel v Londýně od dubna 1883 do června 1889; od července 1884 do 1886 byl redaktorem Henry Mayers Hyndman. — 536
- „*The Trade Unionist*“ [„Tradeunionista“] — socialistický týdeník, vycházel pod tímto názvem v Londýně od dubna do srpna 1891, od konce října 1891 do března 1892 pod názvem „Trade Unionist and trades council record“ [„Tradeunionista a kronika rady tradeunionů“]; redaktorem byl Tom Mann, 1892 se list spojil s „Workman's Times“. — 142, 367
- „*La Tribune*“ [„Tribuna“] — liberální deník založený v Římě 1883. — 349
- „*Vestnik finansov, promyšlenosti i torgovli*“ [„Věstník pro otázky financí, průmyslu a obchodu“] — týdeník, orgán ministerstva financí, vycházel v Petrohradě 1885—1917. — 412
- „*Der Volksstaat*“ [„Lidový stát“] —

ústřední orgán německé Sociálně demokratické dělnické strany (eisenaušské), vycházel v Lipsku od 2. října 1869 do 19. září 1876 (zprvu dvakrát, od července 1873 třikrát týdně); list vyjadřoval názory revolučního proudu v německé sociální demokracii; byl neustále pronásledován policií a vládou; složení redakce se často měnilo, protože redaktoři byli zatýkáni; vedení však zůstalo v rukou Wilhelma Liebknechta; velký vliv na charakter listu měl August Bebel, ředitel nakladatelství „Volksstaat“; Marx a Engels s listem spolupracovali od jeho založení a přispívali k revolučnímu zaměření listu. — 139, 540, 611

„*Volks-Tribüne*“, viz „*Berliner Volks-Tribüne*“

„*Volkszeitung*“, viz „*New Yorker Volkszeitung*“

„*Vorbote*“ [„Posel“] — americký týdeník, vycházel německy v Chicagu 1874—1876; od 1876 jako týdenní příloha socialistického listu „Chicagoer Arbeiter-Zeitung“ [„Chicagské dělnické noviny“]. — 117

„*Vorwärts. Berliner Volksblatt*“ [„Vpřed. Berlínský lidový list“] — sociálně demokratický deník, vycházel 1884 až 1890 pod názvem „*Berliner Volksblatt*“. Na sjezdu německé sociální demokracie v Halle (říjen 1890) se rozhodlo, aby se deník stal od 1891 ústředním orgánem německé sociálně demokratické strany; šéfredaktorem byl Wilhelm Liebknecht; Engels uveřejňoval v listě články, pomáhal redakci svými radami a podporoval ji v boji proti oportunistu. — 30, 39, 40, 46,

49, 53, 56, 59, 63, 75, 76, 78, 80, 86, 101, 109, 112, 117—119, 134, 139, 142, 150, 177, 182, 184—186, 190, 191, 208, 209, 217, 218, 244—246, 251, 253, 262, 300, 301, 304, 331, 334, 346, 367, 388, 415, 423, 425, 430, 436, 437, 439, 443, 448, 460, 474, 489, 497, 502, 508, 515, 523, 526, 527, 541, 552, 572, 593, 594, 596, 615

„*Weekly Dispatch*“ [„Týdenní zpravodaj“] — týdeník, vycházel v Londýně 1801—1928; v osmdesátých letech zastával radikální stanovisko. — 176

„*Wiener Arbeiterzeitung*“, viz „*Arbeiter-Zeitung*“

„*The Woman's Journal*“ [„Časopis pro ženy“] — americký týdeník, orgán feministek; vycházel pod tímto názvem v Chicagu a Bostonu od ledna 1870 do května 1917. — 282, 355

„*Woman's Tribune*“ [„Ženská tribuna“] — americký týdeník, vycházel 1883—1909. — 355

„*Worker's Cry*“ [„Volání dělníka“] — dělnický list, vycházel v Londýně od 2. května do 12. září 1891; vydavatelem byl Frank Smith. — 142

„*The Workman's Times*“ [„Dělnická doba“] — týdeník, vycházel od srpna 1890 do září 1894 v Huddersfieldu, později v Londýně a Manchesteru; redaktorem byl Joseph Burgess; byly v něm uveřejňovány materiály různých anglických socialistických skupin, 1892 se spojil s listem „*Trade Unionist*“. — 132, 141, 283, 291, 317, 367, 455, 471, 488, 511, 514, 524, 528, 530, 541, 547, 566, 629, 630

„*Zeitschrift für Social- und Wirtschaftsgeschichte*“ [„Časopis pro sociální a hospodářské dějiny“] — buržoazní čtvrtletník, vycházel 1893 — 1900

v Lipsku, Freiburgu a Výmru.—595
 „*Züricher Post*“ [„Curyšská pošta“] — demokratický deník, vycházel 1879 až 1936. — 57

VYSVĚTLENÍ CIZÍCH SLOV

A ODBORNÝCH TERMÍNŮ

affair bâclée — hotová věc
al pari — znamená, že dvě různá vy-
jádření hodnoty, např. cenného
papíru nebo měny, jsou rovnocenná
apodiktický — nezvratný, nepochybný
atavismus — znaky nebo vlastnosti
zděděné po vzdálených předcích;
přežitek

bona fide — v dobrém úmyslu

casus belli — důvod k válce

dementi — popření, vyvrácení, úřední
oprava
dezavuovat — popřít určitou zprávu,
usvědčit z nepravdy
diarrhoea — průjem
dixi et salvavi animam meam — řekl jsem
a spasil jsem svoji duši

edém — otok

exces — vybočení z mezí, výstřelek,
nestřídmost

fiskální — týkající se státní pokladny

id est — to jest

in abstracto — vzato abstraktně

in concreto — vzato konkrétně

kadáver — mrtvé tělo, mrtvola

kamarila — vlivná skupina osob půso-

bících na vládu nebo na rozhodu-
jící osobnosti

kasace — zrušení soudního rozhodnutí
pro formální nebo věcnou zmateč-
nost, pro porušení zákona

klitoris — pošťvácěk

kompéndium — souhrn poznatků věd-
ního oboru; příručka obsahující
tento souhrn

koryfej — přední osobnost, výtečník

locus standi — zákonné místo

manifest destiny — nepochybné určení

megaloman — člověk trpící velikášstvím

modus operandi — způsob jednání

noblesse oblige — postavení zavazuje

nolentes volentes — chtě nechtě

notábl — v 18. a 19. stol. představitel
jednotlivých stavů, politických stran,
kulturních organizací ap. ve Fran-
cii; hodnostář

panacea — domnělý univerzální pro-
středek alchymistů k léčení všech
nemocí; všelék

partikularismus — dílčí snahy v životě
politickém a kulturním

per annum — ročně

plexus brachialis — pletenec pažní

post festum — pozdě

quod non — ne

rue — ulice

substituce — náhrada

trombos — krevní sraženina

tutti quanti — všichni ostatní

ultramontán — přívrženec centralistických zájmů katolické církve a papeže

vena cava — dutá horní a dolní žíla, která přivádí krev k srdci

vice versa — naopak

violà tout — to je všechno

<i>číslo dopisu</i>	<i>datum v prvních vydáních atd.</i>	<i>datum v 38. sv. Spisů podle Marx-Engels, Werke a 2. vyd. Sočiněnij</i>
12 Karlu Kautskému	5. února 1891	3. února 1891
73 Augustu Bebelovi	29. září 1891	} 29. září až 1. října 1891
Augustu Bebelovi	1. října 1891	
101 Paulu Lafarguovi	28. listopadu 1891	3. prosince 1891
103 Eduardu Bernsteinovi	29. prosince 1891	23. prosince 1891
121 Edwardu Avelingovi	polovina února 1892	[1. polovina února 1892]
138 Henrimu Brissacovi	kolem 10. dubna 1892	[po 7. dubnu 1892]
145 Johannu Heinrichu Wilhelmu Dietzovi	26. dubna 1892	27. dubna 1892
148 Augustu Bebelovi	6. května 1892	7. května 1892
201 Karlu Kautskému	1. července 1891	[5. září 1892]
223 Charlesi Bonnierovi	2. polovina října 1892	[polovina] října 1892

Předmluva k českému vydání

7—17

Dopisy Bedřicha Engelse

leden 1891 — prosinec 1892

1891

1 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 3. ledna	21—22
2 — Engels Karlu Kautskému — 7. ledna	23—24
3 — Engels Pasqualu Martignettimu — 9. ledna	25—26
4 — Engels Stanislawu Mendelsonovi — 13. ledna	27
5 — Engels Karlu Kautskému — 15. ledna	28—29
6 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 17. ledna	30
7 — Engels Stanislawu Mendelsonovi — 18. ledna	31
8 — Engels Carlu Schorlemmerovi — 27. ledna	32
9 — Engels Heinrichu Scheuovi — 27. ledna	33
10 — Engels Hermannu Schlüterovi — 29. ledna	34—36
11 — Engels Paulu Lafarguovi — 31. ledna	37—39
12 — Engels Karlu Kautskému — 3. února	40—41
13 — Engels Lauře Lafarguové — 5. února	42
14 — Engels Paulu Lafarguovi — 6. února	43—44
15 — Engels Paulu Lafarguovi — 10. února	45—47
16 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 11. února	48—51
17 — Engels Karlu Kautskému — 11. února	52—54
18 — Engels Karlu Kautskému — 21. února	55
19 — Engels Karlu Kautskému — 23. února	56
20 — Engels Karlu Kautskému — 23. února	57—60

21 — Engels Antoniu Labriolovi — 27. února	61
22 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 4. března	63—65
23 — Engels Paulu Lafarguovi — 6. března	66—68
24 — Engels Henri Ravému — 6. března	69
25 — Engels Pasqualu Martignettimu — 6. března	70
26 — Engels Filippu Turatimu — 7. března	71—72
27 — Engels Henri Ravému — v polovině března	73
28 — Engels Karlu Kautskému — 17. března	74—76
29 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 21. března	77—78
30 — Engels Hermannu Schlüterovi — 21. března	79—80
31 — Engels Maxi Oppenheimovi — 24. března	81—83
32 — Engels Lauře Lafarguové — 30. března	84—86
33 — Engels Stanisławu Mendelsonovi — 31. března	87
34 — Engels Augustu Bebelovi — počátkem dubna	88—89
35 — Engels Karlu Kautskému — 2. dubna	90—91
36 — Engels Pasqualu Martignettimu — 2. dubna	92
37 — Engels Romualdu Fantuzzimu — 2. dubna	93
38 — Engels Paulu Lafarguovi — 3. dubna	94—96
39 — Engels Karlu Kautskému — 7. dubna	97—98
40 — Engels Henri Ravému — 7. dubna	99
41 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 8. dubna	100—103
42 — Engels Walery Wróblewskému — 9. dubna	104
43 — Engels Heinrichu Scheuovi — 10. dubna	105
44 — Engels Leo Frankelovi — 24. dubna	106—107
45 — Engels Karlu Kautskému — 30. dubna	108—111
46 — Engels Augustu Bebelovi — 1.—2. května	112—120
47 — Engels Lauře Lafarguové — 4. května	121—126
48 — Engels Paulu Lafarguovi — 19. května	127—129
49 — Engels Paulu Lafarguovi — 29. května	130—132
50 — Engels Franzi Mehringovi — 5. června	133
51 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 10. června	134—136
52 — Engels Karlu Kautskému — 13. června	137—139
53 — Engels Lauře Lafarguové — 13. června	140—142
54 — Engels Karlu Kautskému — 16. června	143—144
55 — Engels Pasqualu Martignettimu — 19. června	145
56 — Engels Victoru Adlerovi — 26. června	146
57 — Engels Paulu Lafarguovi — 28. června	147—149
58 — Engels Karlu Kautskému — 29. června	150—152

59 — Engels Conradu Schmidtovi — 1. července	153—155
60 — Engels Lauře Lafarguové — 7. července	156—157
61 — Engels Johannu Gustavu Vogtovi — 8. července	158—159
62 — Engels Lauře Lafarguové — 12. července	160—162
63 — Engels Lauře Lafarguové — 20. července	163—164
64 — Engels Victoru Adlerovi — 22. července	165
65 — Engels Emmě Adlerové — 22. července	166
66 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 9.—11. srpna	167—169
67 — Engels Lauře Lafarguové — 17. srpna	170—173
68 — Engels Nikolaji Franceviči Danielsonovi — 2. září	174—175
69 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 2. září	176—177
70 — Engels Paulu Lafarguovi — 2. září	178—180
71 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 14. září	181—182
72 — Engels Karlu Kautskému — 28. září	183—185
73 — Engels Augustu Bebelovi — 29. září—1. října	186—193
74 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 30. září	194—195
75 — Engels Lauře Lafarguové — 2. října	196—197
76 — Engels Augustu Bebelovi — 6. října	198—199
77 — Engels Paulu Lafarguovi — 13. října	200—201
78 — Engels Augustu Bebelovi — 13. října	202—205
79 — Engels Lauře Lafarguové — 13. října	206—207
80 — Engels Karlu Kautskému — 14. října	208—210
81 — Engels Lauře Lafarguové — 22. října	211
82 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 24. října	212—215
83 — Engels Augustu Bebelovi — 24.—26. října	216—221
84 — Engels Karlu Kautskému — 25.—26. října	222—224
85 — Engels Lauře Lafarguové — 27. října	225—226
86 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 29. října	227
87 — Engels Nikolaji Franceviči Danielsonovi — 29.—31. října	228—231
88 — Engels Paulu Lafarguovi — 31. října	232—234
89 — Engels Conradu Schmidtovi — 1. listopadu	237—239
90 — Engels Lauře Lafarguové — 9. listopadu	240—242
91 — Engels Augustu Bebelovi — 9.—10. listopadu	243—248
92 — Engels Oscaru Heidfeldovi — 12. listopadu	249
93 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 14. listopadu	250—251
94 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 21. listopadu	252—253

95 — Engels Augustu Bebelovi — 25. listopadu	254—256
96 — Engels Lauře Lafarguové — 27. listopadu	257—259
97 — Engels Augustu Bebelovi — 1. prosince	260—264
98 — Engels Lauře Lafarguové — 1. prosince	265—266
99 — Engels Natalii Liebknechtové — 2. prosince	267—268
100 — Engels Karlu Kautskému — 3. prosince	269—271
101 — Engels Paulu Lafarguovi — 3. prosince	272—273
102 — Engels Lauře Lafarguové — 19.—20. prosince	274—275
103 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 23. prosince	276
104 — Engels Karlu Kautskému — 27. prosince	277—279

1 8 9 2

105 — Engels Liebknechtově rodině — 1. ledna	280
106 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 6. ledna	281—283
107 — Engels Lauře Lafarguové — 6. ledna	284—286
108 — Engels Lauře Lafarguové — 20. ledna	287—289
109 — Engels Karlu Kautskému — 26. ledna	290—292
110 — Engels Karlu Kautskému — 28. ledna	293
111 — Engels Hermannu Engelsovi — 28. ledna	294—295
112 — Engels Hermannu Engelsovi — 29. ledna	296
113 — Engels Karlu Kautskému — 1. února	297—298
114 — Engels Augustu Bebelovi — 2. února	299—302
115 — Engels Lauře Lafarguové — 3. února	303—304
116 — Engels Conradu Schmidtovi — 4. února	305—307
117 — Engels Hermannu Engelsovi — 4. února	308—309
118 — Engels Filippu Turatimu — 6. února	310
119 — Engels Stanislawu Mendelsonovi — 11. února	311
120 — Engels Filippu Turatimu — 13. února	312
121 — Engels Edwardu Avelingovi — v první polovině února	313—314
122 — Engels Hermannu Engelsovi — 17. února	315
123 — Engels Victoru Adlerovi — 19. února	316—318
124 — Engels Augustu Bebelovi — 19. února	319—323
125 — Engels Lauře Lafarguové — 5. března	324—325
126 — Engels Karlu Kautskému — 5. března	326—327
127 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 5. března	328—330

128 — Engels Augustu Bebelovi — 8. března	331—335
129 — Engels Julii Bebelové — 8. března	336—337
130 — Engels Lauře Lafarguové — 14. března	338—341
131 — Engels N. F. Danielsonovi — 15. března	342—345
132 — Engels Augustu Bebelovi — 16. března	346—348
133 — Engels Filippu Turatimu — 18. března	349
134 — Engels Karlu Kautskému — 30. března	350—351
135 — Engels Pasqualu Martignettimu — 30. března	352
136 — Engels Hermannu Schlüterovi — 30. března	353—355
137 — Engels Lauře Lafarguové — 4. dubna	356—357
138 — Engels Henrimu Brissacovi — po 7. dubnu	358
139 — Engels Augustu Bebelovi — 16. dubna	359—361
140 — Engels Lauře Lafarguové — 19. dubna	362—365
141 — Engels Karlu Kautskému — 20. dubna	366—368
142 — Engels Pasqualu Martignettimu — 21. dubna	369—370
143 — Engels Johannu Heinrichu Wilhelmu Dietzovi — 23. dubna	371—372
144 — Engels Johannu Heinrichu Wilhelmu Dietzovi — 23. dubna	373
145 — Engels Johannu Heinrichu Wilhelmu Dietzovi — 27. dubna	374
146 — Engels Lauře Lafarguové — 3. května	375—376
147 — Engels Johannu Heinrichu Wilhelmu Dietzovi — 5. května	377
148 — Engels Augustu Bebelovi — 7. května	378—379
149 — Engels Johannu Heinrichu Wilhelmu Dietzovi — 12. května	380
150 — Engels Stanisławu Mendelsonovi — 14. května	381
151 — Engels Karlu Kautskému — 17. května	382—383
152 — Engels Ludwigu Schorlemmerovi — 17. května	384—385
153 — Engels Victoru Adlerovi — 19. května	386—387
154 — Engels Paulu Lafarguovi — 19. května	388—390
155 — Engels Ludwigu Schorlemmerovi — 19. května	391—392
156 — Engels Paulu a Lauře Lafarguovým — 27. května	393—394
157 — Engels Augustu Siegelovi — 28. května	395—396
158 — Engels Henrymu Enfieldu Roscoeovi — 28. května	397
159 — Engels Ludwigu Schorlemmerovi — 28. května	398—399
160 — Engels Ludwigu Schorlemmerovi — 5. června	400—401

161 — Engels Lauře Lafarguové — 9. června	402—403
162 — Engels Karlu Kautskému — 11. června	404—406
163 — Engels Ludwigu Schorlemmerovi — 16. června	407
164 — Engels Nikolaji Franceviči Danielsonovi — 18. června	408—413
165 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 18. června	414—416
166 — Engels Augustu Bebelovi — 20. června	417—419
167 — Engels Karlu Kautskému — 25. června	420—422
168 — Engels Karlu Kautskému — 27. června	423
169 — Engels Ludwigu Schorlemmerovi — 30. června	424—425
170 — Engels Ludwigu Schorlemmerovi — 1. července	426—428
171 — Engels Stanisławu Mendelsonovi — 4. července	429
172 — Engels Augustu Bebelovi — 5. července	430—432
173 — Engels Karlu Kautskému — 5. července	433—435
174 — Engels Augustu Bebelovi — 6. července	436—438
175 — Engels Augustu Bebelovi — 7. července	439—441
176 — Engels Lauře Lafarguové — 7. července	442—444
177 — Engels Panajionisu Argyriadovi — počátkem července	445—446
178 — Engels Hermannu Engelsovi — 12. července	447
179 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 14. července	448—450
180 — Engels Paulu Lafarguovi — 22. července	451—453
181 — Engels Augustu Bebelovi — 23. července	454—456
182 — Engels Regině Bernsteinové — 25. července	457—458
183 — Engels Pasqualu Martignettimu — 25. července	459
184 — Engels Ludwigu Schorlemmerovi — 25. července	460—462
185 — Engels Lauře Lafarguové — 26. července	463
186 — Engels Ludwigu Schorlemmerovi — 28. července	464—465
187 — Engels Hermannu Engelsovi — 28. července	466
188 — Engels Augustu Bebelovi — 8. srpna	467—468
189 — Engels Hermannu Engelsovi — 8. srpna	469
190 — Engels Karlu Kautskému — 12. srpna	470—472
191 — Engels Augustu Bebelovi — 14. srpna	473—475
192 — Engels Regině Bernsteinové — 15. srpna	476—477
193 — Engels Victoru Adlerovi — 19. srpna	478—480
194 — Engels Augustu Bebelovi — 20. srpna	481—483
195 — Engels Lauře Lafarguové — 22. srpna	484—485
196 — Engels Pasqualu Martignettimu — 22. srpna	486

197 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 23. srpna	487—489
198 — Engels Augustu Bebelovi — 25. srpna	490—491
199 — Engels Victoru Adlerovi — 30. srpna	492—494
200 — Engels Karlu Kautskému — 4. září	495—497
201 — Engels Karlu Kautskému — 5. září	498
202 — Engels Ludwigu Kugelmanнови — 5. září	499
203 — Engels Lauře Lafarguové — 11. září	500—502
204 — Engels Augustu Bebelovi — 11. září	503—506
205 — Engels Conradu Schmidtovi — 12. září	507—509
206 — Engels Karlu Kautskému — 16. září	510—511
207 — Engels Regině a Eduardu Bernsteinovým — 17. září	512—514
208 — Engels Paulu Lafarguovi — 17. září	515—516
209 — Engels Nikolaji Franceviči Danielsonovi — 22. září	517—520
210 — Engels Victoru Adlerovi — 25. září	521—523
211 — Engels Karlu Kautskému — 26. září	524—525
212 — Engels Augustu Bebelovi — 26. září	526—530
213 — Engels Victoru Adlerovi — 27. září	531
214 — Engels Franzi Mehringovi — 28. září	532—534
215 — Engels Karlu Kautskému — 29. září	535—536
216 — Engels Ludwigu Kugelmanнови — 4. října	537—538
217 — Engels Hugo Lindemannovi a Carlu Stegmannovi — 6. října	539
218 — Engels Augustu Bebelovi — 7. října	540—543
219 — Engels Ludwigu Kugelmanнови — 10. října	544
220 — Engels Lauře Lafarguové — 14. října	545—547
221 — Engels Pasqualu Martignettimu — 18. října	548
222 — Engels Ludwigu Schorlemmerovi — 18. října	549—550
223 — Engels Charlesi Bonnierovi — v polovině října	551—553
224 — Engels Victoru Adlerovi — 23. října	554—555
225 — Engels Charlesi Bonnierovi — 24. října	556—557
226 — Engels Paulu Lafarguovi — 3. listopadu	558—559
227 — Engels Lauře Lafarguové — 4. listopadu	560—561
228 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 5. listopadu	562
229 — Engels Sergeji Michajloviči Kravčinskému (Stěpňakovi) — 5. listopadu	563
230 — Engels Augustu Bebelovi — 6. listopadu	564—567

231 — Engels Paulu Lafarguovi — 12. listopadu	568—569
232 — Engels Augustu Bebelovi — 15. listopadu	570
233 — Engels Sergeji Michajloviči Kravčinskému (Stěpňakovi) — 15. listopadu	571
234 — Engels Augustu Bebelovi — 19. listopadu	572—574
235 — Engels Paulu Lafarguovi — 22. listopadu	575—576
236 — Engels Julii Bebelové — 29. listopadu	577—578
237 — Engels Augustu Bebelovi — 29. listopadu	579
238 — Engels neznámému adresátovi — 29. listopadu	580
239 — Engels sekretariátu sociálně demokratické strany — 29. listopadu	581
240 — Engels Paulu Stumpfovi — 30. listopadu	582—583
241 — Engels Natalii a Wilhelmu Liebknechtovým — 1. prosince	584—585
242 — Engels Ludwigu Schorlemmerovi — 1. prosince	586—587
243 — Engels Charlesi Bonnierovi — 3. prosince	588—589
244 — Engels Augustu Bebelovi — 3. prosince	590—594
245 — Engels Karlu Kautskému — 4. prosince	595—596
246 — Engels Paulu Lafarguovi — 5. prosince	597—599
247 — Engels Lauře Lafarguové — 5. prosince	600—602
248 — Engels Fanny Markovně Kravčinské (Stěpňakové) — 6. prosince	603
249 — Engels Petru Lavroviči Lavrovovi — 14. prosince	604—605
250 — Engels Lauře Lafarguové — 20. prosince	606—608
251 — Engels Augustu Bebelovi — 22. prosince	609—613
252 — Engels Karlu Kautskému — 24. prosince	614
253 — Engels Wilhelmu Liebknechtovi — 28. prosince	615—616
254 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 31. prosince	617—620
255 — Engels Karlu Henckelovi — koncem roku	623

PŘÍLOHY

1 — William Thorne a Eleanor Marxová-Avelingová Samuelu Gompersovi — 25. ledna 1891	627—628
2 — Eleanor Marxová-Avelingová Paulu Lafarguovi — 15. dubna 1892	629—631
3 — Eleanor Marxová-Avelingová Lauře Lafarguové — 22. dubna 1892	632

Poznámky	635—729
Jmenný rejstřík	731—770
Postavy z mytologie a krásné literatury	771
Seznam literatury	772—796
A. Vlastní díla K. Marxe a B. Engelse	772—780
B. Práce jiných autorů	780—796
I. Spisy, časopisecké články a dokumenty	780—793
II. Časopisecké články bez udání autora	793—796
Rejstřík periodických publikací	797—805
Vysvětlení cizích slov a odborných termínů	806—807
Změněné datování dopisů	808

Ilustrace

Bedřich Engels (1891), rytina od Heinricha Scheue	za str. 32
Bedřich Engels (1891)	za str. 48
Max Stirner, kresba Bedřicha Engelse	str. 62
První strana Engelsova dopisu Bebelovi z 1.—2. května 1891	str. 115
Novinářská vstupenka pro Bedřicha Engelse na tribunu v Hyde Parku na demonstraci 3. května 1891	str. 123
První strana Engelsova dopisu Paulu Lafarguovi z 31. října 1891	str. 235
Demonstrace 1. máje 1892 v Hyde Parku. Na tribuně 14 je mezi účastníky Bedřich Engels. (Podle kresby uveřejněné v Daily Graphic.)	za str. 384
Pozvánka pro Bedřicha Engelse na sjezd rakouské sociální demokracie (1892)	za str. 400
Patitul anglického vydání Engelsova spisu „Vývoj socialismu od utopie k vědě“ z r. 1892 s věnováním Friedrichu Adolphu Sorgovi	str. 621

K. MARX—B. ENGELS

SPISY

Svazek 38

Odpovědné redaktorky
Olga Fialová a Jana Šustrová

Svazek připravily k vydání
za spolupráce Miroslavy Mathauserové
a Anny Sedlářové

Vydalo nakladatelství Svoboda jako
svou 3672. publikaci

Graficky upravil Milan Hegar

Z nové sazby, písmem Baskerville,
se čtyřmi přílohami. Vytisklo Rudé
právo, tiskařské závody, Praha. AA
43,13, VA 46,12 Náklad 4000. Tematická
skupina 00/1. Vydání I.

Cena brož. výt. 14,40 Kčs,
váz. výt. 21,— Kčs.
73/202 - 21 - 8.5

25—142—74 Kčs 21,—
